

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

Збірник матеріалів

**XXV підсумкової науково-практичної
конференції викладачів**

10 лютого 2023 року

Київ 2023

УДК 061.3(063)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ: Збірник матеріалів XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М.В. Трофименка. Київ: МДУ, 2023. 369 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою Маріупольського державного університету (протокол № 6 від 22.02.2023)

Редакційна колегія:

Голова Трофименко М.В., ректор МДУ, кандидат політичних наук, професор;

Члени редколегії Балабаниць А.В., доктор економічних наук, професор;
Безчотнікова С.В., доктор філологічних наук, професор;
Булатова О.В., доктор економічних наук, професор;
Задорожня-Княгницька Л.В., доктор педагогічних наук, професор;
Іванець Т. М., голова Ради молодих вчених МДУ, кандидат політичних наук;
Лисак В.Ф., доктор історичних наук, професор;
Омельченко В.Я., доктор економічних наук, професор;
Павленко О.Г., доктор філологічних наук, професор;
Романцов В.М., доктор історичних наук, професор;
Тарасенко Д. Л., доктор економічних наук, професор;
Толпежников Р.О., доктор економічних наук, професор;
Чентуков Ю.І., доктор економічних наук, професор.

Збірник містить матеріали XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ, яка відбулася 10 лютого 2023 року в Маріупольському державному університеті.

У матеріалах висвітлені актуальні проблеми розвитку міжнародних відносин та зовнішньої політики, філософії та соціології, історії, економіки та менеджменту, права, екології, кібербезпеки, документознавства, культурології, журналістики, філології, літературознавства, методики викладання, педагогіки та психології.

Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться сучасними проблемами науки та освіти.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

© Маріупольський державний університет, 2023

ЗМІСТ

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

<i>Трофименко М. В.</i> УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	12
--	----

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО 15

<i>Балабанова Н.В.</i> ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	15
<i>Булатова О.В.</i> ОЦІНКА УМОВ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	17
<i>Вишняков О.В.</i> МІЖНАРОДНА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	20
<i>Карпенко О.І.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	21
<i>Марена Т.В., Захарова О.В.</i> ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ГЛОБАЛЬНУ ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ.....	24
<i>Омельченко В.Я., Омельченко Г.П.</i> РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	27
<i>Сарбаи С.М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ СИСТЕМ.....	29
<i>Федоров Е.В.</i> ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	31
<i>Чентуков Ю.І., Беззубченко О.А.</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	33

СЕКЦІЯ

ТРУДОРЕСУРСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ 36

<i>Воскобойник Д.В.</i> АКТУАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	36
<i>Калініна С.П.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ПОДОЛАННЯ СТРУКТУРНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ НА РИНКУ ПРАЦІ	39
<i>Ланська С.П., Подунай В.В.</i> ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО ТА ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ (DOL) ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	42
<i>Тахтарова К.А.</i> ПОБУДОВА СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	44
<i>Чувардинський В.О.</i> ВКЛАД РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН У ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ НАЙМУ.....	48

СЕКЦІЯ	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ	
	51
<i>Волік В.В.</i> DIGITAL-ОСВІТА ЯК ВПЕВНЕНИЙ КРОК У МАЙБУТНЄ.....	51
<i>Григор'єва В.В.</i> СУДОВЕ РІШЕННЯ ТА «ARGUMENTATION IN LEGAL REASONING».....	55
<i>Камардіна Ю.В.</i> ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	58
<i>Князькова Л.М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕГРАТИВНОГО ТА ТРАДИЦІЙНО-ЕВРІСТИЧНО-АНАЛІТИЧНОГО ПІДХОДУ НАВЧАННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ПРАВНИКІВ.....	60
<i>Ковейно Ю.В.</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	63
<i>Кулешов О.О.</i> КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА, ДЕЯКІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ.....	66
<i>Кулешова Е.М.</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	69
<i>Лісова Д.О.</i> ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТОРГОВЦЯ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ.....	73
<i>Свірський Б.М.</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	77
<i>Тихомирова Г.Є.</i> ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	79
<i>Філіпенко А.С.</i> АДМІНІСТРАТИВНИЙ (ВЛАСНИЙ) РОЗСУД СУБ'ЄКТА ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	83
<i>Черних Є.М.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ В СВІТЛІ ПОТРЕБОВОГО ПІДХІДУ П. РАБІНОВИЧА.....	85
<i>Шебаніц Д.М.</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ ДІЙ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	88

СЕКЦІЯ	
РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
	91
<i>Абалмасова В.В.</i> ШУМОВЕ ЗАБРУДНЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ МІСТА.....	91
<i>Зеленська В.А.</i> ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ПРИХОВАНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЕКОСИСТЕМНА ПРИКЛАДІ СВИНІ ДИКОЇ.....	95
<i>Іванова В.В.</i> ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ.....	96
<i>Пастернак О.М.</i> ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ВИПУСКНИКА У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД.....	99
<i>Протченко А.С.</i> МОНІТОРИНГ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ДИСТАНЦІЙНИМИ МЕТОДАМИ.....	101
<i>Черніченко Г.О., Мітюшкіна Х.С.</i> НЕОБХІДНІСТЬ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ	

ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТ.....	104
--	-----

СЕКЦІЯ

ПРОГРЕСИВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКА	107
<i>Альошін О.Б., Брутман А.Б.</i> РОБАСТНА ЕКСПРЕС-ОЦІНКА ЧАСОВИХ МАКРОПОКАЗНИКІВ ЕПІДЕМІЇ COVID-19.....	107
<i>Мартинюк Г.В., Мартинайтус Є.О.</i> АНАЛІЗ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ КОЕФІЦІЄНТУ ЯКОСТІ ШУМУ ДЛЯ ГЕНЕРАТОРІВ РОЖЕВОГО ШУМУ.....	109
<i>Мнацаканян М.С.</i> МЕТОДОЛОГІЯ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРИ УПРАВЛІННІ ЯКІСНИМ СТАНОМ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ.....	112

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ 115

<i>Арабаджи С.С.</i> ДО ПИТАННЯ ІНФОРМАТИВНОСТІ ПРИВАТНО- ПУБЛІЧНИХ АКТОВИХ ДЖЕРЕЛ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ГРЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НАДАЗОВ'Я	115
<i>Арзаманов О.А.</i> ЗАХОДИ ГУБЕРНСЬКОГО ТА ПОВІТОВИХ ЗЕМСТВ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА БОРОТЬБИ ІЗ ХОЛЕРОЮ.....	117
<i>Волоніць В.С., Шитік Н.Ф.</i> МЕДИЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПЕРШЕ ПОВОЄННЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОБЛАСНОГО СТАТИСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ	122
<i>Zabavin V., Bulyk M.</i> 25 YEARS OF BARROW ARCHAEOLOGY AT MSU.....	125
<i>Коробка В.М.</i> ЧИ ПОТРІБНО ЗАРАЗ ДОСЛІДЖУВАТИ ДОВОЄННУ ІСТОРІЮ МАРІУПОЛЯ?.....	128
<i>Коробка Ю.В.</i> Нічна стража Маріуполя на початку ХХ ст. ...	131
<i>Моргун А.А.</i> ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЇ КЕРАМІЧНИХ ВИРОБІВ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ.....	133
<i>Новікова С.В.</i> МЕТОДИ ЗНИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ	137
<i>Романцов В.М.</i> ПРОБЛЕМА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ МАРІУПОЛЯ	140

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ 144

<i>Балабанов К. В., Беззубченко Ю. Я.</i> ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ФРН У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	144
<i>Грідіна І. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ ТА ЕТИКЕТУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	145

<i>Константинова Ю. В.</i> ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АВСТРІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	152
<i>Кухоцька Т. Г.</i> РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	155
<i>Лисак В. Ф., Гунза Ю. С.</i> ШЛЯХ ДО РІВНОСТІ: СТРАТЕГІЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	157
<i>Осіпова З. О.</i> ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО ГУМОРУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ.....	160
<i>Пашина Н. П., Булик М. В.</i> УКРАЇНСЬКИ БІЖЕНЦІ ЗА КОРДОНОМ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	163
<i>Трофименко А. В.</i> ПЛЮРАЛІСТИЧНЕ ТА КОРПОРАТИВНЕ ЛОБІЮВАННЯ ЯК СПОСОБИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА ГРУПАМИ ІНТЕРЕСІВ.....	165
<i>Черепченко О. О.</i> ЩО ЗАХІД НЕ РОЗУМІЄ ПРО РОСІЮ.....	170

СЕКЦІЯ

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	172
<i>Демідко О.О.</i> ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА МАРІУПОЛЯ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ....	172
<i>Нікольченко Ю.М.</i> ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЗЮ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	176
<i>Сабадаш Ю.С.</i> МИСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ У СУЧАСНИХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	179
<i>Сікорська І.М.</i> МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ...	181
<i>Янковський С.В.</i> КОНВЕНЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРИ.....	183

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ	187
<i>Гудима І.П.</i> ДИЛЕМА «ДЕТЕРМІНІЗМ – ІНДЕТЕРМІНІЗМ» В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ.....	187
<i>Зоська Я.В., Бабенко В.В.</i> ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЇ ДО ПОЛЬЩІ.....	190
<i>Зубченко О.С.</i> ВИМІРИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ.....	193
<i>Іванець Т.М.</i> ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ).....	195
<i>Романцова Н.І.</i> СОЦІОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ПУБЛІЦИСТИКИ М. ГРУШЕВСЬКОГО ДОБИ УЦР: ДИСКУРС ДІАСПОРНИХ НАУКОВЦІВ.....	198
<i>Полторак В. А. Стадник А. Г.</i> ПРОПАГАНДА ТА ЇЇ МІСЦЕ В ПРОЦЕСІ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН.....	200

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ

КВЕСТІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ІСТОРІЇ СПОРТУ	204
<i>Беседа Н. А.</i> ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ.....	204
<i>Воевутко Н. Ю.</i> ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ І УЧЕНИЦЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕКСТІВ ДИТЯЧОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	206
<i>Мойсеєнко Р. М.</i> ФОРМУВАННЯ ОСНОВ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	208
<i>Нетреба М. М., Хаджинова І. В.</i> РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	211
<i>Павленко Є. А.</i> ВОЛЕЙБОЛ: ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ГРИ.....	214
<i>Шаповалова Т. Г.</i> ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ – ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	216
<i>Шумілова І. Ф.</i> ЗМІСТ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....	219

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	223
<i>Блашкова О. М.</i> НЕЙРОДІАГНОСТИКА ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОВНОЦІННОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ.....	223
<i>Вагабова А. О.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЛЮБОВІ ЗА УМОВИ КОНТРОЛЮ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	226
<i>Деснова І. С.</i> ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РОБОТИ З ВІММЕЛЬБУХАМИ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ.....	227
<i>Малярчук Н. Г.</i> ДЕРЖАВНІ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА.....	230
<i>Никифоренко Н. О., Сікорська І. М.</i> НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ У СВІТЛІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	233
<i>Сєвідова О. В.</i> АДАПТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ ЕМІГРАЦІЇ.....	236

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	239
<i>Демидова Ю. О.</i> ЛЕГО-КОНСТРУЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	239

<i>Логозинська О. Л.</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ.....	241
<i>Макаренко С. І.</i> ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ МАГІСТРАНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 012 «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА»: ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЧИ СТАРТАПУ?.....	243
<i>Фунтікова О. О., Щербакова К. Й., Макаренко Л. В.</i> АСИСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПРАКТИКА.....	247
<i>Яйленко В. Ф.</i> ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	249
<i>Яковцова Ю. В.</i> ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....	251

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ, РЕКЛАМИ ТА PR:

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

<i>Андрєєва Н.В.</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ РАДІОМОВЛЕННЯ.....	254
<i>Єфремова О.В.</i> МОБІЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ЖУРНАЛІСТІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ.....	257
<i>Іванова Т.В.</i> БАЛАНС, ЧИ ЗАВЖДИ ЦЕ 50/50? АБО МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ.....	260

СЕКЦІЯ

СУЧАСНІ СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА, АРХІВОЗНАВСТВА ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

<i>Кудлай В.О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПОРТАТИВНИХ ПРИСТРОЇВ ДЛЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОСОБИСТОГО ЕЛЕКТРОННОГО АРХІВУ.....	263
<i>Петрова І.О.</i> ДОКУМЕНТОЗНАВЧА ПРОБЛЕМАТИКА НА ШПАЛЬТАХ «АРХІВІВ УКРАЇНИ» (2015-2022 РР.).....	265
<i>Тарапата Є.В.</i> ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	267
<i>Федотова О.О.</i> ІНФОРМАЦІЙНІ АГЕНТСТВА УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТРИ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ.....	269

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ

МОВА, ЛІТЕРАТУРА ТА ЛІНГВОДИДАКТИКА В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

<i>Бодик О.П.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТНЬОЇ КОНСТРУКТИВІСТИКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	272
<i>Городнюк Н.А.</i> КАТЕГОРІЯ РЕЧІ У ФІЛОСОФІЇ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ.....	276
<i>Золотько Ю.С.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З АСПЕКТУ «СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ»: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	279
<i>Pavlenko O.G.</i> UKRAINIAN TRANSLATIONS: BREAKING RUSSIAN COLONIAL MIRROR.....	282
<i>Стьопін М.Г.</i> ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	286

СЕКЦІЯ

ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

У СФЕРІ НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

<i>Гаргаєва О.В.</i> НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ФОНОВОЇ ТА КОНОТАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ.....	288
<i>Кіор Ю.А.</i> ДВОЇНА В ГРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	290
<i>Λαμπέτσκα Ιουλία</i> ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΑΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ....	292
<i>Νοβίτσκα Οζάνα</i> Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΟΥΤΖΑΝ-ΜΑΡΤΙΝΕΓΚΟΥ ΩΣ ΠΡΩΤΟ ΓΝΗΣΙΟ ΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΙΔΟΥΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ.....	295
<i>Поклад Т.М., Мараховська Н.В., Ципоренко Л.Д.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ КУЛЬТУРОВІДПОВІДНОГО СЕРЕДОВИЩА У НАВЧАННІ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	298
<i>Трифоновна Г.В.</i> КІНОМИСТЕЦТВО ТА ПРОПАГАНДА: ІТАЛІЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНІ РЕСУРСИ ДЛЯ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВТРУЧАННЯ.....	301

СЕКЦІЯ

МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У КРОС-КУЛЬТУРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

<i>Гайдук Н.А., Хоровець В.Є.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАДИСКУРСУ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕКЛАДУ МАСМЕДІЙНОГО ТЕКСТУ.....	303
<i>Гусєва О.І.</i> ОНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ МОВИ: РІЗНОСПРЯМОВАНІ ТЕНДЕНЦІЇ.....	306
<i>Ніколаєнко В.В.</i> РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	307

<i>Peftieva O.F.</i> OMISSION AS A MANIPULATIVE ELEMENT IN DIFFERENT TYPES OF DISCOURSE	309
<i>Tarapatov M.M.</i> CONCEPTIONAL APPROACH TO ANALYZING THE METAMODERNIST MANIFESTO.....	310
<i>Zvinyatskovsky V.</i> RODNAYA ZEMBLA: NABOKOV'S RUSSIAN DISCOURSE IN <i>PALE FIRE</i>	314

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

СЕКЦІЯ

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

<i>Чечель А.О.</i> ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	315
<i>Філіпенко Т. В., Кравець М. Ю.</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ.....	318
<i>Бражско О.В., Верительник С. М.</i> ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ.....	321
<i>Тарасенко Д.Л., Сухова К.К.</i> ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ.....	324
<i>Надежденко А. О.</i> ЩОДО ПОДАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЕТИЦІЇ В ДЕЯКИХ ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ	327
<i>Зелінська М. І.</i> КОНЦЕПЦІЯ “FAILED STATE”: РЕАЛЬНІСТЬ ДЛЯ РОСІЇ.....	330

СЕКЦІЯ

БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УПРАВЛІНСЬКОЇ, ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОЇ І ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Омельченко В. Я., Ткаченко О. Г.</i> МОНІТОРИНГ СТАНУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ І ЇЇ БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР.....	333
<i>Горбашевска М. О.</i> ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ: МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ.....	337
<i>Tolpezhnikova T.G, Petryk I.V.</i> SOCIAL CONFLICTS AND METHODS OF OVERCOMING THEM DURING DISTANCE EDUCATION.....	339
<i>Кислова Л. А.</i> ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	342
<i>Коверза В. С.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОБЛІКУ І АУДИТУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	345
<i>Кравченко О. В., Кузьмін С. С.</i> АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ОСВІТИ.....	348
<i>Мацука В. М.</i> СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ СТРАТЕГІЇ.....	352
<i>Суздалева О. С.</i> ОСОБИСТІ ФІНАНСИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СИНЕРГЕТИКИ.....	354

СЕКЦІЯ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА ТУРИЗМУ	358
<i>Балабаниць А.В.</i> ТУРИЗМ І ВІЙНА: ГЛОБАЛЬНИЙ ВПЛИВ І СЦЕНАРІЇ ТУРИСТИЧНОГО МАЙБУТНЬОГО.....	358
<i>Stoyka A., Horiunova K.</i> UNIVERSITY-COMMUNITY PARTNERSHIP: DIMENSIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	361
<i>Рібейро Рамос О. О., Аракелова І. О.</i> АУДИТ ОСВІТНЬО-ПОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОСУЧАСНЕННЯ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТ.....	363
<i>Чуприна О. О., Токарева В. І.</i> СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ	366

ВИСТУП РЕКТОРА МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

УДК 378:355.018(477)(043)

Трофименко М. В.,

ректор Маріупольського державного університету, кандидат політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин

УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Взаємопов'язаність сучасного глобалізованого світу викликає постійний вплив на розвиток вищої освіти різноманітних процесів, що відбуваються в економічній, політичній, демографічній, культурній та інших сферах. Однак події, пов'язані із повномасштабною війною РФ проти українського народу, створили принципово нові деструктивні виклики для розвитку університетів України, що спричинили реальні загрози для розвитку людського капіталу в країні. Війна руйнує можливості для практичного втілення цілей сталого розвитку в частині забезпечення інклюзивного, справедливого навчання (UN Sustainable Development Group, 2022).

З 24 лютого 2022 року – з початку повномасштабного вторгнення військ російської федерації на територію України – національна система освіти зазнала колосальних змін та тектонічних зрушень: сотні зруйнованих будівель закладів дошкільної, загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти, мільйони вимушених переселенців всередині країни та за кордоном, десятки переміщених закладів освіти, постійна та щоденна небезпека ракетних ударів по всій території України та артилерійських обстрілів у регіонах, де ведуться активні бойові дії. Зазначені події актуалізують питання переосмислення умов, в яких знаходиться національна система вищої освіти, конкретизації загроз, що спричинені масовим переміщенням абітурієнтів, студентів та науково-педагогічних працівників до більш безпечних територій України та за кордон, скороченням державного фінансування, суттєвим зменшенням можливостей сплачувати контрактні зобов'язання, а відтак і скороченням спеціальних фондів університетів. У багатьох переміщених університетів знищена практично вся матеріально-технічна база та обладнання, на жаль, багато втрат серед колективів і студентства. З огляду на це, спеціальних досліджень потребують питання стратегічного розвитку університетів в умовах тимчасового переміщення.

У світі поширюється застосування військової сили відносно закладів освіти, учнівської молоді, викладацького персоналу. Військові загрози впливають не тільки на конкретні сектори (у тому числі на освіту), а й не дозволяють державі реалізувати свій основний обов'язок – захист громадян. Війна в Україні призвела до загибелі науковців, викладачів, учнівської молоді. Відбувається знищення та руйнування об'єктів освітньої та наукової інфраструктури. Внаслідок військової агресії безпрецедентних масштабів набула вимушена міграція молоді, науково-педагогічних і педагогічних працівників, неповернення яких стає суттєвою загрозою подальшого розвитку людського капіталу в Україні. Вплив **вимушеної** освітньої міграції може стати вкрай негативним для забезпечення безпекового та збалансованого розвитку країни в майбутньому.

Загрозами для розвитку вітчизняної системи вищої освіти також стали проблеми соціально-психологічного характеру, скорочення фінансування освітньої галузі (як державного, так і приватного через зростання воєнних витрат та зниження доходів населення в умовах війни).

Через військову агресію РФ в Україні відбулось дві хвили вимушеного переміщення університетів. У 2014 році переміщення відбувались відносно спокійно, однак ні організаційно, ні технічно, ні морально заклади не були готові до швидкого відновлення своєї діяльності. У 2022 році колективи студентів, викладачів та співробітників вимушені були евакуюватись в умовах ведення бойовий дій, масштаби другої хвили переміщення українських університетів виявились значно більшими. У той же час, наявність нормативно-правового забезпечення щодо тимчасово переміщених університетів, накопичений досвід дистанційної роботи в умовах коронавірусу сприяли відновленню роботи українських університетів у стислі терміни.

Важливою передумовою стабілізації діяльності переміщеного університету є оновлення стратегії розвитку університету з урахуванням нових умов роботи, що ґрунтується на якісному аналізі змінених умов діяльності шляхом проведення комплексного аудиту наявних ресурсів функціонування МДУ в умовах переміщення. Важливими складовими такого аудиту виступають: аудит кадрів і контингенту здобувачів вищої освіти, НПП та співробітників, управлінський аудит, комунікаційний аудит (зовнішній і внутрішній), аудит партнерства та аудит матеріально-технічної бази університету.

За результатами проведеного аудиту із використанням результатів SWOT-аналізу діяльності обґрунтовані базові складові, що визначають процес стабілізації розвитку Маріупольського державного університету в умовах тимчасового переміщення, до яких віднесено: перегляд існуючих освітніх програм, оновлення стратегії розвитку, створення нової власної МТБ в місті релокації, максимальне використання переваг «вікна можливостей», забезпечення доступу до усіх електронних платформ та сервісів, організація фандрайзингової кампанії, створення гуманітарного штабу університету.

Обґрунтовано, що незважаючи на всі ризики і нові умови роботи, в діяльності тимчасово переміщеного університету виникають й нові можливості для розвитку. Для МДУ – єдиного університету, що містить у своїй назві ім'я міста Маріуполя – символу українського опору і протистояння у центрі української столиці – ці можливості забезпечать перехід від стратегії стабілізації до проривної стратегії розвитку задля збереження ідентичності університету та колективу, складовими якої стають ребрендинг, діджиталізація, інтернаціоналізація, розробка і затвердження нової освітньої концепції, розвиток власної матеріально-технічної бази, реалізація університетом соціально-гуманітарної місії та утворення університету в якості інституту публічної дипломатії.

Визначення можливостей післявоєнного відновлення вітчизняної системи вищої освіти та оцінка результатів імплементації стратегій прориву переміщеними закладами вищої освіти, зокрема, Маріупольським університетом, можуть стати предметом подальших досліджень у цьому напрямі.

Література:

1. Власова І., Калашнікова С., Оржель О., Рябченко В., Трима К. Червона, Л. Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали). 2021. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. URL: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-52-0-2021>
2. Переміщені університети Донбасу: час готуватися до повернення. Громадське радіо. 2015. URL: <https://hromadskeradio.org/ru/programs/hromadska-hvylya/peremishcheni-universytety-donbasu-chas-gotuvatysya-do-povernennya>
3. Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції, Кабінет Міністрів України. 13 жовтня 2015. № 935 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/248633920>
4. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>
5. Николаев С., Рій Г. Шемелинець І. У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety/>
6. Castells M. Universities as dynamic systems of contradictory functions. In: J. Muller et. al. (eds) *Challenges of globalization. South African debates with Manuel Castells*. 2001. Cape Town: Maskew Miller Longman. 206-223. URL: http://www.africanminds.co.za/wp-content/uploads/2016/05/Castells_in_Africa_9781920677923_WEB.pdf
7. *Education Under Attack 2022*. UNRWA. 2022. URL: https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/eua_2022_eng.pdf
8. *EUA support for Ukrainian universities*. European University Association. 2022. URL: <https://eua.eu/resources/news/883-eua-support-for-ukrainian-universities.html>
9. Fan G., Popkewitz T. (eds) *Handbook of Education Policy Studies. Values, Governance, Globalization, and Methodology*. 2020. 1. Springer, Singapore. URL: <https://doi.org/10.1007/978-981-13-8347-2>
10. Knight J., Wit, H. Internationalization of Higher Education: Past and Future. *International Higher Education*. 2018. 95: Fall. 2-4.
11. 7 мільйонів дітей війни в Україні. Saveschools in ua. 2022. URL: <https://saveschools.in.ua/>
12. The 2030 Agenda For Sustainable Development. UN Sustainable Development Group. 2022. URL: <https://unsdg.un.org/2030-agenda>
13. Понад половина дітей України вимушено покинула свої домівки після місяця війни – ЮНІСЕФ. Unisef Україна. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 339.56

Балабанова Н.В.,

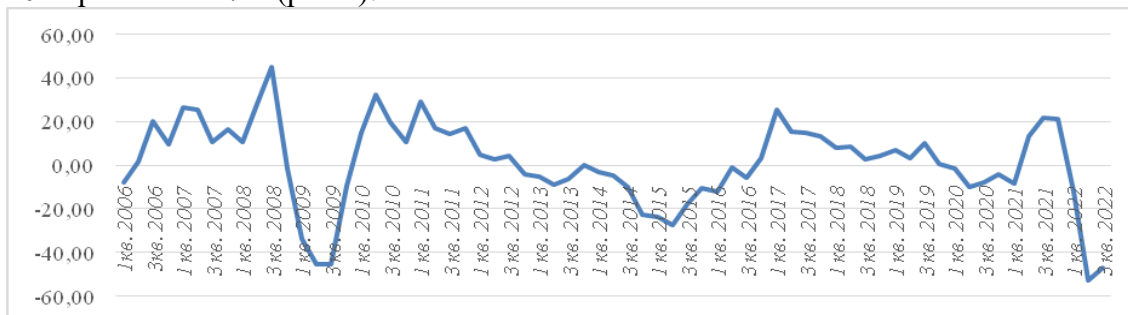
кандидат наук з державного управління, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Економіка України є експортоорієнтованою, адже понад третини національного продукту (34% за результатами 2021 р.) реалізується на зовнішніх ринках. Відтак експортний потенціал є одним з гарантів економічної безпеки країни та джерелом її валютних надходжень.

Із початком повномасштабної війни росії проти України експортний потенціал нашої країни зазнав суттєвих втрат. За даними Міністерства економіки у березні 2022 р. обсяг експорту України скоротився майже удвічі порівняно з лютим 2022 р. і становив 2,7 млрд.дол. США [1].

Падіння фізичних обсягів експорту у 3 кв. 2022 р. до відповідного періоду 2021 р. склало 47% (рис.1).

Рис.1. Темпи зростання фізичних обсягів експорту України, % (до відповідного періоду попереднього року) складено на основі [2]

Якщо на початку 2022 р. український експорт демонстрував позитивну динаміку порівняно з аналогічним періодом попереднього року, то у березні відбулось значне зниження поставань на зовнішні ринки — скорочення становило 50%. Поступове відновлення експорту почалося з травня 2022 р., а найкращі результати показали останні місяці завдяки розблокуванню українських портів. В цілому за 9 місяців 2022 р. Україна експортувала товарів на суму 33,065 млрд. дол. США, що майже на 32% менше, ніж обсяг товарного експорту за аналогічний період 2021 р.

У 2021 р. чорні метали займали перше місце серед експортних категорій товарів, у 2022 р. вони поступилися першістю зерновим культурам. Загалом війна суттєво вплинула на українську металургію. Скорочення експорту металів обумовлене двома основними причинами: падінням виробництва та порушенням логістичних шляхів, зокрема, через блокаду морських портів з боку росії (на морські перевезення у 2021 р. припадало 62% від загальної вартості експорту

товарів [1]). В цілому зниження експорту металургійної продукції за аналізовані I-III кв. 2022 р. склало майже 55% порівняно з I-III кв. 2021 р.

Таблиця 1

Товарна структура України

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт України			
	I-III кв. 2021 р., млн. дол. США	у % до 9 місяців 2021	у % до загального обсягу, %	I-III кв. 2022 р., млн. дол. США
I. Живі тварини; продукти	1104,3	119,2	3,3	926,6
II. Продукти рослинного	8868,1	91,4	26,8	9699,6
III. 15 Жири та олії тваринного	4295,0	93,9	13,0	4575,4
IV. Готові харчові продукти	1720,9	64,9	5,2	2652,4
V. Мінеральні продукти	3771,3	53,5	11,4	7052
VI. Продукція хімічної та	1003,1	53,4	3,0	1878,7
XV. Недорогоцінні метали та	5098,8	43,3	15,4	11763,1
XVI. Машини, обладнання та	2966,3	77,2	9,0	3841,8
<i>інше</i>	3841,1	-	11,6	5816,8
Усього	33065,5	68,6	100,0	48206,4

складено на основі [3]

У наслідок блокування морських портів постраждав аграрний сектор. За 9 місяців 2022 р. зниження експорту продукції рослинного походження склало близько 10% (у вартісному доларовому еквіваленті). Експорт продукції зернових вартістю 6149,7 млрд.дол.США (7756,9 млрд.дол. у 2021 р.) став можливим за рахунок наявності залишків базових сільськогосподарських культур в Україні. Також за результатами III кв. 2022 р. спостерігається зниження обсягів експорту продукції олійно-жирового сегменту АПК (близько 7% до аналогічного періоду попереднього року). Олійно-жировий сегмент є повністю експортоорієнтований, адже внутрішнє споживання складає 5-7%, а основна частина виробленої продукції спрямується на реалізацію на зовнішніх ринках. До інших секторів, які зазнали значних скорочень експорту за 9 місяців 2022 р. можна віднести: хімічну продукцію — 47%, машинобудування — 23% та мінеральні продукти – 47%.

Також військові дії позначились на зміні географічної структури експорту України. Якщо у 2021 р. основною країною-торговельним партнером був Китай, то за результатами трьох кварталів 2022 р. він займає 4 місце за обсягами експорту [3,4]. Такі зміни відбулися переважно через проблеми з логістикою агрокультур і значні втрати металургійного сектору нашої країни (на металургійний та агропромисловий сектор припадало близько 85% експорту у 2022 р.). Натомість лідерами серед покупців української продукції стали країни ЄС — Польща та Румунія, на які сумарно припадає близько 25% українського експорту в 2022 р. В цілому до країн ЄС за неповний рік біло спрямовано 65% експорту України. Також до п'ятірки лідерів торговельних партнерів у 2021 р. входила росія, яка станом на вересень 2022 р. займала 18 місце. Проте з урахуванням заборони у кінці вересня Урядом країни експорту української продукції до РФ, позиції останньої з урахуванням повного календарного року ще зазнають значних змін.

Порушення логістичних шляхів внаслідок бойових дій у країні спричинило різке скорочення експортних поставок з України і, як наслідок, поступову втрату

деяких традиційних для нашої країни сегментів на зовнішніх ринках. «Звільнені» ніші оперативно займають конкуренти (Китай, Індія), що призводить до зниження експортного потенціалу України та зростання загроз її подальшого розвитку. Також зберігається проблема сировинної орієнтації української економіки та експорту, на який припадає близько 70%.

У сформованих обставинах існуюча політика лібералізації імпорту зараз становить додаткову загрозу розвитку національної економіки. Економіка нашої країни і до початку 2022 р. була критично імпортозалежною, особливо що стосується високотехнологічних галузей. За баченням деяких економістів зараз існує і необхідність, і реальна можливість формування широкомасштабної політики імпортозаміщення, яка буде сфокусована на тих переробних виробництвах, для розвитку яких наша країна володіє достатнім сировинним потенціалом, а саме – на агропереробці та виробництві готових металевих виробів.

Література:

1. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: наукове-аналітичне видання / наук.ред. Сторонянська І.З. Львів, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долишнього НАН України. 2022, 70 с. URL.: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>
2. UNCTADSTAT. United nations conference on trade and development. URL: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>
3. Офіційний сайт Державної служби URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Експорт України під час війни: як змінилась структура поставок української продукції за кордон URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959/>

УДК 339.97

Булатова О.В., д.е.н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, перший проректор

ОЦІНКА УМОВ ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Україна у світовій економіці залишається країною з низьким рівнем соціально-економічного розвитку, так у 2021 р. ВВП на душу становить 4835,6 дол. США за даними Світового банку, що на 20,7% більше порівняно з 2012 р., починаючи з 2015р. показник характеризується зростаючою динамікою (збільшився в 2,28 р.). При цьому порівняно з середнім рівнем ВВП на душу країн ЄС, що складає 38234 дол. США на душу, залишається у майже 8 разів меншим. Як показав розрахунок рівня співвідношення, рівень соціально-економічного розвитку України залишається на відмітці 12% від середнього по країнах ЄС, при чому порівняно з 2012 р. ситуація майже не змінилася, позитивним моментом є зменшення розриву з 7% у 2015 р. до 12,6% у 2020 р.

З урахуванням того, що українська економіка зростає в середньому на 2-3 % на рік, тоді як зростання світової економіки становить 3,7-3,9 %, а країн, що розвиваються, - у середньому 4,8-5,0%, окремих країн – 8-10 % [1], для країни є

ризик збереження постійного відставання від рівня розвитку європейських країн та світу в цілому.

Щодо динаміки рівня інфляції, то порівняно з рівнем 2015 р. у 48,7% протягом 2016-2021 рр. інфляція зберігається на помірному рівні у діапазоні 2,7% (2020р.) – 14,4% (2017 р.). Це пов'язано із впровадженням режиму інфляційного таргетування Національним банком України [2], що дозволяє знизити її рівень та ступінь волатильності, як це також успішно застосовується в 41 країні світу. Однак, якщо порівнювати з рівнем інфляції в країнах ЄС (складає 2,55%), то в Україні він в 4 рази вищий.

Рівень безробіття за даними МОП у 2020 р. складає 8,88% (в середньому за період 2012-2021 рр. 8,7%, максимальний рівень 9,5% у 2017 р.), що є близьким до середнього рівня країн ЄС (8,83%) та нижчим у окремі періоди часу. Такий рівень за оцінками НБУ близький до природнього (8,5%) буде підтримуватися зростанням економічної активності з одного боку та з іншого боку може зростати у зв'язку з подальшим зростанням рівня витрат бізнесу на оплату праці.

Рівень тінізації економіки для України, так як і для решти країн світу є одним з основних ризиків стійкості економічного розвитку. Для української економіки високий рівень тіньової економіки зумовлює недоотримання державним бюджетом значних коштів у вигляді несплачених податків; викривлення внутрішньої конкуренції, внаслідок конкурентних переваг у підприємств тіньового сектору, що застосовують різні схеми з мінімізації податкових платежів; зростання загального рівня корупції та зниження довіри до державних інституцій тощо [3].

В табл. 1 наведений аналіз рівня тінізації економіки України порівняно з деякими європейськими країнами за методом МІМІС, що в міжнародних дослідженнях використовується для вимірювання рівня тіньової економіки за методологією, запропонованою Ф. Шнейдером [4].

Таблиця 1

Рівень тіньової економіки деяких країн ЄС та України

Країна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Зміна за період, %
Україна	47,0	47,0	46,7	47,1	47,0	47,1	46,6	47,2	47,8	50	6,5
ЄС (28)	19,3	18,8	18,6	18,3	17,9	17,3	16,8	16,3	17,9	17,4	-9,7
Німеччина	12,5	12,1	11,6	11,2	10,8	10,4	9,7	8,5	10,4	10,0	-19,8
Франція	10,8	9,9	10,8	12,3	12,6	12,8	12,5	12,4	13,6	13,1	21,5
Австрія	7,6	7,5	7,8	7,1	8,2	7,8	6,7	6,1	7,2	6,9	-9,2
Польща	24,4	23,8	23,5	23,3	23,0	22,2	21,7	20,7	22,5	22,0	-9,8
Чехія	16,0	15,5	15,3	15,1	14,9	14,1	13,6	13,1	14,2	13,9	-13,0
Литва	28,5	28,0	27,1	25,8	24,9	23,8	23,0	21,9	23,1	22,9	-19,6
Латвія	26,1	25,5	24,7	23,6	22,9	21,3	20,2	19,8	20,9	20,2	-22,5
Болгарія	31,9	31,2	31,0	20,6	30,2	29,6	39,8	30,1	32,9	32,4	1,6

Примітка: складено автором на основі [5,6]

Отже, розмір тіньової економіки України оцінюється в 50% її ВВП, при цьому показник зберігається протягом аналізованого періоду на такому високому рівні, у 2021 р. порівняно з 2012 р. показник виріс на 6,5%. Розмір тіньової економіки України майже в 2 рази вищий за середній показник по ЄС, який на відміну від українського має тенденцію до скорочення (за період 2012-2021 рр. скоротився на 9,7%). Слід однак зазначити, процеси тінізації економіки в країнах

ЄС є нерівномірними, зокрема в «старих» країнах-членах ЄС, зокрема Німеччині, Франції, Австрії, цей показник не перевищує 13%, тоді як в країнах останніх хвиль розширення (Центральна, Східна Європа), зокрема в Польщі, Литві, Латвії, Болгарії рівень тіньової економіки перевищує 20%, найбільшим він є в Болгарії (32,4% у 2021 р.), однак це також майже двічі менше за показник України.

Ще одним фактором, що є викликом щодо стійкого розвитку та відповідно посилює ризики, є сировинна орієнтація зовнішньоторговельної діяльності та низький технологічний рівень виробництва та експорту, що посилює рівень залежності від імпорту технологій та інновацій. Як наслідок, наявна незмінна сировинна-індустріальна орієнтації країни, що підсилюється зовнішніми військово-політичними аспектами у відносинах з росією, гальмує зростання рівня економічного розвитку та зменшує доходи суб'єктів економічної діяльності.

Негативним чинником, що посилює ризики, є девальвація курсу національної грошової одиниці (у 2012 р. середньорічний курс гривні до долара США складав 7,99 грн. за дол. США, у 2015 р. – 21,84 грн. за дол. США, у 2021 р. – 26,96 грн. за дол. США), що в свою чергу посилює рівень нестабільності, викликає загрози зменшення реальних доходів, оцінених в національній валюті, доходів домогосподарств та бізнесу, знижує їх купівельну спроможність, а також посилює недовіру та негативні економічні очікування.

Відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій та реінвестування обумовлює низькі показники рівня інвестування економіки, як внутрішнього, так і зовнішнього. В цілому для української економіки характерним є низький технологічний рівень виробництва, так частка середньо- та високотехнологічного сектору у виробництві дорівнює 28% (2019 р.), що на 7% менше рівня 2010 р. (34,95%), тоді як для країн ЄС в середньому ця частка складає 41,1% (2019 р.).

Низька конкурентоспроможність та невисокий рівень інноваційного розвитку також є викликами стійкості економічного розвитку, так Україна серед країн ЄС займає найнижчі позиції у відповідних міжнародних рейтингах (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінки України в рейтингах глобальної конкурентоспроможності та глобальних інновацій

Показник		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Індекс глобальної конкурентоспроможності	бал	52,5	54,3	53,1	54,3	52,9	52,5	53,9	57,0	57,0	...
	місце	82	73	84	76	79	85	81	83	85	...
Індекс глобальних інновацій	бал	35,01	36,1	35,8	36,3	36,45	35,72	37,62	38,52	37,4	36,32
	місце	60	63	71	63	64	56	50	43	47	45

Примітка: складено автором на основі [7,8]

Підсумовуючи, варто зазначити, то наведені вище умови дестабілізують процеси забезпечення стійкості економічного розвитку, призводять до збереження на низькому рівні всіх складових економічної безпеки та обумовлюють збереження високих ризиків прояву масштабних дестабілізаційних явищ в економічному розвитку у довгостроковій перспективі.

Література:

1. The World Economic Outlook (WEO) database. 2019. Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/index.aspx>

2. Інфляційний звіт НУБ (квітень 2021). Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ukrayinska-ekonomika-u-20212023-rokah-zrostatime-tempami-na-rivni-blizko-4-a-inflyatsiya-pochne-spoivilnyuvatisya-voseni-2021-roku--inflyatsiyniy-zvit>

3. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму 2019. Режим доступу: <https://finmonitoring.in.ua/NRA2019.pdf>

4. Medina L, Schneider F (2021) The evolution of shadow economies through the 21st century, in: Delechat, C. und L. Medina (eds.), The Global Informal Workforce: Priorities for Inclusive Growth, International Monetary Fund, Washington DC, USA, S. 10–6.

5. Informal Economy Database. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/research/brief/informal-economy-database>

6. Schneider F. New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022. International Economics and Economic Policy (2022) 19:299–313. <https://doi.org/10.1007/s10368-022-00537-6>

7. Global competitiveness reports 2011-2019. URL: <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth>

8. Global innovation index 2012-2021. URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/2021/

УДК 341.232+338

Вишняков О.В.,

здобувач ступеня «Доктор філософії» спеціальності «Міжнародні економічні відносини»

МІЖНАРОДНА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Унаслідок війни росії проти України мільйони людей водночас стали потребувачами у гуманітарній допомозі та підтримці. Втрата постійного доходу, домівок, вимушене переселення унеможливили спроможність самостійного утримання своїх родин тисячі українців.

Відповідно до чинного національного законодавства, гуманітарна допомога - цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном. Основним нормативно-правовим документом, що визначає правові, організаційні, соціальні засади надання та отримання, оформлення, розподілу та контролю за цільовим використанням гуманітарної допомоги, є Закон України «Про гуманітарну допомогу» №1192-XIV від 22.10.1999 року [2]. Отримувачі допомоги потребують її у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою

конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту.

Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»(ст.3)[1]. Гуманітарна допомога може надаватись не тільки у грошовій або в натуральній формі, а й у вигляді виконання робіт, надання послуг. Важливим аспектом надання та отримання гуманітарної допомоги є забезпечення гласності та прозорості цього процесу.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань надання гуманітарної допомоги виступає Міністерство соціальної політики (ст.4). Мінсоцполітики здійснює визнання гуманітарною допомогою відповідних вантажів, робіт, послуг, контролює її розподіл та цільове використання, веде Єдиний реєстр отримувачів гуманітарної допомоги.

Унаслідок війни РФ проти України мільйони людей водночас стали потребуєчими у гуманітарній допомозі та підтримці. Втрата постійного доходу, домівок, вимушене переселення унеможливили спроможність самостійного утримання своїх родин тисячі українців. За даними Звіту Humanitarian Outcomes (станом на травень 2022 року) російське вторгнення в Україну призвело до того, що приблизно 16 мільйонів людей або були переміщені зі своїх домівок, або намагалися вижити в екстремальних умовах конфлікту та терміново потребували гуманітарної допомоги [3]. Як результат, сучасна гуманітарна криза в Україні виявила, що існує об'єктивна потреба у формування відповідної моделі міжнародної гуманітарної допомоги, що об'єднує не тільки донорів та отримувачів допомоги, а й включати відповідні механізми моніторингу, збору та обробки інформації про оперативні потреби, логістичні інструменти тощо.

Література:

- 1.Про благодійну діяльність та благодійні організації. Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
2. Про гуманітарну допомогу. Закон України від 22.10.1999року№1192-XIV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>
- 3.Підтримати місцеві ініціативи: Нові гуманітарні пріоритети в Україні березень-травень 2022 р. https://www.humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/ukraine_review_june_ukr.pdf

УДК 339.9

Карпенко О.І.,

здобувач ступеня «Доктор філософії»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Провідні регіони світу мають різні норми і різні можливості для їх втілення, гомогенізація світового господарства залишається суперечливим питанням. Відповіддю на це стає не тільки поліцентричність глобальної політики (з точки

зору структури) та множинність (з точки зору змісту) [11, с.81-82], суттєвих змін зазнають дослідження розвитку регіонів та регіональної політики (Р.Болдвін[5], Б.Бузан [6], Д.Лайк, П.Морган [12], В.Лангенхов [13], Е.Мансфілд, Х.Мілнер [14], С.Пейдж [16], В.Реймо [17], Е.Скотт [19], Е.Солінген[20], Б.Хеттне[10]).

Глобальна регіоналізація впливає на формування нової просторової структури світового господарства [17], з іншого боку, розвиток сучасних регіонів впливає на процес регіоналізації глобального простору [19,21]. Регіон у системі сучасного світового господарства вже більше ніж просто географічний простір, оскільки йому притаманні економічна взаємодія та взаємозалежність[14,с.146-147]. Розвиток регіональних відносин охоплює різні рівні – від національного до глобального, зазначає В.Реймо [17]. У наслідок розвитку регіональних відносин на різних рівнях, сучасна структура світового господарства виступає одночасно і як єдина система, і як система, у якій взаємодіють відповідні регіональні сектори (національні, регіональні [3,с.51]).

Регіони (регіони-тріади)стають джерелами енергії, що рухає економічний розвиток, підкреслює К.Омае [15, с.8]. Слід підкреслити, що сучасні форми регіонів пов'язують із інтеграційним характером розвитку, що досягає відповідного інституційного оформлення Франкел Дж. [8]. Так, зазначає В.Геєць, саме такі глобальні регіони, що інституційно оформлені у вигляді інтеграційних об'єднань, визначають сучасну конфігурацію гео економічної та геополітичної карти світу [2,с.8-9]. Враховуючи, що інституційне оформлення у вигляді інтеграційного об'єднання передбачає певну історію розвитку взаємовідносин між регіонами, слід погодитись із думкою, що регіон як певний простір, який утворюється сукупність країн певного регіону/континенту світу, характеризується високим ступенем інтенсивності економічних зв'язків, які ґрунтуються на спільності певних інтересів, ресурсного забезпечення тощо, у тому числі у форматі інтеграційного об'єднання [1,с.65].

Основними факторами сучасного просторового розвитку стають [18]: просторова концентрація населення та розвиток міських агломерацій (density); економічна відстань, що впливає на рівень трансакційних витрат, які визначаються характером і станом розвитку інфраструктури, а не віддаленістю (distance); інституційні бар'єри, які впливають на рівень мобільності факторів виробництва, товарів тощо (division).

Ґрунтуючись на певних територіях поступово формуються відповідні простори [4]. За визначенням М.Кастельса, простори територій – локальність, чия форма, функції, зміст є самодостатніми у певних фізичних межах, простори потоків – матеріальна організація визначеного у часі обміну соціальними практиками, що реалізуються через потоки та мережі[7,с.412-423]. Таким чином, відбувається трансформація від географічної ідентифікації до функціональної характеристики регіону[4], а розвиток регіоналізації визначається з точки зору просторовості та формування ідентичності (регіональність) [10].

Сучасні регіони та, відповідно, регіональні організації посилюють свій вплив у світовому господарстві, сприяючи глобальному миру. При цьому розвиток сучасних регіонів впливає на розвиток глобальних процесів, які набувають характеру глобальної регіоналізації [19]. Це стосується різних сфер політики, підкреслює Ван Лангенхов [13], оскільки регіони підтримують багатосторонність та реалізацію загальних цілей ООН. Наслідком цього стає перетворення світового господарстві зі світу держав у світ регіонів, посилення

взаємозалежності між місцевим та глобальним рівнями управління. Відповідно, за таких умов посилюється роль регіональних організацій в забезпечення економічної безпеки.

Література:

1. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів. Донецьк:ДонНУ,2012. 386 с.
2. Геєць В. Конфігурація геополітичної карти світу та її проблемність. Економіка України. 2011. №1. С.4-15.
3. Ключко В. Глобализация и ее влияние на страны с переходной экономикой/ В.Ключко // Экономика Украины. 2001. №10. С.51-57.
4. Agnew J. Mastering Space: Hegemony, Territory, And International Political Economy/ John Agnew, Stuart Corbridge. London: Routledge,1995. 260p.
5. Baldwin R. A domino theory of regionalism / R. Baldwin. National Bureau of Economic Research, 1993. 20p.
6. Buzan B. et al. Regions and powers: the structure of international security. Vol. 91. Cambridge University Press, 2003.564p.
7. Castells M. The Rise of the Network Society. Vol. I. The Information Age: Economy, Society, and Culture/Oxford: Blackwell,1996. 595p.
8. Frankel J.A. Trading Blocs in the World Economic System / J.A. Frankel, E. Stein, S.-J. Wei Regional. Peterson Institute: Business & Economics, 1997. 364p.
9. Giddens A. The consequences of modernity. Stanford University Press, 1990. 188p.
10. Hettne B. Globalism and New Regionalism/ Hettne Björn, Inotai András and Sunkel Osvaldo. New York: Macmillan, 1999. 308p.
11. Katzenstein P. J. A World of Regions: America, Europe, and East Asia. Indiana Journal of Global Legal Studies: Vol. 1 : Iss. 1.1993. Article 4. <https://www.repository.law.indiana.edu/ijgls/vol1/iss1/4>
12. Lake D., Morgan P. Regional Orders: Building Security in a New World.Pennsylvania State University Press, 1997. 406p.
13. Langenhove L. Towards a world of regions and states <https://unu.edu/publications/articles/towards-a-world-of-regions-and-states.html>
14. Mansfield E. Milner H. The Political Economy of Regionalism.N.-Y: Columbia University Press, 1997. 274p.
15. Ohmae K. Triad Power. The Coming Shape of Global Competition.New York: Free Press, 1985. 345 p.
16. Page S. Intensity Measures for Regional Groups. In Regions and Development: Politics,Security, and Economics.London: Frank Cass,2000. 279p.
17. Raimo V. Regionalism: Old and New. International Studies Review . 2003. is. 5. p.25-52
18. Reshaping economic geography world development report 2009. Washington: The World Bank, DC, 2009. 383p.
19. Scott A. J. Storper M.Regions, globalization, development. Regional Studies. 2003. vol. 37: 6&7. pp 579-593.
20. Solingen E. Regional Orders at Century's Dawn: Global and Domestic Influences on Grand Strategy. Princeton: Princeton University Press,1998. 328p.

21. Storper M. Globalization, Localization and Trade. The Oxford Handbook of Economic Geography / Edited by Gordon L. Clark, Maryann P. Feldman, and Meric S. Gertler. Oxford (U.K.): Oxford University Press, 2000. 146p.

УДК 339.977

Марена Т.В.,

к.е.н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Захарова О.В.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА ГЛОБАЛЬНУ ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

Війна росії проти України має катастрофічний вплив на глобальну безпеку та порушує всі засади мирного співіснування в Європі та світі. Окрім питань геополітичної безпеки війна значною мірою посилює низку вже існуючих несприятливих глобальних економічних тенденцій, включаючи зростання інфляції, крайню бідність, посилення відсутності продовольчої безпеки, деглобалізацію та погіршення екологічної ситуації. Навіть для розвинених країн світу питання забезпечення соціальної безпеки за рахунок високого рівня фінансування соціальних видатків, стало достатньо складною задачею.

В своєму останньому звіті «Global gendered impacts of the Ukraine crisis on energy access and food security and nutrition» UN Women зазначають, що війна в Україні має гуманітарні, економічні та екологічні наслідки не тільки для української держави, але й посилює надзвичайні ситуації та кризи в усьому світі [1].

Зокрема, наголошується на 3 основних аспектах:

По-перше, загострення питань продовольчої та енергетичної безпеки. Україна та росія є найбільшими виробниками основних продуктів харчування у світі, забезпечуючи 90% поставок пшениці у такі країни, як Вірменія, Азербайджан, Еритреї, Грузії, Монголії та Сомалі. Україна також є основним постачальником пшениці для Всесвітньої продовольчої програми, яка надає продовольчу допомогу 115,5 млн. людей у понад 120 країнах. Росія є одним із трьох найбільших виробників сирої нафти у світі, а також другим за величиною виробником і найбільшим експортером природного газу.

Оскільки війна порушує процеси виробництва та експорту, ці основні товари стають дедалі менш доступними. Світовий доступ до нафти і газу значно скоротився. Значна частина світових пшениці, кукурудзи та ячменю залишається в Україні та Росії. Ще більша частина світових поставок добрив - особливо важливих для сільського господарства в країнах з виснаженим ґрунтом - залишається в Росії та Білорусі. Зазначений дефіцит призводить до рекордного зростання цін, зокрема вартість продуктів харчування зросла на 50% з початку 2022 року. За прогнозними оцінками зростання цін на сирю нафту також перевищить 50%. Вартість транспортування палива, яка є однією з головних причин інфляції в Африці у 2021 році, ще більше зросла з початку війни. Стрімке

зростання цін сприяє глобальній кризі вартості життя, вплив якої найбільшим чином проявляється в країнах, що розвиваються, в Африці, Азії, Латинській Америці та на Близькому Сході.

По-друге, поглиблення гендерних аспектів впливу криз внаслідок війни. Навіть до війни доступ жінок до їжі та енергії був більш нестабільним, ніж доступ чоловіків. Глобальний гендерний розрив у сфері продовольчої безпеки, який у 2019 р. становив 1,7%, у 2021 році зріс до 4%. В Україні домогосподарства, очолювані жінками, вже й так частіше страждали від нестачі їжі. З меншим доступом до таких ресурсів, як земля та кредит, а також до офіційної зайнятості, а також із гендерними розривами в оплаті праці та пенсіях, що становлять 22 та 32% відповідно, українським жінкам менше доводиться розраховувати під час кризи. Відсутність продовольчої безпеки та енергетична бідність породжують гендерну нерівність в інших сферах, включаючи охорону здоров'я, освіту, домашню роботу тощо. В Україні та в усьому світі хвилеві наслідки війни поглиблюють існуючу нерівність і загострюють загрози добробуту жінок і дівчат, також зростають домашнє насильство, сексуальна експлуатація, торгівля людьми та інші форми насильства щодо жінок і дівчат.

По-третє, недовір'я та неефективність сучасних глобальних продовольчих та енергетичних систем. Ще до початку війни, за оцінками, 44 млн. людей у світі перебували на межі голоду через COVID-19, зміну клімату та конфлікт. Загалом у 2022 р. приблизно 345 млн. людей у 82 країнах стикаються з гострою нестачею продовольства або високим ризиком її виникнення. Енергетична бідність також залишається поширеною, так станом на 2020 рік 733 млн. людей все ще не мали доступу до електроенергії. 2,4 млрд. людей не мають доступу до чистої їжі, що є причиною забруднення повітря в домогосподарствах, що спричиняє 3,2 передчасних смертей на рік, переважно серед жінок і дітей. Приблизно 1 млрд. людей обслуговується медичними закладами, які не мають надійного електропостачання, а це означає, що підвищення цін і збої в обслуговуванні можуть поставити під загрозу медичне обслуговування.

Вразливість глобальних продовольчих та енергетичних систем значною мірою пояснюється залежністю від викопного палива. Поки енергетична безпека пов'язана з нафтою та газом, вона залишатиметься вразливою до нестабільності ринку та цінових шоків. А роль викопного палива в сільськогосподарському виробництві та розподілі - наприклад, роль природного газу у виробництві азотних добрив - означає, що різкі зміни цін на нафту також спричиняють зростання волатильності цін на продукти харчування.

На тлі погіршення клімату та екологічної кризи війна в Україні підкреслює нагальність переходу від викопного палива. Тим не менш, стрімке зростання цін на нафту і газ може зрештою спричинити збільшення інвестицій в енергетику, що базується на викопному паливі: несподівані прибутки для галузі викопного палива ускладнять зміни. Без втручання світ може спостерігати зворотний процес декарбонізації, прогрес у якому вже просувається надто повільно[1].

На схожих аспектах концентрують увагу експерти Economist Intelligence Unit, зазначаючи в своєму звіті «Global operational risk review (2022)», що російсько-українська війна створила загрози для 81 % країн. Її наслідки впливають на розвиток глобальної економіки, поширюються передусім на недостатньо розвинені економічні ринки, які відчувають інфляцію та зростання світових цін на сировину. В звіті зазначається, що оскільки Україна та росія

забезпечували 30% світової торгівлі пшеницею, то війна катастрофічно посилила ризики дефіциту пшениці на світовому ринку, що суттєво підвищує імовірність голоду в недостатньо розвинених країнах Африки, Азії тощо. По-друге, питання залежності країн ЄС від постачання природного газу з росії також залишається не врегульованим. Скорочення споживання російського газу на більше ніж 40% внаслідок введення санкції посилює загрози енергетичній безпеці ЄС [2].

В звіті OECD Economic Outlook (November 2022) зазначається, що у 2023 р. глобальна економіка ще більше сповільниться, оскільки масштабний історичний енергетичний шок, спричинений агресивною війною росії проти України, продовжує посилювати інфляційний тиск, підриваючи довіру та купівельну спроможність домогосподарств, а також збільшуючи ризики в усьому світі. Зокрема, за прогнозами, зростання світової економіки буде значно нижчим від очікуваних перед війною результатів, а саме 2,2% у 2023 р. проти прогнозованих раніше 3,1%, та може помірно відновитися до 2,7% у 2024 р. [3]

Також OECD прогнозує високий рівень інфляції – на рівні 9% для країн OECD, зазначаючи, що впровадження жорсткої монетарної політики, зниження попиту та тиску на ціни на енергоносії, а також нормалізація транспортних витрат і термінів доставки призведе поступово до зниження інфляції до 6,6% у 2023 р. та 5,1% у 2024 р.

OECD також вказує на значну невизначеність щодо економічних перспектив. Зростання може бути меншим за прогнозоване, якщо ціни на енергоносії зростатимуть і надалі або якщо перебої з енергопостачанням вплинуть на ринки газу та електроенергії в Європі та Азії. Підвищення світових відсоткових ставок може поставити під більший тиск багато домогосподарств, фірм та урядів, оскільки тягар обслуговування боргу зростає. Країни з низьким рівнем доходу залишаються особливо вразливими до високих цін на продовольство та енергоносії, тоді як жорсткіші глобальні фінансові умови можуть збільшити ризик подальшого боргового кризу [3].

Також слід зазначити загострення питання зростання рівня бідності під впливом військових дій та їх наслідків. Так, за даними Світового банку, кількість людей, які живуть у крайній бідності, зросла приблизно на 100 млн. до майже 700 млн. у 2022 р., при цьому значна частина живе в конфліктних регіонах [4].

Підсумовуючи, варто зазначити, що розгортання росією війни проти України стало критичною загрозою не тільки для стійкості та безпеки України, однак, спровокувала низку серйозних ризиків для всієї системи глобальної економічної безпеки, пов'язаних з сповільненням економічного зростання, підвищенням інфляції, енергетичною та продовольчою кризами, погіршенням якості життя та зростанням рівня крайньої бідності. Тому першочерговим завданням для всієї учасників глобальної економічної системи є сприяння припинення війни та справедливий мир для України, що стане найвпливовішим засобом покращення глобальної економічної перспективи та досягнення стійкості соціально-економічного розвитку.

Література:

1. Global operational risk review. How war is fuelling geopolitical uncertainty / Economist Intelligence Unit (EIU), 2022. URL: <https://www.eiu.com/n/campaigns/operational-risk-review-2022>
2. Global gendered impacts of the Ukraine crisis on energy access and food security and nutrition. UNWomen, 2022. URL

<https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-09/Policy-paper-Global-gendered-impacts-of-the-Ukraine-crisis-en.pdf>

3. Confronting the Crisis. OECD Economic Outlook, November 2022. URL <https://www.oecd.org/economic-outlook/november-2022>

4. Local and Global Economic Impacts of the War in Ukraine. World Bank, 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/events/2022/12/06/local-and-global-economic-impacts-of-the-war-in-ukraine>

УДК 339.944.2

Омельченко В.Я.,

д.е.н., професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту і фінансів,

Омельченко Г.П.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Децентралізація та субсидіарність як базові принципи підвищення ефективності управління зовнішньоекономічною діяльністю створюють на локальному рівні умови для активізації транскордонного співробітництва (ТКС) як одного з інструментів регіонального розвитку України.

В останнє десятиліття активно формується мережа горизонтальних економічних, культурних, освітніх та наукових взаємозв'язків між прикордонними регіонами України та країнами ЄС, яка забезпечує взаємодію органів влади та місцевого самоврядування, бізнесу, університетів, наукових установ, організацій громадянського суспільства. Серед сприятливих чинників розвитку такої взаємодії варто виділити географічну близькість (близькість до кордонів країн ЄС – Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії), цільову довгострокову політику ЄС щодо макрорегіонів (макрорегіональна стратегія ЄС для Дунайського регіону, та перспективи створення Карпатського макрорегіону); організаційні можливості (досвід проектного менеджменту та реалізації ініціативу сфері ТКС, потенціала генцій регіонального розвитку; історичні та соціокультурні зв'язки, передусім західноукраїнських територій із європейськими країнами; науково-експертний потенціал; зовнішньополітичний та економічний вектор України (прагнення до інтеграції в євроатлантичний цивілізаційний простір).

Водночас перед прикордонними регіонами України постає низка цілей, які актуалізуються в контексті розвитку ТКС. Йдеться про створення та забезпечення розвитку організаційних форм ТКС, передусім єврорегіонів та європейських об'єднань територіального співробітництва (The European Grouping for Territorial Cooperation, далі – EGTC). Також важливу роль відіграє узгодженість та комплементарність цілей розвитку ТКС на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях, а також в системі менеджменту ЗЕД, що зумовлює узгодження цілей програм транскордонного співробітництва, стратегій регіонального розвитку в Україні та інклюзивний підхід до організації взаємодії в межах ТКС. Це посилить сумарний позитивний ефект від поєднання всіх програм розвитку.

Розвиток транскордонної, а також міжрегіональної співпраці на західному кордоні України доречно розглядати як один із механізмів імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС та її практичної реалізації. Така співпраця сприятиме посиленню позитивного ефекту від євроінтеграції та розширенню кола її стейкхолдерів.

Окремо варто підкреслити, що актуальність проблем що розглядаються посилюється також з огляду на російську агресію проти України—транскордонні можливості Східної України обмежені поточним станом зовнішньополітичних відносин, наслідком чого стала зупинка діяльності та занепад низки євро регіонів, де представлені східноукраїнські області та невикористання останніми ТКС як інструменту регіонального розвитку.

Необхідно змінити існуючий підхід до сприйняття ТКС виключно як джерела залучення коштів. На противагу має бути впроваджений новий підхід, що передбачатиме сприйняття інструментів ТКС у контексті взаємно скоординованого співробітництва регіонів України та ЄС щодо динамізації розвитку транскордонних територій та впровадження європейських стандартів в управлінні, господарській сфері, ЗЕД, міжкультурній взаємодії. Основними результатами використання такого підходу є розширення переліку інструментів реалізації складових потенціалу розвитку прикордонних регіонів та сприяння реалізації євроінтеграційних прагнень України.

Серед перспективних напрямів оптимізації та посилення ТКС в Україні необхідно виділити наступні:

- забезпечення інклюзивності у сфері ТКС – високого ступеня участі місцевих підприємців та роботодавців та, зокрема, залучення науково-експертного потенціалу університетів і науково-дослідних установ до розвитку ТКС;
- узгодження цілей розвитку євро регіонів, EGTC із місцевими та регіональними стратегіями та програмами розвитку; координація місцевих та регіональних стратегій і програм розвитку із цілями, визначеними у Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 рр. для досягнення синергетичного ефекту від їх впровадження;
- протидія згортанню державної підтримки ТКС, передусім завдяки подоланню несистемності механізму спів фінансування проектів та ініціатив ТКС;
- посилення конкурентоспроможності та ініціативності територіальних громад в рамках ТКС.

Таким чином, за умови реалізації необхідних організаційних заходів та удосконалення нормативно-правових засад, прикордонні регіони України зможуть реалізувати наявні можливості транскордонного та міжрегіонального співробітництва з метою розкриття свого внутрішнього потенціалу, коригування структурних деформацій, використання процесів взаємно скоординованого просторового планування розвитку та поглиблення соціальних, економічних та гуманітарних зв'язків між регіонами України та Європи.

Література:

1. Плани реалізації Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2023 рр.

2. Закон України «Про транскордонне співробітництво». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027рр.»
4. Що являє собою макрорегіональна стратегія ЄС? URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/cooperate/macro_region_strategy/pdf/mrs_factsheet_uk.pdf
5. Синергія програм транскордонного співробітництва та стратегій регіонального розвитку в Україні / упоряд. Є. Романенко. Чернігів: Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень. 2018. – 92с
6. Удосконалення регіонального та місцевого стратегування соціально-економічного розвитку: аналіт. зап. НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/socialno-ekonomichnyi-rozvytok-1.pdf>
7. Драйвери розвитку економіки Західного регіону України: аналіт. зап. НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalnyi-rozvitok/drayveri-rozvitku-ekonomi-ki-zakhidnogo-regionu-ukraini>

УДК 339.972

Сарбаш С.М.,

здобувач ступеня «Доктор філософії» спеціальності «Міжнародні економічні відносини»

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ СИСТЕМ

Закінчення «холодної війни» стало поворотним моментом в процесі досліджень безпекових концепцій. Протягом тривалого часу теорія демократичного світу стверджувала, що ліберальні демократії не воюють одна з одною [3,6], а безпека окрім відсутності загроз політичного насильства та війни, являла системне впровадження політики сек'юритизації [7-9]. Факт того, що кілька національних держав на законних підставах зберігають за собою виняткове право мати ядерну зброю підтверджує глобальну монополію на легітимність. Після розпаду Радянського Союзу розпочався процес трансформації безпекових систем. Цьому періоду притаманні такі характеристики [1,4]:

- переорієнтування національної безпеки із суто військового підходу, на широкий порядок денний – економіку, навколишнє середовище, суспільство;
- сили глобалізації та взаємозалежності почали підривати домінування традиційних військових загроз між наддержавами, надаючи більшого значення внутрішньодержавним конфліктам;
- ослаблення національних кордонів інтернаціоналізували місцеві та регіональні загрози – від організованої злочинності, сепаратизму та релігійного екстремізму до економічних криз та епідемій, і розширила поле діяльності недержавних суб'єктів, таких як транснаціональні злочинні мережі та терористичні групи.

Сучасний світ стикається із безпрецедентним злиттям глобальних загроз та нестабільності в системі глобального безпекового простору. Авторитарні держави запроваджують все більш репресивну внутрішню та зовнішню політику. Той

факт, що ліберальна демократія створює загрозу їх політичному режиму, змушує їх здійснювати дії направлені на створення глобального порядку безпечного для автократії. Це передбачає втручання в економіко-політичні та суспільні справи демократичних країн. Ліберальна ідея тривалий час визначала політичний курс багатьох країн світу, міжнародних організацій (СОТ,МВФ та ін.), але потенціал подальшої лібералізації суттєво зменшується, поступаючись ідеям ліберального економічного патріотизму, дія якого спрямована на прагненнях: забезпечити більшу незалежність від ресурсів, що знаходяться поза контролем країни; досягнути диверсифікованої та збалансованої національної економіки як засобу покращення національного добробуту; забезпечити самостійне планування національного економічного розвитку в сучасних реаліях глобалізаційних процесів [5].

«Оскільки безпека має реляційний характер, неможливо зрозуміти національну безпеку будь-якої конкретної держави без розуміння міжнародної моделі безпеки, в яку вона вбудована» [2,с.187]. Спектр відносин між державами коливається в діапазоні від альянсів до конфліктів. На формування цих меж впливають такі речі, як ідеологія, територія, етнічні лінії та історичні прецеденти. Аналіз регіональної безпеки концентрує увагу на її важливих аспектах, концепція союзу або протиборства призводить до розуміння того, що називається «комплексом безпеки», який представляє інтереси «групи держав, чії основні проблеми пов'язані між собою настільки, що не можливо розглядати їх національні цінні папери окремо один від одного» [2,с.90]. Комплекси безпеки можуть бути корисними для розвитку політичного вектору союзу, вони створюють підґрунтя для обговорення проблем, характерних для будь-якого одного регіону. Якщо рішення може бути знайдено лише у контексті комплексу, то й політика має проводитись у цьому контексті.

Література:

1. Barkawi, T. (2011). From war to security: Security studies, the wider agenda and the fate of the study of war. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(3). pp. 701–716. DOI:10.1177/0305829811400656.
2. Buzan, B., 1983. *People, states and fear: National security problem in international relations*, [online]. Brighton : Wheatsheaf Books LTD. <https://www.cusb.ac.in/images/cusb-files/2020/el/psc/11-Abhay%20Kr-MA-IV%20Sem.pdf>.
3. Doyle, M. (1986) *Liberalism and World Politics*. *American Political Science Review*, 80(4): 1151–63.
4. Krahnemann, E. (2005) *Security governance and networks: New theoretical perspectives in transatlantic security*. *Cambridge Review of International Affairs*, [online]. 18(1). pp. 15–30. DOI: 10.1080/09557570500059514.
5. Reznikova N., Panchenko V., Bulatova O., *The Policy of Economic Nationalism: from Origins to New Variations of Economic Patriotism*. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4 (2018) No. 4. P.274-281.
6. Russett, B. (1993) *Grasping the Democratic Peace*, Princeton: Princeton University Press.
7. Wæver, O. (1989) *Security, the Speech Act: Analyzing the Politics of a Word*. Working Paper 19, Copenhagen: Center for Peace and Conflict Research.

8. Wæver, O. (1995) *Securitisation and Desecuritisation*, in R.D. Lipschutz (ed.) *On Security*, New York: Columbia University Press.

9. Wæver, O. (1996) *European Security Identities*. *Journal of Common Market Studies*. 34(1): p.p.103–32.

УДК 339.982

Федоров Е.В.,

здобувач ступеня «Доктор філософії» спеціальності «Міжнародні економічні відносини»

ГЛОБАЛЬНІ РИЗИКИ СУЧАСНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

В сучасному мінливому глобальному середовищі, в якому відбуваються постійні трансформації, що охоплюють всі сфери суспільного життя, найбільш актуальним викликом для національних економік є забезпечення достатнього рівня безпеки на всіх рівнях. Це обумовлює необхідність врахування ризиків та загроз, що наразі пов'язані з чинниками не тільки геополітичного чи економічного характеру, однак й екологічного, соціального, науково-технічного та технологічного.

Найбільш комплексну змістовну оцінку ризикам глобального середовища щорічно надає *World Economic Forum*, публікуючи *Global risks Report* [1], що відображають зміни, що відбуваються у глобальному безпековому середовищі під впливом різних загроз.

Всесвітній економічний форум розглядає ризики глобального безпекового середовища у 5 основних групах (економічні, соціальні, геополітичні, технологічні та екологічні), досліджуючи їх з позиції імовірності виникнення та ступеня впливу на стійкість економічного розвитку країн світу. Як показують результати *Global risks Report 2021* [2] домінуючими ризиками глобального середовища є екологічні, що складають 40 та 50% відповідно за імовірність та ступенем впливу серед ТОП10 основних ризиків.

Аналіз динаміки глобальних ризиків безпекового розвитку ризиків світового розвитку за період 2012-2021 рр. свідчить про:

- посилення питомої ваги екологічних ризиків, на яких концентруються зусилля світового співтовариства (кліматичні проблеми, проблеми ресурсного забезпечення, посилення негативного антропогенного впливу, зменшення біорізноманіття тощо);

- зменшення ступеня впливу економічних ризиків, так якщо в 2012-2014 рр. серед основних ризиків названі фінансові дисбаланси, нерівність у розподілі доходів, безробіття, то останніми роками економічні ризиків серед топ10 відсутні;

- соціальні ризики, що пов'язані з поширення інфекційних захворювань, вперше за 10 років увійшли до топ 10 ризиків;

- посилення впливу технологічних ризиків, пов'язаних із втратою даних та можливими кібератаками, ризики надмірної цифровізації тощо;

- якщо з погляду ступеня впливу у 2012-2014 рр. фінансові кризи та їх наслідки пов'язували з основною загрозою світогосподарського розвитку, то у 2016-2018 рр. основною загрозою виступали геополітичні детермінанти,

зумовлені ризиками використання зброї масового ураження, а у 2021 р. – ризики поширення інфекційних захворювань, що спричинено пандемією COVID19.

З точки зору методології виміру дослідження WEF не дають кількісної оцінки рівня ризиків, однак, дозволяють їх систематизувати та визначити індикатори, на основі яких можна вимірювати рівень ризиків.

На основі дослідження Global risks Report 2022 [3] було проведено систематизацію основних ризиків глобального безпекового розвитку та оцінено їх питому вагу в переліку основних виокремлених ризиків (37), а також ступінь впливу відносно позиції у рейтингу (табл.).

Таблиця

Систематизація глобальних ризиків безпекового розвитку країн світу

Групи	Ризик (місце в рейтингу, вагомість, характер прояву)
Економічні (16,2%)	<ul style="list-style-type: none"> ← Боргові кризи (6 місце, 13,8%, коротко-, середньостроковий) ← Тривала стагнація (16 місце, 6,9%, короткостроковий) ← «Бульбашки» активів (17 місце, 6,7% коротко-, середньостроковий) ← Колапс промисловості (25 місце, 4,1%, довгостроковий) ← Нестабільність цін (26 місце, 3,3%, середньостроковий) ← Незаконна економічна діяльність (32 місце, 2,5%, середньо-, довгостроковий)
Соціальні (27,0%)	<ul style="list-style-type: none"> ← Ерозія соціальної згуртованості (1 місце, 27,8%, коротко-, середньо-, довгостроковий) ← Криза засобів до існування (2 місце, 25,5%, середньостроковий) ← Погіршення психічного здоров'я (4, 23,0%, коротко-, середньо-, довгостроковий) ← Інфекційні захворювання (8 місце, 10,9%, короткостроковий) ← Негативні реакції щодо науки (10 місце, 9,5%, довгостроковий) ← Невдоволення молоді (14 місце, 7,1%, коротко-, середньостроковий) ← Колапс соціальної безпеки (18 місце, 6,2%, довгостроковий) ← Вимушена міграція (19 місце, 5,4%, довгостроковий) ← Збої громадської інфраструктури (24 місце, 4,2%, довгостроковий) ← Шкода здоров'ю через забруднення довкілля (34 місце, 1,9%, довгостроковий)
Геополітичні (21,6%)	<ul style="list-style-type: none"> ← Геоекономічні конфронтації (12 місце, 8,2%, коротко-, середньо-, довгостроковий) ← Розрив міждержавних відносин (15 місце, 7,0% середньо-, довгостроковий) ← Конкуренція за геополітичний ресурс (22 місце, 4,4% середньо-, довгостроковий) ← Міждержавний конфлікт (28 місце, 2,9% коротко-, середньо-, довгостроковий) ← Розпад держав (30 місце, 2,6%, середньо-, довгостроковий) ← Крах багатосторонніх відносин (32 місце, 2,2%, довгостроковий) ← Терористичні атаки (35 місце, 1,6%, коротко-, середньо-, довгостроковий) ← Зброя масового ураження (37 місце, 0,3%, коротко-, середньо-, довгостроковий)
Технологічні (13,5%)	<ul style="list-style-type: none"> ← Збої в системі кібербезпеки (7, 12,4%, коротко-, середньостроковий) ← Цифрова нерівність (9, 10,5%, короткостроковий) ← Несприятливі наслідки технічного прогресу (20, 5,3%, довгостроковий)

	← Концентрація цифрових потужностей (23, 4,3%, короткостроковий) ← Збої в ІТ інфраструктурі (31, 2,4%, середньо-, довгостроковий)
Екологічні (16,2%)	←Недієві заходи щодо покращення кліматичних змін (3, 25,4%, коротко-, середньо-, довгостроковий) ←Екстремальні погодні умови (5, 22,7%, коротко-, середньо-, довгостроковий) ←Втрата біорізноманіття (11, 8,4%, середньо-, довгостроковий) ←Антропогенні впливи на довкілля (13, 7,8%, середньо-, довгостроковий) ←Криза ресурсів (29, 2,7%, довгостроковий) ← Геофізичні катастрофи (36, 0,8%, довгостроковий)

Примітка: складено автором

Отже, найбільшу питому вагу продовжують займати соціальні ризики, половина з яких входять до топ10 за ступенем впливу. Другою групою за кількістю є геополітичні ризика, однак за ступенем впливу вони не займають високих позицій в рейтингу. Рівні частки в рейтингу ризиків займають економічні та екологічні, однак екологічні мають більш високі позиції в рейтингу щодо ступеня впливу. Технологічні ризики хоч і найменш чисельними, однак 40% з наведених в цій групі водять до топ10.

Слід зазначити, що методика, що застосовується експертами WEF, базується на застосуванні різних методів наукових досліджень, серед яких анкетування, аналіз, узагальнення, екстраполяція, систематизація, класифікація, ранжування та дозволяє визначати актуальні й прогнозовані тенденції глобального розвитку, однак при цьому не містить результатів порівняння прогнозованих ризиків із фактичними результатами за підсумками попередніх років, не передбачає визначення взаємозв'язків і впливів між різними глобальними ризиками, що відповідно не дозволяє оцінювати та прогнозувати можливості виникнення внаслідок цього нових ризиків і каскадних ефектів.

Література:

1. Global risks Report WEF. URL: <http://surl.li/dpocy>
2. WEF The Global Risks Report 2021. URL: <http://surl.li/dpoda>
3. WEF The Global Risks Report 2022. URL: <http://surl.li/dpodc>
4. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 456 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01>

УДК 338.246

Чентуков Ю.І.,

д.е.н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

Беззубченко О.А., к.е.н., доцент, в.о. завідувача кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання охорони здоров'я, навколишнього середовища, злочинності, міграції, бідності, які колись розглядалися як другорядні загрози безпеці, серед

іншого, все більше посідають центральне місце у міжнародному світі та безпеці. Ці проблеми ставлять перед міжнародним співтовариством безпрецедентні завдання у світі, що все більш глобалізується. У той час як традиційні підходи до глобальної безпеки, зосереджені на міждержавних конфліктах та громадянських війнах, продовжують загрожувати регіонам, які інституційно та економічно слабкі та схильні до руйнувань, ширший підхід до глобальної безпеки стає все більш актуальним. Широкий спектр небезпек не лише становить небезпеку для суспільства в усьому світі, а й створює проблеми, що підривають ефективне управління. Поєднання загроз та нестабільності, що виникають внаслідок криз, ставить перед організаціями, урядами, лідерами, та кожною людиною у всьому світі нові завдання.

Однією з основних сучасних проблем, з якими доводиться стикатися в галузі глобальної безпеки, є концепція комплексу безпеки, ситуація, в якій інтереси безпеки держав настільки глибоко взаємопов'язані, що потреби безпеки однієї держави не можуть бути реально розглянуті без урахування потреб безпеки інших держав. Страх чи загрози, що містяться в комплексі безпеки, породжують суперництво між державами. Засіб від такого суперництва полягає у співпраці, яку можна знайти лише в ініціативах глобальної безпеки між державами [1]. Світ все частіше стикається з безпрецедентними, складними та взаємопов'язаними проблемами. Зі зростанням насильства, викликаного збройними конфліктами, тероризмом та войовничим екстремізмом, поглибленням соціально-економічної нестабільності та нерівності, масовими потоками біженців, зміною клімату та розвитком нових технологій, таких як кібертехнології та штучний інтелект, сучасний світовий порядок стає дедалі більшим. Все частіше визнається, у тому числі Організацією Об'єднаних Націй, Європейським Союзом, державами та громадянським суспільством, що такі виклики глобальної безпеки, миру та розвитку не можна вирішувати самотужки.

Наразі, світова економіка вступила в нову фазу розвитку національної безпеки. Пандемія COVID-19 висвітлила надзвичайну вразливість національних економік, спричинену надмірною залежністю від глобальних виробничо-збутових ланцюжків поставок та проблему відсутності координації у боротьбі з глобальними ризиками для здоров'я. Але, найбільш вагомою подією, що справді сповістила про нову фазу національної безпеки, стало повномасштабне вторгнення Росії в Україну та саботаж світової економіки. Окрім людських та економічних втрат, війна в Україні різко посилила розбіжності між західним та східним геополітичними блоками, зосередженими навколо США та Китаю відповідно. Росія використовує експорт енергоносіїв і продовольства як зброю, щоб розділити європейців, і намагається розпалити антизахідні настрої в країнах, що розвиваються. Напруженість навколо Тайваню, провідного світового виробника напівпровідників є ще однією критичною точкою в американо-китайських відносинах. Ці події слід розглядати як наслідки поляризації світової економіки, що підсилюється асиметрією політичних систем двох наддержав. Невипадково останнім часом активізувалися кілька заморожених конфліктів, а багато середніх і регіональних держав стали поводитися впевненіше [2].

На відміну від Радянського Союзу часів Холодної війни, Китай є одночасно стратегічним та економічним суперником США. Зростання торговельних і фінансових зв'язків Китаю з Глобальним Півднем допомагає пояснити зміни в лояльності багатьох бідніших країн до Америки. При цьому варто зауважити, що

ухвалене в березні багатьма країнами, що розвиваються, рішення утриматися від голосування щодо резолюцій Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, що засуджує вторгнення Росії в Україну, було не очікуваним для офіційних осіб США та Європи.

Зростаючий геополітичний та економічний розкол між наддержавами має призвести до зміни парадигми в економічному мисленні в напрямку включення питань національної безпеки в дослідження економічного та політичного розвитку. Бреттон-Вудські інститути та СОТ – за неявної підтримки з боку Заходу і, зокрема, США – допомогли підтримати зростання світової економіки. З 1960 року світовий ВВП збільшився приблизно у вісім разів. А в результаті стрімкого зростання китайської економіки в останні десятиліття, ВВП Китаю (який вимірюється за ринковими обмінними курсами) до 2030 року може перевершити ВВП США [3].

Паралельно з цим зростає кількість країн, які виявляють інтерес до вступу до БРІКС, групи, до якої входять Бразилія, Росія, Індія, Китай та Південна Африка. Китай просуває нову систему глобального управління, яку підтримують нові організації. Китай та Росія також шукають альтернативи платіжній системі SWIFT. Це також буде складним моментом, адже платіжні системи тісно пов'язані з питаннями, пов'язаними з резервними валютами. Вирішальним випробуванням для Китаю є те, чи зможе він знайти альтернативу казначейським облігаціям США, в які можна інвестувати свої значні валютні резерви.

Компроміси між економічною ефективністю та національною безпекою величезні. Відхід від глобалізованих ринків, безсумнівно, знизить ефективність, викликає інфляцію та погіршить становище сотень мільйонів людей. Тому економістам слід переосмислити свій підхід до таких питань, як порівняльні переваги, ринкова інтеграція та способи сприяння конвергенції.

Література:

1. National Security versus Global Security. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security>
2. The Russia-Ukraine War's Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.gcsp.ch/publications/russia-ukraine-wars-implications-global-security>
3. Peace and Security in 2022: Overview of EU action and outlook for the future. Електронний ресурс. Режим доступу: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2022\)733605](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2022)733605)
Project Syndicate Logo <https://www.project-syndicate.org/>

СЕКЦІЯ ТРУДОРЕСУРСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ

УДК 331.5

Воскобойник Д. В.,

аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

АКТУАЛІЗАЦІЯ ОКРЕМИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Функціонування національних ринків праці відбувається під значущим впливом глобалізації, яка визначає параметри, структурні пропорції, форми та напрямки їх подальшого розвитку. При цьому одним із основних проявів глобалізаційних процесів є поширення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що безпосередньо впливає на всі сфери економічної системи будь-якої держави, зокрема, й на соціально-трудоу сферу.

Характерною рисою сучасного ринку праці є гіг-зайнятість – нова модель трудових відносин на основі короткострокових контрактів або неформальних домовленостей. Компанії віддають перевагу винайму працівників для виконання окремих робіт на умовах узгодженої оплати, а не постійного контракту.

Відповідно, формується категорія людських ресурсів, доступних на умовах нестандартної форми зайнятості, що відрізняється від роботи п'ять днів на тиждень за безстроковим договором хоча б за одним параметром. Тимчасова зайнятість, робота на умовах неповного робочого дня або за гнучким графіком, лізинг працівників і багатосторонні трудові відносини, робота за межами офісу, залежна самозайнятість та інші форми гнучкої зайнятості сприяють підвищенню продуктивності праці і надають змогу швидко та ефективно реагувати на зміни попиту і пропозиції, скоротити витрати, залучити до роботи додаткові категорії працівників, зокрема осіб з обмеженими фізичними можливостями, літніх осіб і жінок з малолітніми дітьми. На таких умовах працюють самозайняті, представники (агенти), фрілансери, незалежні підрядники, працівники за вимогою або на умовах чергування тощо [1, с. 58].

Дистанційна зайнятість передбачає:

- взаємодію між працівником і роботодавцем у віртуальному середовищі з використанням інформаційних і комунікаційних технологій;
- відсутність стаціонарного робочого місця;
- ненормований робочий час, свободу в організації робочого процесу тощо.

Технологія дистанційної роботи широко застосовується і в розвинутих країнах, і в країнах, що розвиваються [2, с. 188].

Складно оцінити точну чисельність таких працівників, оскільки дуже часто така їх зайнятість є частиною неформального ринку праці або додатковою роботою до стандартної зайнятості за основним місцем роботи.

Важливим також є розуміння того, що різні групи людей більш чи менш схильним до пошуку віддаленої роботи. За даними *LinkedIn*, певні групи кандидатів з більшою ймовірністю шукатимуть віддалену роботу.

- жінки на 26 % частіше, ніж чоловіки, претендують на віддалену роботу;

– особи з освітнім ступенем бакалавра й нижче (ступінь молодшого спеціаліста, диплом про середню освіту тощо) майже на 25 % більш схильні погоджуватись на дистанційну роботу у порівнянні з тими, хто має вищий ступінь (доктор наук, ступінь магістра тощо);

– наймолодше та найстарше покоління робочої сили (зокрема, здобувачі покоління Z на 17 %, а бебі-бумери – на 15 %) частіше за людей середнього віку шукають віддалену роботу [3].

Новітні ІКТ додали до списку форм зайнятості роботу за вимогою через мобільний додаток або інтернет-платформу. Цифрові платформи є не просто засобом комунікації між роботодавцями (їх представниками) та найманими працівниками, їх розвиток змінив склад і ролі учасників, їх взаємозв'язки, що надає підстави говорити про гіг-економіку, складовими якої є споживачі, технологічні компанії – власники цифрових платформ (наприклад, Airbnb, Etsy, Lyft, Uber, TaskRabbit та ін.) та гіг-працівники, яких можна розділити на дві категорії – постачальників товарів, зокрема цифрових, і постачальників робочої сили [1, с. 58].

Цифрові трудові платформи, які безпосередньо забезпечують працевлаштування користувачів, поділяють на дві категорії:

– платформи, на яких працівники виконують завдання віддалено в режимі онлайн, – платформи мікрозавдань (Amazon Mechanical Turk, Microworkers), фрілансу (Freelancer, Upwork), виконання завдань на конкурсних або конкурентних засадах (Kaggle, Topcoder, 99designs, Designhil), консультацій (DocOnline);

– локальні платформи, за допомогою яких завдання слід виконати за вказаним географічним розташування фізичних осіб. Платформи цієї категорії надають доступ до послуг таксі (Bolt, Uber, Uklon), доставки (Glovo, Uber Eats), господарських та інших послуг [1, с. 59].

Таким чином, цифрові трудові платформи впливають на стан ринку праці, формуючи окремий сегмент взаємодії. Роботодавці отримують більше можливостей щодо швидкого доступу до людських ресурсів із нижчою ціною, й зокрема, щодо роботи, яка може бути виконана онлайн – навіть без географічних обмежень. Залучення великої чисельності працівників і доручення їм мікрозавдань з метою їх одночасного виконання надає можливість значною мірою пришвидшити виконання робіт. Наймані працівники на цифрових платформах мають більше можливостей для працевлаштування, особливо щодо віддаленої роботи, а історія виконання конкурентних завдань стає чинником для розвитку кар'єри. При цьому дані, накопичені платформами, стають засобом моніторингу ринку праці, а для служб рекрутингу персоналу – додатковим інструментом пошуку талантів і претендентів на вакансії (навіть з метою працевлаштування на засадах довгострокового контракту) [1, с. 59]. Отже, цифрові трудові платформи є засобом аутсорсингу робіт, які певною мірою стимулюють самозайнятість і виконання роботи за запитом у визначені терміни.

Досвід функціонування та розвитку цифрових платформ набуває все більшої значущості, оскільки протягом останніх років спостерігається масовий перехід до дистанційної (віддаленої) роботи в усьому світі.

При цьому варто зауважити, що під час дистанційної (віддаленої) роботи зростає цифрове навантаження на працівників – збільшується не лише кількість і тривалість онлайн-зустрічей, а й кількість електронних листів і документів,

повідомлень у месенджерах та інтернет-чатах. Комунікації можуть ставати неструктурованими і часто погано плануються – більше 60 % дзвінків і зустрічей відбуваються без попереднього планування або невчасно. Зростає кількість повідомлень, що надходять у позаробочий час. При цьому люди відчують неабиякий тиск. Результатом стає перевтома (54 % опитаних), виснаження (39 %), порушення балансу між роботою та життям (майже 20 %). Більшість працівників страждає від соціальної відокремленості – 67 % потребують більше особистих контактів або командної взаємодії [1, с. 61].

Тому важливими завданнями для будь-якої держави є актуалізація нормативно-правового забезпечення та оновлення регуляторної політики на ринку праці та у сфері соціального захисту працівників. Зокрема, актуальним є вирішення завдань щодо:

- нормативно-правового врегулювання відносин в рамках гіг-економіки: категоризація сучасних – нестандартних – форм зайнятості працівників, гарантії щодо оплати праці, в т. ч. понаднормової роботи, соціального страхування, забезпечення належних умов праці тощо;

- подолання цифрової бідності – різного рівня доступу до сучасних ІКТ;

- врахування збільшення цифрового навантаження на працівників – адекватна оцінка (формалізація) такої роботи;

- пошуку засобів для забезпечення життєвого балансу працівника та підвищення продуктивності його праці – з метою подолання розмиття межі між роботою та приватним життям.

Таким чином, перспективи розвитку національного ринку праці залежать від усіх його учасників, зокрема від рівня розуміння та ступеня використання сучасних ІКТ, що прямим чином обумовлює розмаїття форм зайнятості, поліпшення якості життя, збільшення добробуту працівників і прибутковості бізнесу, підвищення рівня інноваційності, посилення командної співпраці, соціальних зв'язків.

Література:

1. Цифрова економіка: Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на людський капітал та формування компетентностей майбутнього: монографія / Л. Л. Антонюк, Д. О. Ільницький, Л. О. Лігоненко, О. О. Денісова та ін.; за ред. Антонюк Л., Ільницького Д., Севастюк А. Київ: КНЕУ, 2021. 337 с.

2. *Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти*: доповідь / Центр Разумкова. Київ, 2020. URL : https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (дата звернення: 29.11.2022).

3. Reid, K. LinkedIn Data Shows Women and Gen Z Are More Likely to Apply to Remote Jobs. URL : <https://www.linkedin.com/business/talent/blog/talent-strategy/women-gen-z-more-likely-to-apply-to-remote-jobs> (дата звернення: 29.11.2022).

УДК 331.522

Калініна С. П.

доктор економічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри економіки праці

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОДОЛАННЯ СТРУКТУРНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ НА РИНКУ ПРАЦІ

В умовах масштабних структурних трансформацій на ринку праці зростає важливість забезпечення відповідності між попитом і пропозицією на робочу силу, професійної підготовки у відповідності до попиту на кваліфіковані кадри, що актуалізує питання аналізу тенденцій розвитку ринку праці. Так, визнаючи необхідність аналізу поточного попиту і перспективної потреби в кадрах, на міжнародному рівні розробляються щорічні доповіді ОЕСР «Погляд на освіту» (*Education at a Glance*) [1] та «Перспективи зайнятості» (*OECD Employment Outlook*) [2], Стратегія професійної підготовки кадрів Групи двадцяти (*G20 Training Strategy*) [3], Європейська панорама навичок (*EU Skills Panorama*) [4] та ін. МОП у співробітництві з європейськими інститутами *CEDEFOP* (*European Centre for the Development of Vocational Training*) [5] і Європейським фондом освіти (*European Training Foundation*) [6] розробила серію методичних матеріалів щодо прогнозування попиту/пропозиції робочої сили з метою використання даної інформації для забезпечення відповідності характеристик робочої сили потребам ринку праці.

Використання зазначеної інформації дозволяє країнам розробляти заходи, спрямовані на скорочення структурних диспропорцій на ринку праці через адаптацію характеристик зайнятих до вимог робочих місць: так, в *Японії* організуються навчальні курси для тих, хто планує змінити роботу або підвищити кваліфікацію, в *Бельгії* перепідготовка безробітних здійснюється, виходячи з попиту на професії, в *Австрії* корегується зміст програм виробничої підготовки і перепідготовки з метою забезпечення відповідності наявних кваліфікацій потребам ринку праці у короткостроковій і середньостроковій перспективі і т. і.

Відповідно, для забезпечення результативного функціонування системи безперервної освіти зростає важливість визначення *індикаторів стану ринку праці*: індикаторів потреби в робочій силі; індикаторів попиту на робочу силу; індикаторів невідповідності попиту і пропозиції робочої сили. Для формування системи вказаних індикаторів використовуються результати опитування робочої сили і підприємств, дані державних органів зайнятості, дані звітності підприємств, навчальних закладів, перепису населення, дослідження професійних траєкторій випускників навчальних закладів.

Так, для *оцінки попиту на робочу силу* (на рівні країни або у розрізі видів економічної діяльності) здійснюється аналіз за такими показниками:

- 1) сукупний попит на робочу силу (чисельність зайнятих і її динаміка) з метою оцінки масштабів розширення попиту;
- 2) професійна або кваліфікаційна структура сукупного попиту на робочу силу за професійними групами, підгрупами, видами кваліфікації і занять;
- 3) попит на робочу силу за заміщенням (у розрізі професій) – частка кваліфікованих працівників даної професії, що заміщується на рік.

Для оцінки *пропозиції робочої сили* аналізується значення таких показників:

- 1) чисельність населення працездатного віку (робочої сили) у віковому розрізі;
- 2) структура населення працездатного віку (робочої сили) в освітньому і статевому розрізі;
- 3) населення працездатного віку у професійно-кваліфікаційному розрізі;
- 4) щорічна структура випускників навчальних закладів у професійно-кваліфікаційному розрізі;
- 5) участь дорослих у системі безперервної освіти з метою зміни професії або розширення кваліфікації.

Для оцінки ступеня *невідповідності попиту і пропозиції робочої сили* використовується найбільш значний перелік критеріїв:

- 1) надлишок кадрів в освітньо-кваліфікаційному розрізі (рівень безробіття в рамках певного рівня освіти і кваліфікації);
- 2) надлишок кадрів у розрізі професій (частка безробітних за певними професіями);
- 3) дефіцит кваліфікованих кадрів (частка вакансій у розрізі професій і кваліфікацій);
- 4) величина і динаміка заробітної плати у професійно-кваліфікаційному розрізі (в рамках оцінювання дефіциту або надлишку кадрів);
- 5) невідповідність кваліфікації (частка осіб, що мають більш високу або більш низьку кваліфікацію порівняно з тією, що вимагається на їх робочому місці);
- 6) невідповідність профілю професії (частка осіб, що займають робочі місця, які не відповідають напрямку їх підготовки або досвіду роботи);
- 7) дані за кривою Беверіджа (співвідношення чисельності тих, хто шукає роботу, у розрізі професій до кількості вакансій за даною професією);
- 8) рівень безробіття серед випускників навчальних закладів у професійно-кваліфікаційному розрізі;
- 9) частка випускників навчальних закладів, які працюють не за отриманою професією/кваліфікацією;
- 10) задоволеність роботодавців наявністю кваліфікованих кадрів у розрізі професій і кваліфікацій.

Найбільш складним питанням подолання невідповідності попиту і пропозиції робочої сили залишається подолання дефіциту кваліфікованих кадрів, який може виникати через множинність і складність умов залучення і втримання даної категорії працівників, і який неможливо усунути лише підготовкою необхідної кількості фахівців у навчальних закладах.

Час, необхідний на адаптацію ринку праці до дефіциту кваліфікованих кадрів залежить від ряду чинників, дія яких проявляється у довгостроковому періоді: ступінь складності робочих місць і професій для їх заміщення; термін підготовки необхідних фахівців; наявність робочої сили, яку можна залучити завдяки створенню гідних умов праці тощо. У короткостроковому періоді змінити ситуацію можна лише щодо професій, які мають достатні кількісні параметри трудових ресурсного забезпечення, але недостатньо високий рівень кваліфікації у

порівнянні з вимогами робочого місця, завдяки реалізації програм безперервного професійного розвитку. Дефіцит кваліфікованих працівників може виникати також внаслідок ситуації, коли кваліфіковані працівники є зайнятими на робочих місцях, що не вимагають високого рівня кваліфікації.

Індикаторами, які можуть бути застосовані для оцінки *дефіциту кваліфікованих кадрів* у професійному розрізі, можуть виступати такі [7]:

- 1) наявність вакансій за професією:
  - численні або хронічні вакансії відповідно до звітності роботодавців;
  - висока частка вакансій по відношенню до сукупної зайнятості за професією;
  - низький рівень заповнюваності вакансій через відсутність кваліфікованої робочої сили на ринку праці;
- 2) рівень безробіття (зайнятості) і умови праці за професією:
  - загальне зростання зайнятості кваліфікованих працівників за даною професією;
  - низький рівень або тенденція щодо скорочення безробіття серед представників професії;
  - збільшення відпрацьованого часу зайнятими за даною професією;
  - частка працівників старшого віку (45–55 років і старше) в рамках даної професії;
- 3) динаміка оплати праці в рамках професії:
  - високий рівень і позитивна динаміка заробітної плати;
- 4) стан професійної підготовки в розрізі напрямків:
  - збільшення кількості студентів у навчальних закладах за професією;
  - зростання кількості укладених договорів щодо навчання на виробництві за професією;
- 5) зайнятість і доходи випускників навчальних закладів:
  - високий рівень та / або зростання зайнятості випускників за даною професією;
  - велика кількість та / або зростання середньої кількості годин, відпрацьованих випускниками на тиждень;
  - високий рівень та / або зростання річної заробітної плати випускників за умов повної зайнятості.

Вищевикладені індикатори застосовуються з метою створення адаптивного ринку праці, в рамках якого системи інформації утворюють сигнали для формування якісних характеристик робочої сили, а поінформовані учасники спираються на дану інформацію при визначенні власних професійних траєкторій.

Література:

1. Education at a Glance 2022. OECD Indicators. URL : <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/3197152b-en.pdf?expires=1672615453&id=id&accname=guest&checksum=31BD39C665BCDE5B06EDF36845813B47>

2. OECD Employment Outlook. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook-2022_1bb305a6-en#:~:text=Total%20employment%20in%20the%20OECD,value%20recorded%20in%20December%202019
3. The G20 Skills Strategy for Developing and Using Skills for the 21st Century. URL : <https://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/The-G20-Skills-Strategy-for-Developing-and-Using-Skills-for-the-21st-Century.pdf>
4. Skills intelligence [online]. URL : <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/skills-intelligence>
5. European Centre for the Development of Vocational Training. URL : <https://www.cedefop.europa.eu/en>
6. European Training Foundation – European Union. URL : <https://www.etf.europa.eu/en>
7. Shah C., Dixon J. Future Job Openings for New Entrants by Industry and Occupation – Support Document. URL : https://www.ncver.edu.au/__data/assets/pdf_file/0016/2142016/Support-document.pdf
8. Review of Best Practices in Labour Market Forecasting with an Application to the Canadian Aboriginal Population. Centre for the Study of Living Standards. URL : <http://www.csls.ca/reports/csls2015-16.pdf>

УДК 338.2:372.8

Lanska Svitlana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Labor Economics

Podunai Valeriia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Labor Economics

THE DIGITAL AND ONLINE LEARNING DEVELOPMENT FOR THE UKRAINIAN ECONOMY RECOVERY

It's wide understood that that the use of information and communication technologies (ICT) in educational processes contributes to increasing both the internal efficiency and the external economic and social efficiency of training and education.

The prevalence of digital devices and the Internet have created new opportunities for the application of personalized teaching and learning strategies that based on student-centered approaches.

It should be noted that there are certain disagreements on the interpretation of the degree of ICT use in education – from the point of view of content, purpose, definition, implementation, prerequisites, etc. The term «electronic learning» («e-learning») is often used for describing the ICT use in education.

The European Commission introduced the broader term «digital and online learning» («DOL») in 2014, as part of Education and Training 2020 (ET 2020). This emphasized two main components of modern «electronic learning» («e-learning»), in particular:

– «digital learning» is a form of teaching and learning supported by ICT. It covers several formats and hybrid methods, including the use of locally installed software;

– «online learning» is a modern widespread form of distance learning, distributed mainly through the Internet. It includes social media and Web 2.0 services for collaborative and personalized learning anywhere and anytime using computer and mobile computing devices; it may also involve the use of open educational resources [1, p. 30].

It is important to note that in Ukraine attention is paid to the improvement of tools for the implementation of digital and online learning at all levels of education. It is important for Ukraine to maximize the accumulation and more effective human capital use in order to promote the economy functioning in current economic and geopolitical conditions. Therefore, it is important to provide opportunities for training and obtaining the actual knowledge for all categories of the population for the professional training of workers that needed on the national labor market.

Advisory group of The European Qualifications Framework (EQF) choose Ukraine as one of the pilot countries in the project of comparison its national and European Qualifications Frameworks. This pilot project aims to contribute to the further harmonization of the EU and Ukraine regarding qualifications. In addition, the Directorate of Digital Transformation of Education was established in 2021 within the Ministry of Education and Science of Ukraine to support further efforts in digitalization of education [2, p. 3].

The National Qualifications Framework is intended for use by public authorities and local governments, institutions and organizations, educational institutions, employers, other legal entities and individuals for the development, identification, correlation, recognition, planning and development of qualifications [2, p. 3].

The model of digital and online learning is an effective tool for progressive changes to high-quality, innovative and individualized training of students (pupils) of any age, including those with disabilities, as well as ensuring the overcoming of the educational path that begins at birth and will last throughout life.

It is important that the implementation and use of digital and online learning stimulates the appropriate awareness of teachers (trainers), increases potential interest of modern educational technologies' pedagogical use, and improve their own understanding of ICT. The direct practical activity of teachers within the framework of digital and online education contributes to personal professional self-development, improvement of online technologies' qualifications, use of open and creation of own educational resources, etc. Teachers (trainers), who are more confident in ICT, use it more during teaching, even in those educational institutions that are insufficiently equipped [1, p. 31].

In case digital and online learning system effectively constructed and used, it can provide both students, teachers, and trainers with exciting opportunities to find and use multimedia information, as well as apply academic and professional skills to real-world work-related situations, simulated or expressed as virtual reality in an educational institution (educational platform).

ICT allows the teacher (trainer) to automate most of work, freeing up human resources for searching, communication, individual work with students, makes it possible to receive instant feedback, and improves the effectiveness of managing the

educational process and education as a whole. Digital technologies make it possible to make the learning process mobile, differentiated and individual [3, p. 23–24].

It is also necessary to keep in mind some risks and challenges associated with digital and online learning, in particular for the individual who carries out the training, in terms of his objective performance of tasks and evaluation of results. Increasingly, fingerprint identification technologies and facial or retina recognition software are expected to be used directly in education.

The formation of a digital-oriented innovative educational system, which has signs of stability and flexibility at the same time, requires important «analog» components.

Firstly, it requires «digitally competent and ready» educational organisations that are able to provide an adequate digital and online learning infrastructure, which will facilitate its effective use and create a platform for certain educational experiments.

Secondly, it needs digitally competent teachers and trainers who are confident users of digital tools, such as smartboards, and know how to implement group work, personalise learning and blend traditional and innovative pedagogy through DOL [1, p. 31].

And last but not least, a digitally-oriented education system requires state educational policy and the educational institutions to create an enabling environment. Digital and online learning (DOL) should be provided with proper system-wide governance, oversight of quality, investments and aimed at supporting modern reforms in education, and available to all citizens of Ukraine. Such an opportunity for development and professional improvement, provided at the state level for any member of society, is one of the stages for Ukraine's economy recovery after the war finished.

References:

1. Alessandro Brolopito. Digital skills and competence, and digital and online learning. European Training Foundation, Turin, 2018. 72 p. URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2018-10/DSC%20and%20DOL_0.pdf
2. National qualifications framework – Ukraine. European Training Foundation, 2021. 20 p. URL : <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-11/ukraine.pdf>
3. «Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний – 2020)». ГС «Хай-Тек Офіс Україна», 2016. («Tsyfrova adzhenda Ukrainy – 2020 («Tsyfrovuy poriadok denniy – 2020)». HS «Khai-Tek Ofis Ukraina», 2016.)

УДК 37.07:005.21

Тахтарова К. А.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці

ПОБУДОВА СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ВЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На етапі становлення інформаційної цивілізації та побудови новітніх технологій неможливо уявити сучасну організацію без комунікаційних зв'язків, інформаційно-комунікаційних технологій, які здатні кардинально змінити способи

управління комунікаційним процесом.

Забезпечення комунікативної взаємодії зі споживачами освітніх послуг в процесі реалізації місії закладу вищої освіти є фактором покращення його діяльності, безперервного розвитку, підвищення якості навчання, забезпечення стабільності та можливостей донесення до свідомості здобувачів вищої освіти та стейкхолдерів вигоди від використання цих послуг. Комунікації дозволяють здійснити передачу повідомлень роботодавцям, абітурієнтам, їх батькам, всьому суспільству з метою зробити послуги освітнього закладу привабливими для цільової аудиторії [1].

У обрисі ефективного управління комунікаціями в ЗВО необхідно побудувати таку комунікаційну систему, яка б відповідала всім нормам і правилам роботи організації, що представляє собою сукупність інформаційних технологій, документів, управління даними з використанням техніки і зв'язку щодо реалізації всіх комунікаційних процесів. При цьому важливо, щоб ця система давала змогу закладу вищої освіти адаптуватися або протидіяти певним чинникам, які впливають на його розвиток та конкурентоспроможність.

Успішність і ефективність управління комунікаційним процесом пов'язана з комунікаційною компетентністю та включає наступні складові:

- *комунікаційно-управлінські*, які направлені на управління комунікаційним процесом та на організацію управлінської діяльності всього персоналу організації;

- *комунікаційно-виконавчі*, за допомогою яких відбувається діагностика комунікаційної стратегії та складаються прогнози на майбутнє для кожної стратегічної ситуації;

- *комунікаційно-програмні*, що потрібні для підготовки програмного забезпечення, вибору стилю та інтерфейсу повідомлення для ефективного передачі комунікації у внутрішню і зовнішню середу;

- *комунікаційно-діагностичні*, тобто такі які проводять аналіз комунікаційних ситуацій організації;

- *комунікаційно-прогностичні*, на основі яких проводяться прогнозування сильних і слабких сторін [2,с106].

Управління комунікаціями в закладі вищої освіти покликане забезпечити ефективний обмін інформацією в середині. Цілями його управління є:

- організаційний процес на всіх рівнях управління з чіткими прописаними планами і заходами по удосконаленню комунікацій;

- ухвалення стратегічних рішень щодо прийняття в розробку комунікаційних програм університету;

- організація взаємовідносин та взаєморозуміння між всіма сторонами освітнього процесу;

- організація роботи під розділів, відділів та служб в напрямі ефективного організаційного та методичного забезпечення науково-педагогічного персоналу задля надання якісних освітніх послуг.

Для університетів особливого значення набуває необхідність оцінки комунікаційної прозорості управління комунікаціями, що є одним із найважливіших управлінських способів контролю за його діяльністю.

Саме для вищих навчальних закладів буде важливим у своїй діяльності використовувати управлінські заходи на основі правильно поставлених організаційних завдань, прийнятих стратегічних рішень, що і стане одним із головних важелів успіху.

Спираючись на дослідження, проведене Ювалом Ноєм Харарі у своїй книзі «21 урок для XXI століття» (21Lessons for the 21st Century), доцільно удосконалити управління комунікаціями в підприємствах, бо саме новим підходам до управління ,працівники підприємств по іншому почали сприймати нові ідеї у комунікаційному середовищі підприємства та адаптуватися до управлінських змін [3].

Кожному закладу вищої освіти можна спробувати побудувати конкретно свою модель управління комунікаційним процесом на прикладі «Моделі 4К»: комунікативні навички, креативність, критичне мислення та командна робота (рис. 1).

Рисунок 1. Модель 4К: управління на результат [4, с. 53]

Розберемо, як кожна складова комунікаційної моделі може вплинути на управлінську діяльність університету:

1. Комунікативні навички:

- Інформаційна грамотність персоналу, який надає послуги у сфері освіти і науки;
- вибір необхідних комунікаційних каналів щодо передачі інформації;
- чіткість при посиланні даних по комунікаційним каналам закладу;
- гнучкість та пристосованість до комунікаційного середовища організації;
- формування зрозумілих повідомлень для одержувачів комунікації;
- визначення бажаних результатів комунікації;
- прагнення зрозуміти контактні групи комунікаційної системи.

Але потрібно враховувати, що взаєморозуміння, професіоналізм, довіра та оперативність під час комунікаційного процесу, ухвалення стратегічних рішень є базисом ефективного управління комунікаціями в закладі вищої освіти, без якого не може бути самого високого рівня якості наданих послуг.

2. Креативність:

- легше сприйняття особливостей розуміння стратегічних рішень, що здійснюються новими способами;
- здібність знаходити нові зв'язки та взаємодії;
- виникнення нових ідей;
- трансформація досвіду;
- інтерес до комунікаційних дій;

- пошук відповідей на цікаві, нестандартні питання пов'язані з управлінням комунікаціями в підрозділах закладу;
- продукування власних комунікаційних ідей;
- подолання труднощів при передачі даних по комунікаційних каналах підприємства;
- рівень професійної підготовки учасників комунікаційного процесу;
- розробка комунікаційних планів на основі запропонованих ідей.

Ефективним способом підвищення креативності для університету є мозковий штурм, свобода вибору, зміни напряму досліджень, стимули для творчості, тощо.

Поступово освіта стає ознакою сучасної культурної людини. Знання набувають додаткового змісту і нового сенсу, сприяють емоційній поліфонічності, інтелектуальній активності, розвитку креативного мислення. При цьому зростає вплив комунікації на якість і зміст освітнього процесу, не без її участі здійснюється відбір навчального матеріалу, прочитання текстів та їх інтерпретація [5].

3. Критичне мислення:

- оцінка аргументів по доцільності переданих комунікаційних даних;
- оцінка якості комунікаційних процесів;
- розробка комунікаційної стратегії;
- пояснення кінцевих висновків щодо управління комунікаціями в закладі вищої освіти.

Критичне мислення дозволяє всім елементам комунікаційного процесу адаптуватися до змін ухвалення стратегічних рішень та створювати такі горизонти, що розкривають діяльність університету з іншої сторони.

4. Командна робота:

- результат роботи всього апарату управління, структурних підрозділів, контактних груп, НПП та здобувачів вищої освіти;
- міжособистісна комунікація;
- здатність вирішувати конфліктність в процесі взаємодії;
- управлінські здібності працівників, які надають послуги у сфері комунікації та інформатизації.

Колективна робота включає в себе ряд комунікаційних цінностей та ухвалення стратегічних рішень, що є важливими для управління навчальним закладом.

Тому, зіставлена та адаптована до закладу вищої освіти «Модель 4К» - управління на результат та відповідності до основних стандартів комунікаційного управління, дозволяє оцінити, наскільки співробітник освітнього закладу відноситься до інформації, що надходить йому, а не виміряти ступінь засвоєння комунікаційних даних, отриманих під час важливих нарад чи переговорів при ухваленні стратегічних рішень в організації.

Сучасна система освіти починає інтегрувати в себе не тільки особистісні комунікативні ресурси всіх сторін освітнього процесу, але і нові комунікативні технології, засновані на використанні можливостей комп'ютерних програм, електронних книг, дистанційної освіти, якісно змінює «упаковку» культурного змісту навчального процесу.

Таким чином, спосіб комунікації в освітній установі виступає як умова,

наслідок, зміст, форма, знакова модель, імпульс його успішної трансформації. Тому взаємодія освіти і комунікації у своїй перспективі визначає динаміку розвитку освітньої системи в цілому, реформування вітчизняної системи вищої професійної освіти, перетворення її «в міжкультурну систему комунікацій» та актуалізує виникнення нового цифрового освітнього середовища у вищій школі [5].

Література:

1. Грищенко І., Крахмальова Н. Роль комунікацій у функціонуванні вищих навчальних закладів. URL: https://knutd.edu.ua/publications/pdf/International_editions/Gryshchenko_Krakhmaleva_6.pdf
2. Маковецька І.М. Управлінська діяльність та комунікаційне середовище підприємства. *Modern engineering and innovative technologies*. м.Карлсрує, Федеративна Республіка Німеччина. 2020. № 11, частина3. С. 105–108.*IndexCopernicus*.
3. Yuval Noah Harari 21 Lessons for the 21st Century. URL:<https://medium.com/steveglaveski/book-summary-21-lessons-for-the-21st-century-by-yuval-noah-harari-73722006805a>
4. Маковецька І. М. Модель 4К: управління на результат. *Modern engineering and innovative technologies*. м. Карлсрує, Федеративна Республіка Німеччина. 2019. № 8, частина3. С. 51–54.*IndexCopernicus*.
5. Москалик Г. Комунікаційна природа освіти. *Український науковий журнал. Освіта регіону. Політологія та психологія комунікацій*. 2013. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1209>

УДК 331.5

Чувардинський В. О.

здобувач ступеня «Доктор філософії» кафедри економіки та міжнародних економічних відносин

ВКЛАД РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН У ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ НАЙМУ

Сучасний світ став дуже динамічним – і зараз технології відіграють велике значення у нашій повсякденності. Так в останній час, дуже багато галасу було пов'язано з криптовалютами. Але мало людей розуміють справжню революційну технологію, котра закладена ядром у їх основі – технологію Блокчейн (Blockchain – в перекладі з англійської «Ланцюг з блоків»).

Дана технологія Блокчейн набула найбільшого використання у фінансових транзакціях поміж багатьох індивідів. Найбільшими перевагами даної технології в обробці фінансових транзакцій, що зробила її революційною, можна виокремити – швидкість за захищеність транзакції. Кожна нова транзакція записується в хронологічному порядку, до цифрової книги, що дуже схоже на бухгалтерську книгу обліку. При підтвердженні нової транзакції – новий блок створюється у цій цифровій книзі та йому присвоюється унікальний криптографічний код (хеш), що містить інформацію про цю та минулу транзакцію у мережі. Таким чином кожний новий блок пов'язаний з попереднім, на основі вписаної інформації про транзакції

у мережі (хеші). І саме тому децентралізація блоків, постійна їх перевірка та інформації про транзакції поміж ними, робить Блокчейн технологію практично несприйнятною до шахрайства з даними [1, с. 34–38].

Технологія Блокчейн може потенційно використовуватись не лише у фінансах, страхуванні, логістиці, військовій справі, державному секторі, а також і у сфері трудових відносин поміж роботодавців, найманих працівників та державних органів влади.

Найм працівників

Перевірити факти в традиційному резюме кандидата на посаду, як зазвичай, дуже складно, або навіть неможливо. Окрім перерахування стислої інформації про минуле робоче місце, назви посади та стислої інформації про основні функціональні обов'язки, функції кандидат не надає додаткової інформації про свій трудовий стаж. Роботодавець, у свою чергу, не має змоги перевірити достовірність наданої інформації від потенційного кандидата. Навіть трапляються ситуації, коли кандидати на робоче місце цілеспрямовано викривляють інформацію про свій трудовий стаж у своїх резюме та заявах. Згідно з порівняльним звітом від HireRight «Про перевірку зайнятості за 2017 рік», 85 % роботодавців викривали претендентів на тому, що ті брехали у своїх резюме або заявах при наймі на роботу. Це, у свою чергу, робить завдання найму персоналу ще більш кропітким та складнішим для роботодавців [2, с. 3].

Треба зрозуміти, коли проблему «прихованої інформації» або «shadow information» буде вирішено – тоді роботодавець отримає повну та вичерпну інформацію про потенційного кандидата. Це можливо буде зробити, коли замість індивідуального резюме кандидати зможуть використовувати платформу перевірки на основі блокчейну (таку як система АРРІІ – автоматизованої та інтегрованої платформи для перевірки правдивості даних потенційних кандидатів). Це надасть змогу потенційним кандидатам створити власні профілі резюме, що буде містити інформацію про їхню особу, освіту, кваліфікацію, певні професійні навички та досвід роботи, які були б перевірені та постійно оновлювались. Це буде давати змогу зекономити час у процесі найму працівника з будь-якого виду діяльності або спеціальності, оскільки тоді роботодавцям не потрібно було б перевіряти облікові дані кандидата особисто – так як інформацію в блокчейні потрібно перевірити лише один раз, і згодом її вже не можна змінити чи видалити ззовні.

Це зможе забезпечити новий рівень прозорості у процесі найму працівників. Роботодавці також матимуть швидкий та легкий доступ до великої кількості даних про потенційних співробітників, інформація про котрих була б підтверджена як достовірна. З боку співробітників це усуває несправедливу перевагу тих, хто цілеспрямовано викривлював інформацію у своїх резюме або заявах на роботу для отримання додаткових переваг, поміж інших кандидатів.

Однак як і будь-яка система, вона також має і свої недоліки. Серед них можна виокремити деякі побоювання щодо конфіденційності та прав людини. В період професійного становлення працівника, на початку своєї кар'єри, працівник не маючи необхідних навичок та знань може бути звільнений з роботи, через непрофесійні дії. Ці факти будуть збережені у блокчейні, без можливості їх видалення, що в кінцевому випадку може сильно вплинути на професійне майбутнє працівника та його працевлаштування [3, с. 6].

Крім цього, треба розуміти, що процес найму нового працівника окрім затратності по часу, також вартує і фінансових витрат компанії. Для прикладу, у США процес найму нового співробітника – від публікації відкритої вакансії до знаходження потрібного кандидата займає 30 днів, а також коштує компанії 4 192 доларів США [4, с. 4].

За допомогою технології блокчейну можливо зменшення витрат на найм працівників на 36 %, це може буде досягнуто за рахунок більш простого підтвердження інформації про кандидата, а саме – перегляд повної інформації про його професійні навички /компетенції та трудовий стаж, опираючись на інформації з баз даних першоджерел.

Ще однією з переваг технології блокчейну у процесі найму є можливість перегляду всієї історії зайнятості кандидата в режимі реального часу. Оскільки інформація про кожного з кандидатів буде зберігатись у окремому блоці блокчейну, та буде витягуватись за необхідністю. Це дає велику перевагу відділу кадрів для верифікації інформації всіх кандидатів та перспектив економії витрат часу.

Як висновок можна відмітити, що інтеграція та вплив технології блокчейну у процеси найму працівників у майбутньому, можуть мати суттєві переваги для компаній та кандидатів. На даному етапі, дана практика поки ще не так широко розповсюджена, але навіть зараз є вдалі приклади інтеграції даної технології від компаній з різних країн світу.

Треба також наголосити на тому, що витрати на впровадження технології блокчейну є більш дешевшими, в порівнянні з класичними методами найму працівників. А зменшення витрат компаній на найм робочої сили та знаходження найбільш професійних кандидатів, в період економічної рецесії та дефляційних процесів, – це зараз будуть головні завдання компаній, задля їх економічного здоров'я та підвищення конкурентоспроможності.

Література:

1. Dylan Yaga, Peter Mell, Nik Roby, Karen Scarfone (2019). Blockchain Technology Overview. United States Department of Commerce: National Institute of Standards and Technology (NIST) Internal Report. p. 45.
2. Mark Williams (2019). How Blockchain Could Transform the Way We Work. United States, CEOWORLD magazine. p. 5.
3. Gurevich Dror (2021). Blockchain: A fix for the broken data layer underlying the global labor market. VentureBeat Article. p. 12.
4. Rebeca Fernández (2020). How Blockchain Will Change HR Forever. Human Capital Blockchain Foundation Article. p. 15.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ТА ЮРИДИЧНОЇ
ПРАКТИКИ**

УДК 378.091.2-051:34

Волік В.В.,

доктор юридичних наук, професор кафедри права

DIGITAL-ОСВІТА ЯК ВПЕВНЕНИЙ КРОК У МАЙБУТНЄ

Велика кількість скарг проти України в Європейському суді з прав людини свідчить про неефективну роботу вітчизняних державних органів. На цьому наголосив Голова Комітету з міжнародного права НААУ Віталій Власюк, коментуючи оприлюднену доповідь про діяльність ЄСПЛ в 2019 році [1].

За даними ЄСПЛ, Україна входить в трійку лідерів за кількістю звернень. Частіше, ніж громадяни нашої країни, до Європейського суду з прав людини скарги подавали тільки громадяни Туреччини і Росії. Проти України подано 8 833 скарги.

«Це пов'язано як і з якістю закону, так і з практикою в діяльності органів влади, особливо - судів і правоохоронних. Тобто, настільки велика кількість скарг проти України означає неефективну роботу вітчизняних державних органів», - наголосив Віталій Власюк [1].

За даними звітів ЄСПЛ, 2019 року проти України прийнято 109 рішень. Найбільше рішень стосуються порушень права на свободу і безпеку (54), нелюдського або принизливого поводження (40) та права на ефективний захист (38). За цими ж порушеннями лідирує і Російська Федерація, яка посідає перше місце за загальною кількістю рішень проти неї. На другому місці знаходиться Туреччина, проти якої минулого року було прийнято 113 рішень. Таким чином, трійка країн-лідерів за кількістю рішень така ж сама, як і за кількістю поданих скарг.

Офіційна статистика показує, що проти низки європейських країн, наприклад Чехії або Швеції, взагалі немає звернень до ЄСПЛ. Проти Польщі, яка має приблизно однакову з Україною кількість населення, прийнято 12 рішень в 2019 році.

Всього, з 1959 року проти України прийнято 1413 рішень. З них 572 стосуються права на справедливий суд, 429 – тривалості провадження, 379- права на свободу і безпеку і 358 – захисту власності [1].

Питання дотримання законності та верховенства права при винесенні українськими судами рішень є в певній мірі досить гострим, а винесення несправедливих рішень потребує подальшого з'ясування та вивчення первопричин цієї проблеми. До того ж, Європейський суд з прав людини постійно нагадує та констатує порушення з боку України взятих на себе зобов'язань, передбачених статтями 2, 3, 5, 6, 8, 13, 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Зазначена вище статистична картина дає нагоду, в черговий раз, задуматися, перш за все про якість освітньої підготовки в Україні, рівень професіоналізму, ступень неупередженості українського юриста, який виступає в ролі особи, яка

виступає в ролі судді, зокрема й осіб, на яких покладено вирішення конституційних питань та винесення, нарешті, відповідних рішень в національних судах. При цьому не слід забувати, що судові рішення з огляду на верховенство права за своїм змістом повинні утверджувати справедливість і права людини, укріплювати довіру суспільства до судової влади. З метою зміцнення довіри суспільства до судової влади судді мають усвідомлювати значущість своєї місії в утвердженні верховенства права і забезпеченні захисту прав людини та основоположних свобод. Постійна увага з боку суспільства за діями представників судової влади, бажання громадян мати у державі справедливе правосуддя для отримання належного захисту своїх прав покладає на суддю обов'язок бути не лише представником влади, який неухильно дотримується Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а й людиною з високими європейськими стандартами поведінки та суддівської професії.

Процеси інтеграції України в єврейський простір вимагають бачити та робити юриста (зокрема суддю) професіоналом з великої букви. Бангалорські принципи поведінки суддів передбачають, що судді у своїй поведінці підзвітні відповідним органам, що створені для підтримки суддівських стандартів, які діють об'єктивно та незалежно і мають на меті збільшення, а не зменшення значущості існуючих правових норм та правил поведінки, якими зв'язані судді. Компетентність та старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків. Суддя має бути в курсі відповідних змін до міжнародного законодавства, включаючи міжнародні конвенції та інші документи, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини.

Сучасна парадигма соціокультурного розвитку європейської культури орієнтує юриста на глобальне мислення, на цілісне середовище, яке вимагає від нього універсальності, знання законів предметного (як єдиного і специфічного буття) і культурного світу, принципів організації культурного буття [3; 66-67]. В «Основних принципах незалежності судових органів» (п. 10), схвалених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. і від 13.12.1985 р. № 40X148, ця думка закріплена як принцип належності: «Особи, які обрані на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію в галузі права» [4; 28-31].

Взагалі у професіоналізмі юриста можна виділити три пласти [5; 56-58]. Перший пласт – це світоглядна основа професійної діяльності, де вирішуються питання про цілі, сенси і цінності власної професійної діяльності.

Другий пласт – конкретні прийоми і засоби виконання конкретної професійної дії: «професіоналізм – володіння методами своєї роботи» [6; 11].

Третій пласт – зміст і форми професійної свідомості, тобто питання про технології та загальні способи організації своєї професійної діяльності. Це так звана професійна правосвідомість. Правосвідомість – це особливий рівень правосвідомості суспільства, носієм якої є юристи, які професійно займаються професійною діяльністю [7; 10].

При цьому стандарти суддівської професії є зразком діяльності суддів, якому повинна відповідати їх поведінка. Сьогодні стандарти – це концентрований вираз суспільних уявлень про місце і роль суддівства в суспільному житті. Очікування, які адресовано суддівській діяльності, відображено в таких міжнародних актах, як Європейська хартія про статус суддів (Страсбург, 1998)

[7], що містить загальні положення про правовий статус суддів. При цьому, Загальна декларація прав людини в статті 8 вказує на те, що «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» .

Стандарти суддівської діяльності та поведінки поділяються за такими критеріями: відповідно до джерел їх закріплення та залежно від сфери регулювання. Щодо закріплення стандартів суддівської діяльності, то можна виділити: а) міжнародні документи (Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод; Основні принципи незалежності судових органів; Рекомендація № R (94) 12 Комітету міністрів між державами-членами щодо незалежності, дієвості та ролі суддів; Європейська хартія про статус суддів та ін.; б) в українському законодавстві – в Конституції України; в процесуальному законодавстві; Кодексі професійної етики судді; законах України «Про судоустрій України», «Про статус суддів» та ін.

За таких умов та високих європейських стандартів, посада судді в Україні передбачає отримання високого рівня юридичної освіти. Законодавець, висуваючи до посади судді вимогу вищої юридичної освіти, повинен виходити, перш за все, із складності і багатоманіття завдань, які стоять перед суддею, а також з високого ступеня відповідальності за прийняті ним рішення і високим соціальним статусом цієї професії в суспільстві.

З огляду на зазначене вище, не можна не погодитися, що Україні як державі-члену Ради Європи пропонується забезпечити належне вивчення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2], Загальної декларації прав людини [8], інших важливих міжнародних актів та, на наш погляд, саме важливе це досконале вивчення прецедентної практики Європейського суду з прав людини за програмами для одержання університетських дипломів з права, а також для підвищення кваліфікації суддів. Надзвичайно важливо, щоб таке вивчення було включено до програм юридичних факультетів не лише як окремий предмет, а й "горизонтально" в кожній правовій дисципліні (кримінальне право, цивільне право тощо) для того, щоб студенти незалежно від спеціалізації після закінчення університету знали, як застосовувати європейські документи та стали судовою практикою у своїй галузі.

Слід констатувати, що сьогодні в Україні не має достатньої освітньої та професійної підготовки на посаду судді, що в цілому не сприяє створенню висококваліфікованого суддівського корпусу та постановленню законних, з європейської точки зору, рішень суду.

Вважаємо, що доцільним буде вибудовувати державну вітчизняну систему підготовки кадрів забезпечивши також діджиталізацію надання університетської освіти і професійної підготовки в цій галузі у рамках постійних структур (державних і приватних) висококваліфікованими викладачами та вчителями (у тому числі з європейських країн на базі активного спілкування через Інтернет комунікативні ресурси) із обов'язковим вивченням у навчальному процесі актуальних міжнародних стандартів суддівської професії та досконалим ознайомленням та дослідженням нормативних актів європейського права.

Таким чином, судді повинні проходити комплексну, поглиблену й різносторонню навчальну підготовку із фокусуванням на європейські норми права, яка б дала їм змогу виконувати свої обов'язки належним чином. З огляду на міжнародні стандарти якості початкового навчання суддів та підвищення їхньої

кваліфікації повинні бути підкріплені достатньою кількістю ресурсів (у тому числі з можливістю прямого спілкування з міжнародними фахівцями в цій сфері із застосуванням Інтернет-платформи і відповідного програмного забезпечення та як слідство виведенням освітніх процесів на digital-рівень) для забезпечення відповідності навчальних програм вимогам щодо компетентності, відкритості та неупередженості, які є невід'ємними елементами посади судді європейського рівня. При цьому, навчальні освітні програми повинні постійно корегуватися з урахуванням змін в європейському законодавстві, а програми підвищення кваліфікації суддів повинні піддаватися відповідному систематичному оцінюванню та внесенням змін і доповнень з боку органів, відповідальних за навчальну підготовку суддів.

Література:

1. Кількість скарг проти України до ЄСПЛ свідчить про неефективну роботу держорганів – Віталій Власюк. URL: <https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-vidchit-pro-neeefektivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html> (дата звернення: 22.11.2020).
2. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод: Прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 р. Права людини: Зб. док. / Укл. В.С. Семенов, О.Н. Ярмиш та ін. Х.: Ун-т внутр справ., 1997. 87 с.
3. Конев В. Мир культуры и мир бытия (о парадигмах философского сознания) // Высшее образование. 2001. № 6. С. 66-76.
4. Основні принципи незалежності судових органів. Права людини і професійні стандарти для юристів. Амстердам-Київ: Українсько-Американське бюро захисту прав людини, 1996. С. 28-31.
5. Словодчиков В.И. Традиции и инновации в преподавании психологии и педагогики в высших учебных заведениях. Место и роль психологии и педагогики в подготовке и совершенствовании профессионализма офицерских кадров. М., 1997. С. 56-58.
6. Попова А.Д. На всякую новую работу мы смотрели ... как на новый источник удовольствия (о формировании профессионального правосознания в среде судебных деятелей 60-70-х гг. XIX в.). Судья. 2003. № 3. С. 10-19.
7. Соколов Н.Я. Профессиональное сознание юристов. М.: Наука, 1988. 224 с.
8. Европейская хартия о законе «О статусе судей» от 10 июля 1998 года №994_236. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_236
9. Загальна декларація прав людини: Прийнято резолюцією 217А(III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю.К. Качуренко. 2-е вид. К.: Юрінформ, 1992. 124 с.

УДК 347.9

Григор'єва В.В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

СУДОВЕ РІШЕННЯ ТА «ARGUMENTATIONINLEGALREASONING»

Судове рішення має комплексний характер так як за змістом є результатом судової діяльності, а також містить відповідь суду за суттю заявлених вимог та очікувань учасників справи. Саме тому судове рішення характеризується не тільки загальними характеристиками, які наповнюють судову діяльність у цілому на виконання завдань судочинства, а й особливостями, які притаманні йому в обмежений у часі момент – завершення розгляду спору по суті та надання юридичної визначеності у відповідних правовідносинах.

В юридичній літературі при визначенні юридичної природи судового рішення, питання його обґрунтування та умотивування є предметом обговорення як певні критерії й стандарти «якісного судового рішення».

Правова природа судового рішення ставала предметом дослідження в різні часи у різних аспектах та з урахуванням особливостей судового процесу, зокрема: цивільному – І.В. Андропова, Р.О. Гавріка, І.О. Колотілової, Г.В. Фазікош; в адміністративному – О.В. Джафарової, Я.П. Синицької, М.І. Труш, Е.Ю. Швед; у господарському – В.В. Григор'євої, О.В. Кот. Відповідно до даного дослідження, окремо слід зазначити здобутки у розвитку теорії юридичної аргументації та її втілення під час здійснення правосуддя у працях правників М.І. Козюбри, П.М. Рабіновича, О.М. Юркевича.

Метою дослідження є здійснення аналізу й співвідношення термінів «обґрунтування», «мотивування» та «аргументування» як важливі характеристики (вимоги), що висуваються до судового рішення. Таке питання постало з аналізу судових рішень, які ухвалені у різних видах судочинства, судами різної судової ієрархії, також Європейського суду з прав людини.

Підкримуючи думку Н.В. Артикуца, що термінології права повинна «якнайточніше передавати правове поняття, мати точний і чітко визначений зміст (дефініцію), бути однозначним у межах терміносистеми» та чітке визначення «термінологічних одиниць з числа конкуруючих (синонімічних, дублетних і варіативних)» [1].

Визначаючи право на справедливий суд Конвенція з прав людини однією з вимог визначає обґрунтованість судового рішення (ст.6). Національне процесуальне законодавство визначає основні вимоги до рішення як законність та обґрунтованість, зокрема ст. ст. 263 ЦПК України, 236 ГПК України, 242 КАС України, а саме що обґрунтованим є рішення яке «ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи». Також визначена чітка структурно-логічна побудова змісту рішення: 265 ЦПК України, 238 ГПК України, 246 КАС. Так у визначенні змісту мотивувальної частини рішення законодавець визначає, що повинна містити крім зазначення фактичних обставин та доказів, вимагає «мотиви» відхилення доказів, «мотивовану оцінку кожного аргументу», «мотиви» застосування норма права, «мотиви визнання доказів більш вірогідними», «мотиви висновку». Тож, навіть на законодавчому

рівні, основних процесуальних нормативних актів, ми маємо можливість визначити наявність використання термінів які є суттєво схожими за змістом.

Для початку звернемось до словникових визначень цих слів:

аргумент – підстава, доказ, які наводяться для обґрунтування, підтвердження чого-небудь; аргументація аргументування – наводити аргументи, докази; обґрунтовувати [2],

аргумент - довід (певне міркування або факт, що наводиться, щоб ствердити істинність чогось), підтвердження, свідчення, посвідчення рідше, аргумент книжн., резон; *аргументований* - переконливий (який дозволяє, примушує переконатися в чомусь), переконуючий, обґрунтований, умотивований, аргументований, доказовий, довідний, вагомий; *аргументувати* - доводити (підтверджувати істинність, правильність чогось фактами, міркуваннями, доказами), доказувати, обґрунтовувати, мотивувати, умотивовувати [3]

мотив - підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина; *мотивувати* - наводити мотиви, що пояснюють, виправдовують певні дії, вчинки тощо; обґрунтовувати [2];

мотивування - мотивування, мотивація, обґрунтування [3];

мотивація – сукупність доказів, мотивів для обґрунтування чогось; мотивування [4];

обґрунтування - сукупність доказів, фактів, аргументів для переконання в чому-небудь, на підтвердження чогось, *обґрунтовувати, обґрунтувати* – висувати на підтвердження чого-небудь переконливі докази, факти і т. ін.; аргументувати [2].

Прикладом використання зазначених термінів Європейським судом з прав людини можна на популярних з цього питання рішеннях по справах «Гарсія Руїз проти Іспанії» (від 21 січня 1999р.), «Красуля проти Росії» (від 22 лютого 2007р.), «Лльяді проти Росії» (від 5 травня 2011р.), «Трофимчук проти України» (від 28 жовтня 2010р.), «Хіро Балані проти Іспанії» 9 від 9 грудня 1994р.), «Суомінен проти Фінляндії» (від 01 липня 2003р.), «Мелтекс ЛТД (MELTEX LTD) та Mesrop Movsesyan проти Вірменії» (від 7 червня 2008р.). Так у рішенні за справою «Серявін та інші проти України», суд зазначив, що обов'язк суду обґрунтовувати свої рішення «не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент» та має «свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний виправдати свої дії, навівши обґрунтування своїх рішень» [5, §58]. У рішенні по справі «Олуїс v. Croatia» Європейський суд визначаючи межі розсуду національного суду вказав, що «...у конкретній справі та приймаючи докази на підтримку позицій сторін, суд зобов'язаний мотивувати свої дії та рішення...» [6, §82].

Національні суди доволі синонімічно використовують зазначені терміни. Яскравим прикладом може бути рішення в якому зазначено, що «право на мотивоване (обґрунтоване) судове рішення» та «ступінь вмотивованості рішення національного суду, як правило, з точки зору наявності в ньому достатніх аргументів» [7].

Більш вираженою є практика використання термінів у постановях Великої палати Верховного суду. Зокрема, постанови є чітко структуровані де «аргументи учасників справи» змістовно наповнений мотивуванням позиції учасників справи,

наступний частина «позиція Верховного Суду» яка містить «оцінку аргументів учасників справи та висновків судів першої й апеляційної інстанцій» [8, 9, 10].

Безперечно цікавою є думка науковців. Так, П.О. Рабіновича, Т.І. Дудаш стосовно визначення поняття правова аргументація, дійшли висновку, що поняття «правова аргументація», «правове обґрунтування», «правове доведення», «правова мотивація» дуже близькі за змістом але при цьому мають відмінності в залежності від контексту застосування, зокрема у системі загального або спеціального юридичного контексту. Зокрема, обґрунтованість забезпечується процесом та результатом доказування, як вимога до судового рішення, «мотивація і вмотивованість рішення суду виражаються через аргументацію й аргументованість» тому є зовнішнім виразом та «формою викладу судового рішення» [11, С. 14].

Аналіз судової практики та наукових суджень про досліджуване правове явище дає змогу зробити висновок, що на досягнення вимоги обґрунтованості судового рішення повинно бути наповнене достатньою мірою аргументування та мотивування які досягаються послідовними та виваженими діями суду на досягнення завдання судочинства та «продемонструвати сторонам, що вони були почуті».

Література:

1. Артикуца Н. В. Методичний інструментарій юридичного термінознавства. Наукові записки НаУКМА. Том 129. Юридичні науки. С. 53-58 URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149238709.pdf>
2. Словник.ua Портал української мови та літератури URL: <https://slovnuk.ua/index.php>
3. Словник синонімів української мови URL: <https://1675.slovaronline.com/search?s=%d0%b0%d1%80%d0%b3%d1%83%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82>
4. Багатомовний юридичний словник-довідник. За ред. І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. – 543 с. С. 270. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Holubovska_Iryna/Bahatomovnyi_iurydychnyi_slovnuk-dovidnyk.pdf?PHPSESSID=er5ul8sqv8edq7hqkimogkmk57
5. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Серявін та інші проти України» N 4909/04 від 10 лютого 2010 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text
6. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Olujić v. Croatia» заява № 22330/05, від 05.02.2009 URL : [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-91144%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-91144%22]})
7. Рішення Залізничного районного суду м. Львова/ Справа № 462/8779/21// від 07 лютого 2022 року URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103038837/>
8. Постанови ВП ВС від 7 вересня 2022 року у справі № 910/22858/17: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106841696>
9. Постанови ВП ВС від 15 вересня 2022 року у справі № 910/12525/20: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558719>
10. Постанови ВП ВС від 22 вересня 2022 року у справі № 462/5368/16- URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106558740>

УДК 351/354(045)

Камардіна Ю.В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Місцеве самоврядування, яке здійснюється по всій території України, становлячи одну з найважливіших основ конституційного ладу, що здатне забезпечити ефективне і водночас наближене громадянину і місцевим умовам управління, є однією із головних функцій держави та органів державної влади.

Держава і всі гілки державної влади - законодавча, виконавча та судова, виконуючи Конституцію України [1], зобов'язані створювати необхідні правові, організаційні, матеріально-фінансові умови для становлення та розвитку місцевого самоврядування та сприяти населенню у здійсненні права на місцеве самоврядування.

Особливо великого значення в сучасний період набуває проблема взаємодії держави та місцевого самоврядування, теоретичного осмислення різних аспектів цієї взаємодії та втілення їх у законодавчу практику.

Таким чином, вирішення завдань, які стоять перед державою, неможливе без послідовного вдосконалення системи влади в державі, у тому числі уточнення компетенції владних рівнів, упорядкування міжбюджетних відносин, формування механізмів ефективного контролю за діяльністю органів влади. Цей процес має торкнутися і місцевого самоврядування, яке, будучи одним із елементів загальної системи влади, може як сприяти, так і перешкоджати вирішенню спільних завдань.

Мета статті – проаналізувати низку проблем взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні.

Державний контроль у сфері місцевого самоврядування закріплений у ст. 20 Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»[2]. У цій статті передбачено можливість здійснення державного контролюв межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, і не повинен призводити до втручання органів державної влади чи їх посадових осіб у здійснення органами місцевого самоврядування наданих їм власних повноважень. Відступ від нього та вчинення дій за його межами є неприпустимим.

Пріоритетним напрямом у діяльності органів державної влади на сучасному етапі є правове регулювання організації та діяльності місцевого самоврядування і контроль за виконанням відповідного законодавства. Серед багатьох проблем, пов'язаних зі становленням та розвитком місцевого самоврядування, проблема взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування в умовах, коли місцеве самоврядування є відносно самостійним інститутом влади, організаційно відокремленим від системи державних органів та займає особливе місце в системі органів державної влади.

У цьому випадку йдеться про рівень децентралізації влади. На сьогоднішній день в існуючих політичних та економічних умовах вибудовується демократична, правова, децентралізована держава, в рамках якої розмежовуються предмети відання, компетентність та повноваження місцевого самоврядування.

Відповідно до Конституції України місцеве самоврядування в межах своїх повноважень самостійно. Органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади, мають сферу своєї компетентності, що дозволяє на власний розсуд розпоряджатися матеріальними, фінансовими, майновими та іншими ресурсами, вирішувати питання місцевого значення.

Однак незважаючи на те, що місцеве самоврядування виведено за рамки державного управління, воно залишається в системі громадського, загальнодержавного устрою країни, спирається на державу і без її всебічної матеріальної, правової, фінансової, інформаційної, кадрової та іншої підтримки розвиватися та ефективно функціонувати не може [3].

Між органами державної влади та місцевим самоврядуванням можуть виникати, але в практиці так і відбувається, різні протиріччя і конфлікти. Виникають вони у більшості випадків, через недосконалість законодавства, бюрократичні процедури, спробою окремих чиновників та державних структур ігнорувати, не враховувати особливості місцевого співтовариства, його традиції, звичаї та менталітет. Але вони вирішуються, знаходяться компромісні варіанти та лінії поведінки, в гору бере здоровий глузд і спільність корінних інтересів. Справа в тому, що держава політично, економічно та в організаційно-управлінському аспекті зацікавлене у зміцненні місцевої влади. Стосовно України, з її величезною територією, відстанями, кліматом, неоднорідністю економічного простору, це особливо актуально та значуще.

Якщо неупереджено оцінити, яка ж загальна картина державного устрою України у її конституційному вигляді (істотно: у конституційному, але поки що не реалізованому повністю), то вимальовується цілком струнка та зрозуміла схема. Є одне джерело влади – народ, який частково реалізує свою владу безпосередньо, а частково – через інші суб'єкти влади, що створюються демократичним шляхом. Останні, у свою чергу, можна поділити на такі рівні – державний, обласний та місцевий, що обумовлено необхідністю «розосередження» центрів влади з урахуванням численності та складності розв'язуваних завдань, величини адміністративно-територіальних одиниць України та різним рівнем розвитку економіки у кожній такій адміністративно-територіальній одиниці. Кожен із названих рівнів влади вирішує свої завдання, маючи для цього свої повноваження, а не транслює вказівки «зверху». Державні органи зайняті питаннями, які є важливими для держави в цілому, тобто питаннями забезпечення єдиної державності: права і свободи людини, єдиний економічний, фінансовий та правовий простір, зовнішня політика та зовнішньо-економічні відносини, оборона та безпека, забезпечення єдності та територіальної цілісності держави. Області забезпечують вирішення спільних питань, які стосуються інтересів територіальних громад сіл, селищ та міст. Місцеве самоврядування у цій системі займає відведену йому нішу, яка існує об'єктивно, – забезпечує життєдіяльність населення у місцях його компактного проживання. Перелік завдань, які розв'язують нижній рівень влади, цілком очевидний і визначений щоденними потребами жителів. Це – загальна освіта, надання мінімальних медичних послуг, комунальне, побутове та соціальне обслуговування населення, благоустрій, місцевий транспорт та місцевий зв'язок. Не рахуючи далі, можна сказати, що це все те, що є спільними інтересами мешканців кожного міста, кожного села, селища та найефективніше реалізується на місцях.

Тим самим, необхідність місцевого самоврядування виникає там і тоді, де і коли ускладнюються господарські та інші відносини. В умовах єдиної державної власності потреби у місцевому самоврядуванні практично немає. І навпаки, в умовах різноманіття форм власності місцеве самоврядування неминуче.

До того, як приступити до розгляду форм взаємодії державної влади та місцевого самоврядування, зауважимо ще, що з двох основних складових місцевого самоврядування – владної та господарської – на відміну від державної влади, переважає господарська. Влада місцевому самоврядуванню, тобто можливість приймати загальнообов’язкові рішення, потрібна остільки, оскільки ці рішення забезпечують функціонування господарства на місцях та сприяють створенню сприятливих умов проживання громадян у цій адміністративно-територіальній одиниці.

З усього вищевикладеного виходить, що не визначивши місце кожного з суб’єктів влади у загальній системі владних відносин, неможливо говорити про форми взаємодії цих суб’єктів.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 01.12.2022).

2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.12.2022).

3. Камардіна Ю.В. Муніципальна реформа в Україні та державах-членах Європейського Союзу в умовах європейської міждержавної інтеграції: порівняльно-правове дослідження: дис. ...к-та юрид. наук:12.00.02. Київ, 2020. 266 с.

УДК 378.147

Князькова Л.М.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕГРАТИВНОГО ТА ТРАДИЦІЙНО-ЕВРИСТИЧНО-АНАЛІТИЧНОГО ПІДХОДУ НАВЧАННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ПРАВНИКІВ

За останні роки наша держава стикнулася з багатьма проблемами суспільного життя, серед яких: пандемія, військова агресія Росії та ін. Але це не припинило розвиток країни. Навпаки, суспільство стало більш згуртованим, кожен з нас обрав ті цінності, які дійсно є найважливішими. Всі ці події не змогли не вплинути на процеси суспільного та державного життя, у тому числі і на процес отримання освіти. Нові вимоги часу потребують пошуку не тільки традиційних, а й інноваційних методів навчання. Особлива увага останнім часом приділяється інноваційним технологіям у навчальному процесі. Адже Україна обрала шлях інтеграції до Європейської спільноти. А реформування освітньої системи України в напрямку інтеграції в європейський освітній простір передбачає розробку та впровадження інноваційних освітніх систем і технологій.

У традиційній системі підготовки майбутніх фахівців навчальні курси і технології навчання вводяться у відриві від реального виробничого процесу. Вони не відображають комплекс інтегративних обов'язків, які випускники повинні виконувати після закінчення навчання у закладах вищої освіти [1, с.109] Рівень реалізації технологічного підходу є одним із найважливіших критеріїв, за яким визначаються конкурентоспроможність та престиж закладу освіти, оскільки освітні технології забезпечують системність, цілеспрямованість, ефективність, результативність його діяльності. Завдяки технологізації освіти підвищується мотивація учасників освітнього процесу до навчання, відстежується зв'язок навчального матеріалу з реальними викликами сьогодення. Різноманітність функцій освітніх технологій пояснюється варіативністю їх структури, складовими якої є, крім традиційних, новітні засоби освітнього процесу, зокрема інтерактивні, інформаційно-комунікаційні технології, а також дистанційні форми організації навчання, які зараз набули особливої популярності в Україні, країнах Європейського Союзу та світі в цілому [2, с.5].

Питання теоретико-методологічних основ інтегративного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти слугували предметом вивчення в наукових працях таких учених, як: Н. Беньковська [1], О.Гіря [2], Н. Божко [3], О. Цільмак, В.Лефтеров [4] та ін. Але проблеми інтеграційного підходу навчання при підготовці спеціалістів у галузі права потребують дослідження.

Інтеграція – важлива умова сучасної науки та розвитку цивілізації у цілому, адже нинішня стадія наукового мислення дедалі більше характеризується прагненням розглядати не окремі, ізольовані об'єкти, явища життя, а їх менш чи більш широкі єдності. У загальнонауковому аспекті «інтеграція» – це процес взаємопроникнення, ущільнення, уніфікації знання, який виявляється через єдність з протилежним йому процесом, розчленування, розмежування, диференціації [2, с 116].

О. М. Дятлова вважає, що суть інтеграції в цілеспрямованому взаємопроникненні елементів одного об'єкта в структуру іншого, унаслідок чого виникає новий об'єкт із власними ознаками. Систематизуючи та узагальнюючи різні підходи, дослідниця вважає, що поняття «інтеграція змісту освіти» можна розглядати як об'єднання певних елементів навчального змісту на основі науково обґрунтованих підходів, що визначаються необхідністю утворення у свідомості учнів системи знань і уявлень про людину і суспільство як основи цілісного світогляду [5, с.6]. Таким чином, основна мета інтеграції в освіті полягає у формуванні такого світогляду, що сприяє підвищенню рівня їх розумової активності.

У результаті реалізації інтегративного підходу в закладах вищої освіти на змістовому і технологічному рівнях утворюється єдине освітнє середовище для формування загальних і спеціальних компетентностей майбутніх фахівців, де відкриваються великі можливості для взаємопереходу, взаємодоповнення і взаємотрансформації. Зміст професійної освіти отримує більш широке в порівнянні з традиційним тлумаченням значення: воно об'єднує в собі весь набір різноякісних знань, умінь і навичок, якостей і властивостей, необхідних не тільки для виконання спеціальних функцій, але і для здійснення життєдіяльності людини. В результаті відбувається цілісний розвиток людини, вдосконалення всього його наявного і придбаного потенціалу. Інтеграційний підхід в системі

вищої освіти у галузі права є надзвичайно важливим компонентом професійного становлення майбутніх юристів. Адже вивчення практично всіх ключових дисциплін базуються на знаннях з інших дисциплін, і лише глибоке розуміння комплексу всіх дисциплін може забезпечити роботу на належному рівні. [6, с. 137].

Для реалізації інтегративного підходу в освітньому процесі підготовки юристів може стати інтегративний семінар, на якому визначена тема, питання, проблема розглядається засобами двох або декількох суміжних дисциплін, здійснюється синтез та систематизація знань, умінь та навичок, що забезпечує формування у здобувачів та здобувачок вищої освіти цілісних знань у галузі права. При цьому може бути виділена провідна навчальна дисципліна, що виступає інтегратором, та визначені допоміжні дисципліни, які сприяють поглибленню, розширенню, уточненню матеріалу провідної дисципліни. Бінарні семінари та лекції є найбільш поширеною у освітній практиці формою інтеграції.

Оскільки на сучасному етапі розвитку освіти виникає проблема недостатнього рівня професійної компетентності випускників закладів вищої освіти, тому необхідно виправити таке становище та переформувати навчальний процес з метою підготовки висококваліфікованого професіонала правника. Одним із напрямів такого реформування та модифікації української системи вищої освіти є запровадження інтегративного традиційно-евристично-аналітичного типу навчання.

На думку Цільмак О., традиційно-евристично-аналітичне навчання – це такий тип навчання, що поєднує в собі, пізнавальну, креативну та аналітичну діяльність здобувачів вищої освіти, тобто репродуктивне та продуктивне навчання [7]. Такий тип навчання упорядковує, узгоджує й об'єднує різногалузеві наукові положення. Тобто, у процесі такого типу навчання одна навчальна дисципліна об'єднується з іншою, начебто проникає в неї, утворюючи цілісну систему.

Цілком погоджуємось з авторкою, що при вирішенні завдань слід дотримуватися такихосновних принципів інтегративного традиційно-евристично-аналітичного навчання як горизонтальний, вертикальний та діагональний. Горизонтальний принцип – це об'єднання подібних взаємозалежних та взаємопов'язаних навчальних дисциплін. Наприклад, «Трудове право» з «Трудовим правом ЄС», «Правом соціального забезпечення» та дисципліною «Актуальні проблеми захисту прав людини у сфері праці і соціального захисту». Таке поєднання буде дуже корисним. Вертикальний принцип – це об'єднання навчальних дисциплін, пов'язаних між собою об'єктивною технологічною залежністю. Наприклад, сукупність навчальних дисциплін, які забезпечують послідовний процес опанування дисциплін: таких як «Теорія держави та права», «Конституційне право України», «Судові та правоохоронні органи України», «Нотаріат України». Діагональний принцип – це об'єднання автономних та непов'язаних між собою навчальних дисциплін, які слугують доповненням тієї чи іншої навчальної дисципліни. Наприклад, «Трудове право» та «Англійська мова».

Таким чином, використання інтегративного традиційно-евристично-аналітичного методу навчання може бути корисне при викладанні навчальних дисциплін, наприклад курсу «Актуальні проблеми захисту прав людини у сфері праці і соціального захисту» на другому (магістерському) рівні спеціальності 081 «Право» Маріупольського державного університету. На наш погляд, доцільним

буде використання таких форм навчання, як бінарна лекція або бінарний семінар за участю двох викладачів, які спеціалізуються у галузях трудового права та права соціального забезпечення, права Європейського Союзу, Міжнародного трудового права, а також дисциплін іноземних мов. Такий тип навчання дозволить сформулювати у здобувачів та здобувачок вищої юридичної освіти систему професійно важливих компетентностей для отримання ними належного рівня професіоналізму.

Література:

1. Беньковська Н. Б. Міждисциплінарна інтеграція фахових дисциплін у процесі підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю. *Наука і освіта*. 2017. Вип. 5. С. 108–112.
2. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. редакцією Г.Л. Єфремової. Суми. 2020. 444 с.
3. Божко Н. Інтегративний підхід до навчання в контексті реформування системи освіти України. *Молодь і ринок*. 2018. № 7 (162). С. 84–89.
4. Цильмак Е.Н., Лефтеров В.А. Комплексное практическое занятие как необходимая форма компетентностной подготовки полицейского. // The II International Science Conference on Science and practical Technologies, January 26 – 29, 2021, Luxembourg, Luxembourg. 557 p. С. 406-409.
5. Дятлова О. М. Інтегративний підхід до навчання суспільствознавства в загальноосвітніх школах України (20-ті-30-ті роки ХХ століття) : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 20 с.
6. Пришупа Ю.Ю. Інтегративний підхід як один із факторів формування самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-будівельників. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 1 (38). С. 134–138.

УДК347 (043)

Ковейно Ю. В.,

старший викладач кафедри права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У сучасних умовах розвитку державності проблема ефективного та раціонального використання навколишнього середовища та природних ресурсів у тому числі є однією з глобальних проблем сучасності. Багатогранність охорони довкілля насамперед обумовлюється значенням навколишнього середовища та його складових компонентів не тільки для нинішнього, а також для прийдешніх поколінь, проявом чого є забезпечення екологічної безпеки громадян та суспільства та охорона довкілля в цілому. Одним зі складових механізму охорони навколишнього середовища є юридична відповідальність. При цьому застосування заходів юридичного впливу за правопорушення проти довкілля найефективніше забезпечує захист не тільки прав і свобод людини, а також збереження та охорону довкілля, що є особливо актуальним в умовах сталого розвитку.

Питанням юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства присвячені праці науковців, серед яких: В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, В.М. Завгородня, І.І. Каракаш, В.В. Костицький, Л.В. Мендик, Д.В. Мікулін, Ю.С. Шемшученко тощо.

Єдиної думки з приводу визначення поняття юридичної відповідальності, у тому числі за порушення екологічного законодавства, його обсягу у правовій науці сьогодні не існує. Деякі автори визначають юридичну відповідальність як один з різновидів санкцій, що застосовуються на підставі закону до особи, котра допустила порушення норм права [1]. Інші, розглядаючи юридичну відповідальність як особливе охоронне правовідношення, розуміють під нею не саму санкцію в статичі, а процес її реалізації, застосування санкцій до осіб, що порушили норму права [2, с.19].

Так, вчені визначають, що юридична відповідальність як вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників (фізичних або юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою. Юридична відповідальність являє собою специфічні правовідносини між державою в особі її органів (суду, спеціальних інспекцій тощо) і правопорушником, до якого застосовуються юридичні санкції з негативними для нього наслідками (позбавлення волі, штраф, відшкодування шкоди тощо) [3]. Подібний погляд на сутність юридичної відповідальності відображений також у Великому енциклопедичному юридичному словнику Ю.С. Шемшученко.

Юридична відповідальність це вид соціальної відповідальності, який встановлюється законодавством та забезпечується державою як юридичний обов'язок правопорушника потерпати позбавлення певних благ, належних йому цінностей. Загальновідомо, що юридичній відповідальності за рівнем дієвості належить провідне місце серед інших видів соціальної відповідальності: моральної, політичної, релігійної тощо. Юридична відповідальність - це форма впливу на порушників, реакція держави на допущені порушення правових норм, на посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи [4].

Аналіз наукової літератури дозволяє відзначити, що деякі вчені розуміють юридичну відповідальність як цілісне правове явище з різними формами реалізації. Погоджуючись з позицією Л.І. Каленіченко, відзначимо що, в межах зазначеного підходу до розуміння сутності юридичної відповідальності вчені перебувають у пошуку єдиного визначення юридичної відповідальності як соціально-правового феномена [5]. Також в науковій юридичній літературі існує так званий двоаспектний підхід до розуміння сутності юридичної відповідальності, згідно з яким вчені виділяють позитивну (перспективну) та негативну (ретроспективну) юридичну відповідальність. В рамках дослідження інституту юридичної відповідальності, більшість вчених акцентує увагу саме на негативній (ретроспективній) відповідальності, у тому числі за порушення екологічного законодавства. Говорячи про юридичну відповідальність за порушення екологічного законодавства, варто вказати на її особливості. Так, сутність ретроспективної (або негативної) юридичної відповідальності полягає в несприятливих для порушника екологічного правопорядку (порядку використання, охорони та захисту довкілля) наслідках у межах, встановлених екологічним законодавством за правопорушення у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного

середовища та забезпечення екологічної безпеки [6, с. 8-9]. Позитивна юридична відповідальність в екологічній сфері зазвичай поєднується із волевиявленням особи та її наміром добросовісно виконувати свої повноваження щодо охорони довкілля. Таким чином, позитивну відповідальність в екологічній сфері слід розглядати як існуючу у формі добровільного виконання фізичними та юридичними особами обов'язків та приписів, закріплених у правових нормах, щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів їх охорони та забезпечення екологічної безпеки [6, с. 11].

Правовий інститут відповідальності є обов'язковим елементом механізму правового регулювання суспільних відносин. Він спрямовує поведінку правозобов'язаного суб'єкта і уповноваженої особи до належної поведінки. Способи і заходи такого спонукання різноманітні, сукупність яких становить загально-правову категорію юридичної відповідальності. Крім того, існують міжгалузеві, галузеві та інші її види. Правова доктрина найчастіше розглядає декілька основних видів юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та майнову [7, с. 449]. Однак науковці вказують на існування ще й інших видів.

Наприклад, заходи відповідальності, які застосовуються до порушників законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, розглядаються як екологічно-правова відповідальність. Необхідність у захисті навколишнього природного середовища правовими засобами привернула увагу багатьох науковців-юристів до дослідження проблем відповідальності за екологічні правопорушення [8].

Крім того, неоднозначність та багатоманітність підходів до розуміння змісту юридичної відповідальності у сфері охорони довкілля свідчать про її комплексний характер. За позицією Б.В. Єрофеева, вказана відповідальність розглядається комплексно у трьох, хоча і різних, але взаємопов'язаних значеннях: як державний примус до виконання приписів екологічного законодавства; як правовідношення, яке реалізується в межах екологічних правоохоронних відносин між державними органами і правопорушником з приводу вчиненого екологічного правопорушення; як правовий інститут, що є системою правових норм, в яких закріплюються види, засоби і порядок застосування примусових державно-правових мір впливу до правопорушників з метою забезпечення екологічної законності і правопорядку [9, с. 185-186]. Отже, враховуючи різні позиції вчених, можна запропонувати таке уточнення визначення поняття юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства: це вид ретроспективної та позитивної юридичної відповідальності, який реалізується у відповідному правовідношенні, з одного боку, між правопорушником та компетентними державними органами, з іншого, з приводу вчиненого екологічного правопорушення, та, як наслідок, передбачає кореспондуючі обов'язки відповідно до вимог законодавства і по відношенню до особи правопорушника (дати звіт про свою протиправну поведінку і понести пов'язані з цим обмеження майнового, організаційного чи іншого характеру) і щодо уповноважених державних органів (застосувати міри і заходи примусового державно-правового впливу до особи правопорушника за вчинене правопорушення) та, водночас, забезпечується кримінально-, адміністративно-, цивільно-правовими та дисциплінарними засобами.

Література:

1. Советское гражданское право: в 2-х т. / О.А. Красавчиков, Р.О. Халфина, Л.Г. Кузнецов и др. Москва: Высшая школа, 1968. Т. 1. С. 479.
2. Шемшученко Ю.С., Мунтян В.Л., Розовский Б.Г. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды. Київ: Наук. думка, 1978. С. 19.
3. Шемшученко Ю.С. Відповідальність юридична. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т 1. с. 437.
4. Законотворча діяльність: Словник термінів і понять / За ред. В.М. Литвина. Київ: Парламентське вид-во, 2004. С. 335.
5. Каленіченко Л.І. особливості підходів до розуміння юридичної відповідальності як правової категорії. Вісник ХНУВС. 2015. №3 (70). С.22-29.
6. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення: навч. посіб. / Т.К. Оверковська, Н.М. Опольська; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця: ТОВ "ТВОРИ", 2020. 252 с.
7. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: Учебник / Н.И. Матузов, А.В. Малько. Москва: Юристъ, 2004. 545 с.
8. Корнеєв Ю.В, Садовський М.В. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення Юридичний вісник 1 (34) 2015. С.13-17.
9. Ерофеев Б.В. Экологическое право: учеб. для вузов. Москва. Юриспруденция, 1999. 448 с.

УДК 343.851

Кулешов О. О.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА, ДЕЯКІ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ

Зараз у світі ніхто не намагається ліквідувати злочинність. Ідеться про зниження її рівня, зменшення кількості тяжких, особливо тяжких злочинів, зміну якісних показників, якнайбільше забезпечення життя, здоров'я, майна громадян, підвищення рівня їх особистої безпеки тощо. Наприклад, пануюча в сучасній британській науці ідея так званої адміністративної кримінології та реальні дії уряду й поліції цієї країни доводять зазначену тезу. Відомий західний кримінолог Р. Кларк ще в середині 70-х рр. ХХ ст. запропонував новий підхід до профілактики злочинів. Ця концепція нібито заперечує саме існування мотивації більшості злочинів, що мають переважно ситуативний, спонтанний характер і можуть бути відвернені шляхом запровадження низки технічних засобів, що ускладнюють їх вчинення. Ідея також спирається на підвищення соціального контролю у суспільстві: від «сусідського наглядання» та підвищення ролі громадськості у запобіганні злочинності до суцільного відеоспостереження у громадських місцях, місцях масового скупчення людей, на державних і муніципальних підприємствах, в установах й організаціях. [3]Отже, залишається інший шлях: поступове скорочення криміногенного потенціалу суспільства, що повинно спочатку понизити кількісні показники, а потім відбудуться зміни і в якісних показниках структури злочинності. Дійсно, суспільство концентрує

криміногенний потенціал. Але у той же час «саме громадянське суспільство — це найкращі ліки від усіх хвороб державного управління, зловживання владою, корупції, непрофесіоналізму...». Незважаючи на прогресивну ідею саме обмеження криміногенного потенціалу та утримання злочинності на терпимому і більшменш безпечному для суспільства рівні, наразі в Україні, як, до речі, й у деяких пострадянських країнах, прослідковується намагання її ліквідації. Ідеться про постановку питання протидії різним видам злочинності, що відображені та нормативно закріплені у державних та регіональних комплексних планах запобігання злочинності. Так, аналіз й узагальнення державних, обласних та міських програм профілактики правопорушень (чинних і тих, строк дії яких уже сплинув) показали низку недоліків, про які вже зазначалось у циклі наукових праць. Однак одні із найважливіших вад цих документів стосуються намагання їх розробників ліквідувати злочинність шляхом «активізації», «сприяння», «забезпечення», «недопущення», «здійснення», «запровадження», «вжиття» тощо тих чи інших заходів, що, як показує 31-річна практика реалізації зазначених програм, мають загальний, декларативний, поверховий, формальний, а іноді й нереальний характер. До того ж заходи щодо запобігання злочинності розпорошені по численних програмних документах, присвячених протидії різним видам злочинності. З цього приводу була висловлена іронічна думка, що «...тепер залишається одне — прийняти закон про кримінальну відповідальність за невиконання державних програм. Але ж і він виконуватися не буде». [1] Тому в такому вигляді і за такого підходу ефективність реалізації планових документів у царині запобігання злочинності є, м'яко кажучи, мінімальною. У цьому зв'язку пропонується сучасну кримінологічну державну політику реалізовувати шляхом як програмних, так і планових документів. Діяльність щодо саме програмування може бути втілена у Державній програмі стратегій запобігання злочинності як окремому, стабільному, директивному, перспективному, довготривалому законодавчому документі. Це законодавчий акт, що прийматиметься парламентом України на 10–15 років та закріплюватиме кримінологічний аналіз основних тенденцій злочинності на державному і регіональному рівнях, визначатиме мету, вимоги та строки програми, міститиме концептуальні положення кримінологічної політики, перспективні завдання запобігання злочинності, передбачатиме ресурсне забезпечення виконання завдань програми та ін. [2] Практика державного кримінологічного прогнозування та планування та безпосереднє впровадження Державної програми стратегій запобігання злочинності буде базуватися на виконанні Державного плану заходів реалізації стратегій запобігання злочинності в Україні. Останній документ представлятиме собою окремий державний нормативний документ, що прийматиметься Кабінетом Міністрів України на 3–5 років, і буде спрямований на досягнення цілей згаданої Державної програми, організаційно-управлінську «матеріалізацію» її положень у конкретних напрямках і заходах з визначенням строків, суб'єктів діяльності, ресурсного забезпечення тощо. [5] Державна кримінологічна політика, окрім планування на державному рівні, може також втілюватись на регіональному рівні шляхом розробки і виконання місцевих планів заходів запобігання злочинності, що відповідатимуть меті та загальним завданням Державного плану заходів реалізації стратегій запобігання злочинності в Україні. При цьому у згаданій Державній програмі стратегій запобігання злочинності міститиметься окремий розділ, що буде закріплювати стратегії, спрямовані на скорочення злочинності. Ці

стратегії знайшли відображення у низці документів, присвячених питанням протидії злочинності: матеріали конгресів ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя, рекомендації Ради Європи та ін.

Світова практика свідчить про різні форми і види участі громадськості у запобіжній діяльності: від інтелектуальної до фізичної участі, які можна класифікувати, нагадаємо, наступним чином: а) громадські організації виконують саме профілактичні функції (комітети, ради, групи, асоціації, фонди тощо по запобіганню злочинності чи її окремим проявам). Головна функція цих асоціацій полягає у підтриманні зв'язку з правоохоронними органами, в організації кампаній щодо запобігання злочинності, а також формулюванні рекомендацій для офіційних осіб стосовно стратегій у цій сфері. В Україні такими організаціями є, наприклад: LaStrada (запобігання сексуальній експлуатації і продажу жінок); б) громадські організації, функцією яких є вирішення суперечок. Ці організації відомі під різними назвами — сільські ради або комісії щодо вирішення спорів, керівництво якими здійснюється старійшинами чи найбільш поважними людьми. Примирення ворогуючих сторін — шлях до запобігання окремим злочинам; в) громадські організації, що виконують як інформаційну, так в основному активну фізичну функцію: розгляд певних справ, втручання у кризові ситуації, патрулювання. Остання форма участі громадськості є по суті різновидом місцевої поліції. [3]

Отже, їх головна функція полягає у наданні допомоги правоохоронним органам щодо налагоджування позитивних взаємовідносин між цими органами і населенням. Наприклад, Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» від 22 червня 2000 р. передбачено створення на засадах громадської самодіяльності зведених загонів громадських формувань, спеціалізованих загонів (груп) сприяння міліції та Державній прикордонній службі України, асоціацій громадських формувань тощо. [4]

Особливо це стосується українських реалій, коли за умов складної соціально-економічної ситуації в країні (до 45 % населення країни знаходиться за межами бідності), стрімкого підвищення криміногенності в державі офіційний рівень злочинності в Україні збільшився майже на 66 %), обмежених можливостей правоохоронних органів у запобіганні злочинності ініціювання активізації процесу залучення громадськості до профілактики злочинів розглядається вчасним та обґрунтованим кроком. [1]

На наш погляд, цю ситуацію слід розглядати все ж з кримінологічних позицій, тобто не тільки з гуманітарних міркувань підтримки жертв злочинів, а й як розвиток і широке впровадження у життя віктимологічного напрямку запобігання злочинності, який має суттєві відмінності від особливостей попередніх стратегій. Відомо, що наявність злочинності як соціального явища припускає процес віктимізації певної частини населення. Злочинність, образно кажучи, мов би паразитує на віктимізації — набуття людьми (можливо, наявність у них) певних рис і поведінки, які випадково чи умисно використовуються злочинцями (наприклад, резонансні справи про довірливість пенсіонерів, інвалідів, людей похилого віку, дітей та ін.). Масова віктимізація населення підштовхує криміногенний потенціал суспільства до своєї злочинної реалізації. Віктимізація населення слугує для різних видів його проявів: люди злочинно діють проти людей, використовуючи їх поведінку чи іноді дивну необережність або довіру. [3]

Інакше кажучи, протидія злочинності полягає, з одного боку, у наданні громадянам спеціальної (продуманої, кваліфікованої інформації), що знижує рівень віктимності населення, а з другого — у реалізації соціальних програм щодо забезпечення додаткової захищеності громадян від злочинності. Заходи віктимологічного запобігання можна звести до двох груп: заходи, спрямовані на усунення ситуацій, що загрожують можливістю завдання шкоди людині (загальне віктимологічне запобігання, яке рівноцінно просвіті про безпеку і самозахист), та заходи, що дозволяють забезпечити особисту безпеку можливої жертви злочину, тобто індивідуальне віктимологічне запобігання. Отже, завдання зазначених програмних дій — протидія кримінальній ідеології, забезпечення «імунітету» суспільного організму до різних соціальних перекручень. [6]

Все зазначене і, можливо, інші дії, які вимагає життя і криміногенна обстановка, потребують постійної уваги суспільства і держави. Без відповідального і зацікавленого ставлення до їх втілення кримінологічної «індустріалізації» запобігання злочинності в країні не відбудеться.

Література:

1. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голіна. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2018. С. 116–117.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: Підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд; За ред. проф. І.М. Даньшина. Х.: Право, 2013. 246с.
3. Колодяжний М. Г. Щодо участі громадськості у запобіганні злочинності / М. Г. Колодяжний // Вісн. кримінол. асоц. України; Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 трав. 2012 р.). Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. Т. 1. С. 99–102. 2. - Вип. 24. С. 48-56.
4. *Про Національну поліцію*. Закон України від 2.07.2015 р. № 1835-III /Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379.
5. Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного контролю: Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III //зі змінами № 901-VIII від 23.12.2015, ВВР, 2016, № 4, ст.44.
6. Хавронюк М. І. Реформа судової та правоохоронної систем: ключові проблеми / М. І. Хавронюк // Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 трав. 2010 р.) Х. : Одисей, 2010. С. 183–187.

УДК 341.234

Кулешова Е.М.,

старший викладач кафедри права

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Війна змінила життя мільйонів українців. Проте вони, внутрішні переселенці, не втекли на територію загарбника, не виїхали з країни, не зрадили її.

Коли немає надії на швидке відновлення миру, що ще може краще об'єднати народ ніж рівноправність, відсутність дискримінації і єдина мета? Адже, відповідно до ст. 21 Конституції України «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними».

[1]

В Україні останнім часом відбулися безпрецедентні явища – іноземна інтервенція, окупація, тероризм та війна. Вони мають певні соціальні наслідки, які призвели до великої кількості внутрішньо перемішених осіб та порушень прав людини. Таких громадян України зараз називають вимушеними переселенцями, що підкреслює мотиви їх переміщення – вони вимушені залишати свої домівки, щоб зберегти власне життя та життя близьких, щоб уникнути насилля та політично мотивованого переслідування за свої переконання.

Зазначимо, що до початку конфлікту на Донбасі проживало більш 6,5 млн осіб. На сьогодні зареєстровано як тимчасові переселенці трохи більше 1,5 млн., що становить майже 1 млн. сімей.

Найважливіше, що внутрішньо переміщена особа є громадянином України і наділена всіма правами, гарантованими їй Основним Законом – Конституцією України. [1]

Тому сьогодні є необхідним термінове створення спеціального правового механізму для забезпечення реалізації прав і свобод вимушених переселенців, гарантування безпеки їх життя та здоров'я.

Найбільш розповсюдженими проблемами, з якими зверталися переселенці з Криму та Сходу України на початку подій на Донбасі, були: компенсація шкоди, завданої майну та здоров'ю в зоні проведення ООС, отримання соціальних виплат, пільгового житла, тобто люди вирішували найбільш гострі побутові та фінансові питання.

З часом постали інші юридичні питання — переведення бізнесу на територію підконтрольну Україні, реалізація трудових прав, вступ у права спадкування на майно на окупованій території, оформлення пенсій, підтвердження інвалідності, банківське обслуговування переселенців, реалізація виборчого права вимушених переселенців із зони ООС та тимчасово окупованої території АР Крим. Якщо перша група питань вирішувалась не досить легко, то друга — досі потребує законодавчого врегулювання, формування судової та правозастосовної практики, адвокатури. Тому на теперішній час описати і дати правовий аналіз реалізації прав внутрішніх переселенців зрозуміло, що неможливо, зупинимося лише на деяких з них, зокрема тих, що стосуються: реєстрації, отримання грошової допомоги, оформлення спадкових прав тощо.

Постановою КМУ від 04.03.2015 №79 запроваджено процедуру реєстрації місця проживання ВПО шляхом проставляння відмітки про реєстрацію до довідки про взяття на облік та перевірки місця проживання. Відповідно до вищезазначеної Постанови КМУ № 79, особи, які отримали довідки про взяття на облік до 18 березня 2015 року (набрання чинності Постанови КМУ №79) не повинні самостійно звертатися до підрозділів ДМС для проставляння такої відмітки до довідки про взяття на облік, оскільки Постановою передбачено, що факт проживання переселенця за вказаною ним адресою, повинен бути перевірений уповноваженим органом. І тільки після перевірки відбувається проставляння такої відмітки. В той же час, перевірки можливі лише після того, як підрозділи Міністерства соціальної політики України передадуть уповноваженим

підрозділам ДМС персональні дані переселенців. На сьогоднішній день, така передача даних неможлива, оскільки не розроблений механізм передачі цих захищених даних. Таким чином, перевірки місця проживання переселенців неможливі та не проводяться (не повинні проводитися) через об'єктивні причини відсутності нормативно-правової бази для таких перевірок, а отже, відсутня можливість проставляння відміток ДМС на довідках.

Кабінет Міністрів не регламентує, як саме і в який час будуть перевірятися адреси переселенців. Тобто співробітники держорганів можуть прийти до переселенця в той час, коли він на роботі, скласти акт про його відсутність і відправити документи на скасування довідки. Таким чином, переселенець втратить право навіть на ті соціальні гарантії, які передбачені за законом. ВС України скасував по справі обов'язкові перевірки проте управління праці та соціального захисту населення, центри зайнятості, управління Пенсійного Фонду України тощо досі вимагають при зверненні до них переселенців, надання довідки щодо реєстрації місця проживання.

Згідно з нововведенням передбаченими Постановою Кабінету Міністрів Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам № 788 від 30.09.2015 внутрішньо переміщені особи можуть отримувати виплати тільки у відділеннях «Ощадбанку», на відміну від інших пенсіонерів і груп населення, які можуть самостійно обирати банк, де бажають обслуговуватися. Фактично державний банк переймає функції органів соціального захисту, адже тепер він має право приймати документи і заяви на оформлення виплат від переселенців, крім цього запроваджує постійну ідентифікацію ТПО у своїх відділеннях. Ми вважаємо, що ця постанова є дискримінаційною адже кожен пенсіонер на території України, якщо він не перебуває на окупованих територіях Криму і Донбасу, має право обслуговуватися у будь-якій з банківських установ, та хоча зараз дозволили відкривати соціальні рахунки в інших державних фінустановах все одно нововведення Кабміну незважаючи на заяви про те, що дана постанова має на меті збереження фінансових коштів, дискримінує права переселенців та організацій, які опікуються ними, адже у них можуть виникнути побоювання, що вони можуть бути застосовані для контролю за пересуванням ТПО через стеження за їх банківськими рахунками, з подальшим зняттям їх з обліку, а переселенців через механізми перевірок соціальними органами та правоохоронними органами особливо зараз під час введення воєнного стану на окремих територіях, з подальшим позбавленням соціальних виплат, а також з припиненням нарахування пенсій. У міністерстві фінансів України, навпаки, вважають дані заяви голослівними. За результатами дослідження, проведеного урядом, в Україні спостерігається збільшення кількості пенсіонерів і при цьому зменшення кількості померлих. Таким чином, гроші надходять на рахунки тих людей, яких вже немає. Це стало передумовою для запровадження процедури, коли з метою повторної ідентифікації було прийнято рішення проводити відкриття рахунків через відділення «Ощадбанку». Тому Міністерство фінансів вважає своїм зобов'язанням стежити за цільовим використанням грошей і не допустити шахрайства та інших проявів незаконної діяльності у соціальній сфері. Закон України № 189-VIII «Про внесення змін у деякі законодавчі акти України щодо забезпечення реалізації права на спадкування» від 12 лютого 2015 року № 189-VIII покликаний забезпечити реалізацію громадянами, які проживають на тимчасово окупованій Росією території АР Крим та Севастополя, в зоні

антитерористичної операції або таких, котрі переселилися із зазначених територій їхніх майнових і немайнових прав, зокрема, щодо оформлення спадкових прав. [4]

Закон встановлює, що місцем відкриття спадщини має бути визнано «місце подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, зацікавлених в охороні цього майна, або вимоги кредиторів», що дозволяє нотаріусу завести спадкову справу, яка підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі, замість відкриття спадщини за останнім місцем проживання спадкодавця, як це передбачено чинною редакцією статті 1221 ЦК. [2]

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, а нерухоме майно або основна його частина (у разі відсутності нерухомості — основна частина рухомого майна) знаходиться в уже вказаному населеному пункті, то місце відкриття спадщини визначають аналогічно. Тобто за місцем подання першої заяви, що свідчить про волевиявлення щодо спадкового майна або вимоги кредиторів. [5] Крім цього, орган місцевого самоврядування зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини за місцезнаходженням нерухомого майна, а за відсутності нерухомого майна — місцезнаходження основної частини рухомого майна, замість подання такої заяви за місцем відкриття спадщини, як це передбачено чинною редакцією частин першої та третьої статті 1277 ЦК України. [2]

Таким чином спрощено саму процедуру оформлення спадщини для переселенців. Проте залишається відкритим питання реального вступу спадкоємців у володіння спадковим майном, яке знаходиться на тимчасово окупованій території України. Адже згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» право власності на цих територіях охороняється згідно із законодавством України. [3] На жаль, на сьогоднішній день, Держава не достатньо, а іноді навіть в порушення гарантованих прав, реалізовує політику щодо громадян, які були змушені покинути свої місця проживання.

В офіційних заявах, коментарях, інтерв'ю щодо внутрішньо переміщених осіб представниками влади вживається термін «переселенці», не створюються умови для об'єктивного висвітлення подій навколо переміщених подій в ЗМІ. Це часто є джерелом додаткової травми для даної вразливої категорії наших співвітчизників, вони відчують себе дискримінованими та покинутими сам на сам із бідною.

Література:

1. Конституція України / *Відомості Верховної Ради України*, 1996. №30. 11с.
2. Цивільний кодекс України / *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 40-44. 400 с.
3. Закон України, № 1706-VII від 20.10.2014 «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/lawsshow/1341-2014-p>. (дата звернення: 04.05.2020).
4. Закон України, Об особом порядке местного самоуправления в отдельных районах Донецкой и Луганской областей; **ВР Украины от 16.09.2014 № 1680-VII редакция действует с 05.10.2018**, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2014-p>. (дата звернення: 04.05.2020).
5. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд. К.: Видавець Фурса С.Я., 2005, 123 с.

УДК 300.00

Лісова Д. О.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

ДО ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТОРГОВЦЯ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

У жовтні 2022 року Комітет з питань економічного розвитку Верховної Ради ухвалив рішення про рекомендації до розгляду у першому читанні законопроекту «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (проект №6013), яке є черговою спробою скасувати Господарський кодекс. Проте в час величезної економічної та правової нестабільності в умовах війни вкрай важливо залучати якомога більше інвестиційних ресурсів для відновлення та забезпечення подальшого зростання економіки, зокрема через функціонування та розвиток ринку цінних паперів і, відповідно, професіоналів цього ринку – торговців цінними паперами (далі – торговці ЦП), які виступають посередниками між емітентами та інвесторами, й безпосередніми учасниками правовідносин, що опосередковують зведення попиту і пропозиції й забезпечують інвестиційну безпеку для операцій з фінансовими інструментами, для яких в цілому характерний підвищений майновий ризик. У зв'язку з цим відносини між торговцем ЦП й іншими учасниками ринку, підстави притягнення до відповідальності за порушення вимог законодавства з торгівлі цінними паперами потребують належної регламентації з метою підвищення привабливості інвестиційного клімату в нашій країні, адже інвестори почувають себе набагато впевненіше, коли знають, що в країні освоєння інвестицій відбувається належним чином, діють юридичні механізми захисту порушених прав, у зв'язку з чим рівень недобросовісності учасників майнового обороту значно зменшується.

Треба зазначити, що питання підстав господарсько-правової відповідальності і її мір визначено положеннями ГК України досить чітко і однозначно. Частиною 1 ст.216 такою підставою визначено правопорушення у сфері господарювання. Що ж стосується мір відповідальності, то ними є відшкодування збитків (гл.25), штрафні та оперативно-господарські санкції (гл.26) і адміністративно-господарські санкції (гл.27) [1, розділ V]. При цьому необхідно відзначити, що питання підстав господарсько-правової відповідальності вирішене більш чітко, ніж відповідальності цивільно-правової, на чому не раз наголошувалося в юридичній літературі [2, с.325; 3, с.210, 4, с.593; 5].

В науковій літературі щодо професійної відповідальності торговця ЦП відстоюється позиція, згідно якої «професійна відповідальність, як правило, носить договірний характер (але не виключаються випадки, коли професійна діяльність може носити недоговірний характер)» і в якості застосування до фізичної/юридичної особи, яка здійснює професійну діяльність на підставі ліцензії або дозволу уповноваженого органу на її здійснення, у випадку завдання нею шкоди третім особам при невиконанні або неналежному виконанні своїх професійних обов'язків, - заходів державного примусу у вигляді санкцій (додаткових обтяжень), направлених на відновлення порушеної майнової та/або особистої сфери особи [6, с.631].

Не заперечуючи такого висновку, треба акцентувати, що сутність професійної відповідальності торговця ЦП все ж таки чітко розкривається в межах господарських санкцій, але не в межах його договірної відповідальності перед клієнтом. Варто констатувати, що приватноправові механізми і, перш за все, принцип свободи договору, дають право відповідним суб'єктам встановити власні механізми відповідальності, що природно пов'язані з нею. У зв'язку з чим, будь-яка договірна відповідальність, яку несе торговець ЦП, обов'язково пов'язується з його професійною діяльністю, якщо у відповідних правовідносинах він виступав саме як торговець ЦП, а не в іншому правовому статусі.

З цього приводу варто відмітити випадок із судової практики, який наочно демонструє характер взаємозв'язку між учасниками правовідносин, що складаються у сфері торгівлі ЦП. З преамбули справи №5023/2212/12, яка розглядалася господарським судом Харківської області і Харківським апеляційним господарським судом вбачається, що позивач уклав 01.06.2006 з відповідачем договір доручення, яким передбачався обов'язок позивача зі здійснення пошуку та викупу векселів на користь відповідача. В подальшому цей договір став предметом спору, а позивач вимагав визнання його недійсним, зокрема на тій підставі, що в момент його укладення не мав відповідної ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів, зокрема діяльності з торгівлі ЦП. З цього приводу Харківський апеляційний господарський суд у своїй постанові від 08.10.2012 зазначив наступне: «судом встановлено, що зобов'язання повіреного по договору доручення з пошуку та викупу векселів (позивач) – не виконані, у зв'язку з чим відсутній факт здійснення операції з цінними паперами, отже, відсутній факт придбання та/або передання повіреном цінних паперів довірителю.

За умов відсутності факту проведення ліцензованої операції немає також і ознак здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів, що потребує ліцензії. У зв'язку з цим суд вирішив, що відсутність у позивача ліцензії в момент підписання договору доручення між сторонами не може ототожнюватися з неможливістю отримання позивачем ліцензії у подальшому під час виконання договору, а саме, під час здійснення самих операцій із цінними паперами. За таких обставин колегія суддів апеляційної інстанції дійшла висновку про правомірну і обґрунтовану відмову позивачу місцевим господарським судом у задоволенні позову, оскільки останнім не доведено суду недійсність правочину, а саме, договору доручення від 01.06.2006, та не надано відповідних належних доказів на підтвердження своїх вимог» [7].

Наведене рішення суду чітко демонструє, що, укладаючи договір, реалізація якого передбачає існування у зобов'язаної особи певного правового статусу, за умови, що на час настання моменту виконання обов'язку він не набув його, не звільняє його від договірної відповідальності. Така особа повинна відповідати в межах «заявленого правового статусу». Однак, якщо відповідний суб'єкт не вчинив жодних дій для реалізації обов'язків, які передбачають набуття визначеного правового статусу, тобто не вчинив дій, реалізація яких передбачає існування статусу, без його набуття, то в такому разі застосування адміністративно-господарських санкцій до такого суб'єкта не представляється можливим.

Зазначене вище підтверджується також Постановою ВСУ від 22.11.2017 у справі №405/2286/15-ц, якою рішення суду про визнання недійсним договору про

фінансовий лізинг залишено без змін, оскільки відповідно до п.11–1 ст.4, п.4 ч.1 ст.4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» діяльність з надання будь-яких фінансових послуг, що передбачають пряме або опосередковане залучення фінансових активів від фізичних осіб, може здійснюватися лише фінансовими установами після отримання відповідної ліцензії, а послуга з адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах є фінансовою послугою. Суди не встановили наявності ліцензії у відповідача для здійснення фінансових послуг щодо залучення фінансових активів від фізичних осіб, що свідчило про відсутність такого дозволу (ліцензії) та суперечило вимогам законодавства [8].

Ще одним цікавим прикладом є Постанова ВСУ у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 05.02.2019 по справі №904/322/18. Розглянувши касаційну скаргу Відповідача 2 на постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 10.09.2018 та рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 08.05.2018, колегія суддів зазначила, що судами не досліджувалися обставини наявності у сторони договору (комісіонера, що придбав акції за дорученням комітента) відповідної ліцензії. Отже, висновки судів про відчуження цінних паперів за оспорюваним правочином за відсутності набуття продавцем права власності на акції комбінату зроблено без дослідження спеціальних норм, які регулюють укладення та виконання договорів купівлі-продажу цінних паперів, внаслідок чого їх визнано помилковими [9].

Отже, на нашу думку, єдиною ознакою професійної відповідальності торговця ЦП є її настання у зв'язку з реалізацією функції професійного учасника ринку цінних паперів. Ми повністю погоджуємося з О.А. Файер, що професійна відповідальність повинна носити підвищений характер за своїм обсягом [6, с.629], однак варто пам'ятати і про те, що фінансові послуги надаються в межах ринку фінансових послуг, у зв'язку з чим споживач таких послуг може обрати зручний для нього варіант правовідносин серед цілої низки пропозицій на ринку. Встановлення більш суворої відповідальності виробника послуг порівняно з іншими учасниками правовідносин не означає, що його відповідальність є професійною, а відповідальність інших виробників послуг – ні. Виробник фінансових послуг відповідає за порушення договору з клієнтом на тих самих засадах, що й перевізник за договором перевезення або зберігач за договором зберігання, незалежно від того чи є вони професійними учасниками майнового обороту або ж ні. Хоча, незважаючи на це, можна стверджувати, що підставами для господарсько-правової відповідальності можуть бути «професійні» порушення, які властиві лише здійсненню відповідного виду діяльності. Враховуючи це, на нашу думку, професійну відповідність торговця ЦП можна розмежувати на загальну і спеціальну. Загальна характеризується вчиненням загальних договірних порушень, які характерні для всіх правовідносин подібного типу, наприклад порушення обов'язків виробника послуг. У свою чергу, спеціальні професійні порушення характеризуються специфікою в межах конкретних правовідносин і властиві лише сфері фінансових послуг і торгівлі ЦП. При цьому відповідальність за такі порушення може мати форму господарських санкцій. Прикладом таких порушень є маніпулювання на ринку цінних паперів. Таке порушення є підставою для застосування до особи адміністративно-господарських санкцій, а також бути підставою для визнання відповідного договору недійсним.

Правочини, що вчинятимуться торговцем ЦП без отримання відповідної ліцензії, якщо її отримання є обов'язковим для вчинення відповідного типу правочинів, є підставою для визнання їх недійсними на підставі ст.227 ЦК України [10].

Крім того, необхідно враховувати, що торговцю ЦП як суб'єкту правовідносин, який здійснює діяльність в статусі юридичної особи характерна організаційна єдність. Це означає, що юридична особа функціонує в якості системи налагоджених зв'язків, установлених між окремими структурними елементами правосуб'єктної організації. Кожна дія/бездіяльність, якою порушується суб'єктивне право іншого учасника господарських/цивільних відносин, є, власне, дією/бездіяльністю зазначеної юридичної особи. І ця юридична особа має нести самостійну відповідальність за вказані вище дії. Іншими словами, незважаючи на те, що торгівлю цінними паперами може здійснювати конкретна фізична особа, за її дії відповідає юридична особа – торговець ЦП.

Література

1. Господарський кодекс України: закон від 16.01.2003 №436-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 18-22, ст.144 (зі змінами).
2. Батожська О. В. Порушення зобов'язання як підстава цивільно-правової відповідальності. *Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ.* 2012. №1(56), с.320-325.
3. Резнікова В.В. Скасування Господарського кодексу України: спосіб ефективною модернізації правового регулювання господарської діяльності чи дестабілізуючий фактор для сфери господарювання? *Право та інновації.* 2016. №2(14), с.110-112.
4. Подцерковний О.П. Спроби знищення господарського кодексу – потреби суспільства чи війна наукових шкіл? 2021, с.591-594. Доступно за URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15233/>
5. Подцерковний О. Законопроект №6013: спроба скасувати ГК чи щось більше? *Закон і Бізнес.* 2022 від 10.11.2022. Доступно за URL: https://zib.com.ua/ua/153714zakonoproekt_6013_sproba_skasuvati_gk_chi_schos_bilsh_e_-_dum.html
6. Файер О. А. Поняття професійної відповідальності та підстави її виникнення. *Форум права.* 2009. №3, с.627-633. Доступно за URL: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09foapiv.pdf>.
7. Рішення господарського суду Харківської області та рішення Харківського апеляційного господарського суду у справі №5023/2212/12, Доступно за URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
8. Постанова Верховного Суду України від 22.11.2017 у справі №405/2286/15-ц. Доступно за URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71042710>
9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 05.02.2019 у справі №904/322/18. Доступно за URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79748281>
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. Відомості Верховної Ради України, 2003. № 40–44. ст. 356 (зі змінами).

Свірський Б.М.,

кандидат юридичних наук, професор кафедри права

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ПОТЕРПІЛОМУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що на сьогодні залишається невідосконаленим правовий механізм ефективного та безумовного стягнення з правопорушника коштів за результатами судового рішення заподіяної ним шкоди потерпілому у кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 55 Кримінального – процесуального кодексу України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. [1]

Таким чином, ключовою складовою визначення особи потерпілою є завдання їй будь – якої шкоди у разі скоєння кримінального правопорушення відносно цієї особи. Шкода - це природна об'єктивна категорія, що відображає ті зміни, які настали в майновому, фізичному, психічному, моральному стані особи внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

На цьому постулаті базуються приписи п. 2 ч. 3 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 03 1995 р. Підсумовуючи судову практику щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди пленум ВСУ у цій постанові визначив, що під моральною (немайновою) шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, фізичного або психічного впливу, інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. [2]

Необхідно зазначити, що механізм стягнення шкоди завданої кримінальним правопорушенням визначений у постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 “Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров’я особи” (п.29) де зазначалося, що вирішуючи цивільний позов у кримінальній справі про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, заподіяної внаслідок смерті, каліцтва або іншого ушкодження здоров’я потерпілого (витрат на лікування, посилене харчування, протезування, сторонній догляд, поховання тощо), суди повинні керуватися відповідним цивільним законодавством і виходити з роз’яснень із цих питань, [3] які містяться в постановах Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 “Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди” [4]

У деяких законах України також передбачається можливість відшкодування моральної шкоди. Механізм захисту прав при заподіяні моральної шкоди визначений у відповідних статтях Цивільного кодексу України. [5] Закону України «Про охорону праці» Так ст.ст. 9-11 цього Закону визначають порядок відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я працівників або у разі

їх смерті. [6] Закону України «Про інформацію»; [7] Закону України «Про авторське право і суміжні права»; [8] Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно - розшукову діяльність органів досудового розслідування прокуратури і суду». [9]

Ціль участі потерпілого у кримінальному провадженні пов'язана з необхідністю відновити порушені права або компенсувати завдану злочином шкоду (або одночасно перше і друге), здебільшого вона носить обвинувальний характер, оскільки потерпілий зацікавлений викрити особу у вчиненому кримінальному правопорушенні.

Разом з тим, не зважаючи на те, що правові акти які регулюють умови щодо відшкодування заподіяною кримінальним правопорушенням шкоди, реальне положення справ щодо повної її компенсації правопорушником потерпілому в повному об'ємі не завжди реалізується на практиці. Тому на думку автора з цього приводу повинні бути розроблені та внесені у цивільний, кримінальний – процесуальний, кримінальний кримінальний - виконаний кодекси зміни щодо виробки уніфікованого механізму безумного стягнення коштів на користь потерпілого які завданні йому кримінальним правопорушенням.

Література:

1. Кримінальний - процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 /Відомості Верховної ради України (ВВР), 2013 № 9-10, № 11-12, №13 ст. 88
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 р № 4
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи».
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди»
5. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. /Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003 № 40 - 44 ст. 356
6. «Про охорону праці». Закон України від 14.10.1992 р. /Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992 № 49 ст. 668
7. «Про інформацію». Закон України від 02.10.1992 р. /Відомості Верховної Ради (ВВР), 1992 № 48 ст. 690
8. «Про авторське право та суміжні права». Закон України від 23.12.1993 р. /Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994 № 13 ст. 64
9. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність органів досудового розслідування прокуратури і суду». Закон України від 01. 12. 1994 р., /Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995 № 1 ст.

УДК 341.645(093)

Тихомирова Г.Є.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На сьогоднішній день не викликає сумнівів той факт, що ефективне функціонування судової системи є правовим фундаментом будь-якого демократичного утворення. Не важливо, чи йде мова про окремі держави, що претендують на звання демократичних, чи маються на увазі інтеграційні системи, об'єднання держав. Нині, цілком справедливо вважається, що авторитетним прикладом демократичної інтеграційної системи виступає Європейський Союз. Останній, у свою чергу позиціонується як такий, що покликаний опікуватись першочергово не інтересами урядів, а інтересами держав Європи, що значною мірою забезпечується унікальною, наднаціональною природою Європейського Союзу як інтеграційного об'єднання. Так, однією з підвалін функціонування Європейського Союзу є його судова система. Саме дослідження історії становлення та особливостей судової системи Європейського Союзу нададуть змогу наблизитись до розуміння такої моделі устрою, за якої на перший план виходить людина та захист її фундаментальних прав.

Дуже часто науковці розглядають поняття «судова система» в контексті співвідношення із поняттям «судова влада». При цьому, виокремлюють три підходи до трактування «судової влади»: функціональний, інституційний та формальний. Згідно із функціональним підходом, судова влада є функцією державної влади, або функцією державного органу –суду [1, с. 175]. Інституційний підхід, який ще можна назвати системним, передбачає, що судова влада реалізується через її носія, а саме систему судових органів [1, с. 178]. Формальний підхід визначає судову владу як особливу форму діяльності держави, що знаходить своє втілення у відповідній процесуальній формі [2, с. 8]. Отже, так чи інакше усі три підходи допускають обов'язкову наявність відповідних органів, на які покладено обов'язок здійснювати судову владу, і лише інституційний підхід акцентує увагу на певній системі таких органів –системі судових органів.

Слід зазначити, що цікавим з огляду на інтегративну природу Європейського Союзу є співвідношення понять «судова влада» та «судова система», адже ЄС не має традиційного поділу на законодавчу, виконавчу та судову владу. І з цього приводу слід звернутись до доктринальних концепцій у праві Європейського Союзу стосовно природи останнього, а саме: міжнародної, федеративної та змішаної (інтеграційної). Так, науковцями зроблено висновки про меншу спроможність перших двох концепцій, з огляду на те, що ЄС не можна віднести ні до міжурядових організацій, ні до федеративної держави у її класичному розумінні, хоча їх певні ознаки та властивості притаманні ЄС. Найбільш логічною і послідовною дослідники називають змішану концепцію, оскільки Європейський Союз виступає наднаціональним інтеграційним утворенням, маючи при цьому власну правову систему «*suigeneris*». На фоні цього з'явився новий термін «наднаціональний федералізм», що означає поєднання співіснуючих самостійних держав, котрі є членами Союзу та наявність наднаціональної влади лише у тих сферах, які ними було делеговано ЄС [3, с. 81]. Таким чином, поняття «судова система» в контексті

права ЄС не має традиційного визначення, адже набуває наднаціонального характеру.

Примітно, що коли мова йде про судову систему Європейського Союзу, виникають певні термінологічні розбіжності. Так, виокремлюють поняття «Суд Європейського Союзу», «Суд Справедливості Європейського Союзу», «Суд Справедливості». Вказане розмаїття визначень пояснюється відповідними редакціями установчих угод процесу Європейської інтеграції. А саме, поняття «Суд Справедливості Європейського Союзу» є комплексним та використовується на позначення судової системи Європейського Союзу у цілому. Безпосередньо Суд Справедливості Європейського Союзу складається із Суду справедливості, Загального Суду та спеціалізованих судових палат. Суд Справедливості Європейського Союзу часто називають також Судом ЄС. Деякі науковці вважають, що на позначення усїєї судової системи ЄС логічніше використовувати назву «Суд ЄС», оскільки, по-перше, формально відсутня ієрархія між судовими ланками (наприклад, Суд Справедливості не є вищою судовою інстанцією відносно Загального Суду), по-друге, кожна із судових ланок робить свій внесок у розвиток правової системи Союзу [3, с. 82].

Таким чином, погоджуючись із вищевикладеною позицією науковців, слід визначити Суд Європейського Союзу як комплексне поняття, що уособлює єдину систему рівних судових органів ЄС, що має фундаментальне значення для утворення і функціонування Європейського Союзу та значний вплив на розвиток усїєї правової системи.

Необхідно зазначити, що історія Суду ЄС довготривала і бере свій початок задовго до утворення Європейського Союзу у його сьогоденному вигляді. Дату утворення Суду Європейського Союзу історично пов'язують із датою створення Суду Європейського об'єднання вугілля і сталі у 1952 році, на підставі підписаного Паризького Договору (1951 р.) Тобто, створення Суду ЄС дослідники пов'язують із євроінтеграційними процесами, із утворенням Європейських Співтовариств.

Потрібно акцентувати увагу на тому, що сама природа Суду Європейського об'єднання вугілля і сталі була тісно пов'язана із запропонованими моделями Європейського співтовариства з вугілля та сталі. Перша модель – французька, яка передбачала окрім заснування Високого керівного органу, можливість вжиття відповідних засобів для оскарження його рішень. Саме відповідне положення і мало бути основою для створення Суду Справедливості. Тобто, Суду відводилась лише невелика роль у механізмі стримування Керівного Органу. Так, широкі повноваження Високого керівного органу щодо впливу на економіки держав-учасниць, слабкий механізм його стримування були підставою для занепокоєння більшості держав – учасниць Європейського співтовариства. Останні вимагали, зокрема, серйозних судових гарантій. На фоні цього було запропоновано іншу, так звану німецьку модель Співтовариства, котра передбачала, що виключні повноваження із тлумачення установчого Договору та питань його застосування мають належати Суду. Зазначена модель на той час мала революційний характер, адже передбачалось створення постійно діючого Суду, наділеного широкими повноваженнями та покликаного стримувати і збалансовувати діяльність Керівного Органу [4, с. 147].

Особлива природа створеного Суду полягала у тому, що він не був схожим на жоден існуючий міжнародний чи внутрішньонаціональний судовий інститут. Окрім того, його юрисдикція чи не вперше виходила за межі суто міжнародних спорів,

оскільки передбачався захист не тільки держав – учасниць Співтовариства, але й захист прав приватної особи від порушень з боку Керівного Органу.

Науковці вважають, що модель Суду було запозичено не стільки з міжнародної практики, скільки з внутрішньодержавної, а також за своїм характером Суд володів не стільки конституційною функцією, скільки адміністративною [5, с. 346].

За основу Європейського Суду вугілля та сталі було взято усе ж таки французьку модель, тому до проєкту договору було включено значний перелік судових процедур з французьких адміністративних судів, що у подальшому наклало свій відбиток на судову систему ЄС.

Коли у 1958 році набрали сили Римські договори, Суд Європейського об'єднання вугілля і сталі отримав іншу назву – Суд Європейських співтовариств. Зазначена назва була обумовлена тим, що вказаний суд був спільним судовим інститутом для таких Європейських Співтовариств як Європейське Співтовариство вугілля і сталі, Європейське співтовариство з атомної енергії та Європейське економічне співтовариство [6, с. 47].

Таким чином, вже тоді у другій половині ХХ століття, Суд ЄС мав інтегративну, системоутворюючу властивість, адже виступав у ролі спільного судового інституту в межах різних за своєю метою співтовариств.

Важливою історичною подією стало підписання Маастрихтського договору про утворення Європейського Союзу від 07 лютого 1992 року. Саме з цієї дати Суд іменований Судом Європейських Співтовариств продовжив функціонувати вже із новою назвою – Суд Європейського Союзу. Останній, згідно із положеннями вищевказаного договору структурно складався із Суду, Трибуналу та спеціалізованих трибуналів. У свою чергу спеціалізовані трибунали у Маастрихтському договорі визначались як судові органи із специфічною юрисдикцією, утворення яких не було імперативним, але було можливим на підставі подальших рішень [7].

Подальші зміни у структурі Суду Європейського Союзу пов'язані із підписанням Ніццького договору у 2001 році та Лісабонської угоди у 2007 році. Так, у 2004 році відповідно до положень Ніццького договору утворився Трибунал у справах публічної служби «TheCivilServiceTribunal», до компетенції якого було віднесено вирішення спорів, котрі виникали між Європейським Союзом та його працівниками. У свою чергу, Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз також призвела до структурних змін Суду ЄС. Тепер, до складу Суду ЄС входили певні судові інстанції: як вища інстанція Європейський Суд, як перша інстанція Суд загальної юрисдикції та Трибунал публічної служби. Згодом, у 2016 році Трибунал публічної служби було ліквідовано, а його юрисдикцію передано до Загального суду, кількість суддів у якому попередньо збільшено. Відповідне збільшення кількості суддів у Загальному Суду також напряму було пов'язано із збільшенням судових процесів та необхідністю скоротити їх тривалість [6, с. 48].

В цілому зміни до структури суду ЄС, які було здійснено на підставі Лісабонської угоди, дослідники вважають мінімальними та обмеженими. І пояснюється це, по-перше, консервативним характером самої угоди, по-друге, судова система, що була утворена після Ніццького договору, мала ефективну роботу вже майже пів століття, потенціал та авторитет у суспільстві.

Основними змінами судової системи Європейського Союзу, які було запроваджено Лісабонською угодою можна назвати наступні: поява нового терміну «Суд Європейського Союзу», яке було введено на позначення усієї системи

наднаціональних судових органів ЄС; значне скасування предметних обмежень у юрисдикції Суду та поширення останньої на майже всі сфери компетенції Європейського Союзу [8, с. 137].

Сучасні назва та структура судової системи Європейського Суду з'явилися завдяки підписанню змін до Лісабонського договору. Так, на позначення сьогоденної судової системи ЄС використовується комплексний термін Суд Справедливості Європейського Союзу (офіційна назва The Court of Justice). А вже до його складу входить Європейський Суд Справедливості та Загальний Суд [6, с. 49].

Підсумовуючи, можна виокремити наступну періодизацію історії становлення та функціонування судової системи Європейського Союзу, де перший етап – це етап утворення Європейських Співтовариств, насамперед, найважливішою є поява у 1952 році Суду Європейських Співтовариств, який був спільним судовим інститутом для останніх. Наступний етап слід відраховувати від 1992 року і створення Суду Європейського Союзу, поява таких судових ланок у його структурі як безпосередньо Суд, Трибунал та Трибунал публічної служби – спеціалізований судовий орган із специфічною компетенцією. Третій етап слід відраховувати від 2007 року та підписання Лісабонської угоди і по нинішній час. Останній етап ознаменовано перейменуванням судової системи ЄС у Суд Справедливості Європейського Союзу, структурними змінами у вигляді поділу на Суд Справедливості та Загальний Суд, а також значним розширенням предметної юрисдикції та сферами впливу.

Таким чином, в основі викладеної періодизації, в першу чергу знаходиться така категорія як «ключові міжнародні угоди». Маються на увазі такі угоди, котрі мали фундаментальне значення для євроінтеграційних процесів: Римські договори (1958 р.), Маастрихтський договір (1992 р.), Ніщцька угода (2001 р.) та Лісабонський договір (2007 р.).

Отже, судова система Європейського Союзу пройшла унікальний шлях свого становлення від свого прообразу у вигляді Суду справедливості Європейського Співтовариства вугілля та сталі до Суду ЄС у його теперішньому вигляді.

Література:

1. Буклат М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 444 с.
2. Нор В. Т. Судова влада в Україні та гарантії її незалежності. Конституційні аспекти судової реформи в Україні : Матеріали науково-практичної конференції. 24–25 березня 2011 р. Львів : ФОРМ Кундельський Г. Л., 2011. С. 8–12.
3. Комарова Т. В. Організація судової системи Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 1. С. 79–96.
4. Комарова Т. В. Суд справедливості Європейського Співтовариства вугілля та сталі як прообраз Суду справедливості ЄС. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 140. С. 144–153.
5. Boerder-De Smedt, A. Negotiating the Foundations of European Law, 1950-57 : The Legal History of the Treaties of Paris and Rome. *Contemporary European History*. Vol. 21, No. 3, p. 339–356.
6. Камінська І. В. Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 47–53.
7. Договір про Європейський Союз : Договір, міжнародний документ від 07.02.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text (дата звернення: 20.11.2021).

8. Прокопенко Л. Л., Рудік О. М., Рудік Н. М. Інституційна система ЄС. : навч. посіб. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.

УДК 342.95

Філіпенко А.С.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

АДМІНІСТРАТИВНИЙ (ВЛАСНИЙ) РОЗСУД СУБ'ЄКТА ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Наразі простежується тенденція до позитивної характеристики реформ, що здійснює держава. Водночас, як показує практика, це ще далеко не ті результати, які б вивели Україну на передові позиції світової спільноти. Однією із перепон на цьому шляху виступає свавілля органів державної влади та місцевого самоврядування які, прикриваючись власним (адміністративним) розсудом (також — сферою дискреції), що наданий їм відповідно до законодавства, безперешкодно та безкарно реалізують власні інтереси.

Ще однією проблемою, яка безпосередньо впливає із попередньої, є неможливість формування єдиної судової практики у справах, предметом розгляду в яких виступає власний розсуд суб'єктів владних повноважень. Враховуючи законодавчу заборону суду втручатися в дискрецію органів держави та органів місцевого самоврядування та відсутність чітких критеріїв, за якими ті чи інші повноваження можна було б безпомилково віднести до дискреційних, суди позбавляються можливості об'єктивної оцінки спірної ситуації, а отже — можливості винести правосудне рішення.

На рівні Закону не міститься положень, що регулюють відносини між державними органами та органами місцевого самоврядування при здійсненні ними дискреційних повноважень, і цей термін не має визначення у вищезазначених нормативно-правових актах, законах. Не зважаючи на це, терміни «дискреційні повноваження», «адміністративний розсуд» або «власний розсуд» не є дефіцитними у текстах нормативних документів.

До прикладу, чинний Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) в один ряд ставить поняття розсуд особи, розсуд суду та власний розсуд суб'єкта владних повноважень (ч. 3 ст. 9; ч. 1 ст. 214; ч. 4 ст. 245 відповідно) та не дає нормативного визначення жодному із наведених термінів [1].

Водночас, як вбачається із наведених законодавчих положень та загальних принципів адміністративного права і процесу, наведені термінологічні словосполучення мають відмінне змістове навантаження. Отже, традиційно «розсуд» у словниках тлумачиться як рішення чи висновок; діяти на свій (власний, твій і т. ін.) розсуд – згідно з своїм (власний, твій та ін.) розсуд — відповідно до свого (власного, твого та ін.) рішення, розуміння чого-небудь; на розсуд (чий) — згідно з рішенням, позицією, думкою кого-небудь [2, С. 819; 3].

Якщо таке розуміння розсуду допустиме для позначення спектру вибору власної поведінки для приватних суб'єктів, які діють з метою задоволення власного інтересу та несуть індивідуальну відповідальність за вчинені ними дії, то

суб'єкти, що реалізують функції держави і вступають у правовідносини від її імені не можуть бути наділені настільки широкими правами.

Сказане підтверджується наявністю чітко окреслених меж компетенції кожного із суб'єктів владних повноважень, його підзвітністю чи підконтрольністю перед іншими органами та можливістю оскарження дій чи бездіяльності як в рамках судових, так і адміністративних процедур. Більш змістовно цю відмінність між приватними і публічними суб'єктами права можна проілюструвати як протиставлення диспозитивного та імперативного методу правового регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з діяльністю названих суб'єктів.

Наразі, до рішень суб'єктів владних повноважень щодо дії чи бездіяльності законодавство висуває наступні вимоги:

- 1) вчинення їх на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;
- 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано;
- 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення;
- 4) безсторонньо;
- 5) добросовісно;
- 6) розсудливо;
- 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації;
- 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення;
- 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення;
- 10) своєчасно, тобто протягом розумного строку (ч. 2 статті 19 Конституції України, ч. 2 статті 2 КАС України).

Згідно пункту 4 част. 2 статті 245 КАС України у разі задоволення позову «суд може прийняти постанову про зобов'язання відповідача вчинити певні дії. При цьому, у випадку, коли закон встановлює повноваження суб'єкта публічної влади в імперативній формі, тобто його діяльність чітко визначена законом, то суд зобов'язує відповідача прийняти конкретне рішення чи вчинити певну дію. У випадку, коли ж суб'єкт наділений дискреційними повноваженнями, то суд може лише вказати на виявлені порушення, допущені при прийнятті оскаржуваного рішення (дій), та зазначити норму закону, яку відповідач повинен застосувати при вчиненні дії, з урахуванням встановлених судом обставин» [1].

Для інших же суб'єктів діє протилежний підхід – учасники суспільних відносин наділені можливістю відступу від правових приписів, що регулюють їх поведінку та можуть самостійно обирати форму власної участі у конкретних відносинах; для права відводиться роль регулятора найважливіших моментів їх взаємодії.

Вважаємо, що необхідність законодавчого закріплення терміну «власного розсуду суб'єкта владних повноважень» (також «дискреційні повноваження», «адміністративний розсуд») викликано потребою чіткого окреслення меж компетенції та повинне виражати особливий статус органів публічної влади, в тому числі місцевого самоврядування. Створення єдиного законодавчого підходу до визначення поняття, видів, способів реалізації та меж дискреції є також

необхідною умовою існування єдиного підходу судів до вирішення спірних питань, що виникають у сфері дискреції та, відповідно, єдиною можливістю ефективного і законного провадження правосуддя. В будь-якому випадку, нормотворча техніка, в питаннях регламентації реалізації органами публічної влади дискреційних повноважень зобов'язана проявлятися на найвищому рівні.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2747-15> (дата звернення: 30.11.2022).
2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 7. С. 819.
3. Фразеологічний словник української мови. URL : <http://slovopedia.org.ua/49/53408/361098.html> (дата звернення: 30.11.2022).

УДК 349. 3 (477)

Черних Є.М.

кандидат юридичних наук, в.о. завідувача кафедри права

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ В СВІТЛІ ПОТРЕБОВОГО ПІДХІДУ П. РАБІНОВИЧА

Одним із помітних вчень, які об'єднують переконання в тому, що всі явища дійсності, зокрема, соціальної, можна пояснити виключно із об'єктивної фактичності, є «потребовий» підхід, що розвивається відомим українським теоретиком П. Рабіновичем ще з середини 80-х років минулого сторіччя. Онтологічним принципом такого підходу є індивідуальні або суспільні потреби або однопорядкові інтереси (оскільки останні розуміються як усвідомлені потреби). Через потреби (інтереси) П. Рабінович пояснює походження, зміст і соціальну сутність права. Автор доходить до визначення, що права людини тобто суб'єктивне право – це ні що інше, як її потреби [1, с. 7]. Тож, потреби та інтереси, на думку П. Рабіновича, утворюють соціальну сутність державно-правових явищ, а тому саме потребовий підхід «був і лишається неперевершеним, незамінним, можна сказати єдиною можливим дослідницьким інструментом виявлення сутності будь-яких соціальних явищ, зокрема, держави та кожного з елементів її правової системи й її механізму юридичного регулювання» [2, с. 49]. Забігаючи наперед, вкажемо, що, на нашу думку, висловлена оцінка є перебільшенням евристичного значення вказаного та й інших подібних методів виявлення сутності таких явищ, як право та держава, які мають складну природу та сутність

Потрібно зазначити, що потребовий підхід аж ніяк не є виключним явищем, як в загальній науковій методології, так і правовій. В юридичній думці бачиться зв'язок із відомою теорією інтересів Р. Ієринга, що визначає суб'єктивне право як юридично захищений інтерес, або більш пізнішою пропозицією визначення суб'єктивних прав, заснованого на понятті «потреб» (А. Саяг). На нашу думку, як і інші подібні підходи, потребовий підхід є витком, варіацією більш загальних концепцій, що мають універсальне методологічне значення: філософського

натуралізму, філософського або юридичного позитивізму, соціологічної методології, марксистської теорії (історичного матеріалізму), в якій базовою причиною розвитку людства вважаються об'єктивні матеріальні (передусім економічні) умови, потреби, інтереси суспільного життя. На зв'язок потребового підходу з історичним матеріалізмом вказує і сам П. Рабінович [2, с. 50].

Загальною рисою перелічених методів є те, що в їхні ідейні засновки покладено пізнавальний ідеал наукової раціональності, який ґрунтується на ціннісно-нейтральній об'єктивності фактичного – причин або фактичних підстав, що пізнаються через досвід. Перевага таких методів полягає в точності та в ілюстративності фактів. Такі способи інтерпретують соціальну дійсність як очевидність фактичності. Саме тому, їх загальною рисою є також заперечення апріорних ірраціональних начал, зокрема в державно-правових явищах. Проте поряд із перевагами натуралістична або емпірична методологія має і свої недоліки, передусім, вона безсила забезпечити цілісне уявлення про складну сутність соціально-політичних явищ, зокрема права та держави. Для розуміння обмеженості емпіричної методології в царині соціально-політичних феноменів, слід мати на увазі важливу особливість: ґрунтом таких феноменів, за словами Г.В. Гегеля, є взагалі духовне, ідейне, тобто їхнє буття перебуває, так би мовити, в двох світах: фактичного Суцього та нормативного – ідейних уявлень про моральний обов'язок тобто Повинного, які мають ціннісну основу. Ці два світи перебувають в діалектичній єдності й водночас зберігають принципову відмінність. Якщо світ фактичного підкорений принципу необхідності, причинності, то світ морально-повинного – це царина свободи духу, свобідної волі. Тож, така частина буття не може цілком підкоритися науковій раціональності, оскільки її конститутивною ознакою є невланне ірраціональне начало. Це світ етики, моральної філософії.

Потребовий підхід, як і будь-яка методологія, що сповідує ідеал фактичності, не враховує те, що морально-повинне принципово не виводиться із фактичного індуктивним шляхом: із того, що щось відбувається, а ні логічно, а ні концептуально не витікає, що це має відбуватися. Так, Карл-Отто Апельпише, що наука у питанні раціонального обґрунтування етичних норм стикається із парадоксом. З одного боку, наука дає головний аргумент щодо практичної необхідності раціонального обґрунтування інтерсуб'єктивно чинних етичних норм; з іншого боку, наука засвідчує неможливість раціонального обґрунтування таких норм через розроблене наукою поняття раціональності що передбачає ціннісно-нейтральну об'єктивність фактичного: причин або підстав [3, с. 23]. За умови неможливості доведення або обґрунтування етичних норм раціональними засобами, етичний обов'язок й питання етично-повинного редукується до питання фактичної ефективності раціональної цільової стратегії окремих зацікавлених осіб, мотивованих своїми інтересами або потребами [3, с. 26].

Зрозуміло, що методологія, що сповідує ідеал фактичності, зазнавала критики з боку прихильників концептуально протилежного ідеалістичного напрямку. Так, С. Булгаков вказує, що недостатність емпіричної (позитивної) методології яскраво виявляється в питаннях політико-правових ідеалів. Такі концепти, як правова держава, соціальна або демократична держава або інші в значенні досконалості, строго кажучи, не відповідають фактичній дійсності, яку можна бачити в досвіді, тому не можуть бути отримані індуктивним шляхом із досвіду, оскільки вони містять абсолютні ідеали. Виникнення, розвиток та

здійснення абсолютних ідеалів не вміщується в досвід, й тому може бути тільки поза досвідним або над досвідним за походженням [4, с. 44]. В концепціях, які вважають базовою причиною розвитку людства об'єктивні умови, потреби, інтереси суспільного життя, виявляється одне важливе хибне місто – вони звертаються до, так званої, відносної цінності, ігноруючи цінності абсолютні. З такого погляду, цінним щось (наприклад, право або держава) стає тільки тому, що є корисним для іншої цінності, в потребовому підході – суспільних та індивідуальних потреб, інтересів, обслуговування та задоволення яких стає метою. Тобто такий погляд не бачить в праві власну самодостатню цінність; цінність якого не потребує співвідносності з чимось більш цінним. Таке ставлення відводить праву та іншим явищам, які конститууються абсолютними цінностями, принизливу роль засобу, що задовольняє потреби та інтереси. В цьому сенсі право стає служанкою потреб та мінливих інтересів.

В теоріях, що засновані на інтересі або потребах, можна помітити ще один суттєвий, на наш погляд, недолік: в потребах та інтересах вони змішують методологічно різні речі – сутність явища і його мету.

В підсумку можна зазначити, що основною проблемою методологічних підходів, теорій та концепцій, які покладаються на фактичні ціннісно-нейтральні підстави й прийоми наукової раціональності, є неспроможність обґрунтувати в цілому складну багатопланову сутність соціально-політичних явищ, які потребують також уможливної методології. Емпіричні методи ефективні в частині досвідного знання, проте, вони мають обмежені пізнавальні можливості в царині явищ, що конститууються засадами морально-етичного характеру та містять ірраціональне начало. Завдання цілком раціоналізувати методологію соціальних, зокрема, правових наук виявляється неможливим проєктом. Заповнити недоліки емпіричних методів можна за допомогою протилежних пізнавальних інструментів ідеалістичного характеру, які виходять з наявності апіорних (метафізичних) начал, передусім, в соціально-політичній дійсності. До таких методів можна віднести християнський ідеалізм або екзистенціалізм, який розглядає етику як справу суб'єктивного, приватного і, зрештою, ірраціонального вирішення індивідуальної совісті. До такої методології, на наш погляд, тяжіють сучасні теорії динамічного (С. Максимов), темпорального (О. Стовба) та комунікативного праворозуміння, які поки що не здобули, як бачиться, широкої підтримки українських теоретиків права. На нашу думку, в площині розвитку таких теорій полягає перспективний напрямок подальших наукових досліджень, які дають надію на поступове вирівнювання ситуації в питанні методології вітчизняної загальної теорії права.

Література:

1. Рабінович П. Основні права людини: поняття, класифікації, тенденції. *Український часопис прав людини*. 1995. № 1. С. 14-22.
2. Рабінович П.М. Потребовий підхід – безальтернативний інструмент виявлення соціальної сутності прав і держави. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса : Юрид. л-ра. 2009. Т.8. С. 45-53.
3. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі. Пер. з німецької В.М. Купліна. Київ : Дух і Літера, 2009. 430 с.

4. Булгаков С. Основные проблемы теории прогресса. *Манифесты русского идеализма / составление и комментарии В.В. Слецова*. Москва : Астрель. 2009. С.22-60. (1072 с.)

УДК[327.5+327.8](477:470+571)

Шебаніц Д. М.,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри права

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ ДІЙ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Сучасний світ динамічно змінюється, що обумовлює трансформацію певних процесів, в тому числі і процесу ведення війн. На думку багатьох у XXI столітті повноцінна війна у самому центрі Європи – неможливе явище. Навіть в першій декаді лютого 2022 року майже всі в Україні навіть уявити собі не могли реальні масштаби можливої реальної війни з застосуванням майже всіх типів сучасного озброєння, в тому числі й забороненого.

На нашу думку гібридну (інформаційну) війну Росія розпочала ще декілька десятиріч тому. Події 2014 року були лише її етапом.

24 лютого 2022 року російська федерація здійснила широкомасштабне вторгнення в Україну, яким скінчився етап ведення гібридної війни.

Сучасні збройні конфлікти носять характер гібридних війн, які поєднують традиційні (зброю) і нетрадиційні (інформаційний вплив) методи ведення війни. Масове застосування останніх отримало назву Інформаційної війни. Головна її мета – вплив на свідомість і поведінку людей за допомогою маніпулювання інформацією, щоб змусити їх мислити і діяти в інтересах агресора. Увага громадськості розслабляється за допомогою яскравих розважальних шоу, зосередженні на другорядних подіях тощо [1].

Протягом 8 років протистояння будь-які зусилля міжнародної дипломатії не давали значних та бажаних результатів. Проте варто наголосити на деяких позитивних зрушеннях, зокрема визнанні резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 19 грудня 2017 року анексії Автономної Республіки Крим – окупацією [2]. Водночас Україна подала позови проти росії в Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, а також у Міжнародний кримінальний суд, де ситуацію розглядали саме у формі міжнародного збройного конфлікту. Додатково, вважаємо доречним зазначити, що з лютого 2014 року росію кваліфікують як державу-агресор, а Крим і непідконтрольні території Донецької та Луганської областей вважають тимчасово окупованими територіями. При цьому, згідно з резолюцією Ради безпеки ООН 2178 (2014) від 24 вересня 2014 року, російських найманців кваліфікували як іноземних бойовиків-терористів [3]. Говорячи про офіційні дефініції, вважаємо доречним згадати й Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 від 14 грудня 1974 р., яка надає чітке визначення поняттю агресії. Відтак, відповідно до статті першої, агресією визнається застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Положенням статі третьої, автори вищезгаданої резолюції надають

невичерпний перелік дій, які кваліфікуються як акт агресії, незалежно від факту оголошення війни. Так, з-поміж іншого, у переліку таких дій міститься положення щодо вторгнення або нападу збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини. Пункт 2 статті п'ятої наголошує, що агресія тягне за собою міжнародну відповідальність [4].

При ретроспективному огляді минулих подій не можна не згадати політичну та економічну допомогу європейських країн та Америки, що знаходила своє відображення у санкціях, які безпосередньо впливали на стримування російської агресії, паралельно спонукаючи до початку перемовин у рамках Тристоронньої контактної групи і Нормандської четвірки. Не дивлячись на низку позитивних зрушень, російсько-українській конфлікт все більше набував складного та затяжного характеру, що в свою чергу призводило до неабияких людських, територіальних та економічних втрат. При цьому, варто наголосити на тому, що така гібридна війна за своєю суттю була не просто локальним конфліктом. Агресія росії стала загрозою не тільки суверенітету та державності України, а ще й політичному устрою Європи, єдності Європейського Союзу. Саме тому виникла реальна та нагальна необхідність у пошуку ефективних та правових механізмів супротиву та формуванні спільної політики протистояння державі-агресору.

До арсеналу інструментів інформаційних війн входять: політична пропаганда, дезінформація, технології викривлення інформаційного простору, використання компроматів, інформаційного бруду, неправдивої інформації. За допомогою таких методів можна змінити систему цінностей та інтересів громадян іншої держави, підірвати її суверенітет та незалежний розвиток. Інформаційна війна як складова гібридної війни є специфічною, адже неможливо визначити її початок і кінець. Вона не має лінії фронту, ніяких юридичних і моральних норм та правил, ведеться без офіційного оголошення так, що країна, яка зазнала такого нападу, не відразу про це дізнається. Учасниками інформаційної війни можуть бути країни, їхні органи, терористичні і наркобізнесові угруповання, комерційні фірми та особи, які діють без злочинних намірів [1].

Методом діалектики фахівці визначили, що тактичними завданнями російської гібридної війни було:

розмивання та поступова дискредитація базових європейських цінностей;

дезорієнтація громадської думки;

формування впливового проросійського лобі в колах європейської політичної еліти;

поглиблення розбіжностей між європейськими державами та інституціями Європейського Союзу [5].

При цьому, без жодних сумнівів, першочерговим мотивом російського вторгнення стали об'єктивні побоювання того, що успішна реалізація європейського інтеграційного курсу в Україні створить серйозну загрозу для правлячого режиму росії.

Країна-агресор тією чи іншою мірою продовжує використовувати гібридні прийоми. Путін досі заперечує удари по цивільних об'єктах, руйнування лікарень, звірства проти цивільного населення, маскує цілі своєї війни, намагається перекласти на Україну власну відповідальність за світову продовольчу кризу,

комбінуючи традиційні «гібридні» заперечення з цинічною відвертістю [6], що, зрештою, стає визначальною рисою сучасної риторики рф.

Унаслідок відвертої агресії російсько-українська війна значною мірою втрачає свій гібридний характер, побудований на взаємодії «м'якої» і «жорсткої» сили, що в умовах війни в Україні забезпечувалось відповідно спецслужбами рф та силами російської армії. Внутрішньополітичні суперечності в Україні поступаються місцем загальнонаціональній консолідації, що остаточно спростовує тези країни агресора про наявність в українському суспільстві ознак «громадянської війни». Спротив населення ворогу на тимчасово окупованих територіях демонструє фальш російського дискурсу звільнення, тоді як безчинства російських військових наочно засвідчують, хто по суті має називатися фашистами.

Після перемоги України аналіз трансформації гібридних війн потребуватиме подальшого вивчення та розроблення відповідних нормативно-правових актів, спрямованих на їх запобігання та протидію.

Література:

1. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014-2022 рр.) в епоху гібридних війн. URL: <http://www.nbuiv.gov.ua/node/5937>

2. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/72/190 «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь, Україна» від 19 грудня 2017 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU17212> (дата звернення 14.04.2022).

3. Резолюція Ради Безпеки ООН 2178 про усунення загроз від іноземних найманців-терористів від 24 вересня 2014 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU14120?ed=2014_09_24 (дата звернення 14.04.2022).

4. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX) (Визначення агресії) від 14 грудня 1974. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text (дата звернення 14.04.2022).

5. Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. Гібридна війна Росії – виклик і загроза для Європи. №9-10. 2016. 108 с.

6. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Продовження війни з безсилля миру: смислова логіка війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/porodzhennya-viyny-z-bezsylyya-myru-smyslova-lohika-viyny>

**СЕКЦІЯ
РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНА
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

УДК 65.012

Абалмасова В.В.,

здобувач ступеня «Доктор філософії»

**ШУМОВЕ ЗАБРУДНЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ
РОЗВИТКОМ МІСТА**

Шумове забруднення визнано однією з головних небезпек, що впливає на якість життя в усьому світі. Через швидкий розвиток технологій, індустріалізацію, урбанізацію та інші комунікаційні та транспортні системи шумове забруднення протягом багатьох років досягло тривожного рівня, який потрібно вивчати та контролювати, щоб уникнути різних наслідків для здоров'я, таких як високий кров'яний тиск, безсоння, нудота, серцевий напад, депресія, запаморочення, головний біль і індукована втрата слуху. Щоб вирішити цю ситуацію, різні країни мають різні стратегії, такі як обмеження шуму від транспортних засобів та їх регулювання, перевірка фізичного стану транспортних засобів, різний час роботи для шумного руху, наприклад вантажівок у вечірній або нічний час, і штрафи за шумове забруднення для шумних транспортних засобів [1].

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я ООН, шум є другим джерелом проблем для здоров'я після забруднення повітря. У Європейському Союзі 22 мільйони людей постійно страждають від шуму навколишнього середовища. Щороку в ЄС відбувається 12 000 передчасних смертей внаслідок тривалого впливу шуму навколишнього середовища, одним з основних джерел якого є транспорт.

Але, як і у випадку зі зміною клімату, боротьба ЄС проти шумового забруднення передбачає не лише пом'якшення, а й адаптацію. Незважаючи на те, що трафік можна зменшити за рахунок вдосконалення міського дизайну, моторний транспорт і надалі вироблятиме шум, і ключовою проблемою є пошук способів обмежити вплив на людей [2].

У 2002 році було ратифіковано Директиву щодо шуму в навколишньому середовищі 2002/49/EC (END), що стало важливим кроком вперед у визначенні та кількісній оцінці шумового забруднення навколишнього середовища в ЄС. Цілі END включають:

- моніторинг екологічної проблеми;
- інформування та консультування громадськості;
- вирішення проблем місцевого шуму;
- розробка довгострокової стратегії ЄС.

Ця директива ЄС виконується в кожній країні ЄС, кожна держава-член визначає плани дій. Щоб оцінити дорожній шум, усі країни повинні підготувати стратегічні карти шуму для основних доріг, використовуючи узгоджені показники шуму: L_{den} (еквівалентний рівень дня, вечора і ночі) і L_{night} (рівень еквівалента ночі). На основі цих карт шуму місцеві органи влади несуть відповідальність за підготовку планів дій щодо зменшення шуму на дорозі та встановлення цілей разом із громадою [3].

У рамках нового акценту у політиці щодо шуму в навколишньому середовищі Європейська комісія оновила нормативну базу щодо шуму від транспортних засобів.

У 2021 році Комісія прийняла План дій ЄС «На шляху до нульового забруднення повітря, води та ґрунту». Це спрямовано на зменшення забруднення до рівнів, які більше не вважаються шкідливими для здоров'я та природних екосистем. Він включає низку ключових цілей до 2030 року, спрямованих на зменшення забруднення в джерелі. Одним із них є скорочення на 30% частки людей, які хронічно піддаються впливу транспортного шуму [4].

Для зменшення акустичного навантаження та шумового забруднення у житлових масивах використовуються різні методи.

Наприклад, звукові бар'єри. Їх виготовляють з різних матеріалів. Ці матеріали можуть включати цегляну кладку, земляні роботи (наприклад, земляні валики), сталь, бетон, дерево, пластик, ізоляційну вату або композити. Стіни, виготовлені з поглинаючого матеріалу, пом'якшують звук інакше, ніж тверді поверхні. Також можна створити шумові бар'єри з активних матеріалів, таких як сонячні фотоелектричні панелі, для виробництва електроенергії, а також зменшити шум транспорту.

Стіна з пористим поверхневим матеріалом і звукопоглинаючим матеріалом може бути поглинаючою, якщо шум не відбивається назад до джерела або в інше місце. Тверді поверхні, такі як цегляна кладка або бетон, вважаються такими, що відбивають, коли більша частина шуму відбивається назад до джерела шуму та за його межі.

Шумозахисні бар'єри можуть бути ефективним інструментом для зменшення шумового забруднення, але певні місця та топографії не підходять для використання шумових бар'єрів. Вартість і естетика також грають роль при виборі шумозахисних бар'єрів. У деяких випадках проїжджу частину оточують шумопоглинаючою конструкцією або прокопують у тунель за допомогою методу «вирізання та покриття» [5].

Багато виробників звукових бар'єрних систем прагнуть бути більш екологічними та використовувати звукові бар'єри як середовище для вирощування різних типів рослин, щоб пом'якшити шум у замкнутому просторі та зробити бар'єри більш естетично привабливими.

Приклади найпопулярніших заходів щодо зниження рівня шуму в містах включають заміну старих доріг з твердим покриттям більш рівним асфальтом, краще управління транспортними потоками та зниження обмеження швидкості до 30 кілометрів на годину. Деякі міста також реалізували проекти, спрямовані на маскування шуму транспорту шляхом розміщення більш приємних для вуха шумів, таких як біжучі водоспади, у центрі міст. Існують також заходи, спрямовані на підвищення обізнаності та зміну поведінки людей щодо використання менш шумних видів транспорту, таких як їзда на велосипеді, пішки та електромобілі.

У ряді міст і регіонів також створено так звані тихі зони, більшість з яких є парками та іншими зеленими насадженнями, куди люди можуть піти, щоб сховатися від міського шуму. Ці зони, створення, призначення та захист яких заохочуються правилами ЄС, можуть принести значні переваги для навколишнього середовища та здоров'я, згідно зі звітом ЕЕА 2016 про тихі райони в Європі.

Однак дослідження ЕЕА виявило проблеми, пов'язані з доступністю та доступом до цих сайтів, особливо в шумних центрах міст, де тихі зелені насадження важко знайти, і вони недоступні за 10 хвилин ходьби від будинків людей [6].

Окрім сприяння відродженню міського середовища, інновації щодо паркування також допомагають фінансувати чистішу та екологічнішу транспортну інфраструктуру. Останні кілька десятиліть Копенгаген витратив на видалення численних паркувальних зон, щоб зробити пішохідні великі частини міста. Деякі муніципалітети почали змінювати плату за паркування залежно від рівня викидів CO₂ під час стоянки транспортного засобу, причому чистіші транспортні засоби платять менше. Усі гроші, отримані від плати за паркування в Барселоні, інвестуються в міську систему громадських велосипедів.

Покращення якості повітря – не єдина перевага таких режимів. Райони Лондона використовують кошти, отримані від плати за паркування, щоб дозволити людям похилого віку та людям з інвалідністю користуватися громадським транспортом безкоштовно.

Майбутні ініціативи, які зараз тестуються, включають використання технології GPS для оптимізації систем паркування та зміни тарифів відповідно до конкретного місця, часу доби, дня тижня тощо.

Автори сподіваються, що звіт надихне міста в інших регіонах спробувати ще сміливіші зусилля, щоб використати політику паркування – часто недооцінений важіль муніципальної політики – для досягнення ширших соціальних цілей» [7].

Ще до повномасштабного вторгнення росії в Україну в нас були проблеми у сфері міської сталої мобільності: перевантаженість міст автомобілями, відсутність екологічно чистого та комфортного громадського транспорту, низький рівень безпеки на дорогах, відсутність велосипедної інфраструктури, проблеми з паркуванням, затори на дорогах. Війна в Україні ще не скінчилась і Маріуполь залишається в окупованім. Але вже зараз ми повинні планувати відбудову українських міст.

Інструменти підвищення екологічної стійкості міст:

1. Підвищення привабливості громадського транспорту

- Оптимізація роботи громадського транспорту
- Надання пріоритету громадському транспорту
- Обмеження в'їзду та паркування особистого транспорту

2. Підвищення екологічності транспортних засобів

- Пріоритет електричним видам транспорту
- Використання екологічно чистіших видів палива
- Введення незалежного контролю за технічним станом транспорту

3. Розвиток альтернативної міської інфраструктури

- Розвиток велосипедної інфраструктури
- Створення зон, вільних від автомобільного транспорту
- Створення зелених екранів міста [9].

Процес відновлення України повинен орієнтуватися на удосконалення міського планування, яке ґрунтувалося б на принципах сталої розвитку. В основі планування міст має бути людина та її потреби, а громадські простори мають бути безпечними, доступними та комфортними для кожного, що можливо за умови дотримання таких заходів.

У процесі відбудови міст необхідно орієнтуватися на принципи сталої мобільності. Необхідно обладнати смугами громадського транспорту усі дороги, розробити і реалізувати плани розвитку велосипедної інфраструктури, обладнати для пішоходів 100% довжини магістральних доріг, а для велосипедистів – мінімум 50%.

Використання громадського транспорту замість приватних автомобілів є ключовим елементом компактного міста. Громадський транспорт є більш ефективним, дозволяє звільнити міський простір, оскільки перевозить людей групами, а також скоротити викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Також у містах важливо розвивати мультимодальність, що означає можливість змінювати різні види транспорту в одній поїздки без надмірних зусиль, а також створити сприятливі умови для пішого пересування на коротких дистанціях, особливо, з огляду на змішаний характер землекористування.

Стратегічне значення для населення має залізнична інфраструктура, тому необхідно забезпечити сполучення залізницею як мінімум всі міста з населенням від 100 тисяч [8].

Література:

1. Farooqi, Zia et al. "Vehicular Noise Pollution: Its Environmental Implications and Strategic Control" In Autonomous Vehicle and Smart Traffic, edited by Sezgin Ersoy, Tayyab Waqar. London: IntechOpen, 2020. 10.5772/intechopen.85707. URL: <https://www.intechopen.com/chapters/71662>.
2. Reducing noise pollution with acoustic walls and rubberised roads. URL: https://ec-europa-eu.translate.google.com/research-and-innovation/en/horizon-magazine/reducing-noise-pollution-acoustic-walls-and-rubberised-roads?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc.
3. The big noise in Europe: New laws and standards shaping traffic. URL: <https://www.bksv.com/en/knowledge/blog/sound/european-noise-regulations>.
4. Position Paper Vehicle noise: Setting the appropriate limits. URL: <https://www.acea.auto/files/ACEA-position-paper-Vehicle-noise-setting-appropriate-limits.pdf>.
5. Noise barrier. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Noise_barrier.
6. Noise pollution is still widespread across Europe, but there are ways to reduce the volume. URL: <https://www.eea.europa.eu/signals/signals-2020/articles/noise-pollution-is-still-widespread>.
7. European cities influence travel behavior through parking reforms. URL: <https://newatlas.com/parking-reforms-result-in-reduced-car-use/17813/>.
8. Принципи Зеленої післявоєнної відбудови України ЕКОДІІ. URL: <https://ecoaction.org.ua/zelena-vidbudova-ua.html>.
9. Вплив транспорту на екологію міста. Аналіз та стратегії для України. URL: https://ucn.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/transport-ukr4_small.pdf.

УДК 599:502

Зеленська В. А.,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ПРИХОВАНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ЕКОСИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ СВИНІ ДИКОЇ

Дика свиня, або кабан дикий (*Sus scrofa*) є дуже відомою з стародавніх часів твариною з надзвичайно широким сучасним ареалом. В Україні цей вид зустрічається у Карпатах та у лісовій і лісостеповій смугах. У своїх розмірах він може сягати двох метрів завдовжки, у холці більш як за метр та мати вагу до 500 кг. Тіло вкрите жорсткою щетиною. Забарвлення від темно-сірого до чорного або коричневого. Багато особин мають бакенбарди і гриву на потилиці. Молодь смугаста. Морда видовжена, у самців виступають ікла [1,2].

Нашу увагу ця тварина привернула тим, що привела 14 лютого 2022 року тримісячний виводок поросят з трьох особин до водопою на річці Сіверський Донець в районі села Яремівка Ізюмського району Харківської області. Особливостями біології даного виду є те, що майже до січня триває шлюбний період, потім настає вагітність самок - до 18 тижнів, а малі дитинчата з'являються вже у травні-червні. І потрібно ще три місяці чекати, поки вони подорослішать й можуть вижити самостійно.

Ситуація, яку ми спостерігаємо, свідчить про те, що народження поросят відбулось у грудні 2021 року. І до середини-кінця лютого їх можна вважати підрощеними й спроможними самостійно харчуватися. Слід зауважити, що харчова база зимового періоду 2021-2022 років сприяла швидкому набиранию біомаси молодими тваринами. Місце спостережень є ділянкою заплавного лісу Пристінок, який простягається на десятки кілометрів вздовж річки Сіверський Донець від с. Суха Кам'янка майже до НПП «Святі гори». Це переважно старі діброви, тому в раціоні тварин ймовірно високою була частка жолудів, а також насіння, горіхів, ягід, грибів та залишки кукурудзи з фермерських полів.

Погодні умови та невеличкий шар снігу дозволили виявити й задокументувати ще декілька місць водопою з тримісячною малечею.

У представників даного виду основною соціальною одиницею є самиця і її виводок. Тому її поведінка є специфічним маркером стану популяції в цілому та скритих процесів, які відбуваються.

Таке зміщення біологічних циклів напередодні військових дій та екстремального порушення природних умов існування, на наш погляд, демонструє високе співналаштування даного виду з природними ритмами, свідчить про наявність прихованих резервних механізмів екосистеми по збереженню біорізноманіття.

Література:

1. Свиня дика – Вікіпедія : URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0
2. Свиня дика (кабан дикий) Discover.in.ua: URL:

<https://discover.in.ua/animals/svinja-dika-kaban-dikij.html>

3. Українські Карпати: ФАУНА. Ссавці. Кабан. URL:
<http://www.karpaty.com.ua/?chapter=7&item=141>

УДК 621.311:504

Іванова В.В.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ

Стрімкий розвиток людського суспільства призводить до того, що людству потрібне все більше ресурсів та благ. А це забезпечити неможливо без такої галузі, як енергетика. Основою промислової цивілізації завжди було масштабне і постійно зростаюче споживання енергії, як у сфері виробництва, так і в побуті. Традиційні енергетичні ресурси є вичерпаними та забруднюючими навколишнє середовище, а видобуток існуючих стає все більше дороговартісним та дедалі важчим. У зв'язку з цим у деяких країнах негативний вплив на довкілля та здоров'я людини, спричинений виробництвом та споживанням енергії, досяг загрозового рівня. Тому назріла нагальна проблема у впровадженні у виробничий сектор та домогосподарства енергозберігаючих та енергоефективних заходів, людство поступово прийшло до кроків у бік відновлювальних джерел енергії, з'явилося поняття зеленої енергетики.

Існують два способи підвищення енергозабезпеченості будь-якої країни:

- пошук та освоєння власних енергетичних ресурсів (поновлюваних та не поновлюваних);
- енергозбереження та підвищення енергоефективності.

У науковій літературі немає єдиної думки щодо визначення поняття «енергозбереження». Аналіз наукових досліджень свідчить про існування різних підходів до визначення поняття [1]:

- енергозбереження як діяльності;
- енергозбереження як складової управління;
- енергозбереження як процесу;
- енергозбереження, як результату.

Незважаючи на близькість енергоефективності до концепції енергозбереження, воно все ж трохи ширше, ніж останнє. Справа в тому, що енергоефективність включає заходи, які не економлять безпосередньо енергоресурси, але загалом впливають на економічні показники при їх використанні. Наприклад, вдування вугільного пилу в доменні печі замість коксу не економить паливо, але економить споживання коксу. Структурні зміни в економіці можуть вплинути на зниження рівня споживання, але до заходів з енергозбереження їх відносять лише умовно.

Підвищення енергоефективності слід розуміти як визначення, реалізація заходів та інструментів, що задовольняють потреби в послугах та товарах з найнижчими економічними та соціальними витратами на необхідну енергію, та

які мінімальні витрати необхідні для підтримання довкілля у гармонії зі сталим розвитком на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях.

Досвід зарубіжних країн в галузі енергетики показує, що для використання ефективної моделі енергозбереження можна використовувати різні методи. Основний з методів – заохочення фінансової незалежності та ефективне використання природних ресурсів. Зважаючи на це, пропонуються такі напрямки енергозбереження та реформування енергетичного сектору, а саме:

- розробка та вдосконалення енергетичного законодавства;
- використання нових видів джерел енергії;
- сприяння держави використанню відновлюваних джерел енергії у сферах виробництва;
- формування ринкових умов розвитку енергетики;
- перехід від економії енергії до енергоефективності з використанням техзасобів;
- розробка рекомендацій щодо енергозбереження на основі енергетичного аудиту галузей, що використовують енергію для виробництва [2].

Традиційні методи вироблення електричної та теплової енергії в котельнях і теплових електростанціях та на ГЕС тісно пов'язані з негативним впливом на навколишнє середовище, а саме:

- викидами в атмосферу шкідливих речовин, таких як оксиди сірки та азоту, твердих частинок золи, концентрованої органічної речовини, особливо бензопірену;
- виділення величезної кількості вуглекислого газу;
- термічне забруднення;
- скидання мінералізованої та підігрітої води;
- споживання великої кількості кисню та води [3].

У таблиці 1 наведено шкідливі речовини, що утворюються від спалювання традиційного палива.

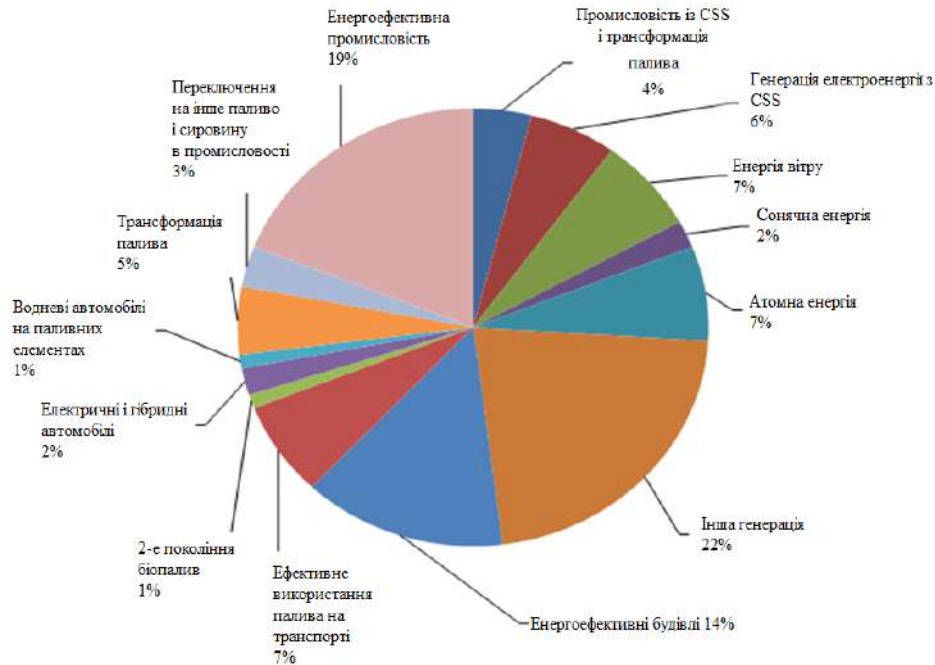
Таблиця 1. Шкідливі речовини, що утворюються від спалювання традиційного палива

Вид традиційного палива	Речовини, що утворюються
Вугілля	Зола, сірчаний ангідрид, оксиди азоту, певна кількість фторованих сполук та газоподібні продукти неповного згоряння. Іноді легкий попіл містить, крім нетоксичних компонентів, шкідливі домішки, такі як миш'як, діоксид кремнію, діоксид кальцію тощо.
Мазут	Сірчані ангідриди, оксиди азоту, газоподібні та тверді продукти, отримані внаслідок неповного згоряння палива, ванадій, натрієві солі та речовини, що видаляються з котлів під час їх чистки.
Природний газ	Оксиди сірки, оксиди азоту.
Деревина (дрова)	Оксид вуглецю, діоксид азоту, неметанові леткі органічні сполуки, метан, оксид азоту, сажа.
Торф	Діоксид вуглецю, оксид азоту, оксид сірки.

Енергоефективність тісно пов'язана зі скороченням викидів вуглекислого газу. Представники Міжнародного агентства з енергетики (МЕА) вважають, що

лише активне використання енергоефективних технологій може зменшити викиди вуглекислого газу на 65 % протягом наступних 20 років.

Міжнародним енергетичним агентством (МЕА) оцінено вклад різних технологій у зменшення обсягів викидів ПГ у світовій практиці (рис. 1) [4].

Рис.1. Можливий вклад технологій у зменшення обсягу викидів парникових газів у світі

При здійсненні енергозберігаючих заходів на 1 млн. кВт*год. електроенергії зменшаться викиди у атмосферу 17 тонн шкідливих речовин, а саме викидів твердих часток, окислів вуглецю, азоту та сірки.

Впровадження перспективних енергетичних технологій та підвищення енергоефективності є важливими факторами запобігання виснаженню природних ресурсів та руйнуванню довкілля. Останнє завдання є надзвичайно актуальним для України, де технічний стан енергетичного комплексу вкрай незадовільний.

Література:

1. Солоха Д.В., Штулер І.Ю., Іванова В.В., Белякова О.В., Овчеренко О.С. Теоретико-практичні концепти впровадження енергозберігаючих технологій – ключові фактори ефективного державного управління розвитком національної економіки України. Монографія: за науковою редакцією д-ра екон. наук, професора Д.В. Солохи. – Мукачево: «Карпатська вежа», 2020. – 154 с.
2. Телюк К. Ф. Енергозбереження як складова системи вдосконалення суспільного виробництва. *Регіональна економіка*. – 2017. – № 2. – С.46–54.
3. Маляренко В.А. Енергетика і навколишнє середовище. *Науково технічна освіта: енергетика, довкілля, енергозбереження*. – Харків: САГА, 2008. – с. 30–31.
4. Економіка енергозбереження та екологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vuzlit.ru/1269850/ekonomika_energoberezeniya_i_ekologiy_a.

УДК 378:504

Пастернак О. М.,

кандидат хімічних наук, доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ВИПУСКНИКА У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

Сьогодні перед екологічною освітою стоїть подвійна задача: підкреслити та проілюструвати унікальність, складність і взаємодію між різними компонентами системи довкілля, а також привернути увагу до різноманітних загроз для довкілля та біорізноманіття. З кожним днем з'являється все більше і більше даних про зміну клімату, погіршення стану довкілля, масового вимирання ключових видів флори та фауни. Пріоритетним вектором розвитку сучасного освітнього середовища є пошук інноваційних форм взаємодії у системі «викладач-здобувач», використання технологій навчання та розвитку майбутніх фахівців. Означений напрям є важливим, проте, логічним є побічний факт, що людина, зближуючись із інформаційними технологіями, віддаляється від природи, її потреб та обов'язків самої людини перед вичерпними природними ресурсами. Становлення такого важливого складника структури особистості, як екологічна свідомість виходить у розділ першочергових. Якщо занедбати цей напрямок розвитку майбутніх фахівців, то неминучими є катастрофічні наслідки, масштаби яких важко переоцінити, але можливо мінімізувати або уникнути. Головною зброєю у боротьбі із такими наслідками є інформація про захист довкілля. Раціональне її використання та поширення серед здобувачів має сприяти формуванню їхньої екологічної свідомості.

Варто зазначити, що проблема формування екологічної свідомості майбутнього випускника не є локальною, характерною для певного регіону чи країни, а має глобальні масштаби. Сучасні дослідження тематики продовжуються в контексті екологічної освіти для суспільства, яке зазнає змін [1,2]. Якісна освіта; сталий розвиток міст та спільнот; відповідальне споживання; боротьба зі зміною клімату; збереження морських екосистем; збереження екосистем суші - цілі сталого розвитку, які безпосередньо пов'язані із формуванням екологічної культури особистості випускника закладу вищої освіти через взаємодію в рамках «зелених» курсів.

Формування екологічної свідомості потребує від особистості належного рівня знань про специфіку організації та функціонування природних та антропогенних екосистем, розуміння різнобічності антропогенного впливу та його корекції, якщо така потреба виникає. Якісна освіта має включати багатогранний розвиток особистості майбутнього фахівця, адекватну його підготовку як до професійної діяльності, так і до життєдіяльності відповідно до сталого розвитку екосистем.

Серед ключових принципів сталого розвитку міста та громад визначають: принцип обережності; принцип «передбачати і запобігати»; принцип балансу між ресурсами і забрудненням; принцип збереження природного багатства на нинішньому рівні; принцип «забруднювач платить». Викликати бажання стати частиною такої спільноти, а згодом і міста, змотивувати до

покращення стану довкілля починаючи із дрібниць – важлива мета екологічно спрямованих курсів, яка реалізується як на теоретичному, так і на прикладному рівнях. Головне на цьому етапі, донести до здобувачів знання про рівень загрози за умови відхилення від такого маршруту функціонування окремої людини, мікро- та макроспільноти, міста, країни.

Важливою складовою екологічної культури є оцінка балансу між власними бажаннями і можливостями планети задовольнити ці бажання. Випускник має усвідомити, що нераціональне використання природних ресурсів призведе до їхнього повного вичерпання. Далеко не всі ресурси мають здатність відновлюватись, особливо в умовах активного або надмірного споживання. «Зелені» теми, курси орієнтують здобувача не тільки на зменшення споживання, а й на відновлення природних ресурсів у силу власних можливостей, необхідно сформулювати розуміння рівня відповідальності за антропогенний вплив від найдрібнішого особистого вчинку, до глобального масштабу прийняття управлінських рішень на рівні громад. Курси орієнтовані на охорону довкілля мають достатньо засобів для унаочнення проблеми та зацікавлення майбутніх фахівців її ліквідацією, що й буде ключовим фактором становлення засад екологічної свідомості у структурі особистості випускника.

Рівень життєздатності живих організмів в умовах сьогодення залежить в значній мірі саме від діяльності людини. Від людської недбалості та безвідповідального господарювання страждають представники екосистем гідросфери та суходолу. Відповідальна господарська діяльність зокрема та життєдіяльність загалом можуть як покращити умови для життя, так і зробити його неможливим. Саме тому на заняттях необхідно чітко окреслити усі причинно-наслідкові зв'язки та шляхи подолання проблеми належних умов життя для живих організмів в межах природних та антропогенних екосистем.

За допомогою методів, принципів та прийомів науки екологія, основ раціонального природокористування та охорони довкілля, формуються важливі складники екологічної свідомості: активна життєва позиція; дбайливе ставлення до оточуючого світу; відповідальне господарювання та споживання ресурсів; свідомо оцінка власної діяльності щодо природи; прагнення збереження природних ресурсів, ліквідувати наслідки негативного впливу.

Завдання «зелених» курсів збігаються із цілями сталого розвитку, за умови належної організації навчально-виховного процесу, сприяють формуванню екологічної свідомості майбутнього випускника, не залежно від його профільної підготовки та напряму діяльності. Включення в навчальний план «зелених» курсів: інструмент формування свідомого прийняття рішень з врахуванням концепції сталого розвитку на всіх рівнях існування екосистем.

Література:

1. Pham Van Luong, Vu Hong Van Education Responsibility Protection Environmental For Students: Duties, Requirements And Necessity. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government* Vol. 27, No. 1, 2021. P. 155-166.
2. Anh Tuan Hoang, Abdel Rahman Al-Tawaha, Lan Anh Vu, Van Viet Pham, Ali M. Qaisi, Josef Křeček Integrating Environmental Protection Education in the Curriculum: A Measure to Form Awareness of Environmental Protection for the Community. *Environmental Sustainability Education for a Changing World*. 2021. p.191-207

УДК 351:630 (477)

Протченко А.С.,

асистент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

МОНІТОРИНГ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ДИСТАНЦІЙНИМИ МЕТОДАМИ

Забруднення водного середовища є однією з найбільш актуальних екологічних проблем. Так як всі компоненти природи тісно і нерозривно взаємопов'язані між собою, то порушення одного компонента викликає зміна стану всіх інших. Найбільш гостро зміни навколишнього природного середовища відображаються на біотичних компонентах. Оцінюючи стан одного, можна припускати і зміни інших.

Оцінка закономірностей організації водних екосистем формує базу для оцінки їх стану, прогнозу змін, раціонального використання водних ресурсів. Формування автотрофної ланки, інтенсивність потоків речовини й енергії в екосистемах тісно пов'язані з дією природних й антропогенних чинників.

Дослідження водних ресурсів Землі на сьогодні важко уявити без використання супутникових методів та геоінформаційних систем (ГІС). Використовуючи космічні знімки можна визначити стан поверхневих вод та оцінити екологічний стан води. Основними перевагами космічних знімків є: одночасність охоплення значної площі акваторії, безперервність інформаційного змісту знімка для кожної точки зображення, висока періодичність реєстрації стану водних мас та прибережних територій [1].

Методи дистанційного зондування Землі ґрунтуються на результатах вимірювань електромагнітного випромінювання земною поверхнею, включаючи всі розташовані на ній природні, природно-техногенні та інші об'єкти. Дослідження включають виділення однорідних за спектральними характеристиками ділянок місцевості, виявлення розташованих на земній поверхні об'єктів, встановлення стану об'єктів за низкою параметрів, зміни яких проявляються у змінах їх емісійної здібності [2].

MODIS (або спектрорадіометр середньої роздільної здатності) є ключовим інструментом на борту супутників Terra (EOS AM) і Aqua (EOS PM). Орбіта Terra навколо Землі розрахована таким чином, що вранці вона проходить з півночі на південь через екватор, а Aqua проходить з півдня на північ над екватором у другій половині дня. Terra MODIS і Aqua MODIS переглядають всю поверхню Землі кожні 2 дні, отримуючи дані в 36 спектральних діапазонах (див. Технічні характеристики MODIS). Ці дані покращують розуміння глобальної динаміки та процесів, що відбуваються на суші, в океанах та в нижніх шарах атмосфери. MODIS відіграє важливу роль у розробці перевірених, глобальних, інтерактивних моделей системи Землі, здатних достатньо точно передбачити глобальні зміни, щоб допомогти політикам приймати правильні рішення щодо захисту нашого навколишнього середовища [3].

Методика детектування областей інтенсивного цвітіння фітопланктону заснована на використанні різних комбінацій спектральних каналів видимого

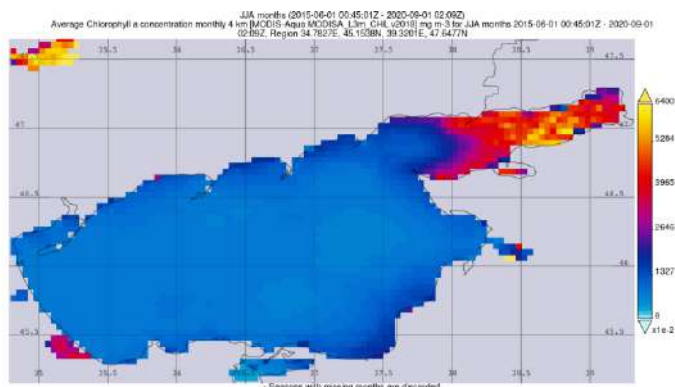
діапазон спектру. Зокрема, детектування цвітіння (частково токсичних) синьо-зелених водоростей за допомогою даних спектрорадіометрів MODIS та MERIS ґрунтується на застосуванні даних зеленого та червоного каналів.

Сигнал першого з них формується внаслідок відбиття зваженими у воді частинками, у тому числі підповерхневими скупченнями ціанобактерій. Сигнал червоної ділянки спектра більшою мірою поглинається водою, тому його інтенсивність визначається відбивачами, розташованими у безпосередній близькості від поверхні. Таким чином, комбінування цих каналів уможливило розрізнення між поверхневими та підповерхневими скупченнями ціанобактерій.

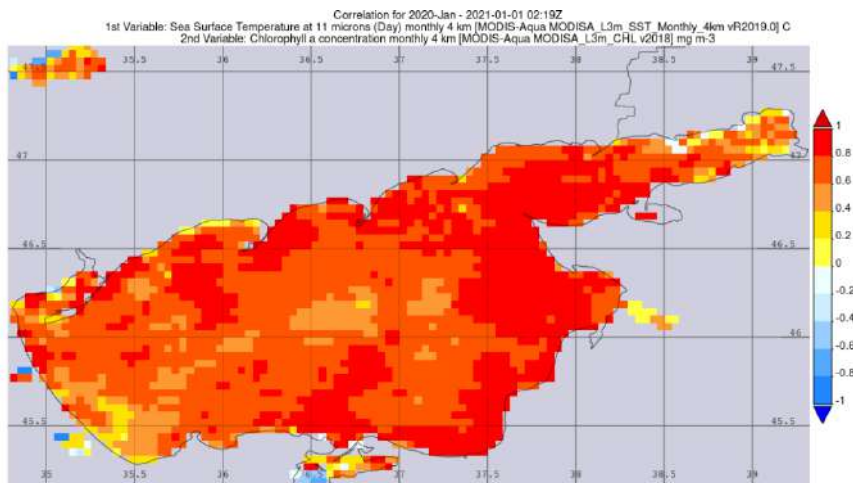
Доступ до даних і їх відображення здійснюється через набір інтерфейсів, кожен з яких дозволяє наносити графіки параметрів з одного або кількох супутникових інструментів. Кількість опадів, температура, вологість, концентрація газу та концентрацію хлорофілу.

Температура води — це один із найголовніших показників, що має відношення до якості води і на неї істотно впливає. Сучасні методи ДЗЗ дозволяють встановлювати температуру земної та водної поверхонь великої території з точністю до 0,1 С. У свою чергу, це дозволяє з'ясувати не лише просторову картину температури, а й факторів, які на неї впливають [4].

З використанням супутникових знімків MODIS-Aqua створено карту концентрації хлорофілу-а в Азовському морі (рис.1) та карту розподілу температури води Азовського моря (рис. 2).

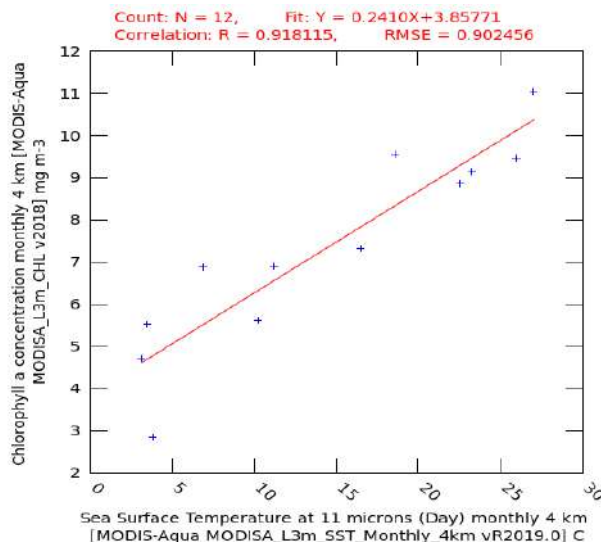

Рис 1. Вміст хлорофілу в Азовському морі за даними спектрорадіометра MODIS-Aqua

**Рис 2. Вміст хлорофілу-а в Азовському морі за даними
спектрорадіометра
MODIS-Aqua**

На основі отриманих даних з використанням Giovanni NASA, проведено кореляційну залежність між вмістом хлорофілу у воді та температурою (рис.3).

**Рис. 3. Кореляційна залежність між вмістом хлорофілу та температурою
Азовського моря**

Тіснота зв'язку у кореляційному аналізі характеризується за допомогою спеціального відносного показника, який отримав назву коефіцієнта кореляції. За даними рис 3. коефіцієнт кореляції дорівнює 0,92, що відповідає щільності зв'язку. Можна казати про те, що кількість хлорофілу у водах Азовського моря залежить від температури води.

Література:

1. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Віршило І. В., Демидов В. К. Геоінформаційні системи в науках про Землю. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 510 с.
2. Omar W.M.W. Perspectives on the use of algae as biological indicators for monitoring and protecting aquatic environments, with special reference to Malaysian freshwater ecosystems. *Tropical Life Sciences Research*. 2010. Vol. 21, No. 2. P. 51-67.
3. Howladar M. F., Al Numanbakth Md. A. An application of Water Quality Index (WQI) and multivariate statistics to evaluate the water quality around Maddhapara Granite Mining Industrial Area. Howladar et al. *Environ Syst Res*. 2017. 28 pp.
4. Щербак В.І., Семенюк Н.Є. Формування структури фітопланктону в залежності від антропогенного забруднення. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*. 2004. Т.6. С. 300–305.

УДК 353.332

Черніченко Г.О.,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

Мітюшкіна Х.С.,

кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища

НЕОБХІДНІСТЬ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Протягом останніх років ще більш очевидним стало, що проблеми раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища та економіки взаємопов'язані: економічне зростання не повинно супроводжуватись руйнуванням та виснаженням навколишнього природного середовища. Без урахування та виконання цієї вимоги неможливо забезпечити сталий економічний розвиток держави.

Технічний та економічний розвиток не повинен суперечити інтересам навколишнього середовища. Еколого-економічне регулювання має будуватись так, щоб виробник був економічно зацікавлений у ресурсозберігаючих технологіях, а вимоги підтримки сприятливого довкілля не повинні означати згортання виробництва. Вони, навпаки, повинні стимулювати розвиток нових ресурсозберігаючих технологій та ідей.

Еколого-економічне регулювання має поєднувати рішення, що технологічно реалізуються, економічно можливі, соціально бажані, екологічно безпечні. Забруднення не повинно бути дешевшим, ніж його попередження. Екологізація промислового виробництва є ключовим та найбільш дієвим заходом екологічного регулювання. Досвід впровадження екологізаційних заходів на прикладі металургійної галузі міста Маріуполь свідчать про їх недостатньою кількість та ефективність (таблиця 1).

**Таблиця 1. Вуглецева інтенсивність металургійних підприємств м.
Маріуполя
за 2013-2020 роки**

Найменування показника	Річні показники							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
«МК «АЗОВСТАЛЬ»								
Виробництво сталі, тис. т	4469	3600	3207	3706	4267	4086	4016	4194
Викиди в атмосферу, тис. т	84,98	76,33	69,10	78,06	91,39	88,77	81,4	84,32
Вуглецева інтенсивність, т викидів /т сталі	0,019	0,021	0,022	0,021	0,021	0,022	0,02	0,02
«ММК ім. Ілліча»								
Виробництво сталі, тис. т.	5044	3546	2646	2737	3097	3242	3562	4074

Викиди атмосфери, тис.т.	245,45	-	179,44	178,14	195,56	226,61	247,32	254,1
Вуглецева інтенсивність, т викидів /т сталі	0,049	-	0,068	0,065	0,06	0,070	0,069	0,062

*Розраховано автором за даними джерел 1,2,3

Звісно, що така концентрація промисловості й масштаби виробництва не могли не погіршувати стан навколишнього природного середовища. Приблизно така ситуація спостерігається і на інших підприємствах галузі. Проте необхідно зазначити, що багато роботи вже проведено й багато заплановано на період до 2025 року. Відтак, щоб зберегти природний баланс і звести до мінімуму шкідливий вплив металургії на навколишнє середовище, підприємствам необхідно в найкоротші терміни вирішити безліч екологічних завдань, серед яких :

- оцінка реального стану навколишнього середовища;
- визначення шляхів зниження негативного впливу на природу і здоров'я людини;
- реконструкція і виробництва з урахуванням вимог природоохоронного законодавства і громадської думки;
- впровадження та застосування екологічно чистих технологій;
- створення системи управління навколишнім середовищем таким чином, щоб витрати на екологізацію не приносили збитки.

Екологізацію підприємств гірничо-металургійного комплексу необхідно проводити у кількох напрямках:

- по-перше, екологізація процесів надрокористування (підвищення ступеня видобування корисних копалин, комплексна переробка, скорочення втрат ресурсів при транспортуванні і, особливо, при первинній переробці);
- по-друге, екологізація об'єктів споживання, які втратили свою споживчу вартість з точки зору їх подальшої утилізації (утилізація всіх компонентів сировини, що видобувається, використання відходів промислового характеру);
- по-третє, безпосереднє використання суспільством навколишнього середовища (рекультивация земель, створення екологічної інфраструктури, скорочення викидів, скидів тощо).

Враховуючи досвід розвинутих країн світу (Японії, Німеччини, Фінляндії тощо) щодо нейтралізації негативного впливу технологій на навколишнє середовище, доцільним є використання таких основних напрямків механізму екологізації:

- відстрочка від сплати податків і пільгове оподаткування надрокористувачів, що переробляють техногенні мінеральні утворення при одночасному посиленні екологічних платежів;
- пільгове кредитування під лізинг природоохоронного обладнання;
- екологічно орієнтована політика субсидій;
- патентне забезпечення надрокористувачів з метою впровадження нової техніки і технологій;
- коригування діяльності з передачі прав надрокористування.

Отже, необхідність продовження екологізації вітчизняного металургійного виробництва є більш ніж очевидною. Забруднення навколишнього середовища призводить до неможливості проживання в окремих регіонах, збільшенню частки хворих та показників смертності. В Україні щорічно скидається велика кількість забруднюючих речовин, більшість з яких є результатом діяльності застарілих промислових технологій, неефективного виробництва та нерационального природокористування в цілому.

Література:

1. Регіональні доповіді про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області за 2013-2020рр. URL: <https://ecology.donoda.gov.ua>
2. GMK Center URL: <https://gmk.center/manufacturer/mk-azovstal/>
3. GMK Center URL: <https://gmk.center/manufacturer/mmk-im-ilicha/>
4. Мітюшкіна Х.С. Теорія і практика екологізації міжрегіонального співробітництва / Х.С. Мітюшкіна // Вісник МДУ. Серія: Економіка. – 2016. – Випуск 12. – С. 142-152.

**СЕКЦІЯ
ПРОГРЕСИВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКА**

УДК 519.6:614.4

Альохін О.Б.,

доктор економічних наук, професор, професор кафедри системного аналізу та інформаційних технологій

Бругман А.Б.,

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування Національного університету «Запорізька політехніка»

**РОБАСТНА ЕКСПРЕС-ОЦІНКА ЧАСОВИХ МАКРОПОКАЗНИКІВ
ЕПІДЕМІЇ COVID-19**

Для прогнозування процесу поширення інфекцій та планування заходів щодо протидії розвитку епідемій та надання ефективної медичної допомоги інфікованим визначальну роль грає оцінка великої гами синтетичних показників, що характеризують основні особливості епідемії та процесів їх розвитку від моменту зародження до моменту повного завершення.

Розвитку епідемії як цілісного системного явища загалом і динаміці зазначених показників зокрема властиві строго визначенні часові характеристики, що істотно впливають на рівень ключових узагальнюючих показників епідемії, таких, наприклад, як коефіцієнт летальності [1]. До таких характеристик відносяться, перш за все, часові лаги між зараженням індивіда та його одужанням або летальним завершенням хвороби, що характеризують тривалість захворювання до одужання або смерті.

Тривалість зазначених періодів залежить від численних факторів самої різної природи, зумовлених заходами щодо протидії поширення інфекції, станом (у широкому сенсі) самих інфікованих, рівнем організації та ефективності медичної допомоги та ін.

Загальноприйнятими в національних та міжнародних системах моніторингу пандемії COVID-19 первинними макропоказниками є показники загальної кількості інфікованих TC (Total Cases), померлих D (Dearth), тих, хто одужав, R (Recovered) та закритих випадків CC (Closed Cases), що формують відповідні часові ряди спостережень [2, 3, 4, 5].

Прямий спосіб оцінки зазначених часових параметрів епідемії базується на обробці даних первинної медичної статистичної звітності, яка при належній організації дає можливість оцінити весь спектр часових показників даного типу в регіональному, статево-віковому розрізах, залежно від категорії хворих й тощо. На жаль, як показала практика статистичного моніторингу епідемії COVID-19 у нашій країні, медична статистична звітність в Україні не відповідає необхідним для цього вимогам.

У той самий час існують можливості й непрямой оцінки тимчасових параметрів епідемії. Такі можливості пов'язані, в першу чергу, із застосуванням математичних моделей як інструменту оцінки шуканих параметрів процесу розвитку епідемії на основі статистичних рядів спостережень на рівні макропоказників.

Продемонструємо це на прикладі однієї з найпростіших статистичних моделей, що описують процес поширення інфекції, – логістичної функції [6]. Для цього скористаємося логістичною функцією виду

$$f(t) = \frac{L}{1 + e^{-k(t-dt)}}, \quad (1)$$

де L, k, dt – параметри, серед яких параметр dt відповідає за зміщення кривої вздовж осі абсцис, а параметр L вказує на максимально можливе значення функції $f(t)$.

Легко показати, що цій залежності підпорядковуються як динаміка чисельності інфікованих і померлих, так і динаміка чисельності тих, хто одужав. Таким чином, відповідні логістичні функції $TC(t)$, $R(t)$ і $D(t)$ відрізнятимуться своїми параметрами, включаючи параметр dt (dt_{TC} , dt_R , dt_D для відповідних функцій), який характеризує зміщення відповідної кривої щодо початку координат. На підставі значень цього параметра можна оцінити часові лаги кривих, що відповідають кількості тих, хто одужав, і кількості померлих щодо кривої кількості інфікованих. Зазначені лаги дорівнюватимуть $\Delta dt_R = (dt_R - dt_{TC})$ і $\Delta dt_D = (dt_D - dt_{TC})$ відповідно.

Як ілюстрація цього на рис. 1 наведено статистичні дані та відповідні їм логістичні криві кількості інфікованих (рис. 1 (a)), тих, хто одужав (рис. 1 (b)) та померлих (рис. 1 (c)), що характеризують епідемію COVID-19 в Україні протягом тривалого часу від початку спостережень [3].

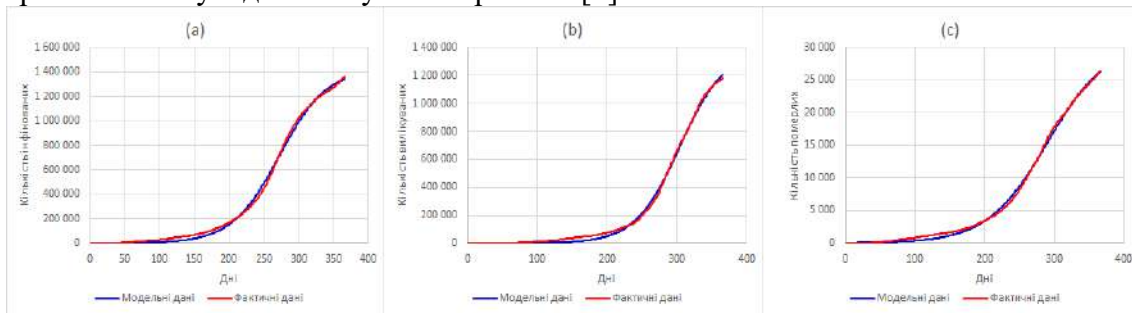

Рис. 1. Фактичні та модельні дані основних показників епідемії COVID-19 в Україні

Параметри логістичних функцій та величини часових лагів, що оцінюються, вказані в табл. 1.

Таблиця 1.

Параметри логістичних функцій

Показник	L	k	dt	Δdt
TC	1,040	0,0316	271	–
R	1,112	0,3337	303	32
D	1,105	0,0253	287	16

Величини Δdt_R та Δdt_D у табл. 1 є усередненими, у тому числі по всьому періоду спостережень, оцінками тривалості періоду хвороби інфікованих вірусом SARS-CoV-2, що завершується одужанням та летальним випадком відповідно.

Застосування запропонованого методу до статистичних рядів в режимі «ковзного середнього» з постійним «вікном усереднення» дозволяє оцінити зміни тривалості захворювання з різними наслідками в часі та служити певною мірою індикатором ефективності заходів, що вживаються, для боротьби з поширенням вірусної інфекції та застосовуваних методів лікування хворих на COVID-19.

Зазначений метод через свою математичну природу та простоту використання допускає застосування до статистичних рядів спостережень довільного ієрархічного рівня, включаючи наднаціональний (групи країн), національний, регіональний рівні, а також до динамічних рядів, що характеризують поширення всіляких інфекцій серед різних категорій населення.

Література:

1. Альохін О. Б., Бругман А. Б., Грабовий О. М., Шабельник Т. В. Оцінка інформативності індикаторів стану та тенденцій розвитку епідемії від COVID-19. *Вплив COVID-19 на національну безпеку, соціально-економічне середовище країни та здоров'я населення* : монографія / за заг. ред. А. В. Височиної, Н. Є. Летуновської. Суми : СумДУ, 2022. С. 50-63.
2. Центр громадського здоров'я МОЗ України. (nd). *Коронавірусна інфекція COVID-19*. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/inshi-infekciyni-zakhvoryuvannya/koronavirusna-infekciya-covid-19>.
3. Worldometer. (nd). *COVID-19 coronavirus pandemic*. URL: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>.
4. NSDC of Ukraine. *Coronavirus epidemic monitoring system*. URL: <https://covid19.rnbo.gov.ua/>, <https://coronavirus.jhu.edu/>.
5. WHO. *Coronavirus (COVID-19) Dashboard*. URL: <https://covid19.who.int/>.
6. Wu, K., Darcet, D., Wang, Q., & Sornette, D. Generalized logistic growth modeling of the COVID-19 outbreak: comparing the dynamics in the 29 provinces in China and in the rest of the world. *Nonlinear dynamics*, 2020. 101(3), 1561-1581. doi:10.1007/s11071-020-05862-6.

УДК 004.056.55: 519.876.5

Мартинюк Г.В.,

кандидат технічних наук, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій

Мартинайгус Є.О.,

заступник начальника центру - начальник 1 відділу 4 центру ТЗІ ДержНДІ технологій кібербезпеки

АНАЛІЗ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ КОЕФІЦІЄНТУ ЯКОСТІ ШУМУ ДЛЯ ГЕНЕРАТОРІВ РОЖЕВОГО ШУМУ

У сучасному світі з наростаючими обсягами оброблюваних даних зростає і кількість мовної інформації у державних установах і на підприємствах, у процесі проведення різноманітних нарад, конференцій, зборів, засідань тощо. Для запобігання витоку інформації під час таких нарад, необхідно забезпечувати гарантований захист відомостей, який можна організувати з використанням активних засобів, наприклад, за допомогою генераторів маскуючого шуму. Розробці та дослідженню різних методів обробки та захисту мовної інформації, а також визначенню розбірливості мовних повідомлень як основного показника їхньої захищеності присвячено велику кількість робіт, наприклад [1-6]. Проте необхідно пам'ятати, що зашумлений інформативний сигнал може бути підданий

фільтрації і у разі неякісного маскуванню зловмисник отримає доступ до відомостей, що захищаються. Тому виникає завдання, пов'язане з оцінкою якості шумового сигналу, що породжується засобами активного захисту.

Ефективний захист конфіденційної мовної інформації генераторами маскуючого шуму є досить важливим завданням для більшості державних та комерційних установ. Тим не менш, в даний час немає єдиного підходу до оцінки якості маскуючих шумів для зашумлення мовної інформації, а існуючі методики потребують серйозного доопрацювання.

Методика визначення коефіцієнта якості шуму з використанням коефіцієнтів асиметрії та ексцесу була розроблена для оцінки якості електромагнітного поля шуму, проте авторами була проведена спроба використання її для генераторів рожевого шуму, які використовуються для активного маскуванню мовного сигналу. Методика заключається в наступному [7]:

1. Отримання вибірки шумового сигналу у дискретній формі.
2. Визначення математичного сподівання m_1 отриманої вибірки.
3. Розрахунок другого m_2 , третього m_3 та четвертого m_4 центральних моментів.

4. Визначення розрахункових значень коефіцієнту асиметрії $\gamma_a = \frac{m_3}{\sqrt{m_2^3}}$ та

коефіцієнту ексцесу $\gamma_e = \frac{m_4}{m_2^2} - 3$ досліджуваної вибірки.

5. Визначення коефіцієнта якості шуму за формулою

$$\Theta = 1.06987 + 3\gamma_e - 1.56 \ln \left(e^{2\gamma_e} + 0.037 e^{0.23e^{3.4|\gamma_e|}} \right)$$

Згідно з даною методикою, коефіцієнт якості шуму повинен бути в межах від 0,8 до 1,0. Авторами були проведені експериментальні дослідження з генераторами рожевого шуму різних торгових марок, а також проводився експеримент над генераторами, побудованими за допомогою псевдовипадкової послідовності чисел, реалізованої у програмному середовищі Python. Результати для всіх вибірок розміром 10 с (441000 відліків) дали результати по коефіцієнту якості шуму в межах 0,99.

Методика визначення ентропійного коефіцієнту якості. У ряді робіт [8-9], замість знаходження коефіцієнту якості шуму, описаного вище, пропонується знаходити ентропійний коефіцієнт якості шуму. Ентропія дозволяє оцінити маскуючі властивості сигналів завади безвідносно до конкретних способів їх прийому і обробки. Завдання вибору максимально ефективної завади зводиться до визначення такого розподілу завади, при якому при заданих статистичних властивостях сигналу відтворена інформація засобами технічної розвідки була б мінімальною.

Обчислення ентропії зводиться до побудови гістограми розподілу щільності ймовірностей $p(x_i)$, після чого необхідно використати формулу

$$H(x) = - \sum_{i=1}^n p(x_i) \log(p(x_i)), \quad (1)$$

де $p(x_i)$ - ймовірність потрапляння елемента вибірки до i -го діапазону гістограми, n - кількість діапазонів гістограми

Ентропійний коефіцієнт якості шуму знаходиться за формулою $\gamma = \frac{e^{2H(x)}}{2\pi e}$.

Ентропійний коефіцієнт якості шуму повинен не перевищувати 1, проте, в ході проведення досліджень з різними генераторами рожевого шуму, автори пересвідчилися, що використовуючи формулу (1) для знаходження ентропії, ентропійний коефіцієнт якості перевищує одиницю в сотні разів, що унеможлиблює використання даної формули. Тому було прийнято рішення використати іншу формулу для знаходження ентропії.

Враховуючи те, що в рамках дослідження використовувалися генератори рожевого шуму, то необхідно відзначити, що рожевий шум підпорядкований нормальному закону розподілу, отже ентропію за формулою (1) можна замінити на знаходження ентропії для нормального гаусового розподілу, що має вигляд

$$H(x) = \ln\left(\sqrt{2\pi e\sigma^2}\right), \quad (2)$$

де σ^2 - дисперсія вибірки.

Використовуючи для знаходження ентропійного коефіцієнту якості шуму формулу (2), автори пересвідчилися, що для генераторів рожевого шуму різних торгових марок даний коефіцієнт знаходиться також в межах 0,99.

Методика визначення ентропійного коефіцієнту якості розподілу огинаючої шумового сигналу. Дана методика подібна до попередньої, але ентропія знаходиться не для вибірки генератора шуму, а для вибірки огинаючої генератора шуму, яка повинна бути підпорядкована розподілу Релея. Алгоритм визначення коефіцієнту якості наступний [4]:

1. Знаходження огинаючої шумового сигналу.
2. Побудова гістограми закону розподілу огинаючої шумового сигналу.
3. Знаходження ентропії H_0 закону розподілу огинаючої за формулою (1).
4. Знаходження параметру еталонного розподілу Релея r за формулою

$\frac{\mu_2^0}{2r^2} + \ln r = M[\ln x] + 1 + \frac{\gamma}{2} - \ln \sqrt{2}$, де μ_2^0 - другий момент закону розподілу огинаючої шумового сигналу; $M[\ln x]$ - математичне сподівання натурального логарифму значень огинаючої шумового сигналу, γ - константа Ейлера.

5. Знаходження ентропії еталонного розподілу Релея за формулою

$$\hat{H} = 1 + \frac{\gamma}{2} + \ln\left(\frac{r}{\sqrt{2}}\right)$$

6. Знаходження ентропійного коефіцієнту якості розподілу огинаючої шумового сигналу за формулою $\eta = e^{H_0 - \hat{H}}$.

Провівши ряд експериментів за даною методикою, автори отримали ентропійний коефіцієнт якості розподілу огинаючої шумового сигналу близький до нуля. Хоча за графічним тестом можна чітко побачити, що гістограма огинаючої шумового сигналу має закон розподілу Релея, отже, за логікою, даний коефіцієнт повинен бути наближений до 1.

Проаналізувавши існуючі на сьогодні методики оцінки коефіцієнту якості шуму, автори дійшли висновку, що вони потребують доопрацювання. Крім того, автори вважають, що для більш детальної оцінки маскувальних ознак генераторів рожевого шуму недостатньо знаходити тільки коефіцієнт якості шуму, необхідно

вводити також й інші оцінки для більш детального обґрунтування доцільності використання того чи іншого генератора рожевого шуму на практиці.

Література:

1. Засоби активного захисту мовної інформації з акустичними та віброакустичними джерелами випромінювання. Класифікація та загальні технічні вимоги. Рекомендації. НД ТЗІ Р-001-2000.
2. Рубичев Н. А. Оценка и измерение искажений радиосигналов. - М.: «Советское радио», 1978. – 168 с.
3. Прокофьев М. Оцінювання коефіцієнта якості шумової завади в системах активного захисту інформації / М. Прокофьев, В. Куліш, М. Ващенко, В. Дворський, В. Стеченко, А. Тодоренко // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – 2015. – Вип. 1 (29). – С. 15-20.
4. Железняк В.К. Защита информации от утечки по техническим каналам: учебное пособие / В. К. Железняк; ГУАП. – СПб., 2006. – 188 с.
5. Гаврилов И.В. Методика оценивания качества маскирующего шума // Труды СПИИРАН. – 2015. – Вып. 6(43). – С. 179-190.
6. Хорев, А.А. Способы защиты объектов информатизации от утечки информации по техническим каналам: пространственное электромагнитное зашумление// Специальная техника. – М.: 2012. – № 6. – С. 37 – 57.
7. Горяинов В. Т., Журавлев А. Г., Тихонов В. И. Примеры и задачи по статистической радиотехнике. – М.: «Советское радио», 1970. – 600 с/
8. Дмитриев В. И. Прикладная теория информации. – М.: Высшая школа, 1989. – 320 с.
9. Куприянов А. И., Сахаров А. В. Теоретические основы радиоэлектронной борьбы. – М.: Вузовская книга, 2007. – 470 с.

УДК 004.891.3:656.11

Мнацаканян М.С.,

кандидат технічних наук, доцент кафедри системного аналізу та інформаційних технологій

МЕТОДОЛОГІЯ ПІДТРИМКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРИ УПРАВЛІННІ ЯКІСНИМ СТАНОМ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ

Сучасна практика розподілу ресурсів в організаційних системах міського транспортного комплексу є результатом невідповідності існуючої методології підтримки прийняття рішень при управлінні якісним станом складних об'єктів. Вирішити цю проблему в рамках існуючих теоретико-методологічних підходів не представляється можливим, що призводить до втрат як в міському транспортному комплексі, так і в суміжних галузях.

Спроби вийти з них в проблемній ситуації за допомогою використання існуючих систем підтримки прийняття управлінських рішень є частковими, тимчасовими або обмеженими по ряду причин, серед яких необхідно відзначити високу вартість отримання інформації про початковий стан об'єкта, велика кількість важко формалізованої вербальної інформації щодо його

функціонування, яку важко описати формальними математичними методами, а також необхідність збору великої кількості даних для застосування складних емпіричних залежностей, що прогнозують зміну якісного стану складних об'єктів дорожнього комплексу.

Як наслідок, знижується якісний стан функціонування транспортної інфраструктури, зростають транспортні витрати, втрати від дорожньо-транспортних пригод, погіршуються соціальні послуги для населення, що призводить до відсутності нетранспортного ефекту в суміжних галузях державного управління, стримує модернізацію економіки країни. Запропоновано напрямок наукових досліджень, пов'язаних з розробкою систем інтелектуального забезпечення управління якісним станом складних об'єктів в організаційних системах транспортно-дорожнього комплексу.

Проблема полягає у відсутності комплексного методу оцінки та прогнозування якісного стану складних об'єктів в організаційних системах транспортно-дорожнього комплексу, що дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення при підтримці транспортно-дорожнього комплексу в умовах неповної інформації кількісного характеру.

В якості гіпотези висувається припущення, що в умовах неповної інформації розробка методології інтелектуальної підтримки прийняття управлінських рішень в організаційних системах транспортно-дорожнього комплексу з використанням нечітких нейронних мереж дозволить підвищити ефективність використання ресурсів при експлуатації дорожніх об'єктів і, як наслідок, функціонування міських об'єктів в цілому.

Аналіз транспортної інфраструктури та діяльності організацій, що здійснюють на неї безпосередній вплив, дозволив запропонувати схему використання просторово-координованої і атрибутивної інформації на основі гарантованого адаптивного управління забезпеченням екологічної безпеки і пропускної спроможності.

Завдання інформаційного забезпечення технології гарантованого адаптивного управління транспортною інфраструктурою у взаємозв'язку з організаціями, які їх вирішують, а також характер інформації, необхідної для успішного вирішення зазначених завдань. Необхідно відзначити важливість спільного розгляду просторово - координованої і атрибутивної інформації про об'єкти транспортної інфраструктури для ефективної інформаційної підтримки технології.

На вхід системи подається інформація про стан об'єктів транспортної інфраструктури промислового центру, яка використовується особою, що приймає рішення, для надання управляючих впливів на транспортну інфраструктуру. Оскільки транспортна інфраструктура є складною динамічною системою, інформації що подається недостатньо для управління нею. По-цьому застосовуються методи інформаційної підтримки технології гарантованого адаптивного управління, які уточнюють, модифікують і доповнюють існуючу інформацію новими знаннями.

Для управління забезпеченням мінімізації екологічного навантаження необхідна просторово-координована і атрибутивна інформація про інциденти на ВДМ центрів міст. Інформаційна підтримка дозволяє проводити просторовий аналіз гетерогенного впливу і забезпечувати рекомендаціями по розробці схем дислокації технічних засобів дорожнього руху та маршрутів промислових

транспортних засобів. Це дозволяє отримати нові знання про транспортну інфраструктуру, які використовуються організаціями для розробки заходів щодо зниження рівня екологічного навантаження.

Управління пропускнуою здатністю вимагає інформацію про інтенсивність на ВДМ і ТДК промислових центрів. В даному випадку інформаційна підтримка полягає в просторовому і просторово-часовому аналізах інтенсивності та концентрації CO₂ в повітрі і в плануванні зміни стану об'єктів транспортної інфраструктури. Отримані нові знання використовуються для розробки засобів по досягненню максимальної пропускнуої здатності на проблемних ділянках ВДМ. Отримуючи нову інформацію і нові знання про стан транспортної інфраструктури, дії особи, що приймає рішення, стають більш ефективними.

Основним результатом роботи є створення методології інтелектуальної підтримки прийняття управлінських рішень в організаційних системах міського транспортного комплексу, що дозволяє за допомогою лінгвістичних експертних оцінок і нечітких нейронних алгоритмів з необхідним ступенем адекватності описувати процес розвитку об'єкта на різних рівнях деталізації, враховувати динаміку змін різних його елементів, формалізувати ресурси та інші обмеження і вирішувати по одиничному методологічна основа широкого класу завдань інтелектуального забезпечення процесу управління.

До основних результатів функціонування такої системи можна віднести:

1. розроблена інтелектуальна система управління станом складного об'єкта дає практичну оптимізацію управлінських рішень в організаціях міського транспортного комплексу, яка опосередковує роботу моделей оцінки, прогнозування та навчання, а також містить розроблені алгоритми оптимізації та розробку ефективної стратегії управління станом дорожніх об'єктів, а також супровід прийняття управлінських рішень як в дорожньо-експлуатаційних організаціях, так і в державних органах управління з утримання транспортних об'єктів.

2. В результаті планового навчання інтелектуальної системи підтримки управлінських рішень в організаційних системах міського транспортного комплексу, отриманий індивідуальний програмний комплекс здатен прогнозувати зміни стану доріг і дорожніх об'єктів на заданих ділянках.

Література:

1. Lyamzin A., Nikolaienko I. City transport system ecological state forecasting with the use of neural. Proceedings of the National Aviation University, Вісник Нац. Авіаційного Ун-ту. – 2017. – N 3 (72). – P. 65-70.

2. Кравців В.С., Жук П.В., Колодійчук І.А. Регулювання екологічної безпеки транскордонного регіону в умовах євроінтеграції України (наукова доповідь), НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього»; [наук. ред. В.С. Кравців]. – Львів, 2015. – 121 с.

3. Баранов Г.Л., Мнацаканян М.С., Комісаренко О.С. Моделювання процесів МІТС зі змінними ситуаціями у часі та просторі // Польща. – 2019.-с.30-39.

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ

УДК 930.2(477.62=14) «19»(045)

Арабаджи С. С., к.і.н., доцент кафедри історії та археології МДУ

ДО ПИТАННЯ ІНФОРМАТИВНОСТІ ПРИВАТНО-ПУБЛІЧНИХ АКТОВИХ ДЖЕРЕЛ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ГРЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НАДАЗОВ'Я

Актуальність дослідження приватно-публічних актових джерел обумовлена тим, що офіційні звернення греків у державні структури щодо суспільних і побутових питань, крім фактичних відомостей, допомагають визначити рівень правової обізнаності грецького населення, надають уявлення стосовно форм і формул поведінки та спілкування, психологічних особливостей характеру тощо.

Дуже інформативними є особисті звернення греків до владних інстанцій, в яких яскраво виділяються проблеми їх повсякденного життя. Коло питань, з якими зверталися переселенці, є вельми широким: від прохання щодо надання допомоги [1] до численних скарг на членів Маріупольського грецького суду. Прохання допомагають реконструювати поведінкові норми грецького населення та зрозуміти й більш повно зобразити їх повсякденне життя. Основний масив приватно-публічних актових джерел ХІХ ст. зберігаються у Державному архіві Одеської області (фонд Канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (ф. 1) та в Російському державному історичному архіві (ф. 379, ф. 383, ф. 1263, ф. 1291, ф. 1409).

Особливий дослідницький інтерес представляє та частина прохань, яка містить характеристику взаємин між населенням, опис надзвичайних подій і погляд прохача на те, що сталося, а також зазначені відхилення від норм поведінки. Привертає увагу «Дело по жалобе мещанина Логофетова на членов Мариупольского Греческого суда, содействовавших неизвестного звания чиновнику Ильяшенко причинить просителю истязания» [2]. З приватно-публічних документів цієї справи дізнаємося, що з міщанином М. Логофетовим трапився неприємний інцидент. У своєму проханні до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Логофетов виклав суть справи. Згідно неї 6 квітня 1863 р. до нього підійшов засідателю грецького суду Оксюзов і запросив його до цього закладу. У суді Логофетов, який був його колишнім засідателем, побачив голову суду Попова, засідателів Гонжи і Хазанжи, секретаря й виконуючого обов'язки стряпчого Хартахая, а також чоловіка, який назвався Григорієм Ільяшенком. Останній був у Логофетова напередодні з пропозицією вирішити питання щодо скарги на нього купця Піддубного за 50 або 100 руб. Але оскільки останній відмовився від цієї пропозиції, Ільяшенко погрожував завдати йому шкоду.

На підставі протоколу, що був складений у Маріупольському грецькому суді за підписами членів, і секретаря цієї установи, і Г. Ільяшенка, який видавав себе за уповноваженого імператора Олександра Миколайовича, Логофетова оголосили

заарештованим. Його звинуватили у вбивстві і грабунку, позбавили всіх станових прав і наказали вислати до Сибіру на Алтайські копальні. Після оголошення вироку, міщанину зв'язали руки, посадили на стілець і запрошений цирульник оголив йому півголови (хоча згідно існуючого закону голити голову заборонялося), одягли як арештанта, закували у ножні кайдани й під суворою вартою провели по всіх головних вулицях міста, після чого замкнули у в'язниці. У заарештованого Логофетова відібрали ключі від скрині, в якій зберігалися гроші, а його майно охороняла поліцейська варта [3].

З документів справи дізнаємося, що через деякий час члени грецького суду отримали телеграму начальника Катеринославської губернії, в якій зазначалось, що Логофетов невинний, після чого його звільнили з в'язниці, натомість Ільяшенка взяли під арешт. Про цей резонансний випадок написало декілька газет, внаслідок чого ця справа дійшла до Сенату. Після її розгляду 19 квітня 1866 р. було видано імператорський указ з Сенату до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, згідно з яким справу для винесення вироку передали до Катеринославської кримінальної палати [4].

Наповнити дослідження про повсякденне життя греків живим змістом дозволяють прохання, які містять побутові замальовки, описи типової паперової тяганини, інформацію про часові рамки прийняття певних рішень представниками влади, і особисті коментарі греків про ці події. Наведені в документах міркування представників грецького населення дають уявлення про особливості психології греків, причини їхнього невдоволення, притаманні життєві норми й аномалії громадського життя.

Актові матеріали справи «Дело по прошенію Мариупольского мещанина Ивана Попандопуло о неправильном лишении его места, купленного им с торгов под постройку дома» розкривають, яким чином греки отримували землю під будівництво будинків, з якими труднощами стикались, як реагували на те, що відбувалося тощо. З матеріалів справи видно, що міська дума видавала ділянки землі під будівництво безкоштовно або з торгів, як і купив її міщанин Попандопуло, коштувала вона йому 37 руб. 75 коп. сріблом [5]. Протягом двох років міська дума «делала проволочку» на відвід купленого місця, після чого взагалі відмовила Попандопуло через те, що ця земля вже давно була куплена міщанином Кочеджи (дума просто помилилася). І. Попандопуло звернувся зі скаргою до Таганрозького градоначальника, який наказав думі відвести міщанину іншу ділянку землі на його вибір, що й було виконано через деякий час топографом Г. Беляєвим. Отримавши бажану землю, Попандопуло найняв майстрів, які вирили каналу для будівництва фундаменту. Після чого на цій ділянці з'явився чиновник К. Калері, який, як з'ясувалось пізніше, володів цією землею вже майже два десятиріччя.

Попандопуло знову звернувся зі скаргою до Таганрозького градоначальника, який наказав відмовити йому в цій ділянці, заборонив «искать своих убытков» і дав розпорядження відвести міщанину інше місце за вибором. Через певний час Попандопуло знову звернувся до градоначальника з проханням відвести йому три ділянки землі у 53 кварталі за № 1, 2 і 3 як одне повнопланове місце, оскільки значну площу землі на цих ділянках займав курган. На що Таганрозький градоначальник вирішив віддати ділянку під № 1 замість придбаного з торгів місця, а інші дві продати. Виконання цього рішення Попандопуло чекав майже півроку і був змушений ще раз звернутися до градоначальника, але відповіді не

отримав. Після чого міщанин звернувся з проханням до Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, в якому просив, щоб йому або віддали місце придбане з торгів або три ділянки разом у 53 кварталі, а також прохав «приказать удовлетворить меня виновными и убытки понесенные чрез проволочку более 4 года». Генерал-губернатор у свою чергу вважав справедливим віддати Попандопуло три ділянки землі у 53 кварталі разом лише за 37 руб. 75 коп., які він заплатив за землю ще 4 роки тому. Крім цього генерал-губернатор «предложил» Таганрозькому градоначальнику прийняти міри для запобігання подібних випадків. 11 листопада 1859 р. градоначальник наказав міській думі передати Попандопуло всі три ділянки землі, а оскільки у міській бюджет поступили гроші лише за одну з трьох ділянок, за інші два місця повинні були заплатити члени думи «по неправильным распоряжениям коих город введен в убытки» [6].

Таким чином, для дослідження повсякденного життя грецького населення Надазов'язначний інформативний потенціал мають приватно-публічні актові джерела, що відображають безпосередні взаємини греків з державними інститутами. Серед них виділяються прохання та скарги. Вони допомагають дослідити повсякденні турботи населення, сприйняття навколишнього світу, реакцію на найважливіші суспільні процеси та явища, а думки греків, що наводяться в проханнях дають уявлення про особливості їх психології та менталітету.

Література:

1. Державний архів Одеської області, ф. 1, оп. 191, спр. 117.
2. Державний архів Одеської області, ф. 1, оп. 95, спр. 174.
3. Там само, арк. 12.
4. Там само, арк. 63.
5. Державний архів Одеської області, ф. 1, оп. 197, спр. 540, арк. 6 зв.
6. Там само, арк. 19.

УДК 94 (477.6) "189/191"

Арзаманов О. А., здобувач третього освітньо-наукового рівня спеціальності «Історія та археологія» МДУ

ЗАХОДИ ГУБЕРНСЬКОГО ТА ПОВІТОВИХ ЗЕМСТВ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА БОРТЬБИ ІЗ ХОЛЕРОЮ

У час, коли перед нашою країною стоїть питання відновлення після втрат спричинених пандемією та війною є доречним поглянути на історичний досвід минулого у боротьбі із надзвичайними ситуаціями, розглянувши його у період становлення місцевого самоврядування (а саме – функціонування земської реформи) в одному із найбільш розвинених регіонів України. Для українських земель (як і для більшості населення Землі того періоду) важкою проблемою була холера – хвороба що відрізнялась великою смертністю, темпами розповсюдження, та про профілактику якої тоді майже не знало необізнане населення. І саме у боротьбі із цією страшною хворобою потрібно було проявити себе новоствореній земській адміністрації.

Саме холера часто була причиною активізації медично-санітарної діяльності у губернії, особливо - на ранніх етапах існування губернського земства. Так ще до утворення постійного санітарного комітету у 1866 р. під час епідемії за базарами та м'ясними лавками вів нагляд старший лікар Катеринославської губернської лікарні, а в 1873-1874 роках під час розповсюдження хвороби була скликана тимчасова санітарна комісія. Після епідемії 1872 р. почалось значне зростання виділених на їх ліквідацію(щорічно земство виділяло щонайменш 10 тис. руб.) У 1873 р. губернською було прийнято рішення про переведення всіх витрат повітових земств з припинення холери на рахунок губернії. У 1879 р. для покращення епідеміологічної ситуації у Катеринославі був створений постійний санітарний комітет. У цьому ж році був утворений догляд за бійнями, базарами, продавцями риби, хліба та квасу[1 с.114]

Так у Маріупольському повіті холера була єдина епідемічна хвороба, для якої була створена особлива інструкція(в 1881 р.), та у разі якої передбачалось посилення персоналу. Якщо епідемія розповсюдилась у більш ніж двох селах – повітова управа зверталась до губернського земства з проханням відправити фельдшерів[2 с.39].

Відомо про профілактичні міри прийняті управою в 1892 р., що були відповіддю на появу холери у Закаспійській області. Управою були надані розпорядження сформувати санітарні загони, заготовити матеріалом для дезінфекції, та організувати запрошення додаткових лікарів. Для боротьби із епідемією повітовими земствами Катеринославщини був організований тимчасовий медичний персонал у складі 8 лікарів, 2 студентів, 14 фельдшерів та однієї сестри милосердя. Усі вони були передані у розпорядження повітових земських управ регіонів де були зафіксовані спалахи захворювання. Повітові земства були повинні у разі епідемії відправляти телеграми до управи, з інформації про її розвиток не менш двох разів на тиждень. Повітовим управам також було надано брошури для розповсюдження що містили опис профілактичних мір та інструкції з дезінфекції. На всі ці міри було витрачено 14949 рублів із 30 тисяч які губернська управа взяла у кредит. Також були прийняті міри з санітарного огляду залізничних пасажирів, що могли занести хворобу з території Кавказу[3 с.25-28].

Міри з профілактики як холери так і інших епідемічних хворіб у земствах намагались ввести на законодавчому рівні. Так у «Тимчасових правилах відносно видання земськими закладами постанов про міри попередження... заразних хворіб.», повітові земські зібрання могли видавати розпорядження щодо утримання у чистоті приватних та суспільних вулиць, дворів, нагляду за чистотою води та продуктів харчування. Ці постанови повинні були бути доведені до загального розуміння усіх мешканців повіту, а за їх дотриманням повинні були слідкувати поліцейські чини та санітарні попечителі із правом вільного входу і підпорядковані їм місця[3]. У Катеринославській губернії земським зібранням у 1884 р. було вирішено, що видача обов'язкових постанов є обов'язком повітового земства [2 с.23].

Однією з найбільш ризикових категорій у епідеміологічному плані, особливо у випадку холери, були сезонні наймані робітники, що прибували до Катеринославської губернії. На Катеринославщині для вирішення цієї проблеми почали з 1899 р. на кошти повітових земств створюватись лікарсько-продовольчі пункти – місця для реєстрації та перебування заробітчан. Продовольчі пункти

були привабливими для робітників, оскільки у них вони могли отримати тимчасове місце для житла, найняти на роботу та отримати відносно дешеве гаряче харчування із чаєм ціною від 2 до 10 коп. При більшості пунктів існувала амбулаторія та лікарі, що їх очолювали регулярно проводили опитування робітників щодо стану їх здоров'я. До числа обов'язків персоналу пунктів відносилось і спостереження за можливими випадками холери у робочих, та прийняття мір з ізоляції та дезінфекції у разі їх виявлення[5 с.123-125]. Число відкритих лікарсько-продовольчих пунктів зростало щороку, і у 1912 року вони були відкриті у 17 населених пунктах, які прийняли 59829 робочих. За весь рік вдалось вчасно надати допомогу 300 заразним хворим(які склали приблизно 10 % від загального числа), що свідчить про успіхи у профілактичній діяльності пунктів. Усі хворі отримали амбулаторну допомогу на ділянках, а важкохворі – були відправлені до дільничних лікарень[6 с.4].

Міри з боротьби, які проводили у містах можна побачити на прикладі міста Катеринослава у 1907 р. До них відносились: посилені огляди дворів та майданів, разом із дезінфекцією ям та ящиків із сміттям; посилений нагляд за торгівельно-промисловими закладами; часті огляди водопровідних будівель та фільтрів, бактеріологічне та хімічне дослідження води 2-3 рази на тиждень, надання школам, базарам та продовольчим пунктам кип'яченої води; зачинення брудних нічліжок та надання відвідувачам інших безкоштовну баню щопонеділка; проводились постійні наради міських лікарів; поховання загиблих від хвороби завернутими у просочені сулемовим розчином простирадла; надання санітарним та асенізаційним робочим у місті безкоштовного чаю та щотижневого користування банею. Дезінфекцію проводили шляхом обливання приміщення розчином сулеми у пропорції 1:1500 , після чого насичували парами формаліну. Ями із мусором та поміями дезінфікували вапняно-дьюгтярним розчином(5 частин дьюгтя та 5 частин вапна на 100 води)[7 с.54]. Інші повітові міста проводили свої заходи у цій сфері. Так, наприклад, у Новомосковському повіті було вирішено найняти спеціального працівника для розчищення території ринкової площі, та організувати безкоштовну роздачу чаю а у Бахмутському земстві було прийнято рішення щодо відкриття нових колодязів із насосами у ряді поселків [7 с.148].

Вже у 1907-1908 рр. для боротьби із холерою у найбільш густонаселених регіонах був залучений особливий персонал – санітарні лікарі, які повинні були аналізувати санітарний стан місцевості та працювати із населенням(ізолювати хворих, проводити бесіди, робити вакцинацію). Для допомоги санітарним лікарям на місцях утворювались санітарні піклування з місцевого населення, що займались наглядом за чистотою населених пунктів, питних джерел та харчових продуктів. Земство активно займалось будівлею нових та ремонтом з утепленням існуючих холерних бараків(які почали ним будуватись у 1905 р.) На літо 1908 р. у губернії існувало вже 25 бараків, більшість з яких на 5 ліжок. Проводилась масштабна діяльність із щеплення населення, яке із зростом числа хворих йшло на щеплення все активніше. Усього отримало щеплення 11 178 людей, з яких захворіло лише 11. На протихолерні заходи 1907 року земство витратило 75 527 руб[7 с.152-154].

Губернською нарадою у 1908 році був складений план дій у разі виявлення захворювання. 1) Дільничний лікар повинен повідомити про це повітовій управі та санітарному лікарю із наданням аналізу; 2) Санітарний лікар за допомогою

фельдшера чи дезінфектора проводить ізоляцію хворого да дезінфекцію його оточення; 3) Якщо випадок не одиничний – скликається санітарний загін; 4) Дільничний лікар виділяє приміщення для ізоляції та дезінфекції хворого; 5) Епідемічний загін влаштовує тимчасовий пункт де проводить читання для населення, робить щеплення та допомагають санітарному лікарю; 6) Якщо на місті немає запасу медикаментів – загін потрібно забезпечити ними; 7) Проводиться посімейне опитування дворів на предмет захворювання, результати якого раз на тиждень відправляють до управи; 8) Проведення дезінфекції та ізоляції шляхом добровільного співробітництва із населенням; 9) Ознайомлення під час обходу епідемічним лікарем населення із захворюванням та його профілактикою[7 с.172].

У наступні роки земства проводили більш систематичну діяльність у цій сфері. Так, у відповідь на епідемію 1910 р Губернською управою було скликано Південно-Російський обласний з'їзд по боротьбі із холерою на якому було запропоновано рад мір по боротьбі із хворобою для надання Губернській санітарній раді. Була надана пропозиція організувати мережу додаткових 23 медичних ділянок, які повинні були бути розташовані у епідемічно небезпечних обмежених у можливості отримати медичну допомогу селищах, та виконувати таку ж роботу як і звичайні ділянки, разом із дослідженням санітарного стану району, організацією санітарних піклувань та проведенням просвітницької діяльності. Кожна з них повинна був була бути забезпечена інвентарем як мінімум на 5-6 ліжок. Для допомоги у особливо важких випадках було вирішено організувати 4 запасних санітарних загони. Управа також надала пропозицію організувати у великих населених пунктах бактеріологічні лабораторії при санітарних лікарях та задалегідь приготувати потрібний інвентарю. Губернська санітарна рада ці рішення ухвалила[8 с.2-4].

Тимчасові лікарі у пунктах де були помічені підозрілі захворювання проводили санітарний догляд житла, торгівельних лавок та джерел водопостачання, здійснюючи при цьому медичну допомогу населенню. З травня по жовтень 1911 року ними було прийнято 32859 амбулаторних хворих, здійснений санітарний огляд 64 селищ, рудників та заводів. За цей час у бактеріологічних лабораторіях була досліджена вода з 228 питних джерел, в одному з яких селищі Алмазном Слов'яносербського повіту) вдалось знайти холерний вібріон. Тимчасовий персонал також займався проведенням просвітницької діяльності, шляхом проведення читань та бесід присвячених холері та іншим заразним хворобам. Лікарями було прочитано 146 лекцій у 103 населених пунктах, які відвідало більше 25000 чол. Було також надіслано 100000 інформаційних плакатів присвячених холері по території губернії. Завдяки цим намірам були локалізовані спалахи холери у Бахмутському(села Золотарівка та Богданівка), та Маріупольському(Маріуполь, Сартана) повіті, розповсюдження яких вдалось припинити[8 с.5-9].

Місцева адміністрація при цьому все ще розуміла важкий епідеміологічний стан у місцевості та приймала міри по запобіганню майбутніх епідемій. Так у 1911 р. на обласному з'їзді по боротьбі із холерою було прийнято рішення про забезпечення Бахмутських шахтарів безкоштовною водою у закритій посуді, встановлення гігієнічних вимог для квартир, що здавались працівникам, та обов'язкове затвердження санітарно-технічним наглядом планів будівлі нових колоній та селищ[9 с.298-300].

Можна прийти до висновків, що хоч земська адміністрація і визнавала особливу необхідність запобіганню холери комплексні міри у цій сфері не були введені далеко не одразу, та часто були запізнілі. Але земства продовжували боротьбу, частково власними силами, а частково – за допомогою губернської адміністрації та досягли певного покращення. Продовжили збільшуватись бюджети, все більше тимчасових лікарів було задіяно у боротьбі з хворобою, були окреслені напрямки профілактичної діяльності. Розвивались і інші профілактичні міри, такі як просвітництво населення, та допомога сезонним працівникам. Хоч холера і продовжувала залишатись страшною хворобою та значною проблемою для населення Катеринославщини земська адміністрація зробила значний прогрес у питанні її попередження.

Література:

1. Риженко С.А., З.Г.Гужва Клятва богині Гігієї. Літопис про становлення санепідслужби Дніпропетровської області до 100-річчя (Історичні нариси). Видавництво ІМА-прес. Дніпропетровськ, 2001. 360 с.
2. Земско-медицинській збірникъ Вып. VII. Москва. Тип. Д.И.Иноземцева, 1893. 620 с.
3. Постановленія Чрезвычайнаго Екатеринославскаго Губернскаго Земскаго Собранія 14-го августа 1892 года съ приложеніями. Екатеринославъ. Типо-Литографія Губернскаго Правленія, 1892. 39 с.
4. «Высочайше утвержденные временные правила относительно издания земскими учреждениями обязательных постановлений о мерах предупреждения и прекращения повальных и заразительных болезней.» Полное собрание сочинений законов Российской империи. 2-е собр. Т.54 – 1879 г. Отд.1. Ст. 59399. С.137-139
5. Шляхов О.Б. Формування мережі земських лікарняно-продовольчих пунктів на Катеринославщині та їх діяльність на початку ХХ ст. Проблеми історії України ХІХ — поч. ХХ ст. 2016. Вип. 25. С.121-134
6. Доклады и Заключение по санитарному отделению. Екатеринославскому Губернскому Земскому Собранію 47 очередной 1912 года сессии. Екатеринославской Губернской Земской Управы. Вып. 1. Екатеринославъ. Тип. Губерн. Земства, 1912. 54 с.
7. Труды губернского санитарного совещания по вопросам борьбы с холерой при Екатеринославской Губернской Земской Управе. 31 марта – 3 апреля. 1908. Екатеринослав Тип. Губ. земства, 1908. 206 с.
8. Доклады и Заключение по санитарному отделению. Екатеринославскому Губернскому Земскому Собранію 46 очередной 1911 года сессии. Екатеринославской Губернской Земской Управы. Вып. 1. Екатеринослав. Тип. К. А. Андрущенко, 1911. 76 с.
9. Труды Южно-русского областного съезда по борьбе с холерой в Екатеринославе. 26 марта - 4 апреля 1911 года. Т. I. Журналы заседаний. Екатеринослав. Тип. К.А. Андрущенко, 1911. 328 с

УДК 94(477)"1945–1955"

Волоніць В.С., к.і.н., доцент кафедри історії та археології

Шипік Н. Ф., к.і.н., доцент кафедри історії та археології

ПОВОЄННИЙ СТАН ТА РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ СТАТИСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Сьогодні не втрачає своєї актуальності звернення до ретроспективного аналізу різних сторін життя українського соціуму повоєнного часу. Охорона здоров'я та головна її компонента медичне обслуговування є одним з найбільш соціально значущих напрямів державної діяльності. Советська внутрішня політика та владна адміністративна вертикаль створила унікальну систему експлуатації людських ресурсів, в якій базові принципи охорони здоров'я населення і розвитку медицини були переважно декларативними, а реалії життя протилежними до заявлених.

Перші повоєнні роки стали вкрай складними для цієї надважливої сфери. За час нациської окупації на території України розорення та пограбування зазнали понад 18000 лікувальних закладів серед яких були лікарні, поліклініки, амбулаторії, пологові будинки, диспансери, медико-санітарні установи. Показники руйнувань закладів лікувально-профілактичної мережі УРСР у середньому складали 60–70% довоєнного рівня, а подекуди сягали і 100%. Суттєвих руйнувань зазнала мережа медичних закладів Донеччини.

У 1943-1945 роках на відновлення матеріально-технічної бази системи охорони здоров'я та діяльності медичних установ України уряд асигнував понад 3 млрд. крб., однак ці капіталовкладення значно поступалися коштам спрямованим до промислових міністерств. Наприкінці 1945 р. ремонт та будівництво медичних установ й підготовка їх до зими здійснювалися переважно за рахунок залучених позабюджетних коштів та коштів громадськості. План четвертої п'ятирічки (1946-1950 рр.) на папері декларував відновлення довоєнного рівня медичного обслуговування та його подальший розвиток й покращення. Зазначимо, що у порівнянні з довоєнним періодом, кількість медичних працівників і лікарняних ліжок в Сталінській області значно скоротились. Втім надалі чисельність лікарів зростала як у міській, так й у сільській місцевостях. Частково це можна було пояснити демобілізаційними процесами. Однак рівень укомплектованості лікарськими кадрами залишався недостатнім, і на 1951 р. складав 88,4%. Ця проблема залишалася актуальною і надалі. З 6 тис. 790 передбачених за штатом лікарських посад у 1953 р. фактично працювало 4 тис. 592 лікаря, переважна більшість з яких - в містах і селищах міського типу. Задля скорочення дефіциту медичних кадрів активно використовувалася така форма зайнятості як сумісництво. Обласний коефіцієнт сумісництва у 1953 р. становив 1,4 ставки на одного лікаря. В окремих містах, як то Сталіно, Горлівка, Макіївка коефіцієнт сумісництва досягав від 1,8 до 2. Вкрай незадовільним залишався рівень укомплектованості медичними кадрами у сільській місцевості, де подекуди залишалися вільні посади, а ставки лікарів були розподілені між середнім медичним персоналом. Фактично лише на 50% деякі сільські медичні установи були забезпечені лікарями. У звітній документації обласного статистичного управління не тільки зафіксовано проблему нестачі медичних працівників, але і зазначено що вона спричинила зниження рівня надання медичної допомоги в області.

Надмірним було навантаження у дільничних лікарів. До прикладу, у 1946 р. на ділянці Каракуббуду з необхідних за штатним розписом 5 лікарів, фактично працював лише один, навантаження якого становило 40-85 пацієнтів замість встановленої норми 18-20 осіб на один робочий прийом. Це показник без врахування 25-32 стаціонарних хворих. Крім того, цей лікар обслуговував ще 400 вагітних. Така завантаженість лікаря в умовах відсутності допоміжних засобів (лабораторії, рентгену) значно ускладнювала діагностику та знижувала якість надання допомоги.

Нестачу вузьких спеціалістів можна проілюструвати на прикладі фтизіатрів. Брак останніх певною мірою обмежував протитуберкульозні заходи. Усі спеціалізовані заклади області у 1955 р. налічували лише 261 лікаря, з яких тільки 11 працювали у селах. Незначне збільшення кількості фтизіатрів не дозволило зменшити навантаження лікарів. Коефіцієнт сумісництва навіть у 1955 р. залишався доволі високим і складав 1,7 ставки. Через відсутність фахівців у сільській місцевості, легенево-хірургічні ліжка обслуговували лікарі інших спеціальностей. Станом на початок 1956 р., незважаючи на велику щільність населення, в Сталінській області існувало лише 25 протитуберкульозних диспансерів, 28 диспансерних відділень, 24 тубкабінета та 5 тубстанціонарів при загальних лікарнях.

Постанова Ради Міністрів СРСР від 17 вересня 1947 р. поклала початок повоєнній медичній реорганізації, внаслідок якої були об'єднані амбулаторно-поліклінічні і стаціонарні установи в єдині ЛПУ (лікувально-профілактичні установи). На виконання цієї постанови МОЗ СРСР видало наказ № 431 від 24 жовтня 1947 р. «Про заходи щодо покращення лікувально-профілактичного обслуговування населення», де були окреслені головні принципи об'єднання. Наказ зобов'язував лікарів поліклінік суміщати свою роботу з роботою у стаціонарі. Лікарі поліклінік мали працювати за дволанковою системою: пів робочого дня в стаціонарі, іншу – в поліклініці. Втім адміністрація поліклінік не могла швидко адаптуватися до нової системи, та не бажала подрібнювати робочий день значної кількості лікарів, особливо тих, які працювали на півставки. У стаціонарах лікарі поліклінік мали обслуговувати палати, де лікували хворих, а пізніше доліковували їх в поліклініках. Цю реформу передбачалося завершити до 1950 р. Але протягом відведеного часу повністю не вдалося об'єднати амбулаторну та стаціонарну допомогу. Серед офіційних причин вказувалась відсутність належної уваги до об'єднання з боку міськздороввідділів і райвиконкомів. Однак дійсні причини, що полягали у відсутності приміщень для відкриття стаціонарів, були більш банальними та відповідали тогочасним реаліям.

Отже, на 1949 р. в УРСР була створена трирівнева система медичного обслуговування, що складалася з дільничних, районних, міських і обласних лікарень. Відбувся перехід від виробничого принципу медичного обслуговування населення до територіального. У межах реформаційних рішень МОЗ СРСР у 1949 р. видало наказ № 870, який зафіксував принцип дільничного обслуговування, встановивши типову територіальну лікарську дільницю з населенням 4 тис. осіб. Отже, значно зменшилася кількість необ'єднаних поліклінік і амбулаторій, бо більшість з них було перетворено в дільничні лікарні. Так, станом початок 1952 р. з 198 лікувальних закладів у міських поселеннях Сталінської області було об'єднано 161 лікарню або 81,8%. Ліжковий фонд об'єднаних лікарень становив

73,5% загального фонду. Об'єднання надало можливість скоротити кількість кошторисів і штатних розкладів на 566 одиниць.

Зазначимо, що об'єднання лікарень з поліклініками і амбулаторіями проводилося формально, без врахування наявності підготовлених кадрів та облаштованих приміщень. У переважній більшості медичних закладів не вистачало меблів, білизни та санпропускників. Було відсутнє центральне опалення, водопостачання, каналізація, а окремі заклади навіть не мали – звичайних санітарно-гігієнічних умов. Більшість закладів були малоелектрифікованими. Державне фінансування медичних установ було недостатнім. Ще у більш скрутному становищі опинилися сільські дільничні лікарні і дільничні амбулаторії, які не мали лікарів. Однак, не зважаючи на проблеми, з якими зіткнулися реформаційні зусилля, все ж вдалося запровадити принцип територіальної дільничності, збільшити відсоток госпіталізації, скоротити розбіжність у поліклінічних і клінічних діагнозах, поглибити спеціалізацію завдяки взаємодії зі спеціалістами стаціонарів. 82% терапевтів навчилися читати електрокардіограму завдяки інтеграції, що скоротило смертність у терапевтичних відділеннях. Втім віддаленість медичних закладів один від одного, невідповідність між потужністю та профілями закладів робило об'єднання формальною справою й ускладнювало дислокацію стаціонарних та амбулаторно-поліклінічних закладів, загальмувало профілювання ліжкового фонду. Окремі недоліки реформи щодо організації робочого часу лікарів були усунуті адміністративним шляхом наказом № 69 МОЗ СРСР від 17 квітня 1954 р. «Про заходи щодо подальшого покращення організаційних форм медичного обслуговування населення та усунення помилок, що мали місце під час об'єднання лікарняних та поліклінічних установ». Наказом була замінена трьохланкова система медобслуговування на дволанкову. Якщо перша передбачала роботу лікаря впродовж робочого дня у лікарні, поліклініці та на дільниці, то друга уможливила роботу лікаря протягом дня у стаціонарі й поліклініці або у стаціонарі та на дільниці. Однак найбільшого поширення у зв'язку з віддаленістю поліклінік від стаціонарів набула система чергування, за якою частина лікарів працювала тільки в стаціонарі, частина – тільки в поліклініці з поквартальним чергуванням (3–4 місяці).

Література:

1. ДАДО (Державний архів Донецької області). Ф.Р.4249. Оп.2. Спр.8926. Арк.1-4.
2. ДАДО. Ф.Р.4249. Оп.2. Спр.8926. Арк.9-10.
3. ДАДО. Ф.Р.180. Оп.2. Спр.3. Арк.120.
4. Бартон К. Всеохватная помощь при сталинизме? Советское здравоохранение и дух государства благоденствия, 1945–1953. Советская социальная политика: сцены и действующие лица, 1940–1985 / под ред. Е. Р. Ярской-Смирновой, П. В. Романова. Москва, 2008. С. 174–193.
5. Ільїн В. Г. Відбудова охорони здоров'я у Харкові (1943–1947 рр.). Сторінки історії: Збірник наукових праць. Вип. 42. Київ, 2016. С. 118–129.
6. Ісайкіна О.Д. Проблеми медичного обслуговування міського населення України (1945-1955 рр.). Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. ст. Київ, 2005. Вип. 8. С. 207-212.

7. Перехрест І. В. Реформування медичних закладів в Україні (1947-1950 рр.) – один із напрямків подолання медикосанітарних наслідків війни та окупації. *Сторінки воєнної історії України: зб. наук. статей.* Київ, 2005. Вип. 9. Ч. 3. С. 288-293.
8. Романюк І. М. Проблеми медичного обслуговування сільського населення України в 1950-60-ті рр. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика.* Випуск 7. Київ, 2004. С. 457-466.
9. Романюк І.М., Школьнікова Т.Ю. Стан системи охорони здоров'я України в перші повоєнні роки. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. *Зб. наук. пр. Вип. 51 / Редкод. І.А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця, 2018. С. 108-112.*
10. Смирнов Е. И. *Медицина и организация здравоохранения (1947–1953).* Москва: Медицина, 1989. 429 с.

УДК 902.2

Zabavin V., PhD, Associate Professor of the Department of History and Archaeology, researcher at the Department of Prehistoric Archaeology, Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences

Bulyk M., PhD, Associate Professor of the Department of Political Science and International Relations

25 YEARS OF BARROW ARCHAEOLOGY AT MSU

In 1997 in Mariupol State University a permanent archaeological expedition (AE MSU) was created, the main purpose of its work is to identify, survey, register and study archaeological sites in the field conditions. The objects of research of the expedition are ancient archaeological heritage of Mariupol and Azov region, which have scientific value, are located in the area of construction works or are destroyed under the influence of time and external factors.

Mariupol State University, being a peer of Ukrainian statehood, has already managed to demonstrate its commitment to European standards of higher education, which in turn had a positive impact on both educational and scientific activities. The status of any classical university, among other things, is determined by the quality and level of development of humanitarian knowledge, including historical knowledge. In the field of historical knowledge, university science from the beginning of the 19th century was enriched by such a special direction as archaeology. Over time, archaeology has acquired and continues to retain the status of almost mandatory discipline for all reputable universities.

Mastering the methods of field archaeological research by students is an important step in the professional training of future specialists. Every summer, as part of the archaeological practice, students of history carry out explorations and excavations of archaeological objects, which are so rich in the Northern Azov region. Trends in the development of the archaeological direction of educational and scientific activities of MSU allowed to create conditions for the application of the latest techniques in the study of objects. This made it possible to cover complex and controversial problems of history in a new way[7].

Despite the relatively young age of archaeology at MSU, the university expedition passed the stage of its formation in Soviet times, as it is a direct successor of the Mariupol Archaeological Expedition (MAE), which existed in the second half of the 80s – early 90s of the last century. The activity of Mariupol archaeologist Volodymyr Kulbaka (1954 – 2009) is inextricably linked with the MAE. During the whole time of its existence, the expedition investigated mainly such specific archaeological objects as burial mounds. The works were carried out mainly in the North-Eastern Azov region. During the period 1984 – 1995, the expedition investigated 62 burial mounds and one medieval earth cemetery. A total of 274 burials were discovered, dating from the Eneolithic to the late Middle Ages. In 1997, having moved to teaching at the Mariupol State University (then the Humanitarian Institute), with the support of the management of the educational institution, V. Kulbaka created a permanent archaeological expedition, which successfully functioned under his leadership for 12 years.

In the field season of 1998, the university expedition continued excavations of the mound group of 3 mounds on the eastern outskirts of Mariupol (mound 1 of this group was investigated in 1990 by the MAE). In the same year, excavations of the burial ground of the Golden Horde time, located at a distance of 1.5 km from the above-mentioned mound group, were continued. The main part of this cemetery was also investigated by the MAE in 1987. In total, 8 burials of the Zrubna/Timber-Grave culture (ZC) of the Late Bronze Age were investigated in two mounds. The analysis of the ritual and inventory complex of burials of the Mariupol-East cemetery allowed to attribute them to the early – late phase of the II horizon of the ZC cemeteries of the Northern Azov region [1].

The following year, the research of the "Did" mound destroyed by construction works on the western outskirts of Mariupol continued. Back in 1993, the mound was partially investigated by the MAE and 3 burials of the Bronze Age were found. In 1999, a pair-burial of catacomb time of the Middle Bronze Age were additionally investigated [4, c. 29].

In 2005 - 2006, the expedition of the Donetsk Regional Museum of Local Lore investigated a burial cemetery of 4 mounds on the western outskirts of Mariupol (Zintseva Balka). In 2006, students and teachers of the MSU took an active part in the expedition to study barrow 4 of this group. The mound contained 10 burials of the ZC of the II – III horizon of the ZC cemeteries of the Northern Azov region [6].

At the next stage of the existence of the AE MSU, one of the priority directions of scientific and practical activity continues to be the study of the archaeological heritage of the Northern Azov region. Moreover, the work was carried out in parallel in several key areas - the organization and conduct of annual field archaeological practices of first-year students, the activities of the student scientific historical and archaeological society, the protection and preservation of archaeological heritage.

The current state of Ukrainian barrow archaeology is characterized by a sharp reduction in the volume of excavations, it is distinguished by sporadic and insignificant accumulation of sources on the study of burial sites, in particular the barrows of the Northern Azov region. It is quite natural that the AE MSU, continuing the previously established traditions, focuses on the research of the Azov kurgan burial grounds. Based on the many years of positive field experience of generations of predecessors and continuing the traditions of Azov kurgan archaeology, AE MSU in the field seasons 2011 – 2021 conducted scientific excavations of two single mounds, a mound group of 3 kurgans "Babakov's Grave" and 2 mounds in a kurgan group of 5 mounds.

In 2011, rescue excavations of the ruined barrow, which was part of a group of two mounds, were carried out. The mound was located near the village of Pavlopil on the left bank of the Kalmius River (basin of the Azov Sea) in the Haidamatsky Kut tract. In total, 9 burials of the ZC were investigated in the mound. The ritual and inventory complex of burials investigated in the barrow allows attributing them to the II and III horizons of ZC cemeteries of the Northern Azov region [2].

In the season 2013 AE MSU continued the research in the eastern outskirts of Mariupol. The investigated barrow in a group of 3 mounds was located on the left bank of the Kalmius River at the top of the watershed. The oldest in the mound were two cult pits, which belong to the Ingul Catacomb culture. The discovered 7 burials of the Late Bronze Age belong to the ZC (III horizon). The most recent complex of the Middle Ages is a Pecheneg burial of the 10th – 11th centuries [3].

In the seasons 2016 – 2020, the expedition conducted scientific excavations of the mound group "Babakov's Grave" near the Azov Yalta. The mound group of 4 barrows is located on the watershed plateau between the small steppe rivers Komyshuvatka and Mokra Bilosaraika. In the summer of 2016, excavations of barrow number 3 were carried out. A total of 13 Bronze Age burials were investigated. The mound was built in the Early Bronze Age over the burial of the Pit culture. At the late stage of the Bronze Age, 12 more burials of the ZC were let into the mound.

In 2019, barrow number 2 was excavated. In total, 9 burials of the Bronze Age and Early Iron Age were investigated. The primary mound was built in the Early Bronze Age over 4 burials of the Pit culture. Another 2 burials date back to the Bronze Age. In the Late Bronze Age, the population of the ZC continued to use the necropolis, making at least 2 burials. The latest burial in the cemetery was the burial of the Early Iron Age, which according to a number of features belongs to the circle of antiquities of the Cimmerian time.

The following year, 2 burials of the pit culture and at least 7 burials of the ZC were found in the mound number 4. In total, in three mounds of the "Babakov's Grave" group, 7 burials were found, which according to ritual and funerary features can be attributed to the Pit culture, 2 burials date back to the Bronze Age. 21 burials of the ZC (II developed and III late horizons) and 1 burial identified with the historical Cimmerians were investigated [5; 8].

In 2021, the expedition carried out scientific excavations of 2 barrows in a group of 5 mounds near the village of Komyshuvate on the watershed plateau between the Berda and Komyshuvatka rivers. The MAE investigated three barrows from this group in 1989. In total, 2 burials of the Late Bronze Age and a ritual complex of the medieval period were investigated in the barrow number 4. In the barrow number 5, a single burial (cenotaph or ritual complex) of uncertain cultural and chronological affiliation was recorded.

Thus, for a quarter of a century, archaeological expeditions of MSU have investigated 60 burials and a number of cult complexes from the Early Bronze Age to the late Middle Ages in 10 mounds. However, university barrow archaeology is not limited to excavations of burial archaeological sites. Important work was carried out to identify and survey the objects of historical and cultural heritage with the definition of their parameters and modern technical condition. Technical documentation was prepared for the state registration of these sites. In just four seasons of 2018–2021, the AE MSU in the Northern Azov region surveyed 104 barrow groups and 116 single barrows. In

total, 488 archaeological objects – barrows were taken into account during the exploration, 46 of them are newly discovered sites.

During 25 years of development of archaeology at Mariupol State University, his expeditions have explored many ancient sites and accumulated a considerable fund of sources. Many years of experience in practical field work and the obtained archaeological materials have a positive impact on the formation of future specialists who study at the Faculty of History and directly participate in the work of the university expedition. In general, the results of the study of the barrows by the university expedition enrich the source fund for the study of the ancient population of the Azov steppes and contribute to the preservation and protection of archaeological heritage - an integral part of the cultural heritage of humanity, a unique and irreplaceable source of knowledge about the historical past.

Literature:

1. Забавин В. О., Курганний могильник срубной культуры у восточной окраины г. Мариуполя. *Донецький археологічний збірник* 15, 2011, 161–170.
2. Забавин В. О., Небрат С. Г. Курган зрубної культури в Північно-Східному Приазов'ї. *Археологический альманах* 30, 2013, 179–195.
3. Забавин В. О., Небрат С. Г. Розкопки кургану Седоркін на півдні Донецької області. *Донецький археологічний збірник* 21, 2018, 175–191.
4. Забавин В. О., Небрат С. Г., Булик М. В. *Дослідження археологічної експедиції Маріупольського державного університету на півдні Донецької області 2018 року* (Серія : Археологія Північного Приазов'я. Том 1). Київ, 2020.
5. Забавин В. О., Небрат С. Г., Булик М. В. *Курганна група «Могила Бабакова»* (Серія: Археологія Північного Приазов'я. Том 2). Київ, 2021.
6. Подобед В. А., Усачук А. Н., Цимиданов В. В. Курган срубной культуры могильника Зинцева Балка (Северо-Восточное Приазовье). *Донецький археологічний збірник* 17, 2013, 199–219.
7. Zabavin V., Bulyk M. Cultural Genesis and the Final Of Zrubna/Timber-Grave culture of the North Azov Area (the Late Bronze Age). *Slovenská archeológia* LXVIII, 2020, 23–36.
8. Zabavin V., Nebrat S H : New burials of the pre-Scythian time from the North-Eastern Azov Area. *Arheologia* 1, 2021, 72–85.

УДК 94(477)

Коробка В.М., к.і.н, доцент, доцент кафедри історії та археології

ЧИ ПОТРІБНО ЗАРАЗ ДОСЛІДЖУВАТИ ДОВОСННУ ІСТОРІЮ МАРІУПОЛЯ?

Загарбницька війна РФ проти України зруйнувала Маріуполь як фізичну реальність, знищила тисячі його мешканців, знівечила сотні тисяч доль наших земляків – позбавила елементарного добробуту, роботи, розкидала по різних куточках Батьківщини та світу. Внаслідок російської агресії було знищено його потужний промисловий потенціал, міські самоврядування та господарство, громадське та культурне життя, на руїни перетворились пам'ятки архітектури й пересічні будівлі, що визначали красу та своєрідність міста.

Безсумнівно, Маріуполь повернеться під контроль української влади, а ми повернемось у рідне місто. У деокупованому місті владні структури разом із розмаїттям заходів відродження нормального життя, на наш погляд, мають розпочинати поступове та поетапне створення меморизації героїзму захисників та трагедії цивільного населення нашого міста у поточній війні.

Нема сумнівів, вже зараз, за межами Маріуполя, муза історії Кліо надихає істориків у їхніх фахових майстернях на складання джерельної (документальної) бази, в якій будуть закумульовані правдиві відомості про російсько-українську війну, яка по-суті є справедливою війною України за свою незалежність. Безперечно, згодом кращі академічні сили в галузі гуманітаристики розсортують у мережі причинно-наслідкових зв'язків за ступенем значущості її передумови, події, явища, процеси та результати, а згодом з'ясують історичне значення перемоги України. Вітчизняні та зарубіжні науковці, конструюючи наративи про війну, мають, з-поміж інших завдань, сказати вагоме слово про звитягу захисників Маріуполя та трагедію його жителів, гіркоту поразок, самопожертву активістів-волонтерів у різноманітних її виявах і радість перемог ЗСУ. Але це буде згодом, не зараз.

На перший погляд гадається, що грізні події російського вторгнення в Україну 2022 р., катастрофа Маріуполя, стерли або затушували всю попередню історію міста. Таке припущення не є правомірним, тому що наш Маріуполь має неповторну історичну долю, унікальні культурну та господарську спадщини. У попередні часи сформувалась стратегічна значущість його економічної моці. Все це разом із розквітом та упорядкованістю нашого міста, культурним злетом в останні роки, попри екологічні виклики, закріпило за ним у свідомості всіх українців враження як про вітрину успіху відродженої української Донеччини.

Можливості наукового опанування історії Маріуполя та його околиць, що відкрилось із поваленням совєцького тоталітаризму, не були реалізовані належним чином. Ба більше, офіційне проголошення та тлумачення історії міста традиційно покладалось міською владою на тих працівників Маріупольського краєзнавчого музею (далі – МКМ) (керівне ядро), світогляд яких коливався в межах царської та совєцької імперських історичних вихідних концептуальних схем (парадигм). Протягом багатьох років музейне керівництво випромінювало неприховані, м'яко кажучи, національний нігілізм та нехтування українським чинником історичної спадщини Надазов'я. Зокрема, офіційні краєзнавці вперто нехтували джерелами, які відображали історичну спадщину українського козацтва на теренах Надазов'я, його роль у господарському освоєнні краю та розвитку продуктивних сил. Загалом, неповага до українського державотворення виявлялась у дослідницькій «творчості» та музейній роботі цих спеціалістів у галузі місцевої історії як системна тенденція.

У цьому поживному середовищі зневажливості до українства зароджувалось те, що в умовах новітньої ворожої окупації оформилось в колабораційну діяльність. Така закономірна модифікація може мати своїм наслідком участь частини маріупольських музейників у обслуговуванні потреб окупантів з управління свідомістю населення загарбаного міста засобами перекручення місцевої історії.

Отруєнню маріупольської історикознавчої атмосфери сприяє низка осіб, які мають диплом про вищу історичну освіту, що перейшли у своїх думках, переконаннях та діях на бік загарбників. Вони виявляють свою згоду з історичною

політикою загарбників на теренах нашого міста, помічені в низці метушливих заходів окупантів із запровадження «перевчання» вчителів історії за «стандартами РФ».

Російський «життєвий простір» намагаються задекларувати на теренах Маріуполя та його околиць московські місіонери від історії за участі віце-президента Російської академії наук, які зклепали так зване Маріупольське відділення Російського історичного товариства (РІО), точніше бадьоро рапортували про його утворення. Вряди-годи можна спостерігати окремі його конвульсивні заходи. Сподіваюсь, що все це рашистське лушпиння як вітром здує унаслідок успішних дій сил оборони України з визволення нашого рідного міста.

На тлі таких несприятливих, тяжких обставин виявляється, що на поточний момент не існує ані науково-популярної, ані популярної сучасної книги – «Історія Маріуполя». Правда, авторський колектив співробітників МКМ на початку нашого століття знайшов сили на укладення книжки монографічного характеру – «Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века» (Маріуполь, 2006, 2008) [1]. Позитивною особливістю цього видання є залучення авторами великої кількості джерел із фондів музею, які до цього не були в науковому обігу, а також спроба дотримуватися належного наукового рівня. Правда, це видання побачило світ без фахового критичного оцінення (рецензій). Але найгірше те, що окремим пасажем видання притаманні саме ті вади, що є відображенням світогляду авторів, який ґрунтується на імперській парадигмі та неповазі до українства.

Нещодавно (22 грудня 2022 р.) за ініціативою Маріупольської міської ради у столичному «Українському домі» відбулась публічна розмова на тему «Маріуполь. Культурна деокупація». Спікерки та спікери заходу спробували говорити про дії на поточний момент, які можуть робити культурні діячі, до настання фізичної деокупації Маріуполя [2].

Зі свого боку хочу запропонувати наступні кроки. Через те, що саме історія нашого міста стала головним об'єктом паразитарної інвазії окупантів, саме в цій царині починати здійснювати деокупацію. Було б доцільно створити робочу групу в складі фахових істориків, яка б розробила сучасну україноцентричну концепцію історії Маріуполя. Її складання має супроводжуватися евристичною роботою, публікацією проміжних результатів у вигляді наукових статей у фахових історичних виданнях, проведенням науково-практичних конференцій для розв'язання дискусійних проблем. Кінцевим результатом роботи могли б стати популярна брошура з коротким нарисом історії Маріуполя та його околиць, а також науковий нарис історії Маріуполя. Вся ця діяльність потребує несимволічного фінансування та оплати праці.

Нове історичне тло, яке відобразиться у запроектованих виданнях, сприятиме відновленню у звільненому Маріуполі повноцінного навчально-виховного процесу в освітній галузі, міського громадського та культурного життя, вчинятиме позитивний вплив на деокупацію свідомості маріупольок та маріупольців.

Література:

1. Маріуполь и его окрестности: взгляд из XXI века: изд.2-е измен. и доп. Маріуполь: Рената, 2008. 428 с.

2. Публічна дискусія «Маріуполь. Культурна деокупація». Організатор – Національний центр «Український Дім». 22.12.2022. URL: <https://www.facebook.com/ukrdim/videos/3245848992347435/>

УДК 930(477)"1900"

Коробка Ю.В., к.і.н, доцент, доцент кафедри історії та археології

НІЧНА СТРАЖА МАРІУПОЛЯ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Маріуполь кінця ХІХ – початку ХХ ст. виділявся, разом із більшістю міст Східної України, значним збільшенням промисловості, торгівлі, переміщенням вантажів та безпрецедентним зростанням чисельності міських жителів. Послаблення громадського контролю за поведінкою людини в місті з багаточисельним населенням було важливим чинником зростання злочинності в зазначених часових межах [12, с. 94]. Неабиякий вплив на поширення криміналу в міському суспільстві мала і моральна деградація частини населення, безсоромність та жага до легкої наживи, неповага до закону та небажання сумлінно працювати [1, с. 143].

З 15 грудня 1899 р. до 14 січня 1901 р. в Маріуполі виходила газета «Маріупольський справочный листок» [2; 11]. З перших номерів її шпальта зарясніли повідомленнями про нічні злочини проти власності міських жителів та інші прояви соціальних девіацій у маріупольському просторі. Зокрема, в ніч з 21 на 22 грудня було обкрадено крамницю на Торговій улиці [3, с. 4], 17 – 18 січня 1900 р. на Катерининській вулиці було пограбовано чайну крамницю, її сторожа вбито [4, с. 3]. На чималу суму викрадено товарів у ніч з 28 на 29 січня з лавки шкіряних виробів на базарній площі [5, с. 3]. У тому самому числі газети повідомлялось про викрадення пристібного коня в кучера екіпажу, призначеного для перевезення пасажирів, коли він відійшов у крамницю купити корм для коней [5, с. 3]. А 30 січня 1900 р., увечері, із замкненої квартири на Італійській вулиці були викрадені речі маріупольської мешканки [6, с. 3].

У той самий день, 30 січня 1900 р. у недільному номері газети «Маріупольський справочный листок» повітовий справник та міська управа повідомили городянам про заснування з лютого в Маріуполі нічної стражі, на яку покладалась охорона власності жителів міста. Підставою для цього розпорядження стало офіційне оголошення катеринославським губернатором обов'язкової постанови для жителів губернії (опублікована 26 жовтня 1899 р. в газеті «Екатеринославские губернские ведомости») [5, с. 2].

У відповідності до розпорядження начальника губернії нічні стражники мали найматися поліцією, їх утримання покладалось на домовласників. Місцем їх чергування була визначена центральна частина міста, яка обмежувалась із півдня на північ вулицями Мало-Садовою та Карасевською, а із заходу до сходу – міським вигоном та базаром разом із Торговою вулицею. Ця територія мала бути поділеною на 135 сторожових ділянок, по одному стражнику на ділянку. Між домовласниками було встановлено розкладку коштів на їх утримання [5, с. 2].

Із цією спробою втілення підвищення безпеки міського життя було не все так гладко. Ускладнення виникло у зв'язку із тим, що для виплати стражникам утримання за службу міська управа, для початку, виділила з бюджету Маріуполя 1000 руб., кредитуючи таким чином домовласників. Розрахунок муніципалів

полягав у тому, що домовласники повернуть у міську касу надані в борг кошти. Утім, мариупольські обивателі не поспішали відшкодовувати «бюджетні кошти», ба більше, були роздратовані та глибоко обурені несподіваним екстраординарним податком на стражників [9, с. 2].

З цього приводу дописувач у газету «Мариупольский справочный листок» наводив приклад типового невдоволення, що висловлювали старожили Мариуполя: «завели заводи – ось і крадіжки почалися», «а що нам від них (заводів – Ю.К.): прислуга подорожчала, квартири подорожчали та ще й стражників наймай!». Висловлюючи незгоду з такими міркуваннями, автор допису звертав увагу на те, що є такі городяни, які завдяки заводам дохід мають, саме ті, хто володіє крамницями. А заводи – доконаний факт, тобто подія, що вже здійснилася і яку неможливо змінити. Дописувач резюмував так: обкраданню та пограбуванню ми, мариупольці, маємо протиставити стражу, яка захистить нашу особисту та майнову недоторканність. А на додаток автор допису зазначав, що для Мариуполя позитивним прикладом можуть стати інші міста, де заведено нічну стражу, завдяки чому обиватель, сплачуючи за неї 2 – 3 рублі, добре розуміє, що таким чином він купує собі впевненість, що його майно в безпеці, та спокійний сон. Тож, сплата коштів на утримання стражників, робить логічний підсумок сповнений ентузіазму автор листа, – нам потрібні стража, будемо ж справно сплачувати податки на її утримання [9, с. 2].

Виникли проблеми й у виконанні обов'язків стражниками під час несення служби. У газеті висвітлювались факти, які відображали байдужість окремих стражників до порушення нічного покою мариупольців. Зокрема, у червні 1900 р. біля міського саду охоронці не заступились за жінку, що потерпала від катування чоловіком та водала про допомогу [10, с. 2]. Не завадила нічна стража обкраданню лимонадної лавки в міському сквері в ніч з 28-го на 29-те квітня [7, с. 2] та Марії-Магдалининської церкви в ніч з 21-го на 22-ге травня, з якої злодіям вдалось викрасти 60 руб. [8, с. 2].

Хай там що, ведення нічної стражі в місті мало позитивні результати. На шпальтах газети «Мариупольский справочный листок», за нашим спостереженням, після публікації 21 травня до кінця видання газети 14 січня 1901 р. не зустрічалось повідомлень про вдалі випадки нічного викрадення приватного майна у жителів або з крамниць, розташованих у вуличній міській забудові.

Література:

1. Гриженко Л.В. Прояви соціальних девіацій у міському просторі Катеринославської губернії (кінець XIX – початок XX ст.). Грані. 2014. №4. С. 143–148.
2. Мариупольский справочный листок. 1899. №1. 15 декабря.
3. Мариупольский справочный листок. 1899. №5. 24 декабря.
4. Мариупольский справочный листок. 1900. №13. 21 января.
5. Мариупольский справочный листок. 1900. №17. 30 января.
6. Мариупольский справочный листок. 1900. №18. 2 февраля.
7. Мариупольский справочный листок. 1900. №52. 5 мая.
8. Мариупольский справочный листок. 1900. №58. 24 мая.
9. Мариупольский справочный листок. 1900. №68. 21 июня.
10. Мариупольский справочный листок. 1900. №72. 30 июня.

11. Мариупольский справочный листок. 1901. №6. 14 января.

12. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. 2-е изд., испр. Т. 2. СПб.: Ивд-во «Дмитрий Буланин», 2000. 567 с.

УДК 902.2

Моргун А. А., здобувачка третього освітньо-наукового рівня спеціальності «Історія та археологія» МДУ

ПРОБЛЕМА ТИПОЛОГІЇ КЕРАМІЧНИХ ВИРОБІВ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ

Слово кераміка походить від грецького слова *keramos*, що означає «глина», загальний термін «кераміка» стосується всіх об'єктів на основі глини, які зазнали незворотної фізико-хімічної трансформації під час випалу [5, с. 75]. Кераміка, що належить до епохи бронзи, є найрізноманітнішим «вогняним мистецтвом», винайденим людиною. Кераміка є не лише важливим культурним маркером у більшості культур, вона також є найпоширенішим штучним матеріалом.

Чи це утилітарні чи художні за своєю природою, керамічні предмети відображають мінливий спосіб життя і свідчать про технічні досягнення суспільства (зокрема, про його володіння чотирма природними елементами: землею, водою, повітрям та вогнем). Керамічні вироби розкривають звичаї народу, його харчові звички та культурні звичаї протягом певного періоду.

Кераміка залишається невичерпним джерелом для археологів - від предметів повсякденного побуту до витворів мистецтва.

За призначенням та декором можна виокремити п'ять основних категорій керамічних пам'яток, а саме: будівельні вироби, жертovníки, посуд, дрібна пластика та певні вироби, які пов'язуються з виробництвами (кружала, важки тощо). Щодо хронологічного та етнокультурного плану, то названі групи знайдених виробів представляються нерівномірно.

Серед цих знахідок найпоширенішим керамічним виробом є посуд, інші вироби зустрічаються вкрай рідко. Знайдений посуд легко може пошкоджуватися через дію різних механічних факторів, які на нього впливають, таким чином, перетворюючись на фрагментарну купу уламків у процесі використання чи перебування в ґрунті. Унаслідок певних причин, різні частини однієї посудини можуть потрапляти до різних археологічних комплексів, тому під час археологічних досліджень можуть виявлятися не пов'язані між собою фрагменти різних уламків, що часто ускладнює процес пошуку та ідентифікації певної археологічної культури, в нашому випадку, зрубної культури.

На сьогодні, посуд та його уламки є найчисельнішими одиницями в археологічних музейних збірках і саме вони першочергово використовуються у вивченні зрубної культури.

Щодо типології кераміки зрубної культури, то тут немає єдиної схеми. Як зазначив В. Горбов «... типологии создаются для анализа керамических серий отдельных памятников или регионов. То, что в каждом конкретном случае варьируется набор культурозначимых признаков и методика построения таксономических рядов, совершенно естественно. Здесь нет и не может быть

конкретних рекомендацій» [3, с. 29]. Тобто, роблячи аналіз керамічного комплексу, дослідник сам вибирає критерії для складання типології.

Відомий метод А. А. Бобринського який застосовується до аналізу керамічних виробів [2, с. 137-152]. Цей метод аналітичний, оскільки розглядає форми не як образ, а як сукупність елементарних елементів. В його основі лежить уявлення про форму та структуру як результат докладання конкретних систем розподілу фізичних зусиль стиснення, розширення та підйому пластичної сировини. Досліджується не просто особливості контурів, а особливості навичок праці гончарів, упереджені у формах посудин.

Усі глиняні посудини є тарою, та її форми характеризують особливості пристрою конструкцій цих тар. Тому їх вивчення спрямоване не на з'ясування контурів, а на з'ясування пристрою посуду, досягнення суворого уявлення про нього, для чого спочатку фіксуються точки найбільшої локальної кривизни. Всі форми в плоских зображеннях були розділені на кістяки - елементарні частини, за якими прийнято судити про наявність певних частин або їх відсутність. Сформованість частини виявляється за низкою ознак. Частини можуть перебувати в трьох станах: 1- сформованому, 2 - частково сформованому, 3 - несформованому, що відображає навички праці гончарів. Іноді під час роботи з керамікою бронзи фіксується проміжний, перехідний стан зі сформованості - 4 [2, с. 137-152]. Функціональна частина у сформованому стані виконує власну функцію та має власну геометричну форму. При частково сформованому стані частина продовжує виконувати свою функцію, але в неї відсутня специфічна форма. При несформованому стані частина має власну форму, але не виконує властиву їй функцію.

В результаті можливо дізнатися рівень навичок праці гончарів, традиційних та нетрадиційних форм, функціональної спеціалізації форм, зіставлення структури форм із типами посудин.

Викладений підхід дозволяє організувати на єдиній основі виявлення та облік інформації про форми. Ця методика була апробована дослідниками щодо кераміки епохи бронзи різних регіонів і різнорівневих виробництв. Використання зазначених процедур особливо корисно щодо кераміки асиметричних форм з комплексів, де чітко не визначаються межі між різним контуром форм посудин, відсутня формально фіксована стандартизація.

Ряд дослідників вже розробили свої типології, аналізуючи керамічний комплекс зрубної культури.

Зрубна культура, за С. Берестневим, має такі типи посуду (класифіковані за своєю формою та пропорціями):

- посуд банкоподібної форми. Дослідник зазначає, що у ранній період цієї археологічної культури цей посуд складав 80–85% від загальної кількості знайденого, у пізній – 70–75%. Серед знахідок, орнаментованими були близько половини екземплярів;

- чашоподібний посуд. У ранній період зрубної культури такий посуд складав 8–15% від загальної кількості знайдених пам'яток, у пізній час вони майже зникли. Більшість знайденого посуду даної форми було орнаментовано;

- посуд у формі горщиків. Горщики у ранній період складали всього 2–7% від загальної кількості знайдених пам'яток, проте у пізній час існування культури процент горщикоподібних знахідок виріс до 20–28% від загальної кількості. Орнаменти на цих посудинах зустрічаються у половини екземплярів;

– посуд у формі мисок. Миски раннього періоду були нечисленними знахідками, але у пізній вони вже починають зустрічатися та налічують 2,5–4% від загальних знахідок. Більшість з мисок є неорнаментованими посудинами, а ті композиції орнаментів, що зустрічаються на них, нескладні: на знахідках раннього етапу зустрічались переважно повторювальні елементи у вигляді кутоподібних або трикутних орнаментів, а на пізньому – у вигляді наліплених пружків;

– стаканоподібні посудини. Особливість цих посудин полягає у тому, що вони зустрічаються дуже рідко, вони нечисленні ні в ранній, ні в пізній періоди. Більшість таких знахідок не є орнаментованими, композиції на них нескладні: вони переважно складаються з одного повторювального орнаментального елемента;

– посуд котлоподібної (кубкоподібної) форми. Такі знахідки зустрічаються тільки в ранній період існування зрубної культури та не є чисельними. Майже всі вони орнаментовані;

– посудини, що мають сфероподібний тулуб. Є нечисельними, зустрічаються у ранній період. Більшість з цих посудин не мають орнаменту.

Статистичні дані та свідчення етнографів щодо співвідношення між різними типами посуду в побуті дозволяють припустити, що банкоподібні вироби – це традиційна для зрубної культури головна форма кухонного посуду. Після банкоподібного посуду починають зустрічатися горщики, а збільшення горщиків, в свою чергу, засвідчує факт зростання асортименту різного кухонного посуду впродовж історії існування даної археологічної культури [1, с. 110–116].

Лопатін В. аналізуючи керамічний комплекс зрубної культури з матеріалів розкопок біля с. Приображенка створив таку класифікаційну схему: відділ (безвінчикові, вінчикові); група (баночні, слабопрофільовані, гострореберні); тип (баночні – закриті, біконічні, прямостінні, відкриті; слабопрофільовані – коротковінчикові, високовінчикові, з розтрубоподібним вінчиком, з вертикальним вінчиком; гострореберні – увігнуті плечі, прямі плечі, опуклі плечі). Таким чином, два відділи, три групи, одинадцять типів [7, с. 10].

Класифікація орнаменту також представлена у вигляді ієрархічної структури від складного до простого: композиція – сюжет – мотив – елемент.

Археолог наголошує на тому, що дана система може бути застосована до будь-якого керамічного комплексу зрубної культури.

Дослідниця О.В. Кузьміна ділить кераміку зрубно-абашевських пам'яток на певні типи, а саме: – Банки, вони мають звичайну форму з прямими стінками, нагадують форму дзвона; – Горщики, мають плавний профіль зі злегка відігнутих віночком, вигин якого іноді утворює широкий жолобок на зовнішній поверхні посудини; дзвоноподібні та гостро реберні [6, с. 44].

Відомий археолог О. Мачалов, розробив свою типологію керамічного комплексу зрубної культури лісостепового Заволжя.

Відділ перший з шийкою, категорія горщики: – слабо профільовані або рівномірно профільовані з овальним тулубом; – з розширеним тулубом з шийкою: рівномірно профільовані або з уступом в верхній частині профілю; – з ребром в верхній частині профілю: з відігнутих вінчиком, з прямою слабо виділеною шийкою, з широким дном; – з уступом в верхній частині профілю: з високим горлом, з коротким горлом; – горизонтальні пропорції, рівномірно профільовані з уступом біля дна; – крупні з роздутим тулубом.

Відділ другий без шийні, категорія банки:

–з відкритим гирлом або з закритим гирлом.

Відділ другий без шийні, категорія миски:

–звичайні або мініатюрні зі зливом [8, с. 238].

Дослідники Північного Приазов'я В.О. Забавін, С.Г. Небрат, М.В. Булик, у своїй колективній монографії курганна група «Могила Бабакова» представили свою типологію керамічного комплексу.

Всю кераміку було розділено на два класи: Посуд з виділеною шийкою та посуд без шийки.

Посуд з виділеною шийкою розділила на два відділи:

–Відділ горщики: тип А (високі), тип Б (приземкуваті),

–Відділ гострореберні Тип А (гострореберний посуд струнких пропорцій), тип Б (гострореберний посуд низьких пропорцій), Тип В (гострореберний посуд на ніжці).

Другий клас посуд без шийки - Відділ банки: тип А (банки закриті), тип В (банки відкриті) [4, с 90].

Отже, роздивившись праці дослідників видно що до керамічного комплексу зрубної культури кожен дослідник застосовує свою типологію. Це цілком зрозуміло, адже територія на якій була розповсюджена зрубна культура велика і кожна місцевість має свої особливості. Також треба звернути увагу на те звідки походить керамічні вироби, це поселення або курган, від цього також буде залежить деталі на які буде звертати увагу дослідник. Таке велике різноманіття типології показує стан розробки теми, допомагає молодим науковцям обрати типологію для дослідження. Однак можна сказати що питання типології керамічного комплексу зрубної культури досі актуально. Є можливість узагальнити всі доробки археологів і створити єдину типологію для всього регіону розповсюдження зрубної культури.

Література:

1. Берестнев С. И. Восточноукраинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тис. до н.е.). Харьков: ПФ Амет, 2001. 265 с.
2. Бобринский А.А. Гончарство Восточной Европы: источники и методы изучения. М.: Наука, 1978. 272 с.
3. Горбов В.Н. О наименовании частей сосудов позднего бронзового века Эпоха бронзы Доно-Донецкого региона: *Материалы 5-го Украинско-Российского полевого археологического семинара*. - Киев-Воронеж, 2001. - С.29 - 32.
4. Забавін В.О., Небрат Г.С., Булик М.В. Курганна група «Могила Бабакова»: колективна монографія. Київ: Ліра-К, 2021. 206 с.
5. Кимеева Т. И., Окунева И.В. Основы консервации и реставрации археологических и этнографических музейных предметов. Кемерово, 2009. 252 с.
6. Кузьмина О.В. Срубно-абашевские взаимоотношения в лесостепном Поволжье. *Древние культуры Поволжья и Приуралья. Тр. КГПИ*. 1978. № 221, С. 43–46
7. Лопатин В.А. Срубные поселения степного Волго-Уралья. Саратов, 2002. 94 с.

8. Мочалов О.Д. К анализу форм керамики первой половины среднего бронзового века лесостепного Заволжья. URL: <https://www.alabin.ru/biblioteka/104.pdf>

УДК 930:323.1(477):355.01."2014/2022"

Новікова С. В., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та археології МДУ

МЕТОДИ ЗНИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Протягом всього часу після проголошення незалежності українці як нація залишалися у зоні ризику через сторонній вплив та постійні маніпуляції з боку Російської Федерації, метою яких був підрив суверенітету України. Особливо чітко це стало зрозумілим після окупації російською армією Криму та подій сумнозвісної «русской весны» 2014 р. і початку воєнних дій у Донецькій та Луганській областях. Нажаль, попри ці загрозові сигнали, відсутність в українському суспільстві однастайності у питанні ідентичності створювала підґрунтя для інформаційних атак північно-східного сусіда. І Україна не завжди ефективно та системно протидіяла цим атакам, внаслідок чого у граничних з РФ областях у доволі значного відсотка населення зберігалися проросійські і відверто антиукраїнські настрої, які постійно підживлювалися російською пропагандою через усі доступні медійні ресурси.

Агресивна інформаційна війна з вживанням слоганів про «колиску трьох братніх народів», державу, яка не відбулась, радянського громадянина і «руський мир» була спрямована на розмиття кордонів всього українського. 24 лютого 2022 року усі ці процеси завершилися відкритою повномасштабною військовою агресією. Вона остаточно розвіяла міфи російської офіційної риторики про «братство» і довела всьому світу, що росіяни у «кращих» традиціях своєї імперської політики намагаються знищити український народ, нашу самобутність та позбавити нас права на самостійний розвиток.

Крім інформаційної війни одними з найбільш дієвих інструментів нищення українства на окупованих РФ територіях стала політика русифікації в освіті та культурі, яку освітній омбудсмен України кваліфікував як освітній геноцид українського народу. Він здійснюється через заборону спілкуватися українською, навчатися за українськими освітніми програмами, вивчати не спотворену російською пропагандою історію, читати українські книжки. Механізми та методи цієї політики були напрацьовані на окупованих територіях Криму, Донеччини та Луганщини і проявилися у заходах, спрямованих на інтеграцію дітей та молоді до російського ідеологічного, історичного та культурного простору, а також на ізоляцію населення окупованих територій від інформаційного, освітнього та культурного простору України, на унеможливлення відновлення української ідентичності.

З 2014 р. окупаційна влада Криму і так званої «ЛДНР» за завданням керівництва РФ прискореними темпами відтворила систему патріотичного

виховання РФ та впровадила російську ідейно-змістову та методологічну основу в освітній процес. Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну окупований Крим став базою для підготовки та подальшої реалізації окупаційної політики на окупованих територіях Донецької, Запорізької та Херсонської областей у сфері освіти, культури та молодіжної політики. Також через Крим і вже безпосередньо території самої РФ забезпечується перекваліфікація освітніх кадрів відповідно до російських навчальних освітніх програм (наприклад, за тиждень до контрнаступу ЗСУ вчителів із Харківської області вивезли на курси до Курської області, з Маріуполя – до Ростова-на-Дону). З Криму та «ЛДНР» відбувається завезення так званими «волонтерськими» організаціями російських книжок та підручників до бібліотек навчальних закладів на окупованих територіях. Ця політика реалізується за безпосередньою участю представників усіх рівнів влади, силових структур РФ, освітніх та культурних установ, представників УПЦ МП.

На окупованих РФ територіях відбувається знищення української освітньої системи, ліквідація навчання українською. Вивчення української мови в окупованому Маріуполі, наприклад, можливе лише за заявою батьків. Не менш небезпечним є обов'язкове впровадження російських стандартів у викладання історії на окупованих територіях. Ці стандарти спираються на концепцію викладання навчального курсу «История отечества», переповнену догмами та пропагандистськими міфами. Ідеологічний тиск на дітей та молодь шкільного віку також чиниться через впровадження у навчальний процес уроків під назвою «Розмови про важливе», під час яких просуваються російські пропагандистські наративи про цілі так званої СВО, а також спрямовані на підтримку політики путінського режиму та дій збройних сил РФ. Будь-які згадки про Україну заборонені. Підручники з історії України, української мови та української літератури спалюються, з бібліотек вилучається українська історична та художня література. Викладання здійснюється виключно російською мовою.

Частина педагогів виїхали з окупованих територій, частина свідомо звільняються, щоб не співпрацювати з ворогом. Відомі випадки, коли окупанти вривалися до будинків та здійснювали допити керівників закладів освіти, вчителів, звинувачували їх у застосуванні української мови, націоналізмі, у пропаганді «неправдивої» історії, є випадки викрадення, застосування тортур. Через це на тимчасово окупованих територіях утворюється брак вчителів, і до освітнього процесу окупанти намагаються залучати осіб, які не мають педагогічної освіти та досвіду. З весни 2022 р. з території РФ завозять так званий «педагогічний десант», працевлаштовують учителів з віддалених російських регіонів. Але, на жаль, існує і багато прикладів, коли освітяни добровільно стають колаборантами. Найбільша кількість таких шанувальників «русского мира» виявилася у школах та інших навчальних закладах, закладах культури Маріуполя та навколишніх населених пунктів. Майже щодня на каналі «Маріуполь. Спротив» та інших інформаційних ресурсах з'являються свідчення, в яких зафіксовано факт колаборації саме вчителів історії та української мови багатьох шкіл міста та інших окупованих територій Донецької області.

Масштабним і небезпечним злочином РФ на окупованих територіях є також тотальна мілітаризація освіти, яка є порушенням норм Конвенції ООН про права дитини та інших норм міжнародного гуманітарного права. Ця мілітаризація здійснюється через діяльність молодіжних мілітарних організацій типу

«Юнармія», які не лише сприяють пропаганді служби у силових структурах РФ, але й розповсюдженню антиукраїнських ідей та настроїв серед молоді. Неповнолітніх та молодь масово залучено до пропагандистських заходів РФ на окупованих територіях, проводять т. зв. «військово-патріотичні» збори та вишкіл.

Через інтернет та соціальні мережі здійснюється психологічний тиск та залякування населення на окупованих територіях. Так, будь-які прояви проукраїнської позиції жорстоко переслідуються і подаються як прояви нацизму, тероризму та екстремізму, які за російською пропагандою та панівною ідеологією ототожнені з українською державністю, історією та ідентичністю.

Ще одним засобом окупаційної політики є систематичне вивезення дітей з українських територій, окупованих після 24 лютого 2022 р., до РФ та окупованого Криму. Ці депортації відбуваються під виглядом евакуації з зони бойових дій, а також відпочинку і оздоровлення. Такі діти зазнають підвищеного ідеологічного та психологічного тиску, спрямованого на знищення їхньої української ідентичності.

У квітні 2022 р. Верховна Рада України визнала дії Збройних сил російської федерації, її політичного і військового керівництва, під час останньої фази збройної агресії, розпочатої проти України 24 лютого 2022 року, геноцидом українського народу і звернулася до ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання вчинення російською федерацією геноциду Українського народу, а також злочинів проти людяності та воєнних злочинів на території України.

Література:

1. Бондарчук А. ОКУПОВАНИ. Російзація української освіти на тимчасово окупованих територіях. Орвеллівські мотиви. *ZN,UA*. 27 вересня 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/okupovani-rosijska-ukrajinska-osvita-na-timchasovo-okupovanikh-teritorijakh.html>

2. Грицак Я. Українська ідентичність. *Критика*. 2016. Вип. 3–4 (221–222). URL: <https://krytyka.com/ua/articles/ukrayinska-identychnist>

3. Знищення національної ідентичності неповнолітніх дітей і молоді в Криму як акт геноциду РФ в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 11.11.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentarij-ekspertiv/znyshchennya-natsionalnoyi-identychnosti-nepovnolitnikh-ditey-i-molodi-v>

4. Клочко Н. Русифікація освіти на Харківщині: оприлюднено секретні документи окупантів. *Главком*. 8 листопада 2022. URL: <https://glavcom.ua/country/science/rusifikatsija-osviti-na-kharkivshchini-opriljudneno-sekretni-dokumenty-okupantiv-887747.html>

5. Кремін Т. Стійкість української ідентичності та війна. *LB.UA*. Дорослий погляд на світ. 2 вересня 2022. URL: https://lb.ua/blog/taras_kremin/528197_styikist_ukrainskoi_identichnosti.html

6. Ткаченко О. Чому українці мають усвідомити важливість національної ідентичності. *Українська правда*. 22 лютого 2021. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/02/22/244016/>

7. Освітній геноцид – складова російського геноциду українського народу.

УДК 908 (477.62-2Мар)

Романцов В. М., д.і.н., професор, завідувач кафедри історії та археології

ПРОБЛЕМА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ М. МАРІУПОЛЯ

Розпочата у 2014 р. путінським злочинним диктаторським режимом війна проти України гостро поставила питання про переосмислення українцями своєї історико-культурної спадщини, яка протягом майже 370 років спотворювалася московською, імперською, більшовицько-комуністичною, а в пострадянський час – кремлівською неоімперською владою. Той період в історії України, який почався в середині XVII ст. під московським пануванням, Михайло Драгоманов назвав «пропащим часом» [6]. Багато десятиліть російська імперська, радянська історична політика була спрямована на знищення всього українського в історії та культурі.

Потужна комуністична пропаганда та її кремлівська наступниця всіляко намагалася стерти з історичної пам'яті українців Київську Русь як нерозривну частку нашої історії, замовчували українське козацтво та державу Гетьманщину, Конституцію прав і вольностей Війська Запорозького, фальсифікували діяльність українських гетьманів-державників Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи, Пилипа Орлика, намагалися витравити Українську революцію 1917 – 1921 рр., обстрілювали борців за незалежність України XX ст., називали їх злочинцями, бандитами, заперечували злочини Голодомору та дії імперських спецслужб СРСР та РФ – ОДПУ, НКВС, МДБ, КДБ, ФСБ.

Для одурманювання людей багато десятиліть використовували величезні фінансові ресурси, різноманітні інформаційні засоби, вплив освітніх установ, дитячих та юнацьких організацій ідеологічного спрямування, масові пропагандистські кампанії, пускали в хід лженаукові історичні міфи [3].

Попри всі зусилля, зробити повністю це не змогли, хоча великою мірою деформували історичну пам'ять багатьох українців. Нинішні російські загарбники не лише продовжують злочинні дії своїх попередників, фактично здійснюють тотальне руйнування українських історичних та культурних пам'яток в окупованих містах та селах, щоб позбавити наших нащадків історичної пам'яті.

Це питання потребує висвітлення як у загальнодержавному, так і в регіональному аспектах. Різні аспекти переосмислення історико-культурної спадщини аналізують українські науковці: В. Брехуненко [3], В. В'ятрович [4], П. Гай-Нижник [1], В. Гриневич [5] та ін. Свої особливості має культурно-історична спадщина українців у Північному Приазов'ї, зокрема, у Маріуполі. Це – одне з найдавніших у цьому регіоні, поліетнічне за складом населення місто, розташоване на українсько-російському кордоні, важливий індустріальний, культурний та адміністративний центр краю.

Перша чверть століття незалежності України у Маріуполі та Приазов'ї, як і загалом на Донеччині, значною мірою зберігалися радянські та російські історико-культурні впливи, були поширені історичні міфи про один «русский

народ», активізувалася агресивна пропаганда «русского мира», нав'язувалися пропагандистські акції вшанування «победы советского народа в великой отечественной войне», так зване «победобесие», що отруїло свідомість значної частини місцевих мешканців відвертим проросійським шовінізмом і готувало підґрунтя для російської гібридної агресії 2014 р.

Багато десятиліть триває дискусія істориків про дату заснування Маріуполя навколо явно ідеологізованої радянської версії, запропонованої науковою співробітницею Маріупольського краєзнавчого музею Р. Сасенко, яка виводила дату заснування від 1778 р., коли імперський уряд запланував на місці козацької новосіченської Кальміуської фортеці створити опорний пункт свого панування у цьому стратегічно важливому регіоні – місто Павловськ [2; 8; 10]. Тривалий час переважно на старих історико-культурних позиціях залишався один з найстаріших на Донеччині Маріупольський краєзнавчий музей і значна частка його співробітників [16]. Навіть українське реєстрове козацтво новітньої доби, яке досить активно діяло у Маріуполі [13].

Роки російсько-української війни – це важливий період у тривалому процесі націєтворення та державотворення в Україні, що вказує на необхідність переосмислення історико-культурної спадщини української нації, подолання численних історичних міфів, які сформувалися переважно під впливом російської імперської пропаганди і спрямовані на підпорядкування суспільної свідомості українців. Важливим рубежем у цьому процесі став закон про декомунізацію [11]. На його виконання у Маріуполі, як і в усій Україні розгорнулася діяльність, спрямована на усунення в назвах топонімів міста тих, що пов'язані з комуністичним режимом. З цією метою рішенням міської ради було створено на громадських засадах комісію з перейменування вулиць, площ та скверів, яку очолила депутат міськради Ірина Дудіна, яка попередньо обговорювала пропозиції з цих питань, що подавалися у міську раду [9]. За участю зазначеної комісії у Маріуполі відповідно до положень вказаного Закону було перейменовано 75 об'єктів топоніміки [15].

24 лютого 2022 р. Україна стала об'єктом повномасштабної російської агресії, яка розширила російську гібридну війну. У цих військових діях Маріуполь, який кремлівський диктатор Путін назвав «древним русским городом» [12], у дійсності став українською фортецею на Азовському морі. Серед численних фактів військових злочинів російських окупантів у Маріуполі навесні 2022 року було руйнування та пограбування краєзнавчого музею [16]. Окупанти знищили в місті мозаїки Алли Горської та Віктора Зарецького, демонтували пам'ятник «Жертвам Голодомору 1932-1933 рр. та політичних репресій», Меморіал пам'яті загиблих маріупольців, які захищали Україну [7].

Загарбники знищують українську історичну пам'ять і нав'язують нам чужу, фальсифіковану історію. Російсько-українська війна засвідчує наскільки важливою є історична політика України для національної безпеки в гуманітарній сфері. Нинішня трагедія Маріуполя підтверджує цю думку і вказує недостатність попередньої роботи щодо подолання історичних міфів, подолання сталінізму та «радянщини» у свідомості людей, до чого дуже слушно закликала голова маріупольського історико-просвітницького товариства Меморіал Г. Захарова [14]. Все більш актуальним стає формування у мешканців міста історичної пам'яті, яка

ґрунтується на наукових знаннях, а не на ностальгії за минулим, яке вони сприймали під впливом ворожої пропаганди.

Література:

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2016. 586 с.
2. Бажан О.Г. Маріуполь. *Енциклопедія історії України*: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2009. С. 509.
3. Брехуненко В. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. Київ, 2017. 280 с.
4. В'ятрович В. (Не)подоланий тоталітаризм. Український урок. *Дзеркало тижня*. 2014. 21 березня. Вип. 10. 21-28 березня. <https://zn.ua/ukr/HISTORY/ne-podolaniy-totalitarizm-ukrayinskiy-urok-.html>
5. Гриневич В. Подолання тоталітарного минулого. Частина 1: Світовий досвід. *Авторський блог Владислава Гриневича. Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*. Опубліковано 26.06.2019. URL: [https://uamoderna.com/blogy/podolannya-totalitarnogo-minulogo-chastina-5-velikavitchiznyana-vijna-yak-rosijskij-imperskij-mif-\(pochatok\)/kopiya-podolannya-totalitarnogo-minulogo-chastina-1-svitovij-dosvid_](https://uamoderna.com/blogy/podolannya-totalitarnogo-minulogo-chastina-5-velikavitchiznyana-vijna-yak-rosijskij-imperskij-mif-(pochatok)/kopiya-podolannya-totalitarnogo-minulogo-chastina-1-svitovij-dosvid_)
6. Драгоманов М. П. Пропащий час: Українці під Московським царством, 1654–1876. *Український історичний журнал*. 1991. № 9. С. 131-143.
7. Железняк Г., Папіна О., Міпер П. Стирають пам'ять про історію: скільки об'єктів культурної спадщини зруйновані у Маріуполі. Опубліковано 23. 10. 2022. URL: <https://suspilne.media/298364-stiraut-pamat-pro-istoriu-skilki-obektiv-kulturnoi-spadsini-zrujnovani-u-mariupoli/>.
8. Калосов С. Про дату заснування Маріуполя. Опубліковано 23.05.2018. URL: https://uagreeks.com/archives/1705_
9. Комісія з перейменування вулиць, площ та скверів направить свої рекомендації щодо нової назви для Адміністративної площі Опубліковано 14. 09. 2017, URL: <https://mariupolrada.gov.ua/news/komisija-z-perejmenuvannja-vulic-plosch-ta-skveriv-napravit-svoi-rekomendacii-schodo-novoi-nazvi-dlja-administrativnoi-ploschi>.
10. Пірко В. Джерела про час заснування населених пунктів Донеччини в XVI – XVIII ст. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vasyl_Pirko/Dzherela_pro_chas_zasnivannia_naselenykh_punktiv_Donechchyny_v_XVI_XVIII_st.pdf?PHPSESSID=aq8f0up8a2gci1vpo9iq2tfok4_
11. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки / Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 26.
12. Путин назвал Мариуполь древним русским городом, где есть над чем работать. Опубліковано 04.11.2022. URL: https://www.rbc.ru/politics/04/11/2022/6364f85a9a794785f611c317_

13. Романцов В. Маріуполь: суперечності формування історичної пам'яті про козацтво у пострадянський період. *Матеріали міжнародного науково-інформаційного круглого столу «Козацький фактор» у сучасній російсько-українській війні й досвід ХХ ст.*. Львів, 2022. С. 99-107.

14. Сталинизм еще никуда не ушел из нас. Інтерв'ю с главой «Мемориала» Галиной Захаровой. Опубліковано 17. 05. 2020. URL: <https://www.0629.com.ua/news/2397874/stalinizm-ese-nikuda-ne-usel-iz-nas-intervu-s-glavoj-memoriala-galinoj-zaharovoj>.

15. У Маріуполі перейменували 75 об'єктів топоніміки. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/u-mariupoli-pereimenuvali-75-obektiv-toponimiki>

16. “Якщо порівняти з Другою світовою, руйнування більші”. Працівник музею в Маріуполі про команду та експонати, віддані росіянам. Опубліковано. 14.07.2022. URL: <https://gwaramedia.com/yakshho-porivnyati-z-drugoyu-svitovoyu-rujnuvannya-bilshi-pracivnik-mariupolskogo-muzeyu-pro-komandu-ta-ekspnati-viddani-rosiyanam/>.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
ТА СВІТОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ**

УДК 314.1 (043)

Балабанов К. В.,

доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин

Беззубченко Ю.Я.,

Здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

**ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО ФРН У КОНТЕКСТІ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Після початку повномасштабного наступу Росії проти України 24 лютого в одну лише Німеччину прибуло понад мільйон українців та українок, які рятуються від бойових дій у себе на батьківщині. На ці та багато інших питань відповідає перше репрезентативне дослідження, яке провели три німецькі соціологічні інститути спільно з Федеральним відомством у справах міграції та біженців (BAMF).

За інформацією Федерального міністерства внутрішніх справ, Федеральна поліція виявила понад 320 тисяч біженців з України в Німеччині (станом на 8 квітня 2022 року). Проте фактичне число може бути вищим, оскільки немає фіксованого прикордонного контролю з країнами ЄС, такими як Польща, і військові біженці не зобов'язані реєструватися. Українці з біометричним паспортом можуть вільно пересуватися ЄС протягом 90 днів без візи.

Межі між Україною та Європейським Союзом залишаються відкритими. Проте уряд України ухвалив, що чоловіки віком від 18 до 60 років мають залишатися в країні та проходити військову службу. Тому нині в ЄС шукають захисту переважно жінки, діти та люди похилого віку [1, 6].

За даними ООН, Україну залишили понад чотири мільйони людей. За даними дитячої благодійної організації ЮНІСЕФ, близько половини з них – діти. Крім того, 2,5 мільйони дітей були змушені втекти від війни всередині країни.

За даними Statista, 2020 року в Україні проживало близько 41,48 мільйона жителів, середній вік на той момент становив 41,2 роки (медіанний вік). Після початку війни значно змінилося не лише гендерне співвідношення українського населення Німеччини, а й вікова структура. Діти непропорційно представлені серед українців, які вперше зареєстровані в Німеччині з кінця лютого 2022 року.

На кінець 2021 року у Німеччині проживало 138 000 громадян України – це 1,3% іноземного населення. Приблизно 238 000 росіян, що у Німеччині, були одинадцятю за величиною групою серед іноземного населення з часткою 2,2%.

З 24 лютого 2022 року з України втекло багато людей. За попередніми результатами спеціальної оцінки міграційної статистики, у жовтні 2022 року у Німеччині було зареєстровано близько 38 тисяч іммігрантів з України. 54% новоприбулих (близько 20 000 осіб) були жінками [2].

Імміграція кратна щомісячному рівню міграції попередніх років: у середньому в період з 2019 до 2021 року реєструвалося близько 1100 іммігрантів з України на місяць.

Після розпаду Радянського Союзу 1991 року відносно високий рівень імміграції з Росії та України до Німеччини щорічно реєструвався до початку 2000-х років [1, 27].

Після фази ослаблення імміграція з України знову збільшилася з 2014 р. (2013 р.: імміграція 8000 осіб, 2014 р.: імміграція 14 000 осіб). У перший рік пандемії корони 2020 імміграція з Росії та України різко скоротилася; У 2021 р., навпаки, за остаточними результатами міграційної статистики знову спостерігалось зростання імміграції (Україна: 13 000, Росія: 17 000) [3].

За даними мікроперепису 2021 року, у Німеччині проживало 308 000 осіб з українським міграційним минулим та 1,30 мільйона людей з російським міграційним походженням. За останні вісім років кількість людей з українським міграційним минулим збільшилась на 24% (2013 р.: 249 000), а кількість вихідців із Росії збільшилася лише на 8% (2013 р.: 1,21 млн).

У той час як 81% людей з міграційним минулим із Росії мають німецьке громадянство, це стосується лише 54% людей з міграційним минулим з України. 77% усіх людей з міграційним минулим із Росії та 82% з міграційним минулим з України іммігрували самі.

У регіональному розподілі є невеликі відмінності, але Північна Рейн-Вестфалія була найпопулярнішою федеральною землею у 2021 році як для людей із міграційним минулим із Росії, так і для українців. Тут проживав кожен четвертий виходець із Росії (26%) та кожен п'ятий виходець з України (20%). Баварія (17%) та Баден-Вюртемберг (14%) йдуть за людьми з українським міграційним минулим. Люди з російським міграційним минулим також часто жили у Баден-Вюртемберг (15%) та Нижній Саксонії (14%). За десять років кількість людей, які шукають захисту в Україні, збільшилася майже вдвічі [4,18].

За десять років кількість людей, які шукають захисту від України у Німеччині, збільшилася майже вдвічі. За даними Центрального реєстру іноземців, на 31 грудня 2021 р. їх було 36 820 осіб, що на 93,6% більше, ніж на 31 грудня 2011 р. (19 015 осіб). Зростання було особливо сильним у 2014 та 2015 р. Кожна 50-та людина, яка звернулася за захистом, прибула з України наприкінці 2021 р. (1,9%), у 2011 р. ця частка, як і раніше, становила 3,8%.

Частка українців, які шукають захисту із визнаним статусом постійного чи тимчасового захисту, знову зросла до 90,0% на кінець 2021 року. На кінець 2016 року вона становила 79,9%. Для іншої частини статусу захисту не було визнано або все ще було відкрито на відповідну звітну дату.

Наразі всі федеральні землі розширили свою інфраструктуру прийому у 2022 році: у Баварії, наприклад, було створено близько 40 000 нових місць прийому для біженців з України, а у Нижній Саксонії кількість місць у пунктах прийому збільшилася більш ніж удвічі. Всі відповідальні міністерства повідомляють, що заповнюваність приміщень для біженців дуже висока: у Гамбурзі та Берліні вона становить близько 99 відсотків. У Бранденбурзі, Мекленбурзі-Передній Померанії та Нижній Саксонії вона становить близько 80 відсотків. Все частіше використовуються аварійні притулки у холах, готелях та комерційних об'єктах [8].

Багато українських біженців досі живуть у прийомних пунктах. Деякі з них не можуть знайти власну квартиру на тісному ринку житла. Інші, які знайшли приватне житло після прибуття до Німеччини - одні або з родичами, знайомими або сім'ями, що приймають - з тих пір були змушені покинути ці квартири і переїхати в житло для біженців. Близько 29 000 біженців з України розміщено у державному житлі у Баварії. У Гамбурзі близько 17 000 чоловік, у Берліні близько 3 000 осіб (станом на листопад). У більшості федеральних земель людей значно менше, оскільки приймальні пункти федеральних земель все частіше потрібні для інших осіб, які шукають притулку [16].

Біженці зазвичай розподіляються між федеральними землями відповідно до так званого ключа Кенігштейна. Федеральні землі, своєю чергою, розподіляють його між муніципалітетами та округами. З червня 2022 року, крім системи первинного розподілу для осіб, які шукають притулку (EASY), діє «БЕЗКОШТОВНА» система реєстрації та розподілу для біженців з України.

Якщо порівняти кількість бенефіціарів та студентів з України із загальною чисельністю населення федеральних земель, впадає в око, що деякі федеральні землі прийняли кількість людей вище за середнє. До них відносяться Мекленбург-Передня Померанія, Саксонія та Гамбург [24].

Таким чином, можна зробити висновок, що частка громадян з українським громадянством у ФРН до 24 лютого 2022 року була меншою, після початку гарячої фази війни українських біженців стало більше. У першому півріччі 2022 року до Німеччини прибуло понад мільйон осіб з іноземним громадянством. Це число не було таким високим із 1990 року. У списку країн, які прийняли з 24 лютого 2022 року максимальну кількість біженців з України, Німеччина поступається лише Польщі. На жаль, головною причиною переїзду українців стало повномасштабне вторгнення Російської Федерації. Наразі тенденція вимушеного переселення українців спадає.

Література:

1. Deutschland ist 2022 wieder Spitzenreiter bei Asylanträgen. URL: <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/gefluechtete-deutschland-ist-2022-wieder-spitzenreiter-bei-asylantraegen/28889356.html> (дата звернення:24.12.2022)
2. Rekord-Zuwanderung in Deutschland erwartet. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/gesellschaft/ukraine-fluechtlinge-157.html> (дата звернення:10.10.2022)
3. Flucht vor Ukraine-Krieg: Weniger Spenden, viele Probleme. URL: <https://www.ndr.de/ratgeber/Flucht-vor-Ukraine-Krieg-Weniger-Spenden-viele-Probleme,ukrainehilfe112.html> (дата звернення:17.10.2022)
4. Flucht vor dem Krieg: Informationen für Menschen aus der Ukraine. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/information-people-fleeing-war-ukraine_de (дата звернення:02.05.2022)
5. Gesamtzahl der offiziell gezählten Kriegsflüchtlinge aus der Ukraine in Deutschland bis August 2022. URL: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1294820/umfrage/kriegsfluechtlinge-aus-der-ukraine-in-deutschland/> (дата звернення:01.09.2022)
6. Informationen zu Schutzsuchenden aus der Ukraine. URL: <https://www.asyl.net/schutzsuchende-ukraine> (дата звернення:08.05.2022)

7. Kossert A. "Dass Flüchtlinge willkommen sind, ist die Ausnahme". URL: https://www.zeit.de/2022/24/andreas-kossert-fluechtlinge-zwangsmigration-ukraine?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F (дата звернення:08.06.2022)
8. Kreml: Angriffe in Donezk fortgesetzt. URL: <https://www.tagesschau.de/newsticker/liveblog-ukraine-samstag-219.html> (дата звернення:17.12.2022)
9. Höchste Nettozuwanderung seit 1990. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/zuwanderung-deutschland-111.html> (дата звернення:29.11.2022)
10. Wie viele Ukrainischstämmige leben in Deutschland? URL: <https://mediendienst-integration.de/artikel/wie-viele-ukrainischstaemmige-leben-in-deutschland.html> (дата звернення:21.02.2022)
11. Mehr als 600.000 Geflüchtete. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/gefluechtete-ukraine-107.html> (дата звернення:05.05.2022)
12. Berichterstattung zu den Auswirkungen der Fluchtmigration aus der Ukraine auf den deutschen Arbeitsmarkt und die Grundsicherung für Arbeitsuchende. URL: https://statistik.arbeitsagentur.de/DE/Statischer-Content/Statistiken/Themen-im-Fokus/Ukraine-Krieg/Generische-Publikationen/Hintergrundinfo-Berichterstattung-Ukraine.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (дата звернення:23.11.2022)
13. Flüchtlinge aus der Ukraine. URL: <https://mediendienst-integration.de/migration/flucht-asyl/ukrainische-fluechtlinge.html> (дата звернення:02.12.2022)
14. Brücker H., Goßner L., Hauptmann A., Jaschke P., Kassam K., Kosyakova Y., Stepanok I. Die Folgen des Ukraine-Kriegs für Migration und Integration: Eine erste Einschätzung. URL: <https://doku.iab.de/forschungsbericht/2022/fb0222.pdf> (дата звернення:02.03.2022)
15. Mehr als 5,5 Millionen Geflüchtete aus der Ukraine. URL: <https://interaktiv.waz.de/ukraine-fluechtlinge-zahlen-karte-grafiken/> (дата звернення:30.03.2022)
16. Krieg in der Ukraine. URL: <https://www.integrationsbeauftragte.de/ib-de/staatsministerin/krieg-in-der-ukraine> (дата звернення:15.04.2022)
17. Krieg in der Ukraine: Soziale Folgen, Migration und Solidarität im Kulturbereich. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/de/agenda/briefing/2022-10-17/0/krieg-in-der-ukraine-soziale-folgen-migration-und-solidaritat-im-kulturbereich> (дата звернення:13.10.2022)
18. Mehr als eine Million ukrainische Geflüchtete. URL: <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/fluechtlinge-deutschland-million-ukraine-krieg-russland-100.html> (дата звернення:07.10.2022)
19. Mitteldeutschland vor dem Fluchtwinter – Schaffen wir das? URL: <https://www.mdr.de/nachrichten/thueringen/fluechtlinge-ukraine-unterkunft-fakt-ist-100.html> (дата звернення:15.11.2022)

20. Russland greift die Ukraine an: Aktuelles zum Krieg in der Ukraine. URL: <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/ukraine-russland-konflikt-blog-100.html> (дата звернення: 21.12.2022)
21. Schätzungen zur Anzahl¹ der Flüchtlinge aus der Ukraine nach Zustrom in den Nachbarländern von Februar bis Dezember 2022. URL: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1293861/umfrage/anzahl-der-kriegsfluechtlinge-aus-der-ukraine-nach-aufnahmeland/> (дата звернення: 20.12.2022)
22. Starker Zuwachs an ukrainischen Staatsbürgern seit Ende Februar 2022. URL: https://www.destatis.de/DE/Im-Fokus/Ukraine/Gesellschaft/_inhalt.html#:~:text=Seit%20Kriegsbeginn%20ist%20die%20Zahl,in%20Deutschland%20als%20Ende%20Februar. (дата звернення: 09.10.2022)
23. Ukraineflüchtlinge: Zunehmend Probleme bei Verteilung. URL: <https://www1.wdr.de/nachrichten/landespolitik/ukrainische-schulkinder-100.html> (дата звернення: 18.09.2022)
24. Dass die Ukrainerinnen bald zurückkehren, ist unwahrscheinlich. Die Gastländer sollten ihre Integration jetzt vorantreiben. URL: <https://www.nzz.ch/meinung/die-meisten-ukrainischen-fluechtlinge-werden-in-europa-bleiben-ld.1713856?reduced=true> (дата звернення: 30.11.2022)
25. Ukrainische Bevölkerung in Berlin. URL: <https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/schwerpunkte/ukraine> (дата звернення: 23.12.2022)
26. Das Bundesamt in Zahlen 2020 Asyl, Migration und Integration. URL: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/BundesamtinZahlen/bundesamt-in-zahlen-2020.pdf?__blob=publicationFile&v=2 (дата звернення: 13.09.2021)
27. Statistik. URL: (дата звернення:)
28. Aktuelle Zahlen (11/2022). URL: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/AsylinZahlen/aktuelle-zahlen-november-2022.html;jsessionid=2DC667D6C6FC61B790F2BA4D8D5FB7E6.intranet231> (дата звернення: 27.11.2022)
29. Wie Geflüchtete in Deutschland integriert werden sollen. URL: https://www-deutschlandfunk-de.translate.goog/ukraine-fluechtende-arbeitsmarkt-integration-sonderstatus-100.html?_x_tr_sl=de&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc (дата звернення: 08.04.2022)
30. Ukrainische und russische Bevölkerung in Deutschland auf Kreisebene. URL: [https://www.destatis.de/DE/Im-Fokus/Ukraine/Gesellschaft/_inhalt.html#:~:text=Gut%2038%20000%20Zuz%C3%BCge%20aus%20der%20Ukraine%20im%20Oktober%202022&text=In%20Deutschland%20wurden%20im%20Oktober,20%20000%20Personen\)%20waren%20weiblich.](https://www.destatis.de/DE/Im-Fokus/Ukraine/Gesellschaft/_inhalt.html#:~:text=Gut%2038%20000%20Zuz%C3%BCge%20aus%20der%20Ukraine%20im%20Oktober%202022&text=In%20Deutschland%20wurden%20im%20Oktober,20%20000%20Personen)%20waren%20weiblich.) (дата звернення: 18.04.2022)

УДК 327.82

Грідіна І. М.

доктор історичних наук, професорка кафедри політології та міжнародних відносин Маріупольського державного університету

ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРОТОКОЛУ ТА ЕТИКЕТУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Дипломатичний протокол та етикет – інструмент зовнішньої політики та дипломатії, основна функція якого забезпечення засадничого принципу ООН – суверенної рівності її членів, рівнозначності та рівноправності учасників міжнародних відносин та їх представників. Реалізується ця функція за допомогою головних протокольних та церемоніальних принципів – міжнародної ввічливості та взаємності, загальні аспекти яких регулюються Віденською конвенцією про дипломатичні зносини.

Грунтуючись на вікових історичних традиціях та світовому досвіді, дипломатичний протокол та етикет є однією з найконсервативніших категорій у міжнародних відносинах. Під час переломних моментів міжнародного порядку денного протокол залишається рятівним островом стабільності, впорядковуючи мінливість та хаос, надаючи інструментальну можливість забезпечувати спілкування, зокрема під час війн та конфліктів.

Разом з тим, дипломатичний протокол та державний церемоніал є потужною символічною системою, яка за допомогою відповідних символів - сигналів супроводжує, підсилює, натякає, а іноді навіть заперечує умовну дипломатичну мову та просуває свій порядок денний. Вже майже рік порядок денний для нашої країни та й світу в цілому – це найбільша війна в Європі з часів Другої світової з підступним та потужним агресором, зокрема й на найважливішому дипломатичному фронті. «Сьогодні нашу державу представляє війна. І ми мусимо це відобразити у протокольних реаліях. Ми не вибираємо сьогодні ні одяг, ні правила, ми відмовляємося від церемоніальної частини протоколу, яка офіційно прийнята. Нам сьогодні не до церемоній і дрескодів», - зазначає Марина Марцинюк, кандидатка історичних наук, експертка експертного центру «Дипломатія: міжнародні відносини, етикет, протокол» при університеті імені Тараса Шевченка [3].

Символічно-сигнальна система політично-дипломатичного фронту України втілюється за допомогою усіх видів протокольних інструментів: мовних, церемоніальних, невербальних, які за звичайні часи вважались би відступом та, подекуди, відвертим порушенням дипломатичного протоколу. Намагання російської сторони закидати українським політикам та дипломатам порушення протокольних норм, зокрема дрес-коду під час церемоніальних заходів, свідчить про дієвість та влучність протокольних демаршів української сторони. А прецеденти прийняття їх на озброєння іншими децидентами (бойкоти лаврова на міжнародних заходах, під час саміту ШОС лідери Киргизстану, Туреччини, Азербайджану, Індії та Ірану не відмовили собі у задоволенні запізнитися на двосторонню зустріч зі своїм російським візаві, який сам часто зловживав такими витівками, та багато інших) свідчать про початок нового змістовного наповнення формальних рамок дипломатичного протоколу та державного церемоніалу. На перше місце виходять не намагання за будь-яку ціну зберегти обличчя, а

навантажити протокольні функції відповідними сенсами: не має значення в чому відстоювати суверенність своєї держави – у флісці чи у смокінгу, «функція "краси" зараз є вторинною» [3].

Спричинені війною головні зміни, які, на нашу думку, і далі відбуватимуться у дипломатичному протоколі та етикеті, це його спрощення та деформалізація, зокрема втілена у «відвертість».

Процеси спрощення та деформалізації можна спостерігати у двох проявах – стихійно-ситуативному (на початку широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.) та аналітично-цілеспрямованому (результат опрацювання вдалих протокольних кейсів). Так, стихійно виникла протокольна «компліментарна» практика звернення до російської сторони у традиціях листування запорізьких козаків з турецьким султаном. 26 лютого 2022 р. голова Державної прикордонної служби України Сергій Дейнеко в офіційному листі голові Державного прикордонного комітету республіки білорусь Анатолію Лаппо, звинувативши білорусь та особисто її головного прикордонника у підтримці країни-агресора, використав зовсім не протокольний, але відповідний ситуації завершальний комплімент: «Мы победим. Будьте вы прокляты, твари!!! С презрением, Сергей Дейнеко» [1].

Майже з перших днів широкомасштабного вторгнення була започаткована та згодом затвердилась так звана «граматика зневаги». Філолог Д. Данільчук зауважує, що це перша в історії війна, коли назву ворожої країни та прізвища її лідерів маркують на письмі невживанням великої літери [2].

Під час спілкування української сторони з представниками країни-агресора втратило сенс одне з понять дипломатичної мови, як інструмента донесення до опонента складних, або потенційно суперечливих меседжів у ввічливій та обтічній формі. Блюзнірська та відверто брехлива риторика російських політиків та дипломатів у намаганні пояснити цілі так званої «сво» за принципом взаємності отримала гідні відповіді українських дипломатів. Постійний представник України при ООН Сергій Кислиця відверто «тролить» російських дипломатів та політиків, зокрема радить міністру закордонних справ лаврову, звертатися по «психіатричну допомогу», пропонує відправити делегацію рф у місце «менш ніж за милю від штаб-квартири ООН до лікарні на обстеження», путіну пропонує застрелитися, як це зробив Гітлер [4; 6].

Відхід від класичних м'яких та обтічних дипломатичних прийомів, які застосовуються українською дипломатією і на публіку, і в закритому режимі, жорсткість та гранична прямота у постановці питань, вимогах дотримуватись обіцянок у спілкуванні з союзниками та партнерами вже отримала назву «недипломатичної дипломатії» [5]. Можна по-різному ставитись до таких змін, але фактом залишається те, що мова дипломатичного спілкування стає відвертішою та жорсткішою, вирішуючи невідкладні питання воєнного часу.

Досвідчений дипломат В. Чалий пропонує йти далі, змінюючи основи дипломатичного протоколу та етикету, діяти креативно, відповідно тому, як змінюється світ та конкретна ситуація, і те, що було вчора прийнятним – сьогодні піддавати сумніву, наприклад, знайти інші жести, ніж потискання рук воєнним злочинцям [7].

Одним з вдалих, на наш погляд, кейсом аналітично-цілеспрямованої зміни протокольних норм є своєрідний мілітарний дрес-код українських політиків на чолі з президентом. Зовнішній вигляд В. Зеленського на церемоніальних

протокольних заходах, останнім з яких були візит до США та виступ у Конгресі, став предметом активного обговорення, що свідчить хоч і про суперечливий, але цілком вдалий іміджевий крок – країна веде війну, а війна не дозволяє вести справи як завжди. Б. Яременко, дипломат, керівник Фонду «Майдан закордонних справ» вважає, що дрес-код українського президента став політичним сигналом і для іноземних дипломатів, які стали або послаблювати вимоги до власного дрес-коду, або просто прийняли запропоновані В. Зеленським правила гри [8]. Можна додати, що на такі рішення сприяли і суто прагматичні міркування. Навряд чи зарубіжним політикам та дипломатам зручно вдягати броні на смокінги та краватки, ходити по розвалинах українських міст у модельних черевиках, сидіти у крохмальних сорочках у бомбосховищах через російські обстріли під час візитів до України, кількість яких з 24 лютого 2022 р. мабуть перевищила кількість усіх попередніх разом узятих. Компліментарна стаття Ванесси Фрідман, директорки відділу моди та головної модної критикині The New York Times, присвячена символізму дрес-коду В. Зеленського під час візиту до США, свідчить про те, що стратегічне іміжеве рішення досягло мети. За її словами, український президент «використовує всі наявні в його розпорядженні інструменти для досягнення своєї мети», являє собою «живий символ тієї битви», приїхавши до США та виступаючи у Конгресі, «вдягненим у свою реальність» [9].

Війна триває і вносить свої прагматичні зміни у протокольні та церемоніальні норми, що дає нам можливість для спостереження та фіксації цих процесів у реальному часі. Проблема дипломатичного протоколу та етикету під час війни сьогодні представляється актуальною та перспективною для всебічного аналізу фахівцями різних галузей знань. Будучи універсальним інструментом політики та дипломатії, протокол має великі можливості у досягненні різноманітних цілей зацікавлених сторін. А, зважаючи на те, що підсумки російсько-української війни визначають історію світу та його обличчя на багато поколінь, то дипломатичний протокол та державний церемоніал, буде також багато в чому мати українське обличчя.

Література:

1. «Будьте вы прокляты, твари!!!»: голова Держприкордонслужби України надіслав офіційного листа білоруському “колезі”». *TCH*. 26 лютого 2022. URL: <https://bit.ly/3VSloqM>
2. Данільчук Д. Війна і мова. *Читомо*. 4 травня 2022. URL: <https://bit.ly/3GoAiiO>
3. Коляда Р. Зустрічі «без краваток». Як війна змінює дипломатичний етикет – коментує експертка. *Українське радіо*. 15 травня 2022. URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=98750>
4. Кондратова В. Сергій Кислиця: можна вважати Небензю ідеологічним покидьком, та він досвідчений дипломат. Інтерв'ю. *Ліга.net*. 18 жовтня 2022. URL: <https://bit.ly/3ZkMXw7>
5. Лелич М. Зовнішній фронт. Як українська дипломатія працює під час війни з Росією. *RBK. UA*. 30 червня 2022. URL: <https://bit.ly/3vLw1RE>
6. Пилипенко Є. «Тут це не лікують». Кислиця запропонував відвезти росіян із засідання Ради Безпеки ООН до лікарні. *Ліга.net*. 9 вересня 2022. URL: <https://bit.ly/3GM0DZO>
7. Чалий Валерій (@Valeriy Chaly). 17 березня 2022 р.

8. Яременко Б. Гнути свою лінію: про дрес-код Зеленського під час візиту в США. *Главред*. 24 грудня 2022. URL: <https://bit.ly/3jWevYv>

9. Fridman V. President Volodymyr Zelensky of Ukraine came to Washington wearing his reality on his sleeves. *The New York Times*. Dec. 22, 2022. URL: <https://bit.ly/3GLfhjK>

УДК 327.35

Константинова Ю. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АВСТРІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Геополітичні зміни що відбуваються у світі сьогодні, спонукають держави переглядати свої підходи до безпеки та вирішення зовнішньополітичних завдань. Такі нейтральні країни як Швеція та Фінляндія, у травні 2022 року подали заявку на вступ до НАТО. У зв'язку з чим актуалізувалось питання нейтрального статусу Австрії, отже дослідити витоки австрійського нейтралітету та його можливу трансформацію є актуальним.

У 1955 році Австрія отримала статус незалежної та демократичної країни. Австрію вважають нейтральною державою з набрання чинності «Федерального конституційного закону про нейтралітет Австрії» 26 жовтня 1955 р. Статус позаблокової держави, дозволив Австрії зберегти незалежність і приймати власні рішення, що залежать лише від інтересів Австрійської Республіки.

Заявлений нейтралітет дозволяє країні активно брати участь у світовій політиці, незважаючи на обмежений геополітичний потенціал. У загальному сенсі, політичний нейтралітет - це зовнішньополітичний курс що проводиться державою, який передбачає її неучасть у військових блоках і угрупованнях, відмову від надання її території під іноземні військові бази і встановлення дружніх відносин з іншими країнами.

Австрійську зовнішню політику можна охарактеризувати як інертну яка все ще знаходиться під сильним впливом післявоєнного досвіду Австрії. Оглядачі вказують на відсутність ідеалів, ресурсів і чітких орієнтирів при формуванні зовнішньополітичного курсу країни. Однак відсутність зовнішньополітичних амбіцій компенсується в Австрії потужними економічними інтересами. По суті, мета австрійської дипломатії сьогодні полягає в просуванні австрійського експорту за кордоном, освоєнні нових ринків і залучення австрійського бізнесу до вигідних інвестиційних проектів [2].

Прагнення "дружити з усіма" є практичним вираженням центрального елемента австрійського світогляду - нейтралітету. Саме нейтралітет розглядається як гарантія і передумова незалежності і суверенітету Австрії. Нейтральна Австрія, понад усе цінуючи стабільність, негативно ставиться до будь-яких геополітичних рішень, які ставлять під загрозу цю стабільність.

Незважаючи на нейтральний статус у 1955 році Австрія була прийнята до ООН. Зокрема, у Відні розташовані штаб-квартири трьох установ ООН, а також лабораторія ядерних досліджень під егідою ООН.

Австрія успішно інтегрувалася в західне суспільство, у 1956 році стала членом Ради Європи, у 1957 році - Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ), у 1960 році - вона стала учасницею Європейської асоціації вільної торгівлі тощо.

У 1970-ті роки австрійський уряд брав участь у посередницьких місіях, спрямованих на продовження переговорів між Ізраїлем і Єгиптом, а пізніше між Ізраїлем і Організацією звільнення Палестини.

1 січня 1995 Австрія стала членом ЄС. Цей крок був далеко не простим як для політичної еліти і населення Австрії, так і для Європейського союзу. Справа в тому, що, згідно з угодою про нейтралітет 1955 року, можливість членства Австрії в міжнародних організаціях була досить обмежена. Після вступу до ЄС ряд державних функцій, зокрема в сфері зовнішньої політики і політики безпеки були делеговані Європейській комісії. Нині 80 % усіх законодавчих актів виходять з Брюсселю. Австрія бере участь в співпраці в сфері зовнішньої політики у рамках ЄС, проте формально не відмовилася від нейтралітету.

Але вступ Австрії до Європейського союзу у 1995 році вплинув на можливість Австрії проводити незалежну зовнішню політику. Так, з деяких питань Австрії доводиться дотримуватися загальної політики ЄС на шкоду своєму суверенітету. Крім того, вступ до ЄС спричинило прийняття Австрією приписів щодо Спільної зовнішньої політики і політики безпеки. Зобов'язання виконання даних приписів ставить зовнішню політику Австрії в залежність від політики ЄС, а значення нейтралітету знижується.

Величезне значення у зовнішній політиці Австрії грає політика безпеки. Зовнішня політика та політика безпеки є взаємозалежними і невіддільними один від одного. Це закріплено в «Стратегії безпеки Австрії». В цьому документі йдеться про те, що в областях безпеки і зовнішньої політики все більшу роль стали грати міжнародні організації, зокрема ЄС. Австрія прагне до кооперації та інтеграції в питаннях зовнішньої політики і політики безпеки. Крім того, дана країна є гарантом безпеки і стабільності в регіоні, так як на її території заборонено розміщувати військові бази і ядерну зброю.

У 1995 році Австрія також стала країною-учасницею програми НАТО «Партнерство заради миру». Хоча дана Програма створена для того, щоб підтримувати стабільність і спокій на світовій арені, з іншого боку, під цим мається на увазі військову співпрацю з блоком НАТО. Крім того, дана Програма часто використовується для перевірки готовності країн для подальшого вступу до НАТО. Таким чином, Австрія відкриває для себе можливість вступу в НАТО, що є головною загрозою для її нейтралітету.

Європейський напрямок традиційно є провідним у системі зовнішньополітичних контактів Австрії. З моменту приєднання до ЄС у 1995 році країна брала активну участь у інтеграційних процесах. Конфліктні ситуації в рамках ЄС за участю Австрії виникали у зв'язку з успіхами правої партії свободи (FPÖ) на виборах і небажанням австрійського керівництва схвалити можливість вступу Туреччини до Євросоюзу (у результаті згоду австрійців все ж таки було отримано).

ФРН є одним із провідних партнерів Австрії у Європі. Після об'єднання Німеччини у 1990 році Австрія внесла поправки до свого Державному договору, допускаючи більшу співпрацю з німецькими збройними силами. Австрійсько-німецький товарообіг значно перевищує за своїми обсягами економічну взаємодію

Австрії з іншими країнами. В Австрії постійно проживає та працює близько 87 тисяч німців із ФРН, у ФРН – майже 190 тисяч австрійців. Німецькі туристи Австрії щорічно становлять до 60 % від загальної кількості туристів.

Що стосується відносин з Україною, то війна в Україні стала для Австрії серйозним ударом. До 2014 року Австрія інвестувала в економіку України \$2,7 млрд., займаючи п'яте місце серед усіх країн за обсягом інвестицій в Українську економіку. Крім того, частка Австрії у банківському секторі України на той момент становила 15% [1]. Війна майже вдвічі знизив обсяг інвестицій Австрії, а також товарообіг між Австрією та Україною. До лютого 2022 року Австрія виступала за дотримання Мінських угод, норм міжнародного права та якнайшвидше припинення вогню, але якихось активних дій для не вживала. Не зважаючи на тісні звязки у галузі економіки та енергетики з Росією, Австрія підтримала економічні санкції щодо Росії через війну на Україні.

Після 24 лютого Відень ухвалив рішення постачати зброю в Україну, але тільки нелетальну. При цьому наприкінці березня австрійський парламент схвалив підвищення видатків на оборону до 1% ВВП (майже €3,4 млрд). Примітно, що робоча назва проекту звучить так: «Пакет нейтралітету». Крім того, активно почало обговорюватися питання про можливу відмову Австрії від нейтралітету та поданням заявки на вступ до НАТО, слідом за Фінляндією та Швецією.

26 жовтня 2022 року. у спільній заяві канцлера Карла Нехаммера та віце-канцлера Вернера Коглера, присвяченому черговим роковинам відновлення суверенітету республіки, було наголошено, що нейтралітет Австрії міцно закріплений у конституції, він особливо актуальний сьогодні. У документі наголошується, що поточне посилення обороноздатності країни "є внеском Австрії у сильну політику миру, безпеки та зовнішню політику об'єднаної Європи".

Таким чином, з одного боку, нейтральна Австрія певною мірою залежить від Європейського союзу, який впливає на ухвалення певних рішень Австрією. Також, Австрії складно впливати на світову спільноту та політичну еліту інших країн під час вирішення серйозних світових конфліктів. З іншого боку, нейтралітет надає певної гнучкості зовнішній політиці Австрії. Австрія може підлаштовуватися під економічну та політичну ситуацію у світі та приймати незалежні рішення, не звертаючи уваги на тиск ззовні.

Література:

1. Аудит зовнішньої політики: Україна — Австрія. URL :<https://glavcom.ua/publications/347187-audit-zovnishnoji-politiki-ukrajina-avstrija.html> (дата звернення 25.11.2022).

2. Емельянов А.И. Особенности формирования и реализации современной внешней политики Австрии. *Вестник МГЛУ. Общественные науки*. Вып. 1 (834) / 2019 URL :<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-formirovaniya-i-realizatsii-sovremennoy-vneshney-politiki-avstrii> (дата звернення 25.11.2022).

УДК 340:[32+323.21](477)(043)

Кухочька Т.Г.,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності
052 Політологія

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Особливе значення в політичних комунікаціях в сучасному суспільстві набувають соціальні мережі. Адже за останні роки соціальні мережі з інструмента для особистого спілкування та розваг почали перетворюватися на ресурс впливу на політичні рішення в Україні та закордоном. На планеті кількість користувачів соціальних мереж на липень 2022 року становила 4,7 млрд осіб. І варто зауважити, що їхня кількість продовжує зростати. Отож сміливо можна говорити, що більше 50% населення земної кулі, кожен другий, активно ними користується. Зокрема станом на липень цього року в Україні 76,6% осіб активно користувалися соціальними мережами.

Найперше про важливість соціальних мереж в політичних комунікаціях заговорили після виборів президента США Барака Обами в 2008 році. Дж.Р.Корсі видав книгу «Б. Обама – культ особистості», в якій ретельно дослідив шлях становлення 44-го президента Сполучених Штатів. В ній він розповідає, що Д.Аксельрод, який був керівником виборчої кампанії та її технологом, вибрав на той час ще не підтверджений часом інструмент політичних комунікацій – Інтернет. До цього рішення його колеги поставилися не надто прихильно, проте через відсутність коштів на масовану політичну рекламу в традиційних медіа, на телебаченні та в пресі, на початку кампанії іншого вибору, крім як залучати виборців через соціальні мережі в нього не було. Однією з головних причин успіху Обами, він називає інтернет. Завдяки такому рішення вдалося не лише залучити максимальну кількість волонтерів, а й схилити до прихильності їхнє оточення. (Корсі, 2009).

З цього часу соціальні мережі в Україні в галузі політичних комунікацій пройшли карколомний шлях. Від початку 2010 років соціальні мережі почали використовувати на виборах та в комунікації політиків із прихильниками. Завдання соцмереж було просте: донести до виборця необхідні меседжі, та зібрати виборців на зустріч з кандидатом. Таким чином через спілкування та комунікацію в мережах заробляли голоси на виборах. Це в свою чергу додавало спілкуванню з політиком деякої інтерактивності, що значно збільшувало залучення. Так згодом цей процес значно ускладнився і включав в себе не лише агітацію та пропаганду, а й контрпропаганду. Але особливість полягала в тому, що виборець у цьому процесі був лише об'єктом.

Згодом соцмережі стали одним з чинників під час організації протестів на майдані 2013-2014 років. Розповсюджувачами політичних меседжів в мережі були вже не лише політичні суб'єкти, а й прості громадяни, які на той момент теж стали суб'єктом політичних комунікацій. Проте обмеженням того часу залишалась географія. Комунікації відбувалися з меседжами, що розповсюджували політики в рамках їхніх цільових аудиторій, але в рамках території та громадян України і були зрозумілими лише їм.

Ще однією віхою розвитку політичних комунікацій в соціальних мережах став ковід. До громадян різноманітних країн без обмеження за територіальним принципом світові та європейські політики зверталися зі своїми комунікаціями. В політичних комунікаціях того часу були стерті територіальні рамки, і політичні комунікації почали використовувати не лише політики, а й чиновники та громадські організації.

І наступним етапом розвитку політичних комунікацій став напад Росії на Україну 24 лютого 2022 року. Громадяни України, які втікали від військових дій на території інших держав залишилися активним суб'єктом політичних комунікацій. Проте вони не тільки не залишилися в своїй інформаційній бульбашці, вони почали через комунікаційні інструменти: пости, заклики, збори допомоги, офлайн заходи впливати на громадян інших країн та керівництво цих країн.

В процесі політичної комунікації через соціальні мережі, які здійснювали громадяни України і за кордоном і в середині країни можна виділити кілька аспектів, які значно вплинули на політичні комунікації загалом та вкотре суттєво розширили їхні рамки:

1. Інформування громадян інших країн про війну, що відбувається не на їхній території, через соціальні мережі. Причому комунікація від людини до людини. Саме завдяки цій активності українців війна в Україні продовжує залишатись на інформаційному пікові. Це дозволяє продовжувати залучати допомогу. Ще зовсім недавно схожі події - російська агресія 2014 року в Україні, 2008 року в Грузії, для Європи була актуальна кілька перших місяці. Але через пів року інтерес громадськості до подій потроху спадав та падали об'єми допомоги.

2. Залучення громадян інших країн до активностей, які вимагають дій і офлайн. Наприклад, в 2022 році не лише українці масово збирають гроші, допомогу, медикаменти, прихищають у себе в домівках, а й громадяни інших держав. Вони не бачили війну на власні очі. Вони лише споживають контент через засоби масової інформації та соціальні мережі, та бачать історії людей, які змушують їх в повсякденному житті вчиняти конкретні дії.

3. Поєднання політичних комунікацій в соцмережах з активними вуличними акціями, щоб впливати на органи влади чужих держав. Масові акції українців в столицях Європи стали одним з чинників, які змушували уряди країн змінювати своє ставлення і до війни і переглядати свої позиції, щодо підтримки України. Науковці Дж. Мінц та К. Де Руан в своїй роботі «Розуміння прийняття рішень в сфері зовнішньої політики», говорять про те, що керівництво держави, яке є або невеликою групою людей, або навіть одноосібно зазвичай ухвалюють рішення на основі власних ментальних установок, а на них в свою чергу впливають суспільний контекст та оточення в якому вони перебувають і від якого залежать. (Мінц, Руан. 2010). І це була одна з причин, чому з початку війни ще у 2014 році, незважаючи на запевняння в підтримці Захід все ж робив усе, щоб конфлікт придушити, а не допомогти Україні. Але активність великих груп людей, які навіть не мали права голосу в цих країнах, але могли збурити виборців змусили переглянути своє ставлення до ситуації.

4. Активно відстоювати свої права в соцмережах, залучати представників влади до кричущих фактів несправедливості та приниження українців з боку росіян, які на той час вже жили за кордоном. Наприклад, коли завдяки згуртованості українців вдалося покарати громадян Росії. В Стокгольмі

громадянка Швеції, вчителька перших класів, колишня громадянка Росії образила українку через те, що побачила в неї жовто блакитну стрічку. Після розголосу, привертання уваги влади Стокгольму, дипломатів України та навіть керівництва компанії, і якій працювала экс-росіянка, її було звільнено (Півлюк 2012).

За допомогою соцмереж і політичних комунікацій українці навчилися досить успішно відстоювати свої права та вимагати справедливості в інших країнах. В Німеччині трапився інцидент між громадянкою Росії Прохоровою та українськими дівчатами. Вона принижувала українок та знімала на відео. В результаті після перевірки правоохоронних органів росіянку депортували з Німеччини (Кононенко. 2022).

І зважаючи на всі вищепераховані тенденції роль соціальних мереж в політичних комунікаціях і надалі зростатиме.

Література:

1. Корси, Дж.Р. (2009) Барак Обама – культ личности Эксмо.
2. Кононенко, О. (2022) НВ <https://nv.ua/ukr/world/countries/rosiysku-provokatorku-yuliyu-prohorovu-deportovali-z-nimechchini-video-novini-rosiji-50285491.html>
3. Mintz, A., De Rouen Jr., K. (2010) Understanding Foreign Policy Cambridge: Cambridge University Press.
4. Павлюк О. (2022) Суспільне новини <https://suspilne.media/233005-u-svecii-zinka-vcinila-narugu-nad-ukrainskou-simvolikou-j-obrazil-ukrainku-ii-vignali-z-roboti>

УДК 305 (043)

Лисак В. Ф.,

доктор історичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин

Гунза Ю. С.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 052 Політологія

ШЛЯХ ДО РІВНОСТІ: СТРАТЕГІЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стратегічне планування гендерної політики є важливим аспектом в досягненні цінностей рівності між жінками та чоловіками. Побудова якісної стратегії потребує досвіду та експертних напрацювань, зокрема збору та обробки даних, постановки пріоритетів та оцінки ефективності вже розроблених стратегій. Європейський Союз, зокрема, Комісія щодо гендерної рівності та моніторингу її прогресу, вже мають певний досвід зі стратегічного планування для досягнення цілей гендерної рівності. Огляд та аналіз цього досвіду може допомогти Україні вдосконалити підходи та практики з розробки стратегій в цій галузі.

5 березня 2020 року Європейська комісія затвердила Стратегію гендерної рівності на 2020 – 2025 рік. Це важливий документ, яким керується Європейський Союз у формуванні гендерної політики. Ця стратегія базується на досвіді та висновках попереднього документу, а саме «Strategic Engagement for Gender Equality 2016–2019 (SEGE)». Серед основних цілей, які були у фокусі (SEGE) – це

питання працевлаштування та рівної оплати праці, зокрема подолання гендерного розриву, участь жінок у прийнятті рішень, зокрема шляхом збільшення кількості жінок на вищому та середньому керівництві, подолання гендерного насильства, що включало необхідність підписання та ратифікації всіма державами-членами Стамбульської конвенції, адвокація рівних можливостей шляхом сприяння рівності в усьому світі.

Слабкими сторонами SEGE був його статус як внутрішнього документу Європейської Комісії, що розглядалося державами-членами та стейкхолдерами як політичне зниження статусу документу порівняно зі Стратегією. Крім того, видимість SEGE була невисокою, недостатня інформованість про цей документ серед держав обмежила її вплив. Тому новий документ «Стратегія гендерної рівності Європейського Союзу на 2020 – 2025 рік» – була сформована саме як стратегія для підвищення значущості питань, пов'язаних із утвердженням гендерної рівності [3].

Метою Стратегії є подолання нерівності, стимулювання до перерозподілу влади, впливу та ресурсів справедливим та рівноправним чином, сприяння справедливості та створенню рівних можливостей. Для цього Європейська Комісія виділила наступні напрями та відповідний план дій. Одним з найважливіших напрямків була свобода від насильства та стереотипів. До розгляду та впровадження були запропоновані наступні дії:

- Завершити приєднання Європейського Союзу до Стамбульської конвенції шляхом ратифікації Конвенції.

- Розробити та впровадити заходи щодо боротьби з насильством над жінками.

- Розробити Закон про цифрові послуги з метою встановлення відповідальності інтернет-платформ щодо вмісту, що поширюється користувачами, для боротьби з проблемою насильства щодо жінок в Інтернеті.

Наступними діями для держав, членів Європейського Союзу було запропоновано впровадити Директиву про боротьбу проти сексуального насильства та сексуальної експлуатації над дітьми, Директиву про Європейський захисний ордер, Регламент про взаємне визнання заходів захисту у цивільних справах, Директиву Ради щодо компенсації постраждалих від злочинів та інше відповідне законодавство ЄС, що захищає постраждалих від гендерно зумовленого насильства. Всі ці директиви об'єднанні функцією по гармонізації та спрощенню процедур захисту постраждалих від злочинів у всьому Європейському Союзі. Систематично збирати та оновлювати гендерні дані. Європа потребує вичерпних, оновлених і порівнянних даних, щоб політика боротьби з гендерним насильством була ефективною. Щоб отримати повне уявлення про гендерне насильство, дані мають бути розбиті за відповідно до показників, таких як вік, статус інвалідності, міграційний статус та місцевість проживання. Очікується, що опитування, яке буде проведено в усьому Європейському Союзі, надасть дані про поширеність та динаміку насильства щодо жінок, результати якого будуть представлені у 2023 році. Підтримувати громадянське суспільство та публічні служби у запобіганні та протидії гендерному насильству та гендерним стереотипам, у тому числі за допомогою коштів союзу, доступних у рамках програми «Громадяни, рівність, права та цінності» (2021–2027) [2].

Другим не менш важливим кроком було процвітання в гендерно-рівній економіці. Політика згуртованості ЄС підтримує підприємництво жінок, їх інтеграцію на ринку праці та гендерну рівність у конкретних, стереотипно традиційних чоловічих галузях. Планується, що цілеспрямовані заходи, що сприятимуть участі жінок в інноваціях, будуть розроблені для усунення гендерного розриву в оплаті праці та пенсіях. До розгляду та впровадження Комісією запропоновані наступні дії:

- Належним чином впроваджувати принципи гендерної рівності в трудове законодавство ЄС. Зокрема, очікується ратифікація з боку держав-членів Директиви ЄС про баланс між роботою та особистим життям, яка спрямована на покращення доступу сімей до відпусток та сприяння умов, для розв'язання проблеми недостатньої представленості жінок на ринку праці. Також передбачається ратифікація і втілення положень Директив про гендерну рівність у сфері самозайнятості, соціального забезпечення, вагітності та материнства, Директиви про неповний робочий день, Директиви про прозорі та передбачувані умови праці тощо, які стосуються впровадження принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок щодо їх доступу до роботи, професійної підготовки та просування по службі, а також щодо умов праці.

- Забезпечити належні інвестиції у дошкільну освіту, послуги з догляду за дітьми, у тому числі коштом наявного фінансування ЄС. Оскільки недостатній доступ до якісних та доступних офіційних послуг по догляду за дітьми є одним із факторів гендерної нерівності на ринку праці, тому інвестиції в послуги догляду є важливими для підтримки участі жінок в оплачуваній роботі та їх професійного розвитку. Це також має потенціал для створення робочих місць як для жінок, так і для чоловіків.

- В рамках Європейської Ради з інновацій Horizon Europe European Innovation Council (Horizon Europe є ключовою програмою ЄС щодо фінансування досліджень та інновацій) запустити пілотний проект зі сприяння жіночим стартапам та інноваційним малим і середнім підприємствам.

- Досягнення балансу та організація сприятливих умов для кар'єр жінок у спортивних організаціях, та STEM (Наука, технології, інженерія та математика) напрямі. Останнім виділеним фактором було - паритетне лідерство. До розгляду та впровадження були прийняті пропозиції щодо Директиви, щодо поліпшення гендерного балансу в корпоративних радах. Ця Директива передбачала, що принаймні 40% членів правління компанії мають становити жінки до 2018 року в державному секторі та до 2020 року в приватному секторі. Проте цих цілей не було досягнуто у 2020 тому імплементація норм цієї директиви є одним з пріоритетних пунктів порядку денного Комісії на 2022. Також були прийняті заходи щодо поліпшення гендерного балансу на всіх рівнях на керівних посадах. Комісія сприяє участі жінок як виборців і кандидатів у виборах до Європейського парламенту 2024 року у співпраці з Європейським парламентом, національними парламентами, державами-членами та громадянським суспільством, у тому числі шляхом фінансування та просування передового досвіду. Європейські політичні партії, які просять фінансування ЄС, заохочуються до прозорості щодо гендерного балансу членів своїх політичних партій. Комісія прагне досягти гендерного балансу на рівні 50% на всіх рівнях свого управління до кінця 2024 року.

Як свідчить досвід гендерної політики Європи, важливо мати фахово інституціоналізовану гендерну політику, що супроводжується відповідними механізмами її реалізації. В Україні формально деякі аспекти гендерної політики присутні, але бракує практичних механізмів реалізації, а також політичної волі на привернення уваги до питань гендерної рівності. Хоча в останні роки в Україні запроваджуються проекти із політичної участі жінок, політикині та активістки жіночих організацій об'єднуються задля розв'язання питань гендерної нерівності. Європейці доволі чутливі до питань нерівності, що може свідчити про увагу державної політики до відповідної тематики. Вочевидь, положення даної Стратегії Європейського Союзу є важливими для України в першу чергу як складова процесу євроінтеграції, а також з огляду на можливість запозичення досвіду в розробці національних програм та стратегій в сфері гендерної рівності.

Література:

1. Women in National Parliaments / Inter-Parliamentary Union // <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>
2. Кисельова О., Коломієць І. Гендерна політика Європейського Союзу: виклики для України. – К., 2007. – 152 с.
3. Хавлін Т.В. Гендерна політика в рамках Європейського Союзу та український вибір // Український соціум. – № 2 (25). – 2008. – С. 113-122.

УДК 321.304

Осіпова З. О.

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 052 Політологія

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО ГУМОРУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Перемога актора комічного жанру Володимира Зеленського на президентських виборах 2019 року стала яскравим, проте не унікальним проявом впливу гумору на політичні процеси в сучасних демократичних країнах. В умовах постмодерністського суспільства гумористичний, розважальний контент поступово стає повноцінним форматом політичної комунікації в якості критичної реакції на політичні рішення, життєдіяльність громадянського суспільства.

У теоретичній та практичній площині політичний гумор виступає в багатьох іпостасях: як форма соціальної розрядки; як маркер політичного розвитку держави; як інструмент політичної боротьби; як форма критичної реакції на політичні рішення; як засіб комунікації держави та суспільства тощо [1].

Поширення гібридних форматів політичної інформації – інфотеймінгових програм (від англ. Information – інформація та entertainment – розвага, інформація в якості розваги) або “soft news” (новини, що поєднують інформацію та розваги), зрощення політичного та гумористичного дискурсів у сучасних демократіях, де гумористичні шоу стають не просто альтернативою «серйозним» політичним новинам, а повноцінним форматом політичного інформування разом із новинами, диктують необхідність типологізації політичного гумору задля вивчення механізмів його впливу на суспільство.

Найпоширеніша класифікація політичного гумору впливає з форм його вираження. Так, виділяють такі основні види: політичні анекдоти, політичні карикатури і колажі, політичні меми та фото-жаби, політичні жарти тощо [1, 10].

Кондратенко Н.В. виокремлює тролінг - найновітніший прояв політичного гумору у соціальних мережах, демонстративну, провокативну мовленнєву поведінку, репрезентовану в текстовій формі, що має на меті вираження оцінного ставлення до суб'єкта або ситуації [4]. На думку дослідника, тролінг виступає переважно як провокативна реакція суспільства на політичні процеси в країні.

О. Чорновол-Ткаченко вважає, що політичний гумор в якості стратегії спілкування, має такі форми втілення: політичні анекдоти, політичні карикатури і колажі, політичні епіграми та шаржі, політичні частівки і куплети, політичні гостроти і жарти [10].

Із розвитком інтернету, політичний гумор та сатира отримує нові форми, зокрема, інтернет-меми, що поєднують в собі вербальні та візуальні компоненти. Такі елементи медійного контенту як слогани і «фотожаби», вірусні відеоролики і пародійні ілюстрації, мелодії і гіфи, комікси та демотиватори можуть також інтерпретуватися в якості мемів або їх різновидів. При цьому вони можуть бути як спонтанні (відгуки мережевої аудиторії на певні висловлювання чи поведінку політиків), так і спеціально створені та запущені у мережу зацікавленими акторами. Активне поширення мемів на політичну тематику, викликане двома моментами: по-перше, політики перменентно створюють інформаційні приводи суспільної уваги; по-друге, сам жанр мемів якнайкраще відповідає комунікаційним потребам сучасної публіки [2].

Якщо визначати за критерій класифікації політичного гумору об'єктно-предметне поле, то він може бути абсолютно різним: народ, ідеологія, власне політика, влада, можновладці тощо. При цьому, виділяють гумор актуальний (з'являється після якоїсь події і з часом втрачає свою актуальність) і позачасовий (відображає якісь глибші відносини).

Вивчаючи гумор, як інструмент конструювання політичної ідентичності, Ненько О.Є. типологізує гумор, виходячи з його політичних функцій, а саме «гегемонний» – маніпуляції політичною свідомістю; «антигегемонний» – конфлікт політичних інтересів; «псевдо-антигегемонний» – передбачає ситуативне загострення уваги до політики та «зорієнтована на фактичні соціальні й культурні розколи суспільства»; «розважальний» тип «віртуалізує» політичний процес та політичну участь, поширює розважальну та споживацьку мотивацію у повсякденній культурі; до аналізу його проявів дотичні концепції «карнавалізації» соціально-політичного життя, перетворення політики на повсякденному рівні в шоу; тип «відчуження» – формування несерйозного, навіть презирливого ставлення до політики за умов втрати довіри до політичних інституцій і політики взагалі, втоми від політичного процесу, політичної обструкції, високого рівня тривожності, відсутності усвідомлених політичних інтересів [7]. Виходячи з такої типологізації, політичний гумор вважають особливим полем конструювання політичної ідентичності на різних рівнях соціально-політичних взаємодій, в дослідженні якого значущими є текстуальний та вербально-комунікативний виміри.

Досліджуючи ці виміри у сучасних соціальних мережах, українські дослідники Дзикович О.В. та Рибкіна О.В. пропонують типологію політичного

гумору виходячи з тези, що конкретний тип гумору співвідноситься головним чином з певними медіаформатами. Таким чином, вони виділяють наступні форми:

- критичний гумор: карікатура, fake news, сатиричні телепередачі;
- гумор для всіх і про все: розважальні та персоналізовані ток-шоу, стендапи;
- політичні історії: телевізійні серіали, теленовели, художні фільми та література;
- персоналізований гумор: розважальні ток-шоу, інтерв'ю та дописи політиків в соцмережах (Facebook, Twitter);
- стратегічний гумор: самореклама через соціальні мережі. Форми необмежені: меми, стендапи, пісні;
- гумор серед «друзів»: політичний гумор для спілкування у мережі [3].

У період соціальних потрясінь, якими є російська-українська війна, гумор виступає як форма компенсації, відходу від реальності, як стратегія виживання, стійкості, а також як форма опору та спротиву в інформаційній війні. Причому, якщо на початку війни у 2014 році, гумор був ініціативою некоординованого громадянського суспільства, то сьогодні вже представники політичного істеблішменту використовують такі форми гумору, як меми, фото-жаби, смайли та ребуси [9] для верифікації владних рішень та подій на фронті, передачі в гротескній формі суспільно-політичних реалій.

Таким чином, гумор, як елемент політичного процесу, приймає різні форми в залежності від свого об'єкту, політичних функцій та медіа-форматів, які активно досліджувались українськими вченими останні десять років. А в ситуації соціальної травми, якою сьогодні є війна, він виступає одним з важливих елементів супротиву ворожому інформаційному впливу.

Література:

1. Демичева А. В. Сучасний політичний гумор як поліфункціональне явище // Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, сер.: Політичні науки. Київ, 2019. С. 115-121.
2. Денисюк С. Г. Гумор як політико-комунікативна технологія // Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. Київ: ІНТАС, 2011. Вип. 57. С. 71-79.
3. Дзикович О.В., Рибкіна О.В. Функціональна специфіка політичного гумору у розважальних медіаформатах // Львівський філологічний часопис. 2019. № 6. С. 66-72.
4. Кондратенко Н.В. Тролінг у політичному інтернет-дискурсі // Одеський лінгвістичний вісник. 2017. Спец. випуск. С. 86 – 88.
5. Коробка Г. О. Гумор у віртуальній реальності // Вісник Харківської державної академії культури. Випуск 24. Збірник наукових праць. Харків: ХДАК, 2009. С 182-187.
6. Махній М. М. «Мережеве покоління»: від комунікаційних ризиків до безпечної кіберсоціалізації: матер. Всеукр. наук. конференції, м. Чернігів, 6 грудня 2017 р. Чернігів, 2018. С. 187-191.
7. Ненько О. Є. Гумористичний дискурс політики як репрезентація соціально-політичного простору // Вісник Львівського університету імені І. Франка. Серія соціологія. 2010. № 4. С. 165 – 177.

8. Ненько О. Є. Гумористичний дискурс як смислове поле конструювання політичної ідентичності // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Соціологія. 2010. Вип. 1/2. С. 76-84.

9. П'ять промовистих смайлів. Як Банкова повідомила про успішний контраступ ЗСУ. URL: <http://bit.ly/3TyCngX>.

10. Чорновол-Ткаченко О. О. Еволюція та класифікація підходів до вивчення гумору у політичному дискурсі // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2010. Вип. 63. С. 75-79.

УДК 94/314.15

Пашина Н. П.,

доктор політичних наук, професор кафедри політології та міжнародних відносин

Булик М. В.,

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

УКРАЇНСЬКИ БІЖЕНЦІ ЗА КОРДОНОМ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Війна завжди багатоаспектне явище. Вона торкається всіх сторін життя суспільства, всіх аспектів буття кожної людини. Війна Росії проти України призводить не лише до колосальних руйнувань та людських жертв, вона створила широкомасштабну гуманітарну катастрофу. Мільйони українців, залишившись без даху над головою та елементарного майна, рятуючи себе та дітей від фізичного знищення, змушені стати або внутрішньо переміщеними особами в Україні або стати біженцями за кордоном з невизначеними перспективами та відсутністю впевненості у завтрашньому дні. Так, за даними Агентства ООН у справах біженців із 44 млн. українських громадян – 12, 8 млн. стали біженцями усередині України або за її межами [1]. Допомогу українським біженцям надає практично весь Західний світ. Але найбільше навантаження у наданні тимчасового захисту та соціальної допомоги українцям за кордоном лягло на країни Європейського Союзу, насамперед Польщу, Німеччину, Чехію, Словаччину, Францію та Італію [2, с.27-29]. Необхідно також відзначити широку громадську підтримку прийняття українських переселенців. Найбільша частина біженців виїхала за межі України у проміжок між 27 лютого до 9 березня 2022 р. (1649088 осіб) [2].

Чисельність українських біженців у травні вже досягла 6,8 млн., серед нас абсолютну більшість становили жінки та діти [3]. За даними дослідження компанії Research.ua за підтримки Інституту соціології НАН України, на середину квітня найбільше українців перебували в Польщі (37,6%), Німеччині (12,1%), Чехії (7,6%), Італії (5,5%) та Словаччині (3,8%). На початок червня — у Польщі (35,7%), Німеччині (15,5%), Чехії (8%) [2, с. 204].

У зв'язку з ескалацією військового конфлікту восени 2022 року потік біженців до країн Євросоюзу неухильно зростає. До середини листопада чисельність українських біженців лише на території ЄС вже становила близько 8 млн. чол. [4].

Необхідно відзначити, що країни, які приймають українських біженців, надають велику їм підтримку.: зокрема право на доступ до ринку праці та житла, фінансову, соціальну та медичну допомогу, для дітей передбачено доступ до освіти. 4 березня була активізовано Директиву про тимчасовий захист (Temporary Protection Directive, TPD), метою якої було не «допустити перевантаження систем надання притулку, які не здатні швидко обробити сотні тисяч або мільйони заявок. Дія ДТЗ поширюється на всі держави Євросоюзу, крім Данії» [5]. 9 березня 2022 р. Європейський банк реконструкції та розвитку затвердив надання «пакета стійкості» у розмірі € 2 млрд. для українців та країн, які приймають українських біженців [6]. З відомчого фонду ЕС на утримання українських біженців було виділено €3,4 млрд. [7]. Онлайн опитування українських біженців Info Sapiens показало, що 63% біженців отримали допомогу під час перебування за кордоном: 80% в Німеччині, 68% в Польщі, 52% в Італії [2, с. 216].

У той же час, виходячи з того, що чисельність біженців обчислюється мільйонами, країни Європи все більше зазнають труднощів у вирішенні проблем, що виникають: «не вистачає фінансів, проблеми з реєстрацією, труднощі з наданням адекватного житла та варіантів розміщення у зв'язку з великим числом людей, які рятуються від конфлікту» [8]. У Німеччині 12 з 16 федеральних земель припиняють прийом нових біженців, оскільки «там просто не залишилося їм місця» [9].

Наразі жодна країна Європи не відмовилася від прийому українських біженців. Проте допомога біженцям зазнає певних змін. Так, сьогодні в Європі вже практично немає безлімітного проїзду для біженців, біженців активно стимулюють переходити на «самозабезпечення», скорочуються виплати за розміщення біженців [9].

У той же час і українські біженці за кордоном стикаються з багатьма труднощами. Багато хто з них готовий влаштуватися на будь-яку роботу, але заважає мовний бар'єр. Наприклад, це є основною проблемою працевлаштування для 86% опитаних у Німеччині біженців [9]. Крім того, попри те, що біженці за кордоном перебувають у безпеці, більшість із них відчуває стан стресу та страху. Причинами такого психічного стану є: розділені сім'ї, тривога за своїх близьких, що залишилися в Україні, труднощі з адаптацією до спільнот країн, що приймають, недостатність грошей для життя, невпевненість у завтрашньому дні, страх перед майбутнім, втрата роботи та ін.

Дослідження 4Service показало, що 89% українських біженців планували повернутися в Україну. З них 75% відповіли, що точно повернуться, 14% - швидше повернуться, 7% не збиралися повертатися, 4% — швидше не повернуться, 3% - точно не повернуться, 4% не визначилися [2, с. 227]. 67% опитаних планують перебувати за кордоном, поки не закінчиться війна в Україні, 18% планують залишатися декілька місяців, 3% хочуть залишатися за кордоном назавжди, 12% ще не визначилися [2, с. 227].

Таким чином, проблема українських біженців є дуже складним питанням з точки зору гуманітарних, соціальних, фінансових наслідків, як для держав Європи, так і для України. Воно пов'язано з людським фактором, необхідністю зберігати трудові ресурси країни, демографічного балансу та перспектив сталого розвитку.

Література:

1. The Refugee Brief — 11 March 2022. Refugees Brief. — UNHCR, <https://www.unhcr.org/refugeebrief/the-refugee-brief-11-march-2022>
2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. «ФОНД ФРІДРІХА НАУМАННА ЗА СВОБОДУ» в Україні. Центр Разумкова, 2022. С. 27-29.
3. Українські біженці в Європі. Підлітки, https://drive.google.com/file/d/18EhRqhlXqkN30jJv0ZKiqk2QoKAKCfr1/view?fbclid=IwAR23jl6c-fomZCBEed4y9LjSPYbH4LHIDqSSawoIEez4_ielaKnJttLKqb4w.
4. Пранге Астрид. 12.11.2022 12 ноября 2022 г. <https://www.dw.com/ru/c-ukraincami-v-es-obrasautsa-lucse-cem-s-drugimi-bezencami-faktcek-dw/a-63729812>
5. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055&qid=1648223587338>
6. EBRD unveils €2 billion resilience package in response to the war on Ukraine. — European Bank, <https://www.ebrd.com/news/2022/ebrd-unveils-2-billion-resilience-package-in-response-to-the-war-on-ukraine-.html>.
7. MEPs frontload 3.4 billion euro to address Ukrainian refugees' needs, <https://www.europarl.europa.eu/news/pt/press-room/20220401IPR26538/meps-frontload-3-4-billion-euro-to-address-ukrainian-refugees-needs>.
8. TPD Implementation: Ukraine Displacement Crisis at the End of Its Beginning, <https://ecre.org/tpd-implementation-ukraine-displacement-crisis-at-the-end-of-its-beginning>.
9. В гостях добре, але... Як Європа змінює ставлення до біженців з України. РБК-Україна. ПН, 21 ЛИСТОПАДА. <https://daily.rbc.ua/rus/show/gostyah-horoshono-evropa-menyayet-otnoshenie-1663073547.html>

УДК 32.019.51

Трофименко А. В., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

ПЛЮРАЛІСТИЧНЕ ТА КОРПОРАТИВНЕ ЛОБІЮВАННЯ ЯК СПОСОБИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА ГРУПАМИ ІНТЕРЕСІВ

Наявність різних політичних ідей, позицій, поглядів, що просувають політичні суб'єкти, конкуруючи між собою за вплив на центри ухвалення політичних рішень, є однією з першооснов формування дійсно демократичної держави. Такі організації громадян, що об'єднуються на основі спільного інтересу для всіх своїх членів та схильні до спільних політичних дій, мають назву «групи інтересів». Вони існують у будь-якій політичній системі, незалежно від форми правління, державного устрою або політичного режиму, проте тенденції їх функціонування, спектр представлених інтересів, характер взаємодії з іншими політичними суб'єктами та способи впливу на владу можуть досить сильно відрізнятися. Але у будь-якому випадку ці групи доповнюють багатопартійність,

розширяють політичний плюралізм в суспільстві, їх взаємобалансованість створює засади для стабільного розвитку політичної системи.

Значний науковий інтерес дослідження способів взаємодії цих груп з державними органами представляє для України. Швидкі темпи демократизації та розвитку громадянського суспільства обумовлюють необхідність інституціоналізації механізмів взаємодії «груп інтересів» з державою. При цьому така взаємодія має відбуватися виключно в легальних рамках з використанням методів лобістського впливу, що зменшують корупційні ризики та підвищують прозорість процесу ухвалення політичних рішень. Актуальність цієї теми посилюється в умовах руху України до ЄС, який передбачає вирішення такої проблеми як корупція в державному секторі, перегляду філософії функціонування державного управління, зміщення акценту на широку участь громадян, орієнтації на консенсус, підзвітність, прозорість та результативність.

Головним способом реалізації групових інтересів є взаємодія з владою або конкуренція з іншими групами інтересів. Уперше на роль таких груп в політичному процесі звернув увагу американський політолог Артур Бентлі на початку ХХ століття у роботі «Процес управління. Вивчення суспільних тисків» (The Process of Government. A Study of Social Pressures). Він розглядав увесь політичний процес як взаємний тиск різних груп, що борються між собою за перерозподіл ресурсів, при цьому їх ефективність залежить навіть більше від уміння знаходити консенсус один з одним, ніж здійснювати просування свого інтересу [5].

Подальший розвиток теорія груп інтересів знайшла у Девіда Трумена, який розумів під нею будь-яку групу, що має один чи декілька спільних інтересів і висуває низку вимог до інших груп для встановлення, підтримки чи укріплення норм поведінки, які визначаються спільністю поглядів даної групи. У роботі «Процес управління» (Governmental Process) 1951 року, дослідник акцентує на важливій передумові формування та активності груп інтересів, зазначаючи, що їх поширення відбувається у відповідь на економічну чи соціальну подію, яка негативно впливає на людей чи установи, коли одна група організовує вплив на політику, інші групи реагують на це і також мобілізуються, таким чином, групи інтересів виникають у відповідь одна на одну, утворюючи мобілізацію та контрмобілізацію [9]. Надалі групи інтересів досліджувалися в роботах М. Олсона, Р. Солсбері, Дж. Вілсона, Ф. Хайєка та багатьох інших дослідників.

Група інтересу за своєю сутністю є соціальною групою, що добровільно об'єднується навколо однієї колективної мети, та готова до політичної активності з її досягнення. Поряд з тим, вона не прагне до захоплення та утримання політичної влади на відміну від політичної партії, а прагне тільки до впливу на державу задля реалізації свого інтересу. Одним з найбільш важливих ресурсів її впливу виступає її легітимність, тобто ступінь підтримки серед населення, як правило у великих об'єднань такий рівень є більш високим, що дозволяє їй безпосередньо звертатися до центрів прийняття рішень [3]. При цьому, як правило, буде спостерігатися використання прямих методів лобістського впливу, що передбачають безпосередні контакти лобістів з особами, що приймають рішення. Якщо прямих каналів впливу на державу група інтересів не має, вона шукає механізми опосередкованого впливу, серед яких технології «grass-roots», astroturfing, public campaigns тощо.

При цьому, роль лобі-груп у політичному процесі значним чином залежить від різноманітних факторів. Перш за все, від економічного розвитку держави та ступеню демократизації. У більш економічно процвітаючих суспільствах кількість груп інтересів та людей, що до них належать, значно більша, на відміну від менш розвинених держав, де їх кількість обмежена, як і ступінь їх впливовості. У сталих демократіях лобіювання відбувається на широкій основі та більш формалізовано, при авторитаризмі воно неформальне, тільки незначний сегмент суспільства має доступ до уряду.

Серед інших факторів, що визначають функціонування груп інтересів, – тип та риси політичної культури. Ідеологічні основи суспільства визначають залученість груп інтересів до політичного процесу, форми політичної участі, що вважаються прийнятними або неприйнятними в державі. Наприклад, офіційна ідеологія комуністичного режиму взагалі офіційно не визнавала прав груп на організацію, вони, як правило, діяли неофіційно, під загрозою переслідування з боку держави. Багато країн західної демократії, де діяльність груп інтересів уже має свої усталені форми та механізми впливу на державу, уже унормували процес їх впливу на центри прийняття владних рішень, або шляхом прийняття окремого закону про лобіювання, що встановлює процедуру реєстрації та звітності лобістів (США, Канада, Великобританія, Франція тощо), або унормуванням окремих аспектів лобістської діяльності (Німеччина). Є вимоги до реєстрації лобістів і на наднаціональному рівні в Європейському Союзі.

У залежності від того, який тип комунікації налагоджено між групами інтересів та державою, виділяють два основні різновиди лобіювання – плюралістичне та корпоративне. Головною відмінністю між ними є напрямок здійснення впливу та ступінь участі держави в формуванні та діяльності груп інтересів. Варто підкреслити, що плюралістичне та корпоративне лобіювання є ідеальними теоретичними моделями і у чистому вигляді на практиці не зустрічаються, представництво інтересів здебільшого містить елементи як плюралістичного, так і корпоративного лобіювання. Можна говорити тільки про привалювання рис однієї чи іншої моделі в певній політичній системі.

Плюралістична модель впливу груп інтересів превалювала в політичній науці у 50 – 70-х роках ХХ ст. У цей час профспілки були сильнішими, корпорації рідше брали участь у вашингтонській політиці, а групи суспільних інтересів тільки починали виходити на політичну арену [7].

Плюралістичне лобіювання – це вплив знизу. З точки зору плюралізму політика – це ринок з високим ступенем конкуренції, де окремі індивіди, політичні партії та організовані інтереси конкурують за можливість бути почутими урядом. Завдяки такій конкуренції між різноманітними інтересами, жоден інтерес не буди мати постійну перевагу над іншими. На законодавчий процес плюралістичне лобі найчастіше впливає через депутатські запити, ініціативи та пропозиції; на урядові структури та інші органи виконавчої влади – через дії активістів-лобістів, мітинги протестного або підтримуючого характеру тощо [2].

Відмінною рисою плюралістичного лобіювання є те, що групи інтересів організуються спонтанно, вони самі, незалежно від держави, визначають свої інтереси, своїх лідерів тощо. Групи інтересів намагаються впливати на державну політику, але в остаточному підсумку прийняття рішень залишається за державою [4]. На практиці найбільш наблизилися до втілення цієї моделі

плюралістичного лобіювання Сполучені Штати Америки, а також країни англо-американської традиції – Канада та Австралія.

Поряд з тим, на практиці є свої недоліки реалізації плюралістичного лобіювання. По-перше, це різний ступінь фінансових можливостей у різних груп інтересів, асиметрія ресурсів, які можуть долучати великі компанії та неурядові організації під час лобі-діяльності, позначається на активності їх взаємодії з владними структурами. Прикладом цього може слугувати протидія нафтогазових корпорацій та екологічних рухів. Така диспропорція може призводити до дисбалансу політичного впливу на користь краще організованих та краще фінансованих груп. По-друге, це практична залежність уряду від певних груп інтересів, адже уряд може спиратися на провідну галузь економіки, інтереси якої будуть для нього переважати над інтересами інших секторів. К. Райт Міллз у роботі 1956 року «Влада еліти» стверджував, що, хоча може бути багато груп інтересів, лише кілька заможних справді мають вплив, між великими корпораціями, військовими та урядом виникає потужний консенсус інтересів, який затьмарює будь-які спроби отримати вплив звичайних громадян [6]. Ця робота призвела до появи елітарної моделі груп інтересів, що намагалася надати докази того, що корпорації та можновладці мають неправомірний вплив на політику.

Згідно корпоративізму та неокорпоративізму суспільство розглядається як корпоративне, тобто об'єднане, упорядковане та ієрархічне, джерелом його порядку виступає держава, усі сектори суспільства мають працювати на суспільні інтереси, як це визначено урядом. Неокорпоративізм базується на добровільній угоді між урядом і трудовими та бізнесовими інтересами, метою якої є стримування витрат та інфляції, забезпечення конкурентоспроможності країни в міжнародній торгівлі, підтримання та підвищення внутрішнього рівень життя. Щоб створити та підтримувати неокорпоративістську систему груп інтересів, держава повинна мати потужні асоціації, здатні забезпечити виконання домовленостей між бізнесом, робітниками та урядом [8].

Корпоративістське лобі формується з не дуже численних груп інтересів, але функціонально й інституційно формалізованих, воно має чітку ієрархію за статусами, це можуть бути субеліти (олігархічні, кримінальні). Держава отримує в обмін на свій протекціонізм і гарантовані привілеї лояльність від цієї соціальної групи (чи галузі) та певні гарантії сприяння урядовій політиці [2].

Тобто корпоративне лобіювання виникає за умов, коли держава укладає своєрідну конвенцію з якоюсь із груп інтересів, натомість одержуючи за надані привілеї лояльність, гарантії сприяння державним інтересам. У цьому разі групи інтересів порівняно нечисленні, функціонально упорядковані та ієрархізовані. Держава визнає за групою монопольне право на представництво певних інтересів в обмін на право у певний спосіб впливати на визначення цього інтересу, відбір лідерів тощо [1]. Отже, у Скандинавії, Німеччині, Австрії та Швейцарії, наприклад, де існують великі асоціації, які домінують у відповідних секторах економіки, неокорпоративізм може найкраще пояснити активність основних груп інтересів. У Швеції, наприклад, де існує широкий соціал-демократичний консенсус, всі інтереси повинні бути враховані в процесі формування політики, уряд фактично організовує та фінансує групи, які могли б не сформуватися інакше.

Таким чином, групи інтересів доповнюють багатопартійність, плюралізують процес ухвалення політичних рішень, їх кількісні показники, характер активності, усталені форми діалогу з владою та конкуренції між собою є показником ступеню демократичності політичного режиму. Сьогодні в політичній науці виділяють два основні способи здійснення впливу на владу з боку груп інтересів. Плюралістична модель лобіювання заснована на широкій вільній конкуренції між різноманітними групами інтересів за вплив на центри ухвалення політичних рішень з метою перерозподілу ресурсів у державі на свою користь, корпоративна модель виникає за умов, коли держава укладає своєрідну конвенцію з групою інтересів, одержуючи за надані привілеї лояльність, гарантії сприяння державним інтересам. У реальній практиці і плюралізм і неокорпоративізм набувають дуже різноманітних форм, діють по-різному в різних політичних системах в залежності від соціально-політичних та історичних обставин, що важко чітко встановити належність окремої держави до якоїсь з цих моделей.

Література:

1. Виговський Д. Суть лобізму як категорії політичної науки. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2008. Вип. 20. URL: http://vlp.com.ua/files/09_76.pdf.
2. Герасіна Л. М. Практики лобізму в політичному процесі України та світу: політико-соціологічний аспект. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 3 (30). 2016. С. 6–17. URL: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/90223/85757>.
3. Єремєєва І.А., Шаповал В.А. Групи інтересів як суб'єкти політики. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2016. Вип. 2. С. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/polit_2016_2_18.
4. Недюха М., Федорін М. Лобізм як соціально-політичний феномен: сутність і засоби впливу. *Віче*. 2010. № 4. С. 12–15. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1857>.
5. Bentley A. The Process of government. A study of social pressures. Chicago: The University of Chicago Press, 1908. URL: <https://archive.org/stream/processofgovernm00bent#page/n9/mode/2up>.
6. Mills C. W. The Power Elite. *Oxford University Press*, 1956. URL: <https://www.marxists.org/subject/humanism/mills-c-wright/power-elite.htm>.
7. Skonieczny A. Corporate Lobbying in Foreign Policy. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. URL: <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-420>.
8. Thomas C. S. Factors shaping interest group systems. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/interest-group/Interest-groups-in-international-politics>.
9. Truman David B. The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1981. – 544 p.

УДК 32.019.51

Черепченко О. О., кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин

ЩО ЗАХІД НЕ РОЗУМІЄ ПРО РОСІЮ

Цей текст має носити програмний, проблемний характер і призваний поставити проблему. Адже довелося на власному досвіді зрозуміти, що європейці, і навіть українці, часто не розуміють сутність проблем, що у світу виникають у відносинах із росією останні століття.

Найбільш освічені європейці фіксують початок “проблем” у відносинах із росією з Кримської війни. Адже саме з того часу вони почали розуміти, що існує якийсь не розуміння один одного. З роками, ситуація почала виправлятися, бо росія відмінила рабство (саме рабство а не кріпацтво, бо кріпака не можна продати окремо від землі, до якої він власно, прикріплений). І нібито росія включилася у сучасність, в західному її розумінні. Почали відкриватися університети, організовуватися самоврядування, а царі навіть почали розмови про Конституцію. Але навіть вже тут виникли концептуальні труднощі - ніхто на росії не розумів навіщо все це. Вже тут на росії почалася криза розуміння самих себе. Усі народовольці та революціонери були спрямовані у минуле - у якісь часи стародавньої величі та щастя. Навіть не задаючи питань про які саме часи і якого щастя у минулому їде мова.

Після цього вони ув'язалися у I світову війну разом з європейськими державами. Не витримали зіткнення із реальністю. І вийшли з війни завдяки сепаратному миру, покинувши союзників. І коротке побачення із сучасністю закінчилося.

Почався морок альтернативної реальності під модною німецько-латинською назвою "комунізм". Він став вирокком для... А для кого саме? Чому вирокком? Він став вирокком для здорового глузду людини, що намагалася б зрозуміти усе надалі. Ленін, що буде "комунізм", розгортаючи НЕП. Сталін, що буде концтабори для загального блага. Хрущов, якого ненавидили за те що завів кукурудзу. Брежнев, якого ненавидять за застій стабільності та війну у Афганістані...

Поясненням цього може бути розуміння того, що на росії ніхто ніколи не міг зрозуміти, що таке капіталізм, масове виробництво та тотальна грамотність. Вони цього і зараз не розуміють у своїй масі. Адже росія не має жодного стосунку до Київської Русі, України чи то навіть Новгородської республіки. Бо вона виключно і суто Улус Джучі, якому вдалося перемогти у громадянській війні у Золотій Орді у 1480 році. Повернути усю імперію Чингіза - їм не вдалося навіть наприкінці їх адекватності сучасності - у 19 сторіччі. А після цього - навіть мріяти про таке було нереально. Росіяни і наразі не розуміють, що кожне суспільство - це сукупність людей. А в суспільстві де з дитячого садочка, школи, університету сторіччями, вбивають в голову кожній дитинці "Ясу Чингісхана" не може існувати "Ілон Маск", або "Альберт Ейнштейн" вже в силу того, що його просто для втіхи зарубить перший же нойон Чингіза. Не можливим там є розвиток капіталістичного світу. Конфлікт росії зі світом є суто концептуальним, бо вона існує у логіці суто аграрної економіки, за вимогами яси, що мала велике значення за часів Чингіса, у доіндустріальну епоху. Єдиний сенс, що вони змогли осилити - це корупція, яку вони плекали та експортували більше ніж природні ресурси своєї

країни. Адже гроші, за визначенням, універсальна система цінностей і зрозуміла кожному мешканцю планети.

Це конфлікт суспільства, що навіть не змогло зрозуміти, що час вибиратися із виключно аграрного світу до системи відносин, в якій існує поняття "накопичення національного "багатства". Адже в аграрному світі - земля і є "багатством". Саме її, землю, наразі "збирає" російський народ під проводом Путіна.

Саме це і є незрозумілим сучасній людині Заходу. Вона, людина, просто не може прийняти до розуму саму ідею накопичення землі, адже знайома із сучасною історією Південної Кореї, Японії, Данії або Канади. А росіяни з ними не знайомі, або агресивно ігнорують ці фрагменти історії. Саме це уявлення росіян і є їхнім конфліктом із Західною цивілізацією у самому широкому сенсі слова. Бо росіяни і наразі живуть в ґратах "Яси Чингісхана". Варто зазначити, що свого часу Яса мала позитивний сенс - "щоб дівчина із золотим блюдом мала можливість пройти від моря до моря". Це про порядок та благоустрій, що має сенс в межах аграрної економіки. А Пригожин з кувалдою в ОБСЄ сенсу не має, але існує в сучасній росії. І з Яси росіяни запам'ятали виключно "від моря до моря" - саме тому їм так муляє свобода Лісабону, чи Лондона.

Саме цього і не розуміють європейці у сучасній росії: вона погрузає у середньовіччі аграрної економіки та мислення тих часів. Вона веде себе розумно та логічно, як що дивитися із 14 сторіччя. І ніяк інакше вона на світ не може дивитися, адже у 21 столітті, в межах постінформаційного світу, без кувалд, але з комп'ютерами бурят та чеченець, росіянин чи удмурт цікаві один одному виключно в якості партнерів по бізнесу. А не як ті, кого тільки що розорили війська Чингіза, і зараз пропонують приєднатися до них у пограбуванні сусідів. Сучасний світ так не працює.

Але інакше не може працювати росія аграрного світу. Саме тому вона має витратити якісь неможливі кошти на створення "своєї історії", на пропаганду "хана" всередині країни та навколо. На охорону "хана" та його нойонів. Саме тому сучасна Росія має, і інакше вона не може, інвестувати не у ракети та комп'ютерні програми, а саме у пропаганду. Інакше усі зрозуміють, що Яса Чингіза більше не потрібна, а його імперія тим більше. І ніхто не може змушувати татар жити в одній країні із росіянами, а чеченців разом із бурятами. Інших сенсів просто не існує у сучасному світі. А сучасне сприйняття світу росіянами неминуче призведе до зникнення самої росії. Саме цей конфлікт і лежить в основі протиріч росіян із сучасністю, та світу із росією.

СЕКЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 792(477.62-2)"200"(043)

Демідко О.О.

кандидат історичних наук, доцентка кафедри культурології

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА МАРІУПОЛЯ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ

До повномасштабного вторгнення росії в Україну в Маріуполі нараховувалося 16 театральних колективів, які мали різну спрямованість, були як професійні, так і аматорські. Більшість з цих колективів наразі не розпочали роботу через перебування їхніх співробітників у різних містах України та Європи. А Донецький академічний обласний драматичний театр (м.Маріуполь), який начебто відновив свою роботу в м. Ужгород, через конфлікт з новопризначеною в.о. директора-художнього керівника пані Людмилою Колосович так і не зміг зібрати всіх маріупольських режисерів та акторів в одному місті.

Минуле театрального мистецтва Маріуполя має своєрідну історичну долю. Впродовж століть мешканці регіону вносили свою частку в скарбницю української театральної культури. Досліджуючи еволюцію розвитку театральної справи в регіоні, можна простежити, як поступово з аматорських і гастрольних колективів створюється й народжується власне театральне дійство з відповідним реквізитом, бутафорією, костюмами. Питання розвитку театральної культури Приазов'я в умовах воєнного стану є малодослідженою. Втім ця тема є досить актуальною, адже наразі мешканці Маріуполя та Бердянська через окупацію продовжують розвивати культуру свого регіону в інших містах України, що є дуже важливим та потрібним процесом. Слід звернути увагу, що означена проблематика знайшла відображення в деяких статтях істориків (Демідко О.) та журналістів (Катаєва М.).

Наразі єдиний театральний колектив, який зумів все ж відновити свою роботу майже в повному складі в Україні – це Маріупольський театр авторської п'єси Conception. Тепер його вистави можна побачити в Києві. Незалежний театр авторської п'єси Conception, в якому можна знайти сучасну авангардну режисуру і драматургію, був заснований 1 лютого 2019 року за ініціативою творчого тандему поетеси Марії Грецької та режисера Олексія Гнатюка [3].

У складі трупи близько 20 осіб, серед них є досвідчені актори та ті, які займаються в студії при театрі. В об'єднання театру входять актори з багаторічним стажем, організатори культурно-дозвілєвої діяльності, телеведучі, бізнесмени, поети та студенти. Важливо, що Незалежний театр авторської п'єси Conception не має вікових обмежень, головний критерій, щоб потрапити до трупи – це талант і бажання працювати. Актори наголошують, що театральне мистецтво займає в їхньому житті найголовніше місце. У репертуарі театру є такі вистави: трагікомедія «Рентген усміхнених сердець» та оперна театральна вистава за мотивом однойменної опери В. А. Моцарта «Дон Жуан», психологічна драма «Страхи в стилі НЮ» та фантазмагорія «Другий шанс».

До 27 березня чимало акторів знаходилися в театрі, підвал якого став укриттям. Руйнування змусило їх полишити рідне місто. Пішки вирушили на Мелекіне, звідти дісталися до Бердянська, Запоріжжя і, нарешті, Києва.

Коли театр авторської п'єси Conception розпочав свою роботу в Києві, до нього приєдналися актори з інших театрів Маріуполя. Зокрема, в театрі почав працювати Євген Сосновський, який в Маріуполі виступав в колективі Театральної артілі «ДрамКом». До колективу приєдналася і тринадцятирічна Софія Алагірова, яка раніше виступала в Маріупольському Театрі ляльок. Для юної актриси дуже важливо знову поринути в творче життя, адже це дуже відволікає від негативних думок [6].

28 липня у театрі на Подолі відбулася важлива прем'єра Театру авторської п'єси «Conception», присвячена Маріуполю та маріупольцям. Завдяки виставі «Обличчя кольору війна», кожен з акторів зміг розповісти свою історію. Як на початку війни намагалися жити і займатися звичними справами. Однак «прильотів» ставало все більше, на п'ятий день вимкнули світло. Були змушені під обстрілами готувати їжу. Як ховалися у підвалах і втрачали знайомих. Глядачі не могли стримати сліз, пригадуючи власні переживання. Глядацька зала була переповнена. Автор сценарію та постановник – режисер і художній керівник «Conception» Олексій Гнатюк майстерно висвітлив тему війни, виживання і людяності. Він дуже задоволений результатом і вважає, що все задумане вдалося реалізувати. «Думаю, що і актори, і вся команда виклалася на всі 100%. Непідробні емоції глядачів є яскравою ілюстрацією того, що все у нас вийшло», – наголосив режисер [2].

Ця вистава дуже вразила і міського голову Києва Віталія Кличка. «Дуже емоційна вистава. Дівчата та хлопці не грали. Вони розказували, що пережили», – наголосив він [8]. Глядачів заворожувала і самобутність оформлення сцени, і влучний світловий та музичний супровід. Проте особливу увагу привертала майстерність акторської гри кожного учасника. Від пронизливих монологів героїв у глядачів завмирало серце, адже актори проживали кожне слово, кожну емоцію, а разом з ними ці емоції передавалися і глядачам. Всі вони розповідали власні історії, те, що самі пережили і що бачили на власні очі. Кожну репетицію і в день прем'єрного показу артисти проживали свою роль знову і знову. Актор Дмитро Гриценко та актриса Катерина Калмикова вважають, що завдяки виставі вдалося передати все те, що відчували і відчувають маріупольці зараз [2].

У спектаклі було показано світлини Євгена Сосновського, які йому вдалося вивезти з Маріуполя. Актори продемонстрували не лише акторську майстерність, високий рівень художнього слова, а й вокальні та хореографічні вміння. Доречно використані і сучасні технічні можливості. Автором візуальної частини став куратор багатьох театральних програм Андрій Палатний. Відеоряд, який транслювався на екрані (фото Євгена Сосновського, малюнки Даниїла Немировського) та створені наживо ілюстрації (Маріанна Кондратенко) дуже органічно взаємодіяли з грою акторів.

З виставою «Обличчя кольору війна» Театр авторської п'єси Conception виступив з гастролями як в українських містах, так і за кордоном. У кожному місті вистава проходила при переповнених залах та бурхливих оваціях захоплених та вдячних глядачів.

«Найбільше нас вразила реакція глядачів у Вінниці. Глядачі аплодували 15 хвилин стоячи. Це нас дуже надихнуло на нові звершення», – розповів Олексій Гнатюк [5].

17 жовтня Маріупольський театр авторської п'єси «Conception» представив нову музично-поетичну виставу «Тримаємось разом». Актори зачитали вірші Ліни Костенко, Сергія Жадана, Петра Маги, а також твори власного авторського написання. «Поєднані однією історією, одним болем, ми тримаємось усі разом, хто постраждав від рук війни...», – наголосили актори театру. Нещодавно театр поповнився новими акторами. До нього приєдналися маріупольські актриси, яким вдалося виїхати з окупованого Маріуполя, актор з «Молодого театру» та актриса з Івано-Франківська. Репетиції проходять у приміщенні Київнаукфільму. Колектив театру вже відновлює виставу «Другий шанс». «Головним нашим завданням зараз є інтегруватися в київську культуру і знайти спонсорів, адже ще не вистачає реквізиту та потрібного обладнання», – підкреслив режисер театру Олексій Гнатюк. [5].

Водночас засновник і режисер маріупольського Народного театру «Театроманія» Антон Тельбізов відновив діяльність театру в німецькому місті Ганновер. Тепер до колективу долучаються українські актори, які наразі перебувають в Німеччині. Відтепер «Театроманія» з успіхом представляє свої вистави не тільки українським, а й зарубіжним глядачам. Зокрема, на День Незалежності України під керівництвом режисера Антона Тельбізова Народний театр «Театроманія» в німецькому місті Ганновер показав виставу «Тіні забутих предків». Її представили у зруйнованій церкві, що дуже символічно, адже рік тому спектакль був вперше показаний у зруйнованій синагозі в Маріуполі. Будівля церкви дуже схожа на маріупольську синагогу. Вистава відбулася при підтримці та фінансуванні Української спілки Нижньої Саксонії в місті Ганновері. Також колектив «Театроманії» готує лялькову казку «Сусідка». У виставі виступить двоє акторів Марія Бойко та її молодший брат Арсеній. Репетиції відбуваються онлайн. Ця казка буде поставлена в Дніпрі маріупольськими акторами для маріупольських дітей. До Нового Року Українська спілка Нижньої Саксонії в м. Ганновері запропонувала «Театроманії» поставити вертеп, адже української культури в Німеччині дуже не вистачає. Антон Тельбізов вже познайомився з Хором українського співу в Ганновері і має декілька унікальних ідей, які допоможуть зробити вертеп яскравим та незабутнім для глядачів [4]. Кожною своєю виставою та всією творчістю колектив «Театроманії» готовий і надалі підтримувати розвиток культури Маріуполя і загалом України.

До того ж театральну справу Маріуполя продовжують розвивати творчі маріупольці, які, не маючи власного театру, завдяки креативним ідеям готові підтримувати культурний розвиток рідного міста. Зокрема маріупольці Марія та Олександр Сладкови – засновники та керівники творчого хабу «Сучасна Україна» в умовах війни розуміють, що дуже важливо, щоб глядач через культурні проекти отримував своєрідну арт-терапію. Ще до повномасштабного вторгнення РФ в Україну вони виграли грант на 100 тис. грн від Міського бюджету Маріуполя. Подружжя планувало поставити свою першу виставу. Виграні гроші повинні були спрямувати на закупівлю обладнання. Але після початку повномасштабної війни довелося скоригувати багато планів. І хоча гроші так і не були отримані, Сладкови вирішили ставити виставу власними зусиллями. Марія є авторкою багатьох чутливих та щирих віршів, але п'єс у жінки ще не було. Вона почала її

писати в Маріуполі і завершила в Павлограді. Це філософська п'єса з елементами комедії. Дія відбуватиметься в сучасній бібліотеці. Будуть присутні і елементи містики з задіянням цифрових технологій. Режисеркою вистави стала художня керівниця Фольклорно-обрядового театру «Вертеп Марії» Марія Кравченко. У виставі гратимуть 3 актори цього ж театру на чолі з режисеркою, яка також гратиме. Актори вже вчать свої тексти. За технічну частину та музичне оформлення відповідатиме Олександр Сладков. [1].

Разом з тим на сьогодні багато театральних діячів Приазов'я стали колаборантами і почали працювати в окупованих містах. Серед них і колишній директор Донецького академічного обласного драматичного театру (м. Маріуполь) Володимир Кожевніков. До повномасштабного вторгнення він відрізнявся своєю проукраїнською позицією, а в умовах окупації швидко змінив свої погляди. Своім вибором В. Кожевніков посприяв роз'єднанню всього колективу на декілька угруповань (до речі, одне таке угруповання залишилося в Маріуполі) і втратили здобуті можливості для розвитку [7].

Таким чином, театральне життя Маріуполя в умовах воєнного стану продовжується завдяки діяльності Маріупольського театру авторської п'єси «Conception», який відновив свою роботу в Києві, Народному театру «Театроманія», який продовжив реалізовувати мистецькі проєкти закордоном та небайдужим творчим маріупольцям, які готові й надалі розвивати театральне мистецтво Маріуполя.

Література:

1. Демідко О. «Від папірису до гаджету» – новий проєкт Марії та Олександра Сладкових. Донбас24, 2022. URL: <https://donbas24.news/news/vid-papirusu-dogadzetu-novii-projekt-mariyi-ta-oleksandra-sladkovix> (дата звернення: 02.11.2022).
2. Демідко О. Маріупольці вразили своєю прем'єрою киян. Донбас24, 2022. URL: <https://donbas24.news/news/mariupolci-vrazili-svojeju-premjeroyu-kiyan> (дата звернення: 01.11.2022).
3. Демідко О. Театральні колективи-переселенці з Маріуполя – хто відновив роботу в Києві. Донбас24, 2022. URL: <https://donbas24.news/news/teatralni-kolektivipereselenci-z-mariupolya-xto-vidnoviv-robotu-v-kijevi-foto> (дата звернення: 01.11.2022).
4. Демідко О. «Театроманія» продовжує розвивати та підтримувати культуру Маріуполя. Донбас24, 2022. URL: <https://donbas24.news/news/teatromaniyaprodovzuje-rozvivati-ta-pidtrimuvati-kulturu-mariupolya> (дата звернення: 02.11.2022).
5. Демідко О. «Тримаємось разом» – маріупольський театр «Conception» представить нову виставу. Донбас24, 2022. URL: <https://donbas24.news/news/trimajemos-razom-mariupolskii-teatr-conception-predstavit-novu-vistavu-foto> (дата звернення: 01.11.2022).
6. Демідко О. У Києві покажуть виставу про Маріуполь. Донбас24, 2022. URL: <https://donbas24.news/news/u-kijevi-pokazut-vistavu-pro-mariupol> (дата звернення: 01.11.2022).
7. Демідко О.О. Як в Маріуполі проходив фестиваль «Театральна брама» – деталі. Донбас24, 2022. URL: <https://donbas24.news/news/yak-v-mariupoli-prohodiv-festival-teatralna-brama-detali> (дата звернення: 02.11.2022).

8. Катаєва М. Подих війни на сцені: у столиці презентують виставу мариупольського театру. Вечірній Київ. 2022. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/69482/> (дата звернення: 01.11.2022).

УДК 304.4:323(477:4)

Нікольченко Ю. М.

доцент, доцент кафедри культурології,
заслужений працівник культури України

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЬЮ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Геополітичний та культурний орієнтир України у світі є найбільш актуальним аспектом існування самої нації у сьогоденні. З моменту проголошення незалежності перед Україною, як суверенною державою, постала нова проблема – пошук інтеграційних шляхів до європейської та світової структури, що вимагає більш детального вивчення її основних галузей, а саме: політики, економіки, освіти, науки, культури, духовності, лінгвістики тощо.

Процеси, які відбуваються в країні, поступово призводять до інституціоналізації зв'язків України зі зовнішнім світом, сприяють швидкому та системному реформуванню політико-економічної системи, дослідженню багатогранного культурного простору, підвищують рівень консолідації української нації серед європейських цінностей.

Після трагічних подій 2014 р. на Сході України, російської анексії Криму та підступного, без оголошення війни, нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 р. вітчизняна культурологічна думка розглядає болюче, але важливе питання сьогодення щодо збереження і подальшого розвитку української культури та її європейської інтеграції в умовах воєнного часу.

Саме тому з'являється суспільна потреба в дослідженні цих питань у процесі реформування багатьох галузей країни. Варто зауважити, що інтеграція є відображенням не тільки українських, а й зарубіжних інтересів, адже вони мають відповідати загальноприйнятим потребам світового суспільства. Цей процес дає можливість раціонально використовувати матеріальні та духовні ресурси народу для підвищення їхнього рівня життя [2, с. 242–245].

У системі державного управління галузью культури виникає необхідність вибору європейського орієнтування, що в цілому повністю відповідає політичним інтересам України. Українська культура, мова, традиції є невід'ємною частиною нації і в процесі євроінтеграції потребують як права на самозбереження ідентичності, так і визнання її частиною європейської культури. Інтеграція України в європейському просторі передбачає керівництво на державному рівні двома системами культури, які ефективно діють вже понад тридцять років: державну і недержавну, що утворюють більш складну (як за масштабами так і за функціонування) систему, тому цей процес є вкрай актуальним у сьогоденні в умовах війни.

Варто зауважити, що в науковому середовищі тема європейської інтеграції української культури та співробітництва із Євросоюзом була і залишається важливою. Існує значна кількість наукових праць, що розкривають

теми європеїзації та євроатлантичної інтеграції України, демократизації державного управління галуззю культури та її реформування відповідно до вимог ЄС як в цілому, так і в окремих галузях культури: мистецтві, музейній і бібліотечній справі, збереженні культурної спадщини, усній народній творчості тощо.

Разом з тим тематика європейської інтеграції в культурній політиці є новою та маловивченою, особливо це стосується питань і принципів державного управління європейськими культурними практиками а також складовими міжнародного співробітництва, що прямо чи опосередковано впливає на демократизацію державного управління в культурній сфері. Формування концепцій державного управління галуззю культури України в євроінтеграційних процесах є відносною новизною, тому ця тема широко вивчається в наукових розробках багатьох дослідників, зокрема Андрія Артеменка, Дмитра Безклубенка, Юрія Богуцького, Володимира і Сергія Виткалових, Поліни Герчанівської, Ольги Копієвської, Владислава Корнієнка, Леоніда Новохатька, Ірини Петрової, Юлії Сабадаш, Василя Чернеця, Ганни Чміль, Олени Шевнюк, Василя Шейка та інших.

На шляху культурної євроінтеграції України необхідна реалізація низки управлінських реформ в різних сферах: соціокультурній, мистецькій, музеєзнавчій, збереження культурної спадщини, бібліотечній, видавничій та інших. Сам управлінський аспект культурологічної інтеграції можна проаналізувати в багатьох варіаціях, як на етапах інтеграції, так і в сферах, на які вона матиме безпосередній вплив: законодавчій, політичній і науковій. Євроінтеграцію, як процес «злиття», «приєднання» України до європейського суспільства, можна фактично розділити на три етапи [1]:

- підготовчий, що розробляє теорії та стратегії найбільш ефективного та короткотривалого переходу на рівні державного управління галуззю культури, що формує нормативно-правове і соціально-свідоме підґрунтя та створює умови для відображення його в дійсності;

- перехідний, найскладніший процесуальний хід, що буде характеризуватися, як час змін соціального дисонансу та неоднозначності, цей період найтриваліший, що має змінити старий, загальноприйнятий лад;

- завершальний, що характеризується адаптуванням до нових умов, він залежить від того, на якому рівні пройдуть реформи на державному рівні, які нівелюють невідповідності між Європою та Україною.

У цьому процесі країна зазнає значних змін у державному управлінні у соціокультурному, духовному та мовному середовищах. Сьогодні інтеграційна політика в культурі взяла курс на підвищення всіх сфер до рівня євростандартів для більш плавного переходу й об'єднання із західними стандартами. Постає питання покращення політичної, культурологічної і мистецької освіти та ґрунтовної лінгвістичної підготовки української молоді.

На цьому етапі важливим аспектом є процес входження України до європейського середовища, як духовної та культурної одиниці, зі своєю цілісною чіткою структурою, сталими звичаями і традиціями. Незбереження національної самобутності прокладе шлях до зміщення культури, втрати мови, а як наслідок – крах нації. Тому державна політика на збереження української культури має передувати усім політичним процесам і бути в пріоритеті. Участь нашої держави у програмах інтеграції значно розширює можливості європейського діалогу та сприяє поглибленню політичного співробітництва з Європейським Союзом.

Це сприятиме наближенню українського законодавства в культурній сфері до європейських стандартів, зростанню інвестицій. Серед позитивних тенденцій, які спостерігаються сьогодні у державному управлінні культурним сектором України, є помітне зростання громадських ініціатив та збільшення кількості інноваційних проєктів. Не останню роль у цьому процесі відіграють запроваджені міжнародними організаціями, в першу чергу Європейськими інституціями, програм, які спрямовані на підвищення рівня демократії в країні, поглиблення знань іноземних мов.

Міжкультурному діалогу відводиться важливе місце в цьому процесі. Поява нових недержавних організацій, що впроваджують нові культурні продукти та послуги, сприяє загальному розвитку цього сектора та його демократизації. Європейська інтеграція у сфері культури є закономірним процесом, що зумовлений не лише європейським вибором держави, а й відкритістю нашого суспільства до міжкультурного діалогу та наявним великим творчим потенціалом. Саме тому культурна політика на державному рівні набуває нового значення та вимагає інноваційних підходів і переоцінки її ролі для розвитку нашої держави.

Українська духовна культура має свою самобутню ідентичність. Метою національної культурної державної політики має бути програма на збереження її цілісності та унікальності. Державна мова посідає високе місце у світовому контексті, вона є однією з наймилозвучніших і зберігає у собі українську духовність. Національна культура завжди була частиною європейського простору, і це означає, що усі процеси, які відбуваються в нашій державі, мали вплив на західні реформації, відображалися в елементах культурного спрямування [3, с. 141–142].

Особливої уваги заслуговує питання євроінтеграційного прагнення України у сьогоднішні в умовах російської військової агресії, адже це не лише українська проблема, а проблема всієї Європи. Доповнення у культурологічній системі є новими елементами, що зумовлюють її внутрішнє реформування. Враховуючи політичну ситуацію, неоднозначність інтеграційних процесів, перед нашою державою постає нове завдання – зберегти свою духовність, народність, збагатити свій соціокультурний рівень, зберігаючи національні здобутки та цінності. Отже, культурологічний аспект процесу Євроінтеграції України постає, перш за все, як складний соціокультурний процес, основою якого залишається самозбереження своєї національної самобутності, що є джерелом існування української нації.

Не заперечуючи значної роботи у справі пошуку і публікації джерел з проблеми державного управління галуззю культури в Україні у сучасних умовах, дотепер у країні та за кордоном видано не всі документи з означеної проблеми. Їхня розпорошеність по різних виданнях ускладнює роботу науковців, проте залишає його перспективним у наступних студіях.

Література:

1. Пахлова С. Є. Європейські тенденції в культурній політиці України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_5_10
2. Петрова І. В. Культурно-дозвілєві практики в системі державного управління // Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів . Колективна монографія / За заг. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 308 с.

3. Степанова О. А. Національна ідентичність як динамічний вимір культурного простору // Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики. Колективна монографія / За заг. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. 432 с.

УДК 746.3(477)

Сабадаш Ю.С.

доктор культурології, професор

МИСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ КОМПОНЕНТ У СУЧАСНИХ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Оскільки за останні три десятиліття культурологія займає все більш помітне місце в логіці розвитку української гуманістики, стає зрозумілим й виправданим інтерес науковців до цілої низки теоретичних проблем, дотичних до культурологічного знання. В логіці цих міркувань дослідження історії становлення та розвитку мистецтвознавства з акцентуванням на опануванні ним поняттєвою системою й виробленням наріжних культуротворчих цінностей, серед яких – гуманізм, безсумнівно, є цікавим та актуальним.

Метою дослідження є виокремити феномен «мистецтвознавство» в якості тієї гуманітарної науки, що, з одного боку, формує структуру культурології, а з другого, – володіє власним «культуротворчим потенціалом», який в логіці європейських цивілізаційних процесів «перехрещувався» й «взаємодіяв» з історією культури.

Безумовно, найяскравішим етапом у становленні мистецтвознавства виявляється доба Відродження, яка, продовжуючи формувати мистецтвознавство, органічно зв'язала його як з мистецькою практикою, так і з естетикою. Це привело до введення в широкий ужиток поняття «майстер», яке замінило античного «ремісника», мистецтво почало визнаватися «діяльністю», а не «ремісництвом». На нашу думку, усі означені трансформації доцільно представити рухом наступних ланок: «майстер – мімезис – художній твір – мистецтво – історія та теорія мистецтва» [1, 168].

Відтак, доба Відродження сформувала і закріпила «гуманізм» як транскультурне поняття, яке, на нашу думку, як і поняття «мімезис» має право на статус «транскультурне». Водночас, ця «транскультурність» містить в собі і різний об'єм, і різну сферу проявленості: «мімезис – наслідування» це лише засіб існування «художнього твору – мистецтва», потенціал якого витримає випробування часу, що й дає право говорити про його «транскультурність». При цьому, як об'єкт теоретичного аналізу, «мімезис» не виходить за межі мистецтвознавства в широкому розумінні цього аспекту гуманітарного знання.

Транскультурність поняття «гуманізм» дещо іншого гатунку: сформувавшись в логіці розвитку мистецтвознавства, воно досить швидко «зруйнувало» його межі, набувши світоглядних та морально-етичних рис. Розглядаючи подальший розвиток «гуманізму» у просторі італійської культури [2], породженням якої «гуманізм» і виступає, досить яскраво виявляються «за» і «проти» цього феномену. До його позитивних рис – окрім спрямованості «на людину» та намагання «олюднити» світоставлення кожного з нас – «гуманізм»

виявився досить динамічним феноменом, здатним «рухатися» як за творчості мистецькою, так і за соціально-ідеологічною сферами людської діяльності. У динамічному характері «гуманізму» приховані і його негативні зрізи. Це яскраво продемонстрував «маньєризм» як форма «еклектичного гуманізму» кінця XVI століття [3].

Слід зазначити, що – на окреслених нами періодах й яскравих персоналіях – історія теоретичного осмислення гуманізму не завершується, оскільки не лише в італійську, а й загалом європейську гуманістику другої половини минулого століття була «вписана» нова яскрава сторінка – теоретичні напрацювання Умберто Еко.

Отже, заявлена проблема, яка повинна враховуватися культурологами, розкриває культуротворчу сутність мистецтвознавства, яке – хронологічно – значно випереджаючи культурологію – розвивалося паралельно з історією культури, маючи власні цілі й завдання. Повертаючись до історії європейського мистецтвознавства, окремі ідеї якого мали, як ми вважаємо, культуротворчий потенціал, то в умовах Нового часу слід наголосити на факті підключення до новаторських відкриттів на теренах мистецтвознавства теоретиків різних країн Європи, які, з одного боку, прийняли ідеї гуманізму та продовжили їх розвивати, а з другого, – привнесли певну самобутність у той культурний простір, що був сформований протягом Античності – Середньовіччя – Відродження.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані із дослідженням особливостей розвитку мистецтвознавства часів Просвітництва з акцентуванням на опануванні ним поняттєвою системою й виробленням наріжних культуротворчих цінностей, оскільки саме протягом XVII століття в ужиток входить поняття «митець», остаточно завершуючи «понятійний рух»: «ремісник – майстер – поет – митець», крім того, «розум», в якості підґрунтя творчого процесу, висувається на перші позиції, а «правила», «мораль», «чистота мови», «витончений смак» виступають засадничими чинниками, що визначають рівень обдарованості митця.

Література:

1. Сабадаш Ю. Культуротворчий потенціал мистецтвознавства: до постановки проблеми //Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів: колективна монографія /За загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш; редактори-укладачі проф. Ю. С. Сабадаш, проф. І. В. Петрова. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. – С. 164-184.

2. Сабадаш Ю. Еволюція гуманістичних поглядів (до визначення поняття «гуманізм») // Вісник Маріупольського державного університету. – Серія: Філософія. Культурологія. Соціологія. – Маріуполь: МДУ, 2017. – № 13. – С. 91–103.

3. Сабадаш Ю., Пахоменко С. Маньєризм как «эkleктичный» гуманизм (ренессансные процессы в Италии в условиях конца XVI в.) // Весник Полоцкого государственного университета: научно-теоретический ежемесячный ж-л. Серия: Педагогические науки. – Полоцк: ПГУ, 2017. – Т. I. – С. 148-156.

УДК 378.1:339.924

Сікорська І.М.

кандидат наук державного управління,
доцент кафедри Культурології,
завідувач Центру Міжнародної Освіти
Маріупольський Державний Університет

МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Незважаючи на складні обставини воєнного стану організація та розвиток міжнародного співробітництва залишається одним із головних напрямків стратегічного плану розвитку Маріупольського державного університету (МДУ) з метою сприяння інтернаціоналізації навчального процесу та інтеграції університету до єдиного європейського простору вищої освіти.

Міжнародне співробітництво МДУ здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту» 2014 р., Наказів та відповідних положень Міністерства освіти і науки України, Стратегічного плану розвитку МДУ на 2021-2025 рр., а також згідно з наказами керівництва університету.

По-перше необхідно зауважити, що від часу підписання Болонської Декларації роль міжнародного співробітництва закладів вищої освіти України зростає в міру їх багатопланової і активної участі в різних формах міжнародних науково-освітніх зв'язків і залежно від державної підтримки у вигляді законодавчих і нормативних ініціатив, а також фінансових інвестицій.

Міжнародна діяльність МДУ охоплює наступні ключові напрямки:

- сприяння інтернаціоналізації освітнього процесу та науково-дослідницької діяльності;
- інтеграція діяльності університету до Європейського простору вищої освіти в рамках загальної стратегії розвитку вищої освіти України;
- підвищення якості освітньої та наукової діяльності завдяки процесу інтернаціоналізації;
- підвищення рівня кваліфікації науково-педагогічного персоналу університету завдяки імплементації міжнародних програм та проєктів.

Сьогодні МДУ плідно співпрацює з багатьма провідними університетами та освітніми організаціями Литви, Польщі, Італії, Німеччини, США, Чехії, Естонії та інших країн.

Одним із основних інструментів інтернаціоналізації вищої освіти залишається міжнародна мобільність. Кожного семестру студенти та викладачі МДУ беруть участь в академічній мобільності в європейських університетах-партнерах. Серед них: Університет Вітовта Великого (Каунас, Литва), Остравський Університет (Острава, Чехія), Сілезький університет (Катовіце, Польща), Університет Мессіни (Мессіна, Італія), Відкритий Університет Кіпру.

Варто зауважити, що академічну мобільність у сфері міжнародного співробітництва вищої школи не можна звести до конкретних дій, технологій або механізмів, пов'язаних із системою обміну вченими, викладачами і студентами навчальних закладів різних країн. Це складний і багатоплановий процес інтелектуального руху, обміну науковим і культурним потенціалом, ресурсами, технологіями навчання. Міжнародна академічна мобільність розглядається також

як необхідна умова ефективного розвитку освіти і науки, невід’ємна і вагома частина діяльності університетів.

Сьогодні керівництво університету розглядає розвиток міжнародного співробітництва як один із головних стратегічних напрямів модернізації освітнього процесу та дослідницької діяльності. Одним із структурних підрозділів МДУ є Центр Міжнародної Освіти(ЦМО), який було створено з метою запровадження координації міжнародної діяльності закладів вищої освіти.

Ключовою діяльністю ЦМО є підвищення рівня інтернаціоналізації навчального процесу, сприяння кращій адаптації університету вимогам європейського простору вищої освіти, а також підвищення рівня підготовки висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних на міжнародному ринку праці.

Задачі ЦМО:

- активізація міжнародної діяльності університету та розширення партнерських зв’язків із закордонними освітніми установами;
- забезпечення цілісного та системного підходу до управління процесом інтернаціоналізації діяльності МДУ;
- збільшення кількості іноземних студентів і покращення їхньої навчальної підготовки;
- впровадження варіативних та інноваційних форм міжнародної освіти у процес надання якісних освітніх послуг;
- залучення позабюджетних коштів вітчизняних і закордонних фондів, а також освітніх організацій для покращення та поширення наукової та освітньої діяльності університету;
- сприяння збільшенню міжнародної академічної мобільності викладачів і студентів;
- посилення мовної підготовки та міжкультурної компетентності викладачів та студентів університету.

Сам факт створення такого Центру можна розцінювати як позитивний, оскільки він сприяє загальній політиці здійснення міжнародних зв’язків у галузі освіти і науки університету. Мета і завдання його діяльності цілком відповідають сучасним уявленням про роль міжнародного співробітництва вітчизняної вищої школи в умовах її інтеграції до світової освітньої спільноти.

Маріупольський державний університет представляє українську академічну спільноту в одній з найповажніших академічних спільнот Європи – Європейській Асоціації Університетів (European University Association, <https://eua.eu>). Розвиток співпраці з міжнародними організаціями та програмами – ще один важливий напрям виконання університетом державної освітньої політики щодо посилення євроінтеграційних процесів в Україні.

Треба зазначити, що забезпечення повноправного представництва України у міжнародних форумах, програмах, що проводяться під егідою міжнародних організацій, дає змогу підтверджувати на міжнародній арені високий престиж української вищої освіти, набувати міжнародного досвіду для впровадження подальших реформ структурного характеру і нових інформаційних технологій в освіті.

Як було зазначено вище, незважаючи на драматичні події в Україні під час повномасштабної війни з росією, університет продовжує здійснювати освітній та науковий процес, а також міжнародну діяльність.

В цілому, міжнародна діяльність МДУ має позитивну динаміку і має всі умови бути розширеною в перспективі. Досвід міжнародної діяльності МДУ, особливо з урахуванням сучасних, вкрай складних умов, потребує регулярного висвітлення у вітчизняних та закордонних спеціалізованих виданнях, під час міжнародних конференцій та форумів в Україні і за кордоном.

УДК 316.1

Янковський С. В.

доцент кафедри культурології, доктор наук
Маріупольського державного університету

КОНВЕНЦІЙНА КОНЦЕПЦІЯ КУЛЬТУРИ

Беззаперечно, українська гуманістика зробила визначальні кроки на шляху до ствердження культурології в якості самостійної академічної дисципліни. Вітчизняні науковці-культурологи зробили суттєвий внесок у визначення ролі і місця культурології у формуванні національної університетської освіти в Україні. Проте, пропонуємо звернутись до поняття культури у не досить звичному контексті. В узвичасних контекстах до поняття культури звертаються в освітньому, політичному, соціальному, історичному контекстах. Під контекстами маємо розуміти застосування слова культура у дискурсах, дискусіях, презентаціях з метою презентації певної точки зору, постановки питань, маніпуляцій аудиторією, грою тощо. Кожний такий спосіб застосування або *modus vivendi* слова культура є формою творення сенсу культури в комунікативному просторі політичного, культурного, медійного, наукового полів. І всі ці способи використання дозволяють нам поставити питання, а для чого сучасний соціум потребує культури? На нашу думку, застосування слова культура відображає ніщо інше, як пошук онтологічного обґрунтування спільності.

У вітчизняній гуманістиці ми маємо численні потрактування поняття культури. Вважаємо, що їх множинність пояснюється розпорошеністю концепцій культури утворених акторів комунікаційного простору в конкуренції за першість у розподілі культурного капіталу. Пропоноване конвенційне розуміння культури відкриває можливість виокремлення студіювань культури в самостійне поле в науковому знанні.

Загальна теза, достовірність якої маємо довести, є виокремлення конвенційного розуміння концепції та студіювань культури. Стверджуємо, що культура є інфраструктурною єдністю трьох універсумів, а саме – універсуму переконань, універсуму застосування, символічного універсуму. Обстоювання даної перспективи надає можливість вивільнити студіювання культури або культурології із залишкового впливу підрадянської інтелектуальної традиції та привнесених з неї дискурсів «общечеловечества». Переконані, що проповане бачення уможливорює універсалізм студіювання культури в науковому полі гуманітарного і соціального знання. Звертаємо увагу, що витoki такого бачення простежуються щонайменше до неокантіанських течій кінця дев'ятнадцятого початку двадцятого сторіччя. У даному контексті варто згадати імена В. Віндельбанда, Е. Кассіра, Г. Когена та інших філософів без яких важко уявити собі становлення наук про культуру. Представлена теза про можливість

конвенційного розуміння культури лише відображує значущість теоретичного та практичного опрацювання методологічних принципів культурного універсалізму, враховуючи його відмінність від конкретно-історичного розмаїття культур, унікальності біографічних чинників культуротворчої діяльності.

Конвенціональна концепція культури орієнтується на принципи плюралістичної онтології, відомої в філософсько-історичному процесі під ім'ям теорії множинності світів Епікура, монадології Лейбніца, семантики множинності світів Саула Кріпке. Ідея трьох універсумів наслідує положенням теорії трьох світів К. Поппера, а також положень викладених у парадоксі Греллінга-Нельсона (Kurt Grelling – Leonard Nelson), існує традиція позначати його як парадокс Германна Вейля (Hermann Klaus Hugo Weyl), або парадокс Герлінга, ідеї «проблематизації слова» Г. фон Врігта (Georg Henrik von Wright). Важливим для визначення концепції та студіювань культури є співвідношення ідей Ернста Кассіпера (Westra, 2011) про те, що людина – це символічна істота, та Ж. Дерріда про первинність культури як такої по відношенню до певної культури, людства та цивілізації (Derrida, 1993). Звертаю увагу, що представлені теоретичні позиції представлені в низці більш широких дослідженнях автора «Уявне та дійсне соціокультурного світотворення: діалектика неоднорідного» та «Соціокультурні світи за доби глобальних комунікацій» (Янковський, 2015; Янковський, 2021).

Як представнику наукової спільноти кафедри культурології Маріупольського державного університету, хотів би звернути на важливість розвитку культурологічної освіти в регіональних центрах, оскільки саме науково-педагогічні працівники на місцях виконують роль промоутерів культурології, а, доносячи до своєї аудиторії (ідеї та цінності української гуманістики, привертає увагу до актуальних проблем культурного життя, освіти в сфері культури, перетворюючи перспективи світового в національне, національного в локальне, локального в історичне (Демідко, 2022; Нікольченко, 2022; Сабадаш, Петрова, 2019). І можливо це і є місія університетської культурологічної освіти в Україні.

Для дискусії пропонуємо таку відповідь: культура є інфраструктурною єдністю трьох універсумів: універсуму переконань, універсуму застосування, символічного універсуму

Універсум переконань структуровано опозицією висловлювань і тверджень. Протилежність висловлювань і тверджень. Твердження, наслідуючи значення істинності (істина / хиба), постають своєрідними цеглинками, із яких конструюються ідеї, ідеали, уявлення, уподобання. Для цих конструктів застосувати значення істинності можливо лише із обмеженнями, які накладаються тим, що позначається поняттям переконання. І в цьому сенсі культура є «дзеркалом переконань». Саме культура є засобом перерозподілу переконань на такі, що варті і дійсні, та на ті, що є помилковими та невартими уваги. Вважаємо, що виявом універсальних переконань є такі речі як гідність, життя, свобода.

Універсум застосування структуровано на протилежності уречевленої та лінгвістичної сутностей. В цьому плані слід звернути увагу на те, що культура не детермінована мовою. Культуру не можливо описати через опозицію матеріальної та духовної культури, а нематеріальна культура не є поняттям, що включає значення духовної, чи-то навпаки. Культура завжди передбачає принаймні такі матеріальні речі як носіїв та умови. Будь яка культура є способом протистояння

людини зовнішнім умовам існування через процес творення життєвого світу людини.

Символічний універсум має розглядатися через унікальну здатність людини створювати сенс, називати речі власними іменами, переживати та співчувати. Тому, універсалізм культури виявляється через опозицію культурно-емпіричної дійсності та культурно-ціннісної орієнтації. В цьому плані можемо стверджувати, що кожна культура є засобом свіотворення. Втім варто розуміти, що універсалізм культури як засобу свіотворення не означає універсалізм способів свіотворення. Культура створює розмаїті світи культур. Тому слід розглядати культуру як універсальний спосіб творення, скажімо, приголомшливого розмаїття соціокультурних світів.

Серед розмаїття соціокультурних світів привертає увагу універсалізм розмаїття національних світів. Для їхнього аналізу та порівняння пропонуємо концепцію шести вимірів національної культури Хосфедде. Окреслимо критерії, на яких вона засновується: індекс дистанції влади (дозволяє розрізнити суспільства значною / низькою дистанцією влади), індекс самооцінки (дозволяє розрізнити суспільства за визначенням самооцінки в термінах «Я» / «Ми»), індекс «жорстокості проти ніжності» (дозволяє вирізнити суспільства із домінантною маскуліністю проти суспільств із домінантною жіночістю), індекс уникнення невизначеності (дозволяє вирізнити суспільства через відчуття невизначеності та двозначності), індекс довгострокової / короткострокової орієнтації (дозволяє розподілити суспільства відповідно до залежності суспільства від уміння підтримувати зв'язки із минулим), індекс стриманості (дозволяє розглянути суспільства відносно його здатності задовольняти природні потреби людини заради життя з насолодою і рівновагою) (Hofstede, 1983).

На нашу думку важливим напрямком розвитку даної розвідки є застосування ідеї трьох універсумів для дослідження для дослідження міфологеми «“культурної винятковості” країни чи нації в інтелектуальних і художніх практиках» східної Європи, напрямку культурно-філософських студій, який у вітчизняному науковому полі гуманітарного і соціального знання окреслила Олена Поліщук (Поліщук, 2018).

Література:

1. Демідко, О. Злочини російських окупантів проти культурної спадщини Маріуполя. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Соціологія. Випуск 22. С. 36-45.

2. Нікольченко, Ю. Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. КНУКМ. 22-23 березня 2022 р. 23.03.2022. С. 225-230.

3. Поліщук, О. П. Етос та естетичні основи міфотворчості в інтелектуальних і художніх практиках країн Східно-Центральної Європи. Українська полоністика. 2018 (15). С. 64-75.

4. Сабадаш, Ю. С., Гончарова, О. М., Дабло, Л. Г., Кислюк, К. В., Колесник, О. С., Кравченко, О. В., ... & Янковський, С. В.. Сучасна культурологія: постмодернізм у логіці розвитку української гуманістики: колективна монографія. Київ, Ліра. 2021.

5. Сабадаш, Ю. С., Петрова І. В. Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів: колективна монографія. 2019. Київ, Ліра. 308 с.

6. Янковський, С. В. Уявне та дійсне соціокультурного світотворення: діалектика неоднорідного [монографія]. Маріуполь, Новий світ. 2015. 287 с.
7. Янковський, С. В. Соціокультурні світи за доби глобальних комунікацій : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03; Дніпров. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2021. 36 с.
8. Derrida , J. Spectres de Marx. Galilée. Paris , 1993. 280 p.
9. Hofstede, G. National cultures in four dimensions: A research-based theory of cultural differences among nations. International studies of management & organization. Vol. 13. Issue 1-2. 1983. P. 46-74.
10. Westra, A. L'être humain comme l'«animal symbolique» chez Ernst Cassirer. De La Nature humaine/ On Human Nature, Actes du colloque de l'Association des étudiant(e)s en philosophie de l'Université de Montréal (ADÉPUM), Ithaque, Université de Montréal, 2011, 8 p.

**СЕКЦІЯ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ**

УДК 1:001(075)

Гудима І. П.,

доктор філософських наук,

професор кафедри філософії та соціології МДУ

**ДИЛЕМА «ДЕТЕРМІНІЗМ – ІНДЕТЕРМІНІЗМ» В СУЧАСНІЙ
ФІЛОСОФІЇ НАУКИ**

Не буде помилкою та навіть перебільшенням твердження про те, що наука сьогодні, в нинішніх реаліях, стає усе більш могутньою перетворюючою силою у всіх сферах суспільного життя. Рівень, стан та якість розвитку сучасної науки наразі виступає видимим мірилом розвитку суспільства, безпомилковим показником його економічного, технічного становлення, культурно-цивілізаційного поступу загалом. Годі й говорити про те, що науково-технічний прогрес вимушує науковців постійно переоцінювати факти, виявляти нові параметри змінюваності явищ, здійснювати перевірні дослідження, висувати нові гіпотези, словом, постійно відкривати завісу таємниці над тим, що раніше було невідомим для вчених. У прагненні збагнути природу реальності, зазирнути за грань відомого, людство відкрило для себе ймовірнісний світ – дивовижну царину законів і властивостей, що анітрохи не пояснювалися положеннями пануючої до цього класичної механіки. Невпинний пошук вченими-ентузіастами нового, нові природничо-наукові дослідження показали фізичну реальність більш складною, гнучкішою та значно багатограннішою, аніж це видавалося через призму застарілої наукової парадигми, змістом світоглядної орієнтації якої були строго детерміновані закономірності світобудови. Філософські ж рефлексії з приводу нового рівня розуміння об'єктивної реальності сприяли звільненню свідомості дослідників від тих методологічних штампів, що мали своїми засновками ідеї механістичного світорозуміння.

Відомо, що філософські концептуалізації детермінізму постулюють наявність об'єктивного взаємозв'язку й взаємообумовленості речей, явищ і процесів світу, до того ж причинність постає в них лише і тільки як момент всезагальної взаємозалежності. Осмислення причинності невідворотно вимушує дослідника оперувати, зіставляти та піддавати понятійному охопленню відповідну термінологію; все це покликано забезпечити його думкам несуперечливість, послідовність та доказовість. У цьому ключі слід зауважити, що поняття «причина» та «наслідок» саме і постають в річищі опанування загальних принципів всезагального зв'язку та розвитку.

У контексті осягнення сутнісного цієї, більш широкої проблеми, причинність виступає лише як один з можливих різновидів зв'язку, а саме зв'язку генетичного, коли одне явище за певних обставин породжує (спричиняє) інше. Слід визнати - шереду об'єктивно наявних взаємозв'язків явищ дійсності не притаманна причинна обумовленість (скажімо не спричиненими, в звичайному розумінні даного терміну, є відношення симетрії, функціонування елементів в системах тощо). З точки ж зору суттєвого будь-якого розвитку – усяка зміна та, понад те, - розвиток, як поява нової якості, має свою причину та наслідок. Таким

чином – якщо достеменно відома причина явища, це надає можливість прогнозу майбутнього.

Вернер Гейзенберг, засновник квантової механіки, звернув, між тим, увагу на те, що дане висловлювання не є логічно бездоганим, через те, що його засновок не вірний; бо ми, за Гейзенбергом, принципово не можемо знати те, що є нині, у всій його багатоманітності й повноті. Поясненням цієї непізнаності виступає співвідношення невизначеностей квантової механіки, відкрите самим Гейзенбергом, - воно встановлює межу точності одночасного визначення пари характеризуючих систему квантових спостережуваних – можливо точно виміряти або просторові координати, або ж імпульс частки, однак не те і не інше одночасно. Мікросвіт підпорядкований принципу невизначеності, згідно з яким, як вже йшлося, неможливо одночасно визначити місцеположення і швидкість частки, - як тільки за часткою розпочинає «полювати» спостерігач, її становище стає невизначеним.

Які ж наслідки впливатимуть з даної системи суджень: коли квантова механіка вимушує визнати засновок міркування хибним, а практичний досвід проведених спостережень і експериментів свідчить на користь квантової механіки, тобто підтверджує її доказову базу, виходить, за Гейзенбергом, існують вагомні підстави для перегляду положення про універсальність принципу причинності [1, с.197]. Однак саме наведене вище міркування вченого не є логічно бездоганим, адже наявна імплікація вимушує визнати хибність висновку лише в випадку істинного антецеденту і хибного консеквенту, чого тут не має; коли ж антецедент імплікації хибний, то яким не був консеквент – імплікація буде істинною. З іншого боку, про які онтологічні реальності може йти мова у даному висловлюванні, коли достеменно знати нинішнє, за Гейзенбергом, принципово неможливо.

Абсолютизація динамічних законів, скажімо, у період становлення й розвитку класичної науки, які описують поведінку ізольованих й ідеалізованих об'єктів, продукувала положення механістичного детермінізму, де Всесвіт зіставлявся з годинниковим механізмом, дію якого можна цілком збагнути звернувшись до законів динаміки Ньютона. Натомість вивчення випадковості у квантових процесах показало, що передбачення науковця набувають не достовірного, а тільки ймовірного характеру. Такий стан речей зумовлений функціонуванням низки випадкових чинників, яка існує в статистичних множинах, наприклад в масових заходах, та неможливістю точного визначення вихідного стану системи, щодо якої намагаються здійснити прогнозування. Дані когнітивні перепони часом дають підстави мислителям підніматися до світоглядних узагальнень та відливати судження онтологічного характеру щодо природи реальності. Однак, хай би там як не обстоювався принцип детермінізму або ж навпаки – спростовувався його ідейними опонентами індетерміністами, варто усвідомлювати, що в дебатах такого штибу онтологічні реальності подекуди підміняються гносеологічними феноменами – неможливість точного передбачення майбутнього стану системи, виходячи з її початкових умов, ще не дає підстав для тверджень про принципову відсутність опричиненості явищ в даній системі; іншими словами кажучи - прогалини в знаннях не є підставою для достовірно істинних тверджень щодо стану буття загалом.

Відтак, виникає питання наступного змісту, - а чи можна в площині науки та з науковою достовірністю надати однозначну вичерпну відповідь на питання

«детермінізму – індетермінізму». Адже детермінізм у науці та філософії ідейно протистоїть індетермінізму, де не визнається об'єктивна причинна обумовленість явищ світу, і наявність такої категоричної альтернативної ситуації, яка описує стан проблеми у формі дилеми – «або-або», згідно закону виключеного третього формальної логіки вимушує приймати одну з альтернатив, з усіма наслідками, що з неї мають випливати, і відмовлятися від іншої. Виникає принципово не вирішувана в площині науки проблема - істинність ідей детермінізму не може бути остаточно доведена передовсім через головне питання індукції – а чи достатня кількість випадків взята для індуктивного узагальнення, з іншого боку її (істинність) неможливо спростувати з-за необхідності дотримання вимоги тотожності та неможливості здобуття тотожно-істинного знання точних вихідних умов стану об'єкта.

У царині наукової методології, і на це звертала увагу низка мислителів, принцип причинності не має значущого теоретичного змісту, не надає інформації про спосіб буття світу в цілому та в його в окремих елементах, а являє собою, радше, методологічний постулат [2, с.52]. Відтак вести мову про його істинність чи хибність увіч недоречно, царина його застосування зникається швидше з вимогою для кожного явища припускати і шукати певну причину, хоча в самому бутті може бути і не закорінена причинність як така. Відтак його епістемологічна значущість вимушує його визнати практичним постулатом, тобто припущенням, котре не має повного теоретичного виправдання та обґрунтування, але допомагає з'ясувати певне коло питань. Метафізичний характер даних концептів та неможливість їх повної перевірки науковими засобами, неможливість застосування щодо них процедур верифікації чи спростування, безпомилково вказує на те, що це поки що не вирішувана в науковій площині проблема.

Новий, не зашорений існуючими схемами, погляд на об'єктивну реальність, дозволяв побачити в її основі всезагальний світовий взаємозв'язок, його гнучкість, зумовлені єдністю автономності та залежності, порядку й хаосу, що порядок, як такий, постійний процес становлення нового відбуваються через хаос [3]. Низка таких ідей піднесена на рівень світоглядних узагальнень по новому концептуалізувала історичний поступ людства, його культурний прогрес, свободу, як неможливі в суворо упорядкованій системі координат, поза чинником випадковості та поза постійними змінами ймовірностей. Глобальні наукові перспективи опрацювання даної теми в цілому та у її системотворчих елементах вбачаються у необхідності подальшого продовження тих студій, що постали в якості філософсько-методологічної рефлексії наукового вивчення причинності у світі, що здатен до самоорганізації на різних рівнях власного існування.

Література:

1. Heisenberg W. Ueber den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik. Zeitschrift für Physik. 1927. В. 43. S. 197.
2. Хьюбнер К. Критика научного разума. М.: ИФ РАН, 1994. С. 52
3. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича Ю.В. Сачкова. М.: Прогресс, 1986. 432 с.

УДК 316.444

Зоська Я. В.,

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри філософії та соціології МДУ

Бабенко В. В.,

студентка спеціальності 054 Соціологія,
ОС Магістр, 1 курсу

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЇ ДО ПОЛЬЩІ

Початок війни в Україні вплинув на багато сфер політичного, економічного та соціального життя. Зокрема, переміщення із зони бойових дій кардинально змінила міграційну ситуацію як в самій Україні, так і в багатьох країнах ЄС, включно з Польщею. Польща відіграв найважливішу роль серед країн, які приймають біженців війни з України, з приблизно 3,5 мільйонами осіб, які прибули до Польщі в період з 24 лютого до середини травня 2022 року [1]. Це явище зумовлене не лише географічним фактором (спільний кордон), а й через давню традицію (трудова) міграції між Україною та Польщею. Незважаючи на це, безпрецедентний наплив біженців війни явно викликає питання щодо майбутніх подій і викликів, пов'язаних із перебуванням українських громадян у Польщі.

Незалежно від розвитку подій на лінії фронту, ми маємо зауважити на те, що кількість іммігрантів з України в Польщі буде значно більшою в найближчі місяці (чи, можливо, роки), ніж на початку 2022 року, і це створює певні виклики для державних служб та державних установ у Польщі. Крім того, у другій половині 2021 року та першій половині 2022 року Польща та біженці були в центрі уваги не лише ЗМІ, а й політичних дискусій на найвищому рівні [2]. Це матиме, як у середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі, величезний вплив на сприйняття Польщі у світі та може стати (і, можливо, буде) предметом внутрішньополітичних дебатів.

Недавній наплив українців, які тікають із зон бойових дій до Польщі, безперечно, є безпрецедентною подією. Важливо зазначити, що ще десять років тому Польща не була імміграційною країною. Зокрема, якщо розглядати довгострокову імміграцію, приплив іммігрантів до Польщі був дуже обмеженим. За даними перепису населення 2011 року, загальна кількість іноземців, які перебували в країні, оцінювалася приблизно в 100 000 осіб. Лише сім років тому (у 2015 році) Польща була на одному з останніх місць серед країн-членів ЄС за часткою іммігрантів у загальній чисельності населення [4].

Є кілька структурних характеристик міграції до війни з України до Польщі, які є дуже актуальними в контексті останніх припливів:

- Ще до війни в Польщі працювала/проживала значна група українців, яку можна оцінити приблизно в 1,35 мільйона (на основі даних Центрального статистичного управління); ця група була переважно чоловічою та складалася з переважно економічно активних осіб (понад 95% від загальної кількості) [3].

- Українські іммігранти явно домінували у випадку всіх можливих каналів надходження на польський ринок праці; якщо розглядати три основні канали

притоку за період 2018-2021 років, то українці склали 88% декларацій, 71% дозволів на роботу та 98% дозволів на сезонну роботу [4].

Імміграція – в тому числі міграція з України – була більш рівномірно розподілена по країні, ніж у період до 2014 року, причому іммігранти присутні майже в усіх регіонах Польщі (з кількома важливими концентраційними центрами – великими агломераціями).

Завдяки специфічним формам міграції, тобто тимчасовій або навіть циркулярній мобільності між Україною та Польщею, дві країни були пов'язані добре розвиненими транспортними шляхами (а Польщу та польський ринок праці можна описати в термінах добре втєрованих соціальних та економічних просторів).

Незважаючи на дедалі більшу присутність українців на польському ринку праці, масштаб економічної та соціальної/культурної напруги залишався на відносно низькому рівні. Це можна пояснити головним чином дуже позитивними змінами в економіці Польщі та процвітаючим ринком праці з найнижчим рівнем безробіття, зареєстрованим з часів системних змін у 1989 році (Duszczuk and Matuszczuk, 2018).

Важливо також зазначити, що значний приплив іммігрантів до Польщі відбувався на практиці без узгодженої та (чітко) сформульованої міграційної політики. У 2009 році польський уряд спробував створити послідовний стратегічний документ. Такий документ був прийнятий у 2012 році, але уряд, який прийшов до влади у 2015 році, його відхилив, не замінивши його на новий (до сьогодні). Можна зробити висновок, що міграційна політика, яка проводиться в Польщі, є дуже розпорошеною та постійно спрямована на лібералізацію доступу до ринку праці. Як наслідок, перед війною 2022 року та масовим потоком біженців війни з України в Польщі не було загальної політики інтеграції (за винятком заходів, присвячених біженцям, але ця група становила дуже невелику частку в загальній кількості осіб, які прибули до Польщі) [4].

Війна, розпочата Росією проти України в лютому 2022 року, призвела до найбільшої міграції біженців у Європі з часів Другої світової війни, за оцінками УВКБ ООН (2022) у 6,3 мільйона осіб. За перші два місяці польський кордон перетнули майже 3,5 мільйона біженців від війни, з яких понад 95% були громадянами України [4].

Потік біженців від війни з України має одну дуже важливу особливість. Особи, які перетинають український кордон із країнами-членами ЄС та Молдовою, негайно охоплюються положеннями Директиви про тимчасовий захист, яка надає їм численні права. В принципі, це робить статус біженців із війни з України схожим, але не таким, як у громадян ЄС щодо прав на вільне пересування людей. Це перший випадок в історії ЄС, коли положення Директиви було втілено на практиці.

Надзвичайно важко передбачити майбутнє українських біженців від війни в Польщі (та інших країнах). Їх чисельність, як і кількість тих, хто повертається в Україну, в основному залежить від розвитку подій, пов'язаних з війною, та майбутньої відбудови країни. Крім того, можна вибрати інші критерії, що визначають певні сценарії (наприклад, політика ЄС, соціально-економічна ситуація в Польщі, ставлення до біженців війни).

Ми вважаємо, що у будь-якому випадку ключовим завданням є забезпечення житлової інфраструктури. Це неприйнятно (навіть у короткостроковій

перспективі) для біженців війни жити переважно гуртожитках, і це стало звичайною «практикою прийому» в перші тижні війни. Хоча влітку це завдання легше подолати, до осені воно стане абсолютним пріоритетом. Виходом із ситуації було б переїзд в межах ЄС, в межах Польщі та будівництво модульних житлових комплексів, у яких люди, які не мають квартири, могли б проводити осінь і зиму. У разі відсутності негайних дій або додаткового напливу біженців війни може знадобитися будівництво великих центрів прийому (як на першому етапі напливу) або центрів тимчасового перебування.

Забезпечити освіту та опіку дітей з України, які проживають у Польщі, буде величезною проблемою. У екстремальній ситуації опіки та освіти може знадобитися до мільйона дітей. Без цього важко очікувати, що більшість матерів або членів родини, які виконують функції догляду, зможуть працювати. Тому необхідно готувати неординарні рішення на основі кількох моделей (насправді всі моделі вже функціонують – звісно, обмежено). У першому українські діти продовжуватимуть навчатися за українською програмою, а метою уряду та органів місцевого самоврядування буде, з одного боку, створення інфраструктури для дистанційного навчання, а з іншого – визнання кваліфікації укр. вчителів, які проживають у Польщі, та створити українські шкільні класи, зокрема у великих містах. У другій моделі можна створити підготовчі класи, які допоможуть українським дітям підготуватися до вступу в польські школи наступного року. У третій моделі, спрямованій лише на тих дітей з України, які достатньо володіють польською мовою, має бути створена можливість відвідувати польські школи на тих же умовах, що й польські діти. Рішення про вибір тієї чи іншої моделі залишають за батьками (але за умови володіння польською мовою).

Присутність українців на польському ринку праці була значною ще до війни. Тому можна припустити, що проблем з працевлаштуванням ще кількох сотень тисяч людей не повинно бути (і це вже частково підтверджує той факт, що майже 150 000 новоприбулих біженців війни вийшли на польський ринок праці). На жаль, така перспектива може бути надто оптимістичною. Як зазначалося в попередньому розділі, останній приплив складається переважно з жінок з дітьми, тоді як до війни українці працювали в Польщі переважно за професіями, де переважали чоловіки. Таким чином, ми можемо мати справу з невідповідністю наявних навичок і потребам ринку праці. Це вимагатиме дуже високого рівня підготовки та пропозицій перепідготовки з урахуванням професійного профілю українців. Крім того, необхідно буде вжити додаткових заходів для запобігання таким загрозам, як експлуатація на робочому місці, знущання або сексуальні домагання, які можна очікувати, враховуючи масштаб цього явища та низьку переговornу силу біженців війни.

Також дуже важливим завданням є запобігання конфліктам, які можуть виникнути між українцями та поляками. Такий великий потік іноземців, що впливає на повсякденне життя приймаючого суспільства, потенційно може спричинити конфлікти. Хоча в короткостроковій перспективі, завдяки унікальності ситуації, напруги можна легко уникнути, у середньостроковій та довгостроковій перспективі вона обов'язково виникне. Особливо люди, які користуються державними послугами, можуть відчувати погіршення рівня життя через наявність значної кількості біженців від війни, які також матимуть право на державну підтримку. Подібна ситуація також може мати місце на ринку праці з можливими негативними наслідками, особливо в місцевому масштабі. Ці ризики

слід ідентифікувати, контролювати та вирішувати за допомогою добре розробленої державної політики, включаючи комунікаційні кампанії.

Проблема міграції вже багато років входить до списку ключових політичних тем як на національному, так і на міжнародному рівнях. Приплив або відтік людей до певної країни чи з неї є основою суперечок практично в кожній виборчій кампанії. Таким чином, існує ризик того, що присутність біженців війни в Польщі легко може стати предметом напружених політичних дебатів з усіма супутніми негативними наслідками.

Література:

1. Business Insider Polska (2022, 23 May), Tylu uchodźców z Ukrainy znalazło pracę w Polsce, Większość to kobiety.
2. Duszcyk, M. and K. Matuszczyk (2018), The Employment of Foreigners in Poland and the Labour Market Situation, *Central and Eastern European Migration Review*, 7(2), 53-68.
3. Сьогодні Україна внаслідок війни переживає чи не найбільшу міграційну кризу в своїй історії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3605567-vidnovlenna-ukraini-cerez-dialog-usih-ukrainciv-svitu-obednavsis-zrobiti-nemozlive-vsUPEREC-USOMU.html> (Дата звернення 13.11.2022)
4. The War in Ukraine and Migration to Poland: Outlook and Challenges. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2022/number/3/article/the-war-in-ukraine-and-migration-to-poland-outlook-and-challenges.html> (Дата звернення 13.11.2022)

УДК 316.4.06 + 316.485.26

Зубченко О. С.,

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри філософії та соціології МДУ

ВИМІРИ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

На початку повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року один із найбільш потужних ударів агресор спрямував на Південь України. Вже за два тижні ворог зайняв понад 46 тис. квадратних кілометрів, що становило 70% Запорізької та 95% Херсонської областей.

Із припиненням активних бойових дій та відсуненням лінії фронту на тимчасово захоплених територіях складаються передумови для формування окупаційних режимів, невід'ємним атрибутом яких є колабораціонізм – соціальний процес, в ході якого жителі окупованих місцевостей, громадяни України йдуть на усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом на шкоду своїй державі.

Колабораціонізм можна розглядати у кількох вимірах. У нормативному плані держава визначила своє ставлення до зрадників Батьківщини у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», в якому відокремлено кілька її типів: адміністративна (зайняття посад в

окупаційних «органах влади», організація «виборів» та «референдумів»); економічна (фінансова та ресурсна допомога ворогу); освітянська (вихваляння загарбників під час навчального процесу у школах, вищах, професійно-технічних та дошкільних закладах, запровадження стандартів освіти держави-агресора); військово-поліцейська (служба в армії ворога або незаконних збройних формуваннях, «судових» та «правоохоронних» органах); пропагандистська (виправдання та популяризація ворога у засобах масової інформації та соціальних мережах, організація масових заходів на підтримку окупації); побутова (публічне заперечення російської агресії, заклики до підтримки окупанта та його посіпак, невизнання Української державності). Законодавець чітко диференціював міру кримінальної відповідальності по кожній позиції.

В інституційному плані колабораціонізм є дисфункціональним симулякром, через який нібито відтворюється «нормальне» життя. Але насправді реалізація рутинних соціальних практик призводить до утвердження влади окупанта та подальших тяжких суспільних наслідків, завдає великої шкоди життю і здоров'ю людей. Формально звичні інститути продовжують існувати, але на порозі школи на учнів чекають озброєні окупанти та принизливий обшук, за дверима церкви звучать молитви за російських вбивць, у підвалі суду приховано середньовічну катівню, а російські рублі слугують не мірою вартості, а засобом економічної колонізації підкорених земель.

У соціально-стратифікаційному вимірі колабораціонізм стає потужним каналом соціальної мобільності, завдяки якому посібники окупантів, долаючи кілька ступенів соціальної ієрархії, протягом дуже короткого відрізка часу посідають високі соціальні позиції: тамада стає «головою» військово-цивільної адміністрації, звільнена за хабарі викладачка очолює псевдоуніверситет, а вчитель праці обіймає посаду директора школи. За результатами нашого дослідження у Запорізькій та Херсонській областях встановлено, що на співпрацю із окупантами активніше йдуть люди, які мають постійну роботу та бояться її втратити через зміни суспільного ладу (керівники різного рівня, працівники освіти, силових та контролюючих органів). Найбільш мерзенним є той факт, що більшість із них багато років отримували заробітну плату та стимулюючі виплати за рахунок Державного та місцевих бюджетів, а деякі навіть склали військову присягу на вірність Україні. Також люди, які стають на бік ворога, часто прагнуть поліпшити або повернути втрачені соціально-статусні позиції (зокрема, колишні співробітники, що потрапили під звільнення при реформуванні правоохоронної системи), отримати доступ до бюджетних коштів, похизуватися своєю владою тощо. При цьому найбільших успіхів при новій владі досягають дрібні чиновники, адміністратори та технічні службовці, 70% із яких змогли перейти до вищого класу, перестрибнувши одразу через дві статусні сходинки. Основна причина цього – гострий кадровий голод, з яким зіштовхнулися загарбники, та небажання більшості населення мати щось спільне із рашистами. Проте зірковий час цієї категорії колаборантів вже минає і з середини літа 2022 року їх почали замінювати на відряджених із Росії чиновників.

Економічний аспект колабораціонізму проявляється через залучення частини місцевого населення до різних форм фінансово-господарчих інтеракцій із агресорами – торгівлі з окупованим Кримом, скупкою за безцінь та вивезенням до держави-агресора сільськогосподарської продукції, захопленням промислових, торгових та аграрних підприємств, організацію обміну рублів на гривні тощо. За

умов майже повної транспортної блокади на лінії розмежування, ця економічна активність дозволяє хоч якось забезпечувати місцеве населення товарами повсякденного вжитку (жахливої якості та за спекулятивними цінами), проте у цей же час є потужним інструментом пограбування захоплених територій, вивезення вкраденого зерна, олії, залізної руди, металу, продукції машинобудування та навіть домашньої побутової техніки.

У соціально-адаптаційному плані колабораціонізм проявляється через поведінкові моделі, спрямовані на задоволення базових фізіологічних і соціальних потреб та способи адаптації до складних умов буття. Ці стратегії формуються із врахуванням попереднього життєвого досвіду, особистих якостей та переконань, ідеалів та цінностей, доступних ресурсів та мереж соціальної підтримки. Такий побутовий колабораціонізм є класичною ресоціалізаційною реакцією на зміну соціально-економічного ладу (рекрутація на роботу до Крайньої Півночі та Далекого Сходу, пошук місць вигідного обміну гривень на рублі, черги за російською «гуманітаркою», співмешкання жінок із солдатами окупаційної армії тощо). Більш складні форми адаптаційних взаємодій із ворожими інституціями надають додаткової легітимності окупаційному режиму (отримання російського паспорту, проведення звичайного уроку математики із портретом путіна та триколомом у класі, виступ на камеру пропагандистських телеканалів про чудове життя у звільненій «Новоросії», нотаріальне засвідчення договорів купівлі-продажу майна за законами держави-агресора тощо).

Таким чином, колабораціонізм як соціальний процес можна розглядати у кількох вимірах, кожен з яких характеризує залучення до співпраці з ворогом представників різних соціальних груп, дозволяє визначити їхні цілі, мотиви, а також зразки поведінки на тлі наближення Української армії та майбутньої деокупації Півдня України.

УДК 316.3(043)

Іванець Т. М.,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри філософії та соціології МДУ

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ МАРІУПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ)

Питання інформаційних викликів та інформаційної безпеки для України вийшло на новий рівень після початку російської агресії у 2014 році, гібридна війна актуалізувала цілий ряд інформаційних викликів, до яких українське суспільство та українська держава не були готові. Прорахунки у сфері подачі інформаційного контенту, відсутність ефективної стратегії щодо формування національної ідентичності та ідей патріотизму, превалювання в певних регіонах регіональної ідентичності над загальною національною була використана РФ для створення на нашій території псевдодержавних утворень ДНР та ЛНР.

Починаючи з лютого 2022, в умовах повномасштабної агресії, інформаційне протистояння виходить на якісно новий рівень, актуалізуючи нові виклики для України та її національної безпеки. Наприклад, П. Померанцев, британський

дослідник, який займається питаннями інформаційної агресії РФ проти України уводить термін «weaponization of media», тобто застосування медіа як зброї [2, с. 19].

Серед основних прийомів щодо використання медіа під час інформаційної агресії можна виділили наступні: приховування реальних подій або їх перекручування; навішування відповідних ярликів; дезінформація; розпускання пліток або чуток; навіювання певних відчуттів серед суспільства (які вигідні саме маніпуляторам). Все це робиться для підвищення рівня емоційності в суспільстві, підштовхування до прийняття рішень спираючись на емоції, а не на логіку та раціональний підхід [3, с.176]. Подібний інструментарій використовується РФ і в рамках стратегії, яку вона застосовує а на тимчасово окупованих територіях, з метою формування тут нової системи координат.

Маріупольська громада не стала винятком. Після захоплення міста фізичне винищення було замінено на психологічне. РФ одразу розгорнула масштабну роботу щодо знищення української ідентичності на тимчасово окупованих територіях: створюється інформаційний вакуум, обмежується доступ до інформації, постійно транслюється пропагандистський контент в усіх місцях скупчення населення, переслідуються громадяни, які висловлюють незгоду з окупаційною владою, просувається ідея, що люди на тимчасово окупованих територіях на потрібні Україні і вважаються в Україні зрадниками та злочинцями. Цей тиск є надзвичайно потужним та чиниться безпосередньо на людей, які перебувають у дуже важкому психологічному стані, які тривалий час виживали без всіх умов цивілізації, майже без їжі та які не можуть ефективно протистояти цьому тиску. Паралельно з цим, громадяни вивозяться на територію РФ, а тимчасово окуповані території заселяються громадянами Росії. Подібна стратегія дуже ефективно руйнує національну ідентичність цих громад та поширює власну систему цінностей та культурний код «руського миру» на територіях, що опинилися під тимчасовою окупацією.

В цих умовах виникає життєва необхідність зберегти ідентичність громади. По-перше, це обумовлено питаннями національної безпеки, бо їх повернення передбачає не лише звільнення ЗСУ, але й повернення населення цих територіальних громад до українського національного коду, до власної ідентичності. В іншому випадку ці території можуть стати місцем потенційної діяльності ворожих агентів та терористичних угруповань, створюючи нові виклики національній безпеці. По-друге, це життєво важливо для тих людей, які буди змушені виїхати зі свого рідного міста. В нових реаліях ці люди змушені шукати нову систему координат, в якій їм доведеться починати відновлювати своє життя, шукати своє місце. В ситуації, що склалася, зв'язки з представниками своєї громади стають тим центром тяжіння, який допомагає людям вижити.

Можна виділити декілька основних соціальних структур, за допомогою яких сьогодні зберігається та відтворюється ідентичність громад, що опинилися в тимчасовій окупації:

1.Родина (більшість вимушених переселенців переміщується саме в форматі родини, при чому спостерігається тенденція до розширення розуміння цієї категорії - часто для спільного проживання на новому місці об'єднуються декілька поколінь, брати та сестри зі своїми родинами, дальні родичі, близькі друзі тощо).

2.Трудові колективи (люди переміщуються вслід за підприємствами та установами, де вони працювали, особливо це стосується тих родин, в яких декілька людей працювало на одному підприємстві, в цих випадках трудові колективи почитають виконувати об'єднавчу функцію, виступати центрами, навколо яких концентрується та зберігається локальна ідентичність).

3.Благодійні організації та фонди, що створюються за ініціативи переселенців (існує тенденція до створення подібних організацій переміщеними особами на новому місці проживання, зазвичай їх основна мета - допомогти тим, хто опинився в знайомій для них складній ситуації, однак дуже часто такі організації стають центрами тяжіння для представників певної територіальної громади та місцем відтворення локальної ідентичності).

4.Культурні та громадські заходи, присвячені проблемам певної територіальної громади (виставки, мітинги, чаювання, зустрічі в різних форматах, спрямовані на те, щоб люди з певної територіальної громади мали можливість зустрітися зі своїми земляками, поспілкуватися, продемонструвати власну позицію щодо певних питань та наявність єдиної локальної ідентичності) [1, с.23-24].

Щодо Маріупольської громади, то практичним втіленням концепції щодо збереження ідентичності маріупольців сьогодні став проєкт Маріупольської міської ради «Я Маріуполь», який представляє собою мережу хабів, які функціонують в 13 містах України та виступають центрами тяжіння для маріупольців.

Однак, враховуючи надзвичайну важливість питання щодо збереження ідентичності тимчасово окупованих громад, воно вимагає не лише наукового осмислення, але й підтримки з боку держави, у тому числі, надання державної підтримки вимушеним переселенцям для формування локальних «осередків ідентичності» на підконтрольній території та вироблення єдиної інформаційної політики відносно тимчасово окупованих та деокупованих територій, яка була б спрямована на відновлення та збереження ідентичності.

Література:

1.Іванець Т. М. Збереження локальної ідентичності внутрішньо переміщених осіб в контексті забезпечення соціальної безпеки (на прикладі м.Маріуполя). Збірник наукових праць «Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики». № 95. 2022. С. 18-26.

2.Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2017, 496 с.

3.Viktoriia Boiko, Alona Stadnyk, Nataliia Polovaia, Olena Vaniushyna, Khodus Olena, Tetiana Ivanets. Use of media as weapons in the course hybrid war. AD ALTA :Jornal of Interdisciplinary Research. Volume 12, Issue 2, special Issue XXIX, 2022. P. 175-178.

УДК 316.244

Романцова Н. І.,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії та соціології МДУ

СОЦІОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ПУБЛІЦИСТИКИ М. ГРУШЕВСЬКОГО ДОБИ УЦР: ДИСКУРС ДІАСПОРНИХ НАУКОВЦІВ

Пострадянський період історії України характеризується складними суспільними процесами розбудови незалежної Української держави, в якій відбувається поєднання націєтворення та державотворення. Розглядаючи українську сучасність, мимоволі звертаємося до думки М. Грушевського: «...перегорнувши поживклі від часу картки нашого національного життя, ми знайдемо в них слова, які здаються немов нині написаними...» (5, с. 8).

Суспільна ситуація, що склалася в Україні революційної доби 1917 – 1918 рр., наклала свій відбиток на науково-публіцистичну діяльність М. Грушевського, який виявив себе як майстер цього жанру. Праці голови УЦР, написані по ходу гострого суспільного протистояння протягом зазначеного періоду, публікувалися на сторінках періодичних видань «Нова рада», «Народна воля», «Літературно-науковий вістник». На початку революції публіцистичні статті Михайла Сергійовича «Вільна Україна», «Якої ми хочемо автономії і федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Звідки пішло українство і до чого воно йде», «З старого і нового» видавалися великими накладками окремими брошурами за доступною ціною.

Зазначені публіцистичні студії М. Грушевського викликали значний науковий інтерес у діаспорних інтелектуалів і знайшли відображення в історіографічних оцінках І. Лисяка-Рудницького, Л. Винара, В. Стойка, Т. Гунчака щодо публіцистики М. Грушевського як голови УЦР. Зарубіжні науковці розглядали вплив його публіцистики тієї доби в контексті поєднання націєтворення та державотворення, оскільки ці ідеї були сформульовані в публіцистичних працях вченого, які становлять інтерес для сучасного українського суспільства.

І. Лисяк-Рудницький вважав Михайла Сергійовича «головним речником» ліберально-народницької – однієї з двох головних суспільних течій, які «були активні серед над дніпрянського українського громадянства». Історик звернув увагу на брошуру Михайла Сергійовича «Якої ми хочемо автономії і федерації», видану на початку революції. І. Лисяк-Рудницький стверджував, що в праці була сформульована програма, яка реалізувалася в політиці Центральної Ради в перший період її існування [7, с.20]. З іншого боку, діаспорний історик відзначив «історичну еволюцію української суспільної думки значення подій осені та зими 1917р., що спричинили величезний зворот від федералізму до програми державної самостійності». За словами історіографа, М. Грушевський назвав «цей великий переворот в українській суспільній думці «очищенням вогнем», що сталося «під впливом досвіду 1917р.» [7, с. 18,19].

Л. Винар розглядав публіцистику М. Грушевського доби УЦР як «історично-наукову базу ... національно-культурного і державного відродження» України [2, с. 18]. Засновник грушевськознавства називав Михайла Сергійовича «головним будівничим Української Народної Республіки», який, на думку

вченого, пов'язував той державотворчий період «з попередніми періодами державности України, а саме, з українською княжою середньовічною державою (Київська і Галицько-Волинська) та Козацько-гетьманською з її основником Богданом Хмельницьким» [3, с.195].

Діаспорний історик звернув увагу на те, що в цьому «схрещуються історичні концепції найвидатнішого історика України з політичними концепціями Грушевського 1917–1918 років, який добре розумів, що треба наглядно наголосити на безперервності українського державотворчого процесу» [3, с.196].

Засновник грушевськознавства зазначив, що «статті Голови Центральної Ради періоду Української Революції є унікальним першоджерельним матеріалом для дослідження суспільних концепцій М. Грушевського. Вони віддзеркалюють його ідеологічні настанови і багатомірну державотворчу діяльність під час народження Української Народної Республіки» [4, с. 38]. Л. Винар, редагуючи сучасне перевидання збірки, публіцистичних праць М. Грушевського «На порозі Нової України», відзначив, що вона дозволила краще зрозуміти його суспільні та історичні погляди «в часах відродження української державности». За словами закордонного вченого, ця збірка «заповітом батька української державности» [1, с. V]. Він стверджував, що публіцистичні праці голови УЦР цінні тим, що вводять в його «лабораторію державного будівництва» [1, с. VI].

В. Стойко, характеризуючи М. Грушевського як державного діяча доби Української революції, відзначив його публіцистичну працю того часу «Якої автономії і федерації хоче Україна» і зауважив, що він «ставив національну ідею над класовою, одночасно вважаючи, що національні права українського народу забезпечить ... «широка національно-територіальна автономія». Саме такі думки висловив історик у своїй праці [8, с. 33].

Т. Гунчак вважав, що М. Грушевський усвідомлював усю складність проблеми керування революційною стихією і тому намагався синтезувати національні гасла та домагання соціально-економічних реформ. На думку діаспорного історика саме з цією метою Михайло Сергійович написав ряд статей, які з'явилися у «Новій Раді» навесні 1917 р. і почав вступом під назвою «Велика хвиля» в який він наголошував «Впали з України кайдани... минули ті обставини, коли мусилив и ступати з петиціями, доказувати свої права навіть на культурне само означення». Т. Гунчак зазначив, що М. Грушевський зупинився на питанні політичного зв'язку України з Росією «маючи на увазі широку національно-територіальну автономію в російській федеративній республіці – автономію на демократичних засадах, із міцним забезпеченням національних меншостей України» [6, с.83–84].

Надана державотворча програма М. Грушевського зайвий раз доводила блискуче розуміння ним суспільних катаклізмів і шляхи їх розв'язання. Рефлексія публіцистичних розвідок голови УЦР закордонними вченими була науково виваженою, адже вони керувалися складністю тих суспільних процесів, які відбувалися та нагальною необхідністю роботи яку проводив Михайло Сергійович. Важливою також була теоретична складова під час соціальних змін, які відбувалися у суспільстві. Концептуальність думок визначного вченого у розумінні потреб українського суспільства як поточних так і на перспективу підкреслювали зарубіжні грушевськознавці. Поставлена проблема потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Винар Л. Від редактора. Грушевський М. На порозіновій Україні. Статті і джерельні матеріали. Редакція і вступна стаття Л.Р. Винара. Нью-Йорк–Львів–Київ–Торонто–Мюнхен, 1992. С. V–VII.
2. Винар Л. Михайло Грушевський в українській і всесвітній історії. *Український історик*. 1991–1992. № 3–4/1–4. С. 13–53.
3. Винар Л. Михайло Грушевський. Українська Центральна Рада і відродження державності України. Винар Л. Михайло Грушевський: Історик і будівничий нації (Статті і матеріали). Київ: Видавництво ім. Олени Теліги. 1995. 304 с.
4. Винар Л. Статті голови Української Центральної Ради: вступ. *Український історик*. 2002. № 1–4. С. 38–40.
5. Грушевський М. С. З старого і нового. *Грушевський М. С. Твори: У 50 т.* / Редкол.: П. Сохань та інші. Т. 4. Кн. I: Серія “Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917– квітень 1918)”. Львів: Світ, 2007. С. 8–10.
6. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. Київ :Либідь, 1993. 286 с.
7. Лисяк-Рудницький І. Четвертий універсал та його ідеологічні попередники. *Історичне есе. В 2 т. Том 2.* / Пер. з англ. У.Гавришків, Я.Грицака. Київ : Основи, 1994. С. 1-27.
8. Стойко В. Михайло Грушевський як державний діяч України (На досвіді його діяльності у Центральній Раді). *Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченій 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського*. Львів, 1994. С. 32-42.

УДК 316.776

Полторак В. А.,

доктор філософських наук, професор

Стадник А.Г.,

кандидат соціологічних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та соціології МДУ

ПРОПАГАНДА ТА ЇЇ МІСЦЕ В ПРОЦЕСІ ВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

Проблеми пропаганди практично завжди на вістрі усіх дискусій, що велися та ведуться і зараз, коли йдеться про сутність та специфіку інформаційних, комунікаційних процесів в суспільстві. Немає сумніву у тому, що пропаганда дійсно є дуже специфічною формою, засобом впливу на особливість, громадську думку у суспільствах різного типу. Більш того, добре відомо, що деякі політики та вчені у певний час були схильні відносити функціонування пропаганди виключно до ситуацій, коли мова йшла про авторитарні і тоталітарні політичні режими, розглядали її як одну з виключно маніпулятивних форм тоталітарного управління масами.

Зрозуміло, що подібні уявлення про сутність пропаганди є ненауковими та пристрасними. Вочевидь, що пропаганда (цей термін існує з XII століття та надбав політичного звучання у роки Великої французької революції) є одним з важливих інструментів, методів розповсюдження інформації, знань, при цьому знань не тільки політичних та ідеології взагалі. Одним з важливих інструментів впливу на маси, що має свою специфіку, використовується в різних сферах суспільного життя.

Особливого значення аналіз специфіки пропаганди, проблем і ефективності її використання набув у зв'язку із питаннями, пов'язаними із інформаційними війнами. Саме у них пропаганда виступає, використовується (поряд із політичною рекламою та піаром) як практично найважливіша інформаційна зброя, за допомогою якою вирішуються у першу чергу проблеми, що пов'язані із тим чи іншим впливом на масову свідомість населення, формування громадської думки.

З нашої думки, украй необхідно визначитися, що саме розуміють під пропагандою в структурі інформаційних війн та, відповідно, яким чином цей процес використовують. Тим більше, що існує чимало думок щодо цієї проблеми. Дехто навіть відокремлює інформаційні та пропагандистські війни. Так, в одній зі своїх праць Г. Почепцов стверджує: «В інформаційних війнах аудиторія індивідуальна (тобто вони спрямовані на вплив не на масову, а на індивідуальну свідомість); тип бажаної реакції аудиторії – раціональний, трансформація базової моделі світу, яку стимулюють інформаційні війни, мінімальна. Тобто інформаційна війна, інформаційна операція не змінює повністю модель світу, а впливає на зміни її деяких фрагментів. Навпроти аудиторією пропагандистської війни виступає масова свідомість; реакція на неї аудиторії в основному емоційна; трансформація моделі світу максимальна, тобто може бути такою тому, що спрямована на утримання своєї моделі світу та руйнування чужої» [Почепцов 2017].

Пропаганда виокремлюється, по-перше, тому, що вона є найбільш інтенсивною комунікативною формою, технологією; по-друге, вона чітко та однозначно, не приховуючи цього (як, наприклад, піар), ставить перед собою завдання, пов'язані з впливом на масову свідомість, громадську думку. Як відзначає Б.Л. Борисов, «в сучасному розумінні основною відмінністю пропаганди від ПР слугують методи обробки масової свідомості. Прийнято вважати, що у першому випадку превалюють більш жорсткі, безальтернативні методики, а у другому гнучкі методи адаптації до соціальних умов демократичного середовища по принципам «відкритого суспільства» [Борисов 2011: 40]. По-третє, безумовно треба зазначити, що із зміною суспільства, принципів його розвитку та функціонування також змінюються і пропаганда, переходячи від простих методів і технологій до значно складніших.

Причинами появи та активного використання політичних технологій О.І. Соловйов вважає наступні: необхідність здобуття більш раціонального, простого та ефективного способу реалізації практичних цілей, які стоять перед різними учасниками процесу застосування політичної влади та управління державою; зниження непередбачуваності взаємодії у сфері влади; потреба у застосуванні економічних та ресурсозбережних засобів управління державним майном, кадрами; необхідність надання сталості взаємодіями учасників того чи іншого процесу; можливість більш чіткого визначення критичних, порогових

значень того чи іншого процесу, за межами якого суб'єкти втрачають можливість здійснення ефективних, результативних дій в управлінні ситуацією та деякі інші [Солов'єв 2000: 415-416].

Розглядаючи проблеми політичних технологій, що використовуються у пропагандистській діяльності, треба безумовно сказати і про дуже цікавий підхід до цієї проблеми українського політолога Д.І. Видріна, який поділяє, у тому числі коли йдеться про проблеми пропаганди, використовувані засоби впливу на населення, громадську думку, на технології та анти технології. «На відміну від справжніх технологій, – підкреслює він, – як систем засобів та шляхів досягнення бажаного результату в політичних анти технологіях ставка робиться на досягнення часткового або найближчого результату при ігноруванні загальних та довгострокових наслідків рішень, результату при ігноруванні загальних та довгострокових наслідків рішень, що приймаються» [Выдрин 2001: 262]. З нашої точки зору, саме подібні анти технології використовуються в пропаганді в періоди, коли відбуваються інформаційні війни. Така пропаганда дійсно ведеться таким чином, щоб досягнути певних, найчастіше – короткострокових результатів. Так, вже через декілька років інформаційного протистояння російська пропаганда, яка жорстко стимулювала зростання у російського населення антиукраїнських настроїв, перейшла до більш «зважених» висловів, практично прибравши згадування «фашистів», «нацистів», «бандерівців» та «згадавши» про необхідність допомогти (газом та іншим) «братньому народу».

Однією з проблем є можливий й імовірний рівень тенденційності пропаганди в умовах ведення інформаційних війн. Ця проблема має як би два аспекти. З одного боку, дійсно можливе тенденційне використання має як би два аспекти. З одного боку, дійсно можливе тенденційне використання пропагандистських повідомлень об'єктами ведення подібних війн і це має значне і багатократне підтвердження, зокрема коли йдеться про російсько-українську сучасну інформаційну війну (див. нижче). З іншого – це зовсім не свідчить про те, що пропаганда нібито – це завжди або найчастіше брехня і суцільне маніпулювання громадською думкою та поведінкою населення взагалі, що це «інструмент» виключно негативного впливу на масову свідомість та громадську думку.

Але при усій важливості аналізу усіх цих різновидів пропаганди, коли йдеться про її взаємозв'язок із інформаційними війнами, особливої уваги заслуговує розгляд різновидів пропаганди з точки зору закритості (або відкритості) її повідомлень. Підкреслимо, у цьому випадку мова йде не про тенденційність пропаганди або її відсутність, а саме про те, наскільки чітко, відкрито, прозоро пропагандистські повідомлення формуються, передаються адресату, становляться відомими людям, нарешті – впливають на масову свідомість. А це є дуже важливим, оскільки, з одного боку, саме чіткість, однозначність, не приховування пропагандою її цілей та завдань відрізняють її від деяких інших форм, методів, технологій впливу на масову свідомість і громадську думку. З іншого боку, саме тому виникає потреба при настільки прямому та очевидному впливі пропаганди якимось його «замаскувати», зробити так, щоб адресат сприймав подібний вплив спокійно та з довірою.

Література:

1. Борисов Б. Л. Технологии рекламы и PR. Москва : ФАИР–ПРЕСС, 2001. 624 с.
2. Выдрин Д.И. Политика: история, технология, экзистенция. Київ : Либідь, 2001. 432 с.
3. Почепцов Г. Г. Распознавание пропаганды и языка ненависти. URL: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/raspoznavanie_propagandy_i_yazyka_nenavisti/ (дата звернення: 14.07.2017).
4. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологи. Москва : Аспект Прогресс, 2000. 559 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

СЕКЦІЯ КВЕСТІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ІСТОРІЇ СПОРТУ

УДК 378:796.035

Беседа Н. А.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти

ООНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Реформування системи вищої освіти зумовлене підвищенням низки актуальних викликів. У розрізі сучасних соціальних, медичних і педагогічних проблем особливої актуальності набуває проблема оновлення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, здатних до успішного вирішення важливих завдань щодо відновлення, зміцнення, збереження здоров'я і формування здорового способу життя молодого покоління.

Результати наукових досліджень О. Ажиппо, І. Боднар, Є. Приступи, О. Вацеби, Є. Захаріної, Р. Карпюка, Ю. Лянного, О. Тимошенка, А. Цьося, О. Томенка та ін. засвідчують, що серед пріоритетних напрямів розвитку галузі фізичної культури і спорту провідне місце займають теоретичні та методичні засади розвитку системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, а також підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів [2]. Водночас, необхідність створювати на навчальних заняттях умови, які базуються на запровадженні освітніх інновацій і сприяють заохоченню учнів до рухової активності.

Насамперед, зауважимо, що серед організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до здоров'язбережувальної діяльності особливої актуальності набувають такі:

- удосконалення змісту, форм і методів підготовки майбутніх фахівців;
- зміцнення в них професійно-ціннісного ставлення до застосування здоров'язбережувальних технологій;
- активізація прагнення до саморозвитку та професійного зростання [1; 2].

Із позиції досліджуваної проблеми, коротко охарактеризуємо деякі інноваційні здоров'язбережувальні фітнес-технології, що передбачають подолання гіподинамії та підтримання оптимального рівня фізичної активності.

Наразі особливої популярності набуває фітбол-гімнастика, що є унікальною за механізмом дії на організм людини. Оздоровчий вплив вправ на фітболах підтверджено досвідом роботи спеціалізованих корекційних та реабілітаційних медичних центрів Європи.

Серед сучасних фітнес-програм варті уваги кардіопроеграми, програми силової спрямованості, «Mind body» та функціональні тренування. Зазначимо, що кардіопроеграми спрямовані на поліпшення функціонального стану серцево-судинної системи, що виявляється в зниженні ЧСС, артеріального тиску в стані

спокою та підвищенні максимального споживання кисню. Програми силової спрямованості базуються на застосуванні силових навантажень задля корекції постави й профілактики захворювань опорно-рухового апарату. «Mind body», або інтелектуальний фітнес включає компоненти східних систем фізичного виховання, що допомагають зосередитися на відчуттях власного тіла та розвивають координацію, гнучкість і рівновагу.

Метою різноманітних видів аквафітнесу є розвиток гнучкості й рухливості суглобів, зміцнення м'язів, стимулювання терморегуляції, м'язова релаксація. Суттєвою перевагою аквафітнесу є те, що водними вправами можуть займатися люди з різним рівнем підготовки, а також після перенесених травм, з варикозним розширенням вен, надлишковою масою тіла та вагітні.

Не втрачає своєї популярності йога-аеробіка – це поєднання статичних і динамічних асан, дихальних вправ, релаксації й стретчингу. Ці вправи підходять для осіб різних вікових груп. Рекомендовано з профілактичною і лікувальною метою при патології внутрішніх органів, нервової системи, опорно-рухового апарату тощо.

Слід зазначити, що під час побудови індивідуальної фітнес-програми потрібно враховувати низку чинників, зокрема: стать людини, її вік, стан здоров'я, рівень фізичної підготовленості та очікувані результати. Відповідно до цього варто визначати інтенсивність навантаження з метою забезпечення максимальної користі для здоров'я.

Вищевикладене дає підстави вважати, що формування здоров'язбережувальних компетентностей значно сприятиме корекції функцій організму; оптимізації рухової активності; покращенню фізичних якостей та функціональних можливостей людини. Отже, маємо підстави для висновку, що реалізація компетентнісного підходу стане підґрунтям для вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури та активуватиме їх до саморозвитку й професійного зростання.

Література:

1. Беседа Н. А., Воробйов О. В. Організація самостійної роботи майбутніх фахівців з фізичної реабілітації. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: Педагогічні науки)*. 2016. Вип. 3-4 (48-49). С. 138 – 141.
2. Беседа Н. А. Інтерактивні методи навчання майбутніх фахівців з фізичної терапії й ерготерапії. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. Полтава : ПШП, 2018. С. 300-301.
3. Мордвінова І. Підготовка студентів спеціальності «фізична терапія» та «ерготерапія» у країнах Європи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. Вип. 1 (75). С. 152 – 161.

УДК 372.882(043)

Восвутко Н. Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти,

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ Й УЧЕНИЦЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕКСТІВ ДИТЯЧОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Питанням формування міжкультурної компетентності учнівства активно опікувались вже наприкінці 20-го століття, адже в ті роки суспільства багатьох країн гостро зіткнулися з проблемами глобалізації, міграції, полікультурності, міжкультурності та (не)толерантності. Дитяча література з міжкультурним компонентом стала одним із способів подолання та вирішення цих проблем.

Ще у 1999 р. J. Bainbridge, S. Pantaleo & M. Ellis стверджували, що уводячи до навчання книги дитячої літератури з міжкультурним змістом, вчителі/-ки «привчають» учнівство до багатоголосості та плюралізму і створюють клімат, який сприяє розумінню та толерантності (Bainbridge, Pantaleo & Ellis, 1999) [1, с.89].

Scott і Huntington (2002) запропонували модель розвитку міжкультурної компетентності через книги художньої літератури. В основі моделі – учень або учениця, емоційне усвідомлення та когнітивна гнучкість яких сприяють розвитку їх міжкультурних навичок та здібностей. Зовнішнє коло – це цільова культура (культура, що вивчається), а літературний текст знаходиться у двосторонній взаємодії з учнівством та цільовою культурою. Текст – це засіб, за допомогою якого дитина дізнається про цільову культуру, і тому концепція створюється та співстворюється завдяки взаємодії учнівства з цільовою культурою через текст [10, с. 75].

Дослідники J. Stier, A. Phipps і M. Gonzalez наголошують, що пізнання культури можна культивувати або шляхом прямого контакту з культурою, або опосередковано через літературу [9, с. 4], та вказують на потенціал літературних текстів, що надає учнівству можливість розвивати критичне самопізнання та дозволяє відкривати шлях до міжкультурного усвідомлення й розуміння [7, с. 39].

З цього приводу цікавою є думка J. Mendoza та D. Reese, які зазначають, що книги ще декілька років тому були адресовані в переважній більшості дітям середнього та вищого соціального класу західного світу, функціонували переважно як дзеркала, а не як вікна. Юні читачі й читачки могли бачити себе в оповіданнях, які вони читали й слухали, але навряд чи вони могли побачити когось, хто відрізняється від них самих. Навпаки, у дітей меншин було мало літературних дзеркал, які підтверджували власну ідентичність, хоча вони мали багато вікон у життя домінуючої культури. Міжкультурна дитяча література може відображати переживання та самотність усіх дітей, пропонуючи їм вікно в життя, відмінне від власного [6, с.29].

J. Corbett підкреслює важливість використання літературних творів та інших культурних форм вираження для підвищення толерантності до різноманітності та вироблення емпатії [2, с.63].

K. Short стверджує, що література «є засобом побудови мосту взаєморозуміння між країнами та культурами» [8, с. 131]. Дослідниця припускає, що літературні тексти сприяють цьому різними способами, наприклад,

дозволяючи учням і ученицям вийти за межі поверхневого погляду на інші культури через їх більш глибоке розуміння.

Ch. Lütge зауважує, що дитяча література «пропонує захоплюючу платформу для вивчення питань ідентичності, цінностей та світогляду, тобто ключових компонентів міжкультурного навчання» [4, с.104].

Фахівці-дослідники (Harada, Pang, Colvin, Tran & Yang) вважають, що книги дитячої літератури з міжкультурним компонентом мають містити: 1) позитивні зображення персонажів з автентичною та реалістичною поведінкою, щоб уникнути стереотипів певної культурної групи; 2) автентичні ілюстрації для підвищення якості тексту, оскільки вони можуть мати сильний вплив на дітей; 3) плюралістичні теми для покращення розуміння культурного різноманіття; 4) історичну точність; 5) можливості для роздумів про культурні цінності персонажів [3, с. 137].

Учні, читаючи такі книги, отримують інформацію, замислюються та покращують свою поведінку. Діти, що належать до домінуючої соціальної групи, вчать виявляти повагу до інших, водночас дозволяючи учням і ученицям, що належать до груп меншин, формувати позитивний образ про себе. Література сприяє постійному дослідженню ідентичності та заохочує до нього, допомагає юним читачам і читачкам зрозуміти себе через такі категорії, як «подібність» і «відмінність» [5, с. 212].

Згідно із М. Καυατσούλη, через читання книг з міжкультурним змістом учні й учениці: зустрічаються з культурним різноманіттям і цінують особливості інших народів; замислюються не тільки над цінностями інших народів, але й над власним ставленням до цих цінностей; розмірковують над цінностями власної культури; досліджують поняття культурної ідентичності та вивчають шляхи, за якими її можна структурувати в режимі співіснування та співпраці людей чи народів з різним культурним капіталом; вчать мислити по-різному, так, як це виражається в різних культурах; вступаючи в контакт з елементами культури інших, вони краще розуміють себе [11, с. 73].

Отже, дитяча художня література надає учнівству можливість дізнатися про власну культурну спадщину, а також про інші культури. Формування міжкультурної компетентності важливе, оскільки дозволяє реалізувати інші культурні перспективи через визнання та розуміння подібності та відмінностей між власною та «іншою» культурою. Читання текстів художньої літератури може спонукати дітей замислюватися про культурні відмінності, розвивати розуміння власної культури і, таким чином, зміцнювати більш толерантне та відкрите ставлення до інших культур.

Література:

1. Bainbridge J. M., Pantaleo S. & Ellis M. Multicultural picture books: Perspectives from Canada. *The Social Studies*, 90 (4). 1999. P. 183-188.
2. Corbett J. *Intercultural Language Activities*. Cambridge: Cambridge University Press. 2010. 262 p.
3. Harada V. H. Issues of ethnicity, authenticity, and quality in Asian-American picture books, 1983-93. *Journal of Youth Services in Libraries*, 8 (2), 1995. P. 135-149.

4. Lütge Ch. Otherness in children's literature: perspectives from the EFL classroom. In J. Bland & Ch. Lütge (Eds.), *Children's Literature in Second Language Education*. London - New York, NY: Bloomsbury. 2013. P.97-105
5. Meek M. *Children's Literature and National Identity*. London: Tentham Books. 2001. 220 p.
6. Mendoza J. & Debbie R. (2001). Examining multicultural picture books for the early childhood classroom: possibilities and pitfalls. *Early Childhood Research and Practice* 3(2). P. 1-35.
7. Phipps A. & Gonzalez M. *Modern Languages: Learning and Teaching in an Intercultural Field*. London: Sage. 2004. 208 p.
8. Short K. G. Building bridges of understanding through international literature. In A. W. Bedford & L. K. Albright (eds.), *A Master Class in Children's Literature: Trends and Issues in an Evolving Field*. Urbana, IL: National Council of Teachers of English. 2011. P. 130–148.
9. Stier, J. Internationalisation, Intercultural Communication and Intercultural Competence. *Journal of Intercultural Communication*, 11. 2006. P. 1-12.
10. Voyevutko N., Καϊάφα Ι., Γρίβα Ε., & Ηλιοπούλου Κ. (2022). Ελληνική παιδική λογοτεχνία: Θεωρητικές αποτυπώσεις και προτάσεις για τη διδακτική αξιοποίηση της στην τάξη της ελληνικής ως Γ2/ΞΓ. Εκδόσεις του Ερευνητικού Κέντρου – Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Υπό την Αιγίδα της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού και Δημόσιας Διπλωματίας ΥΠΕΞ. 2022. 395 σ. (ISBN: 978-618-5613-09-9).
11. Κανατσούλη Μ. *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας σχολικής και προσχολικής ηλικίας*. Αθήνα: University Studio Press. 2018. 220 σ.

УДК 378.147:316.72(043.2)

Мойсеєнко Р. М.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти

ΦΟΡΜΥΒΑΝΝΙΑ ΟΣΝΟΒ ΑΚΑΔΕΜΙΧΝΟΪ ΚΟΛΤΟΥΡΙ ΖΔΟΒΟΒΑΧΙΒ ΒΙΧΟΪ ΟΣΒΙΤΙ Β ΠΡΟΧΕΣΙ ΝΑΒΧΑΝΝΙΑ Υ ΒΙΧΙΪ ΨΚΟΛΙ

Προτγαμο βαγατγοχ στολιτγ υνιβερσιτετι βιδιγραογ κλοχοβο ρολε υ ροζβιτκυ ναυκι, εκονομικι, κολτουρι, συσπιλστβα να βσi ρiβνγχ υπρβαλιννγ. Ετιχνi τα μορალνi ασπεκτι βιχοi οσβιτι βαγατοραιοβο περεγλαδαλιση υ σβιλι τραδιτιiνογο υαυβεννγ προ υνιβερσιτετι ζ ποβνιμο ροζυμiννγμ νασλιδκιβ ρiζκογο ροζσιρεννγ iχ μισιi.

Ζαροδκι ακαδεμiχνοi κολτουρι βινικλι υ Φρανκιi να μεγι ΧΠΠ-ΧΙΥ στολιτγ. Ποπρι ζμiνι, γκι βιδβυβαλιση υ τιλομο β συστεμi βιχοi οσβιτι, υνιβερσιτεταμ βδαλοση ζβερεγτι ζακλαδενι ση β τι χασι οσνοβι ακαδεμiχνοi κολτουρι, ζαλισηαοχιση ναυκοβιμοι, οσβιτνιμοι τα κολτουρνιμοι κεντραμοι. Βιδατνιμο πεδαγογομ μινυλογο χασυ Σ. Γεσσеноμ βολο βιζναχеноο γολοβνι προνκιπυ υνιβερσιτετскоi οσβιτι: ποβνοτα ναυκοβογο ζναννγ, δυο σβοδоби та творчостi β προχеси βικλαδανнγ та ναβχανнγ, ζδατнiсть υнiβερсиτεту до самовiдтвореннγ шγяхом πiδγοτουки βικλαδачiβ та вчених. Сама υ такий спосiб I. Пак називае пронκιпυ υнiβερсиτεтскоγ οσβιτнoγo проστοру та ακαδεμiχноγo житγя фyндаментальнιμοι ζασаdαμοι φορμυβανнγ ακαδεμiχноi κολτουρι [1].

В умовах модернізації української вищої школи академічна культура є не тільки одним із основних чинників цього процесу, а й найбільш важливим індикатором стану вищої освіти, що й зумовлює актуальність її наукових інтерпретацій, аналізу структури, чинників та особливостей її формування.

Академічна культура – це одна з найважливіших характеристик вищої школи як соціального інституту, завдяки якій з'являється не тільки можливість досліджувати форми академічної комунікації, але й стають зрозумілими й ті змісти, які в них вкладають фактори, мотиви та соціальні очікування, що детермінують комунікацію в академічному середовищі, взаємодію з іншими соціальними інститутами [1].

Академічну культуру О. Фенцик вважає «культурою вищої освіти, яка зосереджує увагу не тільки на навчанні, викладанні та методичному забезпеченні цих процесів, а й усьому комплексі соціокультурних практик, пов'язаних із функціонуванням закладів вищої освіти»[2].

Сучасні цінності академічної культури сформульовано у документі «Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі», в якому визначено, що ключовими цінностями сумлінної академічної спільноти є чесність, довіра, прямота, повага, відповідальність і підзвітність. Основними цінностями європейської академічної культури визначено такі: інтелектуальна свобода та соціальна відповідальність; моральна відповідальність самостійних дослідників і вчених не тільки за процес досліджень, але і за їхні результати; прагнення окремих наукових товариств до співпраці у світовому масштабі; право вчених на свободу вираження поглядів про наукові та етичні аспекти дослідних проєктів і їхні результати; усунення від участі в проєктах, які суперечать їхнім переконанням і совісті; самоцінність інтелектуальної роботи незалежно від того, коли буде отримано результат [3].

У Законі України «Про освіту» йдеться про дотримання «сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися всі учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та впровадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання або наукових (творчих) досягнень» [4]. Віднині здійснення навчальної та наукової діяльності стає на норму Закону з чітко визначеними тлумаченнями, правилами, критеріями, вимогами та санкціями.

У Маріупольському державному університеті етичні принципи, правила та норми висвітлено в Етичному кодексі МДУ, Кодексі академічної доброчесності МДУ та інших документах, які мають сферу впливу на всіх учасників освітнього процесу [5].

Для здобувачів вищої освіти та інших осіб, що беруть участь в освітньому процесі, є гідним дотримуватися етичних правил, які проявляються в повазі честі та гідності інших осіб; відповідальному ставленні до своїх обов'язків; активній самостійній роботі та ефективному розподілі часу на пошук і вивчення матеріалів, необхідних для отримання якісної освіти; чесній та відповідальній підготовці до поточного, підсумкового контролю, атестації, докладаючи зусиль до своєчасного виконання всіх завдань; використанні в освітній або дослідницькій діяльності лише перевірених та достовірних джерел інформації та посиланні на них; поданні на оцінювання лише самостійно виконану роботу, що не є запозиченою або переробленою з іншої, виконаної третіми особами.

Формуванню академічної культури студентів університету сприяє опанування навчальної дисципліни «Академічне письмо», яка є дисципліною загальної підготовки, та входить до обов'язкової компоненти освітньої професійної програми бакалавра.

Метою курсу є підвищення рівня теоретичних знань та розвиток практичних навичок здобувачів вищої освіти щодо мовних умінь і навичок у професійній сфері; практичне опанування умінь ділового і наукового мовлення на достатньому для професійної діяльності рівні; формування комунікативної компетентності студентів, формування національно-мовної особистості, ознайомлення студентів із нормами сучасної української мови у професійному й академічному спілкуванні; формування практичних навичок наукового усного і писемного спілкування, сприяння академічній доброчесності в освітній сфері України; удосконалення системи вищої освіти на засадах довіри, чесності і відповідального ставлення до наукового та освітнього процесу усіх суб'єктів діяльності.

Серед головних завдань курсу можна виділити такі: підвищення загального рівня грамотності студентів; засвоєння основних відомостей про українську мову як багатоаспектну лінгвістичну систему; підвищення рівня мовленнєвої культури студентів, зокрема академічного спілкування; формування вмінь культури мовлення у професійній діяльності; підвищення академічної культури здобувачів вищої освіти; ознайомлення з основами культури наукового спілкування; засвоєння основних принципів академічної доброчесності; розвиток навичок самостійного пошуку, систематизування, узагальнення інформації, зокрема користування електронними сервісами;

Згідно з вимогами освітньої програми здобувачі вищої освіти набувають певних компетентностей у яких проявляється їх академічна культура. Так, у загальній компетентності проявляються наступні здатності: застосовувати новітні технології та інновації у професійній діяльності; знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності; здійснювати комунікаційну діяльність, застосовувати навички використання інформаційних та комунікаційних технологій; оволодівати сучасними знаннями; бути критичними і самокритичними; приймати обґрунтовані фахові рішення, адаптуватися до нестандартних ситуацій професійної діяльності; використовувати навички міжособистісної взаємодії, мотивувати людей та рухатися до спільної мети; ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах; реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства й необхідність його сталого розвитку; спілкуватись державною мовою у професійній діяльності, протидіяти її дискримінації; діяти соціально відповідально та свідомо; цінувати і поважати різноманітність та мультикультурність; зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

У процесі вивчення дисципліни у здобувачів вищої освіти формуються наступні програмні результати, які проявляються в умінні: здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань; обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу

літературних джерел; презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефахівців; формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника; взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культурні чи гендерно-вікові відмінності; демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності.

Таким чином, формування академічної культури здобувачів вищої освіти є одним із завдань вищої школи у підготовці майбутньої інтелектуально та етично вихованої особистості фахівця.

Література:

1. Пак І. В. Академічна культура українського студентства: фактори формування та особливості прояву: дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2019. 251 с.
2. Фенцик О. М. Формування академічної культури студентів у процесі здійснення дослідницької діяльності. *Теорія і методика професійної освіти*. Вип.28. 2020. С.241-244).
3. Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти у Європі від 10 серпня 2005 р. ЮНЕСКО-СЕПЕС. URL: <https://infopedia.su/18x1e73.html> (дата звернення: 27.11.2022).
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 29.11.2022).
5. Етичний кодекс Маріупольського державного університету. URL: <http://mdu.in.ua/> (дата звернення: 29.11.2022).

УДК 37.015.31

Нетреба М.М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти

Хаджинова І. В.

старший викладач кафедри педагогіки та освіти

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

На сьогодні в Україні найбільш поширеною формою навчання дітей з особливими освітніми потребами є спеціальні заклади освіти та школи-інтернати. Успішне впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі і дітей з інвалідністю, потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо даної категорії дітей, удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у відповідності до міжнародної законодавчої бази та Конвенції ООН про права інвалідів, реалізації та поширення моделі інклюзивного навчання такої категорії дітей у закладах загальної середньої освіти.

Важливим фактором успішної соціалізації учнів з ООП є розвиток їх емоційного інтелекту. Дослідження доводять, що емоційний інтелект (EQ)

розглядається як більш важливий аспект, що визначає успіх у житті людини, ніж загальний інтелект (IQ). Таке твердження сформульовано з кількох причин. По-перше, емоційний інтелект є одним із ключових показників прогнозування успіху в житті. Дані наукових досліджень показують, що люди з високим емоційним інтелектом більш успішні в різних аспектах життя (стосунки, робота, школа тощо) [5]. Друга причина – це прояв емоційного інтелекту в повсякденному житті та його застосування в різних сферах: освітній, організаційній тощо. Прояв емоційного інтелекту відбувається в багатьох різних контекстах і в усі вікові періоди. Дослідження L. Kumar підтверджують що учні, які мають особливі освітні потреби, схильні до емоційної нестабільності. Такі учні стикаються з емоційними проблемами під час навчання в інклюзивних умовах: вони часто порівнюють себе з іншими учнями та негативно оцінюють себе, їм важко зосередитися, вони не можуть висловити почуття та заспокоїтися. Однак такі умови є сприятливими для розвитку емоційного інтелекту через постійні соціальні взаємодії, різні види діяльності та виклики. Учні з особливими освітніми потребами та високим емоційним інтелектом вирізняються кращою академічною успішністю та мотивацією до навчання, кращими здібностями до планування та вирішення проблем, сильним почуттям дружби, належною поведінкою та позитивним ставленням до школи та навчання [7]. Такі ж погляди на необхідність розвитку емоційного інтелекту учнів з ООП поділяє M. Biswal, який стверджує, що інклюзивна освіта для учнів з особливими освітніми потребами є чудовою умовою для розвитку їхнього емоційного інтелекту та реалізації їхніх емоційних здібностей [6].

Розвиток емоційного інтелекту у дітей з ООП в інклюзивних школах може відбуватися наступним чином: через спеціалізовані програми та заходи, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, та через переживання різноманітних емоцій під час уроків та спілкування з учителями та іншими учнями. Впровадженням спеціалізованих програм для інклюзивних класів повинно відбуватися на загальнодержавному рівні і бути доступних для всіх учнів з ООП. Це передбачає необхідність спеціальної професійної підготовки учителів початкових класів до розвитку емоційного інтелекту, вивчення досліджень і технологій з цього питання. Емоційний інтелект можна розвивати в інклюзивних школах, навіть якщо подібні цільові програми не застосовуються через постійні переживання різних емоцій у школах, а також через соціальні взаємодії з учителями та іншими учнями під час освітнього та самоосвітнього процесу. Такі зв'язки виникають постійно: під час індивідуальної та групової роботи, на перервах, під час подорожей тощо. Тому правильна комунікація між учнем і вчителем має велике значення для прояву та управління емоціями учнів. Уміння вчителя керувати емоціями учнів дає змогу створити на уроці умови, сприятливі не лише для викладання, а й для навчання, дає змогу орієнтуватися на цільових учнів (у тому числі учнів з особливими освітніми потребами), їх успішність, належне спілкування з однокласників та їхні емоційні сили.

Розвиток емоційного інтелекту допомагає дітям з ООП розуміти власні емоції, брати на себе відповідальність за вдосконалення свого життя, поважати емоції інших і сприймати як приємні, так і неприємні емоції як важливий зворотний зв'язок, усвідомлювати реальність і дивитися на життя з позитивним настроєм, свідомо сприймати себе, думати й говорити позитивно про себе, інших і світ, таким чином створюючи досвід більшого оптимізму, радості та щастя,

покращувати стосунки через співчуття та розуміння емоцій інших.

Для розвитку емоційного інтелекту дітей з ООП вчителі можуть використовувати сім стратегій (ELEVATE), запропоновані науковцем Majziyah Panju, що сприяють розвитку ЕІ. Е – Environment for Learning (Середовище для навчання); L – Language of Emotions (Мова емоцій); E – Establishing relationships (Встановлення відносин); V – Validating feelings (Перевірка почуттів); A – Active Engagement; T – Thinking Skills (Навички мислення); E – Empower through feedback (Розширення можливостей через зворотний зв'язок) [8].

Отже, розвиток емоційного інтелекту учнів початкових класів з ООП є динамічним процесом, який вимагає від вчителя спеціальних знань. Розвинутий емоційний інтелект дає змогу учням адаптуватися у суспільстві, задовольняти власні потреби, водночас задовольняючи потреби інших.

Література:

1. Задорожна-Княгницька Л. В., Цибулько О. С., Нетреба М. М. Інклюзивна освіта як практичний концепт соціальної справедливості. *Педагогічні науки. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*. Полтава. 2021. 77. С. 48-52.
2. Основи інклюзивної освіти: навч. метод. посіб. / НАПН України, Ін-т спец. педагогіки; за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ: А.С.К, 2012. 308 с.
3. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авт.: А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін.; за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
4. Хаджинова І. Виховання емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку: аналіз зарубіжного досвіду. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті: міжнародний періодичний збірник наукових праць* / за заг. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. А. Штефан. 2021. Випуск 3. С. 60-63
5. Bhootrani, M. L. & Junejo J. Emotional Intelligence is a Key to Success. *J Liaquat Uni Med Health Sci*. 2016.15(03) URL: https://www.researchgate.net/publication/311536424_Emotional_intelligence_is_a_key_to_success (дата звернення: 30.11.2022).
6. Biswal, M. (2015). Inclusive Education and EQ. *Scholarly Research Journal For Interdisciplinary studies* 3(19), 499-507.
7. Kumar, L. (2013). Disability and Inclusive Education. *People's Dialogue on Education*, 5(1). URL: https://www.academia.edu/35400305/Disability_and_Inclusive_Education (дата звернення: 30.11.2022)
8. Majziyah Panju. *Seven Successful Strategies to Promote Emotional Intelligence in the classroom*. Viva Continuum Edition, New York, 200.
9. Zadorozhna-Knyagnitska L., Hadzhinova I. Development of primary students' emotional intelligence: analysis of foreign experience. *Порівняльна професійна педагогіка*. Issue 11(2). 2021. P. 48-54

УДК 796.032

Павленко Є. А.

старший викладач кафедри педагогіки та освіти

ВОЛЕЙБОЛ: ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ГРИ

Історія виникнення гри в волейбол органічно пов'язана з розвитком інших командних видів спорту. Коріння цієї гри сягають давнини, коли 9 лютого 1895 року керівникові молодіжної християнської організації з фізичної підготовки міста Холіок американського штату Массачусетс Вільяму Моргану спала на думку ідея про створення нової командної гри у м'яч. Ідея, як зазначають дослідники М. Ващенко, В. Єременко, А. Ковальчук, Т. Свірська, Є. Павленко та ін.) [1; 2; 4; 5] полягала в тому, щоб поєднати елементи баскетболу, бейсболу, гандболу й тенісу, й відповідно, започаткувати альтернативний вид спорту не тільки для дітей і молоді, а й для осіб різних вікових груп завдяки меншому фізичному навантаженню, ніж того вимагав популярний на той час баскетбол. Отже, кореляція елементів вищезазначених видів спорту (м'яч – баскетбол, сітка – теніс, використання рук для здійснення ударів по м'ячу – гандбол, розподіл ігрового часу на подачі – бейсбол) знайшла своє віддзеркалення у назві новоствореної командної гри «мінтонет» (фр. «mintonette»), запропонованій автором ідеї В. Морганом. Встановивши сітку на висоті орієнтовно 196 см від підлоги, щоб вона була вищою за голову гравця середнього росту для перекидання над нею м'яча, В. Морган оголосив правила гри в мінтонет, які згодом були ним представлені громадськості на міжколеджській конференції Союзу християнської молоді у Спрінгфілді (штат Массачусетс, США).

Оскільки головне правило гри полягало в тому, щоб ударяти руками по м'ячу так, щоб він перелітав через сітку, присутній на конференції професор Альфред Хальстед запропонував використати нову назву для цієї гри, змінивши «мінтонет» на «волейбол», (англійське «volley ball» від «at the volley» – «на льоту» і «ball» – «м'яч»), що в перекладі українською означає «літаючий м'яч». На початковому етапі існування цього виду спорту В. Морган встановив правила, згідно з якими кількість гравців була не обмежена. Проте, було визначено десять основних моментів, які мали бути враховані під час проведення гри: 1) розмітка гравального майданчика; 2) спортивний інвентар для гри; 3) розмір майданчика (7,6x15,1 м; 4) розмір сітки (0,61x8,2 м) та її висота (198 см); 5) м'яч з відповідними параметрами (окружність 63,5-68,5 см, вага 340 г) та гумовою камерою у шкіряній або полотняній оболонці; 6) подача м'яча (той, хто виконує подачу, має стояти однією ногою на лінії і бити по м'ячу відкритою долонею, а у разі помилки при першій подачі, її можна повторити); 7) рахунок гри (кожна не прийнята гравцем подача м'яча дорівнює одному очку, зарахування якого обмежується лише власною подачею гравця й також регламентується правилами щодо його заміни, якщо після подачі м'яча він припустив помилки); 8) потрапляння м'яча в сітку під час гри вважається помилкою; 9) потрапляння м'яча на лінію кваліфікується помилкою; 10) необмеженість кількості гравців [1; с.171].

Наданий 1897 року спеціалістами спортивної галузі короткий звіт про волейбол, правила та основні моменти гри було включено до офіційного довідника атлетичної ліги Асоціації молодих християн. У 1900 році волейбол

вийшов поза межі США, набуваючи все більшої популярності в інших країнах світу. Наприклад, в Україні ця командна гра почала привертати увагу спортсменів з 1925 року [5, с. 193].

. Зокрема, перші волейбольні майданчики було зведено у Харкові за ініціативою професора В. Бляха, який виступив організатором масових спортивних змагань у місті, що саме й заклало фундамент розвитку волейболу в Україні. Вже у 1926 році у Харкові налічувалося близько ста волейбольних команд. Згодом почали створюватися перші спортивні колективи в Києві, Дніпропетровську, Одесі, що надало можливості для проведення у 1927 році змагань на першість України в Харкові, у яких взяли участь спортивні команди з 11 міст України. Перемогу у цьому турнірі одержала того часу команда з Дніпропетровську. Проведення таких змагань виступило для команд своєрідною підготовкою для участі у Всесоюзній спартакіаді, яка відбулася в серпні 1928 року. Про досягнення українських спортсменів-волейболістів свідчить той факт, що в Харкові було створено український жіночий колектив під керівництвом Г. Шелекетіна.

Серед гравців, які продемонстрували на той час високий рівень спортивної майстерності, варто відмітити О. Єсипенка (збірна команда Слобожанщини), С. Великого (збірна команда Дніпропетровська), М. Берлянда, Л. Вайнтрауба, Я. Маргуліса (збірна команда Києва). Серед тренерського складу – Л. Небилицького, який згодом досить продуктивно працював з юнацькими збірними України. На жаль, збірна України на той час не продемонструвала свою спортивну майстерність, втративши свої позиції на міжнародному рівні, про що свідчать результати участі збірної України в Олімпіаді та першості світу. Такий спад пов'язаний з об'єктивними причинами, якими виявилось вагоме зниження фінансування команд й відтік кращих гравців за кордон. Так, О. Фомін, І. Жуков, Р. Мілосердов, О. Сказка, О. Гончаров, Г. Сокур, К. Кривець, Р. Яковлев, О. Косарев, Р. Полтавський, Д. Мусерський, О. Баранов, В. Мельник, В. Титаренко, Д. Чаус, М. Пантелеймоненко, М. Павлов, Д. Вдовін, С. Шульга, С. Щавінський та інші іммігрували у престижні зарубіжні клуби.

Втім, незважаючи на існуючі проблеми, важлива роль у процесі підготовки юних волейболістів відводиться ДЮСШ, які протягом багатьох років вдосконалюють свої досягнення, демонструючи високий рівень спортивної майстерності й представляючи дитячі і молодіжні команди збірної України на міжнародних змаганнях (2002 р. – срібний призер Європи серед юніорок, головний тренер В. Перебийніс, тренер команди – Г. Єгізаров, провідний тренер – Л. Бурма; 2005 р. – золоті медалі чемпіонату Європи серед дівчат, головний тренер – В. Перебийніс, тренер команди – М. Остапенко). На даний час Україна має 14 олімпійських чемпіонів, 11 чемпіонів світу, 27 переможців європейських форумів.

Сьогодні чоловічу збірну України з волейболу представляють Ю. Синиця, В. Щитков (зв'язуючі), В. Тупчий (діагональні), Д. Фомін, Г. Брова, Д. Канаєв (ліберо),

М. Дрозд, Ю. Семенюк, В. Остапенко (центральні блокуючі), О. Плотницький, Т. Полуян, Є. Кісілюк, І. Ковальов, О. Шевченко (догравальники), які у червні закінчили виступи в Золотій Євролізі та зупинилися за крок від медалей (у матчі за третє місце збірна України програла збірній Хорватії). У липні та серпні цього року українці провели серію товариських зустрічей у рамках підготовки до чемпіонату світу. Важливо підкреслити, що

чемпіонат світу з волейболу для збірної України цього року закінчився з найкращим результатом в історії – команда вперше увійшла до чвертьфіналу й посіла сьоме місце на чемпіонаті світу – 2022 з волейболу.

Такий результат суттєво вплинув на підняття рейтингу команди України, коли чоловічу збірну вперше в історії відібрано на олімпійський кваліфікаційний турнір. Як відомо, щоб потрапити до ліцензійного турніру, українські спортсмени мали увійти у топ-26 світового рейтингу. Після чемпіонату світу Україна збірна піднялася на 16-е місце у рейтингу чоловічих збірних команд. Сьогодні збірна України перебуває у складі 24 команд, які мають бути розподілені за кваліфікацією на три групи по вісім збірних команд, кожна з яких зіграють матчі між собою, й дві найкращі країни з кожної групи потрапляють на Олімпіаду-2024. Кваліфікаційні турніри вже відбудуться у вересні та жовтні 2023 року.

Отже, є всі підстави вважати, що збірна команда України має потенціал для того, щоб здійснити прорив українського волейболу й продемонструвати високі результати гри, що сприятиме популяризації цього виду спорту в світі й дозволить українській збірній зайняти провідні позиції на міжнародній спортивній арені.

Література:

1. Ващенко М. І. Історичні аспекти зародження і розвитку волейболу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108.1. С. 170-173.
2. Єременко В. Г., Свірська Т. Ф. Фізичне виховання. Волейбол: практикум. К.: НАУ, 2013. 44 с.
3. Історія розвитку волейболу. URL : <https://k-m-k.com.ua/wp-content/uploads/2020/04/Istoriya-rozvytku-volejbolu.pdf>
4. Ковальчук А. Д. Особливості тренувального процесу волейболістів різної кваліфікації. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2013. № 2. С. 129-132.
5. Павленко Є. А. Рухова активність як невід'ємна складова формування здорового способу життя студентської молоді. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер.: Педагогічні науки. 2018. Вип. 1. С. 191-195.

УДК 378.091.33:613

Шаповалова Т. Г.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ – ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Сучасна система освіти України використовує різноманітні педагогічні технології. Через погіршення здоров'я дітей та молоді, усе більше уваги приділяється здоров'язбережувальним технологіям.

За визначенням ЮНЕСКО, педагогічна технологія – це системний метод, що визначає весь процес викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії для оптимізації форм освіти.

Будь-яка педагогічна технологія має відповідати основним критеріям технологічності – концептуальності, системності, керованості, ефективності, відтворюваності.

Однак потрібно розуміти, що нова якість освіти, яка забезпечила б розвиток сучасного суспільства, може бути досягнута лише за умов організації такого навчально-виховного процесу, який не зашкодить здоров'ю дітей та молоді і буде спрямований на збереження, зміцнення та формування здоров'я учасників навчально-виховного процесу. А це вимагає від педагогів застосування нових освітніх підходів до виховання на основі здоров'язбереження (Волкова, 2008).

У Законі України «Про вищу освіту» наголошено на необхідності вдосконалення сучасної освіти шляхом упровадження здоров'язбережувальних технологій у практику освітніх закладів, адже розв'язання проблеми модернізації сучасного освітнього процесу, його особистісно-діяльнісний аспект ґрунтуються саме на впровадженні здоров'язбережувальних технологій, які є основними положеннями нової парадигми освіти.

Проблемами розроблення й упровадження здоров'язбережувальних, здоров'язміцнювальних та здоров'яформувальних технологій у навчальних закладах займаються О. Аксьонова, Т. Бережна, Н. Белікова, Т. Бойченко, О. Ващенко, І. Волкова, М. Гончаренко, В. Горащук, Л. Горяна, О. Дзятківська, О. Дубровкіна, І. Єрохіна, Т. Карасьова, О. Мітіна, О. Михеєнко, О. Московченко, О. Пехота, О. Попов, С. Свириденко, С. Страшко, Т. Шаповалова та ін.

Проблема впровадження здоров'язбережувальних технологій, через свою актуальність, широко вивчається сучасними українськими та зарубіжними дослідниками. Так, зокрема О. Богініч, Н. Денисенко, О. Івахно, В. Оржеховська та інші вчені сформулювали поняття «здоров'язбережувальні технології» та розробили їх класифікацію. О. Байер, Н. Букреєвій, Н. Семеновій та ін. належать авторські розробки здоров'язбережувальних технологій.

До здоров'язбережувальних освітніх технологій належать технології, використання яких в освітньому процесі йде на користь дитині. Це прийоми, методи, які не завдають шкоди здоров'ю учнів і педагогів, створюють безпечні умови перебування, навчання та роботи в освітньому закладі; технології, що засновані на вікових особливостях пізнавальної діяльності учнів, оптимальне поєднання рухових і статичних навантажень, створення емоційно сприятливої атмосфери, формування позитивної мотивації до навчання, культивування в учнів знань з питань здоров'я. Як зауважує М. Гончаренко (2010), усі здоров'язбережувальні (валеологічні) технології в освітньому процесі за своїм змістом є інноваційними.

До комплексних здоров'язбережувальних технологій належать: технології комплексної профілактики захворювань, корекції та реабілітації здоров'я (фізкультурно-оздоровчі та валеологічні); педагогічні технології, що сприяють здоров'ю; технології, що формують здоровий спосіб життя.

Поняття «здоров'язбережувальні технології» в нашому дослідженні охоплює всі напрями діяльності вищого навчального закладу щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я майбутніх фахівців.

Основним завданням діяльності педагога ЗВО є формування у студентів позитивної мотивації до здорового способу життя, створення внутрішньої переконаності в її перевагах на основі використання біоенергетичних властивостей природи.

Обізнаність із здоров'язбережувальними технологіями, оволодіння ними й застосування їх – важливі складники професійної компетентності сучасного фахівця з фізичної культури та реабілітації. Робота в тісному взаємозв'язку з медичними працівниками, практичними психологами, соціальними працівниками – усіма тими, хто зацікавлений у збереженні та відновленні здоров'я населення, дає змогу створити здоров'язбережувальне середовище, у центрі якого має бути здоров'язбережувальна діяльність майбутнього фахівця з фізичної культури та фізреабілітації (Белікова, 2009, с. 9).

Знання зазначених технологій, оволодіння ними та їх застосування – важливі складники професійної компетентності сучасного педагога та здоров'язбережувальної компетентності студента. Зауважимо, що впровадження здоров'язбережувальних освітніх технологій пов'язано з використанням медичних (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих), соціально-адаптованих, екологічних здоров'язбережувальних технологій та технологій гарантування безпеки життєдіяльності.

Як твердить Т. Шаповалова (2014), «після контакту з деревом відбираючого типу рекомендується «підзарядитися» від підживлювального. Безперечно, біополя дерев мають позитивний вплив на людину. Наразі біоенергетичні властивості дерев використовують для оздоровлення (релаксації)» (с. 294–300).

Для студентів Маріупольського державного університету, які в майбутньому стануть учителями фізичного виховання, фітнес-тренерами, реабілітологами, розробляють майстер-класи «Оздоровчо-рекреаційні можливості живої природи». Майстер-класи дають змогу ознайомитися з біоенергетичними здоров'язбережувальними освітніми технологіями, нетрадиційними методами релаксації та реабілітації та засвоїти їх.

Велика увага приділяється методикам викладання навчальних дисциплін, які базуються на здоров'язбережувальних технологіях. Біоенергетичний потенціал природи безмежний – це безперервний процес оздоровлення. Для сучасних студентів, які бажають підвищити свій фаховий рівень та опікуються здоров'ям, дуже важливо мати найповнішу інформацію про здоров'язбережувальні технології, опанувати їх методики і в майбутньому застосовувати їх під час викладання в закладах освіти.

Висновки. Викладене вище дає змогу дійти висновку, що розроблення й упровадження інноваційних здоров'язбережувальних освітніх технологій вимагає інтегрованого підходу, який передбачає застосування різних методів, що сприяють зміцненню здоров'я, підвищують якість життя загалом (Шаповалова, 2021, с. 128).

Розроблені методики дають можливість ефективно впроваджувати біоенергетичні здоров'язбережувальні інноваційні технології в навчально-виховний процес ЗВО. Утім, розглянуті аспекти цієї проблеми не вичерпують усіх питань і не претендують на всебічне її розкриття. Саме тому необхідним є пошук нових здоров'язбережувальних технологій, які сприятимуть створенню потужної мотивації, спонукатимуть до активної реалізації оздоровчих програм.

Для сучасного педагога, який прагне підвищити свій фаховий рівень та опікується здоров'ям своїх вихованців, дуже важливо мати найповнішу інформацію про такі технології, опанувати їх методики та використовувати на практиці в різних закладах освіти.

Література:

1. Белікова, Н. О. (2009). Формування здоров'язберігаючої компетентності майбутнього фахівця з фізичної реабілітації. Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 6, 7-10.
2. Волкова, І. В. (2008). Поняття «здоров'язберігаючі технології» та їх класифікації. URL: http://education.kharkov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=712.
3. Гончаренко, М. С., & Лупаренко, С. Є. (2010). Поняття «валеопедагогіка» та «педагогічна валеологія» у психолого-педагогічній літературі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 1 (3), 45-55.
4. Шаповалова, Т. Г. (2014). Гармонізація культурноосвітнього простору майбутніх педагогів через здоров'язбережувальні технології. Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи: соціально-педагогічні аспекти: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11–13 червня 2014 р.). В. В. Молодиченко (Ред). Мелітополь: Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького. С. 356-359.
5. Шаповалова, Т.Г. (2021). Здоров'язбережувальні технології в освітньому просторі. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету, випуск XXVII, Серія: Педагогіка, 2(27)' 2021, Мелітополь, 2021. С. 121-128.

УДК 378.147:37

Шумілова І. Ф.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та освіти

ЗМІСТ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Одним із провідних завдань і результатів професійної підготовки майбутнього вчителя має бути усвідомлення ним того, що ефективність професійної діяльності залежить не лише від набутих в університеті знань і вмінь, але й від сформованості загальнокультурної компетентності. Завдяки цьому відбувається специфічне професійне відбиття загальної культури особистості на сферу педагогічної діяльності. Культуру визначають як систему духовних і матеріальних цінностей, якими керується людина впродовж свого життя. Наприклад, українська культура виховує жагу до свободи, гідність, працелюбність, здатність на захист своєї держави.

Загальнокультурна компетентність майбутнього вчителя розглядається нами як інтегроване особистісне утворення, складний конгломерат освітньо-культурних цінностей, знань, умінь і якостей здобувача вищої освіти, що забезпечує єдність загальної та педагогічної культури, адекватну орієнтацію в сучасному соціокультурному просторі, визначає здатність до активної професійної, соціальної та міжкультурної взаємодії з оточенням.

Специфіку загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя відбиває зміст її структурних компонентів. Із урахуванням основних положень теорії діяльності, структури педагогічної діяльності Л. Виготського, Н. Кузьміної, О. Леонтьєва, А. Маркової, С. Рубінштейна, В. Семиченко, В. Сластьоніна

структуру загальнокультурної компетентності майбутніх учителів ми представляємо у вигляді таких взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, процесуального, особистісно-рефлексивного. Кожен із компонентів характеризується певним змістовим наповненням, що відповідає особливостям педагогічної діяльності майбутнього вчителя.

Мотиваційно-ціннісний компонент характеризується професійно-педагогічною спрямованістю здобувача вищої освіти на здійснення культуровідповідної діяльності та включає потреби в освоєнні культурного простору, пізнавальний інтерес до культурологічних проблем, усвідомлення значимості загальнокультурної компетентності та мотивацію до оволодіння нею, сприйняття системи індивідуальних, національних і загальнолюдських культурних ціннісних орієнтацій, цінності й самоцінності людини в процесі її окультурення й «олюднення» (І. Зязюн).

Когнітивний компонент містить сукупність психолого-педагогічних і гуманітарно-культурологічних (історичних, лінгвістичних, країнознавчих тощо) знань, що складають своєрідний фундамент загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя. До загальнокультурних знань відносимо низку знань про:

соціальні функції культури в житті людини й суспільства, засади формування загальної, духовно-моральної, педагогічної культури;

найважливіші досягнення та специфічні особливості культури рідного краю, національної, європейської, світової науки, культури й мистецтва;

морально-етичні норми сучасної мовленнєвої культури, знання рідної й іноземної мов;

своєрідність різних проявів культурних контекстів у різних народів і представників різних культур, основи діалогу й полілогу в гетерогенних культурних групах;

роль і значення загальнокультурної компетентності, її компоненти, напрями, форми, методи формування;

основи й функції педагогічного спілкування, толерантної поведінки, взаємодії й діалогу з представниками інших соціальних груп, культур, конфесій тощо.

У свою чергу, творче засвоєння загальнокультурних знань сприяє глибокому теоретичному осмисленню й усвідомленню закономірностей соціокультурної та міжкультурної діяльності майбутнього вчителя.

Процесуальний компонент становить сукупність загальнокультурних умінь, основними групами яких є гностичні, організаторські, комунікативні, регулятивні уміння (див. табл.).

Табл

иця 1

Зміст процесуального компоненту загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя

<i>Чотири групи загальнокультурних умінь майбутнього вчителя</i>			
Гностичні	Організаційні	Комунікативні	Регулятивні
1	2	3	4
- аналіз та інтерпретація освітньо-культурних явищ, причинно-	- чітке визначення цілей культуровідповідної діяльності,	- проникнення у стан іншої людини, тобто «зчитування» невербальної	- контроль власної поведінки, управління

<p>наслідкових зв'язків між ними на основі узагальнення й систематизації;</p> <ul style="list-style-type: none"> - системний збір інформації, - орієнтація в культурному й духовному контекстах сучасного українського суспільства, - неупереджене сприймання нових знань, - сприйняття культурологічних проблем крізь призму набутого досвіду власних поглядів і ставлень, - виявлення творчості, варіативності у відборі способів розв'язання ситуацій загальнокультурного характеру, - обґрунтоване визначення розвитку подій і передбачуваних результатів 	<ul style="list-style-type: none"> - оптимальний розподіл часу, власних сил і ресурсів, - знаходження релевантних шляхів і співпраця з іншими людьми для досягнення поставлених цілей, - самостійне здійснення дій у змінених або нових умовах соціокультурного простору 	<p>інформації, яка передається співбесідником;</p> <ul style="list-style-type: none"> - вільне користування діалоговими формами спілкування, - установлення й підтримка взаємин із людиною іншими поглядів, іншими морально-естетичними цінностями, - толерантне ставлення до думки опонента, виявлення доброзичливості, емпатії й тактовності 	<p>негативними емоціями,</p> <ul style="list-style-type: none"> - підтримка позитивних емоційних виявів, - прояв самовладання, - терпіння, - витримки в інтеркультурній взаємодії
---	---	---	---

Особистісно-рефлексивний компонент передбачає розвиненість у майбутнього вчителя здатності до самоспостереження, самопізнання, самоаналізу, рефлексії й саморефлексії власних учинків і дій, їх адекватну оцінку й самооцінку, внесення усвідомлених і своєчасних коректив до власної загальнокультурної діяльності. Усе це складає основу самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, самовдосконалення майбутнього вчителя, виробки ним власної світоглядної, професійної та загальнокультурної позиції.

Виокремлення у структурі загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя особистісно-рефлексивного компонента зумовлюється також необхідністю розвитку сукупності професійно-особистісних якостей, пов'язаних із культуротворчою діяльністю, таких як:

гуманність розглядається нами з позиції гуманітарного мислення, ставлення до людини як до найвищої цінності, розуміння невіддільності людини від культури, сприйняття освітнього процесу як «окультурення» особистості;

громадянськість – особистісна позиція, що виражається в шануванні й відчутті обов'язку перед країною та її культурою, перед освітянською спільнотою й вихованцями, готовність відстоювати цінності вітчизняної культури й освіти);

моральна відповідальність – здатність адекватно відповідати за результати власної діяльності, сумлінне дотримання морально-етичних, духовно-ціннісних норм і правил поведінки в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між людьми;

професійна мобільність – готовність достатньо швидко пересуватися в освітньо-культурному просторі, успішно оволодівати новими освітніми технологіями, у тому числі інформаційно-комунікативними, набувати знання й уміння, яких не вистачає, для ефективної загальнокультурної діяльності,

педагогічна імпровізація – потреба у творчому пошуку, наявність творчої уяви, натхнення й педагогічної інтуїції, артистизм і цілісність творчого потенціалу, гнучке реагування на педагогічні ситуації.

Отже, загальнокультурна компетентність майбутнього вчителя – це продукт процесу навчання, але не є безпосередньо його результатом, вона є наслідком саморозвитку здобувача вищої освіти, його особистісного зростання, синтезом діяльнісного й особистісного досвіду. У зв'язку з цим, набуття майбутнім учителем загальнокультурної компетентності не лише передбачає розвиток особистості, що зумовлює її місце в педагогічному просторі й соціумі, але і є дієвим механізмом цього процесу.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

УДК159.91

Блашкова О.М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології

НЕЙРОДІАГНОСТИКА ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОВНОЦІННОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

Педагоги закладів освіти України у своїй діяльності досить часто зустрічаються з проблемою аритмічного розвитку вищих психічних функцій (ВПФ) у дітей будь якого віку, зрозуміло це стає перешкодою до повноцінного розвитку зростаючої особистості. Тому в даній ситуації доцільним є реалізація психолого–педагогічного супроводу дитини з точки зору науки - нейропсихології.

Проведення новітніх досліджень та відповідних публікацій свідчить про те, що сучасний підхід у галузі дитячої нейропсихології не перешкоджає стандартам України з питань освіти, які репрезентують її для використання в діяльності фахівців як у закладі дошкільної освіти так і у загальноосвітніх та інших закладах.

Результативність нейропсихологічного аналізу як діагностичного, корекційного та прогностично – профілактичного знаряддя для роботи з дошкільниками та дітьми шкільного віку, засвідчують публікації ряду науковців: Я. Багрій, Н. Бастун, І. Брушневської, Л. Виготського, Т. Дуткевич, О. Запорожець, Г. Костюка, В. Кротенко, В. Князева, О. Лурії, М. Максимчук, О. Малини, С. Максименко, А. Мухіної, В. Рубель, О. Яцків, та інших.

Дошкільні труднощі дитини бувають різними та можуть мати різноманітні причини. Значна кількість труднощів виникають через те, що батьки віддають до школи дітей, які ще не готові до навчання через свій хронологічний вік. Зважаючи на те, що більшість функцій необхідних для успішного навчання у школі формується близько семи років, інколи діти ні у п'ять, ані у шість років фізіологічно не готові до шкільного навчання.

До прикладу, такі діти не можуть швидко та легко адаптуватися навіть при наявності у них внутрішнього бажання, високому рівні мотивації до навчання та належному стані здоров'я. Також, зважаючи на те, що найпопулярнішими розвагами серед більшості дітей є комп'ютерні ігри, ігри на планшеті та інших гаджетах, зростає кількість розгальмованих дітей, із несформованою довільною увагою та труднощами у навчанні [1; 7].

Є й інша сторона проблеми адаптації до навчання, коли дитина талановита, але через те, що вона надто розвинена в одній області, інші сфери можуть бути належно не сформовані, що також не сприяє швидкій шкільній адаптації.

Батьки часто вважають, що дитина ліниться і не хоче виконувати завдання, але дитина просто не може зробити якісь звичайні шкільні завдання.

Тому, значну роль відіграють саме нейробиологічні причини, такі як органічна або функціональна незрілість мозкових структур. Для при вирішенні шкільних труднощів необхідним стає проведення нейропсихологічної діагностики. Цей метод дослідження допомагає зрозуміти як працюють вищі психічні функції у дитини, а також виявити наявність не сформованості зон головного мозку, або тих зон, які сформовані недостатньо [5].

Нейропсихологічна діагностика передбачає проведення спеціальних проб, що мають на меті отримати якісну та кількісну характеристику стану вищих психічних функцій та встановлення зв'язку виявлених особливостей із функціональним станом окремих зон головного мозку [8].

Адже, наука нейропсихологія активно досліджує проблеми діагностичної, профілактичної та корекційної роботи з дітьми, які мають в тому числі й шкільні труднощі. Використання нейропсихологічних методик у закладах освіти допоможе розширити можливості для вихователів, вчителів щодо забезпечення індивідуального підходу до дітей в процесі навчання, що безумовно покращить їх успішність у засвоєні знань.

Тому, вважаємо, що саме рання нейропсихологічна діагностика дитини - найважливіший засіб профілактики дизадаптаційних проявів в майбутньому.

Можливості нейропсихології все більше поширюються на дитинство, включаючи й новонароджених дітей. Можливо, що в недалекому майбутньому нейропсихологічне дослідження функцій кори великих півкуль у новонароджених дітей та немовлят дозволить не тільки своєчасно виявити відхилення, але і своєчасно їх усувати, а також намітити індивідуальну програму для оптимального розвитку кожної дитини.

Ще Ібн Сіна в давнину говорив: «Від хвороби кращий захист – лікувати хворобу, поки вона прихована» [3]. Рання нейропсихологічна діагностика – запорука до розвитку сильних сторін дитини.

В основі нейропсихологічного дослідження лежать нейропсихологічні проби, певні завдання і вправи, розроблені засновником нейропсихології О. Лурією. Психологи адаптували певні тестові завдання для дитячого віку, які допомагають виявити причину відставання чи нерівномірності розвитку дитини, а також демонструють ступінь зрілості і рівень взаємодії різних відділів головного мозку, окрім цього обстеження виявляє актуальні і потенційні можливості дітей [2; 8].

Результати діагностики допоможуть розібратися з такими проблемами як розвиток пізнавальної, емоційної, моторно-рухової сфери дитини, що в свою чергу сприятиме створенню ефективної корекційної роботи, за потреби.

Саме нейропсихологічна діагностика дозволяє зробити чіткий висновок про актуальний стан вищих психічних функцій, визначальних для успішного навчання дітей: зорового, слухового і тактильного сприйняття просторових уявлень, довільної регуляції самоконтролю.

Для дорослих, які оточують дитину, спостерігають за її розвитком, причиною для проходження нейродіагностики може стати схильність до гіперактивної поведінки, недостатнє сприйняття дитиною інформації на слух, не вміння одразу давати відповіді на запитання, постійне відволікання від завдань. Дитині важко дається вивчення іноземної мови та математики. Перелічені варіанти поведінки свідчить про можливі порушення на різних рівнях функціонування структур мозку, а не про вроджену схильність дитини.

Луріївський підхід до нейропсихологічної діагностики полягає в переході від виняткового опису спостережуваних дефектів психічного функціонування до аналізу їх причин і можливостей такої організації процесу обстеження дитини (при діалоговому режимі проведення нейропсихологічного обстеження, поступовий перехід від парного до самостійного виконання завдань тестів), який

дозволить дитині максимально компенсувати наявні труднощі та допоможе виявити зону її актуального та найближчого розвитку [3; 4; 6].

При цьому нейропсихологічне обстеження не має створити «негативний знімок з особистості дитини» але має виявити сильні сторони її психічного функціонування та потенційні можливості її розвитку [3; 4].

Таким чином, в лурійському нейропсихологічному аналізі виокремлюють диференційно-діагностичний, корекційний, прогностичний та профілактичний аспекти роботи.

В нейропсихологічній діагностиці виділяють два основних напрями: *постановку локального діагнозу* (локальної функціональної недостатності) і *постановку функціонального діагнозу* – коли увага акцентується на специфіці проявів дизонтогенезу, розкритті їх нейропсихологічних і соціально-психологічних механізмів, описі сильних і слабких ланок психічного функціонування головного мозку дитини.

Функціональний діагноз з'ясовується і корегується в ході активного простеження в процесі корекційної роботи, спостереження за поведінкою і навчальною діяльністю дитини, бесід з батьками. Під час навчання в динаміці системні дисфункції виявляються більш піддатливими, тоді як первинно постраждала вертикаль нервової системи важче піддається корекції

Враховуючи все вище викладене, стає зрозумілим важливість проведення вчасної, коректної нейропсихологічної діагностики. Адже за результатами цієї діагностики важливо розробити програму *нейропсихологічної корекції*. Програма складається з циклу занять та спирається на сучасні уявлення про закономірності розвитку та ієрархічну будову мозкової організації вищих психічних процесів та функцій в онтогенезі.

Отже, вважаємо що результати нейропсихологічної діагностики допоможуть вирішити проблеми пізнавальної, емоційної, моторно-рухової сфери дитини і доцільно організувати корекційну роботу за потреби. Саме нейропсихологічна діагностика дозволяє зробити чіткий висновок про актуальний розвиток ВПФ дитини - слухового, зорового і тактильного сприйняття, просторових уявлень, регуляції самоконтролю.

Зазначені поняття є базовими і визначальними для майбутньої успішності зростаючої особистості. Будь – яка діяльність дитини забезпечується синхронною роботою правої і лівої півкуль головного мозку. Тому, після проведеної нейродіагностики, на основі отриманих результатів фахівці, педагоги та батьки можуть використовувати спеціальні вправи, для активізації обох півкуль головного мозку.

Література:

1. Багрій Я. Т. Режим доступу: https://www.wiki.uk-ua.nina.az/%D0%91%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%AF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2_%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.html
2. Бастун Н. А. Можливості нейропсихологічного підходу в освітній практиці. *Горизонти науки*. №2(30), 2010. С. 88-94
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6 т. Т. 5. М.: «Педагогика». 1983.
4. Выготский Л. С. Детская психология. Собрание сочинений : в 6 т. М. : Педагогика, 1984. Т. 4. 432 с.

5. Дуткевич Т. Теорія і практика розвивально-корекційної роботи психолога. URL : https://www.yakaboo.ua/ua/teorija-i-praktika-rozvival-no-korekcijnoi-roboti-psiologa.html?gclid=Cj0KCQiAyMKbBhD1ARIsANs7rEFc_H2cueGrykN6F7cc4uhNpX36NKdBZhJf9nKaqX40mFqZwzE5doaAumuEALw_wcB

6. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии. М.: Изд-кий центр «Академия», 2002. 384 с.

7. Малина О. Г. Особливості нейропсихологічного супроводу дитини із затримкою психомовленнєвого розвитку. URL : <http://psysocwork.onu.edu.ua/article/view/241394>

8. Яцків О. С. Нейропсихологічний підхід у діяльності практичного психолога дошкільного навчального закладу. URL : <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/157927/157244>

УДК 159.942:177.61

Вагабова А. О.

старший викладач кафедри практичної психології

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ЛЮБОВІ ЗА УМОВИ КОНТРОЛЮ ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТОСТІ

Любов, як психологічний феномен, має різні структурні моделі, прояви певних складових почуття, особливості вибору об'єкту кохання та створення любовних стосунків, особливості переживання особистості. Ця наповненість феномену любові дає змогу науковцю спостерігати та вивчати різноманітні особливості почуття. Розуміння поняття переживання любові визначається вченими залежно від теоретико-методологічної позиції дослідника.

Під час вивчення та дослідження переживання любові, ми зауважуємо на наукових поглядах С. Д. Максименка (особливості розуміння внутрішнього світу людини та розгляд любові як генези особистості), М. В. Папучі (основні психологічні механізми структурування внутрішнього світу), Л. Р. Фахрутдінової (взаємодія переживання та рефлексії), Б. С. Братусь (вивчення характеристик розумового та чуттєвого компонентів почуття любові), О. О. Коцюби (умови реалізації стосунків кохання), О. О. Кондрашихіної (особливості формування любовних адикцій), С. В. Отчича (диференціація переживання любові та закоханості), які є найбільш близькими до нашого власного розуміння даної проблеми.

Завдяки теоретичному аналізу щодо визначеної проблеми, а також власних емпіричних досліджень, ми маємо можливість відзначити, що переживання любові є соціопсихологічним почуттям, яке завдяки особливостям інтегрованості емоційно-чуттєвого та усвідомлено-смыслового компонентів дає змогу особистості розвивати здібність щодо становлення і прояву любовних стосунків відносно різних об'єктів любові. Це свідчить про те, що людина як суб'єкт любовних стосунків неспроможна повною мірою відчувати й розуміти власні переживання, якщо один із проявів особистості – емоційно-почуттєвий або

раціональний переважає (тобто не гармонізовані), що позначається на якості образу життя.

Сьогодні, окрім переживання любові важливою складовою життя є також контроль над власним життям. Контроль – це певний процес, завдяки якому Я маю можливість впливати на реальність та не ставати заручником хаотичного існування. Контроль безпосередньо пов'язаний із плануванням дій та передбаченням наслідків дій. Без цієї функції життя втрачає послідовність. Це є антитезою невизначеності як почуття, що навколишній світ мені мало підвладний, а моє майбутнє непередбачуване. І це є станом порушеної базової безпеки, на який психіка звично реагує страхом і тривогою.

Якщо в певних аспектах життєдіяльності контроль допомагає структурувати життя, надмірний контроль над почуттями є, певною мірою, руйнівним. Під час педантичного планування та контролювання кожного аспекту емоційного життя, що є механізмом захисту психіки від різних можливих негативних наслідків (відсутність взаємності, травматичний розрив стосунків тощо), втрачається баланс між емоційно-чуттєвим та усвідомлено-смысловим компонентами переживання любові, та перевага надається другому з них. Починається раціоналізація переживання за для того, щоб уникнути виникнення емоційно-почуттєвих переживань поза нашим контролем, які суперечать нашому детальному плануванню, та запобігти ризик відчувати себе цілком безпорадним.

Отже, саме при надмірному контролі деформується здібність щодо становлення і прояву зрілих здорових любовних стосунків, що є однією з умов формування деструктивних та невротичних переживань.

Література:

1. Максименко С. Д. Любов як генеза особистості. Збірник наукових праць. Психологічні науки. К.: 2016, Том 2, Випуск 8. С.6-15.
2. Отчич С. В. Психологія любові та диференціація понять кохання та закоханості. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. Київ: 2014., № 2. С.138-142.
3. Папуча М. В. Внутрішній світ людини та його становлення: наукова монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 2011. 655 с.

УДК: 373.2.016

Деснова І. С.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практичної психології

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РОБОТИ З ВІММЕЛЬБУХАМИ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

У сучасному світі, перевантаженому гаджетами, все частіше виникає питання про те, як ознайомити дітей із паперовими книгами, показати їм, що книги – це не нудно, а, навпаки, цікаво та захоплююче. Одним із яскравих прикладів книги-гри можна назвати віммельбух.

Назва жанру походить від німецького словосполучення *Wimmelbuch*, яке дослівно перекладається як «книга з миготливими картинками». Віммельбух (у

пер. з нім. – миготіння) – це жанр книги, у яких провідну роль відіграють детально промальовані автором ілюстрації [1, с. 46]. Справді, на кожній сторінці віммельбуха дуже багато героїв або просто картинок; спочатку, дивлячись на них, просто починає мигтати в очах.

Книжка з миготливими картинками – це тип безсловесних книг, максимально насичених візуальною інформацією [3, с. 477]. Вони є пороговим або проміжний жанр, досить різноманітний, щоб супроводжувати дітей на багатьох етапах їх шляху до грамотності, знайомству з навколишнім світом, а також до розвитку мовлення та уяви. Отже, віммельбух можна розглядати як засіб розвитку діалогічного мовлення дітей раннього віку.

Віммельбух – це велика за форматом книга на щільному папері, яка, як правило, не містить жодних текстів, крім обкладинки, попередніх матеріалів та окремих слів, включених у малюнки. Віммельбух складається з барвистих розворотів, на яких у дрібних деталях зображена сцена з життя. Картини надзвичайно багаті на персонажів і деталей, пейзажів, складеними з різних сцен, які зустрічаються у повсякденному житті дітей [1, с. 53].

Текст у таких книжках або відсутній зовсім, або виконує допоміжну функцію визначення сюжетної лінії. Кожен розворот являє собою панораму, намальовану в наївно-реалістичному стилі, що відрізняється чіткими лініями та кольорами.

Віммельбух не нав'язує сюжет і дає читачеві можливість придумати свою власну історію, використовуючи багатий матеріал кожної картинки. Ці книги заохочують до роздивляння та запрошують глядача створювати словесні оповідання. Тому читати такі книги можна щоразу як вперше, складаючи (додаючи) нові сюжетні лінії.

Сам матеріал зображено так, що будь-яка спроба повністю зрозуміти картину віммельбух приречена на провал, оскільки для цього потрібно не лише докладний опис його загальної структури та деталей, а й пояснення того, як її численні елементи можуть взаємодіяти.

Більш того, кожна картинка одночасно представляє так багато окремих елементів, що кількість їх можливих комбінацій величезна, та це відображає складну структуру світу в цілому, яка вимагає певних стратегій управління його багатством. Це означає, що віммельбухи можна описати як моделі світу, показані зрозумілим для дітей способом.

Віммельбухи містять візуальні посилання на інші художні твори, що може становити інтерес і для дорослих читачів. Отже, віммельбухи мають велику читацьку аудиторію, не будучи лише дитячими книгами. Вони активують читачів різного віку, пропонують безліч різних способів інтерпретації картин та нові ідеї з кожним читанням, що по праву можна назвати формою гри.

Найбільшими поціновувачами книжок віммельбухів все ж таки залишаються діти. Віммельбух відкриває багато можливостей для сприяння розвитку мовлення дітей. Так, дитина раннього віку разом із дорослим може зосередитися на окремих елементах сторінки, вивчати назви зображених предметів, їх характеристики та властивості. Після того, як окремі елементи докладно вивчені, можна також спробувати встановити відносини та зв'язки між ними.

На третьому році життя дитина разом із дорослим може розмірковувати про ситуації, які описує картина, віднаходити та називати зображені предмети та дії, що виконують персонажі. Означене вище дозволяє стверджувати про те, що

віммельбухи допомагають дітям взаємодіяти з книгами самостійно, незалежно від досвідченості малюка, задовольняючи природну жагу дитини до пізнання.

Впевнена позиція читача-дитини не дискваліфікує дорослого співрозмовника, створює передумови для здійснення широкого спектру спільних дій. Тобто віммельбух як предмет для обговорення навпаки стимулює дитину раннього віку до спільної комунікації з дорослим. В залежності від рівня прояву ініціативності дитиною, дорослий може бути як активним співрозмовником, так і перебувати у якості мовчазного спостерігача, підтримуючи висловлювання дитини, здійснює застосовування прийомів активного слухання. Отже, розвивальний потенціал віммельбухів виходить далеко за межі простих вказівок та роздивляння ілюстрацій.

Традицію зображування багатьох історій на одному розвороті започаткував фламандський художник Пітер Брейль, який зобразив на картині «Дитячі ігри» понад 200 дітей, що грають у різноманітні ігри. Вперше миготливу книгу проілюстрував близько 40 років тому німецький художник Алі Мітгус: на її сторінках він спробував зібрати всі свої враження після навколосвітньої подорожі. Найбільш відомими світовими ілюстраторами, які працювали над створенням віммельбухів були і залишаються Ali Mitgutsch, Tom Schamp та Rotraut Susanne Berner.

У нашій країні віммельбухи з'явилися нещодавно і ще не набули популярності. Видавництва України випускають книжки-віммельбухи як у великому так і маленькому (кишеньковому) форматах. Назва і зміст віммельбухів вирізняється тематичною різноманітністю: міста України, національні традиції, життя людей у місті; життя природи; казковий світ; свята. Є на полицях книгарень і віммельбухи зарубіжних авторів та ілюстраторів. Так, у віммельбусі «Пори року» видавництва «Кристал Бук» зображено яскраві пригоди влітку.

Якщо дорослий систематично ініціює комунікацію з дитиною, за рахунок стимулювання її до обговорення зображених у віммельбусі подій, то такого формату книги виступають ідеальним підґрунтям для опанування малюком раннього віку *діалогічним мовленням*. Адже батьки заохочують малюків до відповідей на запитання.

Ще однією з переваг книжок з миготливими картинками є те, що вони не потребують перекладу. Адже віммельбухи не містять в собі тексту. Зображення є зрозумілими для дітей бідь якого віку. А це означає що можливості для обговорення та пізнання оточуючої дійсності для дитини значно розширюються. Тобто для розвитку діалогічного мовлення дітей можуть застосовуватись віммельбухи як українських видавництв, так і закордонних. Отже, розглядання віммельбухів може перетворитися на цікаву гру з дитиною, що поліпшує комунікативні можливості дитини.

Отже, віммельбух являє собою велику за форматом книгу на цупкому папері, яка не містить ніякого тексту, попередніх матеріалів та окремих слів. Віммельбух відкриває багато можливостей для сприяння розвитку мовлення дітей. Діти раннього віку разом із дорослим можуть зосередитися на окремих елементах сторінки, вивчати назви зображених предметів, їх характеристики та властивості. Після того, як окремі елементи докладно вивчені, можна також спробувати встановити відносини та зв'язки між ними.

Література:

1. Бессараб А. О., Дерев'янка Н. В., Пономаренко Л. Г. Українські віммельбухи крізь призму форми, змісту, мови. *Науково-виробничий журнал «Слово»*. 2019. № 2. 45-59.
2. Бідун А. Типологічна специфіка артбуку як особливого виду книжкового контенту. *Science and education a new dimension. Humanities and Social Sciences*. 2019. Vol. 7. P. 58-63.
3. Єфремова А. Віммельбухи як специфічний різновид книжки-картинки. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2017. С. 477-486.
4. Lobachova I. Pedagogical Conditions of Using a Wimmelbuch at English Lessons at Primary School. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2017. № 5. С. 246-255.
5. Lobachova I. The Methodological Aspect of Using Associated Exercises for Working with Wimmelbuch at English Lessons in Primary School. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. № 7. С. 119-126.

УДК 314.144

Малярчук Н. Г.

кандидат історичних наук, доцент кафедри практичної психології

ДЕРЖАВНІ ПРОГРАМИ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Старіння населення є глобальною проблемою сучасності. Досягнення медицини, покращення соціально-побутових умов життя дозволили значно збільшити тривалість життя та зменшити смертність. У більшості розвинених країн світу відбулося стрімке зростання частки людей похилого віку, чому сприяло також зниження рівня народжуваності. За прогнозами демографів така тенденція збережеться й надалі, тому урядам європейських країн, для яких ця проблема є особливо актуальною, уже сьогодні потрібно реагувати на ці зміни, формуючи комплекс заходів, які дозволять у подальшому активно співпрацювати з людьми похилого віку, використовуючи їхній потенціал, як потужний ресурс майбутнього розвитку країни.

Уряд Польщі, усвідомлюючи невідворотність демографічних змін, приділяє значну увагу сеньйорам (саме так в Польщі називають людей віком за 60 років), про що свідчать відповідні урядові програми, спрямовані на розширення можливостей літніх людей брати повноцінну участь у всіх сферах суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що тема соціальної допомоги та підтримки людей похилого віку є актуальною і її різноманітні аспекти активно вивчаються як українськими (Н. Корпач, В. Петрук, О. Косинська, І. Терещенко, О. Рябошапка, А. Каркач, Т. Семигіна) так і зарубіжними дослідниками (Є. Холостова, Ле Тхі Тхань Там). Зарубіжний досвід соціальної роботи з людьми похилого віку відображено у працях вітчизняних дослідників М. Євтуха, М. Носко, С. Грищенко, Ю. Мацкевич, Л. Якубової, Н. Труш, Н. Кабаченко, О. Балдинюк та ін. Але досвід Польщі у впровадженні державних програм

підтримки людей похилого віку не знайшов достатнього висвітлення у працях українських дослідників.

Проблема старіння населення є актуальною і для нашої країни. Україна входить до 30 найстаріших країн світу за часткою осіб віком 60 років і старше. Згідно з національним демографічним прогнозом до 2025 року частка осіб віком понад 60 років становитиме 25% загальної кількості населення, тоді як у 2015 році цей показник становив лише 21,8% [1]. Тому важливість і необхідність вивчення досвіду інших країн, зокрема Польщі, щодо різноманітних аспектів соціальної політики та соціальної роботи з людьми похилого віку не викликає сумнівів.

Мета дослідження: проаналізувати державні програми підтримки людей похилого віку впровадженні в Республіці Польща протягом останнього десятиріччя, з'ясувати їхні цілі та завдання, головних бенефіціарів, основні заходи, передбачені ними.

У 2012 році було ухвалено першу загальнонаціональну «Програму соціальної активності літніх людей на 2012–2013 рр.», або Program ASOS 2012–2013 [6, с. 20–22]. Мета програми – покращення якості та рівня життя людей похилого віку для гідного старіння через соціальну діяльність. У програмі визначено 4 завдання, через розв'язання яких має реалізовуватися зазначена мета: 1) урізноманітнення та покращення якості освітніх пропозицій для літніх людей; 2) створення умов для внутрішньо- та міжпоколінної інтеграції літніх людей за допомогою існуючої соціальної інфраструктури (публічні бібліотеки, громадські центри, громадські центри, театри, музеї); 3) розвиток різноманітних форм соціальної активності людей похилого віку; 4) підвищення доступності та покращення якості соціальних послуг для літніх людей та підтримка заходів для самопомогли та самоорганізації.

Програма соціальної активності літніх людей на 2012–2013 рр. заклала основу для формування політики сеньйоральної в Польщі, метою якої є підтримка літніх людей та створення умов для активного та здорового старіння, можливості продовжувати самостійне, самодостатнє та щасливе життя, навіть попри деякі функціональні обмеження. Успішний досвід реалізації зазначеної програми став підґрунтям для впровадження довгострокових програм: «Програми забезпечення соціальної активності населення на 2014–2020 роки (Program ASOS 2014–2020) [7]. та Довгострокової програми для людей похилого віку «Актив+» на 2021–2025 роки [3].

Довгострокову програму «Senior+» (початкова назва Senior-WIGOR), спрямовану не лише на активізацію діяльності літніх людей, а й на створення відповідної інфраструктури, впроваджено в 2015 році [5]. Програма була спрямована на підтримку органів місцевого самоврядування у створенні Денних Будинків для людей похилого віку. Передбачалося, що в першу чергу вони мають бути створені в сільських та змішаних місько-сільських гмінах¹, з низьким рівнем доходів на душу населення та високим відсотком людей похилого віку, а також у тих, де не вистачає підтримки для людей похилого віку. У Денних Будинках Senior+ люди літнього віку можуть проводити не менш як 8 годин на день від понеділка до п'ятниці (40 годин на тиждень). Для мешканців доступні кімнати для спільних зустрічей, приготування їжі, фізичних вправ та відпочинку (з

---

¹ Гміна – найменша самоврядна адміністративно-територіальна одиниця Республіки Польща

бібліотекою, обладнанням RTV та комп'ютером із доступом до Інтернету). Кожен мешканець забезпечується одноразовим гарячим харчуванням. Їжу готують на місці або доставляє стороння компанія. Мінімальний стандарт забезпечення Денного Будинка Senior+ співробітниками – це щонайменше 1 працівник на 15 людей похилого віку, а також фізіотерапевт або трудотерапевт, або медсестра чи фельдшер у години відповідні потребам закладу [5, с.10–11].

Крім Денних будинків програмою «Senior+» передбачено створення «Клубів Senior+». Діяльність Клубу Senior + передбачає мотивацію людей похилого віку до активної суспільної діяльності, самовдосконалення, волонтерства та організацію їхнього дозвілля та спілкування. Клуб працює кілька днів на тиждень і надає послуги як мінімум 20 годин на тиждень. Найбільш поширені форми роботи в клубах: навчальні поїздки та екскурсії, спортивні та культурні заходи, зустрічі з фахівцями (психологами, юристами), а також спільні заходи з членами інших клубів тощо [2 с.62]

Як показала практика, клуби виявилися більш затребуваною формою організації соціальної роботи з літніми людьми, ніж денні будинки. Вони надають більше можливостей для інтеграції та участі у соціальному та культурному житті, але їхня діяльність більше спрямована на активних літніх людей, які не так давно вийшли на пенсію і не мають серйозних проблем зі здоров'ям.

Урядова програма «Орієка 75+» передбачає підтримку тих, хто через вік, хворобу чи інші причини потребують допомоги інших людей [4, с.3]. Основна мета послуг з догляду – допомогти у щоденному задоволенні життєвих потреб, надання гігієнічної допомоги, догляду, рекомендованого лікарем, а також, по можливості, забезпечення контактів з довколишнім середовищем. Це завдання покладається на органи місцевого самоврядування, які мають його вирішувати власним коштом. Але для невеликих гмін забезпечити такі послуги в повному обсязі досить важко в фінансовому плані, тому урядом було ухвалено зазначену програму, щоб допомогти їм організувати спеціалізовані послуги з догляду за жителями гміни віком 75+ (за винятком спеціалізованих послуг людям з психічними розладами) працівниками центрів соціальної допомоги, або шляхом придбання відповідних послуг суб'єктів приватного сектора.

Таким чином, розглянуті програми свідчать про те, що польській уряд реагує на зміни, які відбуваються в демографічній структурі суспільства, здійснюючі політику спрямовану на підтримку літніх громадян. Впроваджуються програми розраховані на такі цільові групи як літні люди 60–75 р., так і люди 75+, яких сучасна геронтологія називає людьми «четвертого віку», або глибокими старими. Якщо програми спрямовані на першу категорію мають на меті, перш за все, підвищення їхньої соціальної активності, підтримку та зміцнення соціальних контактів, створення умов, в яких літні люди можуть використовувати свій досвід і знання, стаючи активними учасниками життя місцевих громад, то для другої категорії передбачено також послуги з догляду та опіки. Значна увага надається створенню необхідної інфраструктури, особливо в сільських гмінах, для повноцінного функціонування Денних Будинків Senior + та Клубів Senior + як навчальних, культурних, соціальних та рекреаційних центрів для людей похилого віку.

Література:

1. Демографічні тенденції в Україні потребують комплексного підходу на державному рівні. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/14711.html>
2. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych Badanie ewaluacyjne z realizacji programu wieloletniego «Senior+» na lata 2015- 2020. Edycja 2016-2019 Raport końcowy
3. Programu wieloletniego na rzecz Osób Starszych «Aktywni+» na lata 2021-2025. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-wieloletni-na-rzecz-osob-starszych-aktywni-na-lata-20212025>
4. Program «Opieka 75+» na rok 2023. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/program-opieka-75-edycja-2023>
5. Program wieloletni «Senior+» na lata 2015–2020. Załącznik do uchwały nr 157 Rady Ministrów z dnia 20 grudnia 2016 r. (poz. 1254). *Monitor Polski: dziennik urzędowy Rzeczypospolitej polskiej.* URL: <https://das.mpips.gov.pl/source/wigor/Uchwala%20157%20RM%20Senior.pdf>
6. Uchwała nr 137 Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 2012 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013. *Monitor Polski : Dziennik urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej.* URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20120000642/O/M20120642.pdf>
7. Uchwała nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020. *Monitor Polski : Dziennik urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej.* URL: <http://senior.gov.pl/source/Program%20ASOS%202014-2020.pdf>

УДК 378.12+316.35

Никифоренко Н.О.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології

Сікорська І.М.

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри культурології

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ У СВІТЛІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Одним з викликів, який поставила перед нашою державою повномасштабна російська агресія, стало забезпечення доступу українців до якісної освіти. Знищуючи освітню інфраструктуру, завдаючи фізичної та моральної шкоди учням, студентам та педагогічному персоналу, ворог руйнує мрії, надії та прагнення цілих поколінь, руйнує фундамент, на якому громади будують своє майбутнє [1]. Відповіддю на цей виклик стала активізація офіційного, громадського та наукового дискурсу щодо незламності української освіти, необхідності її якнайскорішої адаптації до нових безпекових умов. При цьому багато йдеться про використання поточної ситуації як можливостей для інноваційного розвитку вищої освіти – за рахунок кооперації між українськими та закордонними ЗВО, міжнародної академічної мобільності, інтенсифікації впровадження інформаційних технологій в освітній процес та підвищення рівня цифрової компетентності викладачів, застосування технології гнучкого навчання, усталення дистанційної форми навчання як повноцінної форми для здобуття

вищої освіти тощо [2]. Зазначені можливості корелюють з цілями і завданнями, визначеними в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр., а також – з Операційним планом реалізації Стратегії у 2022-2024 рр. [3] та передбаченими в ньому заходами щодо зменшення деструктивних наслідків російської агресії для вищої освіти України. Успішність реалізації цих можливостей і завдань чи не в першу чергу (якщо виходити з принципу людиноцентризму в освіті) залежить від життєстійкості й ресурсності науково-педагогічних працівників.

З'ясуванню умов життя та професійної діяльності українських науковців та викладачів під час війни було присвячено соціологічне опитування в рамках проєкту UAScience.Reload («Українська наука: перезавантаження») у квітні 2022 р. (n= 2173) [4]. Опитування показало, що матеріальне становище 84% наукових і науково-педагогічних працівників погіршилось порівняно з довоєнним часом. 75% опитаних не займаються іншою діяльністю, крім наукової та/або науково-педагогічної, отож, заробітна платня фактично є їхнім єдиним джерелом доходів. 73% респондентів вказали, що не мають змоги займатись професійною діяльністю у тому ж обсязі, що і в довоєнний час. Серед перешкод – відсутність інтересу, апатія, безпековий фактор, специфіка роботи, технічні причини (відключення світла, перебої з інтернетом тощо). Майже половина респондентів зазначили, що були змушені змінити своє місце перебування, з них 38% перемістились в межах України, а 15% перебувають за кордоном.

У червні 2022 року авторками даної розвідки, за підтримки Української Асоціації Викладачів та Дослідників Європейської Інтеграції, було проведено 16 експертних інтерв'ю з учасницями програм міжнародної допомоги від 8-ми європейських країн – Польщі, Німеччини, Чехії, Італії, Великої Британії, Австрії, Швейцарії, Норвегії, та від США, українським освітянам і науковцям, які опинились у небезпеці через вторгнення рф в Україну. Опитування було спрямовано на вивчення досвіду перебування та діяльності українських освітянок та науковиць за кордоном, зокрема – на виявлення труднощів та викликів, які постають перед ними, а також – на окреслення перспектив розвитку міжнародного наукового співробітництва та інтернаціоналізації українського освітнього простору в умовах війни.

В рамках міжнародних програм/проєктів учасниці дослідження отримали здебільшого короткострокову підтримку (на 3-6 місяців) на дослідницьку діяльність. При цьому молоді дослідниці зазначали, що можуть проходити в приймаючому закладі й окремі навчальні курси, дотичні до тематики їхніх досліджень, а більш досвідчені – поєднувати дослідження з викладанням. 6 учасниць опитування охарактеризували свою діяльність у закордонних ЗВО як стажування. Характер підтримки зумовив і відповідні форми фінансування учасниць міжнародних проєктів/програм – гранти на дослідження (8 учасниць), заробітна платня (6 учасниць), стипендії (2 учасниці). Додаткова фінансова підтримка, як правило, є пов'язаною з покриттям витрат на дорогу та на житло (повністю чи частково), рідко – з наданням фінансової допомоги на членів сім'ї.

Слід зауважити, що термін участі в програмі, розмір фінансування, пропоновані умови для проживання в приймаючій країні були важливими критеріями відбору міжнародних проєктів/програм науковицями (кожен з названих критеріїв був значимим принаймні для 4-х-5-ти з них). Але, все ж таки, пріоритетними критеріями відбору виступили пропонована тематика та характер

дослідницьких завдань (9 учасниць), дослідницький імідж зарубіжних ЗВО (7 учасниць), попередній досвід співпраці з зарубіжними ЗВО (6 учасниць). Переважання дослідницької мотивації щодо участі в міжнародних проєктах/програмах зумовило високу міру відповідності поточної дослідницької діяльності експертток їхнім науковим інтересам та змісту попередньої наукової діяльності, а також – доволі високі оцінки, в контексті поточної політичної та соціально-економічної ситуації в Україні, наукової новизни та практичної значущості досліджуваної ними на проєкті/програмі проблематики. 15 з 16 опитаних дослідниць вважають вельми перспективною для себе розробку тематики проєкту/програми в майбутньому, зокрема, у разі повернення в Україну. Повернення планує 13 з 16 учасниць.

14 з 16 учасниць, в цілому, доволі високо оцінили рівень своєї задоволеності умовами праці на проєкті/програмі – на 8-10 балів за 10-ти бальною шкалою. Серед труднощів в роботі, з якими вони стикнулися, вказувались комунікаційні бар'єри, пов'язані з недостатнім рівнем володіння мовою приймаючої країни, а також необхідністю проходження певних бюрократичних процедур.

Слід зазначити, що 15 з 16 дослідниць під час участі в поточному міжнародному проєкті чи програмі мають паралельну зайнятість в українському ЗВО – проводять онлайн заняття, дистанційно здійснюють керівництво магістрантами чи аспірантами, проводять дослідження, що з одного боку характеризує їхню високу соціальну відповідальність – допомагати своїм ЗВО продовжувати освітньо-наукову діяльність в умовах воєнного стану, але з іншого – засвідчує високий рівень навантаженості.

Переважає більшість опитаних учасниць (11 з 16) зазначили, що беруть активну участь у громадських активностях, благодійних проєктах, спрямованих на підтримку України за кордоном. Також вони намагаються занурюватись в життя приймаючих громад – спілкуватися з місцевими мешканцями, відвідувати культурні заходи, подорожувати. Рівень своєї активності в цьому плані більшість опитаних жінок (10 з 16) оцінили у 7-8 балів за 10-ти бальною шкалою. Серед перешкод у міжкультурній комунікації вони здебільшого зазначали бар'єри, пов'язані з незнанням мови приймаючої країни, а також – брак часу, через значну робочу завантаженість, невирішеність певних побутових проблем, обмеженість фінансових ресурсів, а головне – свій несприятливий психологічний стан, пов'язаний з війною.

Щодо проблем облаштування в приймаючій країні, крім комунікаційних бар'єрів, які озвучувались учасницями доволі часто, зазначались проблеми, пов'язані з високою вартістю оренди житла, тривалістю бюрократичних процедур, необхідних для легалізації статусу «тимчасових біженців». При цьому учасниці наголошували, що колеги з приймаючих ЗВО надають їм значну допомогу як у вирішенні професійних питань, так і в облаштуванні на новому місці, що значно полегшує процес адаптації.

Отже, проведене нами експертне опитування учасниць програм міжнародної допомоги для українських освітян і науковців, які опинились у небезпеці через вторгнення рф в Україну, показало, що міжнародні програми значно сприяють зростанню дослідницької активності українських науковців, не лише надають їм можливість забезпечити себе і членів сімей й тимчасово попрацювати у комфортних умовах, але й запозичити передовий професійний досвід для

подальшої імплементації в Україні, розширити коло професійних контактів, вдосконалити мовні компетентності. Виконувана ж учасницями програм громадянська місія може стати потужним чинником інтеграції України в європейський простір. При цьому, на особливу увагу заслуговують ризики професійного вигорання, пов'язані зі значним навантаженням, яке лягає на українських освітянок в умовах війни, та з їхнім несприятливим психологічним станом.

Для ефективної діяльності в умовах невизначеності, професійної багатозадачності, підвищеної громадянської відповідальності, після пережитих травмуючих подій війни, розірвання родин, зміни місця перебування, науково-педагогічні працівники потребують системної підтримки в психологічній стабілізації та формуванні стресостійкості, в опануванні прийомами саморегуляції й збереження себе в ресурсному стані.

Література:

1. Локшина О., Глушко О., Джурило А., Кравченко С., Максименко О., Нікольська Н., Шпарик О. Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/593/537>
2. Шевчук І.Б, Шевчук А.В. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*.2022. Вип. 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/39>
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні та Операційний план її реалізації. URL: <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/strategiya-rozvitku-vischoyi-osviti-v-ukrayini-ta-operaciyuniy-plan-yiyi-realizaciyi>
4. Науковці під час війни: виявити потреби та впоратися з викликами. URL: <https://svit.kpi.ua/2022/06/27/науковці-під-час-війни-виявити-потреб/>

УДК 159.947(477)

Свєдова О. В.

старший викладач кафедри практичної психології

АДАПТИВНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ ЕМІГРАЦІЇ

На сьогоднішній день багато українців у зв'язку з політичною ситуацією та воєнними діями на території України, опинились в ситуації вимушеної еміграції в інші країни світу. Процес еміграції з психологічної точки зору, зазвичай, переживається особистістю дуже важко та багатогранно. Крім того, певні властивості характеру людини можуть суттєво впливати на переживання психологічного благополуччя особистості в умовах вимушеної еміграції. На нашу думку, однією з таких властивостей, що позитивно впливає на психоемоційний стан людини при зміні країни проживання є адаптивність.

Вчений Р. М. Шамионов визначає психологічне благополуччя як поняття, що виражає власне ставлення людини до своєї особистості, свого життя і процес, що має важливе значення з погляду засвоєння нормативних уявлень про зовнішнє

та внутрішнє середовище, і характеризується відчуттям задоволеності. Психологічне благополуччя містить дві основні складові: превалювання позитивних емоцій над негативними і позитивна оцінка свого життя [1, с. 125].

В процесі еміграції людина втрачає своє звикле оточення та зовнішнє середовище, що може спричинити втрату переживання задоволеності життям на деякий час. В багатьох випадках, людина що не за власною волею покидає своє звикле середовище схильна до постійного емоційного тяжіння до «старого» життя, що в свою чергу призводить до негативної оцінки сьогодення. Крім того, дезадаптованість особистості в новому середовищі може виявлятися у характері соціальних зв'язків особистості, у зниженні контролю своїх вчинків та прогнозуванні результатів своїх дій, у посилення егоцентричних прагнень, в агресивній поведінці. Таким чином, дезадаптація виражається у загальному зниженні рівня нормального функціонування особистості, яке охоплює всі сфери життєдіяльності.

Виходячи з наведеного вище підходу пояснення феномену психологічного благополуччя, можна вказати на те, що адаптивність особистості до нових умов життя в процесі інтеграції в іноземному суспільстві відіграє велику та незамінну роль, бо саме вона може спрямувати особистість в складних життєвих обставинах до досягнення комфортного рівня життя.

Поняття «адаптивність» в науковій літературі має неоднозначні трактовки. З одного боку, під адаптивністю розуміється характеристика поведінки, що відбиває узгодженість цілей і результатів активності людини (функціональний аспект). З іншого, боку адаптивність розглядається як окрема системна властивість індивідуальності, особистості, що виступає як потенція до адаптації (особистісний аспект) [2].

Адаптивна поведінка відзначається поліпшенням регулятивної функції психіки, вчасним прогнозуванням й врахуванням змін в зовнішньому середовищі, відбувається адекватне реагування, здійснюється мобілізація резервних можливостей психіки, оперативно застосовуються найбільш ефективні для даної ситуації необхідні навички й способи дій, підвищується вольове регулювання діяльності і її загальна ефективність.

Адаптивність – в самому широкому сенсі – характеризується відповідністю результату діяльності індивіда прийнятої ним мети. Неадаптивність – розбіжністю, а точніше – протилежністю результату діяльності індивіда її мети. Формування соціальної адаптивності сприяє узгодженню ціннісної картини світу особистості з культурним змістом життя самого суспільства, що робить можливим його збагачення, конкретизацію, вдосконалення.

А. Маклаков зазначає, що особистісний адаптаційний потенціал характеризує рівень розвитку взаємопов'язаних психологічних характеристик, що найбільш значущі для регуляції психічної діяльності й процесу адаптації, і зумовлює величину діапазону факторів зовнішнього середовища, до яких організм може пристосуватись.

Традиційне розуміння адаптації передбачає розгляд її як процесу та результату пасивного пристосування до середовища. На сучасному етапі розвитку науки адаптація в психології розглядається як єдність взаємообумовлених протилежно спрямованих процесів врівноваження суб'єкта із середовищем, а не як пасивне пристосування до середовища; як процес оптимальної відповідності особистості та оточуючого середовища в ході здійснення власної діяльності

людини, який дозволяє індивідууму задовольняти актуальні потреби та реалізовувати пов'язані з ним значущі цілі, забезпечуючи у той же час відповідність психічної діяльності людини, його поведінки вимогам середовища [3, с. 59].

Науковці виокремлюють чотири варіанти адаптивних стратегій в умовах міграції в залежності від двох критеріїв: якою мірою зберігається власна ідентичність особистості та міра залученості людини до іншого соціокультурного середовища: асиміляція, сепаратизм (ізоляція), маргіналізація, інтеграція.

Н. М. Лебедева підкреслює, що тільки інтеграція може обиратися добровільно і є найбільш успішною стратегією соціокультурної та психологічної адаптації, оскільки для її досягнення вимагається взаємне пристосування особистості та соціального середовища; автор зауважує, для вимушених переселенців успішна адаптація – «це адаптація по типу інтеграції», а неуспішна – «адаптація по типу психологічного захисту або ізоляції» [4, с. 171].

Отже, адаптивність як стійка властивість характеру особистості, впливає на процес соціально-психологічної адаптації. Вона безпосередньо не може забезпечити психологічного благополуччя в складних та напружених умовах процесу еміграції, проте створює надійний фундамент для розвитку окремих якостей особистісного потенціалу, що є необхідними для пристосування до нового іноземного середовища, встановлення стійкого психоемоційного стану при якому людина може переживати задоволення від життя. Вважаємо за необхідне подальше теоретичне та практичне вивчення впливу адаптивності та інших психологічних характеристик індивіду на переживання благополуччя в умовах вимушеної еміграції.

Література:

1. Сердюк Л. З. Структура та функція психологічного благополуччя особистості. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Вип. 17. Київ, 2017. С. 124-133.
2. Ростовцева М. Адаптивность как отношение личности и общества: социально-философский аспект. : дисс. ... канд. Филос. Наук : спец. 09.00.11/ Красноярск. 2010. 171 с.
3. Іванова Я. В. Адаптивність як психологічний чинник пасіонарності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 : 05 / Янна Володимирівна Іванова; наук. кер. О. В. Кузнецова; Державний заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». Одеса, 2018. 250 с.
4. Блинова О. Є. Соціально-психологічні чинники подолання кризи ідентичності вимушених мігрантів. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : Монографія / За ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Книга 2. Суми : Вид-во СумДРУ ім. А. С. Макаренка. 2017. С.162-180.

СЕКЦІЯ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

УДК. 378

Демидова Ю. О.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

ЛЕГО-КОНСТРУЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У ХХІ столітті виникає необхідність виявлення і теоретичного обґрунтування психолого-педагогічних умов і механізмів інтенсифікації розумових процесів дітей дошкільного віку засобами сучасних інформаційних технологій. Особливо гостро дана проблема постає в аспекті розвитку обдарованості дітей дошкільного віку. Раннє виявлення, підтримка, розвиток і соціалізація здібних, обдарованих і талановитих дітей становить одну з головних проблем вдосконалення системи дошкільної освіти, стає одним із пріоритетних завдань сучасної освіти в Україні [1].

У психолого-педагогічній літературі досить багато досліджень, присвячених питанню розвитку феномену обдарованості (Д. Богоявленської, Н. Лейтес, О. Петровського, С. Рубінштейна, А. Савенкова, Б. Теплова, В. Юркевич та ін.), проте всі вони орієнтовані на дітей шкільного віку. В даний час з'являються дослідження, в яких стверджується, що основою для розвитку обдарованості є дошкільний вік, оскільки саме в цьому віці починається становлення особистості дитини, розкриваються її потенціал і можливості [2]. У даних роботах розглядаються загальні проблеми обдарованості дітей дошкільного віку (Л. Трубайчук), розвиток обдарованості дітей в дослідницькій діяльності (І. Ємельянова), розвиток художньо-творчої обдарованості дітей дошкільного віку (Н. Гердт).

У педагогічній науці йде пошук засобів розвитку обдарованості дітей дошкільного віку. Сучасні дошкільники у вільній діяльності все більше віддають перевагу леґо-конструюванню. Питання застосування леґо-конструювання як вільної діяльності дітей в дитячому садку або вдома (Л. Комарова, Е. Фешина), як засіб формування творчо-ігрової діяльності у дітей з відхиленнями у розвитку (Т. Лусс), знаходять відображення в психолого-педагогічній літературі. Нами як засіб розвитку обдарованості дошкільників запропоновано впровадження в дошкільний освітній процес леґо-конструктивної розвиваючої діяльності [3].

Своєрідність обдарованості дитини знаходить відображення в особливостях виконання нею будь-якої діяльності. Леґоконструювання – найпоширеніший та успішний напрям сучасної освітньої діяльності. У перекладі з латинської мови LEGO означає «розумна гра», тому набори LEGO не тільки формують у дітей дошкільного віку конструкторські навички, а й сприяють розвитку у них розуму, логічного мислення і багато чого іншого.

Перспективність застосування леґо-конструювання обумовлюється його високими освітніми можливостями: багатофункціональністю, технічними та естетичними характеристиками, використанням в різних ігрових та навчальних цілях.

Своєчасна систематична психолого-педагогічна допомога дітям дошкільного віку з порушеннями у розвитку, соціальної адаптації та формування у них передумов до навчальної діяльності також може успішно здійснюватися з використанням конструкторів LEGO. В системі освіти психологічна допомога цим дітям реалізується в різних методичних формах корекційно-розвиваючих занять.

LEGO – саме такий матеріал. Він дійсно універсальний: з LEGO можна і будувати міста, і створити театральну сцену – і на сцені кожному грати свою роль. Театралізовані вистави, особливо лялькові вистави, є одним з улюблених видів позаурочної діяльності дітей дошкільного віку. Серед усіх видів театру настільний театр займає особливе місце. Основні вимоги до подання – камерність і відкрите пересування декорацій і персонажів. Використання для їх виготовлення конструкторів LEGO робить процес підготовки вистави і сам спектакль яскравим, творчим і цікавим. Діти дошкільного віку вибирають собі персонаж або елемент декорації і, використовуючи раніше отримані знання і вміння, створюють модель з деталей конструктора. Дана робота сприяє формуванню таких основних якостей, як уміння концентруватися, здатність співробітничати з партнером і, найголовніше, відчуття впевненості в собі [4].

Модель можна переробляти, конструюючи щоразу нові образи персонажів або елементів декорацій. Це дає дітям дошкільного віку повну свободу дій. Робота є жвавою, цікавою і відкриває абсолютно нові перспективи, де немає меж дитячої фантазії. Діти вчаться придумувати моделі, відчуваючи себе при цьому маленькими дизайнерами.

Своєчасна систематична психолого-педагогічна допомога дітям дошкільного віку з порушеннями у розвитку, соціальної адаптації та формування у них передумов до навчальної діяльності також може успішно здійснюватися з використанням конструкторів LEGO. В системі освіти психологічна допомога цим дітям реалізується в різних методичних формах корекційно-розвиваючих занять.

За допомогою LEGO-конструктора можна проводити також і логопедичні заняття, які передбачають пояснення нового матеріалу, повторення і закріплення пройденого. Допомагають втілити задумане чітка класифікація і систематизація комплекту LEGO-конструктора за тематичними розділами. Застосування LEGO на логопедичних заняттях позитивно відбивається на якості корекції і навчання, так як сприяє розвитку лексико-граматичних засобів мови в рамках певних тем, постановці і автоматизації звуків в ході гри, розвитку сенсорних уявлень, оволодіння звуковим та складовим аналізом і слоگو-звуковим складом слів, формування просторової орієнтації і орієнтації на своєму тілі, розвитку і вдосконалення вищих психічних функцій, тренуванні тонких диференційованих рухів пальців і кистей рук, згуртуванню дитячого колективу, формування почуття емпатії один до одного.

Таким чином, створення структурно-функціональної моделі є складним системним утворенням, що відбиває зміст, процес і діагностику леґо-конструктивної діяльності як засобу розвитку обдарованості дітей дошкільного віку. Результатом даної діяльності буде оптимальний рівень розвитку обдарованості дошкільників, який відображає сформовані у них креативні і конструкторські здібностей.

Література:

1. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і сутність. *Професійна освіта: педагогіка і психологія* / за ред. І. Зязюна, Н. Ничкало. Польсько-український журнал. Ченстохова. К., 2003. С. 193-202.
2. Трибулькевич К. Г. Виховання обдарованих: гуманістичний аспект. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*. Випуск 2. Київ: Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. 276 с.
3. Литвиненко С.А. Ігрова терапія як метод розв'язання проблем дитячого розвитку. *Наука і освіта*, №4-5, 2008. С. 160-167.
4. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з LEGO» / О. Ю. Рома, Б. Ю. Близнюк, О. П. Борук. The LEGO Foundation. Київ, 2016. 140 с.

УДК 373.2.091.21-056.26

Логозинська О. Л.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Проблема забезпечення спеціальних педагогічних умов супроводу сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами, а також оптимальна соціальна інтеграція цих дітей в суспільство залишається в центрі суспільної уваги досить тривалий час і вважається ключовою проблемою вітчизняної науки.

У родині, якій народжується дитина з патологією, досить часто це всього лише початок складного і тривалого процесу сприйняття і адаптації. Сім'я, в якій виховується одна або декілька дітей з ООП, стикається з безліччю проблем, переживання батьків по відношенню до них розподіляються на декілька етапів: шок, заперечення, провинна і лють, сором, депресія та прийняття.

За ставленням до дітей з порушеннями психофізичного розвитку батьки поділяються на наступні типи:

1. «Надмірно уважні батьки». Інколи для дітей, підлітків і дорослих з ООП, надмірна дбайливість стає причиною формування небажаних характерних рис, таких як дратівливість, упертість, пасивність. У таких дітей різко знижується бажання до взаємодії з суспільством, до ігор, до засвоєння навичок та інших активностей.

2. «Неуважні батьки», які уникають турботи про дитину. Вони завчасно роблять висновки, що їх дитина ніколи не зможе жити «в нормальному суспільстві». Виходячи з цього, вони не надають уваги повноцінному формуванню особистості дитини.

3. «Суворі батьки». Деякі батьки дуже суворо поведуться з дітьми з ООП, вимагаючи від них виконання всіх завдань безпомилково, не враховуючи їх фізичний і розумовий розвиток, що негативно позначається на подальшому фізичному і психологічному стані дітей [1].

В родині батьки інколи не можуть створити умови для повноцінного розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку, треба також відзначити, що деякі сім'ї знаходяться під впливом чинників ризику (алкоголізму, соціально-

економічного тощо). Звичайно, ці чинники можуть обумовлювати проблеми з розвитком дитини в сім'ї і призвести до дезадаптації. При взаємодії з дитиною або іншими людьми, у батьків досить часто можуть виникати психологічні бар'єри – які характеризуються неадекватною пасивністю, перешкоджаючою встановленню контакту.

Батьки повинні бути основними учасниками розвитку дитини з порушеннями психофізичного розвитку, вони повинні створити оптимальні умови, для повноцінного життя і діяльності дитини. У тому випадку, коли батьки вже знають і упевнені, що їх дитина розумово і фізично відстає від розвитку. Батьки повинні сприяти активному повсякденному життю дитини. Дитина повинна вчитися не тільки самообслуговуванню, але і звикати до певних обов'язків (накрити стіл, прибрати посуд). Окрема категорія батьків, боячись, що дитина розіб'є посуд або неправильно вдягне одяг, не дають їй можливість самостійно виконувати завдання, що негативно впливає на її особистісний розвиток.

Оскільки, самостійне виконання завдань сприяє посиленню впевненості у власних силах, прояву інтересу і любові до працьовитості, появі почуття радості в дитини, від того, що вона потрібна суспільству. Обмеження дитини в самостійних діях викликає психічні проблеми – дитина, відірвана від звичайного ритму життя, «втрачається» в середовищі однолітків. Тому батьки повинні прагнути, щоб дитина з особливими освітніми потребами контактувала зі «здоровими» дітьми, за умови, якщо це їй не нашкодить.

Також необхідно враховувати, що батьки дітей з особливими освітніми потребами можуть знаходитися, і у багатьох випадках знаходяться, в постійній боротьбі за включення своїх дітей у соціум. Погляди сімей на інклюзивну освіту можуть бути змішані, особливо, коли звичні заклади освіти не здатні реагувати на різноманітність запитів родини з дітьми з ООП.

ЮНІСЕФ та інші організації усвідомлюють, що негативне ставлення батьків до інклюзії, часто під впливом недостатньої обізнаності про права своїх дітей, виступає бар'єром для успішної соціалізації дитини з порушеннями у психофізичному розвитку. Існують додаткові бар'єри, що перешкоджають отриманню інклюзивної освіти дітьми з ООП, а саме:

- недостатня обізнаність про освітні альтернативи для дітей;
- страх перед ворожістю суспільства;
- відсутність вибору освітніх установ, що розташовані поблизу від будинку, особливо для сімей, що проживають не у місті.

Саме тому дуже важливо чути, розуміти і вирішувати проблеми сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Батьки потребують підтримки і розширення прав і можливостей дітей з ООП, щоб вони розуміли їхні права і стали однодумцями у реалізації стратегії інклюзивної освіти. Поряд з тим, зростає обізнаність батьків про права людей з обмеженими можливостями, яка призводить до усвідомлення батьками потенціалу інклюзивної освіти і появи наполегливості у отриманні її дітьми з ООП. Система педагогічного супроводу таких сімей визначена метою, змістом, методами і формами роботи, методами корекції, кваліфікованими фахівцями, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами.

Мета педагогічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями психофізичного розвитку – це створення організаційно-педагогічних умов для успішної інклюзії, соціалізації дитини і інтеграції родини у соціум.

Завданнями педагогічного супроводу сім'ї дитини з особливими освітніми потребами є:

- актуалізація проблем родини;
- консультування сім'ї дитини з питань виховання, навчання, соціалізації: створення освітнього маршруту для дитини, оптимізація емоційно-вольової сфери членів родини, налагодження взаємовідносин дошкільника з однолітками, педагогами, батьками;

- створення адаптивного освітнього середовища;
- формування необхідних педагогічних знань, умінь у батьків і педагогів.

Реалізація завдань педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей з ООП, вимагає забезпечення відповідних організаційно – педагогічних умов:

- створення адаптивного освітнього середовища, яке позитивно впливає на психоемоційний, пізнавальний, соціально-комунікативний розвиток дитини, формування комунікативних умінь і навичок дитини;

- методичне забезпечення (розробка програми супроводу сімей, що виховують дітей з ООП);

- взаємодія фахівців закладу дошкільної освіти і сім'ї, що виховує дитину з ООП.

Педагогічний супровід родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами полягає в активній участі батьків в процесі організації інклюзивної освіти у дитячих садочках. Співпраця повинна бути конструктивною і ефективною, що можливо за умови, коли всі її учасники почувають себе комфортно в цьому процесі, їхні ролі узгоджені і зрозумілі, а інформація регулярно надається відкритим і демократичним способом.

Література:

1. Освіта і просвіта батьків, членів родин: практич. посіб. / Котирло Т. В., Щербина Д. В. Київ: ІПОД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 219 с.

УДК 378.013

Макаренко С. І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти МДУ

ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ МАГІСТРАНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 012 «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА»: ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЧИ СТАРТАПУ?

Стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» для другого (магістерського) рівня вищої освіти провідною інтегральною компетентністю випускника визначає здатність компетентно розв'язувати складні завдання та проблеми організації освітнього процесу в системі дошкільної освіти, що передбачає здійснення інновацій у ситуаціях невизначеності умов і вимог [5].

Реалізація зазначених вимог спонукає вищу школу до постійного пошуку нових освітніх моделей, інноваційних технологій практико-орієнтованого

навчання, заснованого на дослідженнях, орієнтованого на підвищення мотивації здобувачів освіти до набуття та продукування нових знань, розв'язання проблем, на розвиток критичного мислення, медіаграмотності, креативності, конкурентоспроможності й лідерства.

Однією з таких інноваційних технологій є технологія стартапів.

Вагомий досвід запровадження стартапів у вищій школі (зокрема в якості випускних робіт студентів) мають країни, де велика увага приділяється розвитку інновацій та підприємництва – Великобританія, Німеччина, США та інші. Для українських університетів магістерський стартап є новим явищем, яке поступово починає використовуватися переважно на економічних, управлінських, інженерних спеціальностях.

Досвід Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національного університету «Львівська політехніка», Київського університету імені Бориса Грінченка, мережі академічних бізнес-інкубаторів YEP закладів вищої освіти (ЗВО) України; наукові публікації Л. Андрєвої, І. Афанасьєва, А. Двоєглазова, Р. Іскандаряна, Т. Котяй, О. Листопад, О. Мандич, М. Михайлова, М. Нетреби, Д. Штихна та інших дослідників переконливо доводять, що підсумкова атестація випускників у формі захисту стартапів відкриває широкі можливості для формування інноваційного середовища ЗВО. Зокрема, випускники демонструють реальний рівень кваліфікації, набутий за час навчання в університеті, та його практичне втілення в генерування та розробку власних інноваційних ідей [4].

При цьому О. Листопад зазначає, що освіта як галузь неприбуткова й дотаційна наразі не є актуальною темою стартапів. Проте потреба зміцнення «трикутника знань» (освіта, бізнес, виробництво) вимагає посилення саме освітнього складника сучасних стартапів, розроблення механізмів підготовки та підтримки стартаперів [2].

Не меншої уваги потребують суто освітні стартапи – у тому числі, в галузі дошкільної освіти. Це особливо актуально саме зараз, коли російська загарбницька війна поставила під загрозу щасливе дитинство та функціонування дошкільної освіти в Україні й, зокрема, на нашій рідній Донеччині. Саме зараз наші маленькі співвітчизники потребують ще більшої психолого-педагогічної підтримки й супроводу, більшої соціалізації та збереження дитинства. Проте ідея створення та захисту стартапів здобувачами другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта» є мало розробленою, відсутні методичні рекомендації щодо структури такого стартапу, технології його створення, захисту та просування. Це і стало метою нашого дослідження.

У науковій літературі існують різні визначення стартапу. Зокрема, Т. Котяй характеризує стартап як бізнес-компанію, яка знаходить ідею і з цієї ідеї створює бізнес, який можна монетизувати [1, с.84]. Відповідно, стартап передбачає наявність певної інновації, наприклад, заснованої на новій технології, новації; або адаптованого рішення, якого до цього не було на локальному ринку. Отже поняття «стартап» розуміємо як бізнес-продукт, що розв'язує певну проблему інноваційним технологічним способом. Освітній стартап спрямовується на розробку та реалізацію у педагогічному процесі принципово нового інтелектуального продукту.

Використовуючи базові концепти та ідейне навантаження стартапів, ми адаптували цю технологію до освітньої діяльності зі здобувачами другого

(магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 012 «Дошкільна освіта», що уможливило реалізацію завдань відповідного Стандарту вищої освіти.

Із самого початку навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти, під час вивчення дисциплін «Основи управління в галузі дошкільної освіти», «Теорія і методика формування управлінської культури керівника ЗДО», «Психологія конфлікту», «Інноваційне підприємництво та управління стартап-проектами» й інших, зі здобувачами освіти обговорюються питання побудови власної індивідуальної траєкторії професійного розвитку та кар'єри, ролі самоменеджменту на шляху її реалізації. Здобувачі освіти оцінюють свої особистісні якості, вподобання, здібності та починають краще розуміти, який напрямок у спеціальності їх найбільше приваблює, формулюють власні кар'єрні цінності й цілі. Проводять аудит навичок і професійних знань, визначають свої сильні сторони, оцінюють власні ресурси та без поспіху розробляють персональний кар'єрний трек, щоб почуватися впевнено на шляху кар'єрного зростання.

Найбільше актуалізується зазначене на другому (магістерському) рівні вищої освіти, коли настає час вирішувати, що далі? Чим я реально хочу і можу займатися у професії? На якій посаді? Яку користь хочу і можу принести, який зробити внесок в улюблену справу розвитку сучасної якісної дошкільної освіти?

Якщо хочу стати вихователем, асистентом вихователя, логопедом – то яким? Що інноваційного зроблю для розвитку нашого «Дитсадка майбутнього»? А чи відкрию свою власну приватну супер-сучасну групу, студію (у т.ч. онлайн) тощо? Чи я готова обійняти посаду вихователя-методиста закладу дошкільної освіти та підняти якість, інноваційність освітнього процесу в закладі на найбільш високий, сучасний рівень «Дитсадка майбутнього», запровадити нові форми роботи з дітьми та їхніми батьками? А чи відчуваю в собі сили очолити дошкільний заклад (державний чи приватний? якого виду, типу, з яким режимом функціонування?) і спрямувати діяльність його команди на відновлення, осучаснення діяльності закладу на всіх рівнях (щодо матеріально-технічної бази й безпеки, фінансування, організації харчування та медичного супроводу, співпраці з громадськістю тощо), перетворення його на «Дитсадок майбутнього»? Чи ще щось таке, чого до сих пір не було, або що тільки-но починає з'являтися та розвиватися?

Узагальнити й деталізувати відповіді на поставлені питання, скласти візію, розробити модель та дорожню карту її реалізації цьогорічним випускникам допомогло створення власного віртуального стартапу «Мій наступний крок у професії», презентування (пітчінг) якого було включено третім практичним питанням до екзаменаційних білетів підсумкової атестації.

Метою магістерського віртуального стартапу було виявлення ступеня підготовки фахівців спеціальності 012 «Дошкільна освіта» за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, їхніх спеціальних, професійних компетентностей щодо організації дошкільної освіти; готовності до розв'язання складних завдань та проблем із застосуванням отриманих знань та практичних умінь у професійній діяльності; розвиненості у студентів творчого, нестандартного мислення, креативних навичок.

На допомогу випускникам кафедрою дошкільної освіти було розроблено Методичні рекомендації щодо створення та презентації магістерського віртуального стартапу «Мій наступний крок у професії». Згідно з методичними рекомендаціями, стартап міг бути представлений або як детальний план

створення та подальшого функціонування групи, студії, центру, закладу, установи дошкільної освіти (державної, приватної чи громадської), яка ще не існує, – або ж як докладний, усебічний опис оновлення, запровадження інновації в уже існуючому закладі/установі тощо. Обов'язковою умовою стартапу за спеціальністю «Дошкільна освіта» був пріоритет саме цієї складової, тобто робота мала містити розробку продукту в галузі дошкільної освіти України.

Тематичне спрямування стартапу кожен здобувач вищої освіти обирав сам із урахуванням фахових інтересів, виявлених за час навчання, а також актуальності й новизни теми стартапу, реальної можливості створення інноваційного продукту, наявності бази для його виконання або реалізації певних частин стартапу.

Методичними рекомендаціями було запропоновано таку структуру стартапу: інтро, проблема, ідея та продукт стартапу, ресурси, персональні компетенції засновника для організації стартапу та роль у їх формуванні навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти.

Під час захисту державна екзаменаційна комісія, у складі якої брали участь стейкхолдери, виконувала роль потенційного інвестора, що оцінює реальну інвестиційну привабливість стартапів магістрів. Оцінювання відбувалося за визначеними методичними рекомендаціями критеріями та градацією балів (у вигляді табличного формуляру) по кожному виду контенту: змісту стартапу, пітчінгу, пітч-деку стартапу.

Захист віртуальних стартапів «Мій наступний крок у професії» під час підсумкової атестації магістрантів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» продемонстрував високий рівень зацікавленості та вмотивованості випускників щодо виконання даного завдання, розвиток у них творчого, нестандартного мислення та готовність до здійснення інноваційної діяльності в умовах невизначеності.

Отже, запровадження магістерських стартапів у практику підсумкової державної атестації здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» забезпечує реалізацію компетентнісного та практико-орієнтованого підходів у вищій освіті, поєднуючи отримані теоретичні знання з уміннями їх ефективного використання; сприяє отриманню неоціненого досвіду, що допоможе визначити подальший шлях у професії, підвищити рівень конкурентоспроможності на цьому шляху та зрозуміти власну стратегію досягнення успіху.

Література:

1. Котяй Т. В. Технологія стартапів в системі закладів вищої освіти та наукових установ. *Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії*: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу, 18 вересня 2020 р. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 80-87. URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/d6231639-7927-405e-9ea4-77bdbfd21f78/content> .

2. Листопад О. В. Форми фінансування і підтримки інноваційних освітніх проектів: зарубіжний досвід. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць. Вип. 7 / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2010. С. 101-109. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/229> .

3. Мандич О. В. Інвестиційна привабливість моделей «STARTUP» для освіти та бізнесу. *Молодий вчений модерну – фундамент розвитку освіти, науки*

та бізнесу в Україні: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (22 червня 2022 року, м. Дніпро). Дніпро: КЗВО «ДАНУ» ДОР», 2022. С. 293-295.

4. Нетреба М. Стартап як дипломний проєкт: від ідеї до практичного втілення. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: Педагогічні науки)*. Випуск № 1 (62), 2020. С. 49-54.

5. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» для другого (магістерського) рівня вищої освіти. Затв. Наказом МОН України № 572 від 29.04.2020р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/05/2020-zatverd-standart-012-m.pdf>.

УДК 378

Фунтікова О. О.

доктор пед. наук, професор кафедри дошкільної освіти

Щербакова К. Й.

кандидат педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти

Макаренко Л. В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти

АСИСТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПРАКТИКА

Асистивні/Домоміжні технології (АТ) (Bryant, 2011; Cook, Nussey, 1995) мають довгий період свого розвитку. Початок використання перших елементарних допоміжних технологій відображає елементарну та фізичну примітивну підтримку людини, яка втратила ту чи іншу функцію (ходьба, біг, рух руки) у своєму житті. У 19 столітті отримали свій розвиток шрифт Брайля як метод читання та письма за допомогою дотику руки для людей зі сліпотою або частковим зором (1829), фонограф Едісона (1836) як допомога людям із втратою слуху. Починаючи з 20 століття у зарубіжних державах (США) відтворюється на законодавчому рівні нормативні акти, що суттєво змінюють соціальний стан людини з обмеженими можливостями.

Діючи нормативні акти більш чітко почали враховувати соціальні права на якісне життя, освіту та розвиток для людини з вадами. До таких законодавчо-нормативних документів має відношення: Закон про освіту для всіх дітей-інвалідів (1974), який пізніше став Законом про освіту осіб з обмеженими можливостями. Даний закон роз'яснює вимоги щодо забезпечення доступності послуг спеціальної освіти для дітей, які її потребують; надає гарантії, що рішення про послуги для дітей і учнів з обмеженими можливостями будуть справедливими та належними; встановлює відповідність вимог до управління та здійснення аудиту для спеціальної освіти [1].

Закон про технічну допомогу особам з обмеженими можливостями (Tech Act) (1988). Закон про допоміжні технології (АТА) (1998; 2004) мав вирішальне значення для підвищення доступності осіб з обмеженими можливостями до допоміжних технологічних пристроїв та послуг. Це привело до виробництва та попиту на створення та розвиток допоміжних технологій для відтворення життєвих

функцій організму людини. Суспільство починає системно займатися проблемою допоміжних технологій, про що свідчать закони. Яким чином розуміти сутність допоміжних технологій та які пристрої вважати, як складові допоміжних технологій? Спеціалісти дійшли висновку, що таким вважається предмет або частина обладнання, або системний продукт, який використовується для збільшення, підтримки або покращення функціоналу у людей з обмеженими можливостями. Послуги допоміжних технологій розглядаються як безпосередньо допомога дитині з особливими потребами у виборі, придбанні, налаштуванні, адаптації у використанні пристроїв допоміжних технологій. Технології як допоміжні спеціально розроблені або адаптовані для покращення життя людини. Пристрої допоміжних технологій (Ganschow, Philips, Schneider, 2001) можуть мати різний рівень технологічності, починаючи від низькотехнологічних і мати високий рівень технологічності, тобто високотехнологічні пристрої, програми, технологічні продукти та додатки. До низькотехнологічних допоміжних засобів має відношення, перш за все, неелектронні предмети: ручки для олівців, стрічки для підсвічування, адаптовані меблі для навчання та розвитку; до середньотехнологічних допоміжних засобів та предметів спеціалісти відносять елементарну електроніку яка потребує мінімальну підготовку помічника для її обслуговування, адаптовані клавіатури, електронні словники, магнітофонні або цифрові записуючі пристрої. Високотехнологічні допоміжні пристрої це мікрокомп'ютерні компоненти для зберігання та пошуку навчальної та розвивальної інформації. Високотехнологічні пристрої є дорогими та потребують постійного обслуговування та тривалого навчання (наприклад, програмне забезпечення для передбачення слів, розмовні калькулятори та слухові апарати та/або допоміжні пристрої для прослуховування. Вважається, що способи категоризації допоміжних технологій та їх описання будуть постійно змінюватися та мати ускладнення.

Доведено, що немовлята та діти дошкільного молодшого віку вчаться, взаємодіючи з людьми та предметами у відповідному середовищі. Вади, які обмежують здатність дитини до активної діяльності самостійно досліджувати навколишнє середовище, може спричинити затримку фізичного, когнітивного, комунікаційного, соціального/емоційного та адаптивного розвитку. Пристрої та адаптації допоміжних технологій (АТ) можуть забезпечити доступ до середовища для немовлят і дітей раннього віку з особливими потребами. Наприклад, адаптивна іграшка, або такий складний, як керований комп'ютером доповнювальний комунікаційний пристрій відіграють позитивну роль у житті дитини. Швидкий розвиток технологій, зокрема, допоміжних, підвищують очікування суспільства, що технології будуть основним компонентом раннього втручання у програму розвитку дітей віком до трьох років.

У США є багато шкіл зі спеціальними бібліотеками, де батьки можуть брати іграшки з перемикачами, комп'ютерне програмне забезпечення та інші пристрої. Відділи дитячого церебрального паралічу по всій країні дають батькам можливість випробувати різні пристрої, перш ніж прийняти рішення чи варто їх придбати. Так, наприклад, є два типи пристроїв АТ, які найчастіше використовуються немовлятами та дітьми раннього віку – перемикачі та підсилювальні пристрої, комунікаційні пристрої. Існує багато типів перемикачів, і їх використовують різними способами. Використовують перемикачі з іграшками на батарейках, щоб дати немовлятам можливість грати з ними. Наприклад, коли

немовля торкається іграшки, воно рухається. Перемикачі також використовують, щоб вимикати та вмикати предмети оточення.

Батьки, які мають дитину з особливими освітніми потребами допомагають спеціалісти, тобто мультидисциплінарна команда, яка може провести професійну оцінку АТ. Часто до складу цієї команди входить асистент – спеціаліст з технології, який має широке уявлення про різні види технологій, адаптовані іграшки, засоби навчання, комунікаційні пристрої та інше адаптоване обладнання. Яким чином технологія може бути використана в усіх сферах життя дитини для підтримки результатів розвитку. До проведення оцінювання, члени команди збирають інформацію про інтереси дитини, здібності та сімейні розпорядки для визначення типу пристрою АТ. Оцінюванню також підлягає середовище, де дитина проводить найбільший час свого життя, це може бути сімейний дім або заклад дошкільної освіти [2].

Після завершення оцінювання спеціаліст надає рекомендації до використання будь-які пристрої чи послуги, які допоможуть дитині досягти очікуваних результатів. Усі рекомендовані пристрої мають бути зручними для використання членами сім'ї. Важливою частиною оцінювання є зосередженість на сильних сторонах і здібностях дитини. Наприклад, якщо немовля з церебральним паралічем може ворушити лише лівою ногою, тоді можливість ворушити цією ногою вважається сильною стороною. Будь-який пристрій АТ має спиратися на цю силу. У цьому випадку перемикач можна розташувати так, щоб кожен раз, коли немовля ворушило ногою, грає музична скринька [3].

Отже, творчість та професіоналізм є обов'язковими умовами роботи спеціалістів у використанні АТ для дітей, які мають значні порушення, а педагоги, батьки та опікуни є великим ресурсом у допомозі дитині.

Література:

1. Romski, M., & Seivick, R. Augmentative communication and early intervention: Myths and realities. *Infants and Young Children*, 2005.18(3). P. 174–185. doi:10.1097/00001163-200507000-00002
2. Stoner, J. B., Parette, H. P., Watts, E. H., Wojcik, B. W., & Fogal, T. Preschool teacher perceptions of assistive technology and professional development responses. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 2008. 43(1). P. 77–91.
3. Wilcox, M., Guimond, A., Campbell, P., & Weintraub Moore, H. Assistive technology for infants and toddlers with disabilities: Provider perspectives regarding use, decision-making practices, and resources. *Topics in Early Childhood Special Education*, 2006. 26 (1). P. 33-50. doi:10.1177/0 2711214060260010401

УДК 373.2.015

Яйленко В. Ф.

старший викладач кафедри дошкільної освіти

ХУДОЖНЯ ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Важливість проблеми формування естетичної компетенції дітей дошкільного віку полягає в тому, що естетичний розвиток є важливою складовою

гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку. Естетичне виховання тісно пов'язане з усіма сторонами розвитку дитини, дозволяє їй оцінити навколишню дійсність, виділяти прекрасне, впливає на формування повноцінного сприйняття оточуючої дійсності, яке служить основою пізнання світу.

Художня праця є важливим засобом формування естетичної компетенції: вона дозволяє дітям висловити своє уявлення про навколишній світ, розвиває фантазію, уяву, дає можливість закріпити знання про колір, форму, величину, матеріал. У процесі художньої праці у дитини вдосконалюється спостережливість, естетичне сприйняття, естетичні емоції, художній смак, творчі здібності, вміння доступними засобами самостійно створювати прекрасне. В процесі занять художньої праці у дошкільників формуються морально-вольові якості. Діти вчаться зосереджуватися, доводити почату справу до кінця, долати труднощі і підтримувати товаришів.

У наш час проблема естетичного виховання, розвитку особистості, формування її естетичної культури розглядалася досить повно в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів. Серед них С. У. Гончаренко, Н. А. Ветлугіна, Б. Т. Лихачов, В. О. Сухомлинський, А. В. Запорожець, А. І. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн, Г. Рід, П. Еббс та інші. Ці вчені визначили чимало різних підходів до визначення понять, вибору шляхів і засобів естетичного виховання.

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти, одним із основних завдань дошкільного закладу є забезпечення відповідних умов для різностороннього, повноцінного та своєчасного розвитку дитини з метою виховання ініціативної та творчої особистості. Для досягнення цієї мети вихователь має змінити орієнтири у виборі методів організації занять при різних видах діяльності дітей дошкільного віку. Він має перейти від репродуктивних методів до творчих та дослідницьких, тобто продуктивних. Все це можна реалізувати за допомогою художньої праці [1].

На думку Котляра В. П., художня праця представляє собою творчу діяльність, яка сприяє всебічному розвитку дитини дошкільного віку, активному пізнанню нею оточуючого світу, виховання вмінь правдиво та творчо відображати свої враження у пластичній та графічній формі. Такі головні властивості індивіда як акуратність, цілеспрямованість, наполегливість, творчість та відчуття смаку, формуються під час занять з художньої праці [2].

Так, під час ліплення, створення аплікації чи малювання, дитина виражає своє особисте ставлення до виробу. Вона може відзначити, що їй подобається у роботі, а що ні, які емоції викликає процес створення виробу мистецтва. Дитина, яка виражає своє ставлення до праці, проявляє естетичну оцінку.

Розвиток у дітей естетичних почуттів дозволяє підвести їх до естетичних оцінок предмету і його окремих властивостей, які можна позначити різними визначеннями: величезний, витончений, легкий, радісний, святковий, живий та ін. Для естетичного виховання дітей і для розвитку їх образотворчих здібностей велике значення має знайомство з витворами образотворчого мистецтва. Яскравість, виразність образів в картинах, скульптурі, архітектурі та творах прикладного мистецтва викликає естетичне переживання, допомагає дітям глибше і повніше сприймати явища життя і знаходити образні вираження своїх вражень в малюнках, ліпленні, аплікації.

До змісту художньої праці входить: навчити дітей виготовляти прості вироби з паперу та картону, тканини, природного матеріалу (іграшки-саморобки, вітальні листівки, ялинкові прикраси, персонажі і декорації лялькового театру, букети із засушених рослин, килимки для ляльок, серветки, атрибути для ігор, подарунки для батьків до свят, іграшки для малят, різноманітні предмети побуту: (кошки, меблі тощо); виготовляти іграшки з поролону, використовувати нетрадиційні техніки.

Виготовлення подарунків рідним і друзям справляє великий вплив на моральну та естетичну свідомість дитини (привчає виявляти увагу до оточуючих, працювати заради того, щоб зробити їм приємне). Така праця розвиває уяву, спостережливість, художнє мислення, естетичне чуття, конструктивні здібності, моторні навички дітей, формує корисні практичні навички, збагачує знаннями про властивості різних матеріалів. Її результати здебільшого викликають позитивні емоції, захоплення дорослих, що посилює ефект самопізнання, самоусвідомлення, самоствердження дитини, збуджують у ній здорове честолюбство. Нерідко вже з дошкільного віку дитина починає усвідомлювати свої здібності, талант, виношувати мрію на все життя [3].

Художня праця є джерелом насолоди для дитини, засобом розвитку сенсорних відчуттів (дотикових, зорових, слухових), психічних процесів (уяви, мислення, мови), моторних навичок, естетичного чуття, моральних якостей. Проте організація художньої праці з дітьми дошкільного віку потребує уваги і керівництва з боку дорослих, що полягає насамперед у забезпеченні дітей матеріалами для праці та навчанні прийомам роботи з ним.

Для розвитку дитячої творчості необхідно створювати естетичне розвиваюче середовище, поступово залучаючи до цього процесу дітей, викликаючи у них радість, задоволення від затишного, красивого оснащення групи, ігрових куточків; включати в оформлення групи створені дітьми індивідуальні та колективні малюнки, аплікації. Велике значення мають естетичне оформлення занять; вдалий підбір матеріалів для занять, зручне і раціональне їх розміщення; доброзичливе ставлення вихователів до кожної дитини, емоційно-позитивна атмосфера заняття; шанобливе ставлення дорослих до дитячих малюнків, ліплення, аплікацій [4].

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>. (дата звернення 22.12. 2022).
2. Котляр В. П. Основи художнього виховання дітей: навч. посіб. Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2010. 222 с.
3. Пазиненко С. М. Розвиток творчих здібностей. Нетрадиційні заняття з художньої праці в старшій групі. Харків: Основа, 2007. 112 с.
4. Тименко В. П. Заняття з дитячої художньої творчості. *Палітра педагога*. 2001. № 3. С. 6-9.

УДК 373.2

Яковцова Ю. В.

асистент кафедри дошкільної освіти

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Освітній процес у наш час ускладнений багатьма факторами. Проте актуальним питанням залишається якісна підготовка вихователів. Зважаючи на важливість дотримання правил інклюзії як в суспільстві, так і в освіті, нагальною є проблема у сфері підготовки майбутніх вихователів до формування фізичної культури у дошкільників.

Інклюзивне суспільство передбачає виключення будь-якої дискримінації, усвідомлення необхідності пристосування закладів освіти до індивідуальних потреб кожного, створення умов рівного доступу до якісних освітніх послуг. Педагог, який працює в умовах інклюзії має бути професійно підготовленим, а отже професійно компетентним.

Готовність майбутніх педагогів до роботи в інклюзивному середовищі та формування фізичної культури у вихованців – це гарантія ефективного освітнього процесу, фізичного становлення та розвитку, який забезпечує рівні можливості для різних категорій дітей. Креативне втілення нових технологій навчання, здатність швидко модифікувати освітній простір вирішувати проблеми соціалізації дітей з ООП – це ті особистісні якості, які забезпечують інклюзивну компетентність майбутніх педагогів.

Фізичний стан дітей дошкільного віку нашого часу викликає занепокоєння, адже порушення екологічної рівноваги, численні стреси та вимушені обмеження у руховій активності негативно впливають на здоров'я дітей. Відсутність режиму дня, загартовувань та різні фактори зовнішнього середовища, несприятливі соціальні умови знижують рухову активність дошкільників з різними освітніми потребами.

Наукові дослідження та педагогічна практика доповнюють наведені спостереження. У формуванні фізичної культури дітей дошкільного віку з боку вихователя спостерігаються недоліки, які можливо запобігти, завдяки якісній підготовці. Зокрема, допускаються помилки у виконанні рухів під час показу дітям, не завжди пояснення педагога доцільно поєднуються з демонстрацією рухів, порушуються вимоги щодо якості практичного виконання вправ, зустрічається незнання методики навчання рухів, виникають труднощі в наданні практичної допомоги дітям та виправленні помилок тощо. Особливо педагогам бракує підготовки з формування фізичної культури у дітей з ООП. Це зумовлює необхідність удосконалення процесу професійної підготовки здобувачів вищої освіти до роботи з фізичного виховання з дошкільниками. Науковці та педагогіки-практики звертають увагу важливість використання повинні у освітній діяльності принципово нових засобів, спрямованих на поліпшення фізичного розвитку і зміцнення здоров'я дітей.

Суттєво поліпшити та урізноманітнити заняття з фізичного виховання може введення до системи оздоровчих заходів нетрадиційних методів. Проведення таких фізкультурних занять, свят, розваг фізкультурного характеру сприяє

формуванню свідомого ставлення дітей до власного здоров'я, розвитку інтересу до рухової діяльності та потреби в регулярних заняттях фізичними вправами.

Майбутній педагог має опанувати засади ефективного планувати і проводити різні форми організації рухової активності дошкільнят у різних вікових групах, враховуючи їх індивідуальні досягнення та освітні потреби.

Портрет сучасного компетентного вихователя містить такі риси: вміти правильно будувати педагогічний процес; знати принципи, засоби, та методичні прийоми навчання; використовувати процедури загартування при проведенні фізичних вправ; здійснювати творчий пошук нових форм та методів роботи; мати емпатію та організаторські здібності; бути самому фізично активним.

Майбутній фахівець у галузі фізичної культури дітей дошкільного віку повинен вміти вправно показувати і пояснювати, належним чином використовуючи термінологію, команди, розпорядження, сюжетні розповіді, словесні інструкції й інші прийоми навчання дітей. Педагогічна майстерність такого фахівця підтверджується в умінні скласти індивідуальну програму психофізичного розвитку дитини, підібрати вправи, продумати варіанти навантаження, провести діагностику фізичної підготовленості та сенсомоторного розвитку дитини. Життєво важливим є вміння забезпечити безпеку занять, знати технічні характеристики спортивного обладнання та тренажерів, особливості їх експлуатації, повинен вміти використовувати музичний супровід відповідно до завдань заняття і особливостей фізичних вправ.

Отже, опанування вищезазначеними навичками сприятиме підвищенню фахової компетентності у майбутніх вихователів та допоможе якісно сформувати фізичну культуру у дітей дошкільного віку.

Література:

1. Лішнянський В.В. Підготовка майбутніх вихователів до здійснення процесу фізичного виховання дітей в умовах закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Київ, 2019. Вип. 5 К (113). С.193-197.
2. Мельничук О. В., Ярощук Н. П. Психологічна готовність майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзії. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019 р. Т. 2, № 1. С. 79-82. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/part_2/17.pdf

ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

СЕКЦІЯ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЖУРНАЛІСТИКИ, РЕКЛАМИ ТА PR: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

УДК 378.091.2-051:070

Андрєва Н.В.

асистент кафедри соціальних комунікацій

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ РАДІОМОВЛЕННЯ

Реформа вищої школи в Україні не тільки докорінно змінила методикку викладання фахових дисциплін, а й посилила вимоги до випускників закладів вищої освіти. ЗМІ потребують підготовлених кадрів, які не тільки оволоділи теоретичним змістом предметної області навчання, а й можуть професійно створювати авторський контент, розв'язувати спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі соціальних комунікацій. Згідно стандарту вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, що був затверджений 20 червня 2019 року, випускники закладів вищої освіти мають оволодіти рядом загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, серед яких: здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях, знання та розуміння професійної діяльності журналіста, здатність формувати інформаційний контент та створювати медіапродукт тощо [3].

У 2018 Європейським парламентом і Радою ЄС було схвалено Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя [1]. Зокрема, в рекомендаціях визначено вісім ключових компетенцій, які необхідні людині для особистої самореалізації, здорового та сталого способу життя, можливості працевлаштування, активної громадянської позиції та соціальної інтеграції. Це такі компетенції як: грамотність, компетентність у мовах, здатність застосовувати логіко-математичне мислення для вирішення, цифрові та технологічні компетентності (відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями), культурна обізнаність та самовираження, а також особиста, громадянська і підприємницька компетентності.

Освітня діяльність, що провадиться у Маріупольському державному університеті, спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості [4]. Під компетентністю розуміємо здатність здобувача освіти навчатися та провадити професійну діяльність, що виникає на основі комплексу знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, та інших особистих якостей.

Таким чином, перед викладачами фахових журналістських дисциплін стоїть завдання здійснювати комплексну підготовку випускників до реалізації професійної діяльності, що передбачає розвиток творчих, фахових та комунікативних здібностей майбутніх фахівців. Питання щодо особливостей журналістської освіти продовжує залишатися актуальним і знайшло відображення

у наукових працях І.Михайлина, Б.Потятинника, М.Дяченко, В. Лизанчука, В. Різуна тощо.

Аналіз оголошень на сайті з пошуку роботи work.ua за запитом «радіожурналіст» дозволяє виокремити основні вимоги роботодавців до фахівців. Зокрема, претенденти на роботу мають мати: відповідну вищу профільну освіту (за спеціальностями «Журналістика», «Видавнича справа та редагування» або «Аудіовізуальне мистецтво»); вміти оперативно реагувати на інформативні приводи; вміти створювати контент одночасно для кількох медіаплатформ; вільно володіти державною та іноземною мовами; знати законодавство щодо відповідної галузі діяльності; вміти працювати з даними; бути комунікабельним тощо. Також вітається досвід роботи. Це дозволяє говорити про те, що роботодавці шукають обізнаних, амбітних, ініціативних, творчих працівників, здатних здійснювати активну професійну діяльність та виконувати відповідні трудові обов'язки.

Вивчення радіофаху, а саме знайомство із жанровою системою радіомовлення, особливостями створення медіапродукту для аудіовізуальних ЗМІ та менеджментом радіоорганізацій відбувається у форматі творчої майстерні. Особливості підготовки фахівця у галузі радіомовлення в такому форматі полягають, з одного боку, у можливості регулярного поповнення знань та умінь, а з іншого у безперервному зростанні майбутнього фахівця завдяки регулярному виконанню творчих робіт і відточенню власної майстерності в процесі виробництва медіапродукту.

Процес формування професійних компетенцій радіожурналіста необхідно розглядати у взаємозв'язку з аналізом професійної діяльності, адже особливості діяльності мають транслюватися на навчальний процес [2]. Комерціалізація радіоефіру, розширення технологічних можливостей радіомовлення, конкуренція з інтернетом і телебаченням за аудиторію, передбачає постійне оновлення та розвиток індустрії. Радіокомпанії продовжують шукати і втілювати нові форми роботи зі слухачем, удосконалюють творчий ефірний продукт. Це спонукає радіожурналістів постійно відточувати власну майстерність, продукуючи інформаційний контент не тільки для радіо, а і для інших платформ.

Для підвищення ефективності вивчення радіофаху, в рамках занять використовуються різні форми роботи, що спрямовані на розвиток у студентів творчого мислення. Зокрема, це такі форми аудиторної роботи як лекції (з аналізом існуючих практичних кейсів), семінарські та практичні заняття, індивідуальні творчі роботи. Для активізації пошукової діяльності та перевірки засвоєного матеріалу використовуються онлайн-платформи (такі як Kahoot, Padlet, Jamboard тощо).

Характерною для професійної діяльності радіожурналістів є постійна включеність у створення ефірного продукту. Відточувати вміння працювати в команді, формулювати, виражати та відстоювати власну думку, шукати креативні рішення до висвітлення тих чи інших тем допомагає такий метод роботи як ділова гра. Кандидат психологічних наук Ольга Харжевська називає ділову гру унікальним механізмом акумуляції і передачі людиною набутого досвіду [5]. Дослідниця відзначає, що в цій формі роботи поєднуються такі принципи навчання як принцип моделювання майбутньої фахової діяльності та принцип проблемності. Окрім цього, оскільки робота журналіста передбачає постійне спілкування з людьми з метою отримання інформації, таку форму роботи доцільно використовувати для формування у здобувачів комунікативних навичок.

Актуальним є впровадження в освітній процес використання новітніх технологій для розвитку цифрової компетентності. Цей процес передбачає використання спеціалізованого професійного інструментарію та вивчення інтерфейсу та функціоналу програм для запису та обробки звуку. Навички, здобуті під час виконання практичних занять з монтажу радіоматеріалу дозволяють майбутнім журналістам, опановуючи нові вміння, розширити свою універсальність, будучи не тільки автором тексту, а й звукорежисером власного творчого продукту.

Таким чином, сукупність професійних знань і умінь, отриманих здобувачами вищої освіти в рамках дисципліни «Радіофах» забезпечують їх конкурентними перевагами на ринку праці. Здобувачі чітко розуміють і здатні виконувати професійні задачі. Крім того, конкурентоспроможність визначається прагненням до саморозвитку й самовдосконалення як людини і як професіонала, орієнтацією на високу якість професійної діяльності. Для формування відповідних компетенцій здобувача викладання фахових дисциплін має відбуватися у відповідності до професійних вимог радіо виробництва, в освітній процес має продовжувати впроваджуватися використання новітніх технологій виробництва радіопродукту. Це сприятиме високій якості підготовки радіожурналістів і забезпеченню конкурентоздатності випускників на ринку праці.

Література:

1. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf> (дата звернення 20.12.2022).

2. Андрєєва Н.В. Компетентнісний підхід у підготовці радіожурналістів. Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2020. – С. 144-145. Режим доступу: http://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2020/zbirka_aktualni_problemi_nauki_ta_osviti_2020.pdf (дата звернення: 20.12.2022).

3. Наказ Міністерства освіти і науки України № 864 Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 061 «Журналістика» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/061-zhurnalistika-bakalavr.pdf> (дата звернення: 20.12.2022).

4. Положення про організацію освітнього процесу у Маріупольському державному університеті (нова редакція) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://mdu.in.ua/Dokumenty/polozhennia/polozhennja_pro_organizaciju_osvitnogo_procusu.pdf (дата звернення 20.12.2022).

5. Харжевська О. М. Ділова гра як один із ефективних сучасних методів навчання у вищій школі. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/5210/1/20.pdf> (дата звернення 21.12.2022).

УДК 378.147

Єфремова О.В.

старший викладач кафедри соціальних комунікацій

МОБІЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ЖУРНАЛІСТІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Бурхливий розвиток цифрової промисловості безпосередньо істотно впливає на засоби масової інформації та журналістику в цілому. Очевидно, що для якісної роботи в ЗМІ сьогодні журналістам недостатньо лише вміти писати текст. Робота сьогоднішнього співробітника медіа немислима без володіння технікою та технологіями, які використовуються для створення складного мультимедійного контенту.

Сьогодні аудиторія завдяки використанню гаджетів включається в потоки інформації незалежно від часу і місцезнаходження. Це призвело до того, що потреба в актуальній інформації стала вкрай гострою.

Сучасний фахівець у галузі медіа вже не просто універсальний журналіст, а багатогранна та багатофункціональна особистість, яка володіє новітніми технологіями (зйомка інтерв'ю та репортажів, редагування вихідного відеозапису, монтаж та інше). Створення подібних матеріалів належної якості найбільш успішно здійснюється у контексті нового напрямку творчої діяльності спеціалістів медіа – «мобільної журналістики». Слід зазначити, що контент, створений за допомогою спеціальних додатків, смартфонів і планшетів, все частіше не поступається відео та фото, знятим на професійне обладнання, що дозволяє більш ефективно задовольнити потреби аудиторії, що зростають, саме в мобільному контенті. При цьому зросли і монтажні можливості смартфонів. Це перетворює журналіста з власне тільки репортера, на також монтажера, звукоінженера, оператора.

Звертаючись до термінології «мобільна журналістика» або «моґо», зауважимо, що дослідники медіа дають визначення, яке трактується як створення аудіовізуального контенту за допомогою мобільних пристроїв [6]. Актуальність цього явища зросла з збільшення кількості користувачів гаджетів, зокрема серед співробітників медіакомпаній.

Термін «мобільна журналістика» був придуманий прабатьками #Mojo, такими як австралійський журналіст Іво Бурум, автор книги «Підручник з мобільної журналістики», або Глен Б. Малкехі, який працює технічним інноватором на ірландському суспільному мовнику RTÉ, а у 2015 році започаткував «Конференцію з мобільної журналістики» в Дубліні.

Так, відомий німецький журналіст Бйорн Сташен вважає, що «тепер мобільна журналістика стає оперативнішою та менш кошовною. Тепер журналіст має сам повністю займатися технічним забезпеченням репортажу. І ці зусилля забирають годину від власне журналістської роботи. Хоча переваг значно більше. При цьому смартфони стали важливим не лише виробником, а й джерелом новин для аудиторії» [1].

Серед переваг мобільної журналістики – економія коштів на покупку великогабаритного обладнання, швидка публікація новин, можливість працювати

віддалено, зручність переміщення інструментів зйомки, а також можливість створювати особисті історії.

До недоліків «мобільної журналістики» слід віднести: технічні особливості відеоматеріалу (не всі матеріали тож можуть бути адаптовані до екрану телевізора); можливе скорочення штату редакції (через те, що роботу цілої команди може здійснити один журналіст); якість візуальної та звукової складових при роботі з контентом користувача.

Як би там не було, мобільні цифрові технології дають медіа величезні переваги, тому журналісти, які їх використовують, з ентузіазмом дивляться в майбутнє.

Як показують дослідження, значно збільшилася частка користувачів mobile only, які виходять в інтернет тільки зі смартфонів. Цей тренд набрав чинності у 2017 р. Динаміка розвитку мобільного інтернету вражає. У багатьох онлайн-ЗМІ частка відвідування сайтів із мобільних пристроїв вже перевищує 75%. Згідно зі статистикою Google, середній користувач інтернету близько 150 разів перевіряє свій смартфон і витрачає на це 177 хвилин щодня. Сучасним читачам відкрито різні мобільні канали доступу до інформації. Значна частина користувачів інтернету вже відмовилася від desktop-комп'ютерів.

З цього приводу кілька років тому дуже точно висловився відомий американський підприємець, генеральний директор компаній SpaceX і Tesla Ілон Маск: «Адже ми й так вже практично кіборги. Телефон, комп'ютер – це ваше продовження. Але ваша взаємодія відбувається за допомогою рухів пальців чи мови, а це дуже повільно. Керований мозком інтерфейс з'явиться, гадаю, через чотири-п'ять років».

Однією з перших книг-монографій, присвячених мобільному телефону, була книга американського професора з Фордхемського університету (Fordham University) у Нью-Йорку Пола Левінсона «Стільниковий телефон» [4]. У цій книзі головна увага приділяється різним аспектам мобільного телефону. Автор приділяє особливу увагу користі мобільного телефону для журналіста та називає цього журналіста «журналістом мобільного телефону». Автор говорить про інформацію в русі, про доступ до глобального Павутиння, про мобільну уяву.

На початку листопада 2019 р. на офіційному сайті BBC був опублікований матеріал "Canal Boat Diaries producer on the challenges of filming with an iPhone", в якому продюсер Стюарт Вудман розповів про причини створення 5-серійного документального проекту з використанням Iphone X [3]. У Швейцарії методи мобільної журналістики охоче використовує телекомпанія Lemn Bleu. Наразі матеріали тож становлять 80% контенту телекомпанії [2].

Практики медіаспоживання у мобільному середовищі були вивчені дослідницькою групою Facebook. У звіті «Зміни-2020» виділено такі ключові тенденції у поведінці та очікуваннях аудиторії [7]:

1) зростає швидкість споживання контенту в мобільному середовищі. У мобільній стрічці користувачі гортають контент на 41% швидше, ніж з робочого столу.

2) спостерігається вибух мобільного відео. Зі збільшенням швидкості передачі даних інтерес до відео зростатиме. Можливість перегляду відео з мобільного пристрою в 1,5 рази вища, ніж із комп'ютера. Люди витрачають на відео в 5 разів більше часу, ніж інші формати.

3) стають популярними живі live-трансляції.

4) розвиваються технології віртуальної дійсності. Серед опитаних респондентів 68% вважають, що ці технології стають частиною повсякденного життя.

5) зростає роль голосових помічників.

б) роль мобільних технологій як центру цифрового всесвіту лише зростатиме. Вже в 2023 р. понад 3,5 млрд осіб покладатимуться виключно на смартфони як єдиний спосіб виходу в інтернет.

Нікому не секрет, що робота мобільного журналіста має на увазі взаємодію зі спеціалізованими мобільними додатками та хмарними сервісами на всіх етапах створення контенту. Отже, перерахуємо компетенції, без яких сьогодні не можлива робота сучасного журналіста під час створення мобільного контенту:

- знаходити цікаві теми та адаптувати їх відповідно до потреб аудиторії різних цифрових майданчиків;

- працювати з героями, експертами, джерелами, занурюватись у тему, вивчати бекграунд з тієї чи іншої проблеми за допомогою пошукових систем та соціальних мереж;

- придумувати цікавий заголовок та лід, вміти побудувати структуру та композицію тексту;

- підібрати якісну ілюстрацію, щоб привернути увагу аудиторії;

- використовувати різні мультимедійні формати (гіфки, відео, аудіо, інфографіка, інтерактивні карти, вставки з Instagram, слайдери «було/стало» та ін.);

- робити хороші ілюстрації в онлайн-сервісах для створення колажів і у програмі Adobe Photoshop та ін;

- володіти навичками відеомонтажу як за допомогою професійних програм Adobe Premiere Pro, Adobe After Effects, так і у безкоштовних програмах Quik, InShot та ін., що дозволяють змонтувати відео прямо на смартфоні;

- залучати аудиторію за допомогою різних ігрових технологій (тести, опитування, голосування та ін.);

- вміти утримувати увагу людей у цифровому середовищі;

- підвищувати залученість аудиторії до соціальних мереж;

- використовувати базові інструменти таргетованої реклами у соціальних мережах;

- володіти базовими прийомами пошукової оптимізації сайтів;

- мати навички роботи із системами медійної аналітики (Google Analytics, Onthe.io, SimilarWeb та ін.).

Таким чином, рівень професійних компетенцій, якими після виходу з університету повинен мати майбутній журналіст, а також ефективні способи навчання їх – питання вкрай актуальні. Загалом можна сказати, що мобільна журналістика – це новий етап якісної підготовки студентів-журналістів. Саме майбутні фахівці медіа створюватимуть інформаційний ландшафт і те, яким він буде, безпосередньо залежить від рівня та якості знань та методів їх отримання у МДУ.

Література:

1. Сташен Б. Мобільна журналістика: практичний посібник / Сташен Б. ; пер. з нім. В. Климченка / за загал. ред. В. Іванова. — К. : Центр вільної преси, 2021. — 260 с.

2. Goujard C. Profiles in mobile journalism: Bringing #mojo into the newsroom / International Journalist Network [Electronic resource]. URL: <https://ijn.net.org/en/story/profiles-mobile-journalism-bringing-mojo-newsroom> (date of access: 05.03.2020).
3. Horrocks S. iPhone Filmmaker Lands His Own BBC Series // Mobile motion [Electronic resource]. URL: <https://momofilmfest.com/iphone-filmmaker-bbc-series/>. (date of access: 11.04.2020).
4. Levinson P. Cellphone. The story of the world's most mobile medium and How it has transformed everything! 2004.
5. Mobile communication and society: a global perspective / Ed. by M. Castells, M. Fernandez-Ardevol, J. Linchuan Qui, A. Sey. 2007.
6. Quinn S. MoJo – Mobile Journalism in the Asian Region [Electronic resource]. URL: https://azargh.farhang.gov.ir/ershad_content/Media/image/2012/02/175366_orig.pdf (date of access: 04.12.2019)
7. Shifts for 2020: Multisensory Multipliers. [Electronic resource]. URL: <https://www.facebook.com/business/news/insights/shifts-for-2020-multisensory-multipliers>

УДК 070:378.14

Іванова Т.В.

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальних комунікацій

БАЛАНС, ЧИ ЗАВЖДИ ЦЕ 50/50? АБО МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

Чому саме ця тематика є актуальною для підготовки журналіста майбутнього? Науковці та практики багато пишуть про журналіста нового типу, який працює в еру пост журналістики. Але, яким має бути викладач, вчитель майбутніх журналістів? Ким він має бути більше...теоретиком чи практиком? Досліджуючи це питання, ми дозволили собі звернутися до моделі балансу лідерських та професійних якостей Р. Ділтса та перекласти її на діяльність викладача [1].

Згідно з цією моделлю, лідери організацій або процесів (а наш викладач, звичайно, є лідером освітнього середовища), зазвичай не зовсім пропорційно розподіляють свої функції управління процесами. Наслідком цього є неефективність діяльності системи. Отже, якщо «колесо» лідерських якостей (а в нашому випадку, це якості: викладач-лектор-лідер) занадто велике – ми маємо справу з викладачем патерналістського типу. Лекції/семінари, теорія/опитування – все спрямовано на задіяність мисленнєвих процесів студентів так званого нижчого рівня (Б. Блум): «як трактується поняття?...», «у якому році народився?...», «у якому місті відбулося...?» Що надасть таке навчання студентіві, представнику покоління центеніалів, у якого домінує мотивація: «де і як я зможу використати ці знання?». Майже нічого. Слушною є думка Олени Цинтіли, про те що «сьогодні випускник журфаку справді не готовий до реальної роботи». Тобто для підготовки сучасного журналіста потрібен викладач-практик?

І згідно з моделлю Р. Ділтса «колесо» його організаційно-лідерських якостей має бути значно меншим в порівнянні з «колесом» суто професійно-технічних знань? І цей підхід також потребує дискусії. В цього викладача дуже багато досвіду, але замало педагогічних та методичних навичок. Може він і рефлексує свій досвід, але не може цю рефлексію передати, проаналізувати, узагальнити. Студентам такий викладач просто передає набір технічних/механічних навичок, типу «роби, як я». І зазвичай його студенти не зовсім розуміють сутність журналістської професії, не розуміють її душі. То яким тоді має бути «колесо» викладача-журналіста? Звичайно – збалансованим. І найголовніше, цей баланс не обов'язково має бути 50/50. Відсоткове співвідношення цього балансу має відчувати сам викладач, його студенти і вся журналістська система освіти загалом.

Тоді виникає питання, а в який спосіб навчати майбутніх журналістів? Ось вже третій рік ми, ті, хто навчає майбутніх журналістів, рекламістів та піарників, робимо це у форматі онлайн. Сьогоднішня ситуація та й студенти активно рухають нас до змін, а саме до засвоєння нових методик викладання у системі змішаного навчання. Попри це дуже часто доводиться чути нарікання викладачів про те, що їм дуже складно проводити лекції та семінари на платформі Zoom понад 4-6 годин. Скаржаться вони також на те, що студенти не активні, що ховаються за «чорними квадратиками» та й результативність навчання дуже низька. Звичайно, ситуація цілком зрозуміла. Просидіти біля комп'ютеру весь робочий день дуже складно! Та ще намагатися тримати увагу наших студентів «центеніалів», які опинилися у ситуації гіпернасичених та найшвидших інформаційних потоків. Що ж робити? Як організувати навчання, щоб не тільки передати студентам знання, але й сформувати у них стійку мотивацію до засвоєння так званих soft skills, щоб вони усвідомлювали сутність, а головне, місію майбутньої професії. Зрозуміло, що нотаціями, повчальними монологами, спробами переконати цих дітей до досягати. Особливо, коли знаєш специфіку та особливості молодого покоління screen-screen. Що тоді ми маємо робити? Які педагогічні методи зможуть зацікавити та активувати увагу майбутніх журналістів? Відповідь очевидна. Тільки за допомогою інтерактивних методів навчання. Зауважимо, що «інтерактивне навчання здійснюється за допомогою методів та прийомів. Інтерактивні методи навчання — це спосіб взаємодії усіх учасників навчально-виховного процесу, під час якого слухачі перестають грати пасивну роль і активно долучаються до роботи» [2].

Інтерактивні технології навчання роблять освітній процес більш цікавим та ефективним. Саме при такому типі навчання майбутні журналісти можуть проявити свої головні якості: творчість, креативність, евристичність, навички розслідування, логічного пошуку та інсайту. Зауважимо також, що згідно з навчальною пірамідою, яку 1980-х розробив Національний тренінговий центр (штат Меріленд, США), людина, яка навчається запам'ятовує із того, що чує, лише 5%, в той час як 90 % інформації фіксує, коли навчає інших.

Формат навчання при якому і викладач, і студент – творці освітнього середовища та партнери по спільному процесу здобуття знань, відкриття істини. Кафедра соціальних комунікацій Маріупольського державного університету у тісному співробітництві з Академією Української Преси розробили навчально-методичний посібник «Інтерактивні форми та методи викладання журналістських дисциплін», авторами якого є завідувач кафедри соціальних комунікацій МДУ, професор Тетяна Іванова та медіа-тренер Академії Української Преси Андрій

Юричко [4]. У нашому посібнику ми, автори, запропонували не тільки серію різноманітних ігор, прав, рефлексій та модерацій, але й намагалися дослідити стан сучасної журналістської освіти. Показати, яким має бути сучасний журналіст, для того, щоб зберегти (відновити) довіру аудиторії. Разом з нашими колегами-викладачами журналістики українських вузів, ми у форматі вебінару, перевірили ефективність та доцільність запропонованих нами методик. Ще раз переконалися у ефективності впровадження, запропонованих нами вправ, вікторин на різних онлайн платформах. А найголовніше, ми переконалися в тому, що сьогодні не варто мучити студентів своєю балаканиною 6-8 годин поспіль, які б серйозні та ґрунтовні концепції ми б не хотіли передати.

Сучасний студент сьогодні прагне самостійно дійти до суті, сам зрозуміти причини та наслідки, примірити на себе «Чому?», «Як?», «Що з цим робити?» і «Що буде потім?». І що ж тоді, залишається нам, викладачам? Відпустити процес пізнання студентів на свободу. Надати поштовх для саморозвитку, інсайту, креативності. Не метушитися, перестати відчувати себе істиною у останній інстанції. Вміти споглядати, спостерігати та аналізувати разом зі своїми студентами, радіти та пишатися їх зростанню. Як я часто люблю говорити, викладач «має стати ледачим» та вміти організувати роботу своїх студентів. Звичайно усвідомлюючи, що за цією «лінійкою» криється системна методична робота, кропітка підготовка до занять, педагогічна майстерність і професіоналізм.

Література:

1. Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://digitalneuordnung.de/andreas-Dilts-Pyramide> – Das Modell der logischen Ebenen als Werkzeug für deine digitale Transformation
2. Інтерактивні методи навчання. Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://opplatforma.com.ua/article/2316-interaktyvni-metody>
3. The Evolution of Media. Електронний ресурс. - Режим доступу: <https://open.lib.umn.edu/mediaandculture/chapter/1-3-the-evolution-of-media>
4. Іванова Т., Юричко А. Інтерактивні форми та методи у процесі викладання журналістських дисциплін : методичний посібник / Іванова Т., Юричко А. / за загал. ред. В. Іванова. — К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2022. — 208 с.

СЕКЦІЯ
СУЧАСНІ СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ,
ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА, АРХІВОЗНАВСТВА ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

УДК 004.9:130.2(477)(043.2)

Кудлай В.О.

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри інформаційної діяльності

ВИКОРИСТАННЯ ПОРТАТИВНИХ ПРИСТРОЇВ ДЛЯ
ДОКУМЕНТУВАННЯ ОСОБИСТОГО ЕЛЕКТРОННОГО АРХІВУ

Сучасні портативні пристрої, зокрема, мобільні телефони та планшети містять в собі набір технологій, які дозволяють документувати в аудіовізуальній та текстовій формі персональну інформацію про щоденне планування життя, виконання завдань, географічного переміщення, взаємодії з суспільством тощо. Окрім створення документованих записів такі пристрої дозволяють впорядковувати, систематизувати, класифікувати, каталогізувати цифрові дані про будь-які життєві події, зокрема, вимушене переміщення в умовах війни, що актуально для сотень тисяч українців. Портативні пристрої доцільно розглядати в теорії науки про документ як засіб створення та зберігання особистих цифрових архівів. Блогери, бізнесмени, мігранти сьогодні у соціальних мережах діляться своїм досвідом збирання та вільного поширення власних історій, які вже сьогодні стають важливим історичним джерелом про драматичні події в Україні. Особисті цифрові архіви комплексно відображають фактичні відомості про події та суб'єктивні погляди авторів документальних свідчень. Цифровий контент на портативних пристроях фіксує та відображає життєпис особистості у семіотичному, емоційному та аудіовізуальному вимірах. Дослідження особистих цифрових архівів дає змогу реконструювати життєві історії людей, з якими навіть не має змоги спілкуватися наживо. Персональні електронні архіви як самостійні документальні записи про людей створюють потужну основу для з'ясування причин міграції жертв війни, про умови проживання в окупації [1], про деталі злочинів агресора [2], колаборантів [3] тощо.

Події початку та середини ХХ століття ставали відомими суспільству завдяки документуванню та поширенню інформації у друкованій періодиці, де можна було причитати текстові повідомлення та побачити фото, які робили професійні журналісти. Підшивки друкованих видань з часом ставали частиною фондів бібліотек та архівів. Сьогодні ж сучасні медіа розміщують в стрічках новин фото та відео, які роблять свідки подій на власні мобільні телефони або планшети. Колекції таких персональних кінофотофонодокументи містять важливі відомості про події загальнонаціонального значення з особистими коментарями авторів-свідків, тож такі документи потенційно можуть стати частиною фондів Центрального державного електронного архіву України [4].

В сучасній історії України з 2014 року мобільний телефон став репозиторієм досвіду та міркувань українців, які опинялися у епіцентрі обстрілів, наступу окупантів, переміщувалися із зони бойових дій на підконтрольні Уряду території, щоб підтверджувати покази про злочини, насилля над цивільним населенням.

Безперечно, задокументовані в портативних пристроях події розповідають нам і про радісні події з життя тих, хто лишився живим або загинув. Тож усвідомлення можливостей мобільного телефону як інструменту створення «мемуарного» цифрового архіву свідків війни допоможе дослідникам воєнних злочинів розглянути етико-політичну специфіку заархівованого медіаконтенту, інтегрувати цю унікальну інформацію у наукові видання про історію неспровокованої війни рф в Україні.

Отже, мобільний телефон разом з контентом, зокрема, перенесеним у хмарні сховища (Apple iCloud, Google Drive, Dropbox, OneDrive, Adobe Creative Cloud тощо) доцільно аналізувати як цифровий архів, тобто технологію, мережу, що дозволяє людині повсякчас документувати текстову, аудіовізуальну інформацію про життєвий досвід широкого емоційного спектру (подив, радість, задоволення, розчарування, гнів та біль) протягом всього життя. Навіть без використання соціальних мереж, хмарних технологій та взагалі інтернету, записаний на мобільний пристрій документ може зберігатися автономно та в подальшому бути долученим як свідчення геноциду, міграції та переселення. Іноді частина автономних архівів вибірково оприлюднюється в соціальних мережах автором або іншою людиною, яка змогла отримати доступ до задокументованого контенту. Такі документовані записи за певних умов можуть бути оцінені як артефакти архіву історії війни. Документи, які поширюються в глобальній мережі, стають цифровими джерелами для засобів масової комунікації, державних органів та установ, що здійснюють моніторинг зафіксованих подій, а також для майбутніх істориків, які зацікавлені в об'єктивному реконструюванні сучасності.

Якість та систематичність створення персональних цифрових архівів в портативних мобільних пристроях залежать від багатьох факторів, зокрема, від цифрової грамотності, медіа грамотності, наявності засобів забезпечення електроживлення та підзаряду батареї девайсу, етичних та естетичних переконань людини тощо.

Введення до наукового обігу розуміння портативних мобільних пристроїв як інструментів створення персональних цифрових архівів допоможе розширити популярний в соціумі, гуманітарних науках, журналістиці дискурс про користь чи шкоду мобільних телефонів у повсякденні людини.

Література:

1. Закритий ринок у Сватовому, поганий зв'язок та пограбовані квартири: що розповідають жителі окупованої частини Луганщини. URL: <https://suspilne.media/345408-zakritij-rinok-u-svatovomu-poganiy-zvazok-ta-pograbovani-kvartiri-so-rozpovidaut-ziteli-okupovanoi-castini-lugansini/>.

2. Яворський В. Справа російського військового Шишимаріна: на які проблеми судочинства та розслідування вказав процес. URL: <https://zmina.info/columns/sprava-rosijskogo-vijskovogo-shyshymarina-dyvni-rechi-yaki-pokazaly-problemy-z-sudom-ta-rozsliduvanyam/>.

3. Без паніки: колаборант Стремоусов записав відосик з приводу контрнаступу ЗСУ і «дав по газах». URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/bez-paniki-kolaborant-stremousov-zapisav-vidosik-z-privodu-kontrnastupu-zsu-i-dav-po-gazah-foto-video-15102022-467797>.

4. Центральний державний електронний архів України. URL: <https://tsdea.archives.gov.ua/ua/pologennya/>.

УДК 930.22:050"2015/2022"(477)(043.2)

Петрова І.О.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної діяльності

ДОКУМЕНТОЗНАВЧА ПРОБЛЕМАТИКА НА ШПАЛЬТАХ «АРХІВІВ УКРАЇНИ» (2015-2022 РР.)

Українське документознавство, зокрема складова пов'язана з професійною освітою, у 2015 році зазнає значних змін. Інтеграція спеціальностей документознавчого, архівного, бібліотекознавчого, бібліографознавчого, книгознавчого, інформаційного спрямування в нову спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» стало певною мірою викликом для вищезазначених галузей. Наукова комунікація в колі документознавців отримує нові теми для обговорення: доцільність об'єднання самостійних спеціальностей в одну, зміст терміну «інформаційна справа», розуміння місця документознавства в новій спеціальності тощо. Проте, актуальною залишається дискусія з питань термінології, концепцій документознавства, розвитку наукової спеціальності «Документознавство, архівознавство», застосування інформаційних технологій, цифровізації документаційних фондів, надання адміністративних, інформаційних послуг тощо.

«Архіви України» один з майданчиків обговорення основних проблем українського документознавства. Цей науково-практичний журнал був заснований у 1920-х роках. Під сучасною назвою журнал вийшов у 1964 році [1]. До 1991 року на сторінках науково-періодичного видання «Архіви України» здебільшого публікуються статті на тему організації діловодства. Після 1991 року, проголошення незалежності України, необхідності власних наукових досліджень в галузі документознавства, створення Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, кількість статей саме з теоретико-методологічних питань документознавства збільшується в «Архівах України».

Хронологічними межами публікації є рік затвердження нового «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [5] до сьогодні (випуск 1 (295): січень – лютий, 2015 р. – випуск 3 (332) липень–вересень, 2022 р.).

За вказаний період було опубліковано 13 статей з документознавчої тематики. За роками: 2015 р. – 4 статті, 2016 р. – 2 статті, 2017 р. – 1 стаття, 2018 р. – 2 статті, 2019 р. – не було публікацій, 2020 р. – 1 стаття, 2021 р. – 2 статті, 2022 р. – 1 стаття.

Здебільшого публікації присвячені питанням організації діловодства, зокрема електронному документообігу, а також нормативному забезпеченню діловодних процесів. Зокрема, в статті А. А. Майстренко [4] представлений інформаційно-аналітичний огляд стану та основних проблем нормативно-правового забезпечення електронного документообігу. Авторка проаналізувала нормативно-правові акти, розподіливши їх за трьома групами документів. До першої групи віднесено загальні документи, які регулюють розвиток інформаційного суспільства. Другу групу склали документи, пов'язані з електронним документообігом та архівним зберіганням електронних документів. Третя група документів присвячена електронному урядуванню. Дослідниця

зауважила, що наявна нормативно-правова база електронного документообігу потребує вирішення проблем, а саме дотримання системного, комплексного, гармонійного підходу формування відповідно до міжнародних норм.

Актуальною є тематика розвитку документознавства, вдосконалення ділових процесів в добу цифровізації. Науковій дискусії підлягає співвідношення паперового та електронного формату надання державних адміністративних послуг в сучасній Україні.

Практичний інтерес становлять публікації, в яких на прикладі конкретних установ, розглядають сутність документознавства, діловодства, їх нормативну та методичну основу, особливості підготовки фахівців за спеціальністю 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа тощо. В статі Клименко Т. А. висвітлено заходи Державного архіву Черкаської області щодо модернізації робочого процесу. Авторка підкреслює, що першим пріоритетом діяльності установи є: зменшення обсягу ручної праці, а отже, і помилок, завдяки автоматизації роботи з документами; підвищення ефективності роботи працівників, пришвидшення опрацювання запитів та процесів аналізу інформації для поліпшення управлінської діяльності; скорочення часу інформаційного пошуку та доступу до необхідних документів; підвищення ефективності взаємодії між віддаленими структурними підрозділами [2]. Компетентні та фахові поради щодо організації та проведення документознавчої практики, пропонування досвіду з цього питання надані в статті «Методика організації та проведення навчально-виробничої документознавчої практики у державних архівних установах для студентів гуманітарних факультетів (із досвіду ЦДАМЛМ України)», автор – І. Резнік [6].

На нашу думку, окремої уваги заслуговує публікація Ковтанюка Ю. «Професору Сергію Георгійовичу Кулешову, наставнику і однодумцю – з нагоди 70-річчя» [3]. Внесок науковця у розвиток українського документознавства, зокрема управлінського документознавства, безперечний та вагомий. Повна підтримка думки автора публікації, що С. Г. Кулешов є «...фундатором українського документознавства, книгознавець, бібліотекознавець, бібліографознавець, джерелознавець, ... засновник сучасної української документознавчої школи, науковий керівник і наставник цілої плеяди документознавців та архівознавців».

Отже, спостерігається динаміка публікацій з документознавчої проблематики на сторінках науково-практичного журналу «Архіви України», яку за кількістю можна характеризувати як доволі стабільну, за якістю – різноманітною та тією, що відповідає трансформації процесів у суспільстві.

Література:

1. Архіви України. Веб-сайт. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/index> (дата звернення: 01.12.2022).
2. Клименко Т. А. Цифровізація процесів архівної справи та діловодства як пріоритет діяльності Державного архіву Черкаської області. *Архіви України*. 2018. № 5-6. С. 22-26. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/2-4.pdf> (дата звернення: 04.12.2022).
3. Ковтанюк Ю. Професору Сергію Георгійовичу Кулешову, наставнику і однодумцю – з нагоди 70-річчя. *Архіви України*. 2020. № 3. С. 174-179. URL: https://tsdea.archives.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/AU-3_2020_174-

179_%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf (дата звернення: 05.12.2022).

4. Майстренко А. А. Нормативно-правове забезпечення електронного документообігу в Україні: інформаційно-аналітичний огляд. *Архіви України*. 2016. № 3-4. С. 58-82. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/04.pdf> (дата звернення: 03.12.2022).

5. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. Дата оновлення: 24.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

6. Резнік І. Методика організації та проведення навчально-виробничої документознавчої практики у державних архівних установах для студентів гуманітарних факультетів (із досвіду ЦДАМЛІМ України). *Архіви України*. 2022. № 3. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/332> (дата звернення: 04.12.2022).

УДК 373.5.016:811

Тарапата Є.В.

аспірант кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Ретельне вивчення й аналіз наукових праць із психології, психолінгвістики, педагогіки, лінгвістики, лінгводидактики стверджує, що в теорії та практиці навчання мови зібрано значний досвід, який може створювати міцне підґрунтя для модернізації процесу навчання учнів з мови та літератури та формувати граматичну компетентність майбутніх учителів української мови і літератури. Теоретичну базу формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури продемонстровано в працях лінгвістів (І. Вихованець, М. Вінтонів, К. Городенська, А. Загнітко, Л. Мацько, М. Плющ, О. Стишов, Р. Христіанінова, К. Шульжук та ін.); психологів (Г. Костюк, С. Рубінштейн, І. Синиця, В. Семиченко та ін.); педагогів (Н. Бібік, В. Бондар, О. Малихін, О. Савченко, М. Фіцула та ін.); лінгводидактів (О. Біляєв, З. Бакум, В. Борисенко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Груба, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, І. Кучеренко, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Овсієнко, С. Омельчук, М. Пентилюк, Н. Сіранчук, І. Хом'як та ін.).

Тенденції розвитку методики навчання граматики в закладах освіти зумовлені прогресом сучасної лінгводидактики, що поєднує компетентнісний і реченневотвірний підходи до опанування всіх рівнів мовної системи, задля розуміння комунікативної можливості мовних одиниць у взаємозв'язках та жанрово-стильовому їхньому вияві.

На сучасному етапі ми можемо прослідкувати зміни системи вищої освіти суттєвого значення набуває питання формування граматичної компетентності. Одна з основних складових професійної підготовки майбутнього вчителя української мови та літератури, яка допомагає ефективно спілкуватися в різних

сферах діяльності, особливо у професійної. Граматика посідає чільне місце в навчальній програмі шкільного курсу української мови, а також у закладах вищої освіти, бо є базою формування предметної компетентності та розвитку мови особистості майбутнього спеціаліста.

Якщо зануритися та повернутися назад для поглиблення розуміння питань граматичного формування здібностей студентів, тоді слід розглянути в діахронічному аспекті методику вивчення граматики. Сучасний напрямок навчання лексики та синтаксису набули розвитку в закладах загальної середньої освіти та закладах вищої освіти на підґрунті сформованих традицій лінгводидактики.

Погляди тодішніх лінгвістичних шкіл надзвичайно важливі, через те, що лінгвісти та мовознавці прагнули пов'язати вивчення теорії мови в школах з новими відкриттями в методиці вивчення мови.

До середини XVIII ст. грамотність рідної мови базується на переписуванні, копіюванні зразків без пояснення про знання мови. Початок XX ст. урізноманітнює погляди та теорії щодо ролі граматики у вивченні мови, що призведе до створення нових лінгвістичних шкіл, таким чином й до основних напрямків у методиці вивчення граматики таких як:

- психологічного (О. Потебня, Д. Овсянико-Куликовський);
- елементарно-практичного (М. Кульман);
- семантико-граматичного (А. Загородський, В. Масальський, С. Чавдаров);
- структурно-семантичного (О. Біляев, І. Олійник, М. Пентилюк, М. Плющ, С. Караман);
- комунікативно-діяльнісного (М. Вашуленко, С. Караман, О. Караман, М. Пентилюк, О. Горошкіна) [1, с. 198].

Значна кількість основних напрямків у методиці вивчення граматики другої половини XX століття відображена і в сучасних підручниках української мови, але слід зазначити, що сучасні методи навчання граматики набувають більш розвивального характеру і підіймається на новий, якісний рівень розвитку. У XXI столітті науково-педагогічні працівники по-іншому думають над організаційними та ціннісними орієнтаціями у вихованні студентів: навчальна діяльність обирає шлях розвивати вміння та застосовувати набуті знання в навчальній діяльності, а одним із першочергових завдань навчання є формування комунікативних навичок. З огляду на це в навчальному процесі набуває значення комунікативна ініціатива та функціоналістичний підхід.

Отже, сучасні лінгводидактика використовує різні підходи до вивчення граматики та створює нові, які відповідають новому часу та реформам освітнього процесу.

В освіті поряд із комунікативно-діялісним та функціонально-стилістичним підходами, вводять в дію особистісний, суб'єктно-діялісний, компетентнісний, когнітивно-комунікативний, синергетичний, контекстний, проблемний, текстоцентричний, системний, дослідницький, соціокультурний підходи, що вдосконалює розум для нових можливостей, постійного вдосконалення та пошук найкращих методів, прийомів, форм організації освітнього процесу та сприяє розвитку інновації технологій навчання у вищій школі.

Література:

1. Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: Підручник для студентів / Колектив авторів за редакцією М.І.Пентелюк: М.І.Пентелюк, С.О.Караман, О.В.Караман, З.П.Бакум, М.М. Барактян, О.М.Решетилова та ін. Київ: Ленвіт, 2004. 386 с.

УДК 007:316.77(477)(043.2)

Федотова О.О.

доктор історичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри інформаційної діяльності

ІНФОРМАЦІЙНІ АГЕНТСТВА УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТРИ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

В умовах розвитку сучасного ринку інформаційних послуг нового значення набуває діяльність інформаційних агентств, що являють собою спеціалізовані структури (підприємства, центри тощо), основними завданнями функціонування яких виступає цілеспрямований збір, відповідна обробка і розповсюдження якісно нової інформації оперативного характеру, що стосується політико-економічної та соціально-культурної проблематики. Їхня діяльність в Україні регулюється Законом «Про інформаційні агентства» (1995 р.), де прописані основні правові положення щодо функціонування вказаних структур та принципи організації міжнародних форм співробітництва [10]. Згідно з цим документом, до числа суб'єктів згаданої інформаційної діяльності відносяться юридичні особи, що пропонують певний набір інформаційних послуг. У вітчизняному інформаційному просторі діють державні, недержавні інформаційні агенції, а також зарубіжні, які провадять свою роботу через відповідні представництва.

Велика українська енциклопедія до категорії українських інформаційних агентств зараховує такі агенції, як: Укрінформ, УНІАН (Українське незалежне інформаційне агентство новин), Українські новини, УНН (Українські національні новини), ЛІГАБізнесІнформ, Інформаційне агентство ЗІК (Західна інформаційна корпорація) [1].

За тематикою інформаційні випуски агентств розподілено на: загальноновинні (стосуються усіх галузей суспільного життя) та спеціалізовані (присвячені конкретній тематиці, як от: культурна стрічка).

За періодичністю виокремлюють такі стрічки новин: безперервну; з кількома випусками на день; щотижневу та щомісячну.

За орієнтацією на окремі групи медіа споживачів актуальними є агенції, робота яких спрямована на загальнонаціонального та регіонального медіаспоживача; традиційні засоби масової інформації та електронну пресу; органи влади, установи, комерційні структури тощо [1].

На сьогодні інформаційні агенції наряду з традиційним інформаційним сервісом пропонують багаточисельним користувачам світової комп'ютерної мережі Інтернет достатньо широкий асортимент різноманітних інформаційних продуктів, розташованих на веб-серверах, які виступають універсальним джерелом достовірної, правдивої, перевіреної інформації про суть актуальних подій як на вітчизняному, так і на світовому рівнях.

Загалом інформаційні агентства здатні охоплювати масштабний діапазон послуг зі збору, накопичення, створення, надання та обробки інформаційних даних. Різновиди послуг, які надаються споживачам інформації, напряму залежать від розмірів агенцій (кількість кореспондентів, редакцій, представництв, філій тощо), а також політики керівництва [4]. Найчастіше агентство структурно складається з мережі редакцій і кореспондентів як у межах певної країни, так і за рубежом. При цьому редакції можуть функціонувати як у самостійному форматі, незалежно, реалізуючи свої послуги на місцях, так і під керівним началом центральної редакції, у якій здійснюється збирання інформаційних відомостей для більш широкомасштабної аудиторії користувачів. За таких умов інформація розповсюджується як за допомогою структурних елементів (наприклад, власний сайт, періодика, певний телевізійний канал тощо), так і за допомогою партнерів. Склад агенції можуть формувати фотостудії, архіви, підрозділи зі створення веб-продуктів, продукції аудіовізуального характеру; різноманітні аналітичні та PR-відділи, пропозиціями яких послуговуються її клієнти.

Функціонування агентств не обмежується лише виробництвом інформаційної продукції для передплатників, оскільки обсяг та види робіт систематично розширюються. Беручи до уваги той момент, що від початку створення агентства переважно займалися наповненням періодики хронікальними матеріалами та актуальними повідомленнями, на сучасному етапі спектр надання ними інформаційних послуг значно збільшився. Так, інформаційні агенції пропонують своїм клієнтам-передплатникам (окрім згаданих вище традиційних хронік та анонсів запланованих заходів) докладні довідково-аналітичні зведення; розраховані на вузькопрофільних спеціалістів добірки інформації за різними тематичними аспектами та формою подання; організацію та проведення прес-конференцій; влаштування певних акцій; участь у проектній діяльності і т.д. [12]. Отже, правомірно говорити про те, що процес функціонування інформаційних агенцій сьогодні зорієнтований не лише на передання нагальних оперативних відомостей та аносування подій, але й на виготовлення високоякісної інформаційної продукції для різних категорій споживачів (будь-то представники засобів масової інформації, бізнес-сектору чи сфери культури) [7].

Вчена Є. Могілевська у структурі мережевих інформаційних агентств виділила інформаційний, довідковий, інтерактивний, мультимедійний і розважальний блоки. З точки зору авторки, інформаційний блок формує новинна та аналітична інформація. Наповнення довідкового блоку становить рекламно-довідкова інформація, що включає в себе різноманітні огляди, анонси, біографії, портрети, рейтинги, адресно-довідкові дані [8]. У свою чергу дослідник С. Алейнік запропонував розглядати окремо аналітичний блок інформаційних матеріалів, виходячи з того аргументу, що веб-сайти означених організацій сьогодні активно наповнюються не лише новинним контентом, але й аналітичними матеріалами [2]. Означена тенденція свідчить про бажання редакцій інформаційних агентств не лише повідомляти нову інформацію, а й висвітлювати передумови розвитку подій та встановлювати шляхом аналізу наявної інформації причинно-наслідкові зв'язки між фактами, пояснювати споживачам інформаційних відомостей сутність явищ, з'ясовувати ступінь впливу владних рішень на український соціум. Прикладом того, скажімо, може бути інформаційна агенція «Укрінформ», на сайті якої присутні рубрики «Аналітика» та «Інтерв'ю».

Інше агентство, «УНІАН», розміщує аналітичні матеріали (найчастіше, аналітичні огляди) для своєї аудиторії у межах рубрики «Публікації».

Таким чином, на підставі виконаного дослідження можна констатувати, що вітчизняні інформаційні агентства еволюціонували від ролі посередників між засобами масової інформації та користувачами до рівня цілком самодостатніх медіа-компаній та центрів надання інформаційних послуг. Характерною особливістю їх діяльності стало розширення масштабу пропонованих матеріалів завдяки переходу від хронікального новинного контенту до підготовки аналітичної продукції та провадження інших форм використання інформації.

Література:

1. Агентство інформаційне // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Агентство інформаційне](https://vue.gov.ua/Агентство_інформаційне) (дата звернення: 11.12.2022)
2. Алейнік С. Інформаційні агенції України та світу на сучасному етапі розвитку системи медіа. Актуальні питання сучасної науки: зб наук. праць з актуальних проблем економічних наук (м. Одеса, 3-4 червня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 122–125.
3. Виноградова Г.В. Інформаційне право України: Навч. посіб. Київ : МАУП, 2006. 144 с.
4. Гиляровский Р.С., Минкина В.А. Справочник информационного работника / под. ред. Р.С. Гиляровского. Санкт-Петербург.: Профессия, 2005. 552 с.
5. Григораш С.М., Бурківська Л.Ю. Роль інформаційних установ різного типу для задоволення інформаційних потреб фахівців ВНЗ. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: науково-періодичні видання, 2015. Вип. 3 (81). С.74-78.
6. Жиленко І.Р., Трубочова О.О. Особливості подачі новин інформаційними агентствами Рейтер, ІТАР-ТАРС, УКРІНФОРМ. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Симферополь, 2011. Т. 24 (63). № 4, ч. 1. С. 409-414.
7. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини. Київ: Освіта. 2000. 351 с.
8. Мандзюк О. Правова природа аналітичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 123–128.
9. Могилевская Э. Информационные интернет-агентства на новом этапе: тематика, структура, тенденции развития. *Научно-культурологический журнал RELGA*. 2010. №20 [218]. URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-> (дата звернення: 11.12.2022).
10. Про інформаційні агентства : Закон України № 74/95- ВР від 28.02.1995 р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>
11. Саприкін О. Сучасні інформаційні агентства: підручник. Київ: НАКККіМ, 2014. 392 с.
12. Скуртул Г. Українські мережеві інформаційні агентства в умовах медіа конвергенції. *Обрії друкарства*. 2018. №1(6). С. 201–208.
13. Фоменко В. Укрінформ: на шляху від об'єкта до суб'єкта світового новинного простору. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2016. № 10. С. 54-59.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

СЕКЦІЯ МОВА, ЛІТЕРАТУРА ТА ЛІНГВОДИДАКТИКА В ПОЛКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 378.011.3-052:005:811.111

Бодик О.П.

доктор філософії, доцент, доцент кафедри англійської філології

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТНЬОЇ КОНСТРУКТИВІСТИКИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ «SOFT SKILLS» У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У сучасних освітніх реаліях важливим аспектом є переформатування організації освітнього процесу згідно з вимогами часу. Важливе значення має розкриття у викладачів та студентської спільноти уявлень щодо організації процесу навчання на компетентнісних засадах через реалізацію наскрізних змістових ліній та здійснення партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу. Чільне місце – формуванню «soft skills» («гнучких» / «м'яких» навичок) у межах роботи з *онлайн-сервісами / платформами (застосунками)*, що мають бути *стрижневими під час реалізації менеджменту освітньої конструктивістики в контексті низки активностей в освітньому процесі викладачів та студентів закладів вищої освіти*. На нашу думку, онлайн-інструменти відіграють важливу роль під час підготовки вчителів, особливо англійської мови, адже безпосередньо впливають на якість навчання, рівень володіння цими інструментами, можливість їх подальшого використання у своїй професійній діяльності, а також дають змогу максимально ефективно формувати необхідні компетентності у здобувачів вищої освіти та готувати справжніх професіоналів.

До вивчення окремих аспектів проблематики дослідження долучилися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці (О. Бодик, П. Браун, Г. Редігер, М. Макденіел, Г. Коваленко, С. Гергуль, Г. Костецька, Н. Ольхова-Марчук, Л. Отрощенко, О. Пронніков, Л. Салагуб, О. Кажан та ін.).

Так, О. Бодик вважає, що система вищої освіти проходить модернізацію, яка впливає на освіту загалом і викладання окремих предметів зокрема [1, с. 72]. Водночас дистанційні (або онлайн) технології є основою для взаємодії суб'єктів освітнього процесу [там же, с. 73]. Беручи до уваги наскрізність та багаторакурсність (перспективність) у вивченні дисциплін у закладах вищої освіти, Л. Салагуб актуалізує проблематику щодо використання контенту онлайн-бібліотек у межах реалізації вивчення широкого спектру дисциплін в умовах цифровізації. Авторка фокусується на тому, що чільне місце в якості елемента медіаграмотності посідає здатність зорієнтуватися в інформаційному середовищі, обираючи саме ті вебресурси, в яких акумульовано можливості для розвитку та удосконалення критичного мислення здобувачів вищої освіти [8, с. 327].

О. Пронніков сконцентрував увагу на проблематиці менеджменту закладів вищої освіти (ЗВО) та його впливі на якість знань студентів. Він зазначає, що викладачі ЗВО в умовах інтеграції та глобалізації повинні вміти створювати

простір спілкування та спільної роботи зі здобувачами освіти за допомогою навчальних платформ [7, с. 19]. На його думку, важливою вимогою часу є постійне переосмислення навантаження студентів та збільшення інтенсивності освітніх процесів. Проведення університетами досліджень та запровадження їх результатів у практику, вдосконалення педагогічних практик і технологій, покращують моделі оцінювання та пропонують інноваційні форми навчання. Якісний менеджмент ЗВО створить умови направляти освітній процес на створення власних інноваційних навчальних платформ, що сприятиме отриманню здобувачами вищої освіти якісних знань та підвищенню їхньої конкурентоздатності на ринку послуг [там же]. У конструктиві, зазначеному вище, доцільно звернутися до досвіду менеджменту у системі вищої освіти Німеччини. Так, Л. Отрощенко у висновках дійшла до трьох важливих тематико-векторних концептів: 1) внутрішніми факторами успіху освітнього менеджменту Німеччини є дерегуляризація у сфері вищої освіти, зміна правової форми вишів, загострення конкуренції, субсидіарність, діяльність Конференції ректорів, фінансування на основі показників якості, зміни у розпорядженні фінансовими засобами, концепція нового суспільного менеджменту, нова культура керівництва, інвестиції у розвиток науки; 2) в умовах глобалізації світового освітнього простору інтернаціоналізація системи вищої освіти Німеччини має суттєвий вплив на менеджмент освіти країни та 3) реформування системи вищої освіти Німеччини відповідає загальносвітовим тенденціям, відбувається на трьох рівнях (загальнодержавному, рівні окремої землі й конкретного навчального закладу) і має всеохоплюючий характер [6, с. 129–130].

П. Браун, Г. Редігер та М. Макденіел переконані в існуванні трьох аргументів про навчання: 1) воно дає користь тільки тоді, якщо студент запам'ятав і за потреби може застосувати вивчене; 2) учитися і запам'ятовувати треба все життя та 3) навчання – це навичка, яка набувається, і найдієвіші стратегії зазвичай зовсім не інтуїтивні [2, с. 13]. Водночас, О. Кажан виділяє одну із найпоширеніших теорій про стилі навчання – теорію «VARK», що була розроблена новозеландцем Нілом Флемінгом на початку 90-х рр. XX ст. Згідно з нею, слід виокремлювати чотири види сприйняття інформації: візуальний (V), аудіальний (A), читання (R) і кінестетичний (K). Теорія набула особливого поширення серед педагогів, оскільки переконувала, що можна зацікавити кожного здобувача освіти, якщо підійти до нього з розумінням його стилю навчання [9]. Зважаючи на трендовість популяризації та впровадження елементів цифрової освіти, стрижневими у межах реалізації освітнього процесу у ЗВО є «механізми» використання широкого спектру онлайн-сервісів (застосунків), що надають змогу візуалізувати теоретичний матеріал. *Інтерактивні онлайн-дошки для дистанційного навчання та спільної роботи – у «фокусі» використання.* Вони дозволяють зробити заняття динамічними, цікавими та пізнавальним (попри віддаленість учасників освітнього процесу одне від одного). Серед викладачів іноземних мов неабиякою популярністю щодо використання на заняттях користуються такі цифрові ресурси, як: «Twiddla», «MIRO», «Awwapp», «IDroo», «Whiteboard Fox», «Conceptboard», «Groupboard», «NoteBookCast», «Drawchat», «Limnu», «Classroomscreen», «Ziteboarb», що є новим справедливим та інклюзивним способом роботи для гібридних команд, візуалізованої співпраці, спілкування та творення, де кожен учасник може комунікувати, ділитися ідеями та спільно творити з однаковим ефектом у будь-якому місці, працюючи з будь-яким

пристроєм. Вони дозволяють знайомитися з найкращими практиками щодо проведення інклюзивних занять, налаштовувати конференц-зали та створювати культуру асинхронної роботи. Так, Г. Костецька зазначає, що під час реалізації практичної діяльності з учнями доцільність використання тієї чи іншої онлайн-дошки залежить від цілей та етапів уроку, а також застосованих освітніх технологій [4, с. 169]. Вона наводить приклад їхнього використання під час реалізації іншомовної освіти. На її думку, зазвичай онлайн-дошки на уроці іноземної мови використовують для пояснення нової інформації, зокрема для презентації нової лексики та пояснення граматичних категорій. Для закріплення пройденого матеріалу та виконання проектної роботи підходить віртуальна дошка «Padlet» [там же].

У своїй роботі Г. Коваленко та С. Гергуль підкреслюють, що, зважаючи на багатогранність функцій дошки «Padlet», вона має безліч варіантів застосування. Завдяки їй можна організовувати спільну роботу студентів під час підготовки проєктів, генерування ідей та їх подальшого обговорення; накопичувати матеріали з теми, систематизувати знання; використовувати задля наочності та рефлексії. З досвіду використання Padlet на заняттях з англійської мови можна стверджувати, що цей інструмент чудово підходить для швидкого обміну думками та яскравої візуалізації. Наприклад, викладач дає тему для роздумів «Учитель: професія чи покликання» і студенти висловлюють свою точку зору, роблячи публікації на дошці у вигляді коротких висловлювань та фото, що підтверджують їх думку. Через деякий час відповіді аналізуються й починається усне обговорення. Перевагою такого виду роботи є те, що у студентів є час на те, щоб сформулювати свою думку, а також порівняти її з ідеями, які висвітлили одногрупники, що стимулює до вдосконалення вже наявних думок та генерування нових. Також дошка дає простір для креативного оформлення, що сприяє більшій зацікавленості та кращому запам'ятовуванню. Важливо також те, що в процесі роботи студенти опановують навички роботи з цим інструментом і відповідно зможуть використати це у своїй професійній діяльності. Імплементація інтерактивних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів забезпечує максимальне наближення навчальної діяльності до умов професії та розвиток дослідницьких якостей майбутнього фахівця, механізмів аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, критичного та творчого мислення [3, с. 109].

Серед «новизни» у цифрових «лайфхаках» – технологія використання геоінформаційних ресурсів *Google*. Н. Ольхова-Марчук зосереджує увагу на онлайн сервісах *Google Earth*, *Google Maps*, *Google Art Project*, які є одними з найбільш доступних засобів, що дозволяють візуалізувати інформаційний навчальний матеріал у межах інтегрованого / міжпредметного навчання, що передбачає готовність засвоювати систематичні, нові знання про одне і те ж явище з різних точок зору, комплексно узагальнювати і систематизувати, переносити й інтерпретувати інформацію, щоб отримати цілісне уявлення про об'єкт вивчення [5]. Так, *Google Earth* візуалізує значні обсяги статистичної інформації та є унікальним інструментом для розпізнавання місцезнаходження туристичних об'єктів. *Google-карти* інтегруються із додатковою інформацією про місцевість, із певними географічними назвами: хоронімами, ойконімами, годонімами, дрімонімами тощо. У режимі реального часу викладач може ознайомити студентів з географічною місцевістю, назвами вулиць та доріг, відстежити відомі орієнтири та будівлі, розглянути графік громадського

транспорту, пішохідного й велосипедного маршрутів, проаналізувати інформацію про умови дорожнього руху, виміряти відстань від одного об'єкта до іншого тощо. Водночас, якщо в учасників освітнього процесу є власний обліковий запис Google, вони можуть вносити географічні поправки, коректування яких, після схвалення модератора, впроваджується на Картах Google. Це сприяє уточненню та деталізації об'єкта, який вивчається. *Google Art Project* вміщує на своєму сервісі оцифровані об'єкти культурної спадщини світової спільноти. За допомогою цього ресурсу забезпечується проведення, насамперед, віртуальних екскурсій і турів. Чіткість зображень та висока масштабованість дозволяє здійснювати віртуальні тури галереями музеїв по всьому світі [там же].

Отже, наразі постала проблематика щодо практичної реалізації цифрових та управлінських технік у межах навчання здобувачів вищої освіти, зважаючи на мотиваційно-світоглядні орієнтири кожної особистості та варіації з керуванням часу й виробленням спільних правил щодо роботи під час занять.

Пропонуємо орієнтовні шляхи подолання викликів:

– упровадження «візуалізовано-нестандартних» технологій навчання шляхом використання цифрових сервісів (застосунків) у межах репрезентації освітнього контенту;

– формування елементів «медіаграмотної свідомості» крізь призму налагодження взаємодії між учасниками освітнього процесу з використанням сучасних онлайн-сервісів;

– осучаснення методів у межах взаємодії за траєкторіями: «викладач – студент; викладач – викладач; студент – студент, що передбачатиме ефективну роботу на сучасних платформах для онлайн синхронного / асинхронного режимів здобуття знань, формування вмінь і навичок, зважаючи на траєкторію особистісного розвитку кожного індивідуума та переорієнтування більшості ЗВО на дистанційну форму навчання;

– упровадження технологій і прийомів візуалізації геопросторових, хронологічних та соціально-економічних зв'язків під час реалізації науково-педагогічної діяльності у ЗВО завдяки впровадженню візуалізованої роботи (наприклад, аналітико-освітня діяльність у межах роботи з Google-картами;

– посилення активностей щодо впровадження сучасних практик менеджменту в освіті та науці для подолання «маргінесових» концептів та повного переходу до ефективного впровадження «цифровізаційно-управлінських технік» у ЗВО.

Література:

1. Бодик О. П. Платформа MOODLE як інструмент реалізації дистанційного навчання у процесі підготовки майбутніх учителів іноземних мов. *Control Systems and Computers*. 2021. № 5–6. С. 72–87. URL : <https://bit.ly/3Xva1r6> (дата звернення : 20.11.2022).

2. Браун П., Редігер Г., Макденіел М. Засіло в голові. Наука успішного навчання / пер. з англ. Ю. Кузьменко. Київ : Наш Формат, 2019. 240 с.

3. Коваленко Г. В., Гергуль С. М. Особливості використання онлайн-дошки Padlet у процесі професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови. *Наукова спільнота студентів XXI століття* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної студентської онлайн-конференції / упоряд. : О. П. Сидоренко,

С. С. Зайцева, Т. Г. Чернишова. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 107–110.

4. Костецька Г. В. Застосування методу проєктів з залученням онлайн-дошки PADLET для уроку іноземної мови. *Молодий вчений. Сер. Педагогічні науки*. 2021. № 11 (99). С. 168–171. URL : <https://bit.ly/3VpOE8u> (дата звернення : 21.11.2022).

5. Ольхова-Марчук Н. В. Використання геоінформаційних ресурсів Google у підготовці фахівців з туризму. *Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29-30 травня 2020 р.). Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 100–102. URL : <http://bit.ly/3GLDI18> (дата звернення : 25.11.2022).

6. Отрощенко Л. С. Досвід менеджменту системи вищої освіти Німеччини. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Сер. Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2018. № 2. С. 120–133. URL : <https://bit.ly/3AChTx5> (дата звернення : 19.11.2022).

7. Пронніков О. К. Менеджмент закладів вищої освіти та його вплив на якість знань студентів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 13 (169). С. 16–20. URL: <https://bit.ly/3U9cNPz> (дата звернення: 18.11.2022).

8. Салагуб Л. І. «Медіаграмотна свідомість» : вектор критичного вивчення історії. *Інфомедійна грамотність – невід’ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти: збірник статей / редкол. : В. Ф. Іванов (голов. ред.) та ін.* Київ : Академія української преси, IREX, Центр Вільної преси, 2021. С. 326–331.

9. Khazan O. The Myth of «Learning Styles». URL : <https://bit.ly/3EQRFt8> (дата звернення : 18.11.2022).

УДК 82.0

Городнюк Н.А.

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології

КАТЕГОРІЯ РЕЧІ У ФІЛОСОФІЇ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Категорія речі є визначальною у філософії, а підходи до визначення речі, питання про співвідношення у речі ідеального та матеріального і загалом співвідношення світу речей та світу ідей, їхні первинність та походження – визначальні проблеми для філософського розуміння сутності буття.

Кожна соціокультурна доба визначається власним підходом до потрактування категорії речі. Так, ранньоантична натурфілософія витлумачувала річ у контексті пошуку природних первнів буття, вважаючи такими речовинні елементи. Платон протиставляє речі ідеям, потрактовуючи ідею як сенс та причину виникнення речей. Аристотель, виокремлюючи в кожній речі матерію (субстрат) і форму (організацію матеріалу), вважав причиною речі форму, а не відокремлену ідею, трактуючи річ як оформлену матерію або уречевлену форму. Дискусія про річ, започаткована Платоном та Аристотелем, є наріжним каменем середньовічної схоластики, у якій виразно виокремлюються три напрямки щодо того, в який спосіб існують загальні поняття: до речей (реалізм), у речах

(концептуалізм), після речей (номіналізм). Ця дискусія визначила напрям розвитку європейської філософії в цілому, вплинувши на подальші розробки категорії речі в англійському сенсуалізмі, німецькому ідеалізмі, феноменології, екзистенціалізмі, структуралізмі та постструктуралізмі.

Друга половина ХХ ст. ставить проблему речі у філософії особливо гостро: Мартін Хайдеггер, намагаючись подолати розрив речі та людини, їхнє взаємовідчуження, прагне «надати речам слова» і наділяє річ буттям, що в онтології вважалося атрибутивною рисою людини, але не предмета [10]; Мішель Фуко, пропонуючи поняття епістемі – історично змінної структури, що визначає спосіб мислення, сприйняття світу та існування людини певної епохи, вважав порядок речей, тобто співвідношення «слів» и «речей», основним структурогенерувальним принципом кожної епістемі [9]; Жан Бодріяр, аналізуючи функціонування речей у суспільстві споживання, маркетингові механізми, принципи реклами та нескінченну гонитву людини за речами як знаками престижу, комфорту, успішності, звертає увагу на специфічний статус речі, її відрив від загальнолюдських цінностей, виразне домінування конотації над денотацією та перетворення речі на знак дегуманізованої культури [2, с. 14-15]. Суголосними видаються і твердження М. Епштейна, який пропонує проект «реалогії» для з'ясування екзистенційного сенсу речі у її взаємодії з людиною, будучи переконаним, що лише осмислена річ визначає смислове наповнення світу [13, с. 346-347].

Питання про знакові функції речі та специфіку перетворення її на знак є одним із ключових у семіотичі. Так, Альберт Байбурін сформулював поняття семіотичного статусу речі та шкали семіотичності, які покликані відображати співвідношення «знаковості» і «речевості» тої чи іншої речі, переважання у ній символічних чи утилітарних функцій у кожній окремій ситуації [1, с. 67-69]. На думку дослідника, шкала семіотичності дозволяє осмислити й адекватно відобразити усі можливі варіанти семіотизації речі: від речей із низьким семіотичним статусом, знакові властивості котрих сягають нуля, до власне знаків – речей із найвищим семіотичним статусом. Звертаючи увагу на рухливість і непостійність семіотичного статусу речей чи навіть однієї речі у межах різних семіотичних систем, він також акцентує на існуванні явищ, що мають проміжний характер, тобто квазісеміотичних явищ [1, с. 81]. А Георгій Кнабе знакову виразність побутових речей трактував як мову культури, будучи переконаним у тому, що тут знаходить собі вираження у матеріальних формах духовний зміст, а текст цією мовою читається лише на основі культурно-історичних асоціацій [5, с. 42]. В. Топоров переконаний, що буття речі (тобто її осмислене існування) можливе лише «в антропоцентричній перспективі» [7, с. 71], тобто річ існує завжди для людини і завдяки людині. Його розуміння «верхнього» і «нижнього» ціннісних полюсів та «сильної» і «слабкої» речі суголосні з поняттям шкали семіотичності та високого чи низького семіотичного статусу речі А. Байбурина. Г. Гачев також розглядає річ як носій смислів, зміст життєвого і духовного досвіду народу, тож говорячи про мову речей, застосовує для аналізу семантики предметів ключові опозиції культури (сакральне/профанне, чоловіче/жіноче, вертикальне/горизонтальне, святкове/ординарне, темне/світле, зовнішнє/внутрішнє, варене/сире тощо) [3, с. 10].

Вперше питання про річ як літературознавчу категорію ставить Олександр Чудаков, переконливо обґрунтовуючи, що категорія речі є визначальною для

аналізу поетики та стилістики як окремого автора, так і мистецького напрямку в цілому [11; 12]. Важливе місце у розробці поняття «предметний світ твору» посідають праці Єжи Фарино [8] та О. Коточигової [6]. Здебільшого думки дослідників зводяться до спільного знаменника: предмет у тексті – це не дзеркальне відображення предмета у реальній дійсності; річ у художній системі незмінно постає знаком неречового відношення, що одночасно містить і вказівку, як «змодельовано» світ речей у даній естетичній системі. Ступінь семіотизації речі, як і кількісна характеристика речовизму та його «густини», відмінні у різних митців, але позбутися речі, уникнути її зображення зовсім видається неможливим для літератури. Відсутність речей у тій чи іншій текстуальній стратегії постає промовистим мінус-прийомом, здатним «посвідчити» про твір та його стилістику не менше, ніж наявність речі.

Насамкінець конкретизуємо ключові терміни нашого дослідження (про це див.: [4]: **категорія речі** – це найзагальніше родове поняття, що охоплює всю сукупність художніх предметів (тексту, митця, стилю, соціокультурної доби), репрезентує естетично оприявлену філософію речі і характеризує художній світ твору; **концепт речі** – це сукупність культурних смислів та ідей, що безпосередньо, асоціативно чи конотативно актуалізовані в тексті та продукуються знаком в процесі семіозису. Межі між знаком та концептом рухомі і проникні: знак як мінімальна семіотична одиниця здатен «розростатися» до концепту у текстах з високим семіотичним статусом речі. Терміни «річ у літературі», «образ речі» і «художній предмет», за літературознавчою традицією, вважаємо цілком тотожними і вживаємо як абсолютні синоніми. **Речевість** – це риса художньої манери, ознака стилю, атрибутивна характеристика художньої свідомості, детермінованої філософією речі, та художнього світу, структурованого категорією речі. **Речовизм** – явище оприявлення речовості, утілення речі у творі, що виражається як у наявності окремих образів речей, так і в посиленому структуруванні ними тексту. З огляду на це й говоримо про різну міру чи «густину» речовизму: одиничні речові образи із загалом невисоким семіотичним статусом та мінімальною функціональністю, з одного боку, або ж домінантність категорії речі, високу семіотичність та поліфункціональність речової образності, з іншого.

Література:

1. Байбурин А.К. Семіотические аспекты функционирования вещей. *Этнографическое изучение знаковых средств культуры*: Сб. науч. трудов / Отв. ред. А.С. Мильников. Ленинград: Наука, 1989. С. 63–88.
2. Бодрийяр Ж. Система вещей / Пер. с франц. и сопроводительная статья С. Зенкина. Москва: РУДОМИНО, 2001. URL: <http://yanko.lib.ru/books/philosoph/ baudrillard-le-systeme-des-objets.htm> (дата обращения: 03.03.2022).
3. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Евразия – космос кочевника, земледельца и горца. Москва: Институт ДИ-ДИК, 1999. 368 с.
4. Городнюк Н.А. Res incognita: семіотика речі у східнослов'янському модерністському романі першої половини ХХ століття: монографія. Дніпро: Свідлер А. Л., 2017. 560 с.
5. Кнабе Г.С. Диалектика повседневности. *Вопросы философии*. 1989. № 5. С. 30–53.

6. Коточигова Е.Р. Вещь в художественном изображении. *Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины*: Учеб. пособие / Л.В. Чернец, В.Е. Хализев, С.Н. Бройтман и др.; Под ред. Л.В. Чернец. Москва: Высш. шк.; Академия, 1999. 556 с.
7. Топоров В.Н. Вещь в антропоцентрической перспективе. *Aequinox*. Москва: Кн. сад, 1993. С. 70–94.
8. Фарино Е. Введение в литературоведение: Учебное пособие. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А.И. Герцена, 2004. 639 с.
9. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Пер. с франц. В.П. Визгина и Н.С.Автономовой; вступ. статья Н.С.Автономовой; спецредактор Г.И. Семенов. Москва: Прогресс, 1977. URL: <http://lib.ru/CULTURE/FUKO/weshi.txt> (дата обращения: 30.11.2022).
10. Хайдеггер М. Вещь. *Хайдеггер М. Время и бытие*. Москва: Республика, 1993. URL: <http://www.philosophy.ru/library/heideg/th.html> (дата обращения: 16.09.2022).
11. Чудаков А.П. Вещь в реальности и в литературе. *Материалы науч. конф.* 1984 (вып. XVII): Вещь в искусстве. Москва: Сов. художник, 1986. С. 15–46.
12. Чудаков А.П. Предметный мир литературы (К проблеме категорий исторической поэтики). *Историческая поэтика. Итоги и перспективы изучения*. Москва: Наука, 1986. С. 251–291.
13. Эпштейн М. Реалогия. *Проективный философский словарь: Новые термины и понятия* / Под ред. Г.Л. Тульчинского и М.Н. Эпштейна. Санкт-Петербург: Алетейя, 2003. С. 346–350.

УДК 378.016:811.111

Золотько Ю.С.

старший викладач кафедри англійської філології

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ З АСПЕКТУ «СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ»: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Агресія Росії та активні воєнні дії на території України спонукають весь світ реагувати на останні події, що відбуваються у нашій країні, обговорювати шляхи та можливості вирішення ситуації, надання воєнної, фінансової, гуманітарної допомоги Україні як на найвищому рівні під час зустрічей лідерів провідних держав світу, так і жвавому обговоренню подій у засобах масової інформації. Опанування суспільно-політичною термінологією стає актуальним для студентів, вивчаючих англійську мову як основну (спеціальності «Середня освіта. Мова і література (англійська)» та «Філологія. Мова і література (англійська)») в рамках аспекту «Суспільно-політична термінологія». Особливої актуальності питання набуває у той час, коли значна кількість студентів, резидентів Маріуполя, тимчасово перебуває за кордоном у пошуках прихистку, і вони, перебуваючи у мультикультурному та багатомовному середовищі, можуть донести громадянам іноземних країн правдиву інформацію про війну мовою, якою спілкуються або розуміють жителі європейських країн – англійською, маючи нагоду при цьому не

тільки продемонструвати знання відповідної лексики та термінології, а й покращити свої комунікаційні навички.

Основною проблемою сьогоденного освітнього процесу в цілому та організації навчально-методичної роботи з окремої дисципліни є забезпечення елементарних умов навчання (наявність світла, доступ до інтернет-мережі, окреме приміщення, можливість «присутності» на занятті); наявність відповідних навчально-методичного супроводу, у тому числі матеріалів, необхідних для засвоєння теми (на занятті з іноземної мови має включати аудіо і відео-матеріали, організація тестового контролю, тощо); підтримування мотивації студентів до навчання, створення відповідного навчального середовища. Уміння викладача виявляється у здібності налагодити процес навчання таким чином, щоб гарантувати студентам надання якісних освітніх послуг, орієнтуючись на потреби студентів, задля реалізації цілей навчання іноземної мови.

Метою даного дослідження є визначення особливостей проектування та організації роботи з суспільно-політичною термінологією як із важливим аспектом вивчення іноземної мови, коригуючи зміст відповідно до умов навчання, виокремлюючи важливі події сучасного світу та життя суспільства, залучаючи класичні та новітні підходи і технології, що будуть гарантувати досягнення результатів навчання.

Підґрунтям нашого дослідження вважаємо положення, розроблені компетентнісним (Н. Бібік, Дж. Констант, Ю. Мозер, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, Д. Равен, О. Савченко, Л. Салганик, Е. Тоффлер), контекстним (Н. Дем'яненко, В. Желанова, В. Майковська, І. Марчук, Н. Мирончук, О. Шапран), особистісно орієнтованим (І. Бех, Є. Бондаревська, Г. Васянович, Е. Зеєр, О. Пехота, О. Савченко, І. Якиманська, С. Яценко) та діяльнісним підходами (Л. Виготський, О. Леонтєв, Олешков М., М. Шадриков, В. Юдін).

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [1] для ефективного функціонування у професійній діяльності від майбутніх професіоналів очікують володіння англійською мовою на рівні B2, тобто компетентного користувача (незалежного комуніканта). На основі вищезгаданого документа, користуючись напрацьованими матеріалами щодо викладання аспектів англійської мови (Практичної граматики, Практики усного та писемного мовлення, Домашнього читання, Суспільно-політичної термінології) студентам кафедри англійської філології розроблена Робоча Програма з Практичного курсу основної іноземної мови (англійської) для студентів 4 курсу спеціальностей 014 Середня освіта та 035 Філологія, згідно якої, зважаючи на вимоги на ринку праці та професійні потреби студентів, рівень володіння англійською мовою для випускників ОС Бакалавр має дорівнювати B2 / B2+, рівню, достатньому для комунікації в іноземному середовищі. Програмою передбачається, що володіння іноземною мовою на такому рівні великою мірою інтегрує комунікативні вміння зі змістом конкретної діяльності. Робоча програма навчальної дисципліни включає також методичні рекомендації до проведення практичних занять і самостійної роботи, засоби діагностики навчальних досягнень студентів, перелік навчально-методичних посібників, технічних засобів навчання, інформаційних матеріалів з дисципліни тощо.

Вважаємо, що у проектуванні і конструюванні навчання з аспекту «Суспільно-політична термінологія» найбільш доцільним є певний алгоритм дій викладача. Таким алгоритмом у нашому дослідженні було:

- визначення компетентностей, якими студенти мають володіти по закінченню вивчення аспекту, програмних результатів, яких вони мають досягти;
- діагностичне дослідження вміння використовувати навички спілкування у комунікативних ситуаціях та в умовах іншомовної взаємодії);
- обґрунтування змісту іншомовної підготовки в контексті майбутньої професійної діяльності фахівця; виявлення структури навчального матеріалу, його інформаційної ємкості, а також системи смислових зв'язків між його елементами;
- визначення необхідних рівнів засвоєння вивченого;
- розробка процесуального аспекту навчання: використання віртуально-професійних симуляційно-ігрових ситуацій у вигляді комплексу взаємопов'язаних пізнавальних і практичних завдань;
- відбір організаційних форм, методів, засобів індивідуальної та колективної навчальної діяльності студентів;
- відбір процедур контролю і оцінки якості засвоєння програми, а також способів індивідуальної корекції навчальної діяльності майбутніх фахівців.

Розроблення курсу, зорієнтованого на формування компетентностей, потребує принципової перебудови структури і змісту матеріалів, наповнення відповідними засобами організації навчальної діяльності, переорієнтації з виконання інформаційно-репродуктивної функції на діяльнсну, вмотивовану на ініціативу та самостійність студентів. Таким чином, оволодіння іноземною мовою здійснюється здебільшого імпліцитно, підсвідомо, через систему навчальних дій, що імітують професійну активність та професійне середовище, а не через систему вправ, експліцитно націлених на опанування мови. Експліцитні мовні вправи для засвоєння мовного матеріалу і відпрацювання мовленнєвих навичок його використання та розуміння у мовленні застосовуються у позааудиторній роботі, яка слугує для додаткового закріплення того, що було введено та первісно засвоєно в ході аудиторних занять, де проходила комунікативна навчальна діяльність слухачів, пов'язана насамперед з комунікацією іноземною мовою.

Наведемо приклади завдань, коли навчання іноземній мові відбувається у майже подібному на реальне навчально-орієнтованому середовищі:

- робота журналіста (телевізійного каналу або газети): підготуйте репортаж з місця події;
- візьміть інтерв'ю в іншого студента, розпитавши про особливості перебування в іншій країні, розпитайте про умови проживання, труднощі;
- робота радіо- або телекоментатора: підготуйте випуск новин.

У процесі імітації професійної діяльності студенти працюють в команді, групі, парі, залучаються до таких технологій як аналіз кейсів, мозкові штурми та дискусії; студентські презентації; пошук (на англomовних освітніх Інтернет-сайтах) інформації, необхідної для виконання творчих навчальних завдань.

З огляду на вищезазначене, робимо висновок: побудова навчального курсу на основі аналізу реальних потреб студентів у вивченні іноземної мови, згідно з алгоритмом конкретних дій викладача, з залученням різноманітних видів

навчальної діяльності робить його комунікативним і значущим для студентів, оскільки студенти самостійно «конструюють» власні англомовні знання, навички та вміння у навчальної діяльності.

В контексті вивчення проблем, методів і технологій викладання суспільно-політичної термінології англійської мови перспектива подальших розвідок вбачається нами у дослідженні наступних питань з метою створення навчального посібника/практикуму «Current Global Issues»: особливості використання автентичних матеріалів; засоби мотивації студентів до навчання у період воєнного стану в Україні; принципи побудови контенту у співвіднесенні з найважливішими проблемами та викликами сучасного суспільно-політичного життя.

Література:

1. Common European Framework of Reference for languages: learning, teaching and assessment [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dg4/Linguistic/Source/CECR_EN.pdf
2. Бех І.Д. Виховання особистості. У двох книгах. – Кн.1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003. – 278 с.; Бех І. Д. Від волі до особистості. – К.: Україна- Віта, 1995.
3. Мирончук Н.М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії. Креативна педагогіка. 2018. Вип. 13. С. 95–101.
4. Робоча програма навчальної дисципліни «Практичний курс основної іноземної мови (англійської) для здобувачів вищої освіти ОП «Середня освіта. Мова і література (англійська), спеціальність 014 Середня освіта. / [розробник: Ю.С.Золотко]. – Київ, МДУ, кафедра англійської філології, 2022 – 32 с.

УДК 811.111' 255.4

Pavlenko O.G.,

Doctor of Philology, Professor of the Department of English Philology

UKRAINIAN TRANSLATIONS: BREAKING RUSSIAN COLONIAL MIRROR

Radical changes in the social life of Ukraine in the latter half of the 20th century have contributed to a rise of “cultural construction” that helps define a completely new identity for the country. In this context, researchers and scholars put emphasis on the Ukrainian language as an instrument to recognize the national idea and, in a broader sense, Ukrainian national culture as a whole, as well as a unique way to see the world through the lens of other European languages and other national cultures” [2]. The period mentioned commonly known as “<... liberation from insularity” ...> [5, p.23] proved to be marked by a powerful ‘explosion’ of translations that have smoothly plunged into Ukrainian cultural context. Translated works by H. Kochur, M. Lukash, R. Dotsenko, Yu. Lisniak, V. Mitrofanov, M. Dmytrenko, V. Mysyk, Ye. Popovych, O. Senyuk, O. Terekh marked by an accurate combination of artistic skill, erudition, inspiration, creative intuition and a specific translational talent of reincarnations, multiplied by stylistic versatility, language tact and a sense of proportion as an ‘essential matrix’ of literary translation, signified the emergence of texts capable of

withstanding competition with neighboring cultures that prevailed (mainly with Russian). Due to the fact that it took place under the conditions of “other-language” dominance and the so called ‘linguicide’, their translated versions appeared to uphold the idea of direct social ties between Ukrainians and representatives of other ethnic groups, and hence guarantee the right of cultural and political equality of Ukrainians with other European people, thus, refuting the outside view onto the Ukrainian language as “a tool for domestic use” [5, 24.].

The new texts performed at a high artistic level have an utterly convincing proof that Ukrainian translators, even when working with literary works of the highest complexity, can do without the “Russian colonial mirror” [6, p.100]. Their appeal to change artistic manners, in particular in the field of reshaping the linear models of communication with a clear definition of new linguistic priorities. The latter placed special emphasis on the replacement of symbolic ideology of the “united Soviet people” with a single dominant language (Russian) by nation-centric guiding principles, among which the Ukrainian language took a prominent position as the center of “<...nation’s linguistic existence >” [6, p.101]. Furthermore, the informative and educational mission of Ukrainian translations of the second half of the 20th century was intimately linked with the nation-building mission, which defined qualitatively new axiological and artistic guidelines for the national art of translation. It is particularly related the role of translations in the assimilating other historical, cultural and aesthetic experience. Thus, English literature when entering Ukrainian cultural space, not only claims to be an object of inter-literary reception, but also acts as an important factor in contact-genetic ties, that in all its organic unities reveals universal harmonies and national differences, as well as outlines general patterns of aesthetic phenomena and their artistic peculiarities.

On viewing how translation formed cultural identity, forming “a strong spiritual space of high intellectual comfort” [6, p. 101] researchers and scholars (V. Buryak, T. Bovsunivska, D. Drozdovsky, M. Strikha, L. Tarnashinska) appeal to the frames of reference of the above-mentioned period resulted in “translation burst” that opened the way into a wide global space. Moreover, in conditions where the status of the Russian language being the only instrument of “identifying people “in the territory of the former USSR was realized at the comprehensible input of rhetorical question “Internationalism or Russification?” (I. Dzyuba), the Ukrainian translations played an imperative role and gained a special significance. They proved to be were the fresh, “spring-clean stream that flows into the river of our literature, taking its beginnings in the vast waters of world literature” [6, p.102]. In this context, most assertive comes to be the statement articulated by L. Tarnashinska: <...as Latin provided the intellectuals of the world European revival from the world of ‘hustle and bustle’...>, so the transmigration of the artistic word by the efforts of Ukrainian translators delimited them from the urban life they had so passionately opposed” [7, p.296].

Translators’ references to the English-language prose, disclose the reasons regarding, in particular, the validity of the authors’ selection of authors and works for translation, as well as the process of translation itself, tracing the methods to perceive the concept of the ‘Other’ [4]through the reshaping artistic thinking and incorporating the existing reality into the system of artistic images. Integration into other consciousness through a common “spirit of time” on the one hand, gave Ukrainian translators a sense of their own immersion in world literary trends, and on the other hand, formed their own translation style of thinking, based on ethical ontologism – a

specifically national, original vision of the world through breaking ideological stereotypes and prohibitions. All these required not only artistic talent and translation skills, but also a certain mobility, a strong willingness to react to potential readers' "horizon of expectation" in the best traditions of ethical intellectualism [7, p.296].

A general overview of translations of English-language prose into Ukrainian opens a possibility to disclose positive trends, different from the translation process of other national literature (in particular, Russian), which are primarily caused by historical and political factors that determined the nature of these translations, and <...assessing their role in reshaping the existing model of 'hidden social contexts' ...> proved their productivity" [1, p.137]. Translations of English-language prose, published in Ukraine, adequately reproduce its internal fruitfulness and diversity, embodied in thematic-problematic and genre-stylistic dimensions. Among them are samples of classical and modern fiction, children's, religious, theological, anthological stories, original series, etc., published in books and periodicals.

Promotion of the Ukrainian language through translations within the period in question was facilitated by the monthly magazine "Vsesvit", which from 1925 was a "window to the world, and as D. Drozdovsky puts it, "mainly to the world of democracy and culture" [3, p.210], that advanced the formation of an open multicultural civil society in which the Ukrainian language proved to be the means of consolidating the Ukrainian nation. Advocating the assumption mentioned above, "Vsesvit" was the only resource to have published a mini-history of Ukrainian translation that proved to be written as part of the history of literature of the 20th century. Additionally, it is the only periodical in Ukraine that currently draws particular attention to the history of Ukrainian translation, striving to represent the names of Ukrainian translators, popularize their radical ideas, which, not only formed a new culture, but also awakened artistic intuition and criticism.

A noteworthy contribution to the popularization of foreign literature was made by the publishing house "Dnipro" (it bears this name since 1964), which was one of the five most authoritative national publishing institutions, exporting books to 110 countries of the world (every year it published more than 250 book titles with a total circulation of about 14 million copies). "Dnipro" was comprised of eight editorial offices including the ones dealing with pre-revolutionary prose, modern prose, literary criticism, poetry and drama, literature of the peoples of the USSR, foreign literature, translated literature in foreign languages, published in the series "Tops of World Literature", "Library of World Classics", "Foreign Prose of the 20th Century", "Foreign Novel" (serial edition of 48 issues, carried out by the publishing house for the period 1968 –1986, in which 8 books were translations from English), "Foreign Satire and Humor" (the first systematic serial edition in Ukraine of the best examples of world satire and humor (1969 –1986), which covered the works of authors of various historical periods: from the Renaissance (Sebastian Brandt) to modern times (Kurt Vonnegut) and published in 21 books, 4 of which were translated from English under the title "Pearls of World Lyrics". The team of the publishing house with Oleksandr Bandura as the director made it possible to get the Ukrainian reader acquainted with a wide variety of translated pieces of world literature, which not only changed the vectors of their artistic preferences, but also had an explosive effect on their consciousness. Taking into account the fact that the works published in the "Tops of World Literature" series had to meet the program requirements for teaching foreign literature in the institutions of higher education, the

publishing plan carried out in its department was constantly monitored and corrected by well-known Ukrainian literary experts D. Zatonskyi and K. Shakhova.

The fact that “Dnipro” published works in translations from more than a hundred foreign languages (during 1970-1980, it issued 298 books by foreign authors from about 50 countries of the world with a total circulation of 1,739,800 copies, including 129 books of world classics “From Homer to Hemingway” with a circulation of 5,651,500 copies) made Ukrainian translations competitive, in particular with existing Russian versions. Even under conditions of severe censorship and oppression “Dnipro” sustainably followed its publishing traditions that resulted in editing the collection of works by H. Maupassant (8 volumes), A. France (5 volumes), B. Prus (5 volumes), and E. Hemingway (4 volumes). In 1971, on the initiative of the management Board the publishing house created the Artistic Translation Council with the membership of recognized translators, linguists, and literary scholars (V. Koptilov, D. Palamarchuk, Yu. Lisnyak, O. Terek, V. Mitrofanov, O. Logvynenko, V. Rusanivskyi, N. Lisoenko, G. Lozynska and others) who came to be advisers and the most productive reviewers of publishing ventures, in particular in the when of multi-volume editions were due to be published. Since then, the Council has regularly discussed the creative problems of artistic translation, that the editorial office of “Dnipro” constantly faced in its practical activities (individual translations, projects of series, multi-volume publications, etc.).

Hence, the resonance effect created by Ukrainian translators highlighted the basic concepts, guidelines and orientations that not only reflected the thinking style of the period mentioned, but also largely determined the artistic-thematic and genre-stylistic spectrum of Ukrainian literature of the following decades. Updating themselves in the system of an established traditional type of culture, Ukrainian translators were able to overemphasize artistic consciousness of the epoch, and reflect in their translation practice. This comes to be proved by the content analysis of translations of English-language prose into Ukrainian, which makes it possible to provide further research regarding, in particular modifications of the genre-style system, when the dominant position that the novel reliably held for long gradually removed to novels and short stories with the focus on the mass reader as the one who recognizes a new type of culture. At the same time, the representation of newly created samples of English-language prose in Ukrainian with all their peculiarities and defined parameters, leave a number of issues open for argumentation and debates.

References:

1. Bovsuniv's'ka T. Kognity`vna zhanrologiya i poety`ka. – K.: Ky`yiv. un-t, 2010. 180 p.
2. Buryak V. Xudozhnij intelekt Ukrayiny` v novij parady`gmi chasu: genety`chni i chasovi dominanty. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=17942&chapter=> (last accessed 19 November 2022).
3. Drozdovs`ky`j D. Naciyetvorcha misiya perekladu: proekciyi XXI stolittya // *Vsesvit*. – 2011. –№5 – 6. P. 209 – 214.
4. Hubscher-Davidson, S. A discussion of ethnographic research methods and their relevance for the translation process. Across Languages and Cultures. *Journal of Writing Research*. No 12(1), P.1 – 18.

5. Pavlenko O. The Ukrainian Translation Heritage of the 60s : Back from the shadows. *The Advanced Science Journal*. 2014. № 8. P. 22 – 31.

6. Pavlenko O. Xudozhnij pereklad yak zasib estetychnogo oporu. *Naukovy`j visnyk Sxidnoevropejs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni Lesi Ukrayinky`*. Seriya. «Filologichni nauky`. Literaturoznavstvo». 2017. № 11-12 (360-361). P. 99-104.

7. Tarnashy`ns`ka L. Syuzhet Doby`: dy`skurs shistdesyatny`chtva v ukrayins`kij literaturi XX stolittya / L. Tarashy`ns`ka. – K.: Akadempriody`ka, 2013. 678 p.

УДК 808.5

Стьопін М.Г.

старший викладач кафедри англійської філології

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Нині якість освітнього процесу є ключовою проблемою в розвитку людського потенціалу в Україні, у зв'язку з чим система освіти спрямована на підготовку конкурентного фахівця. Багато дослідників відзначають, що цілей, поставлених перед вищою освітою, можна досягти лише шляхом творчого підходу до організації навчального процесу.

У цілому цифрова компетентність майбутнього викладача іноземних мов передбачає його здатність та вміння систематичного, логічного та системного використання ІКТ, що розкриває доступ до застосування та, можливо, і розроблення сучасних педагогічних технологій. Завдяки резервам, які забезпечуються впровадженням ІКТ в освітній процес, система освіти змінює авторитарну педагогіку гуманістичною, де створюються можливості для врахування й розвитку особливостей кожного як особистості зі своїми індивідуальними потребами й якостями. Такі підходи в педагогіці забезпечують право на самобутність, унікальність та мобільність [1].

Утім запровадження сучасних ІКТ має бути виваженими, доцільними та підпорядкованими меті і змісту освітнього процесу. Одним із креативних заохочувальних засобів формування мотивації до оволодіння сучасними знаннями та отримання відповідних навичок як чинників розвитку цифрової компетентності майбутніх викладачів убачається створення інформаційно-освітнього електронного середовища закладу. Таке середовище, найімовірніше, слід розглядати як електронний прототип закладу. В його умовах для керівників необхідно популяризувати раціональне використання цифрових освітніх ресурсів в процесі керування закладами освіти, впровадження елементів дистанційного навчання тощо. Теоретичну основу оновлення систем освіти в цілому та розроблення електронного прототипу закладу повинні скласти ідеї доступності та неперервності якісної освіти. Зазначене можна обґрунтувати:

- першочерговістю гуманістичності педагогічних технологій ;
- спрямованістю на особистісні якості та можливості кожного ;
- значимістю людського фактору;

- інтелектуалізацією й інтеграцією професійної діяльності людей;
- демографічними змінами тощо .

Описані явища актуалізували завдання докорінної реорганізації традиційної освітньої системи. Головна ідея полягає в створенні такої моделі освіти, яка забезпечить кожній людині можливість отримання та поповнення знань, розвиток, удосконалення, самореалізацію впродовж усього життя [2, с. 12].

Активне й широке застосування цифрових технологій у вищій професійній освіті – це засіб підвищення педагогічної майстерності викладачів та ефективної діяльності студентів у досягненні більш високих освітніх результатів, розширення можливостей щодо вибору найефективніших способів вирішення завдань професійної освіти відповідно до державних стандартів.

У доповіді міжнародної комісії з освіти для XXI ст. під головуванням Жака Делора «Освіта: прихований скарб» серед чотирьох засад, на яких ґрунтується освіта, пункт «навчитися робити» орієнтує на практичне застосування вивченого [3].

Для ефективного впровадження цифрових технологій, що вирішують завдання «навчитися робити», важливо враховувати цілі, для досягнення яких вибирається технологія, ступінь методологічної культури викладача, який її застосовує, індивідуально-психологічні особливості суб'єктів освітнього процесу.

Стратегічні документи, що відображають основні напрями державної політики у сфері розвитку професійної освіти, визначають серед інших, такі напрями, як: необхідність пошуку балансу між теоретичними знаннями і практичними вміннями; розвитку в молоді та інших категорій громадян трудової мотивації, активної життєвої та професійної позиції, навчання основним принципам побудови професійної кар'єри та навичкам поведінки на ринку праці; організації навчального процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, систематичного оновлення всіх аспектів освіти, що відображають зміни у сфері культури, економіки, науки, техніки і технологій.

Сучасні освітні технології забезпечують надання процесу навчання творчого характеру, внесення коректив у навчальний матеріал, зокрема, в галузі професійних дисциплін, наближаючи студентів до вирішення реальних ситуацій на професійному рівні.

Таким чином, можна зробити висновок, що у процесі навчання, під час якого формуються знання, вміння, розкриваються здібності, досвід діяльності повинен бути творчим. Ця установка на творчість у навчальній діяльності дозволить виявити потенціал майбутнього фахівця з метою його успішної реалізації.

Література:

1. Про національну програму інформатизації : Закон України. Редакція від 16.10.20. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу : аналіт. зап. Київ : НАДУ, 2019. 28 с
3. Dobbin G. *Exploring the Next Generation Digital Learning Environment: Opportunities and Challenges*. *EDUCAUSE Review*. 2016. P. 1023 URL: <https://podcasts.ox.ac.uk/exploring-next-generation-digital-learning-environments>

**СЕКЦІЯ
ПРИКЛАДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СФЕРІ НОВОГРЕЦЬКОЇ ТА
ІТАЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

УДК 811.1'25-115(043)

Гаргаєва О.В.

старший викладач кафедри грецької філології

**НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОМПОНЕНТ
ФОНОВОЇ ТА КОНОТАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ**

В сучасній лінгвістиці, а зокрема в лінгвокультурології як науці, для якої вивчення взаємозв'язку мови та культури має особливе значення, приділяється особливо велика увага дослідженню національно-культурного потенціалу мови, на який одним з перших звернув увагу ще В. Гумбольдт, зауваживши, що «різні мови – це зовсім не відмінні позначення того самого предмету, а відмінні бачення його» [3, с. 349].

Загальновідомо, що кожна мова оперує словами, виразами і значеннями, які віддзеркалюють унікальний у контексті світової культури світогляд і життєвий уклад членів певної лінгвокультури. Причому, якщо кількість безеквівалентних лексем будь-якої мови вимірюється сотнями, то обсяг фонової та конотативної лексики – тисячами номінативних одиниць. Культурний дуалізм фонової лексики, власне, і становить основну проблему в її вивченні.

Відповідно до тлумачного перекладацького словника *фонова лексика* – це лексика, що несе поряд з міжнаціональною інформацією інформацію національного характеру. Це слова, що співпадають за лексичним значенням, але різні за лексичним фоном, тобто містять додаткові знання про світ, стилістичні і семантичні відтінки, що накладаються на основне значення, яке відоме лише тому, хто говорить даною мовою. Засвоюючи те або інше слово, ми одночасно розширюємо свої знання про світ. Джерелом цих знань перш за все виступає лексичне значення слова, а також його лексичний фон – сукупність всіх тих відомостей, які пов'язані з предметом, який позначає дане слово. Такі слова, як *школа, книга, будинок*, що співпадають за лексичним значенням та тому легко перекладаються іншими мовами, розрізняються своїми лексичними фонами. Таких слів, як вже зазначалось, більшість. Повністю за значенням збігаються лише терміни.

У сучасному мовознавстві питання про фонову лексику вперше детально розглядалось в книзі Є.М. Верещагіна і В.Г. Костомарова «Мова та культура». Як вважають Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров, питання про те, чи є еквівалентними фоні слів, які повністю співпадають у понятійному плані, не допускає альтернативної відповіді. Ми не можемо говорити ні про повну еквівалентність, ні про повну безеквівалентність лексичних фонів, допустимо лише говорити про неповноеквівалентність фонів. Оскільки деякі семантичні долі фонів двох слів збігаються, а деякі розходяться Є.М. Верещагін та В.Г. Костомаров вводять термін, який називає слова з неповноеквівалентністю фонів – фонівими [1, С. 37-41].

Основною умовою комунікації вважається фонове знання, тобто знання реалій та культури, яким взаємно володіє той, хто говорить і слухає. За В.С.

Віноградом, зміст фонової інформації охоплює, перш за все, специфічні факти історії і державного устрою національної спільноти, особливості географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого та сьогодення, етнографічні і фольклорні поняття і тому подібне [2, С. 92-95]. Фонова інформація властива перш за все словам-реаліям, які зазвичай вимагають роз'яснення неспівпадаючих одиниць інформації лексичного фону, що відображають специфіку національної культури. Наприклад, грецьке слово *οι αρραβώνες* та українське *заручини* ніби то позначають одне і те саме поняття, але лексичні фони цих лексем не співпадають та потребують роз'яснення. Українське *Новий Рік* та грецьке *Πρωτοχρονιά* позначають свято, що святкують в Україні та Греції 1 січня кожного року. Але якщо зазирнути глибше у грецьку та українську культурні традиції та порівняти лексичні фони цих виразів, ми помітимо, що вони не співпадають повністю, бо для греків *Πρωτοχρονιά* – це важлива дата не тільки тому, що це перший день Нового року, але і тому, що це День Святого Василя (Ἅγιος Βασίλης), якого греки шанують за доброту і щедрість по відношенню до бідняків. Українське слово *колиска* та грецьке слово *η κοβία* мають спільне лексичне значення. Проте навколо кожного з цих слів є свій ореол ознак, пов'язаних з предметом, названим цим словом.

Отже, можемо зробити висновок, що фонові лексичні одиниці виділяються із загального лексичного складу під час зіставлення з лексичною системою іншої мови. Той факт, що в іншій мові існує лексичний еквівалент будь-якого слова, зовсім не означає однозначності взятих для зіставлення слів.

Національно-культурний компонент також має конотативна лексика. **Конотативна лексика** – це слова з додатковим символічним значенням. Культурно-конотативна лексика, служить для вираження не лише національного колориту, вона не просто вказує на предмети, а позначає їх відмітні властивості.

«Конотат, або конотативний компонент (від латинського слова *connoto* – *маю додаткове значення*), характеризує лише деякі слова: це додаткове емоційно-оцінне забарвлення слова – позитивне або негативне» (наприклад, *новогр. στρατιωτικό καθέστώς* – *диктаторія, χούντα; αναπλευσόμενος κόσμος* – *επανάλυκτος κόσμος*) [4, с. 51].

Ця група слів відрізняється яскравою національно-культурною специфікою, оскільки одне й те ж слово в різних культурах може мати різні конотативні та символічні значення. Наприклад, у свідомості греків слово *νησί* (острів) пов'язане із *відпочинком, сонцем, морем, канікулами*. Але для представників інших лінгвокультур це слово може мати конотацію – *самота, відчуження, відсутність спілкування та зв'язку зі світом*. Конотативне значення слова яскраво виражене у лексемах на позначення кольорів. Наприклад, для греків та європейців в цілому *білий колір* асоціюється із чистотою, миром, досконалістю, гармонією, але для народів Сходу це колір смерті та нещастя. Сірий колір для греків ототожнюється з чимось непримітним та сумним, в той час як в Англії – це колір благородства та елегантності.

Незважаючи на те, що для кожної мови, кожної культури характерне виникнення специфічних конотацій, іноді спостерігається збіг конотативних значень в багатьох мовах. Наприклад, *лисиця* – *хитрість, голуб* – *мир, чистота, непорочність, тигр* – *сила, віслюк* – *дурість, впертість, оранжевий колір* – *радість, успіх, чорний* – *сум, смерть* та ін.

Існує також поняття культурно-конотативної лексики – національне забарвлення цієї групи слів проявляється не в предметно-логічній частині їх семантичного значення, а в додатковій, зазвичай емоційно-експресивній інформації. До цієї групи слів входять слова мовного етикету, «дрібні слова» (напр.: дякую), а також філософські поняття. Яскраве культурне значення має також ономастична лексика (антропоніми, зооніми, топоніми).

Таким чином, конотативні компоненти носять суб'єктивний характер, відображають емоційно-оціночне ставлення та виконують особливу експресивну функцію. Без знання відповідних конотацій, присутніх в іноземній мові, неможливо повністю зрозуміти весь зміст, закладений у тому чи іншому висловлюванні.

Література:

1. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: Метод. руководство. 4-е изд. перераб. и доп. М. : Русский язык, 1990. 247 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение : Общие и лексические вопросы. М.: ИОСО РАО, 2001. 221 с.
3. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. 456 с.
4. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики языковых единиц. М., 1986. 141 с.

УДК 81-11(38)

Кіор Ю.А.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри грецької філології

ДВОЇНА В ГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Між давньогрецькою та новогрецькою мовами існує цікава різниця щодо **числа**. У давньогрецькій мові, крім однини і множини, є ще **двоїна**. У словнику Фонду Маноліса Тріантафіллідіса в статті *δωϊκός* дається таке визначення двоїни: «(у давньогрецькій мові та в інших мовах) форми, в яких вживаються відмінювані слова (відмінки іменника або особи дієслова), коли йдеться про дві речі чи особи» [4, с. 398]. Коли іменник або займенник зустрічається в двоїні, це тлумачиться як посилення на дві сутності (предмети або особи), визначені іменником або займенником, що діють як єдине ціле або разом. Тобто двоїна зазвичай використовується, коли речі є парними: *τὸ ὀφθαλμῶ* (=οἱ δύο ὀφθαλμοί) (очі, тобто два ока), *τὸ πόδε* (=τα δύο πόδια) (ноги=дві ноги), *τὸ χεῖρε* (=τα δύο χέρια) (руки=дві руки). Але також вона може використовуватись і коли йдеться про інші речі: *τὸ ἰχθύε* 'δύο ψάρια' (дві риби), *τὸ ἀκτῖνε* 'δύο ἀκτίνες' (два промені) [5]. Особливу форму для позначення пари мають не лише іменники. Також особливу форму виявляють дієслова, які вживаються з ними. Наприклад, третя особа множини дієслова *εἶμι* 'εἶμαι' (бути) – це *εἶσι*. Однак, коли підметом виступає іменник у двоїні (який означає пару), використовується не дієслово *εἶσι*, а форма *ἔστων* [6].

Двоїна відома у багатьох давніх індоєвропейських мовах: санскриті, староцерковнослов'янській, давньогрецькій, старолитовській [1]. У давньогрецькій мові форми двоїни мали іменники, дієслова та прикметники [3].

Двоїну можна знайти в *давньогрецьких гомерівських текстах*, таких як «Ліада» та «Одіссея», хоча її використання є нерегулярним як через мистецькі прерогативи, так і через фразеологічні та метричні вимоги до гекзаметра. У давньогрецькій мові було лише дві різні форми двоїни [1].

У *класичній грецькій мові* двоїна зникла, за винятком аттичного діалекту Афін, де вона продовжувала існувати до V століття до нашої ери. Вже тоді її використання залежало від уподобань автора та деяких поширених виразів [3]. Цікаво, що в грецькому тексті Євангелія використовуються лише форми множини, оскільки на той час попередні двоїнні форми повністю зникли в грецькій мові [2].

В *елліністичному койне* та *сучасній грецькій мові* єдиним залишком двоїни є числівник *δύο* (два), який втратив родовий і давальний відмінки (*δυοῖν*) і зберігає свою форму називного/знахідного відмінку. Тому він виглядає незмінним у всіх відмінках. Тим не менш, Аристофан Візантійський, видатний граматик та філолог свого часу (початок II ст. до н. е.), а також відданий захисник «правильної» високоаттичної традиції, критикує тих, хто вживає *δυσί* (давальний, множина) замість *δυοῖν* (давальний, двоїна) [3].

Також вживання слів *αμφότεροι* (обидва), *ἐκάτερος* (кожен з двох), *ἕτερος* (інший, другий), а також похідні від них, свідчить про те, що йдеться лише про дві сторони. Наприклад:

- *Κατέθεσαν μήνυση ἀμφότεροι* (обидва позивачі), але *Κατέθεσαν μήνυση ἀπαντες* (більше, ніж один позивач).
- *Ἐκάτερος ἔλαβε 50.000€* (кожен з двох), але *Ἐκαστος ἔλαβε 50.000€* (кожен з багатьох).
- *Ἡ ἕτερη ομάδα ἀποκλείστηκε* (з двох команд інша, друга), але *Κάθε ἄλλη ομάδα ἀποκλείστηκε* (всі інші) [3].

Зараз майже всі індоєвропейські мови втратили цю категорію, двоїна існує лише у деяких слов'янських мовах: чеській, словенській, верхньолужицькій, нижньолужицькій і в деяких говірках української і хорватської. В інших мовних родинах двоїна трапляється в афразійських (іврит, арабська), уральських (хантійська, мансійська, ненецька) і деяких інших мовах [3].

Існують мови, які також мають троїну, тобто форму іменника для позначення трьох речей (наприклад, мова *манам*, якою говорять на одному з островів в Тихому океані, має окрему форму не тільки двоїни, але й троїни для особових займенників) [6].

Література:

1. Двоїна [Електронний ресурс]. *Вікіпедія*. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B2%D0%BE%D1%97%D0%BD%D0%B0>
2. Pereltsvaig A. Dual in Old Church Slavonic—and in modern Hebrew [Електронний ресурс]. *Languages of the world*. Режим доступу: <https://www.languagesoftheworld.info/grammatical-categories-2/dual-old-church-slavonic-modern-hebrew.html>

3. Δυϊκός αριθμός. [Електронний ресурс]. *Βικιπαίδεια*. Режим доступу : https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CF%85%CF%8A%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%B1%CF%81%CE%B9%CE%B8%CE%BC%CF%8C%CF%82
4. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], 1998. 1532 σ.
5. Μυλωνάς Π. Ο δυϊκός αριθμός στα αρχαία ελληνικά: οι καταλήξεις του στις τρεις κλίσεις των ουσιαστικών [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://piotermilonas.blogspot.com/2013/04/blog-post_15.html
6. Χριστίδης Α.-Φ. Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας [Електронний ресурс]. *Πύλη για την ελληνική γλώσσα*. Режим доступу : https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/ag_history/browse.html?start=95

УДК 81`27

Ιουλία Λαμπέτσκα,

υπ. διδ., αναπλ. καθηγήτρια του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΑΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

1.1. Έννοιες

Γλωσσική ποικιλία – η φυσική κατάσταση των γλωσσών και αναπόσπαστο μέρος της γλωσσικής πραγματικότητας και των γλωσσικών εφοδίων, του γλωσσικού εξοπλισμού (Τσιπλάκου, Σ. 2007: 466) των ομιλητών.

Γλωσσικές ποικιλίες που χρησιμοποιούνται από τους Ελληνοκύπριους:

Κυπριακή (Ελληνική) ποικιλία / διάλεκτος - φυσικά κατακτημένη γλώσσα ή ποικιλία, κατά κανόνα δεν θεωρείται όργανο και μέσο καλλιέργειας του εγγραμματισμού, παρά το γεγονός ότι μπορεί να έχει και γραπτή παράδοση. Αξιολογικοί χαρακτηρισμοί - χωρκάτικα, μη ευγενικά, βαρετά (βαριά) κτλ. (Τσιπλάκου, Σ. 2007: 466, 468).

Κοινή Νέα Ελληνική (επίσημη γλώσσα και η γλώσσα-στόχος στο γλωσσικό μάθημα στο σχολείο) - επίσημη, κυρίαρχη ή πρότυπη (standard) ποικιλία, που συνήθως είναι εξωγενής (Τσιπλάκου 2007: 467). Εθνική κοινή γλώσσα, σύμφωνα με την επικρατούσα πολιτική ιδεολογία. Αξιολογική ονομασία - τα καλαμαρίστια.

Κοινωνική διγλωσσία (diglossia): «είναι μια σχετικά σταθερή γλωσσική κατάσταση στην οποία, παράλληλα με τις κύριες διαλέκτους της γλώσσας (που ίσως να περιλαμβάνει μια πρότυπη ή τοπικές πρότυπες), υπάρχει μια εξαιρετικά αποκλίνουσα, σε υψηλό βαθμό κωδικοποιημένη (συχνά με πολυπλοκότερη γραμματική), υπέρθετη ποικιλία, το όχημα ενός μεγάλου και σεβαστού σώματος γραπτής λογοτεχνίας, είτε μιας παλιότερης εποχής είτε μιας άλλης γλωσσικής κοινότητας, η οποία αποκτάται κατά κύριο λόγο μέσω της επίσημης εκπαίδευσης και χρησιμοποιείται για τις ανάγκες του γραπτού και του επίσημου προφορικού λόγου αλλά δεν χρησιμοποιείται από κανένα τμήμα της κοινότητας στις καθημερινές συνομιλίες» (Ferguson 1959: 336).

Κοινή Κυπριακή ποικιλία / μητροπολιτική, αστική Κυπριακή: μια κυρίαρχη ποικιλία με βάση το τοπικό ιδίωμα της Μεσαορίας αλλά με παγκύπρια στοιχεία και χωρίς κάποιο συγκεκριμένο και αναγνωρίσιμο τοπικό χαρακτήρα. Η (Κοινή) Κυπριακή βρίσκεται ακόμα σε κοινωνικά διγλωσσική σχέση με την Κοινή Νέα Ελληνική και είναι

η ποικιλία του ιδιωτικού πεδίου (Τσιπλάκου 2007). Είναι τα Απλά Κυπριακά στην ορολογία ενός από τους ερωτηθέντες που μου έδωσαν συνέντευξη.

1.2. Η τοποθέτηση της Κυπριακής Ελληνικής στα σχολικά αναλυτικά προγράμματα, στη γλώσσα της τάξης και στις στάσεις των εκπαιδευτικών

Καθώς η συστηματική επαφή των Ελληνοκύπριων με την πρότυπη επίσημη γλώσσα κατά κανόνα αρχίζει στο σχολείο, είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στα αναλυτικά προγράμματα για το μάθημα της γλώσσας και στον ίδιο το λόγο της σχολικής τάξης, όπως τον χαρακτηρίζουν οι σχετικές μελέτες.

Η σχολική τάξη θεωρείται σημαντικό κοινωνικό πεδίο για τους εξής λόγους. Πρώτον, στον χώρο του σχολείου αφιερώνεται ένα πολύ σημαντικό μερίδιο της καθημερινότητας των παιδιών. Δεύτερον, το σχολείο θέτει τα θεμέλια της έξης (habitus) των μελλοντικών πολιτών και της νομιμοποίησης της γνώσης, κατασκευάζοντας κοινωνικούς ρόλους και ιεραρχίες (Ιωαννίδου 2017: 158).

Σύμφωνα με τα δεδομένα των αναλυτικών προγραμμάτων που κυκλοφορούσαν πριν το 2010, δεν γινόταν σ' αυτά καμία αναφορά στην κυπριακή ποικιλία. Ορίζοντας την επίσημη τοποθέτηση σε σχέση με την Κυπριακή ποικιλία με βάση των σχετικών διαταγμάτων και οδηγιών προς εκπαιδευτικούς από το κυπριακό Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, η Σ. Τσιπλάκου σημειώνει, ότι διατηρείται η στάση της «ανοχής» στη χρήση της κυπριακής ποικιλίας στο σχολείο για παιδαγωγικούς / ψυχολογικούς λόγους, καθώς η βασική εντολή είναι να επιτρέπεται στα παιδιά να εκφραστούν στην κυπριακή διάλεκτο αλλά είναι καλό η δασκάλα όχι να διορθώνει αλλά να επαναλαμβάνει σε «σωστά ελληνικά» (Τσιπλάκου 2007: 470).

Τα ευρήματα των ερευνών που βασίζονταν στην εθνογραφική προσέγγιση και διεξήχθησαν στις σχολικές τάξεις της Κύπρου έδειξαν ότι οι δύο ποικιλίες είναι έτσι και αλλιώς παρούσες στην γλώσσα της σχολικής τάξης στην Κύπρο και η αλλαγή κωδίκων και η μίξη τους είναι τα βασικά στοιχεία τόσο του λόγου των εκπαιδευόμενων, όσο και του λόγου των εκπαιδευτικών (Τσιπλάκου 2007, Kontonourki & Ioannidou 2013, Ιωαννίδου 2017). Το ζητούμενο όμως ήταν να γίνει η αποτελεσματική αξιοποίηση της κυπριακής ποικιλίας στη σχολική τάξη μέσα στα πλαίσια της παιδαγωγικής του κριτικού εγγραματισμού. Εντούτοις, καθώς η καλλιέργεια του εγγραματισμού στα κυπριακά σχολεία συνδέεται με την Κοινή Νέα Ελληνική, και «παραπέμπει, έστω και συνυποδηλωτικά, στην ικανότητα χρήσης απαιτητικών μορφών λόγου συνδεδεμένων με κυρίαρχες ή πρότυπες μορφές γλώσσας», υπάρχει μια «επιφανειακή ασυμβατότητα του όρου «εγγραμματισμός» με τη γνώση και την ικανότητα χρήσης γεωγραφικών διαλέκτων ή κοινωνιολέκτων» (Τσιπλάκου 2007: 466).

Η εισαγωγή των νέων προγραμμάτων σπουδών για τη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (2010) και η ακόλουθη κλιμακωτή εφαρμογή τους στα δημόσια κυπριακά σχολεία έδωσε πολλές ελπίδες για αλλαγές, ειδικά στο ρόλο που απέδιδε το νέο πρόγραμμα στην Κυπριακή ποικιλία. Ενδεικτικά αναφέρουμε, ότι σύμφωνα με το όραμα του νέου προγράμματος οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνταν:

- «Να αποκτήσουν εποπτεία της δομής της νέας ελληνικής και της κυπριακής ποικιλίας (φωνητική και φωνολογία, μορφολογία κλιτική και παραγωγική, σύνταξη).

- Να γνωρίσουν τις βασικές δομικές ομοιότητες και διαφορές της νέας ελληνικής και της κυπριακής ποικιλίας και να είναι σε θέση να εντοπίζουν στοιχεία από άλλες ποικιλίες/γλώσσες σε υβριδικά, μεικτά ή πολυγλωσσικά κείμενα.

- Να προσεγγίζουν την κυπριακή διάλεκτο ως μια ποικιλία με δομή και συστηματικότητα στη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιό της.

- Να είναι σε θέση να επεξεργάζονται την ποικιλία των υβριδικών κειμένων που παράγονται από εναλλαγές γλωσσών και κωδίκων που κυριαρχούν σε μια πολύγλωσση και πολυπολιτισμική κοινωνία όπως αυτή της Κύπρου.» (ΥΠΠ 2010)

Οι έρευνες των στάσεων των εκπαιδευτικών διαπιστώνουν, ότι οι τελευταίοι φάνηκαν αρκετά δεκτικοί στο θέμα της αναγνώρισης και μελέτης της γλωσσικής ποικιλότητας στο μάθημα της γλώσσας. Η αποδοχή, όμως, αυτή είχε ως αφετηρία κυρίως την επικοινωνιακή πλευρά της ποικιλότητας, παρά τη δομική και τη μεταγλωσσική (Kontonourki & Ioannidou 2013: 97). Και όμως, περίπου 50% των ερωτηθέντων/εισών αποκρίθηκαν αρνητικά στην ερώτηση του κατά πόσο είχαν επιχειρήσει να εφαρμόσουν το προτεινόμενο πρόγραμμα σπουδών στο γλωσσικό μάθημα. Οι κυριότεροι λόγοι ήταν η απουσία θεωρητικής κατάρτισης και στήριξης υπό τη μορφή επαγγελματικής επιμόρφωσης, και από την άλλη, η αμφισβήτηση της αναγκαιότητας για αλλαγή (Kontonourki & Ioannidou 2013: 98).

Κριτική που δέχτηκε το συγκεκριμένο πρόγραμμα αναφορικά με τη χρήση της Κυπριακής ποικιλίας ήταν πολύ έντονη; «Οι αλλαγές αυτές στην αντιμετώπιση της κοινής και της κυπριακής διαλέκτου ασφαλώς συνεπάγονται πολιτικές, εθνικές, ιδεολογικές αλλά και κοινωνικές συνέπειες» (Ξένης 2013).

Η διαδικασία αλλαγής των αναλυτικών προγραμμάτων για το γλωσσικό μάθημα, αλλά και γενικότερα της γλωσσικής εκπαιδευτικής πολιτικής, αποτελεί πολυδιάστατη, μακροπρόθεσμη και ιδεολογικά φορτισμένη διαδικασία (Kontonourki & Ioannidou 2013: 104). Μια τέτοια ριζική αλλαγή, μάλλον, πρέπει να αποτελέσει προϊόν συλλογικής προσπάθειας από τη μεριά των εκπαιδευτικών, των πολιτικών και γενικά όλων των Ελληνοκυπρίων. Και οι ερευνητές πάλι υπάρχουν κατευθυντήρια δύναμη σ' αυτήν την διαδικασία, που πρέπει να ξεκινάει από την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση του κοινού. Οι εκπαιδευτικοί που έχουν σφαιρική εικόνα της κοινωνιογλωσσολογικής κατάστασης στην Κύπρο χάρη στα ερευνητικά τους ευρήματα γίνονται όλο και πιο κατηγορηματικές / κατηγορηματικοί στους ισχυρισμούς τους για την ανάγκη της ενσωμάτωσης της Κυπριακής ποικιλίας στην πολιτική και πρακτικές της διδασκαλίας και της μάθησης (Ioannidou, E. et al., 2020). Οι αναμενόμενες οφελές περιγράφονται ως εξής: θα αυξηθεί η ενημερότητα των μαθητών για τις διαφορετικές ποικιλίες, θα ενθαρρυνθεί η ανάπτυξη του κριτικού τους γραμματισμού, θα διευκολυνθούν οι μαθήτριες / μαθητές στην απόκτηση της πρότυπης Νεοελληνικής Κοινής. Τέλος, αυτό θα βοηθήσει στην αντιμετώπιση των αρνητικών αντιλήψεων, στερεότυπων και αισθημάτων κατωτερότητας που σχετίζονται με τη χρήση της Κυπριακής Ελληνικής (ό.π.).

Μ' αυτόν το τρόπο, επαναπροσδιορίζονται και οι στόχοι της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος από την άποψη της ποικιλότητας που θα συμβάλουν στην προώθηση και την εφαρμογή της παιδαγωγικής του κριτικού εγγραμματισμού: οι δάσκαλοι και οι μαθησιακές δραστηριότητες θα πρέπει να προωθούν και να καλλιεργούν, πρώτον, την ενημερότητα και το σεβασμό των διαφορετικών ποικιλιών που μιλούνται στην τάξη, τόσο της Κυπριακής Ελληνικής, όσο και της πρότυπης Νεοελληνικής Κοινής και, δεύτερον, την ενημερότητα του λεξιλογίου και της γραμματικής στα πλαίσια της χρήσης των δύο ποικιλιών και των κοινωνικών τους

σημασιών. Πιστεύεται ότι αυτή η προσέγγιση θα αλλάξει οριστικά τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε τη γλώσσα και την κατάρκτηση του γραμματισμού (ό.π.).

Βιβλιογραφία:

1. Ferguson, C. (1959). Diglossia. *Word* (15), 325–340.
2. Ioannidou, E., Karatsareas, P., Lytra, V. & Tsiplakou, S. (2020). Why and how to integrate non-standard linguistic varieties into education. *Languages, Society & Policy*. <https://doi.org/XXX>
3. Kontonourki, S., & Ioannidou, E. (2013). Κριτικός γραμματισμός στο κυπριακό σχολείο: Απόψεις, πρακτικές και στάσεις εκπαιδευτικών. *Preschool and Primary Education, 1*, 82–107. <https://doi.org/10.12681/rpej.50>
4. Ιωαννίδου, Ε. (2017). Ο λόγος της σχολικής τάξης ως κειμενικό είδος. *Παιδαγωγός: Συλλογικός τόμος με μελέτες προς τιμή της Καθηγήτριας Μαίρης Κουτσελίνη*, 157-183.
5. Ξένης, Γ. (2013, Αυγούστου 29). Γιατί πρέπει να καταργηθεί το ισχύον αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών για τη νέα ελληνική γλώσσα. *ΠαιδείαNews*. <https://paideia-news.com/giati-prepei-na-katargithe-to-isxyon-analytiko-programma-spydon-gia-ti-nea-elliniki-glossa9066c>
6. Τσιπλάκου, Σ. (2007) Γλωσσική ποικιλία και κριτικός εγγραμματισμός: Συσχετισμοί και παιδαγωγικές προεκτάσεις. Ματσαγγούρας, Η. Γ. (επιμ.) *Σχολικός Εγγραμματισμός: Λειτουργικός, Κριτικός και Επιστημονικός*. Αθήνα: Γρηγόρης, 466-511.
7. Υπουργείο Παιδείας & Πολιτισμού. (2010). *Πρόγραμμα Σπουδών Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου-Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων.

ΥΔΚ 821.14'06-312.6(043)=14'06

Οξάνα Νοβίτσκα,

υπ. διδ., αναπλ. καθηγήτρια του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας

Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΟΥΤΖΑΝ-ΜΑΡΤΙΝΕΓΚΟΥ ΩΣ ΠΡΩΤΟ ΓΝΗΣΙΟ ΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΙΔΟΥΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Η *Αυτοβιογραφία* της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου (1801-1832) προβάλλεται ως ένα έργο εξαιρετικό, ξεχωριστό για την εποχή του και αποτελεί, σύμφωνα με τον Κ.Θ. Δημαρά «[...] σπάνιας ποιότητας λογοτεχνικό κείμενο, ένα από τα πιο αγνά στολίσματα της νέας ελληνικής λογοτεχνίας» [4, σ. 217].

Γιατί, όμως, τα τόσο απλά πράγματα που μας διηγείται η Ελισάβετ, τα μικρά κοριτσιίστικα προβλήματά της, η αγωνία της να μορφωθεί, το καμάρι της για τα γραφτά της, το πάθος της για πιο στοιχειώδη ελευθερία, η ψυχική της αφέλεια γίνονται τόσο συναρπαστικά στις σελίδες του έργου της, σαν περιπετειώδη περιστατικά; Τι είναι αυτό που κάνει την *Αυτοβιογραφία* της τόσο τερπνή και γλυκύτατη;

Σοβαρό στοιχείο στην επιτυχία της Ελισάβετ είναι η θέλησή της στην παρουσίαση αποκλειστικά πραγματικών γεγονότων. Θέλει να είναι ένας λόγος αλήθειας, γι' αυτό μέσα στο κείμενο παρατηρούνται οι αναφορές σε ιστορικά γεγονότα, οι περιγραφές φυσικών καταστροφών, μα και οι περιγραφές των επιστολών της που

απευθύνονται στους συγκεκριμένους ανθρώπους. Επιπλέον, ξεχωρίζεται ένας ανεπιτήδευτος, αθώς έως και αφελής αυτοαναπαραστατικός λόγος της κοπέλας, η οποία μαθαίνει να γράφει, έχει την αγωνία για τη σωστή χρήση της γλώσσας και η οποία δεν έχει φτάσει ακόμη στο σημείο να αισθάνεται τόσο άνετα γράφοντας, ώστε να αφηθεί στα τεχνάσματα της μυθοπλασίας.

Μαζί με την ευθύτητα, στη γοητεία της *Αυτοβιογραφίας* συντελεί αποφασιστικά η γνήσια αίσθησή της με την καταπληκτική της αμεσότητα. Ανάμεσα στα πράγματα που της περιβάλλουν, σ' αυτά που της συμβαίνουν και στις λέξεις, στις φράσεις που μεταχειρίζεται για να τα εκφράσει δεν μεσολαβεί τίποτα. Στο κείμενο οι λέξεις ξανακερδίζουν τον εαυτό τους, την πραγματική τους σημασία, η γλώσσα ξεγυμνώνεται από το φιλολογικό της κορσέ. Να τι γράφει ο Κ. Πορφύρης στον «Επίλογο» του βιβλίου: «*Αφέλεια και απλότητα, συναισθηματισμό και αυθορμητισμό, δραματικότητα και λυρισμό. Το γράψιμο της Ελισάβετ είναι γλυκό, απαλό, βελούδινο. Είναι στιγμές που γίνεται αέρινο ποίημα. Πολλές φορές έχει μια συναρπαστική δύναμη, ένα δραματικό λαχάνιασμα που αρπάζει και παρασέρνει τον αναγνώστη στο τρέξιμό του*» [6, σ. 18].

Σε συνέπεια, και η γλώσσα της *Αυτοβιογραφίας* συμπεριλαμβάνεται στα λογοτεχνικά προτερήματα του κειμένου. Η γλώσσα είναι απλή, έχει τη γοητευτική αφέλεια των *Απομνημονευμάτων* του Μακρυγιάννη με κάποια, όμως, σοβαρότερη λόγια επίδραση. Η σκληράδα της αδιαμόρφωτης δημοτικής της που έχει αρκετές προσμίξεις της καθαρεύουσας αλλά και της ιταλικής και γαλλικής σύνταξης, είναι φυσική, με την έννοια ότι δεν είναι συνειδητή επιτήδευση αλλά μοιραία συνέπεια της εποχής. Αυτή η τραχύτητα της δίνει, ωστόσο, μια ιδιαίτερη φυσιγνωμία. Ίσως, και το εφτανησιώτικο μουσικό αισθητήριο να βοηθάει στην αυθόρμητη κατανομή του τονισμού, στη σύνθεση φωνηέντων και συμφώνων και στην επίτευξη συνηχήσεων, που φέρνουν μελωδικό αποτέλεσμα.

Άλλο ένα στοιχείο που πρέπει να συνυπολογίσουμε στην εκτίμηση του λογοτεχνικού χαρακτήρα της *Αυτοβιογραφίας* είναι ότι αυτή αποτελεί ένα κείμενο γραμμένο από γυναίκα. Όμως, η θηλυκή ταυτότητα της Ελισάβετ δεν προσδιορίζεται από ένστικτα, ούτε από συναισθήματα όπως του έρωτα, ούτε από τη διεκδίκηση της θεώρησης του σώματος ως μέσου γνωριμίας και καθορισμού του κόσμου, αλλά από τους περιορισμούς και τα εμπόδια που μπαίνουν γενικά στο φύλο της και από τις αντίστοιχες προσπάθειες υπέρβασής τους. Η αφήγησή της εστιάζεται σε γυναικείους χαρακτήρες (της ίδιας της Ελισάβετ, της μητέρας της και της αδελφής της) και σε τρόπους ζωής γυναικών.

Μεγάλο ενδιαφέρον αποτελούν και οι ιδέες που ξεπηδούν από τις σελίδες της *Αυτοβιογραφίας*. Παρά το γεγονός, ότι δεν είναι εντελώς αποκρυσταλλωμένες, αντανακλώντας τις αντιμαχόμενες επιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντός της, των δασκάλων της, της τάξης της και της εποχής της, ξεκαθαρίζονται σημαντικές προοδευτικές. Έτσι, ανάμεσά τους συγκαταλέγονται οι ιδέες που φανερώνουν την επίδραση του Γαλλικού Διαφωτισμού. Στην *Αυτοβιογραφία* η Ελισάβετ επανειλημμένα μιλάει για την «ανθρώπινη εταιρία» που αποτελεί την απήχηση της διδασκαλίας του «Κοινωνικού Συμβολαίου» του J.J. Rousseau, αλλά και για τη θέση που δίνει στον Ορθό Λόγο, μέσω του οποίου ο άνθρωπος πρέπει να κυριαρχεί πάνω στα πάθη του και να γίνεται ενάρετος. Μεγάλη σημασία αποδίδει επίσης και στην αρετή της χριστιανικής ηθικής.

Οι πιο προοδευτικές και ξεκάθαρες, όμως, ιδέες της Ελισάβετ, τις οποίες αυτή έχει συνειδητοποιήσει και τις οποίες διακηρύχνει, είναι εκείνες που αναφέρονται στη σκλαβιά της γυναίκας, στα δικαιώματά της και στη θέση της στην κοινωνία. Σε μια

εποχή, σε μια κοινωνία και προπάντων σ' ένα σπίτι, στο πατρικό της, η γυναίκα αυτή, καταδικασμένη να ζει στο σκοτάδι της σκλαβιάς, σηκώνει τη σημαία της ανταρσίας, ζητάει τα δικαιώματά της, φωνάζει, διαμαρτύρεται και αγωνίζεται να ελευθερωθεί. Συγκρούεται όχι μόνο με το οικογενειακό της περιβάλλον, με τον κοινωνικό περίγυρο των αριστοκρατών της Ζακύνθου, αλλά και με ένα ισχυρό ανδροκεντρικό στερεότυπο της ιδανικής γυναίκας - «γυναίκας ως οικιακής μοναχής» [1, σ. 44], το οποίο κυριαρχεί σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Οι ιδέες αυτές την δίνουν τη θέση του προοδευτικού διανοουμένου, διαφωτιστή και κήρυκα των δικαιωμάτων του ατόμου και την ανεβάζουν στο ύψος του προδρόμου του αγώνα για το ξεσκλάβωμα της γυναίκας. Την κάνουν μια «ηρωίδα ιψενική» [5, σ. 36], σύμφωνα με τον Γρ. Ξενόπουλο.

Καταδικάζοντας την καταπιεσμένη και αδικημένη θέση της γυναίκας στη σύγχρονή της επτανησιακή κοινωνία, καθώς και τον ασήμαντο ρόλο της που καλείται να παίξει στο εσωτερικό της οικογένειας, η Ελισάβετ γίνεται πρώτη Ελληνίδα Φεμινίστρια και με το έργο της, την *Αυτοβιογραφία*, ανήκει στην ιστορία της ελληνικής φεμινιστικής σκέψης [3, σ. 501]. Ο φιλελεύθερος χαρακτήρας της φεμινιστικής της σκέψης, σύμφωνα με τον οποίον η μοναδικότητα του προσώπου βρίσκεται στη λογική ικανότητά του, την φέρνει αρκετά κοντά στην Αγγλίδα πρωτεργάτρια του φιλελεύθερου φεμινισμού Mary Wollstonecraft (1759-1799), η οποία με τον έργο της *A Vindication of the Rights of Woman* (1792) θέλησε να δείξει πόσο η ευημερία έβλαψε τις γυναίκες της αστικής τάξης του 18^{ου} αιώνα, συγκρίνοντας αυτές με διακοσμητικά πτηνά κλεισμένα σε κλουβί: «[...] για να αποτελεί μέλος της αστικής τάξης μια γυναίκα [...] πρέπει να θυσιάσει την υγεία, την ελευθερία και την αρετή της» [1, σ. 51].

Η συγγραφική δραστηριότητα της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου, λοιπόν, αποτελεί μια περίπτωση ξεχωριστή. Ξεχωριστή για το εύρος και την ειδολογική ποικιλία του έργου της, ξεχωριστή για τις συνθήκες μέσα στις οποίες δημιουργήθηκε το έργο αυτό, ξεχωριστή για την *Αυτοβιογραφία* της, που αποτελεί το πρώτο γνήσιο δείγμα γραφής τόσο του γυναικείου όσο και του αυτοβιογραφικού λόγου στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στον ελλαδικό χώρο.

Λίτερατυρα:

1. Αθανασόπουλος Β. Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου, *Αυτοβιογραφία* / Β. Αθανασόπουλος. – Αθήνα: Ωκεανίδα, 1997. - Σ. 44, 51.
2. Αθανασόπουλος Β. Οι φωνές της ζωής της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου / Β. Αθανασόπουλος // Περίπλους. - Τχ. 51. – 2002. - Σ. 43-57.
3. Abrams M.H. Λεξικό λογοτεχνικών όρων / M.H. Abrams. – Αθήνα: Πατάκης, 2009. - Σ. 501.
4. Δημαράς Κ.Θ. Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας / Κ.Θ. Δημαράς. – Αθήνα: Ίκαρος, 1985. - Σ. 217.
5. Ξενόπουλος Γρ. Ελισάβετ Μουτσάν-Μαρτινέγκου / Γρ. Ξενόπουλος // Νέα Ζωή. - Τχ. 12. – 1924. – Σ. 36.
6. Πορφύρης Κ. Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου (1801-1832), *Αυτοβιογραφία* / Κ. Πορφύρης. – Αθήνα: Διγενής, 1956. - Σ. 18.
7. Ραυτόπουλος Μ. Ελισάβετ Μουτσάν-Μαρτινέγκου: *Αυτοβιογραφία* / Μ. Ραυτόπουλος // Επιθεώρηση Τέχνης. - Τ. Δ'. – 1956. – Σ. 155-157.

УДК 371.134(025)

Поклад Т.М.

в.о. зав. кафедри, асистент кафедри романо-германської філології

Мараховська Н.В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри романо-германської філології

Ципоренко Л.Д.

старший викладач кафедри романо-германської філології

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ КУЛЬТУРОВІДПОВІДНОГО СЕРЕДОВИЩА У НАВЧАННІ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У науковій літературі поняття «культуровідповідне середовище» визначено як «динамічна культуровідповідна освітня система умов і впливів для розкриття та прояву творчої природи особистості» [5, с. 45-46]. Особливого значення набуває створення культуровідповідного середовища на базі закладу вищої освіти, оскільки остання «повинна стати невід'ємним компонентом культури особистості. Неможливо зрозуміти будову, характер функціонування та розвиток професійних і наукових знань, якщо не враховувати їхнього включення у широкий культурний аспект» [3, с. 76].

Відомо, що процес засвоєння іноземної мови є нерозривно пов'язаним із зануренням у культуру країни, мова якої вивчається. Створення культуровідповідного середовища у навчанні італійської мови в закладі вищої освіти передбачає реалізацію наступних організаційно-методичних умов:

1. Усвідомлення здобувачами вищої освіти сутності поняття «культура», її ролі у вивченні іноземних мов, необхідності побудови власної траєкторії в культурі через конструювання асоціативних порівнянь. Наприклад, студентам на занятті з навчальної дисципліни «Друга іноземна мова (італійська)» надаються символічні образи для визначення культури (див. рис. 1) та пропонується обговорити наступні питання:

- *У чому полягає схожість між образом, що перед вами, та культурою?*
- *Як обізнаність із культурою країни, мова якої вивчається, допомагає подолати бар'єри в міжкультурному спілкуванні (поясніть, посилаючись на певний образ)?*
- *Як кожний образ культури може бути пов'язаним із вами і вашою метою вивчення італійської мови?*

2. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності та аналітичного мислення здобувачів вищої освіти через художній аналіз творів італійського мистецтва. Розглянемо, як працювати на занятті з картинами італійських митців, наприклад, Caravaggio «I Bari» (1594), Umberto Boccioni «La città che sale» (1910-11), Fortunato Depero «Grattacielo e Tunnel» (1930) тощо. Для реалізації даної організаційно-методичної умови адаптовано методичку «Artful Thinking», розроблену педагогами Гарвардського університету США, сутність якої полягає в «оцінюванні мистецтва для опанування спеціальних мисленневих умінь з метою вдумливого навчання» [6]. Студентам пропонується проаналізувати картину, не повідомляючи ані її назву, ані автора. У процесі роботи з картиною розвиваються не тільки комунікативні уміння, а й уміння спостереження та опису, міркування, виявлення різних точок зору, порівняння та встановлення зв'язків.

Наведемо приклад деяких завдань:

1. Упродовж 30 секунд подивіться на картину. Назвіть 3 деталі, які запам'ятали.

2. Знову подивіться на картину впродовж 30 секунд. Назвіть ще 5 деталей, які запам'ятали.

3. Які кольори / фігури / лінії ви бачите?

4. З яких елементів складається картина? Які між ними зв'язки?

5. Чи є ця картина початком, серединою чи кінцем історії?

• Якщо вона є початком історії, що може статися далі?

• Якщо вона є серединою історії, що могло статися раніше? Що може статися далі?

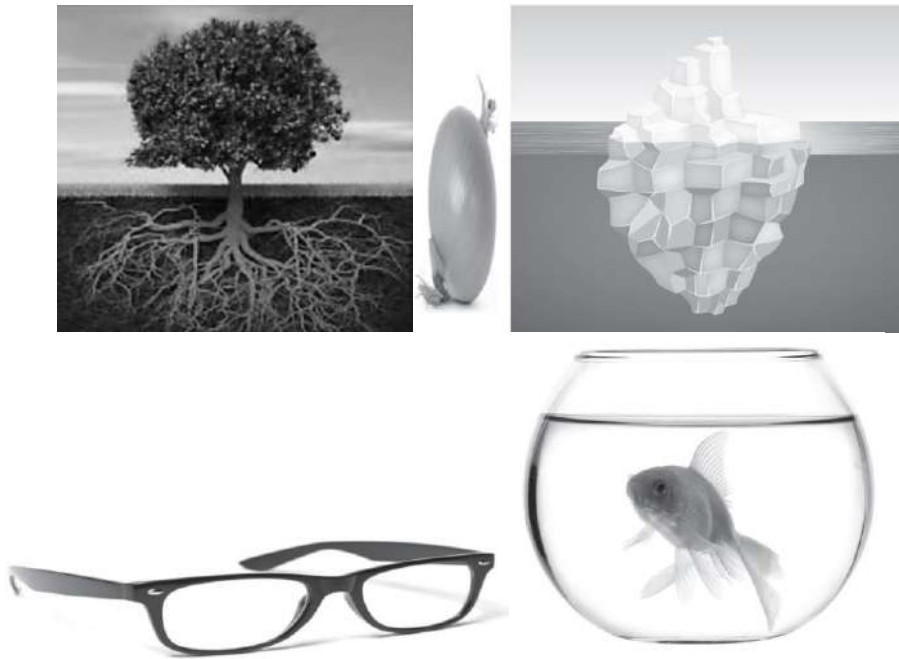
• Якщо це кінець історії, про що вона була?

6. Як ця картина є пов'язаною із культурою Італії? Чи відбиває вона конкретну культурно-історичну епоху?

Після аналізу картини студентам повідомляється її назва, автор, історія написання тощо, й метою наступного етапу заняття є порівняти свої враження й спостереження з авторським задумом, ідейним змістом цього твору.

3. Формування позитивного ставлення до іншомовної культури через її інтеграцію із рідною, встановлення кросс-культурних та інтермедіальних зв'язків. Слушною є думка Т. Дорошенко про доцільність формування особистісних смислів не лише в межах монохудожнього простору, але і в контексті інтеграції, взаємопроникнення різних видів художньої діяльності, їх взаємозв'язків та активної взаємодії [1, с. 70]. Особливий інтерес для нашого дослідження та організації навчання італійської мови становить наукова праця В. Просалової, в якій авторка розглядає зв'язок між картиною «Мадонна» Рафаеля та творами українських поетів: І. Франка («Сікстинська Мадонна»), П. Тичини («Скорбна мати»), М. Рильського («Сікстинська Мадонна»), Є. Маланюка («Земна мадонна»), Ю. Клена («Божа мати»), Б. І. Антонича («Велика гармонія») тощо. Дослідниця слушно зауважує, що автори по-різному відтворюють шедевр італійського Відродження: І. Франко акцентує її божественну і водночас загальнолюдську сутність; нетлінність краси; М. Рильський – «великий смуток», зумовлений знанням майбутнього свого Сина; П. Тичина – антигуманний характер доби; Б. І. Антонич – велич її жертви заради людей; Є. Маланюк – земну сутність тощо [4, с. 50-51]. Завданням здобувачів є визначити засоби передачі концептуальної ідеї картини кожним поетом у творі, проаналізувати авторські інтерпретації.

Таким чином, у дослідженні обґрунтовано організаційно-методичні умови створення культуровідповідного середовища в навчанні італійської мови здобувачів вищої освіти, а саме: 1) усвідомлення сутності поняття «культура», її ролі у вивченні іноземних мов, необхідності побудови власної траєкторії в культурі через конструювання асоціативних порівнянь; 2) розвиток іншомовної комунікативної компетентності та аналітичного мислення через художній аналіз творів італійського мистецтва; 3) формування позитивного ставлення до іншомовної культури через її інтеграцію із рідною, встановлення кросс-культурних та інтермедіальних зв'язків. Перспективами подальших досліджень є експериментальна перевірка ефективності зазначених вище умов в освітньому процесі Маріупольського державного університету.

Рис. 1. Образи-символи культури
Джерело [2, с. 7; 7, с. 65-68]

Література:

1. Дорошенко Т. В. Інтеграційні процеси в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ загальної музичної освіти учнів. *Вісник Чернігівськ. нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. 2015. № 132. С. 70-75. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=2408
2. Основи міжкультурної комунікації : методичні рекомендації до практичних завдань для студентів спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» першого (бакалаврського) рівня / уклад. Л. А. Євдокімова-Лисогор. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 29 с.
3. Нікольченко Ю. М. Взаємодія вищої освіти і культури в умовах глобалізації: проблеми і перспективи. *Національні культури у глобалізованому світі* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф., м. Київ, 6–7 квітня 2017 р. С. 75-78.
4. Просалова В. Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу. *Філологічні семінари*. 2013. Вип. 16. С. 46-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_8
5. Семенова Р. О. Концептуальні основи побудови освітнього середовища для обдарованих дітей та молоді у вітчизняній науці. *Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості* : монографія / за ред. Р. О. Семенової. Київ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. С. 23-51.
6. Artful Thinking. Project Zero / Harvard Graduate School of Education : веб-сайт. URL: <http://pz.harvard.edu/projects/artful-thinking> (дата звернення: 22.11.2022).
7. Building Cultural Competence: Innovative Activities and Models / Eds. D. K. Deardorff, K. Berardo. Sterling, VA : Stylus Publishing, LLC. 2012. 400 p.

УДК 316.772

Трифорова Г.В.,

к. н. соц. ком., декан факультету іноземних мов, доцент кафедри романо-германської філології.

КІНОМИСТЕЦТВО ТА ПРОПАГАНДА: ІТАЛІЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА СУЧАСНІ РЕСУРСИ ДЛЯ ІДЕОЛОГІЧНОГО ВТРУЧАННЯ

Сучасні інформаційні та комунікаційні технології змінюють форми комунікації держави з суспільством. Ці форми, спрямовані на утримання картини світу, спираються на візуальні естетичні форми, які є більш емоційними, фоновими. Розуміння та сприйняття світу звужується до образного рівня. За таких умов візуальне мистецтво, а особливо кіномистецтво, стає потужним ресурсом для м'якого інформаційного втручання, ховаючи ідеологію, і не говорячи про справжні цілі образів, які транслуються. Візуальне мистецтво з його сучасними технологічними можливостями створює, свого роду, естетичний фон для держави, яка просуває певні образи, загрози, страхи, шляхи порятунку тощо – іншими словами стереотипи, міфи, які вкарбовуються в масову свідомість. Такі стратегії Г. Г. Почепцов слушно називає естетичним програмуванням поведінки.

В Італії в період з 1936 – 1943 рр. на екрани кінотеатрів випустили низку картин, які згодом отримали назву «кіно білих телефонів», тому що у фільмах з'являлись білі апарати, які вважались символом соціального благополуччя та високого статусу. Ці кінокартини належали до комедійного жанру та засуджували подружню зраду, розлучення, просували сімейні цінності, образи високої якості життя, створювали позитивний імідж італійського виробництва, сучасну промислово розвинену країну, транслували надію на щасливе майбутнє.

Насправді кінематографічні образи були невідповідними до реального життя. Змальоване соціальне благополуччя контрастувало з бідністю в країні. Більшість населення залишалось неписьменним. Загальний оптимістичний тон кінокартин розходився з реаліями фашистської диктатури в Італії. Проте фашистський режим продовжував виробництво цих картин до 1943 року, до свого фактичного падіння. Фільми «білих телефонів» повинні були мати вплив на появу у населення позитивних емоційних реакцій, звужувати розуміння світу до тих образів, які змальовувались та передавались, відволікати від реальності, створювати ілюзорний щасливий світ. Італія змальовувалась як країна, в якій комфортно, безпечно і приємно жити: чисті вулиці, працюючий зручний громадський транспорт, усміхнене й щасливе оточення. Фашистська влада прагнула утримувати у свідомості суспільства потрібну картину світу. Це полегшувало процеси соціального управління, а кіно стало їх м'яким ресурсом, створювало міфи, потрібні державі, за допомогою яких легко маніпулювати та управляти масовою свідомістю: країна, молодь, щастя, робота, майбутнє. Ці кінофільми створювали візуальну картину країні, в якій хотілося жити, образ якої навіювали населенню. Країна і життя в ній повинні були бути привабливими.

Кінокартини «білих телефонів», такі як: «Особистий секретар Г. Алессандріні (La segreteria privata, 1931 р.), «Які негідники чоловіки» М. Камеріні (Gli uomini che mascalzoni, 1932 р.), «Розшукується модель» Е. У. Емо (Cercasi modella, 1933 р.), «Ніч з тобою» Ф. Б'янчіні та Е. У. Емо (Una notte con te, 1932 р.) тощо свідомо конструювали потрібні образи для фашистської диктатури. Ці

кінокартини матеріалізували благополучне життя за допомогою білих телефонних апаратів – відбулось утворення привабливого символу.

Пропагандистське кіно не зазнавало критики під захистом фашистської диктатури і не провокувало дискусій та діалогів. Світ конструювався штучно, до аудиторії допускали образи, які підтверджували фашистську картину світу. Поганий стан речей у реальності повинен був бути прихований хорошим, але теоретично, образно, вигадано, щоб суспільство шукало шляхів переходу і підтримувало владу. Таким, чином відбувалась заміна правди брехнею.

Сучасне кіно не штучно змальовує, а майстерно фокусує увагу глядача на потрібному об'єкті, поведінці тощо. Маючи, на перший погляд розважальний характер, кіномистецтво сучасності належить до м'яких, прихованих, видів інформаційного втручання та впливу. Сучасне кіно створює моделі поведінки, часто спрощуючи контексти, звужуючи багатство палітри кольорів та ідей.

Література:

1. Почепцов Г. Пропаганда 2.0. Харьков: Фолио. 2018, 796 с.
2. Costa A. *Generi, figure, film del passato e del presente*. Bologna: Il Mulino. 2013, 129 p.

**СЕКЦІЯ
МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У КРОС-КУЛЬТУРНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ**

УДК 81.1.111'42

Гайдук Н.А.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної філології

Хоровець В.Є.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної філології

**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАДИСКУРСУ ТА
ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕКЛАДУ МАСМЕДІЙНОГО ТЕКСТУ**

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття система як світових, так і вітчизняних засобів масової інформації у зв'язку із динамічним розвитком інформаційно-комунікаційних мережевих технологій зазнала значних змін. Закріпилася роль масмедіа у формуванні масової свідомості соціуму та основних складників людської свідомості, таких, як світогляд, моральні, культурні, політичні, релігійні настанови особистості. З огляду на це спостерігаємо активізацію цікавості мовознавців до основних питань текстотворення у масмедійному дискурсі, що обумовлює актуальність запропонованої розвідки.

Феномен масмедійного дискурсу є предметом досліджень таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Т. Добросклонська, Г. Євсєєва, В. Карасик, М. Жовтобрюх, А. Коваль, Є. Кожемякіна, Л. Кудрявцева, А. Полонський, О. Пономарів, О. Селіванова, О. Чередниченко, А. Bell, A. Durant, M. Lambrou, інші. Вважається, що масмедійний дискурс відображає і особливості історичної епохи, і культурні відмінності певного народу чи етнічної спільноти, суспільне та політичне життя у синхронічному зрізі, а, отже, у сучасних лінгвістичних дослідженнях вивчення комунікативних функцій мови масмедіа виступає на передній план і зумовлює актуалізацію всебічних досліджень з цього приводу. Основною метою дослідження є висвітлення лінгвістичних та лінгвостилістичних особливостей текстів масмедійного дискурсу з позиції шляхів виникнення в них специфічної лексики та способів її перекладу.

Поняття масового медійного дискурсу є об'ємним, тому у рамках дослідження буде розглядатися лише один шар медійних текстів – найбільш розповсюджений – тексти новин. Новинний дискурс – пишуть Ю. Волощук та Н. Жмаєва – «є різновидом медіа-дискурсу, який в найзагальнішому вигляді являє собою сукупність процесів і продуктів мовленнєвої діяльності у сфері масової комунікації в усьому багатстві і складності їх взаємодії... дискретною одиницею новинного дискурсу є новинний текст, що відображає процес і результат мовленнєвої діяльності» [1, с. 166].

Завдяки бурхливому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, користувачі глобальної мережі мають змогу у будь-який час за допомогою доступу із комп'ютера, планшета чи смартфона зайти на сайт новин найвіддаленішої із країн світу і знайти інформацію, яка буде відповідати саме їх інтересам. Проте машинні переклади, наприклад, за допомогою автоматичних сервісів Google наразі не відрізняються принциповою точністю та досконалістю. Так, за допомогою такого машинного перекладу можна зрозуміти, про що йдеться мова у знайденому матеріалі, але ж медійні тексти далеко не обмежуються лише

функцією повідомлення нової інформації, перш за все, медіа повинні забезпечувати виконання свого основного комунікативного завдання, а саме – функції впливу на реципієнта. В. Карлова виділяє наступні функції медійного тексту: 1) комунікативна – спостереження за подіями і формування суспільної думки стосовно їх сутності; 2) інформаційна – збирання, редагування, коментування та поширення інформації; 3) ретрансляційна – відтворення певного способу життя з відповідним набором політичних, духовних, соціальних цінностей [2]. Задля привернення уваги читача, спонукання до якихось дій чи переконання у чомусь, фахівці зі створення медійного контенту удаються до найрізноманітніших способів впливу. У передмові до свого дослідження «Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості» В. Карлова зазначає, що ЗМІ у сучасному світі мають велику суспільну важливість, масовість та доступність і саме тому мають змогу керувати духовними, світоглядними та іншими важливими процесами, що відбуваються у суспільстві. «Здатність швидко охоплювати широкі аудиторії дає можливість сучасним масмедіа змінювати традиційну систему духовного виробництва в певному напрямі, з приводу чого в розвинутих суспільно-політичних системах панує теза, що той, хто володіє засобами масової інформації, володіє громадською думкою» [2] – пише дослідниця.

Отже, журналісти та автори медійних текстів створюють у своєму контенті певні оцінки явищ та фактів, що активно впроваджуються у масову свідомість задля досягнення впливу на неї. Завдання буде вважатися виконаним стовідсотково, якщо реципієнти такого медійного контенту сформулюють власну думку, що буде співпадати із масовою і – більше того, – вважати, що самі дійшли цієї думки. Такі оцінки явищ та фактів, як правило, несуть у собі світоглядну орієнтацію, тобто спрямовані на формування певної системи цінностей. Така функція журналістики передбачає високий рівень відповідальності журналіста, і тому особливого значення набувають вимоги до професіоналізму журналістської діяльності [2].

Але повернімося до проблем автоматизованого перекладу. Чи здатен навіть найпотужніший комп'ютер розпізнати оцінні доміканти, закладені у текст журналістом? Певно, що не здатен, і саме тому роль комунікативно адекватного та еквівалентного перекладу зарубіжних, зокрема, англомовних джерел засобів масової інформації значно зростає, особливо, якщо мова йдеться про новини із розділів політики, громадськості, науки, культури, економічних відносин, геополітики, фінансів, тощо. Переклад повинен бути максимально функціонально точним, без значних відхилень від ідей оригінального тексту і при цьому зрозумілим та легким для сприйняття зі стилістичної точки зору.

Основною характеристикою новинного тексту Ю. Волощук та Н. Жмаєва вважають функціональний потенціал переконання читача в достовірності наданої інформації [1, с. 167]. Л. Дускаєва, досліджуючи принципи типології мовленнєвих медійних жанрів, пише: «емоційний вплив новинних текстів полягає... в підкресленні достовірності повідомлення і підтримці інтересу до нього, тому їм властива фактологічність викладу, строгість і точність, витриманість і лаконічність мови [3, с. 131]. Тексти характеризуються об'єктивністю викладу, «ослаблений вираз авторського «я», відкриті оцінки належать не журналісту, а найчастіше вкладаються в уста учасників політичного процесу, зазвичай, в повідомленні слабо виражене емоційне начало....автор уточнює, доповнює і

акцентує комунікативно значущі відрізки тексту для попередження можливих сумнівів у достовірності сказаного або непорозумінні [3, с. 131].

Тож, серед лінгвістичних особливостей медійних текстів, які слід враховувати при перекладі, першочергово, спираючись на класифікацію Ю. Волощук та Н. Жмаєвої [1], відзначимо наступні: об'єктивізація фактів та прагнення до повноти передачі нової інформації; високий ступінь стандартизації при використанні політичної, громадської, наукової, економічної, фінансової лексики; наявність відомих реалій суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного життя соціуму; значна функціональна роль заголовку, побудованого на відомих цитатах та крилатих фразах, ідіоматичних виразах, грі слів, тощо; відсутність прямого звернення до читача та яскраво вираженої оцінної лексики (наголошуємо ще раз, що медійний текст несе у собі суспільну чи політичну думку та оцінку певних явищ та фактів життя, але ця оцінка не повинна буди нав'язаною читачеві); відсутність ненормативної, сленгової чи яскравої розмовної лексики (наявність таких слів у медійних текстах, як правило, свідчить про невисокий авторитет видань, які можна віднести до т. зв. «жовтої преси»); рухливість та консервативність у мовних засобах одночасно.

Медійний текст можна вважати комунікаційним концентром окремого суспільства або навіть людства у цілому у зрізі певної історичної епохи, що достеменно відображає не лише важливі у певний проміжок часу суспільно-політичні події, але й культурні відмінності певного народу чи етнічної спільноти у синхронічному зрізі, тож, будь-який медійний текст характеризується наявністю великої кількості суспільно-політичної лексики. Нами було виявлено, що уся словотвірна номінація суспільно-політичних термінів базується на таких способах словотвору як, *афіксація, словоскладання та скорочення*. Серед способів перекладу власних назв, які часто зустрічаються у медійному тексті, виділяємо транскрипцію, транслітерацію; окрім того, наголосимо на необхідності послівного перекладу кожної із частин скороченого слова при перекладі скорочень та аббревіатур. Також відзначимо, що для заголовків журналу притаманні прості синтаксичні конструкції, проте тексти новин, навпаки, характеризуються розгорнутими реченнями, з частими лексичними повторами (наявні акценти задля концентрації на тому чи іншому явищі, події, людині тощо).

Література:

1. Волощук Ю., Жмаєва Н. Специфіка перекладу англомовних новинних текстів українською мовою (на матеріалі новинних текстів ОБСЄ). Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2020. № 31. С. 164 – 181.
2. Карлова В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm> (дата звернення 17.11.2022).
3. Дускаєва Л. Р. Принципи типології газетних мовленнєвих жанрів: Мова сучасної публіцистики. URL: <https://www.studentlibrary.ru/en/doc/ISBN9785893497434-SCN0008.html> (дата звернення 15.10.2022).
4. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю.А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 228 с
5. Журнал The Economist. URL: <https://www.economist.com/> (дата звернення 17.12.2021).

6. Микоян А. С. Проблеми перекладу текстів ЗМІ. 2008. URL: <http://evartist.narod.ru/text12/12.htm> (дата звернення 17.11.2022).

УДК 811. 161. 2'373.46:069

Гусєва О.І.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної філології

ОНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ МОВИ: РІЗНОСПРЯМОВАНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Суттєві зміни лексики слов'янських мов визначили два різні і одночасно взаємопов'язані процеси. З одного боку, це запозичення англійської лексики, або іншомовний потоп, що стався на рубежі століть, і торкнувся всіх сфер життя суспільства. Крім того, це рішуче освоєння мовою нових віртуальних просторів. Останній процес повною мірою зачепив і англійську мову. Однак вона використовує власні ресурси для найменування "віртуальних" понять.

У оновленні лексичного складу мови можна спостерігати деякі різноспрямовані тенденції. До них відносяться спрощення та ускладнення знака, втрата мотивованості знака при запозиченні (демотивація) та її відновлення у процесі функціонування, освоєння мовою нових віртуальних просторів та вихід віртуальної лексики «в реал». І нарешті, свободі вживання слова протистоять спроби регламентування слововживання.

Нові віртуальні простори стали справжнім клондайком для мови. Активізується процес номінації, задіюється весь словотвірний інструментарій мови. Це і запозичення, і підключення власних ресурсів – словотворення та розвиток багатозначності. І це стилістична диференціація лексики. А у сфері наукової мови це процес, у якому професіоналізми, сленгізми змагаються з термінами.

Зміни в лексичній системі мови-реципієнта можна розглядати в термінах причин та наслідків. Так, ми спостерігаємо такі наслідки процесу запозичення англіцизмів, як втрата та відновлення мотивованості знака, семантичний розвиток слова в мові-реципієнті, поповнення та поява нових синонімічних рядів, звуження значення споконвічних слів під впливом запозичень-дублетів тощо. Ще одним наслідком запозичення дублетних найменувань стає архаїзація лексики мови-реципієнта.

За аналогією з тим, як застарілі слова поділяють на архаїзми та історизми, слід розрізняти два види запозичень-неологізмів. Це неологізми у буквальному значенні слова, такі слова іммігрують разом із предметами номінації. Це наслідок впливу на мову референтного середовища, його оновлення. Такі запозичення поповнюють лексику.

Другий вид запозичень обумовлює перейменування, і мотивація запозичення тут інша. Прямим наслідком повсюдного використання англіцизму замість вже існуючого слова стає архаїзація останнього. Нова хвиля запозичень стає причиною архаїзації запозичень минулих років. До таких забутих імен відноситься, наприклад, слово «абрис» (силует, малюнок, контур предмета, лінія, що показує форму якогось об'єкта), частота вживання якого становить 86 разів на 300 млн. слів. У той самий час це слово, внаслідок розвитку багатозначності,

може бути прикладом деархаїзації. Абрис – загальна характеристика явищ, осіб, огляд подій: *Абрис міжнародних подій*.

На периферії змін можна відзначити приватні, але по-своєму значущі явища, такі як фонетизація письмового мовлення в інтернет-спілкуванні, а також рідкісні ще, але знакові випадки виходу віртуальної лексики до «реалу» – використання найменувань комп'ютерної сфери для позначення явищ зовнішнього світу. Ці та інші явища, пов'язані з «цифровізацією мовного спілкування», ще належить дослідити та осмислити.

Література:

1. Паршин П. Б. Теоретические перевороты и методологический мятеж в лингвистике XX века. *Вопросы языкознания*. 1996. №2. С. 20–54.

2. Пфандль Х. О силе и бессилии пуризма. Англицизмы и интернационализмы и их возможные альтернативы (на материале русского, словенского и хорватского языков). *Вопросы языкознания*. 2003. №6. С. 108–122.

УДК 378:81'243

Ніколаєнко В.В.

старший викладач кафедри романо-германської філології

РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У сучасному розумінні **лінгвокраїнознавство** – так би мовити «парасольковий» термін. Це відгалуження мовознавства являє собою стик лінгвістики з іншими гуманітарними дисциплінами. Інтереси його простягаються у історію, географію, економіку, державний устрій, політичне й культурне життя країни, мову якої вивчають, тощо. Лінгвокраїнознавство – це вивчення мови через культуру й культури через мову.

«Повне» вивчення будь-якої мови неможливе. Мова – це живий організм, а будь-якому організмові властиво постійно змінюватися, розвиватися, адаптуватися до вимог сьогодення, набувати нових форм вираження та прощатися із застарілими. Мова перебуває в постійному розвитку, тому процес її вивчення неможливо завершити.

За таких умов модерна філософська концепція «навчання впродовж життя» (*lifelong learning*) якнайкраще підходить для тих, хто обрав мови своїм професійним кредо. В процесі вивчення іноземної мови (а також навчання іноземній мові) обидві сторони навчального процесу неодмінно стикаються з питанням володіння навичками **міжкультурної комунікації**. І це абсолютно природно, адже без знання особливостей спілкування та не маючи інформації про культуру країни, - або країн, мова яких вивчається, майже неможливо опанувати іноземну мову в достатньому ступені. Лінгвокраїнознавчі знання завжди були на вагу золота в системі загальних знань людини. У давні часи викладали класичні мови й трактували філософсько-релігійні тексти в школах винятково за допомогою культурологічних коментарів.

Наразі опанування «живих мов» також неможливе без осмислення культури та побуту країн, мови яких вивчають. У Франції в ХХ ст. долучення студентів до

національної культури на базі лінгвокраїнознавчого матеріалу стало обов'язковим завдяки реформі Фуше в рамках вивчення іноземних мов в університетах, а з 1950 р. циркуляром Міністерства національної освіти викладання *civilization* – *цивілізації* («національної культури») на заняттях стало обов'язковим у коледжах і ліцеях. Поняття міжкультурної комунікації ввів американський науковець Едвард Холл (*The silent language*, 1959), котрий трактує міжкультурну комунікацію як міжособистісну реакцію людей, які належать до різних культур.

Дослідженням взаємозв'язку мови і культури науковці почали займатися ще у XVII столітті (Ю. Габермас, Г. Гадамер, І. Кант, Ф. Ніцше, П. Сорокіна, І. Фіхте, З. Фройд, Ф. Шляермахер, О. Шпенглер та інші). Отже міжкультурна комунікація – це акт порозуміння або форма міжособистісного спілкування людей різних культур. Аспект міжкультурної комунікації у процесі вивчення іноземної мови дуже важливий та актуальний і сьогодні набуває прагматичного характеру. В процесі вивчення іноземної мови в центрі уваги знаходиться слово, тобто позначення певного предмета, явища, особи, діяльності, властивості тощо, яке ми зустрічаємо у повсякденному житті. Н. Г. Комлев уперше почав досліджувати культурно-історичний компонент значення слова. На думку науковця, слово відображає предмет або явище дійсності конкретної культури та формує при цьому певний асоціативний фон, який допомагає засвоювати нові лексеми та граматичні явища.

Засвоєння культурної складової іншомовної лексики – це вельми важлива умова успішного засвоєння вивченого матеріалу та, як результат, опанування іноземною мовою, що дозволить використовувати її в якості засібу комунікації в **іншомовній культурі**.

Міжкультурна компетентність – це вміння, яке ми практикуємо і яке нам потрібно, коли зустрічаємось з представниками інших культур, і оскільки в епоху глобалізації та новітніх форм комунікації воно відіграє важливу роль у житті сучасної особистості, вивчення аспектів міжкультурної комунікації є необхідною складовою процесу опанування іноземною мовою.

Література:

1. Боднар А. Я., Верещагіна Т. О. Проблема міжкультурної комунікації у викладанні іноземної мови у ВНЗ. Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2007. Т.71. С. 15-19. – 196 –

2. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова. М.: КомКнига, 2006. 192 с. 3. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К.: ВЦ «Академія», 2012. 298 с.

УДК 82–92:81’42.303

Peftieva O.F.

PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Applied Linguistics

OMISSION AS A MANIPULATIVE ELEMENT IN DIFFERENT TYPES OF DISCOURSE

Manipulation is often hidden and aimed at keeping people down. It is a special kind of influence when the manipulator causes the person to take actions that he or she does not intend. In manipulation, the person does not feel any external coercion, but it seems that he or she makes the decision and chooses the form of behaviour. Manipulation consists of skillful and imperceptible dissemination of fact juggling, lies and slander, omission of information or half-truths, and facts that are hidden or misinterpreted.

Today's discourse in the mass media is characterised by a number of manipulative features, made with the help of various lexical devices such as alliteration, rhyme, rhythm, neologisms, deictic units, euphemisms, dysphemisms, barbarisms, insulting or ridiculous paraphrases, epithets that undermine the reputation of the person or the value of the event, as well as syntactic devices such as nominalization, modality, ellipsis, inversion, to name but a few.

Although manipulation in different types of discourse is usually done through concrete words or images, it can also be done through the absence of such means, including omission. Possible synonymous terms are Half-Truth, Silenced Truth, Deletion, Misrepresentation, Reticence, and intentional or propagandistic silence. Despite the fact that these terms are synonymous, they are still different from each other. An omission is the complete omission of certain things from a text or speech. A deletion is an intentional act of not mentioning something about someone. Omissions and deletions are powerful tools. When the reporter does not mention something, it often does not even occur to the reader, and therefore is not checked. Deleting agents is a common form of sentence-level manipulation. Agent deletion is most often done through nominalization and the use of the passive voice. Omission as a manipulative element is not necessarily used in mass media discourse, but is a powerful tool in politics, advertising, and jurisprudence.

Let us consider the cases from the field of jurisprudence. The Indian Legal Service, for example, considers half-truths to be statements that are not entirely true or represent only a small part of the whole truth or contain a misleading element aimed at deceiving or misrepresenting the truth. In other words, it is a statement that is literally true but misleads by omitting an essential fact. In the case of half-truths, one is liable for fraud if he or she discloses certain information on his or her own initiative and stops halfway, and does not convey the entire information. In this case, the responsibility is to reveal the entire true facts. Mere Silence as Fraud examines cases where a party's silence results in deception of the plaintiff due to the defendant's bad faith. Silence can be deceptive in certain cases, or it can have the same effect and impact as speech itself, which conveys a crystal-clear message [2].

The next example illustrates defamation by omission or creating a false impression with true statements. In the summer of 2008, a West Virginia woman called a local television station to report that her four-year-old son had been sexually abused at

a local day care centre. That evening, a two-minute report aired, "Some serious allegations of abuse and neglect have led the state to keep a closer eye on a day care centre in Barboursville," an anchor said. The reporter continued, "A mother says she took her children out of Kim's Kids day care in Barboursville because she claims her young son was sexually abused. ... The woman says this day care abused her trust and her child."

However, the report does not mention that the alleged abuse occurred between two four-year-old boys. One boy put his finger in the other boy's rectum and grabbed his genitals. The failure to mention this detail is a possible example of "defamation by omission," which occurs when a reporter omits facts that would negate an implied defamatory meaning. The director of the day care centre sued the television station in court. A reasonable jury found the statement defamatory. The case is emblematic of so-called "defamation by omission" claims. "In the context of a report about a day care centre caring for young children, the term 'sexual abuse' is particularly alarming and could lead a reasonable jury to conclude that the term used in that context indicates that an adult at the day care centre sexually abused a child," the court said [3] Thus, the omission of information used in a discourse has a great impact on shaping public opinion, which is why it is important to be a prepared and knowledgeable reader.

References:

1. Jocelyne, Vincent Marrelli & Castelfranchi, Cristiano "On the art of deception (How to lie while saying the truth)". *Possibilities and Limitations of Pragmatics*. John Benjamins publishing company, 1981: 749-777.

2. Half-Truths Leading To Fraud Even In Absence Of Duty To Disclose A Fact, As In Case Of Silence <https://www.legalserviceindia.com/legal/article-5516-meresilence-as-fraud-exploring-the-ambit-of-half-truths-and-actionable-misrepresentation.html>

3. Libel by omission: *Creating a false impression with true statements* <https://www.rcfp.org/journals/libel-omission-creating-false-i/>

УДК 811.111'42

Tarapatov M.M.

Senior Lecturer of the Department of Applied Philology

CONCEPTIONAL APPROACH TO ANALYZING THE METAMODERNIST MANIFESTO

The term "metamodernism" is known to have recently become widely spread as the name of the form of modern culture that followed the postmodern, whereas some researchers call it "postmodernism". However, many of the researchers agree with the syntactically correct but semantically incongruous term "postmodernism", which makes it imperative to coin a new terminological name meant to fully describe the new order in art. Thus, since deconstruction, irony and imitation were typical of postmodernism of its time, the discourse of metamodernism is characterized by revival of generosity, hope and romanticism, rejecting all that characterized postmodernism as a trend of art in the late 20th century.

Rejection of the postulates of postmodernism, conceptualization of nowadays'

“right here and right now” through “the structure of feelings”, attempts are made to theoretically justify the basis of the metamodern almost simultaneously: there is neither temporary nor spatial distance between the researchers and the object of research, which actualizes our research of the theoretical background to metamodernism as a form of the modern cultural discourse.

It is the triple “threat” of credit crunch, collapse of centralized power and change of the climate that is considered to have caused the mankind to bear doubts and to have inspired the switch from postmodernism to metamodernism. When the theoreticians of postmodernism, namely Jean Francois Lyotard, Jurgen Habermas, Fredrick Jameson, Charles Jenks, Ihab Hassan, Linda Gatcheon and others promulgated that “the story is coming to an end”, they meant the specific concept of history, such as Hegel’s “positive” idealism. The modern and the postmodern being associated with Hegel’s “positive” idealism, metamodernism inherits Kant’s “negative” idealism, that can be referred to as an “as if” judgment.

This is what Curtis Peters writes about it: “we can view the history of the mankind in such a manner as if the mankind had a hagiography that could tell us about its own path to complete rational / social potential... or we can view it as if it were the story of development of the mankind” [5]. The scientist argues that even Kant used this indistinct terminology of the “as if” type, claiming that the human being is moving towards his/her invisible goal in such a manner as if following his/her own guidebook, i.e. the entire mankind is moving towards the natural though invisible goal, and in moving towards it, it is pretending to be developing morally and from the political point of view. [5].

The term “metamodernism” was suggested by the two European researchers Timotheus Vermeulen and Robin van den Akker. In 2010 they published “Notes on metamodernism”, where they tried to explain the cultural switch from cynicism and irony to generosity and romanticism. It was they who made the first attempt to theoretically justify metamodernism. The Russian journal concerned with metamodernism titled “METAMODERN” contains quite many articles concerned with the new cultural paradigm. In this journal, one can find the work by Timotheus Vermeulen and Robin van den Akker. The authors themselves referred it to the genre of essay. The article was translated by Andrii Yesypenko [2]. The authors willingly agree with other critics, experts and scientists that the postmodern must be rejected. However, they emphasize that rejecting the cultivation of the postmodern situation with ease, the scientific elite will fail to reach a compromise in terms of how the new circumstances shall be viewed and named or in terms of what contours shall be assigned for them. Timotheus Vermeulen and Robin van den Akker suggest considering the new cultural discourse as oscillation (the Latin *oscillatum* means “to fluctuate”), i.e. “swinging between the enthusiasm of modernism and the postmodernism mockery, which is metamodernism” [2].

The researchers present definition of the term “metamodernism” in accordance with the “Greek-English lexicon” also referred to as Liddell & Scott or Liddell – Scott-Jones, or as the abbreviation LSJ. This is a standard lexicographical work in Old Greek edited by Henry George Liddell, Robert Scott, Henry Stuart Jones and Roderick McKenzie and published in 1843 by Oxford University Press. They herewith emphasize that the prefix “meta” refers to such concepts as “with”, “between” and “after” – all these meanings of the given prefix can be used to describe the term “metamodernism”, since epistemologically it is placed exactly “with” postmodernism,

ontologically it is placed “between” modernism and postmodernism and historically it is placed “after” postmodernism. The authors of the notes were apparently seeking an opportunity to unite quite many trends in their modern condition and modern aesthetics by means of a sequence of observations rather than an opportunity to combine them by means of a uniform line of reasoning through reevaluation thereof in terms of the newly born sensitivity called the metamodern, not trying to “impose a stipulated system of thinking on a particular set of cultural practices” [2].

On the basis of the concept of a manifesto in art, which is written presentation of literary or artistic principles of a particular trend or group in literature or art (according to the dictionary of literary terms in two volumes edited by N. Brodskyi), let us emphasize the fact that metamodernism has already succeeded in acquiring its manifesto regardless of the fact that this trend of art can be understood as a brand new one. The manifesto was formed and presented to the public by Luke Turner, a modern British photographer, artist and author of artistic performances. His photos, art videos and installations are apparently an attempt to evaluate some particular processes and vibrations of the modern world of art.

Thus, in 2011 the artist published “The Metamodernist Manifesto”, where he in fact introduced the very concept which reflects the changes and the condition of culture at the stage following the postmodern. In an interview for the AQNB Publishers in 2014, he characterized his manifesto the following way: “...was as if ironic, with meaningless language in the style of the early manifestos of modernism, at the same time serious, yet every word makes sense there and means exactly what I wanted to say; some people, especially in the USA, consider this text to be extremely generous; others perceived it as nothing but irony” [3].

Due to the manifesto, Turner is considered to be the next author after Timotheus Vermeulen and Robin van den Akker to have paid his tangible contribution to theorization of the metamodern. In the following years Turner published more works concerned with the new cultural trend, in particular the article “Metamodernism: brief introduction” (2015), where he continued pondering on metamodernism and on the future modern art as a whole as well as analyzing nowadays’ culture, i.e. the culture of the epoch of the postmodern. Besides Turner is also the editor of the Internet resource “Notes on Metamodernism”.

Let us turn back to the metamodernist manifesto itself. It was translated into a number of languages, including Ukrainian. Its translation into Ukrainian was performed in 2016 by the Ukrainian duet “Krolikowski Art” composed of Alexander Krolikowski and Alexandra Krolikowski. The duet works with various repositories, including analog photography and video, installations, new repositories and performances. The project launched its artistic activities in 2021 with an exhibition in London Museum. They call themselves on their official web-page on Facebook “Bonnie and Clyde in the field of art who do not fall apart even in bed, permanently working at psychological and political aspects of human mind, informational war and vision of the future” and never rejecting their romantic relationship in the background of the common goal, which apparently serves a kind of artistic device.

Here we deem it expedient to present some extracts from the text of the manifesto. Firstly, the metamodernist manifesto recognizes oscillation to be the natural order of the world. We must liberate ourselves from modernist ideological naivety and cynical insincerity. Movement shall henceforth be enabled by way of an oscillation between positions, with diametrically opposed ideas operating like the pulsating polarities of a

colossal electric machine, propelling the world into action. We acknowledge the limitations inherent to all movement and experience. The essential incompleteness of a system should necessitate an adherence, not in order to achieve a given end or be slaves to its course, but rather perchance to glimpse by proxy some hidden exteriority. It must be art's role to explore the promise of its own paradoxical ambition by coaxing excess towards presence. Secondly, the present is a symptom of the twin birth of immediacy and obsolescence. Today, we are nostalgists as much as we are futurists. The new technology enables the simultaneous experience and enactment of events from a multiplicity of positions. These emergent networks facilitate the democratization of history. Just as science strives for poetic elegance, artists might assume a quest for truth. All information is grounds for knowledge, whether empirical or aphoristic, no matter its truth-value. We should embrace the scientific-poetic synthesis and informed naivety of a magical realism. Error breeds sense. We propose a pragmatic romanticism unhindered by ideological anchorage. [3].

Thus, according to Alexander and Alexandra Krolikowski, metamodernism "shall be defined as the mercurial condition between and beyond irony and sincerity, naivety and knowingness, relativism and truth, optimism and doubt, in pursuit of a plurality of disparate and elusive horizons. We must go forth and oscillate!" [3].

In her article "Policies of identification in the art of modernism" [1], the researcher A.V. Vienkova explains the basis of the manifesto and once again accentuates the characteristic features of metamodernism.

Література:

1. Венкова А.В. Политики идентификации в искусстве метамоде́рнизма. / А.В. Венкова // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. № 32. 2018. С. 203-211.

2. Вермюлен Т., Аккер ван ден Р. Заметки о метамоде́рнизме. URL: <http://metamodernizm.ru/notes-on-metamodernism/> (дата звернення: 01.12.2021).

3. Маніфест метамоде́рнізму // THE SYNCRETIC TIMES. URL: <https://thesyncretictimes.wordpress.com/2016/02/22/metamodernist-manifesto-ukrainian/> (дата звернення: 01.12.2021).

4. Мірошниченко В.С. Метамоде́рнізм, осциляція, інтерпеляція. Культура України. Випуск 55. 2017. С. 109 – 117.

5. Peters, C. Kant's Philosophy of Hope, New York: Peter Lang. 1993. 117 p.

6. Swift, T. An interview with Luke Turner & Nastja Säde Rönkkö. / T. Swift // AQNB, 19 May 2014. URL: https://www.aqnb.com/2014/05/19/an-interview-with-luke-turner-nastja-sade-ronkko/?utm_referrer=https://syg.ma (дата звернення: 01.12.2021).

УДК 821.161.1.09.

Zvinyatskovsky Vladimir

доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної філології

**RODNAYA ZEMBLA:
NABOKOV'S RUSSIAN DISCOURSE IN *PALE FIRE***

Отвяжись, я тебя умоляю!

(В. Набоков, *К России*)

Stranger always rhymes with *danger*.

(Nabokov 1982, 372)

Vladimir Nabokov's novel *Pale Fire* (Nabokov 1962) is not very popular among the scholars. The reason is very simple: it's almost impossible to read *Pale Fire* as a normal novel. An irritated normal reader must be anxious to rebuild it's composition in a normal way, and *that* is sure possible – but leaves too little for the scholars, namely – the story of a mad professor Charles Kinbote who'd stealed a manuscript of the last poem by John Shade and published it with his mad *Foreword, Commentary* and *Index*. So *that* reading of the novel is absolutely wrong.

Charles Kinbote himself, in his *Foreword*, proposes another kind of the reading of *Poem* itself (pp. 31 – 69) and *Commentary* (pp. 71 – 301): “Although those notes, in conformity with custom, come after the poem, the reader is advised to consult them first and then study the poem with their help, rereading them of course as he goes through the text” etc. (Nabokov 1962, 28). But this way of reading of course is incorrect too.

I guess a proper way of reading *Pale Fire* is to read the book from the very end, i. e. from the last but not the least – and very laconic! – article in the *Index*: “**Zembla**, a distant northern land” (Nabokov 1962, 315).

I can prove the correctness of such way of reading with help of the *Index* itself: there is no any page number in article **Zembla**! Doesn't it mean that **every** page in the book is about Zembla, which prof. Kinbote calls (with tenderness not understandable to any non-Russian speaker) *Rodnaya Zembla* (Nabokov 1962, 97)?

An interesting question is: if Zembla = Russia, so what is a difference between Prof. Kinbote and Prof. Pnin (a hero of a previous Nabokov's novel, 1957)?

John Shade's answer (sure false) is: “<...> speaking of the Head of<...> Russian Department, Prof. Pnin: “How odd that Russian intellectuals should lack all sense of humor when they have such marvelous humorists as Gogol, Dostoevski, Chekhov, Zoshchenko, and those joint authors of genius Ilf and Petrov” (Nabokov 1962, 155).

Of course there is no any difference between Prof. Kinbote (to whom John Shade addresses a previous note) and Prof. Pnin: both lack all sense of humor and **think that everybody in the world must care about their Zembla / Russia**.

The fact is that **nobody cares**, and Charles Kinbote is the only person in *Pale Fire* (novel) who's “hysterically, intensely, uncontrollably curious to know what portion exactly of the Zemblan king's adventures he (John Shade) had completed” (Nabokov 1962, 169) in *Pale Fire* (poem). In fact he had completed nothing.

Literature:

1. Nabokov Vladimir (1982). Lectures on Literature. San Diego etc.
2. Nabokov Vladimir (1962). *Pale Fire*. New York.

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ

СЕКЦІЯ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ДЛЯ СТАЛОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 338; 336

Чечель Анна Олександрівна

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Маріупольського державного університету

ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Соціальне підприємництво з'явилося протягом останніх кількох десятиліть як спосіб виявлення та здійснення потенційно впливових важелів суспільних змін. Ідея соціального підприємства має дві рушійні складові. Одна з них - це «ідея комерційної активності»; а друга - "ідея навішування соціальних проблем". Вони не протирічають одна іншій та часто функціонують разом, як, наприклад, у ситуації, коли доходи підприємства у певних умовах спрямовуються на вирішення соціальних проблем; або коли держава, укладаючи з соціальним виконавцем договір про перерахування безготівкових розрахунків, одночасно підтримує створення комерційних торговельно-промислових підприємств, що вирішують екологічні проблеми.

Соціальне підприємство базується на цінностях рівності володіння та розподілу багатства, рівноправної участі, солідарності з людьми з усього світу, чесності в досягненні цілей, відкритості в бізнесі, а також балансу між комерційною складовою, соціальною відповідальністю і турбота про навколишнє середовище.

Як гібрид державного втручання та чистого бізнес-підприємництва, соціальні проекти можуть вирішувати проблеми, які є надто вузькими, щоб викликати законодавчу активність або залучити приватний капітал. Декілька успішних соціальних підприємств створили кращу рівновагу, перемістивши уряд із узбіччя на набагато більш продуктивне місце в системі взаємодії та розвитку. Ця нова роль підвищує ефективність податків громадян або, у випадку з економікою, що розвивається, допомогу на розвиток від багатих країн, що робить державні послуги ціннішими [1].

Статистичні дані свідчать, що в Європі, працює більше двох мільйонів різновидів соціальних підприємств, на яких задіяно близько одинадцяти мільйонів працівників, тобто 6 % від всіх працюючих у регіоні, що, у свою чергу, складає 10 % від всього європейського бізнесу. Головним лідером європейського регіону щодо розвитку соціального підприємництва вважається саме Велика Британія, адже, тут налічується близько 70 тис. різновидів соціальних підприємств, що надають робочі місця майже мільйону британців. Сумарний внесок їх діяльності у власну економіку країни складає понад 24 млрд. фунтів стерлінгів. За даними за

2019 рік, 68 % цих соціальних підприємств підтримують саме людей із уразливих груп; 44 % – надають можливості працевлаштування людям із уразливих груп; а 28 % працюють саме у найбільш депресивних регіонах країни. У Польщі у 2019 році налічувалося 29535 різновидів соціальних підприємств, на яких працювало майже 428,7 тис. осіб. У Сербії, за даними 2015 року, на соціальних підприємствах працювало 4273 працівників, тобто 0,25 % від загальної кількості працівників у країні [2].

В сучасних умовах ведення бізнесу, соціальний підприємець повинен володіти певними знаннями та навичками. До переліку потрібних знань, що необхідні соціальному підприємцю відносяться: наявність певних фахових вузькопрофільних знань щодо сфери обраної проблематики (соціальна робота, психологія, соціальна педагогіка, психотерапія, реабілітація, екологія, медицина тощо); знання основ економіки підприємства; знання операційного та стратегічного планування; знання організаційного менеджменту; знання кризового менеджменту; знання формування та управління командою; знання маркетингу та продаж; знання планування та управління фінансами; знання побудови зав'язків із громадськістю (PR); знання побудови зав'язків із владою (GR); знання щодо оподаткування; знання бухгалтерського обліку; знання юридичних основ; знання основ копірайтингу та дизайну; знання проєктного менеджменту; знання фандрейзингу; знання грант-менеджменту; знання щодо вимірювання соціального впливу; знання щодо оцінки та моніторингу; знання щодо фінансового та нефінансового звітування; знання комп'ютерної грамотності [3].

Це далеко неповний перелік всіх необхідних знань для започаткування ефективнодієвого соціального підприємства в сучасних умовах розвитку бізнесу. Варто розуміти, що в даний час навчатися, самонавчатися та розвиватися в цілому потрібно постійно та безупинно. Враховуючи, що сучасний бізнес-світ розвивається дуже стрімкими темпами, потрібно прикласти багато зусиль, щоб соціальне підприємництво дійсно приносило позитивний соціально-орієнтований ефект. Передусім це стосується отриманих знань та власного накопиченого досвіду. До переліку найнеобхідніших навичок, що потрібні соціальному підприємцю належать: навички критичного мислення; навички інноваційного мислення; навички щодо досягнення високого рівня емпатії; навички щодо розуміння емоційного інтелекту; навички підприємливості; навички винахідливості; навички рефлексії; навички щодо креативності; комунікативні навички; навички щодо ініціативності; навички медіації; навички стресостійкості; навички самостійності; навички тайм-менеджменту; навички лідерства; навички щодо вміння працювати в команді; навички щодо залучення нових учасників; навички щодо подолання наснаження (емпавермент); навички асертивності; навички публічних виступів; навички щодо вміння ухвалювати рішення; навички щодо вміння ризикувати; навички щодо вміння делегувати; навички відповідальності; навички щодо вміння долати апатію; навички самомотивації; навички толерантності до невизначеності; навички цілеспрямованості; навички наполегливості. Представлений перелік навичок, також лише висвітлює деякі з них, що є найнеобхіднішими для організації та управління соціальним підприємством. В сучасному світі бізнесу навички постійно змінюються та додаються, адже, вони виникають з врахуванням постійних змін, що в своїй

більшості, необхідні для певних адаптаційних моментів щодо бізнес-процесів та забезпеченості ефективності діяльності в цілому [2].

Підсумовуючи, вище викладені основні моменти, що відображаються в особливостях формування, створення та ефективній діяльності соціального підприємства (бізнесу), варто згадати і про те, що на саму діяльність такого виду бізнесу справляють істотний вплив різноманітні зовнішні фактори, від яких залежить не тільки теперішня, але й майбутня їх діяльність. Одним із таких факторів є пандемія COVID-19, що має вкрай негативну дію глобальних масштабів на всі сфери, в тому числі і на сферу підприємництва. Варто нагадати, що в Україні на даний час відсутні конкретні дані відносно масштабів дії цього впливу, адже, такі дослідження не проводилися. Проте, згідно даних, наданих Європейською Бізнес Асоціацією, за час існування пандемії малий бізнес країни, куди належить і соціальне підприємство (бізнес) втратив близько 75 % своїх прибутків.

За дослідженнями Світового Банку, за 2020 рік більше, ніж 420 млн. людей опинилися за межею бідності, дана ситуація звела нанівець діяльність соціального бізнесу, що розпочався ще з 2016 року. Проте, як б ситуація не була, рішення завжди знаходяться. Так, для подолання цієї непростой кризової ситуації об'єдналися 60 провідних організацій змін, які створили «COVID Response Alliance for Social Entrepreneurs» (Альянс реагування на COVID-19), основною метою якого являється, перш за все, допомога для соціальних підприємців, а також боротьба з наслідками, що спричинила дана пандемія. [4].

Порадою для підтримки соціальних підприємців щодо забезпечення стійкого розвитку може стати формування переліку знань та видів ресурсів, якими можливо допомогти всім тим, хто потребує їх найбільше в такі кризові часи. Отже, саме в часи криз виникають та значно загострюються різного роду соціальні проблеми, адже, стандартні методи вирішення вже не підходять та є взагалі недоцільними. Тому й виникає потреба в нових інноваційних та нестандартних рішеннях, а також необхідності появи нових поглядів підприємців, які б сформувавали та застосовували нові методи та способи щодо розв'язання наявних соціальних проблем.

Результати досліджень свідчать про те, що соціальне підприємство впливає на розвиток місцевої громади. Соціальні підприємства беруть участь у формуванні державної політики та виконують громадські завдання у сфері місцевого розвитку. Соціальні підприємства в Україні мають проблему їх державної підтримки на належному рівні. Варто зазначити, що, як наслідок, соціальне підприємство України є більш орієнтованим на бізнес. На нашу думку, одним із найважливіших напрямків зміцнення та розвитку соціального підприємництва в Україні має стати створення стійких відносин з місцевою владою. Органи місцевого самоврядування є ключовими клієнтами для соціальних підприємств, що розвиваються. Водночас органи місцевого самоврядування витрачають державні кошти на активізацію соціального підприємництва і можуть виступати партнерами в консолідованих бюджетах проектів соціального підприємництва.

Література:

1. Бочарнікова А. Simple SE. Про соціальне підприємство – просто, 2020. - 72 с.

2. Social enterprise in the UK: developing a thriving social enterprise sector: www.britishcouncil.org/society/social-enterprise

3. Каменко І.С. Соціальне підприємництво в Україні: економіко-правовий аналіз. 2020.- 37 с.

4. Соціальне підприємництво та COVID-19: як подолати кризу?. URL: https://www.prostir.ua/?library=sotsialne-pidpryjemnytstvo-ta-covid-19-yak-podolatykryzu&fbclid=IwAR318F2k8eA7J88gCYGmZZcalZFivAoWH52iB1UFivF9q-3fmAnqy_uTiMI

УДК 351.94 : 342.7

Філіпенко Тетяна В'ячеславівна

доктор наук з державного управління, професор
професор кафедри публічного управління та адміністрування

Кравець Максим Юрійович

студент 2 курсу магістратури спеціальності

«Публічне управління та адміністрування»

Маріупольський державний університет

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Громадянське суспільство передбачає існування механізму відповідальності в системі публічного управління та адміністрування. Важливість цього механізму пов'язана з тим, що публічно-владні установи наділені значними повноваженнями в сфері використання матеріальних та фінансових ресурсів держави. Тому питання відповідальності в системі публічного управління та адміністрування актуальне та важливе для українського суспільства.

Відповідальність у сфері публічного управління та адміністрування – це особлива підсистема соціальної відповідальності, що впливає зі специфіки суб'єктів і сфери регулювання суспільних відносин. Визнаючи існування різних видів соціальної відповідальності (політичної, моральної, юридичної) в зазначеній сфері, в першу чергу треба звернути увагу на юридичну відповідальність. Суб'єктами юридичної відповідальності у сфері публічного управління та адміністрування виступають органи державної влади та місцевого самоврядування, недержавні організації, органи та особи, які не перебувають на державній службі чи службі в органах місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, як суб'єкти правовідносин, щодо яких спрямована діяльність органів публічної влади.

У ч. 2 ст. 19 Конституції України визначається, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Визнаючи людину найвищою соціальною цінністю, Конституція України закріплює широке коло прав і свобод, гарантуючи та забезпечуючи їх захист, в тому числі від порушення державою, її органами та посадовими особами [1].

Конституційна відповідальність виступає ефективною гарантією реалізації положень Конституції України і є одним із видів юридичної відповідальності, що застосовується до органів публічної влади та посадових осіб. Об'єктивна сторона конституційної відповідальності полягає в невиконанні приписів Конституції України, як політико-правового акту, інших конституційних актів держави шляхом застосування конституційних санкцій [2].

Суб'єктами конституційної відповідальності у сфері публічного управління можуть виступати Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, органи місцевого самоврядування, посадові особи, судді. До цих суб'єктів можуть бути застосовані конституційно-правові санкції, передбачені Конституцією України. Наприклад, Верховна Рада України може усунути з поста Президента України в порядку імпічменту, Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України тощо. В процесі застосування конституційно-правових санкцій видаються відповідні постанови, укази, рішення.

Одним з видів юридичної відповідальності, що може застосовуватися в системі публічного управління та адміністрування є адміністративна відповідальність, яка полягає у застосуванні до учасників правовідносин адміністративних стягнень, передбачених законом, у разі вчинення ними правопорушень. Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачається накладення на державних службовців адміністративних стягнень у вигляді попереджень та штрафів. При цьому до посадових осіб застосовуються штрафні санкції у більшому розмірі, ніж штрафні санкції щодо громадян. Це пов'язано з тим, що повноваження посадових осіб мають особливий характер і публічне значення. Так, наприклад, за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією передбачені такі види стягнень, як штраф, конфіскація, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається судом на строк:

– від 6 місяців до 1 року, незалежно від того, чи передбачене воно в санкції статті КУпАП, коли з огляду на характер адміністративного правопорушення й інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за особою права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

– на 1 рік, коли його спеціально передбачено в санкції статті КУпАП [3].

Якщо посадова особа при виконанні службових повноважень не додержується встановлених правил, вчиняє дисциплінарні проступки то до неї може застосовуватися дисциплінарна відповідальність, яка характеризується спеціальним суб'єктом та особливим характером проступку, спеціальними видами дисциплінарних стягнень, особливим порядком накладення та оскарження стягнення. Статтею 66 Закону України «Про державну службу» передбачено, що до державних службовців може застосовуватися один із таких видів дисциплінарного стягнення: зауваження, догана, попередження про неповну службову відповідність, звільнення з посади державної служби [4].

Розділом XVII Кримінального кодексу України передбачається кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Серед таких правопорушень визначені:

– зловживання владою або службовим становищем;

- зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми;
- зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги;
- службове підроблення,
- декларування недостовірної інформації;
- службова недбалість;
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою;
- незаконне збагачення;
- підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми;
- підкуп особи, яка надає публічні послуги;
- зловживання впливом [5].

Такі правопорушення мають суспільно небезпечні наслідки у вигляді істотної шкоди, матеріальних збитків, порушень конституційних прав громадян тощо. Здійснення кримінальних правопорушень карається: штрафом, виправними роботами, обмеженням або позбавленням волі, позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування можуть завдавати моральну та майнову шкоду, що потребує захисту цивільних прав та інтересів осіб. Відшкодування такої шкоди відбувається шляхом застосування цивільно-правової відповідальності у вигляді санкцій майнового характеру, а саме: відшкодування збитків, стягнення неустойки чи пені [6].

Таким чином, відповідальність в системі публічного управління та адміністрування є засобом впливу на неправомірну поведінку публічних службовців, реакцією держави на вчинене протиправне діяння, яке пов'язане зі службовою діяльністю. Метою її застосування є не тільки покарання винної особи, але й профілактика правопорушень, забезпечення чіткого та неухильного додержання норм права, охорона встановленого в державі правопорядку.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30. т.141.
2. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. К.: Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KD0005> (дата звернення 29.11.2022).
4. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2016, № 4. Ст.43
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.07.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, №№ 25-26. Ст. 131.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003, №№ 40-44. Ст. 356.

УДК 351.84:353

Бражко О. В.

д.н.держ.упр., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування

Верительник С.М.

доктор філософії з ПУА, доцент кафедри публічного управління та адміністрування

Навчально-науковий інститут управління Маріупольського державного університету

ПРІОРИТЕТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Нагальність проблематики публічного управління у сфері соціального розвитку обґрунтовується показниками соціальних закликів, зумовлених проведенням військових дій на Україні, критично низьким рівнем життя громадян, проблемою бідності, недостатньою адаптованістю населення до специфіки сучасних соціально-економічних умов, наявність соціального сирітства, збільшення соціальної категорії внутрішньо переміщених осіб тощо.

Пріоритетними завданнями публічного управління у сфері соціального розвитку, у цей складний для країни час, є необхідність надання професійної соціальної підтримки вразливим категоріям населення: дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, багатодітним та малозабезпеченим сім'ям, які проживають у складних умовах і потребують сторонньої допомоги, внутрішньо переміщеним особам, учасникам бойових дій та ін. Суттєвого вдосконалення у сфері соціального розвитку потребує система організації соціальної роботи на місцевому рівні, що пов'язано зі специфікою модифікаційних процесів внаслідок реформування місцевого самоврядування, розвитку територіальних громад, децентралізації державного управління[1, с. 112].

Доцільно відзначити, що в період воєнного стану, гострий дефіцит фінансових ресурсів викликав необхідність підвищення ефективності публічного управління соціальним розвитком населення. Уповільнення спаду життя населення, що спричинене не належним рівнем їх доходів та низьким рівнем функціонування соціальної сфери, викликане жахливим сьогоденням, має бути одним із ключових напрямів сучасної соціальної політики на всіх рівнях публічного управління. Мається на увазі надання даним процесам впорядкування для того, щоб попередити вкрай небажаний розвиток подій на ринку праці, різке погіршення соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

Взагалі, специфіка публічного управління соціального розвитку полягає в розширенні функцій громадян у подоланні життєвих проблем, налагодженні зв'язків із соціальними службами та іншими організаціями, які мають необхідні ресурси і надають відповідні соціальні послуги.

Але з початком російської військової агресії, звичний порядок нашого життя назавжди змінився. Тому, у цей непростий для нашої країни час, нагальною є потреба значного переосмислення особливостей публічного управління соціального розвитку, а відповідно, і постановки нових завдань та механізмів здійснення соціального захисту населення, що мають бути адекватними умовам

воєнного стану. Саме тому перевага публічного управління у сфері соціального розвитку та вдосконалення системи соціального захисту населення у період війни набуває неабиякого значення[2, с.176].

Аналіз нормативно-правової бази у сфері соціального розвитку свідчить, що в Україні законодавчо забезпечено її правовий статус, створено правові умови для відповідного регулювання системи соціального захисту, соціальної допомоги і соціальної підтримки населення. За суб'єктом ухвалення нормативно-правові документи, що регламентують публічне управління у сфері соціальної роботи в Україні, можна умовно розподілити на:

- регламентуючі, дорадчі документи світового співтовариства (конвенції, рекомендації, резолюції ООН, ВООЗ, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.);

- внутрішньодержавні юридичні акти (Конституція України, закони, укази, розпорядження Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази, рішення колегій та інструкції Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України та ін.);

- документи суб'єктів України, які забезпечують реалізацію законів на своїй території;

- документи муніципальних утворень (міські й сільські райони, мікрорайони, трудові колективи).

- рішення, накази, розпорядження закладів та організацій[1, с. 110].

У той же час доцільно звернути увагу на недостатню системність і послідовність проведення та реалізації основних документів на практиці. Зокрема, важливим є посилення дієвості механізмів реалізації задекларованих прав і гарантій громадян, що потребує відповідного вдосконалення чинної нормативно-правової бази.

Доцільно відзначити, що одним із пріоритетних завдань управління соціальним розвитком є підвищення рівня доходів громадян і на цій основі зростання їх міри добробуту. Рівень життя показує реальний ступінь задоволення різноманітних соціально-економічних потреб населення за певний проміжок часу. Переважна більшість цих потреб є об'єктом управління соціальним розвитком. Високий рівень життя населення вимагає впровадження та дотримання відповідних соціальних стандартів, що є однією з головних завдань системи соціального захисту населення. Рівень життя є змінним показником і залежить від стану соціально-економічної ситуації у державі. Суттєвим фактором, що в сьогоднішніх умовах впливає на рівень життя українського населення, є політична й економічна ситуація, що склалася в країні. Рівень життя населення є, в першу чергу, показником результативності управління соціальним розвитком.

Одним із шляхів реалізації зазначеного завдання є забезпечення рівного доступу громадян до якісної освіти. Це по суті реакція на стратегічні вимоги освіти ХХІ століття з її орієнтацією не на державу, а на особу, на фундаментальні загальнолюдські цінності, на послідовну демократизацію всього освітянського процесу й усієї освітньо-педагогічної ідеології загалом.

Основними проблемами ефективного функціонування освітньої галузі соціальної сфери, на нашу думку є : значне зменшення кількості дітей, як наслідок демографічної кризи, що спостерігається впродовж незалежності України; високий рівень безробіття та недовіри до якості вітчизняної системи освіти роботодавця не охоче приймає на роботу випускників навчальних закладів;

гостре недофінансування освітньої сфери[3, с.164]. До усталених напрямів в розвитку системи освіти України доцільно віднести: впровадження нової парадигми освіти, формування громадянської свідомості здобувачів, диверсифікацію освіти, стандартизацію підходів до навчально-виховного процесу і управління, запровадження процедури вимірювання освіти, поширення інноваційної діяльності, прискорення інформатизації освіти.

Важливим напрямом удосконалення системи публічного управління у сфері соціальної роботи є співпраця органів державної влади з громадськими організаціями. В Україні лише починають впроваджуватися елементи соціального контракту, які успішно діють у багатьох країнах, де робота в громаді вважається пріоритетною діяльністю соціальних служб і соціальних працівників.

Ключовими напрямами модернізації публічного управління у сфері соціальної роботи, на яких необхідно акцентувати увагу, є: узгодження та координація дій різних суб'єктів (органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадського сектору); інтеграція зусиль, засобів та можливостей державних інституцій і неурядових організацій; розробка та впровадження дієвих механізмів між секторного партнерства щодо забезпечення соціальних гарантій і захисту прав соціально вразливих категорій громадян, створення умов для їх адаптації в соціальному середовищі; впровадження комплексної системи соціальної роботи; підвищення ефективності функціонування соціальних служб; забезпечення належного професійного рівня фахівців соціальної роботи; оптимізація системи соціальних послуг на рівні територіальної громади; впровадження інноваційних соціальних технологій; використання альтернативних джерел надання та фінансування соціальних послуг та ін.

Таким чином, проходимо до висновку, що пріоритетність публічного управління соціальним розвитком полягає у безперервному відновленні й підтриманні фізичних сил і розумових здібностей людини та окремих соціально-економічних груп населення. Переважні напрями управління соціальним розвитком повинні формуватись виходячи із загального стану функціонування соціальної сфери, визначеного на основі певних критеріїв, а саме охорони здоров'я, якості життя та освіти громадян. Тобто на даному етапі пріоритетними напрямами публічного управління соціальним розвитком повинні стати наступні: ліквідація негативних тенденцій функціонування галузі охорони здоров'я; зростання номінальних та реальних доходів населення; забезпечення прогресивного розвитку системи освіти.

Література:

1. Колосовська І. Удосконалення публічного управління у сфері соціальної роботи на регіональному рівні. Вісник Львівського регіонального інституту державного управління. Серія «Державне управління та місцеве самоврядування». 2018, вип. 4(39) С. 110 - 112.

2. Бражко О.В. Розвиток соціальної сфери в умовах воєнного стану. *Збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції: Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики:* тези доп., 23 червня 2022 р. МДУ. Київ, 2022. С. 176.

3. Коцур А.С. Управління соціальним розвитком України: проблеми та перспективи. Вісник Тернопільського національного економічного університету.

УДК 342.7:314.746:477

Тарасенко Д.Л.

д.е.н., професор,
професор кафедри публічного
управління та адміністрування

Сухова К.К.

аспірант,
Навчально-науковий інститут управління
Маріупольського державного університету

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

В умовах глобальної інтенсифікації міграційних процесів та активної участі в них населення України, зростає необхідність ефективного державного регулювання в зазначеній сфері, яке є передумовою використання позитивного потенціалу міграції з метою розвитку, мінімізації її негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів та усього населення. Внаслідок того, що Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків, забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення. [1]

Повномасштабний збройний напад РФ на Україну позначився і на системі державного управління міграційними процесами. Негативні тенденції проявляються в скороченні чисельності працездатного населення, диференціації рівня життя і економічного розвитку між країнами, окремими регіонами всередині країни, нерівні можливості в забезпеченні ефективної зайнятості, визначили проведення заходів, спрямованих на реформування міграційної сфери.

Ще в мирні часи Україна вважалася країною підвищеного міграційного ризику, пов'язаного з виїзною міграцією громадян України, втім реальні ризики були переважно не в площині високого міграційного потенціалу країни, а в низькій готовності держави сформулювати та втілити цілісну, сучасну, інституційно та нормативно забезпечену міграційну політику.

Українська міграційна політика завжди мала фрагментарний характер: ряд суттєвих елементів міграційної політики або не розвинені, або взагалі відсутні в практиці. Міграційна політика недостатньо відображала регіональний контекст і не використовувала у достатній мірі можливості співпраці із зарубіжними партнерами, насамперед з ЄС, з метою підвищення стандартів міграційної політики загалом та запозичення сучасних технологій. А саме міграційна політика є сукупністю цілей та засобів, за допомогою яких, перш за все, держава здійснює регулювання міграційних процесів. Це знайшло відображення у зростанні відтоку висококваліфікованого населення в країни ближнього і далекого зарубіжжя, появі некваліфікованої робочої сили в промислово розвинутих регіонах країни.

Формування цілісної системи державного регулювання міграції робочої сили в Україні також не завершено, що підтверджується відсутністю концепції міграційної політики, яка б об'єднувала зусилля всіх гілок влади, громадських організацій, ЗМІ та інших політичних суб'єктів для досягнення конкретної спільної мети. Недостатня увага приділяється найважливішим напрямам здійснення міграційної політики, зокрема: регулюванню трудової еміграції громадян та імміграції іноземної робочої сили, які зважаючи на масштабність та соціально-економічну значущість фактично відбуваються поза державою.

Складність сучасної демографічної ситуації в Україні загострюється військовою агресією Росії, яка призвела до переміщення населення як всередині країни, так і за її межами. Проаналізувавши останні дослідження Gradus, MOM та статистику ООН щодо міграції населення ми приходимо до висновку, що Польща та Німеччина залишаються найпоширенішими напрямками зовнішньої міграції. Хоча 41% біженців з Донецької області обрали країною переміщення Словаччину, а 56% з Одеської - Чехію. Більшість з вимушених мігрантів, 86% це жінки. Вищу освіту мають 49%. До виїзду з України мали роботу 73% мігрантів. Вік тих, хто залишив країну - 35-59 років (49%).

Відсоток людей, що переїхали за кордон, знизилася з 26% до 17%. Також знизилася доля людей, що планують повернутись додому за першої можливості з 73% до 55%. А можливість залишитись зросла з 58% до 75%. Основними стимулами до повернення додому серед зовнішніх мігрантів є безпечна ситуація у місці проживання та можливість повернення до звичного життя. За серпень 2022 у разі загострення ситуації, 11% українців мають бажання виїхати за кордон. Основною потребою людей, які змінили місце проживання є, по-перше, гроші (44%), по-друге - доступ до роботи (30%), по-третє - житло та безпечне місце проживання (24% та 23% відповідно).[2]

Згідно з дослідженням Міжнародної організації з міграції, на серпень 2022 року, близько 6 975 000 людей змінили місце проживання всередині країни. Це на 5% більше, ніж місяць тому та на 8% більше, ніж у березні 2022 року. Загалом кількість людей, що повернулись, як з інших місць України, так і з-за кордону, зросла на 8% та складає близько 6 мільйонів. А кількість людей, що розглядають можливість переїзду залишилась на тому ж рівні - 1,2 мільйона. Найбільше виїздили з Донецької та Харківської областей по 21% з загальної кількості переміщених осіб; Києва та Миколаївської області по 10%; Запорізької області - 8%. Прямували до Дніпропетровської та Київської областей по 10%; Харківської області - 9%; Запорізької та Львівської областей по 6%. 34% внутрішньо переміщених осіб відвідували свій дім із початку війни (такі поїздки не вважаються поверненням). Найчастіше це стосується жителів Київського та північного макрорегіонів (64% та 65% відповідно). Найбільш активно переїжджали люди з дітьми від 1 до 17 років та ті, хто має хронічні хвороби. Поміж усіх опитаних 50% мають дітей (48% з них мають одну дитину, 37% - двоє дітей).[3]

Отже, наша держава переживає наймасштабнішу міграційну кризу з часів другої світової війни. Небачена кількість вимушених переселенців з України заповонила країни Європи. Ця небезпечна тенденція заслуговує на увагу як офіційного Києва, так і керівництва ЄС. І, доцільно відзначити, що проведене дослідження свідчить про інтегрування українців в суспільства чужих країн.

Тобто повернення українців додому має стати основним лейтмотивом спільної післявоєнної політики України та ЄС. На сьогодні ж ситуація з міграцією є катастрофічною і без перебільшення несе в собі загрозу національній безпеці України. Тобто міграційна криза створює низку викликів перед державою і вимагає впровадження ефективної антикризової економічної політики. Необхідно чітко визначитись з пріоритетами державного регулювання у сфері міграції для стабілізації економічної ситуації і якщо не зупинити, то уповільнити міграційні процеси.

Тому основним пріоритетом економічної політики воєнного стану, і щонайменше рік після війни, має бути забезпечення першочергових потреб населення і створення умов для повернення людей додому. Це, окрім питання безпеки, забезпечення повсякденних потреб людей: житла, їжі, води, тепла, світла, палива тощо.

В сьогоднішніх умовах для вирішення першочергових проблем населення, держава має виконувати функцію основного механізму економіки і провідної зірки для бізнесу і на це є декілька причин. По-перше, основна міжнародна допомога з боку наших партнерів надається державі. Уряд має забезпечити оперативний розподіл і ефективне використання цієї допомоги для стабілізації економічних процесів і поліпшення ділового клімату. Це стосується впровадження виваженої тарифної політики, а також усунення регуляторних перешкод бізнесу до такої допомоги.

По-друге, уряд забезпечує розміщення державного замовлення. Збалансоване розміщення державного замовлення може покращити економічну ситуацію під час війни і має стати відправною точкою для відновлення економіки після припинення вогню. По-третє, держава забезпечує переговорний процес з іншими країнами-партнерами про подальше економічне співробітництво. Відповідно держава має сигналізувати бізнесу щодо наявності нових торговельних можливостей, а також реагувати щодо тарифних бар'єрів для критичного імпорту. З урахуванням суттєвого обмеження експортних можливостей та руйнування традиційних логістичних ланцюгів, такі сигнали мають важливе значення як для малого та середнього, так і для великого бізнесу.

Таким чином, приходимо до висновку, що для ефективного державного регулювання міграційних процесів в сучасних умовах, Україна, як країна-кандидат в члени ЄС, має консолідувати зусилля з іншими країнами-членами ЄС і забезпечити захист прав громадян України (недопущення дискримінації, забезпечення соціального захисту тощо), які вимушено виїхали з країни на період війни, а також зосередитись на внутрішньо-економічних викликах. Це дозволить зменшити відтік громадян з України та створить фундамент для повернення наших людей в майбутньому.

Література:

1. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження КМУ від 12.07.2017 № 482-р Київ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-p#Text>

2. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України: аналітичний звіт. 2022, 105 с. URL: https://gradus.app/documents/258/GradusEU_publicztion_wave2_UA_MW7vdId.pdf

3. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні: опитування загального населення. MOM ООН міграція. 2022, 14 с. URL: https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R8_UKR.pdf

УДК 342

Надежденко А.О.

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування

ЩОДО ПОДАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ПЕТИЦІЇ В ДЕЯКИХ ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Петиція як право і як форма реалізації конституційного права на участь в управлінні державними справами запроваджена в багатьох державах світу. Право на петицію визнано на міжнародному рівні та ґрунтується на основних принципах участі в процесі прийняття політичних рішень, залучення громадян до участі у формуванні процесів державотворення. Безсумнівно, саме петиція є формою реалізації конституційного права на участь в управлінні державними справами, зокрема з точки зору правових наслідків, які вона спричиняє.

Згідно Статті 44 Хартії Європейського Союзу про основоположні права що передбачає право на подання електронної петиції: «кожен громадянин або громадянка Європейського Союзу, фізична або юридична особа, що проживає або має офіційне зареєстроване місце перебування в одній із держав-членів, має право на подання петиції до Європейського парламенту» [1] та відповідно до ст. 227 Консолідованої версії Договору про функціонування Європейського Союзу [2], «будь-який громадянин Союзу, або будь-яка фізична чи юридична особа, яка має резиденцію чи зареєстрований офіс у країні-члені, має право адресувати індивідуально або разом із іншими громадянами петицію до Європейського Парламенту з питання, яке входить до сфери діяльності Союзу і стосується суб'єкта подання напряму», петиція в ЄС розглядається як індивідуальне або колективне звернення до (у даному випадку) Європейського Парламенту із питання, що відноситься до його компетенції напряму і стосується особи/осіб, які подають петицію.

Відповідно до п. 45 рекомендацій CM/Rec (2009) 1 «Електронна демократія», прийнятих Комітетом Міністрів Ради Європи 18 лютого 2009 року [3] державам-членам щодо електронної демократії, «електронна петиція – це електронне подання протесту або рекомендації до демократичної інституції».

До речі, найперше електронні петиції запрацювали в Шотландії ще у 1999 році, у 2005 році – у Португалії та Німеччині, а на рівні Європейського Союзу в 2014 році відбувся реліз багатомовної системи електронних петицій до Європейського Парламенту [4, с. 2].

Сьогодні петиція визначається як фундаментальне право людини і громадянина на рівні Європейського Союзу, що передбачено відповідними нормативно-правовими актами. Так, петиції передбачені як на конституційно-правовому рівні у державах-членах Європейського Союзу, так і на трансдержавному рівні, а саме на рівні Європейського Союзу в цілому.

В свою чергу на рівні Основного Закону (Конституції) петиція закріплена не в усіх державах-членах. Наприклад у Королівстві Швеція, Великій Британії та Фінляндії право на петицію закріплено у звичайних законах. У конституціях деяких держав-членів Європейського Союзу не використовується термін «петиція», проте використовуються інші терміни [5]. Отже, спосіб нормативно-правового забезпечення та реалізації петицій відрізняються в державах-членах Європейського Союзу, проте, безперечно, петиції вважаються самостійним правом.

Основуючись на нормах конституцій держав-членів Європейського Союзу щодо конституційно-правової регламентації петицій, петиції як форми реалізації права на участь в управлінні державними справами можна класифікувати:

1. за суб'єктом подання петицій: громадяни (Португалія, Румунія); громадяни та/або резиденти (Мальта, Греція, Угорщина); юридичні особи (Європейський Парламент); представники органів публічної влади (Ірландія).

2. за кількістю суб'єктів подання: індивідуальні (Польща); колективні (Велика Британія); змішані (Люксембург, Португалія).

3. за суб'єктом розгляду: президент (Ірландія); парламент (Іспанія); уряд (Чехія, Румунія); органи місцевого самоврядування (Словенія); уповноважений орган/особа (Німеччина); змішані (Франція).

4. за характером петиції: державна (Італія); локальна (Словенія).

5. за формою подання: паперова (Франція, Греція, Мальта); електронна (Нідерланди, Литва, Італія).

6. за правовим результатом, який спричиняє: нормотворча (на місцевому чи державному рівнях); ненормотворча [5].

Досвід функціонування електронних петицій до Парламенту Великобританії, варто зазначити, є подібним до електронних петицій до Верховної Ради України, оскільки петиції не закріплені на конституційному рівні, проте діє окремий Закон та відповідна ІТ-платформа для подання петицій в електронній формі.

Сьогодні для України електронна петиція вже не є новим інструментом електронної демократії, інноваційною формою реалізації конституційного права на участь в управлінні державними справами. На державному, так і на місцевому рівнях нормативно-правове регулювання реалізації електронної петиції як форми реалізації конституційного права на участь в управлінні державними справами отримало свій прояв на рівні Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції [6], підзаконних нормативно-правових актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та на рівні рішень органів місцевого самоврядування. Отже, нормативно-правове регулювання електронних петицій на державному та місцевому рівнях є, по суті, дороговказом до залучення громадськості до участі в управлінні державними і місцевими справами.

Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну змінилася кожна сфера українського життя. Електронна демократія не є винятком.

Сьогодні за тематикою електронних петицій можна відслідкувати суспільні настрої та потреби. Найпопулярнішими є петиції, що стосуються позбавлення від усього російського та радянського. Зараз, як ніколи, люди не хочуть жити на вулиці Горького, ходити до церкви з московським патріархатом, бачити пам'ятники Пушкіну. Українці розуміють, що культурна боротьба за свою

ідентичність має бути пріоритетом. Саме в умовах російської агресії цей процес набув справді загальнонаціонального масштабу.

На другому місці – тема благоустрою, але серед звичайних петицій щодо облаштування і ремонтів є також запити, спричинені воєнним станом (будівництво, відновлення та облаштування укриттів у населених пунктах, налаштувати систему повітряної тривоги, придбати більше ППО для захисту українських міст та ін.)

Також у трійці найпопулярніших петицій є освіта. Питання щодо безпеки організації освітнього процесу, психологічної підтримки, проблем українських дітей в закордонних школах/ВНЗ, роботи вчителів (викладачів) що перебувають на окупованих територіях та ін. найбільш турбують громадськість та визначають зміст електронних петицій в галузі освіти у 2022 року.

Воєнний час по-різному вплинув на життя українців, але процес подання петицій в українських регіонах не зупинився, а навпаки – саме інструмент електронних петицій почав активніше використовувати як спосіб волевиявлення та комунікації з владою.

Таким чином, сьогодні електронні петиції виступають способом діалогу між громадянським суспільством та органами влади будь-якого рівня, самостійним правом на участь у прийнятті рішень громадськістю, а отже, сприяють реалізації права людини і громадянина бути почутим. Право бути почутим є своєрідним індикатором чутливості органів влади та важливою складовою права на електронну петицію, що забезпечить ефективну взаємодію між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадою.

Література:

1. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
2. Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union / Official Journal of the European Union 26.10.2012, С 326/47. URL: <https://goo.gl/Jxn7qC>.
3. Електронна демократія. Рекомендації Ради Європи CM/Rec(2009)1: Міжнародний документ від 18.02.2009 р. URL: <https://goo.gl/ViWZv9>
4. Головань В. Електронні петиції (міжнародний досвід) Інформаційна довідка // Європейський інформаційно-дослідницький центр. 16 с.
5. Ємельянова А. Г. Аналіз правової регламентації права на петиції у конституціях європейських країн // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право». 2016. №25. С. 85–93.
6. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян»: Закон України від 02 липня 2015 року № 577-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19#Text>

УДК 321.01

Зелінська Марина Ігорівна,

к.політ.н., доцент, доцент кафедри
публічного управління та адміністрування
Маріупольського державного університету

КОНЦЕПЦІЯ “FAILED STATE”: РЕАЛЬНІСТЬ ДЛЯ РОСІЇ

Існування держав породжує бажання вчених якось їх класифікувати та впорядкувати згідно з етапами та темпами їх розвитку. Зокрема, крім термінів «weak» (слабка), «failed» (гинуча) і «failing» (вмираюча) держава, вчені стали оперувати термінами «collapsed» (зруйновані), «fragile» (тендітні), «traumatized» (пошкоджені) і «diminished» (скорочені) держави.

Деякі з цих термінів, як, наприклад, «fragile», частіше застосовують по відношенню до країн, які недавно вийшли з кризи або подолали громадянську війну, і мають у буквальному сенсі поки що досить хитку стабільність. Інші ж характеризують різні стадії руйнування державності.

Термін «гинуча держава» (failing state) відноситься до країн, які не здатні самостійно зійти з безкінечної траєкторії розпаду. До них в основному відносять Ліван, Гвінею, Ефіопію, Малі, Чад, Лівію (1).

За Р. Ротбергом (2), можливість чи неможливість, ефективність чи неефективність надання державою громадянам трьох груп політичних благ покладені в основу розподілу держав на сильні (strong states); слабкі (weak states); «держави, що не виконують своїх функцій» (failed states); «держави, що розпалися» (collapsed states).

Традиційно слабкі держави містять у собі етнічні, релігійні, лінгвістичні та інші міжгрупові вузли проблем, які з часом переходять із латентної конфліктної фази до відкритого збройного конфлікту. Головні індикатори економічного розвитку у слабких державах падають надзвичайно швидко, рівень корупції всередині країни зростає, форма правління часто саме – деспотія (3). Тобто проблема досить тонкої грані визначення в якому випадку держава слабка и являє собою саме «weak state», а в якому держава є яскравим прикладом failed state.

Але все ж таки, існує декілька визначальних характеристик failed state:

1. Органи державної влади більше не можуть застосовувати владні повноваження та рішення щодо громадян та територій (так звана втрата легітимності);

2. Державна влада не в змозі захистити свої кордони, що призводить до втрати території;

3. Розмивання легітимних повноважень у процесі приймання колективних рішень (колективна відповідальність);

4. Неможливість надання якісних та своєчасних державних послуг;

5. Нездатність реалізовувати ефективну державну політику;

6. Громадянські свободи та права людини більше не захищені та порушуються і з боку держави в тому числі;

7. Громадяни такої держави не матимуть фізичної безпеки та стабільної політичної та економічної систем;

8. Failed state показує нездатність взаємодіяти з іншими державами як повноправний член міжнародного співтовариства.

Є кілька причин, чому держава зазнає краху, наприклад грабіжницький і корумпований уряд, громадянські війни, геноцид і етнічне насильство.

Звичайно ж, для отримання статусу failed state достатньо лише декількох з вище перелічених ознак. І якщо ми з вами подивимося на перелік характеристик такого типу держави, то побачимо що більшість пунктів співпадають із ситуацією в РФ на момент грудня 2022 року.

Дійсно, як влучно зауважив Секретар РНБО Олексій Данілов щодо втрати органами державної влади в РФ своїх владних повноважень, влада у Росії переходить до рук кримінально-терористичного угруповання, що вже призвело до перетворення країни на failed state. Про це він написав у своєму мікроблозі у Twitter.

"Кремль в стадії втрати контролю. Влада на РФ стрімко переходить до рук кримінально-терористичного угруповання, силові функції делеговані катировським каральним загонам і пригожинським зекам, пояснює Данілов. - РФ перетворилась на типову failed state. Далі – дестабілізація, демонтаж, депутатізація" (4).

Редактор видання The Economist Аркадій Островський в інтерв'ю Радіо НВ вказав на ознаку, яка є в другому пункті нашої характеристики failed state, а саме: Росія не має визнаних зовнішніх кордонів. «Бо вона, виходячи навіть з логіки Кремля, при тому, що вони вдали, що вони анексували території, вони їх не контролюють. Ніхто не знає зараз, де межі конституційні навіть закінчуються у Росії, тому що вона порушила не тільки кордони України, але вона порушила таким чином свої власні кордони, через цю ідіотську анексію, цю виставу, яку вони влаштували», — пояснив редактор The Economist, зазначивши, що РФ не контролює не лише Херсон, а й частину власної території — Кавказ і, зокрема, Чечню, де не дотримуються російських законів, а чинна влада не встановлена в конституційному порядку”.

Островський також вказав на те, що в Росії держава втратила монополію на насильство.

«Бо Путін уже багато років, оскільки головне завдання для нього — зберегтися при владі і втримати цю владу і це параноїдальна досить кремлівська влада, вона постійно створює якісь надструктури, паралельні структури», — пояснив він причину цього явища.

Одним із прикладів редактор The Economist назвав військову структуру Євгенія Пригожина, «колишнього карного злочинця, який набирає з російських колоній і в'язниць людей і кидає їх як «гарматне м'ясо» у Бахмуті» (5).

Також безсумнівна і класична ознака failed state в сучасному світі - це нездатність держави мати якихось реальних партнерів та союзників, підтримувати стабільні дипломатичні відносини з оточуючими країнами. А у росії підтримують її тільки ті держави, які фактично дуже сильно від неї залежать. Реальних союзників та партнерів у неї немає (6).

Можна також додати пункт щодо розмивання легітимних повноважень у процесі приймання колективних рішень (колективна відповідальність), а саме процес прийняття рішення щодо початку СВО в Україні, коли Путін розподілів відповідальність за цей крок між Радою Федерації, Думою та собою.

А ми з вами пам'ятаємо, що для визначення failed state достатньо лише декількох з вище перелічених ознак.

І тут ми повертаємося до одного з завдань нашого дослідження, а саме, уточнення дефініцій weak state та failed state.

Відповідно до наданих вище визначень, можемо сформулювати, що weak state – це, перш за все, слабка на економічному та безпековому рівні держава, яка не в змозі в повному обсязі задовольнити запити своїх громадян.

Якщо ж говорити про failed state, то це своєрідна «падаюча у прірву» держава, державно-політична влада якої втратила контроль над своїми територіями. Це своєрідна остання сходинка до повного знищення державності та переходу до статусу collapsed states.

Література:

1. Зелінська М. Інститут президентства в межах концепції "failed state" // Проблеми та перспективи розвитку державного управління в умовах реформування: [колективна монографія] / Заг. ред. Чечель А.О., Хлобистов Є.В. – Бельско-Бяла (Польща): Вища школа економіки та гуманітаристики, 2017. – 493 с.

2. Rotberg R. When States Fail. Causes and Consequences. – Princeton University Press, 2004. – 355 p.

3. Машура А. Слабкі держави як загроза міжнародній безпеці Available at: <https://www.facebook.com/112392788872170/posts/%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BA%D1%96-%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8-%D1%8F%D0%BA-%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B0-%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B9-%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%8F-%D0%BC%D0%B0%D1%88%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%B0%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82-%D1%96%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%82%D1%83-/633213473456763/> > [Accessed 21 January 2015]

4. Росія вже перетворилася на failed state — Данілов. 03 листопада 12:41 // <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/rosija-vzhe-peretvorilasja-v-failed-state-danilov.html>

5. Чому Росія вже failed state — відповідає редактор The Economist 3 грудня, 08:26 // <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/rosiya-vzhe-failed-state-shcho-pro-ce-svidchit-redaktor-the-economist-50288303.html>

6. Чому росія заслужила статус failed state: держава путіна, що не відбулася. // ПОЛІТИКА. 14 жовтня 2022, 18:16// <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/stattja/polityka/chomu-rosiya-zasluzhyla-status-failed-state-derzhava-putina-ne-vidbulasya>

**СЕКЦІЯ
БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР УПРАВЛІНСЬКОЇ, ФІНАНСОВО-
ЕКОНОМІЧНОЇ І ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 339.5:

Омельченко Володимир Якович,

д.е.н., професор, зав. кафедри менеджменту і фінансів ННІУ МДУ

Ткаченко Олена Георгіївна,

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і фінансів ННІУ МДУ

**МОНІТОРИНГ СТАНУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ І ЇЇ
БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР**

Глобальні економічні і технологічні зміни світової економіки, ускладнення її структури і динамізм розвитку, поява нових глобальних загроз і об'єднання зусиль міжнародної спільноти для їх подолання потребують посиленої уваги до зовнішньоекономічної сфери національного господарства. Ця сфера діяльності значною мірою впливає на національну економіку в цілому, з однієї сторони, а, з іншої, в значному ступені залежить від ситуації, що формується на певних сегментах світового ринку, що є традиційними для українського експорту і імпорту.

Світова економіка нині переживає масштабне та різкіше, ніж очікувалося, уповільнення темпів зростання, інфляція є вищою, ніж спостерігалось за кілька останніх десятиліть, що пов'язані із кризою вартості життя, погіршенням фінансових умов у більшості регіонів, вторгненням Росії в Україну та впливом пандемії COVID-19.

В цих умовах до сьогодні істотними проблемами національної економіки залишаються недостатній рівень стабільності процесів економічного відновлення, жорстка зовнішня конкуренція, домінування в економічній структурі виробництва із низьким рівнем доданої вартості, високий рівень витрат і енергоємності базових галузей економіки, просторово-структурні диспропорції та деформації, певна регіональна асиметрія. Перелік цих основних проблем безпосередньо пов'язаний із реалізацією економічних інтересів України у зовнішньому середовищі і підтверджує необхідність моніторингу як внутрішнього стану зовнішньоекономічної сфери національного господарства, так і змін у міжнародному середовищі.

Аналіз динаміки світової торгівлі (торгівля товарами) за 2014-2021 рр. показав, що її щорічна зміна схильна до значних коливань і уповільнення зростання. Ще більш схильні до значних коливань торгівля сільськогосподарською продукцією і паливом, і в меншому ступеню торгівля готовою продукцією (рис. 1). Особливо це характерно для 2020-2021 рр. як результат впливу низки негативних факторів, насамперед COVID-19.

Аналіз даних українського експорту і імпорту товарів за цей же період показав також значні коливання, які певним чином повторюють світові тенденції, але і мають свої особливості, що пов'язані із дією внутрішніх обставин і чинників. Так, за 2014-2015 рр. обсяги експорту скоротилися більше ніж на 40 %, імпорту – більше ніж на 50 %, що було пов'язано із політичними подіями того часу, втратою

частини території із її економічною діяльністю і, відповідним, виключенням цієї частини із зовнішньої торгівлі. Відновлення економічної активності почалося у 2016 р. (експорт ще продовжував зменшуватися, але в значно меншому ступені, а імпорт по результатам року навіть збільшився на 4,6 %). Помітне поживлення відбулося у 2017-2018 рр., коли обсяги експорту зросли на 28 %, а імпорту – на 41 % і було результатом як позитивної динаміки на основних зовнішніх ринках українського експорту, так і активізації підприємницької діяльності на внутрішньому ринку. У 2019 р. темпи зростання експорту і імпорту уповільнилися, а під впливом пандемії COVID-19, набули не значного, але від’ємного значення у 2020 р. В 2021 р., як і в світі в цілому, обсяги української зовнішньої торгівлі збільшилися в значному ступені, по експорту річний приріст становив 38.4 %, по імпорту – 34,1 % [2].

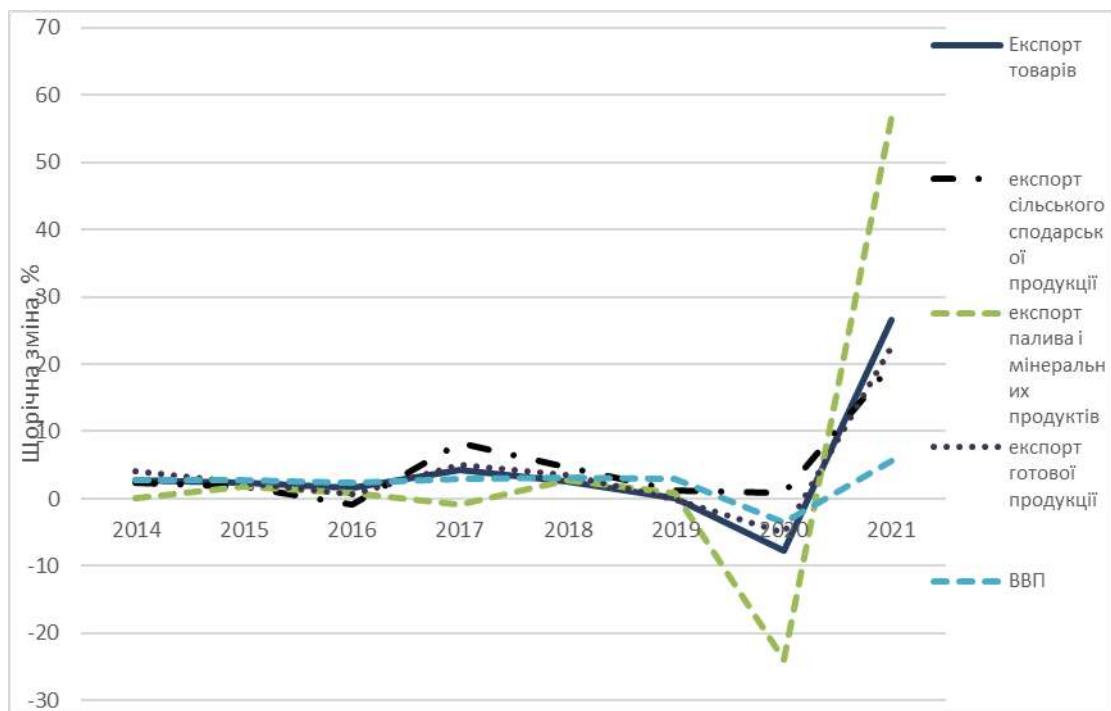

Рис. 1. Порівняльна динаміка світового ВВП і світового експорту товарів, в тому числі за основним товарними групами [побудовано авторами за даними 1].

Певні зміни відбулися і в товарній структурі. Так зменшилася частка недорогочінних металів і виробів з них, зросли частки сільськогосподарської продукції і продовольства, але в той же час скоротилася частка машин, транспортних засобів та приладів. Зазнала змін і географічна структура, в якій найбільшим торговельним партнером України стала ЄС, на частку якої і в експорті, і в імпорті товарів припадає трохи більше 40 %. Провідне місце країнам ЄС належить і торгівлі послугами, де більше половини імпорту послуг надходить із ЄС, в які експортується майже 30 % від їх загального обсягу [2].

Зниження обсягів українського експорту і імпорту у 2020 р. як і для більшості країн світу, пов'язано із негативним впливом пандемії COVID-19, що призвів до падіння на 3,5 % світового ВВП і до зменшення на 9 % обсягів світової торгівлі. Ця поточна проблема була ускладнена також запровадженням обмежень

на експорт товарів (80 країн за даними СOT), хоча більшість із них відносилася до тимчасових заходів [1].

Але для національної зовнішньоекономічної сфери – це не головна проблема, що стримує її розвиток. Основною проблемою є те, що український експорт визначається не перевагами нашої економіки, а потребами зовнішніх ринків. З самого початку лібералізації зовнішньоекономічної діяльності деформована за часів СРСР структура економіки виживала за рахунок зовнішнього попиту і протягом часів незалежності змінювалася дуже пасивно, що підтверджує інерційність галузевої і товарної структури економіки.

Зовнішньоекономічна діяльність у сучасному світі визначає місце кожної країни в системі світового господарства, її масштаби і структура говорять про ефективність економічного розвитку і конкурентні можливості національного господарства, через зовнішньоекономічну діяльність реалізується більшість економічних інтересів і тому вона постає важливою складовою економічної системи країни.

Названі обставини дозволяють конкретизувати загрози національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері (ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України»), що пов'язані із здійсненням зовнішньоекономічної діяльності [3]. До них доцільно віднести:

від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу і негативну тенденцію до його збільшення, деформовану структуру експорту і імпорту, досить повільні зміни у сторону збільшення частки машинобудівної, високотехнологічної і новітньої продукції, що має переваги із точки зору міжнародної конкуренції (і іншої продукції із значною часткою доданої вартості) і сприяє зменшенню технологічного розриву між Україною і провідними країнами світу;

відсутність системи стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності, стимулювання експорту і розвитку галузей імпортозаміщення, нерозвиненість інфраструктури зовнішньої торгівлі (майже відсутність установ і представництв, які б захищали інтереси українських виробників на зовнішніх ринках, надавали довідково-консультаційну допомогу);

диспропорціональність розвитку зовнішньоекономічної діяльності в розрізі регіонів України, значна концентрація експортної діяльності у східних областях і переважна концентрація імпортової в м. Києві, відсутність програм розвитку ЗЕД на регіональному рівні і механізмів стимулювання структурних змін;

зростання частки іноземного капіталу в галузях із експортною орієнтацією діяльності, в першу чергу у гірничо-металургійному і агропромисловому комплексах;

недооцінка впливу кон'юнктури світового ринку і впливу світових кризових явищ на діяльність підприємств із експортною орієнтацією, відсутність адекватної та ефективної антикризової політики щодо проникнення фінансової кризи в Україну, втрата конкурентних переваг і зниження рівня конкурентоспроможності національного виробництва [3].

Сучасні умови потребують переходу до нової якості змін, визначення шляхів структурних трансформацій для нарощування і формування нових конкурентних переваг, побудови якісно нової моделі як зовнішньоекономічної сфери, так і економіки в цілому із високим рівнем продуктивності і технологічної інноваційності.

Провідні економіки світу вже достатньо довгий час спрямовують свою діяльність на зміну структури економічної діяльності у сторону високотехнологічних секторів, які і є запорукою економічного зростання і соціального добробуту. Як правило, означена політика реалізується на галузевому рівні шляхом стимулювання підприємництва, інновацій, передачі технологій, розвитку кваліфікації та конкуренції як конкретної політики довгострокового зростання, збільшення доходів та продуктивності праці, для досягнення цих цілей.

Аналізуючи викладене можна прийти до висновку, що економічна безпека країни повинна забезпечуватися, в першу чергу ефективністю самої економіки, тобто високою продуктивністю праці суб'єктів економічної діяльності, впроваджених стандартів виробництва, надання послуг тощо. Разом з тим, економічна безпека України, враховуючи її сучасний стан, має підтримуватися всією системою механізмів регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку. Отже, поняття «економічна безпека» це не лише стан захищеності національних інтересів, а й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства [].

Структурні реформи можуть додатково сприяти боротьбі з інфляцією шляхом підвищення продуктивності та пом'якшення обмежень на постачання, тоді як багатостороння співпраця необхідна для прискорення переходу на зелену енергетику та запобігання фрагментації.

Література:

1. The WTO Stats portal. World Trade Organization. URL:<https://stats.wto.org/> (дата звернення 30.11.2022).
2. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. №2469. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 22.11.2022).
4. Батченко Л.В., Ашурков О.О., Ткаченко О.Г. Методика системної діагностики впливу стану зовнішньої торгівлі на зміну рівня економічного суверенітету України. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 77 с.
5. Tkachenko O. Market Conditions and Its Impact On The Development Of Foreign Economic Entrepreneurship In Ukraine // Present-Day Entrepreneurship: National Problems And The International Development Experience. CA, USA, B&M Publishing, 2014. P. 94-99.

УДК 363.2

Горбашевська М. О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
менеджменту і фінансів МДУ

ЕКОНОМІЧНІ РИЗИКИ: МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ

Економічний ризик – це ймовірність виникнення певного рівня збитків. В економічній літературі він проявляється в абсолютному та відносному вираженні.

Абсолютне вираження характеризує кількісні зміни в грошовому та натуральному вигляді отриманих збитків. *Відносне* – характеризує відношення суми отриманого збитку до майна, прибутку чи інше.

Зробити аналіз ризику – це надати потенційним партнерам необхідні дані для прийняття рішення стосовно доцільності участі у проекті та передбачити заходи щодо захисту від можливих фінансових втрат. Аналіз ризику проводиться послідовно.

Будь-який підприємець во всіх сферах економічної діяльності буде намагатися уникати значних збитків. За умов нестабільної та швидко змінюваної ситуації суб'єкти економічної діяльності змушені враховувати всі можливі наслідки дій своїх конкурентів, а також інших змін у ринковій ситуації.

Найбільш розповсюдженими методами оцінювання та управління ризиком є: статистичний, експертних оцінок, аналітичний, оцінки фінансової стійкості та платоспроможності.

При оцінці ступеня ризику переважним є *статистичний метод*. За наявності на фірмі необхідної інформації розрахувати кількісну оцінку ступеня ризику можна за допомогою формул, які вже давно успішно застосовувалися в теорії ймовірності і статистиці.

Статистичний метод полягає у вивченні статистики втрат та прибутків, які мали місце на певному чи аналогічному підприємстві, з метою визначення вірогідності події, встановлення величини ризику. Вірогідність означає можливість отримання певного результату. Наприклад, вірогідність успішного просування нового товару на ринку протягом року складає 3/4, а невдача - 1/4. Величина, або ступінь, ризику визначається за двома показниками: середнім очікуваним значенням та коливанням (змінною) можливого результату.

Метод *експертних оцінок* відрізняється від статистичного лише методом збирання інформації для побудови кривої ризику. При цьому методи передбачають збирання та вивчення оцінок, зроблених різними спеціалістами (певного підприємства чи незалежними експертами), які стосуються ймовірності виникнення різних розмірів утрат. Оцінки базуються на врахуванні всіх факторів фінансового ризику, а також на статистичних даних. Реалізація способу експертних оцінок значно ускладнюється, якщо кількість показників оцінки мала.

Метод аналогів – полягає в тому, що при аналізі ступеня ризику напряму підприємницької діяльності доцільно вживати дані про розвиток аналогічного напрямку в минулому. При цьому аналіз минулих чинників ризику

проводиться на підставі інформації, одержаної з самих різноманітних джерел. Після цього інформація обробляється з метою виявлення залежностей

між запланованими результатами діяльності фірми і урахуванням потенційних ризиків.

Аналітичний метод – доцільно довести до наступних взаємопов'язаних етапів:

- 1) аналітична обробка одержаної інформації;
- 2) побудова діаграм залежності вибраних результативних показників від величини вихідних параметрів;
- 3) визначення критичних значень ключових параметрів;
- 4) аналіз факторів, які впливають на ключові параметри, можливі напрямки їх ефективності та стабільності роботи фірми.

Перевага цього методу полягає в тому, що він поєднує можливості пофакторного аналізу параметрів, які впливають на ступінь ризику та імовірність його зниження.

Метод доцільності витрат ґрунтується на тому, що в процесі господарської діяльності витрати розділяються за елементами і за напрямками, тому що вони не мають однакового значення. Тобто ступінь ризику за окремими елементами витрат у середині одного й того ж напрямку діяльності різна. Тому визначення ступеня ризику за цим методом орієнтовано на ідентифікацію потенційних зон ризику. Такий підхід також доцільно проводити з позиції можливості визначення вузьких місць діяльності підприємства, з погляду їх ризикованості, а потім розробити шляхи їх ліквідації.

Теорія ігор – математичний апарат для вибору стратегії для ризику. Він дозволяє підприємцю або менеджеру краще розуміти конкретну ситуацію та довести до мінімуму ступінь ризику.

Таким чином, якщо ми кажемо про визначення методів оцінювання та управління економічними ризиками, можна виокремити широкий спектр дій, які нам будуть необхідні для виявлення ризику, його усвідомлення, аналізу, оцінки та контролю.

Література:

1. Вітлінський В.В., Верчено П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком. – К., 2000. - 292 с.
2. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику. - К.: ДЕМІУР, 1996. - 211 с.
3. Гончаров І.В. Ризик та прийняття управлінських рішень: - Х., 2003. - 159 с.

УДК 378

Tolpezhnikova T.G., candidate of economic science,
associate Professor of Department of Management and Finance, ESIM MDU

Petryk I.V., PhD,

Senior Lecturer of Department of Management and Finance, ESIM MDU

SOCIAL CONFLICTS AND METHODS OF OVERCOMING THEM DURING DISTANCE EDUCATION

Human communication is rather complex and delicate process. Each of us learns this throughout our lives, gaining experience mostly through mistakes and disappointments. Quite often we find ourselves in situations that we define as conflict.

Conflict is a rather complex psychological phenomenon, the success of studying which largely depends on the effectiveness of the application of various theoretical and methodological developments.

Most people do not like conflicts and, in part, are afraid of them. This is caused by the fact that a person who has never thought about the essence and nature of conflicts believes that conflicts spoil relations between people, harm business, interfere with life, cause tension, incoherence of actions, stress. However, it is impossible to live without conflict. This is confirmed by the fact that:

conflict is a normal phenomenon of social existence;

conflicts occur wherever people exist;

conflicts occur in certain conditions and proceed in a certain way.

Social conflicts arise in all spheres of social life and have a significant impact on their functioning and development. Therefore, the question naturally arises: after all, conflict is good or bad. What is its social function – positive or negative.

Adepts of the conflict approach adhere to the opposite point of view – the social function of conflict is positive. The conflict not only destroys the old and outdated, but also contributes to the renewal of society, the construction of a new, better one. If you try to evaluate the social conflict objectively and impartially, you have to admit that it is never exclusively positive or exclusively negative. Conflict is a positive moment of social development when it contributes to social progress. However, every conflict always leads to material and moral losses. This is its negative function.

The quality of training of any specialist in modern conditions is determined not only by the level of his knowledge, but also by professional skills that allow him to creatively solve emerging problems, actively interact with people on the basis of establishing subject relations. The education system of higher educational institutions has a wide range of tools. One of the most important is the interaction between the teacher and the student: entering into subjective relations and being an active participant in them, the student begins to perceive the methods of communication that are implemented as a norm, as his individual choice.

Pedagogical interaction in the "teacher – student" system is a system of mutual influences of subjects involved in joint activities based on the general goals of professional education. Such interaction is of great fundamental importance from the point of view of the axiological component, since this interaction between the teacher and the student affects the formation of the value system of the future specialist, such as a person, truth, education, profession, and others.

It is important to keep in mind that the process of interaction between the teacher and students proceeds in a clash of goals, interests, life positions, motives, personal individual experience, which causes dialectical changes in the forms of interaction during the educational process. The effectiveness of pedagogical interaction in educational classes depends on many factors (successful determination of the goals of joint activity, correspondence of pedagogical tactics to the specific task of this interaction, activity of the students themselves). Among them, an important role is played by the factor of optimal selection of teaching methods, the implementation of which in the specific conditions of an educational institution provides a high level of quality of student training. In recent years, the pedagogical possibilities of active learning methods (problem lectures, group discussions, analysis of specific situations, dynamic pairs, conferences, role-playing and business games, video method, multimedia) have been studied, which are on a par with traditional ones (explanation, narration, work with a textbook, conversation, display), contribute to increasing the intensification, efficiency, quality and effectiveness of the learning process at the university.

The form of distance learning arose in recent years as a request for the realities of today. Especially active distance learning began to be used in connection with the intensive computerization of everyday life. Western higher education institutions were among the first to offer distance courses. It was assumed that a student who wants to learn an interesting course does not have to go abroad, but can study while sitting at home with a cup of tea in front of the computer and completing the assigned tasks.

Another request for the introduction of distance learning was from students who wanted to get an education, but could not do it at school due to some reasons. For example, student-athletes who spent a lot of time in training and could complete the educational program only in their free time, or students who could not physically be at the university due to their health. But if before the quarantine and full-scale military invasion, the distance form of education was widespread among certain groups of people, now the demand for an online form of education has begun to cover a global scale.

Distance learning during a full-scale invasion is significantly different from distance learning during the quarantines caused by the COVID-19. In modern conditions, all participants in the educational process, both students and teachers, experience excessive psychological stress. As a result, it causes apathy and overwork among students, overwork and burnout among teachers. To increase efficiency and organize a high-quality educational process, experts advise to observe the following rules:

1. The university is now about support, not about total control. In conditions of stress, excessive psychological stress and constant worries, there is no need for dry information. Instead, there is a great need for emotions. Therefore, teachers should change their emphasis to support rather than control. Emotionally charged material in the form of an online tour, watching interesting stories, creative tasks and innovative approaches to learning will help psychologically comfort and support the applicants.

2. The cameras must be turned on. Experts advise that during training sessions, everyone must have cameras on, which gives a real, realistic feeling, which contributes to the working atmosphere and inspires learning.

3. Avoid tension between students (avoid conflicts and bullying). Currently, applicants have the opportunity to connect to online training from any place – some are

abroad, others may be in a basement or a bomb shelter, as hostilities are taking place nearby. Everyone has their own problems, so the teacher must relieve the tension between students. Since people abroad can have refugee syndrome, those who stay behind feel anxious, worried, and will look for someone to vent their negativity to. Clarifying feelings, talking about them make it possible to avoid open conflict or silent ill will.

4. Trust is important to people during war. In the conditions of distance learning, teachers often have a question whether the applicant himself did or copied. Instilling academic integrity is certainly important, but in times of war, trust becomes especially important. Experts advise not to give children assessments at all while martial law is in progress, so as not to cause even greater stress.

5. Practicing tasks in front of screens is not an option. If in a traditional lesson it is quite common to give tasks to practice certain skills, then in distance learning it does not work. Working on a shared virtual whiteboard can be an effective option. And it is even better – to provide practice of skills in a game format.

6. Engage in networking. The best support in difficult times is shared joys in the form of attending performances, virtual tours of museums, and the development of joint projects. It is necessary to nurture the spirit of the team, unity, even when everyone is somewhere far from home.

7. To assign projects – and not for the sake of the result. Distance education has a negative impact on the socialization of young people, for whom it is important to communicate with friends, gain authority and get a place in the circle of friends. One of the ways to develop communication skills is project activity. But it will be necessary not so much to demand the result as to satisfy the students' communication needs. Projects for the group should be given in such a way as to unite them and allow them to chat with friends.

A student's educational activity in a higher educational institution is only one of the sides of the integral professional and personal formation of a person. A student's educational activity is understood as a goal-directed, regulated by plans and programs, controlled process of assimilation of knowledge, abilities and skills, development and formation of the student's personality. In the process of educational activity, the student acts as its subject, the bearer of subject-practical activity and knowledge. A huge role is given to him by teachers, it is from the interaction that depends on which student will leave the walls of the university and what treasure of knowledge he will have in his head. But there is no denying that not only teachers, but also students themselves influence the learning process. The teacher's approach to the learning group as a whole and to each of the students individually depends on them.

The main task of the teacher and the student is to find the optimal middle ground for them, when their interaction will be much more successful and fruitful. The need to find a compromise, to make contact, to be more loyal, to enter into each other's positions and situations is a necessary requirement for coordinated interaction, a clear vision of possible problems and their solution.

References:

1. Дистанційне навчання під час війни: лайфхаки для вчителів щодо організації уроків. URL: <https://op.ua/news/lifehack/distanciyne-navchannya-pid-chas-viyni-layfhaki-dlya-vchiteliv-schodo-organizaciyi-urokiv>

2. Five Standards of Effective Pedagogy. URL: <https://www.tolerance.org/professional-development/five-standards-of-effective-pedagogy>

3. Students' Conflict Attitudes Towards Online Learning and Traditional Learning at Al-Baha University During the Outbreak of Covid-19 Pandemic. URL: https://journalspress.com/LJRHSS_Volume20/1030_Students-Conflict-Attitudes-Towards-Online-Learning-and-Traditional-Learning-at-Al-Baha-University-During-the-Outbreak-of-Covid-19-Pandemic.pdf

УДК 332.012.23

Кислова Л. А.,

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і фінансів МДУ

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання національної безпеки та шляхів її забезпечення перебувають в центрі уваги людини з найдавніших часів, та тісно пов'язане з розбудовою держави як форми організації людського суспільства. Загальноприйнятим в науковому середовищі є твердження, що одним з перших, хто почав системно досліджувати питання безпекознавства є англійський вчений Т. Гоббс. В своїх працях вчений проаналізував проблеми безпеки та виживання держави, суспільства й окремого індивіда в контексті їх взаємодії.

Розвиток засобів виробництва, науково-технічний прогрес та породжена ним промислова революція, інтенсифікація процесів глобалізації - все це призвело до посилення ролі економічної безпеки як одного з ключових елементів національної безпеки держав. Вказане, знайшло своє відображення у 1934 році з прийняттям Президентом США Ф. Рузвельтом «Нового курсу», що мав на меті подолання кризових явищ Великої економічної депресії 1933–1937 рр. В ході реалізації положень програми, в США було створено спеціально-уповноважений орган - федеральний Комітет з економічної безпеки. Саме ж поняття «економічна безпека» Ф. Рузвельтом трактувалося як гідне житло, освіта, наявність соціального захисту, розумного доходу в обмін на продукцію і достатній рівень зайнятості населення.

Подальший розвиток світової економіки, виникнення регіональних та глобальних ризиків для національних економік, та необхідності вжиття у зв'язку з цим відповідних заходів реагування призвів до визнання терміну «економічна безпека» Генеральною асамблеєю ООН, шляхом прийняття у 1985 році резолюції про міжнародну економічну безпеку. Вона закликала світову спільноту сприяти забезпеченню міжнародної економічної безпеки для соціально-економічного розвитку та прогресу кожної країни.

Надалі, термін «економічна безпека» увійшов до наукового та політичного обігу, проте не мав чітко окреслених складових, які б достатньо повно характеризували його суть. Так, у бізнес-словнику він трактується як стан наявності стабільного джерела фінансових доходів, які дають змогу забезпечувати стандарти життя суб'єкта сьогодні і в найближчому майбутньому. Відомими американськими вченими Дж. Кеннаном та Х. Моргантау в середині 20 сторіччя

економічна безпека розглядалася як набір інструментів, що забезпечує зміцнення конкурентоспроможності національного виробництва, дотримання торговельних переваг, забезпечення переваг національної економіки на світових ринках, а також захист інтересів держави у технологічних сферах [1, с. 12].

Із здобуттям нашою державою незалежності, розбудовою її соціальних та політичних інститутів та необхідності побудови національної економіки, почала формуватися вітчизняна наукова школа, яка ґрунтовно досліджувала питання економічної безпеки. В свою чергу, Г. А. Пастернак-Таранушенко розглядаючи економічну безпеку як складову частину національної, стверджував, що це наймолодша з наук про безпеку держави, яка зародилася на підґрунті необхідності забезпечення державності за рахунок використання відповідних заходів та засобів, що покликані надати стабільність стану держави попри економічний тиск, який здійснюється ззовні або зсередини.

Схожу думку висловлював і О.В. Мірошніченко, який наголошував, що економічна безпека є одним із визначальних складових елементів системи національної безпеки, та необхідною умовою для стабільного та стійкого соціально-економічного розвитку держави і захисту її незалежності [2, с. 8].

Таким чином, економічна безпека розглядається не лише як стан захищеності національних інтересів, наявність інструментів впливу на економічні процеси для забезпечення позитивних економічних результатів, але і для забезпечення конкурентних переваг на світовому ринку. На наш погляд, економічну безпеку взагалі треба розглядати як найважливішу якісну характеристику економічної системи, що визначає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення.

Слід зазначити, що сформований вітчизняними науковцями теоретичний базис знайшов своє відображення у положеннях національного законодавства. Так, у ст. 17 Конституції України зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [3]. Таким чином, закріплення в Конституції положення із забезпечення економічної безпеки, можна вважати одним з пріоритетних завдань держави, що забезпечує власне її існування загалом. Важливість економічної безпеки була підкреслена і в Законі України «Про національну безпеку України», який підкреслює, що державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України [4].

Надалі, у 2007 році Міністерством економіки України було прийнято Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, які термін «економічна безпека» трактували як стан національної економіки, що дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави [5].

Таким чином, в структурі вказаного поняття присутній взаємопов'язаний дуалізм статичної та динамічної складової. Статичною складовою виступає стійкий стан економічної системи країни, який забезпечується наявністю необхідних та достатніх ресурсів, які дозволять ефективно протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам. Динамічна складова поняття «економічна безпека» покликана задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави, що

видається неможливим через значне розшарування суспільства та наявності взаємно протилежних економічних потреб у різних верств населення, а також обмежених національних економічних ресурсів. Разом з тим, задоволення потреби особи, сім'ї, суспільства та держави має бути забезпечене функціонуючою в державі економічною системою, в той час як економічна безпека своїм завданням має протидіяти загрозам та зберігати цілісність економічної системи.

Досліджуючи феномен економічної безпеки на сучасному етапі, американські дослідники наголошують, що вона повинна відповідати таким двом умовам: 1) збереження економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, що стосуються розвитку економіки у цілому; 2) збереження вже досягнутого рівня життя населення і можливості його подальшого підвищення [6, с. 34]. Вказане визначення знайшло яскраве відображення в сучасних українських реаліях, в контексті намагань інтеграції нашої держави в Європейське політичне та економічне середовище, визначення в якості пріоритетних економічних партнерів країн ЄС, що мало наслідком початку військової агресії РФ проти України.

Одним з засновників вітчизняного економічного безпекознавства Л.С. Шевченко наголошує, що економічний суверенітет пов'язаний зі структурою економічної системи і незалежністю держави, та виступає основою для створення надійних умов і гарантій для підприємницької активності, саморозвитку та прогресу, сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійної модернізації виробництва, тобто всього, що є необхідними і обов'язковими умовами усталеності та самозбереження національної економіки. [7, с. 13].

Аналізуючи викладене можна прийти до висновку, що економічна безпека країни повинна забезпечуватися, в першу чергу ефективністю самої економіки, тобто високою продуктивністю праці суб'єктів економічної діяльності, впровадження стандартів виробництва, надання послуг тощо. Разом з тим, економічна безпека України, враховуючи її сучасний стан, має підтримуватися всією системою механізмів регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку. Отже, поняття «економічна безпека» це не лише стан захищеності національних інтересів, а й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства.

Література:

6. Тимошенко О. В. Економічна безпека у системі науки про економіку: основні наукові школи. Економічний простір. 2015. № 104. С. 5–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_104_3 (дата звернення 26.11.2022).

7. Мірошніченко О.В. Визначальні функції системи національної економічної безпеки. Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. 2007. № 12. С. 8–12.

8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.11.2022).

9. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. №2469. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 25.11.2022).

10. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 02 березня 2007 р. № 60. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0060665-07> (дата звернення 24.11.2022).

11. Murdoch C. Economic factors as objects of security: Economics security & vulnerability. Economics interests & national security. Lawrence. 2001. 867 p.

12. Шевченко М. М. Система критеріїв та показників оцінки поточної ефективності функціонування державного механізму реагування на загрози національним інтересам. Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. 2015. № 1-2. С. 96-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nivanb_2015_1-2_9 (дата звернення: 13.11.2022).

УДК 378

Коверза В. С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та фінансів,
заступник директора ННІУ МДУ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОБЛІКУ І АУДИТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Військовий стан в країні став своєрідним індикатором для суспільства на здатність об'єднання заради протидії російській агресії і миттєвого вирішення нагальних проблем. Подолання наслідків війни є спільним завданням для всіх і лише разом ми зможемо повернутися до звичного для нас життя, навчання та відпочинку. Сьогодні зумовлює необхідність урахування правил та умов безпечного освітнього процесу в умовах військового стану, забезпечення ефективного використання й поширення найкращих практик безпечного навчання в новій реальності. У 2022–2023 н. р. заклади вищої освіти працюють в військових умовах. Зважаючи на безпрецедентну невизначеність, спричинену збройним вторгненням російської федерації, та її ймовірний тривалий перебіг необхідно проаналізувати проблеми та шляхи їх вирішення в українських закладах вищої освіти під час військових дій.

Зміна парадигми освітнього процесу у закладах вищої освіти України обумовлена пріоритетними завданнями щодо забезпечення якості надання освітніх послуг. Освіта, на сьогодні, має бути гнучкішою і відкритою до змін. Проблеми якості знань і кваліфікації фахівців різних напрямів та галузей діяльності стають предметом професійних дискусій. Сьогодні держава розглядає освіту як один з важливих національних пріоритетів.

Головне сьогодні при підготовці фахівців з обліку і аудиту – навчити студента мислити самостійно, оскільки набуті фахові знання можуть через певний період втратити актуальність. Тому, освіта може бути досягнута лише шляхом внутрішнього розвитку особи. Освіта – це плід свободи в умінні виконувати завдання, а не примусове навчання, що передбачає вивчення на пам'ять сутності певних термінів, понять, формул і цілих параграфів, навіть підручників. Американські дослідники Роберт Б. Бар і Джон Таг відзначають, що в американській вищій освіті відбувається зміна парадигм: здійснюється перехід від

парадигми навчання до парадигми учення. Як відзначає німецький психолог М. Вертгеймер «освіта має бути розвиваючою, а не отупляючою і повинна орієнтуватися на сильних, а не на слабих властивостях осіб, що навчаються». Тому головним є не накопичення великого обсягу інформації і засвоєння готових знань, а розвиток здібностей до опанування методів пізнання, що дають можливість самостійно добувати знання, творчо їх переробляти. Для досягнення поставлених цілей в підготовці кадрів з обліку і аудиту необхідне оновлення змісту і структури сучасної освіти. Дане питання набуває в сучасних реаліях нового звучання і вимагає подальшого осмислення.

Переходи від однієї кількості спеціальностей різних рівнів до іншої, як в сторону їх збільшення так і в сторону їх зменшення вносять низку розбіжностей до розуміння логіки спадкоємності даних рівнів освіти, в процесах навчання студентів, взаємозв'язку навчальних планів. Аби усунути ці розбіжності, потрібно сформулювати концептуальні положення забезпечення спадкоємності всіх видів навчання. В основі таких положень можна користуватися відомою зі світової практики безперервністю становлення професіоналів: від простого – до складного, від часткового – до загального. Оптимальним при цьому є забезпечення закінченості освіти на кожному році навчання, а в окремих випадках і за семестрам або триместрам, із здобуттям відповідних сертифікатів або дипломів. Такий досвід накопичено в деяких країнах. Як варіант, у процесі підготовки бакалаврів на проміжному етапі, передбачати видачу дипломів молодшого спеціаліста, яка може надати можливість об'єктивно відображати рівень знань студентів старших курсів та за необхідності працевлаштування відповідно до рівня підготовки без подальшого навчання.

Дистанційне навчання - нова, сучасна технологія, яка дозволяє зробити навчання більш якісним і доступним. В умовах війни, з появою переміщених ВНЗ з окупованих територій зростає значення дистанційного навчання в контексті державного освітнього стандарту, в основі якого лежить системно-діяльнісний (компетентнісний) підхід. Застосування дистанційного навчання в ЗВО - це додатковий спосіб забезпечення безперервності і необхідної інтенсивності навчального процесу, співпраці між викладачами і студентами. В основі дистанційного навчання закладені педагогічні технології різномірного навчання, самостійність в самоосвіті студентів за різними освітніми областями, поєднання різних форм і методів взаємодії викладача та студента.

До форм системи дистанційного навчання можна віднести: лекції, семінари, лабораторні заняття, контрольні роботи, курсові роботи, заліки, іспити, консультації, самостійні роботи. Разом з тим, як будь-яка форма навчання, вона має той же компонентний склад: цілі, обумовлені соціальним замовленням для всіх форм навчання; зміст, також багато в чому визначений діючими програмами, стандартами для конкретного типу навчального закладу, методи, організаційні форми, засоби навчання.

Позитивними моментами дистанційної форми контролю є те, що здобувач отримує незалежну оцінку; робота здобувача може тривати і в період карантинів; полегшується робота викладача (при складанні та перевірці тестів); здобувачі можуть самостійно підвищувати рівень знань з даної теми, відпрацьовувати вміння та навички за допомогою спеціально створених тестів і тренажерів.

Платформа Moodle - модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище для вивчення дисциплін з обліку та аудиту. Це вільно

розповсюджувана програма, що дозволяє викладачам конструювати дистанційні курси з можливостями створення і розміщення навчальних матеріалів у вигляді файлів різних типів. При створенні курсу реалізована можливість роботи з такими інструментами, як глосарій, робочий зошит, лекція, тест, семінар, Wiki, форум, дошка оголошень опитування, чат, анкета, а також зв'язок користувачів системи за допомогою особистих повідомлень, розсилок, файлів. Викладачеві необхідно включати в дистанційне навчання ресурси і елементи, які б розкривали взаємозв'язок різних дисциплін освітньої програми, демонстрували прояв системних синергетичних ефектів в процесі вивчення дисциплін спеціальності «Облік і оподаткування».

По закінченні війни очікується формування нових ринкових структур, розвиток колективної і приватної власності, залучення іноземних інвесторів, що спричинить появу широкого кола внутрішніх і зовнішніх користувачів інформації фінансового стану підприємств, достовірності розмірів отриманих доходів, обґрунтованості витрат. У зв'язку з цим виникає необхідність розглядати бухгалтерський облік не лише як процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень, а ще і як процес дослідження спрямованого на виявлення, вимірювання, реєстрацію, накопичення, узагальнення, зберігання та передачу інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття змістовних та обґрунтованих рішень. Це зумовлено тим, що при досконалому нормативно-правовому регулюванні бухгалтерського обліку в країні, завжди існують суб'єктивні особливості в формуванні та висвітленні облікової інформації, які можуть бути враховані обліковою політикою підприємства і ті, що базуються на професійному судженні бухгалтера. Таким чином дії професійного бухгалтера, підтверджують, що вища бухгалтерська освіта відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерської освіти є такою, що потребує постійного вдосконалення. Підтверджує її складність та широкий спектр наукових досліджень в цьому напрямі. Адже, лише питання визначення справедливої вартості активів, не має уніфікованого підходу на міжнародному рівні, а це лише є одним із чинників різностороннього підходу до формування обліково-управлінської інформації, прийняття на її основі управлінських рішень та проведення подальших економічних розрахунків.

Негативним моментом сучасності є відсутність аудиторного навантаження за рахунок самостійної роботи студента на всіх рівнях. Оскільки, на рівні бакалавра, викладач допомагає студенту навчитись давати правильні відповіді на питання, на рівні магістра - питання завжди важливіші за відповідь, оскільки предметом науки є проблема, а вона, як мінімум, має два рівноцінні рішення, оскільки всі відповіді мають свої «+» та «-». Таким чином виникає проблема підготовки та використання конспектів лекцій для бакалаврів та магістрів. Конспекти лекцій для бакалаврів повинні бути на основі подання необхідної інформації, що відповідає напряму підготовки, а для магістрів такі, щоб спрямовувати здобувача визначати проблему, її складність та шляхи вирішення.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що: бухгалтерська професія базується на наукових дослідженнях, результатах їх впровадження та професійній підготовці фахівців; ринок освітніх послуг з обліку і аудиту вийшов за межі національних кордонів, оскільки зростає кількість міжнародних операцій, а

міжнародна конкуренція в освіті щодо підготовки фахівців з обліку і аудиту сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та підвищує інвестиційну привабливість країни; застосування модульного контролю та методів прозорого оцінювання знань студентів підвищує довіру до освіти, та сприяє покращенню працевлаштування випускників вузів; потрібно змінювати критерії підготовки магістрів та філософію побудови навчально-методичного забезпечення підготовки таких фахівців, з урахуванням аспектів дослідницької роботи та креативності.

Література:

1. Дистанційне навчання українознавчих курсів для учнів з тимчасово окупованих територій. URL: <http://moodle.mdu.in.ua/course/index.php?categoryid=439>
2. Волосяк М.А. Формування загальнонаукових та математичних компетентностей на матеріалах природничих наук за умов дистанційного або змішаного навчання. *Актуальні проблеми освітньо-виховного процесу в умовах карантинних обмежень та дистанційного навчання*: збірник наук. пр. Харків: ХНУБА, 2021. С. 8-11.
3. Довбня Л. Е. Специфіка навчального процесу в умовах пандемії COVID-19 / Л. Е. Довбня, П. І. Довбня // *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути*. Київ, 2020. С. 43-47.

УДК 061.3(063)

Кравченко О. В.

доцент кафедри

загального менеджменту та фінансів

Кузьмін С.С.

Студент гр. ОіОм-1-2022

Факультет Навчально-науковий

інститут управління

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

На сучасному етапі дедалі актуальнішими стають виявлення дисбалансу інтересів учасників управління оподаткуванням та розробка методичних підходів до досягнення балансу названих інтересів, для чого спочатку необхідно чітко та якісно інтерпретувати моделі поведінки учасників управління оподаткуванням. Розглянемо наявні підходи щодо ідентифікації моделей поведінки економічних суб'єктів у сфері оподаткування. У процесі оподаткування економічні суб'єкти обирають різні варіанти поведінки – від грамотного управління оподаткуванням до ухиляння від сплати податків.

Актуальність розгляду цієї проблеми зумовлена, з одного боку, удосконаленням інструментів податкового контролю за діяльністю економічних суб'єктів та використанням для цього широких можливостей новітніх інформаційних технологій, а з іншого боку – сучасними підходами в галузі бухгалтерського та управлінського обліку, системного аналізу та управління ризиками, що дозволяє економічним суб'єктам удосконалювати свою облікову та

податкову політики, бухгалтерський облік, ведення господарської діяльності за рахунок скорочення витрат та оптимізації оподаткування.

У науковій та публіцистичній літературі можна зустріти безліч понять, що характеризують дії платника податків щодо зменшення платежів до бюджету. Серед них можна відзначити найбільш поширені: «зменшення податків», «уникнення податків», «ухилення від сплати податків», «уникнення податків», «обхід податків», «мінімізація податків», «податкова оптимізація», «податкове планування».

Значущість розгляду цієї проблеми зумовлена вдосконаленням інструментів податкового контролю за діяльністю економічних суб'єктів, використанням для цього широких можливостей новітніх інформаційних технологій, а також сучасними підходами в галузі бухгалтерського та управлінського обліку, системного аналізу та управління ризиками, що дозволяє економічним суб'єктам удосконалювати свою облікову та податкову політики. , бухгалтерський облік, ведення господарської діяльності за рахунок скорочення витрат та оптимізації оподаткування

Метою нашої роботи є характеристика однієї з актуальних проблем обліку та оподаткування, а саме сутності податкової оптимізації. .

Зазвичай під податковою оптимізацією розуміється зниження розміру податкових зобов'язань на основі реалізації цілеспрямованих правомірних дій платника податків, які включають найбільш повне використання всіх наданих законодавством інструментів [1, с.32].

Елементами податкової оптимізації сучасних підприємств виступають: організація ефективної системи контролю за правильністю нарахування податків та своєчасною сплатою податків до бюджету, оптимізація податкових зобов'язань, а також їхнє точне виконання [5, с. 84]. Водночас, будь-який економічний суб'єкт, не ризикуючи порушити законодавство, може ефективно використати такий інструмент оптимізації оподаткування як облікова політика. Облікову політику передусім слід розглядати як головний елемент обліку господарських операцій. Облікова політика покликана систематизувати та впорядкувати методологію, що застосовується організацією під час здійснення обліку своєї фінансово-господарської діяльності. У цьому облікова політика характеризується зведенням правил, якими ведеться бухгалтерський облік.

Під обліковою політикою організації розуміється прийнята нею сукупність способів ведення бухгалтерського обліку – первинного спостереження, вартісного виміру, поточного угруповання та підсумкового узагальнення фактів господарської діяльності. До способів ведення бухгалтерського обліку можна віднести способи угруповання та оцінки господарських операцій, організації документообігу, інвентаризації, формування реєстрів бухгалтерського обліку, застосування рахунків, обробки інформації [3]

З позиції оптимізації оподаткування важливим виглядає те, що за тим чи іншим напрямом організації бухгалтерської звітності законодавством можуть передбачатися кілька способів відображення господарських операцій та їхнього обліку. З позиції оподаткування важливим виглядає визначення доходів, витрат та фінансового результату організації. І тут за рахунок вибору критеріїв обліку можна оптимізувати оподаткування. Так, наприклад, у будь-яких обраних організацією режимах оподаткування доходи від здачі майна в оренду можуть визнаватись іншими доходами або доходами від звичайних видів діяльності.

Слушною є думка С/ Лугового про ризики податкової оптимізації. Так, умисне ухилення від сплати податків є кримінальним діянням згідно ст. 212 КК України. Тож головним ризиком застосування будь-яких схем оптимізації оподаткування є погляд правоохоронних органів на ці дії саме як на ухилення. Існують і інші ризики, такі як відсутність економічного ефекту від оптимізації внаслідок невірної застосування законодавства та донарахування з боку податкової, а також ризики, пов'язані із ненадійними контрагентами - учасниками оптимізаційних схем, що спричиняє втрати, морально-репутаційні ризики тощо [2]. .

З позиції оптимізації оподаткування важливим виглядає формування та зміна облікової політики, виходячи з чітких уявлень про те, як організація планує діяти в майбутньому, яка стратегія обрана для досягнення зазначених цілей. Так, наприклад, організація як платник податків може обрати направлення на задоволення нагальних матеріальних потреб, максимізації прибутку для виплати дивідендів або, навпаки, з позиції стабілізації функціонування, залучення додаткових фінансових ресурсів, зміцнення конкурентоспроможності.

Оптимізація оподаткування - це взагалі про використання виключно законних методів зменшення податкового навантаження. Тобто, це саме той випадок, коли дозволено все, що дозволено і те, що не заборонено. В першу чергу, при оптимізації в дію ідуть пільги, що надані законодавством прямо. Це відноситься до окремих галузей і видів діяльності, способів організацій бізнесу чи категорій громадян. Сюди відносяться: застосування спрощеної системи оподаткування, сплата ПДВ за пільговою ставкою, податкові послаблення для аграрного бізнесу [2].

Специфікою податкової оптимізації є те, що вона передбачає зниження розміру податкових зобов'язань на основі реалізації цілеспрямованих правомірних дій платника податків при найбільш повному використанні всіх наданих законодавством інструментів, виглядає важливою в сучасних умовах через низку негативних макроекономічних факторів. Будь-який економічний суб'єкт, не ризикуючи порушити законодавство, може ефективно використати такий інструмент оптимізації оподаткування як облікова політика. Наприклад, виведення прибутку на осіб з меншою ставкою оподаткування. Цей підхід об'єднує дуже широку групу способів, які схожі за основною ідеєю: прибуток компанії у вигляді витрат виводиться на особу, яка має податкові пільги, наприклад, на фізичних осіб-підприємців з оподаткуванням за системою єдиного податку. Такий метод дозволяє зменшити базу оподаткування податком на прибуток в підприємстві на загальній системі оподаткування і сплатити лише 5% (якщо єдиний податок на 3 групі) і можливість отримати готівку. Ризики в цієї схеми численні. Контролюючі органи знають про економічний зміст таких операцій і їх справжню мету, тому можуть розглядати такі витрати як такі, що не відповідають заявленій меті та не дозволити їх віднесення до витрат [2].

Ще одним важливим аспектом є те, що облікова політика організації застосовується у всіх її філіях та відокремлених підрозділах. У зв'язку з цим в обліковій політиці повинні враховуватися як необхідність єдності обліку в організації, так і особливості, властиві тим чи іншим відокремленим підрозділам у процесі їхньої господарської діяльності. Особливо це виглядає важливим за наявності підрозділів з різними функціями та видами діяльності. В цьому випадку при детальному визначенні різних аспектів облікової політики можна ефективно

використовувати і податкову оптимізацію в рамках як усієї організації, так і окремих структурних підрозділів. Таким чином, при формуванні або зміні облікової політики з метою оптимізації оподаткування необхідно керуватися такими підходами:

1) чинні законодавчі та нормативні підходи дозволяють передбачати декілька способів обліку, використання різних методів та підходів, що дозволяє скоротити на правомірній основі податкові відрахування за рахунок моделювання облікової політики комерційної організації;

2) існують окремі питання, щодо яких нормативно методи ведення бухгалтерського обліку не встановлені.

3) облікова політика повинна містити такі елементи, варіантність вибору яких прямо закріплена законодавством (наприклад, нарахування амортизації, порядок нарахування амортизаційної премії,) [6, с.118-119]. При цьому немає необхідності вказувати в обліковій політиці єдино можливі способи обліку, що може сприяти оптимізації оподаткування та надавати більш широкі можливості зниження податкового навантаження організації.

Застосування зазначених підходів дозволяє економічним суб'єктам різної організаційно-правової форми, будь-якого масштабу та сфер діяльності враховувати специфіку організації та формувати (змінювати) облікову політику з метою оптимізації оподаткування у суворій відповідності до чинних законодавчих та нормативних вимог [4].

Отже, податкова оптимізація - це максимально ефективний спосіб для сплати та нарахування податків до бюджету, який є законним і сформований на глибокому аналізі діяльності підприємства незалежно від його форм власності. Податкова оптимізація пов'язана з податковими ризиками, оскільки в українському законодавстві наразі не встановлено чітке розмежування її з випадками ухилення від податків. Таким чином, податкова оптимізація - це комплекс заходів, які дають можливість платнику податків пристосовувати свою економічну діяльність до умов податкової системи з метою зниження рівня оподаткування в рамках закону та досягнення оптимального розміру прибутку, грошового потоку, структури фінансових ресурсів.

Література:

1. Атаманюк І. Особливості організації податкового планування на підприємстві. *Економічний аналіз*. 2010. № 6. С. 32–35.
2. Луговий С. Схеми оптимізації оподаткування та ризики їх застосування URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/206934_skhemi-optimzats-opodatkovannya-ta-riziki-kh-zastosuvannya (дата звернення: 15.11.2022)
3. Нестеренко А.С. Податкова оптимізація: позитивні та негативні моменти *Юридичний науковий електронний журнал* № 5/2020 URL http://sej.org.ua/5_2020/37.pdf (дата звернення: 15.11.2022)
4. Орищин Т. Напрями оптимізації податкового навантаження підприємств в контексті податкового планування *Економіка та суспільство*. 2021 Вип.25 URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/314> (дата звернення: 15.11.2022)
5. Орищин Т.М. Сучасні підходи до оптимізації оподаткування підприємств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : «Економіка і управління»*. 2020. Том 31(70). № 3. С. 83–86.

6. Серпенінова, Ю.; Побожій, А. Податкова оптимізація зовнішньо-економічної діяльності. *Фінансовий прсстір* 2021. С116-125.

УДК 338

Мацука В.М., кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і фінансів Маріупольського державного
університету

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ СТРАТЕГІЇ

Розглянемо фінансові показники, що в певній мірі служать оцінкою результатів реалізації стратегії підприємства.

Фінансові показники є інструментами фінансового аналізу. Вони важливі для прояснення існуючих тенденцій економічного розвитку підприємства. Ці показники представляються переважно у вигляді коефіцієнтів.

Можна виділити декілька найважливіших груп фінансових показників, або коефіцієнтів, які дозволяють отримати чітку картину фінансової життєздатності підприємства і здійснити відповідні корегуючі дії в хід реалізації стратегії:

- ✓ рентабельність продаж і капіталовкладень);
- ✓ ефективність управління;
- ✓ ділова активність;
- ✓ ліквідність;
- ✓ фінансова залежність.

Ці групи коефіцієнтів можуть використовуватися менеджерами, власниками, інвесторами, кредиторами, фінансовими консультантами тощо. Важливо відзначити, що коефіцієнти повинні розглядатися не ізольовано, а спільно з іншими інструментами фінансового управління, з якими можна ознайомитися в фінансовому менеджменті.

Розглянемо названі показники детальніше (табл. 1).

Таблиця 1.

Фінансові показники оцінки стратегії підприємства

Групи показників	Показники
Коефіцієнти рентабельності	Показники рентабельності продаж Коефіцієнт валового прибутку Коефіцієнт операційного прибутку Коефіцієнт прибутку до сплати податків Коефіцієнт прибутку після сплати податків
	Показники рентабельності інвестицій Коефіцієнт прибутку на капітал Прибуток на акціонерний капітал Прибуток на загальну суму активів Оборотність чистих активів
Коефіцієнти ефективності управління	Період оборотності запасів (в днях) Період погашення дебіторської заборгованості (в днях)

Коефіцієнти ділової активності	Коефіцієнт оборотності запасів Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості
Коефіцієнти ліквідності	Коефіцієнт поточної ліквідності Коефіцієнт абсолютної платоспроможності Коефіцієнт терміну ліквідності
Коефіцієнти фінансової залежності	Коефіцієнт загальної заборгованості (залежності) Коефіцієнт банківської заборгованості Коефіцієнт довгострокової заборгованості Коефіцієнт покриття процента Коефіцієнт фінансової залежності Коефіцієнт автономії

Джерело: складено автором за даними [1, с. 117-123].

Таким чином, утримання високого рівня прибутковості стратегій забезпечується належною оцінкою.

Оцінка й контроль здійснення стратегії є логічно завершальним етапом, реалізації у стратегічному плануванні. Цей процес забезпечує стійкий зворотний взаємозв'язок між процесом досягнення цілей і власне цілями, що стоять перед підприємством.

Якщо стратегія відповідає цілям підприємства, то в подальшому її оцінка проводиться за наступними напрямками.

Відповідність обраної стратегії вимогам оточення. Перевіряється те, як стратегія пов'язана з вимогами основних суб'єктів оточення, враховані фактори кон'юнктури ринку та динаміки розвитку життєвого циклу продукту (послуги), чи сприяє виконання стратегії появи нових конкурентних переваг тощо.

Відповідність обраної стратегії потенціалу й можливостям підприємства. У даному випадку оцінюється наскільки обрана стратегія взаємопов'язана з іншими стратегіями; відповідає стратегії можливостям персоналу; дає змогу існуючим структурам успішно реалізувати стратегію; відповідає програмам реалізації стратегії в часі тощо.

Відношення до ризику, закладеного у стратегії. Оцінка виправданості ризику проводиться за такими напрямками:

- 1) чи реалістичні передумови, які покладені в основу вибору стратегії підприємства;
- 2) які негативні наслідки для підприємства можливі при провалі стратегії;
- 3) чи виправдовує позитивний результат можливий ризик втрат від провалу в здійсненні стратегії.

Існує ряд критеріїв, які застосовуються в процесі оцінки стратегії (табл. 2.).

Таблиця 2.

Якісні критерії оцінки стратегії

Критерії	Показники
Якісні	Здатність залучити висококваліфікованих

	менеджерів Зниження кількості небезпек Розширення обсягу послуг клієнтам Використання можливостей Поглиблення знання ринку
--	--

Джерело: [2;3].

При визначенні показників та оцінки стратегії виникають різні проблеми. Серйозною проблемою є точність оцінок. Керівники мають можливість підправити дані і звіти так, щоб поліпшити результати роботи. Для того, щоб оцінка процесу стратегічного планування була об'єктивною, слід використовувати стандартизовані критерії.

Література:

1. Саєнко М. Г. Стратегічне управління підприємством: лекції. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/488/1/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D0%BC.pdf> (дата звернення: 03.11.2022).

2. Основы менеджмента: учебное пособие / М. В. Цыпленкова, И. В. Моисеенко, Н. В. Гуремина, Ю. А. Бондарь. М.: Издательский дом «Академия Естествознания», 2013. 130 с.

3. Рурка Г. І. Впровадження та використання збалансованої системи показників на українських підприємствах. Міжнародна економічна політика. 2012. Спец. вип. Ч. 2. - С. 333–338. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14715525.pdf> (дата звернення: 03.11.2022).

УДК 336.1

Суздальсва О.С.,

кандидат наук з державного управління,

доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів

ОСОБИСТІ ФІНАНСИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СИНЕРГЕТИКИ

Розгляд теорії особистих фінансів в контексті парадигм синергетики дозволило встановити наступне. Сутність особистих фінансів в парадигмах синергетики на даному етапі осмислення власне концепції розкривається тільки із застосуванням міждисциплінарного підходу, розвиток якого вимагає спільних зусиль представників різних наукових дисциплін. Дотримуючись логіки Г. Хакена [9] і проектуючи застосування його аргументації до обґрунтування терміну синергетики на соціономічні процеси, зазначимо, що теорія особистих фінансів логічно відповідає законам першої парадигми синергетики – парадигмі дисипативних структур. Кожна існуюча і нова підсистема за участю тримачів (власників) особистих фінансів формує передумови для виникнення нових властивостей у складній (в нашому випадку фінансовій) системі, якими кожна із підсистем не володіє (на кшталт громадським продуктивним силам праці К.

Маркса). Також, дотримуючись логіки І. Прігожина [7] і проектуючи встановлені ним закони на соціономіку особистих фінансів відзначимо, що виникнення просторово неоднорідних структур, які утворюються в соціально-економічних системах, зумовлюють фінансову нестабільність, неоднорідність суспільства за рівнями особистих доходів, нестабільність стану рівноваги на ринку за участю фізичних осіб. При цьому, створення постійно нових і нестійких зв'язків для фінансово-економічних операцій (розсіювання енергії) виступає в абсолютно новій якості, що зумовлює кількість і типи нових структур, процесів, схем, алгоритмів, механізмів, систем, форм правового регулювання тощо. Таке різноманіття в рамках моделювання лінійних систем неможливо, як неможливо і довгострокове планування особистих фінансів.

Зауважимо, що перебуваючи на початку четвертої індустріальної революції, інноваційних проривів в індустріальних, соціальних і політичних технологіях не спостерігається. Відповідно в короткостроковій перспективі не акумулюється додатковий продукт у формі фінансового притоку. Здійснюється тільки модернізація, трансформація і модифікація вже відомих або приховуваних (з різного роду суб'єктивних причин власників великих капіталів) відкриттів на основі екстенсивних та інтенсивних методів і способів використання ресурсів (праця, земля, капітал), фінансів, кадрів, організації та інформації. Саме це і «гальмує» генерацію і поширення продуктів четвертої індустріальної революції. В її основі, як і в попередніх трьох випадках, стали відкриття природничих наук. Екстремуми їх стрімкого розвитку також мають свою динаміку підвищення когнітивних меж. Фінансова економіка перебуває в біфуркаційному початку чергового етапу свого існування в якості інструменту максимально ефективного розподілу ресурсів. Наразі вона домінує в соціономіці на тлі зростаючого сукупного попиту і пропозиції ринків, «швидких», рефлексивних і нестабільних господарських операцій і процесів. Саме вона дає біфуркаційні основи проєкції подальшого розвитку соціономіки до старту інновацій в індустрії XXI століття. Разом з тим, сама індустрія повинна еволюціонувати і «дозріти» до впровадження інновацій - результатів 4 індустріальної революції.

Розвиток цифрової економіки визначає модернізацію фінансових відносин в межах кожної країни та світу. Визначальними характеристиками нових відносин є «розмитість» кордонів, децентралізованість, швидкість, точність, надійність і заснованість на довірі. В умовах зменшення доданої вартості за рахунок експлуатації відомих ресурсів, соціально-економічний розвиток суспільства стає непосильною ношею для урядів та великого бізнесу. Існуюча донедавна квазіцивілізація цифрового світу та його нерозвинута інфраструктура наразі стали чи не єдиним варіантом наступного етапу цивілізаційного розвитку в умовах четвертої індустріальної революції. Поточний етап інституціонального розвитку суспільства вбачається за допомогою цифрових платформ і технологій в приватній та публічній сферах на основі Blockchain, удосконалення інструментів фінансового ринку, цифрових послуг тощо. Поряд із цим, цифровій економіці притаманні на фоні відомих, специфічні та кібер- ризики. Усі вони у більшому ступені зорієнтовані на кожну окрему людину. Адже для кожної фізичної особи, яка має унікальний набір активних і пасивних фінансових операцій по доходах та видатках, специфіку індивідуального світосприйняття, особистий фаховий досвід, набір ризиків є неповторним. Із розбудовою цифрової економіки та особистою ідентифікацією кожного учасника обмінних операцій на засадах розвитку

четвертої індустріальної революції значення особистих фінансів як економічного інституту зростає.

Сучасне суспільство знаходиться на порозі нового етапу розвитку фінансової економіки і характеризується наступними якостями:

- розвинутий і глибокий поділ праці (на професійно-кваліфікаційній основі, пов'язаній з освітою та досвідом роботи);
- рольовий характер взаємодії (фінансові очікування і поведінка людей визначаються соціально-економічними функціями індивідів);
- формальна система регулювання відносин і сила фінансового права: законів, договорів тощо;
- складна система соціального управління (виділення інститутів управління, спеціальних органів управління);
- існування значної (критичної) маси соціальних інститутів.

Сучасним фінансовим операціям суб'єктів особистих фінансів притаманні наступні характерні риси:

1. Глобалізація.
2. Розвиток техніки та цифрової освіти.
3. Поділ праці йде по шляху вузької спеціалізації, практично зовсім зник статевий критерій поділу праці.
4. Головний критерій для відбору фахівців - професійні якості, рівень освіти, володіння сучасними технологіями і здатність до навчання.
5. Тривалість життя людини різко зросла завдяки підвищенню рівня життя, автоматизації праці, побутової сфери, розвитку медицини.
6. У даний час спостерігається глобальний процес старіння населення. Це пов'язано з двома причинами:
  - по-перше, при високому рівні життя знижується народжуваність;
  - по-друге, тривалість життя людей зростає, сучасна людина довше вчиться, набагато довше веде активний спосіб життя, зберігає здатність працювати.
7. У більшості країн світу фінансова політика будується на принципах демократії, яка спрямована на більш повну мобілізацію фінансів для задоволення суспільних потреб.
8. Урбанізація набула популярності та досягла небачених розмірів.
9. Головною цінністю сучасного світу проголошена людина, її права і свободи. Проте ініціювання різного роду локальних або масштабних конфліктів допоки призводить до збагачення окремої когорти фізичних осіб.
10. Найвищий рівень технічного розвитку. Характерні риси:
  - швидка зміна техніки і технології завдяки систематичному застосуванню у виробництві наукових знань;
  - результатом злиття науки і виробництва стала і науково-технічна революція, яка істотно змінила взаємини людини і природи, місце людини в системі виробництва;
  - прискорене відновлення штучно створеного людиною предметного середовища функціонування фінансових інструментів. Це супроводжується зростаючою динамікою соціальних зв'язків, їх відносно швидкою трансформацією.
11. Провідна роль інформації.
12. Індивід у техногенній цивілізації здатний сприймати себе як складну і унікальну особистість саме внаслідок виникнення абстрактних опосередкованих структур.

13. Соціальні зв'язки стають анонімними, а цифрові – відкритими.

14. У техногенній цивілізації час сприймається як незворотній потік. У людини виникає викривлене уявлення про власне життя через втрачені можливості (доходи) за одиницю часу. Індивідуальне життя планується в термінах кар'єри та коефіцієнтах ефективності функціонування фізичних осіб. Життєвий цикл особистості починає втілюватися в послідовній зміні етапів.

Узагальнюючи викладене, дотримуємося тієї точки зору, що зародження і розвиток кожної із заявлених парадигм синергетики мали прояв у системі гуманітарних наук і дисциплін. Звернемо увагу на те, що в першій парадигмі мова йде про самоорганізацію фізичних осіб щодо максимізації особистих фінансів в звичайному фізичному просторі. У гуманітарних науках підхід, який застосовується до змін у фізичному просторі, пов'язаний з констатацією, порівняльним і факторним аналізами історичних подій.

Література:

1. Financial Education: Crossing The Chasm Between FinTech And EdTech. URL: <https://medium.com/@ViviFriedgut/financial-education-crossing-the-chasm-between-fintech-and-edtech-d86823771571>.

2. Helping Canadian fintech reach its full potential. URL: <http://policyoptions.irpp.org/magazines/august-2018/helping-canadian-fintech-reach-its-full-potential/>.

3. Public-private analytic exchange program 2017. Risks and Vulnerabilities of Virtual Currency Cryptocurrency as a Payment Method. URL: https://www.dni.gov/files/PE/Documents/9---2017-AEP_Risks-and-Vulnerabilities-of-Virtual-Currency.pdf.

4. Кузнецов С. П. Лекция 3. Система Лоренца; Лекция 4. Динамика системы Лоренца. Динамический хаос (курс лекций). М.: Физматлит, 2001. 292 с.

5. Курдюмов С. П. Режимы с обострением. Эволюция идеи. / Сборник статей под ред. Г. Г. Малинецкого / 2-е изд. исправ. и доп. М.: Физматлит, 2006. 312 с.

6. Малинецкий Г.Г. Развитие и рубежи и синергетики, в Сб.: Грани познания: наука, философия, культура в XXI веке в 2-х книгах, Книга 2 / Отв. ред. Н.К. Удумян, М., Наука, 2007. С.133-134.

7. Пригожин И.Р., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой; пер. с англ. Ю. А. Данилова ; общ. ред. и послесл. В.И. Арпшнова и др. [Изд. 6-е]. М. : URSS : Изд-во ЛКИ, 2008. 294 с.

8. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. Результати дослідження. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». К. 2019. 49 с. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/06/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf.

9. Хакен Г. Информация и самоорганизация: Макроэкономический подход к сложным системам. Пер. с англ. Ю. А. Данилова, А. В. Беркова, В. А. Белавина. Предисл. Ю. Л. Климонтовича. Изд. 3-е, испр. и знач. доп. М.: УРСС: Ленанд, 2014. 320 с.

СЕКЦІЯ СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА ТУРИЗМУ

УДК 338.48

Балабаниць А. В.,

д.е.н., професор, професор кафедри маркетингу та туризму

ТУРИЗМ І ВІЙНА: ГЛОБАЛЬНИЙ ВПЛИВ І СЦЕНАРІЇ ТУРИСТИЧНОГО МАЙБУТНЬОГО

Російське повномасштабне вторгнення в Україну вплинуло практично на всі сектори глобальної економіки. У найбільшій зоні ризику зараз перебуває туристична галузь. Значні економічні збитки в галузі подорожей та туризму очікуються не лише в Східній Європі, в якій безпосередньо йде війна, а й у всьому світі в цілому. Збільшення цін на нафту та пальне, ускладнена логістика та руйнування традиційних туристичних маршрутів – це лише частина ризиків, що виникли перед світовим туризмом у зв'язку з цією війною. Всесвітня туристична організація прогнозує зниження світових надходжень від туризму у 2022 році на 14 млрд доларів через російську збройну агресію.

За даними Economist Intelligence Unit, основними факторами впливу війни на туристичну індустрію є наступні [1]:

1. Втрата російських та українських туристів. До 2019 року країна-агресор була 11-м за величиною у світі джерелом туристів, а Україна – на 13 місці. Щодо витрат на туризм, внесок туристів з цих двох країн у 2019 році становив загалом 50 мільярдів доларів США (близько 8% від загальносвітового обсягу), на них припадало 75 млн. туристичних відправлень, або 5% від загальносвітового числа.

2. Обмеження на використання повітряного простору. Війна та пов'язані з нею санкції безпосередньо вплинули на авіаційну галузь, яка повільно відновлювалася після пандемії. Цілком зрозуміло, що всі міжнародні логістичні маршрути, що проходять територією України, зараз не функціонують. Втім, не тільки український авіаринок постраждав від цієї війни. Згідно з даними Eurocontrol, опублікованими на сайті ВТО, на певних європейських напрямках після 24 лютого спостерігається падіння багатьох рейсів порівняно з аналогічним періодом 2021 року [2]. Наприклад, кількість рейсів у Молдові впала на 69%, у Словенії – на 42%, у Латвії – на 38%, а у Фінляндії – на 36%.

3. Тиск більш високих цін на їжу та паливо. Ще одна проблема, з якою стикаються авіакомпанії, — вартість палива, на яке припадає 20-30% витрат авіакомпаній. За даними Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA) ціни на авіаційне паливо зараз перевищують на 80% рівень того року.

Також через російсько-українську війну суттєво зростають ціни на продукти харчування, що має прямий вплив на готелі та ресторани. Підприємства готельно-ресторанної сфери, 85% яких складають малі та середні підприємства, вже до початку війни перебували у нестабільному фінансовому становищі після двох важких років пандемії, й у багатьох з них мало запасу фінансової міцності, щоб поглинути нові цінові шоки. Інфляція і, як наслідок, зростання цін на енергоносії та продукти харчування чинять тиск на оперативний менеджмент туристичних підприємств та їх партнерів.

Держави сьогодні шукають нові засоби підтримки туристичного сектора. У деяких країнах, наприклад, у Польщі та Естонії, вільні місця у готелях використовуються для розміщення біженців. У доповнення до негайних заходів щодо підтримки туристичного сектора, увага країн також переключається на розробку заходів щодо сприяння відновленню.

В умовах війни значно зросли ризики і для українських туристичних підприємств, багато з них вже зазнали прямих матеріальних втрат, інші недоотримують значну частину прибутку. Проте український туристичний бізнес розраховує на швидке повоєнне відновлення. За даними Державного агентства розвитку туризму, за шість місяців повномасштабної війни сума туристичного збору склала 89 млн 420 тис. грн, що майже на 28,8% більше в порівнянні з аналогічним періодом 2021 року [3]. Найбільший приріст зафіксований у семи областях, шість з яких знаходяться на заході України. Найбільший ріст в порівнянні з аналогічним періодом в 2021 році зафіксовано у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях.

Сьогодні фокус українських туристичних підприємств зосереджений на розвитку внутрішнього туризму, розробці автобусних турів за кордон, репозиціонуванні туристичних продуктів регіонів та пошуку оптимального формату роботи після перемоги. За думкою фахівців відновлення функціонування галузі слід розпочати із регіонів, менш постраждалих від війни. Інвестиційні потоки мають рухатися від Заходу на Південь та Схід: від Львова до Одеси та Києва, а далі в інші регіони після відновлення всієї необхідної інфраструктури та розмінування територій. До відродження туризму у звільнених містах слід ставитись досить обережно. Будь-які проекти, що охоплюють ці локації, мають стати насамперед складовою меморіального туризму України. До цієї справи мають бути залучені відповідні державні органи: Інститут національної пам'яті та Державне агентство з розвитку туризму [2].

Важливим чинником на шляху відновлення туризму буде спроможність післявоєнної України реалізувати масштабну маркетингову кампанію на зовнішніх ринках, яка дозволить переключити сприйняття нашої країни з місця бойових дій на безпечну локацію для подорожі.

При розробці портфелю туристичних послуг вітчизняним підприємствам туристичної галузі необхідно враховувати актуальні тенденції туристичного попиту і дотримуватись маркетингової політики диференціації та інноваційної активності. Водночас, слід зазначити, що найбільшу перевагу у побудові своєї маркетингової стратегії туристичні підприємства зможуть досягти за допомогою інтегрованого цифрового підходу з активним використанням інфраструктури онлайн-туризму.

Щоб зрозуміти, як подорожі будуть переосмислені у 2023 році, Booking.com замовив поглиблене дослідження понад 24 000 мандрівників у 32 країнах з метою прогнозування нових тенденцій у сфері туризму [4].

Основним висновком з цього дослідження є те, що незважаючи на складний економічний та геополітичний контекст у всьому світі, потреба в туризмі, як і раніше, присутня у 72% людей. Якщо 2022 був роком повернення подорожей, то 2023 стане роком їх творчого переосмислення. За результатами дослідження можна виділити актуальні тенденції туристичного попиту у 2023 році:

1. Тенденція виживання у центрі уваги. 44% мандрівників хочуть втекти від реальності, відключитися та жити з найнеобхіднішим. Хоча феномен

виживання не такий вже й новий, його нинішня популярність відображає зростаючий інтерес людей до здатності постояти за себе в деяких ворожих умовах. Ця тенденція також відбиває певну тривогу з приводу майбутніх часів. Очікується зростання попиту на еко-тури для задоволення потреб городян, яким не вистачає зв'язку з природою.

2. Бум віртуальних подорожей. Понад 40% мандрівників у світі говорять, що наступного року звернуться до віртуальної реальності, щоб обрати свою відпустку. У 2023 році подорожі всерйоз увійдуть до тривимірного віртуального простору метавсесвіту, що постійно розвивається. При цьому 60% вважають, що віртуальний досвід не приносить достатнього задоволення, і віртуальний туризм тільки загострює бажання відвідати цікаві місця і побачити все своїми очима, тим самим інформуючи і стимулюючи до реальної подорожі.

3. У пошуках втраченого часу. На тлі глобальної нестабільності люди прагнуть отримати досвід подорожей, який нагадує простіші часи. Ностальгічні поїздки, що дають гострі відчуття від повторного переживання славних днів, очолюють список бажань у 2023 році для 88% респондентів. Навіть серед молодого покоління є бажання розчинитися в романтиці доцифрової епохи: 23% мандрівників женуться за враженнями, які пробуджують емоційні спогади про минулу епоху.

4. У здоровому тілі здоровий дух. Очікується, що в 2023 році подорожі поставлять на чільне місце благополуччя розуму і тіла. 44% мандрівників по всьому світові хочуть зосередитися на психічному здоров'ї, користуючись популярністю медитацій, тоді як 40% шукають спокою у тихій самоті.

5. Подорож за найкращою ціною. На тлі глобальної економічної невизначеності мандрівники в 2023 році, як і раніше, будуть віддавати пріоритет подорожам, але вони уважніше ставляться до використання свого бюджету на поїздки. У той час як 50% мандрівників кажуть, що інвестиції у відпочинок залишаються для них головним пріоритетом, 68% прагнуть отримати вигідніше співвідношення ціни та якості. Тому у 2023 році розробка економічно вигідних маршрутів матиме першорядне значення, і туроператорам необхідно зосередити увагу на співвідношенні ціни та якості за допомогою знижок та програм лояльності.

Узагальнюючи, можна констатувати, що перед світовим туризмом у результаті російсько-української війни постало чимало завдань. Для відродження індустрії слід зробити конкретні кроки як на рівні туристичних підприємств, так і на регіональному і державному рівнях. Перспективними напрямками повоєнного відновлення сфери туризму в Україні є: забезпечення тісної співпраці між країнами у напрямку взаємопідтримки туристичної діяльності; пошук нових методів та способів реалізації туристичних послуг; посилення послідовної вертикальної координації між національними та місцевими органами влади щодо сприяння туризму.

Література:

1. How the war in Ukraine will affect European tourism. April 28TH 2022. Intelligence. URL: <https://globetrender.com/2022/04/28/how-the-war-in-ukraine-will-affect-european-tourism>.
2. Артюх К. Вплив російсько-української війни на туристичну галузь в Україні та світі: що нас чекає в майбутньому. URL:

<https://delo.ua/opinions/vpliv-rosiisko-ukrayinskoyi-viini-na-turisticnu-galuz-v-ukrayini-ta-sviti-shho-nas-cekaje-v-maibutnyomu-405634/>.

3. Турзбір в Україні за перше півріччя 2022 року зріс майже на 29%.
URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turzbir-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2022-roku-zris-mayzhe-na-29>.

4. Which travel trends will gain ground in 2023? <https://hospitality-on.com/en/trends/which-travel-trends-will-gain-ground-2023>.

УДК 330.15; 330.16:330.34

Stoyka Andriy, doctor of Public administration, professor
Horiunova Kateryna, senior lecturer
Department of Marketing and Tourism
Mariupol State University

UNIVERSITY-COMMUNITY PARTNERSHIP: DIMENSIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Economic, social and environmental factors, taken in their cultural context constitute the three pillars of sustainability. In this paper we consider the role of universities in contributing to the socio economic elements of sustainability via their community partnership research, framed in particular, by the concept of sustainable communities.

The general education agenda, on the one hand, is clearly defined, on the other hand, it is constantly transforming in the time horizon and "conquering" new areas. Now the time horizon is 2030, and a fairly new area is the sphere of Higher Education. Key aspects of these provisions are reflected in Education for sustainable development in the framework of the 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved [1]. Previous vectors of sustainable development were built in such a way that the field of education, and, consequently, higher education institutions (HEIs), performed rather a service or auxiliary function, but now HEIs are forced not only to demonstrate decisively that students acquire the knowledge and skills necessary to promote sustainable development, but also acquire the status of sustainable development subjects and a sustainable way of life.

There are several reasons why Rebecca Warden put it together: "universities cannot be leaders in the pursuit of sustainable development and continue to conduct their activities as before. However, HEIs are faced with a choice: either take the initiative and lead changes in areas such as climate justice, fighting poverty and ensuring gender equality, or become simple followers of social changes initiated by others" [2]. In addition, a number of reasons for spreading the ideas of sustainable development to HEIs can be at least reduced to the following:

the key task of education in the XXI century is to develop future-oriented thinking;

the current global strategic trend is the formation of a dynamic concept of education in the interests of sustainable development (SRS);

the current global strategic trend is the formation of a dynamic concept of education in the interests of sustainable development (SRS);

the growth of competition in global markets leads to an increase in the needs of countries for constant innovation to maintain and consolidate the position of leadership, so the formation of an innovation-oriented personality capable of constant self-education and creative thinking is gaining weight;

the development of knowledge-intensive areas of the economy requires modernization of knowledge and skills of personnel, which, at the same time, turns education into a driver of Social Development [3].

Whilst all communities differ in terms of their specific circumstance in time and place, sustainable communities are places that embody the principles of sustainable development insofar as they:

balance and integrate the social, economic and environmental components of their community;

meet the needs of existing and future generations;

respect the needs of other communities in the wider region or internationally also to make their communities sustainable.

Sustainable communities are places where people want to live and work, now and in the future, meeting the diverse needs of existing and future residents within the wider context of economic and environmental security. They are safe, inclusive and cohesive, strong in social capital and offering opportunities for participation in decisions and governance; they enable human flourishing and wellbeing, are well served, well connected and fair for everyone; they have strong community and voluntary associations and are knowledgeable about and sensitive to protection of the environment [4].

The concept of sustainable communities is a useful imaginary and organizing framework for university research into the understanding and enhancement of social aspects of sustainability. It is possible to articulate the different dimensions of sustainable communities, but research which is capable of addressing complexity can usefully highlight their intersections.

Action research, with high degrees of participation, is an approach that is able to handle complexity, and enables meaningful community based research needs to be met. This requires an explicit value position, time, commitment and an interdisciplinary stance from researchers. One limitation of this approach is that it is time consuming for all concerned and because research questions evolve and cannot always be identified at the outset, funding can be difficult to attract.

This makes it even more important that resources of the university and community are combined and maximized. There is huge potential for university work to inform and contribute to the development of sustainable communities. To do this in a meaningful way they must commit to community engagement as an important subset of public engagement and work to sustain what is good and change what is not at a community level [5].

We have been able to show how engaged action research can contribute to sustainable development. However, we are aware that this is only touching on the possibilities for university research contributing to sustainable communities and that there are many different kinds of research approach which can be valuable. Sustainability will only be achieved through the actions of people in families, communities and workplaces and university research at the community level can help the transformation journey to more sustainable futures.

References:

1. Agenda Education for sustainable development in the framework of the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL : <http://undocs.org/A/C.2/72/L.45>
2. Sustainable development: Are universities ready to lead? Rebecca Warden 10 March 2020. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200310143004253>
3. Liashenko, O. (2020). Sustainable development of education institutions higher: local information and communication aspects. *Вчені записки Університету «КРОК» No2(58)*, 97-102. doi: 10.31732/2663-2209-2020-58-97-102
4. Coote, A. (2015). *People, Planet, Power. Towards a New Social Settlement*. New Economics Foundation, London. 64p
5. Kagan, C., Lawthom, R., Clennon, O.D., Fisher, J., Diamond, J. & Goldstraw, K. (2017) *Sustainable Communities: University-Community Partnership Research on Social Dimensions of Sustainable Development*. In W. Leal (Ed.), *Sustainable Development Research at Universities in the United Kingdom*. (pp.245 - 262) New York: Springer

УДК 378. 339.1

Рібейро Рамос О.О., к.е.н., доц., доцент кафедри маркетингу та туризму
Аракелова І.О., к.е.н., доц., доцент кафедри маркетингу та туризму
Маріупольський державний університет

АУДИТ ОСВІТНЬО-ПОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОСУЧАСНЕННЯ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТ

Аудит освітньо-професійної програми є дієвим інструментом перегляду траєкторії підготовки фахівців – маркетологів завдяки можливості осучаснення освітніх компонент. Збройна агресія іноземної країни шокувала ринок праці та призвела до переорієнтації у побудові кар'єри здобувачів вищої освіти, попри це професія маркетолога залишається на часі, але з більш розширеним спектром обов'язків і зовнішніми викликами сучасності. У результаті опитування фаховим виданням «Маркетинг в Україні» щодо відновлення професійної активності під час воєнного стану, маркетологами компаній з різними спеціалізаціями було зазначено, що маркетингова сфера не зазнала глибокого «шоку», напрацьовано шляхи відновлення маркетингової активності за рахунок внутрішніх трансформаційних процесів, масштабних колаборацій, нових пропозицій і послуг, зокрема на зовнішніх ринках через біржі замовлень, соціальні мережі та рекомендації, відкриті тендери та пропозиції [1], зокрема, пошукачі вакансій можуть себе реалізувати на маркетинговому ринку, враховуючи його розвиток за сценарієм, відмінним від довоєнного часу, формат їхнього працевлаштування залежить від вимог власника бізнесу або топ-менеджменту.

Отже, професія маркетолога не втрачає своєї актуальності у кризових обставинах і тяжіє до центрів економічної активності та релокацій бізнесу з регіонів, що найбільше потерпають від війни, до 50% вакансій зосереджено у двох містах Київ та Львів. За словами фахівця з маркетингу Олени Анатійчук: «Вже немає просто інтернет маркетолога, тепер ця посада поділяється на контент-

менеджера, таргетолога, SMM-менеджера, адміністратора групи, акаунт-менеджера, і хто там ще як кого назве. Все через неймовірний попит на ці види робіт. Одній людині, як правило, надзвичайно складно поєднувати всі ці напрями» [2], тому відбувається диверсифікація обов'язків відповідно до функціональних обов'язків, що пов'язані з зоною відповідальності за посадою. Якщо враховувати виклики закордонної релокації, то затребуваність маркетологів зосереджена на SMM-фахівцях, таргетологах, контент-менеджерах з акцентуванням вимог для успішного кандидата на мовному питанні та дотриманні законодавчої бази щодо трудових відносин, оподаткування країни перебування або працевлаштування.

На основі аналізу профілів вакансій кадрових агенцій та інформаційних ресурсів з пошуку роботи, зокрема www.work.ua, jobs.ua, indeed.com, LinkedIn.com, авторами були зроблені наступні висновки про вимоги до кандидатів на вакантні посади з маркетингу відповідно до основних обов'язків:

1. Зазвичай серед кваліфікаційних вимог, що встановлюються для пошукачів, ми бачимо, як мінімум, повну або базову вищу освіту за фахом, додаткову освіту (самоосвіту), у той же час, роботодавці стали активніше пропонувати роботу для спеціалістів без досвіду та студентів.

2. Особлива увага приділяється наступним вимогам і компетенціям:

- досвід і професійні знання (аналітичні здібності та навички створення аналітичних звітів, досвід роботи у сфері маркетингу або досвід вдалого ведення маркетингових проектів). Студентство, випускники ОПП Маркетинг стаж роботи можуть отримувати протягом періоду навчання за Дуальною формою здобуття вищої освіти, шляхом поєднання навчання з працевлаштуванням, умовою якого є відкриття ФОП;

- вміння користуватися інформаційними технологіями (використовувати інструменти цифровізації (Microsoft Power BI), володіння програмами та інструментами діджитал-маркетингу (Ahrefs, GoogleAds, Google Analytics тощо) для збору та аналізу інформації), платформами графічного дизайну, тобто володіння навичками, пов'язаними з маркетинговими технологіями;

- міжособистісні навичкам (комунікативні навички, когнітивна гнучкість, командний гравець, толерантність, відповідальність);

- багатомовність (володіння не тільки грамотною державною та англійською мовами, а знання декількох європейських мов) та мультикультуралізм (розуміння національно-культурного контексту країн – партнерів задля порозуміння специфіки роботи, навички ведення переговорів);

- здібності (економічного та критичного мислення, мультизадачності, самоорганізації, креативності, властивості до постійного навчання, швидкого адаптування до робочого середовища). Сучасні технології та автоматизація праці не зможуть замінити креативність людського мислення і нешаблонний підхід до реалізації проектів. Машина не зможе замінити контент-менеджера, що об'єднує в собі копірайтера, графічного дизайнера і редактора [3]. Згідно з дослідженням WiPro найпотрібніший скіли для спеціалістів – MarTech, тобто володіння навичками, пов'язаними з маркетинговими технологіями, які зможуть завойовувати користувачів та покупців через Digital канали комунікації.

Розглядаючи науковий підхід до формування основних компетентностей фахівця-маркетолога, звернемо увагу на роботу науковці Іваненко Л. М., Боєнко О. Ю., які у своєму дослідженні [4] запропонували модель професійної підготовки

фахівця-маркетолога на основі саме компетентнісного підходу. В основі даної моделі лежить система якісної взаємодії чотирьох складових:

- цільової (мета програми, цілі навчання, фокус програми навчання);
- методологічної (орієнтація освітньої програми, стратегії навчання, особливості програми, методи навчання);
- змістовної (основні компоненти програми);
- результативної (включає в себе інтегральну, загальну та спеціальну компетентності).

Аналізуючи дану авторську модель треба привернути увагу на необхідність узгодження розроблених освітніх компетентностей із запитами ринку, який на сьогодні розвивається дуже активно, що стає викликом для Вищих навчальних закладів, поштовхом до розвитку нових технологій навчання, безперервного розвитку та підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу та оптимізації навчального процесу.

В контексті вищезазначеного, доцільним бачимо рекомендувати саме оптимізаційні заходи, що направлені на формування професійних компетентностей майбутніх маркетологів та зменшення протиріч між програмними вимогами та реальними запитами ринку:

- впровадження нових форм педагогічних технологій;
- максимальна діджиталізація навчального процесу;
- розробка стратегії розвитку освітніх програм з урахуванням рекомендацій стейкхолдерів та експертів ринку;
- впровадження постійного використання у навчальному процесі інтерактивних технологій у вигляді використання кейс-методів національних підприємств – моделювання діяльності у сфері маркетингу;
- актуалізація проблеми вивчення іноземної мови та професійних дисциплін іноземною мовою, для підготовки висококваліфікованих кадрів не тільки для національного ринку, а й міжнародного;
- сприяння індивідуальному зростанню здобувача, врахування унікальності кожного, визнання мотивів та потреб здобувачів, як споживачів освітньої послуги.
- введення до формування освітніх програм практики т'ютерства за різними професійними дисциплінами.

Отже, при процедурі перегляду, створення освітніх програм необхідно враховувати як пропозиції стейкхолдерів з кола науковців, практиків, здобувачів, так й вимоги до вакансій на інформаційних сайтах з працевлаштування, що дозволить сформувати у майбутніх фахівців з маркетингу актуальні компетенції та м'які навички, враховуючи специфіку розвитку сучасного бізнесу в умовах глобалізації та євроінтеграції. Осучасненню освітньої програми з маркетингу буде сприяти розвиток нетворкінгу з Українською асоціацією маркетингу та іншими організаціями професійного спрямування, що дозволить підсилити конкурентоспроможність здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Експертне опитування журналу «Маркетинг в Україні» щодо практик під час війни [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.uam.in.ua/upload/iblock/0d6/0d6d5f917321c8dac095d89f252d27f7.pdf>

2. Тренди та тенденції в маркетингу на 2022 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bc-club.org.ua/news/bc-club/trendy-ta-tendenciji-v-marketyngu-na-2022-rik.html>
3. ТОП професії майбутнього [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://kudapostupat.ua/profesii-majbutnoho/>
4. Іваненко Л.М., Боєнко О.Ю. Розробка моделі професійної підготовки фахівців-маркетологів на основі компетентнісного підходу. Бізнес-Інформ. № 5. 2020. С. 492–502.

УДК 332.1

Чуприна О. О.,

д. е. н., доцент, професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольського державного університету

Токарева В. І.,

д. держ. упр., професор, професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольського державного університету

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

Конкурентоспроможність країни в значному ступені залежить від рівня соціально-економічного розвитку територій, для яких характерна певна диференціація, та обумовлюється запровадженням дієвої системи управління територіальним розвитком. Важливість цього питання неодноразово підкреслювалась у різноманітних дослідженнях [1; 2], що пояснюється значущістю територій «в реалізації економічних реформ та формуванні точок зростання» [3, с.27].

Слід констатувати, що стратегічне управління процесами територіального розвитку потребує визначення та обґрунтування цілей і пріоритетів, які формуються з врахуванням сучасних тенденцій і викликів та враховують слабку контрольованість, можливу невизначеність та мінливість зовнішнього середовища.

Акцентуємо увагу на тому, що останні характеристики звичайно притаманні слабоструктурованим системам. Серед їх основних особливостей, які вносять певні корективи в управлінські підходи, значно ускладнюючи ці процеси, слід відзначити: нестачу або взагалі відсутність необхідної кількісної інформації, що ускладнює вирішення проблемних ситуацій та побудову моделей для опису та аналізу систем (наприклад, оптимізаційних, регресійних тощо), актуалізуючи використання якісної інформації; взаємопов'язаність та одночасно неоднорідність факторів впливу на процеси територіального розвитку; значну роль суб'єктивних чинників при прийнятті рішень на фоні обмеженості часу.

Така специфіка значно обмежує ефективність звичних методів пошуку оптимальних рішень, актуалізуючи необхідність запровадження нових підходів до формування системи стратегічного управління територіальним розвитком.

Результати досліджень дозволили дійти висновку щодо ефективності когнітивних технологій, які, завдяки своїм характеристикам, уможливають управління складними системами в умовах слабкої структурованості, що

представляється необхідним в процесі стратегічного управління територіальним розвитком та актуалізації пріоритетів.

Перевага підходу, який базується на когнітивному моделюванні, полягає у можливості визначення ймовірних впливів за певними чинниками-важелями і самостійному формуванні системою перспектив розвитку в залежності від заданих первинних цілей.

При цьому загальна методика формування пріоритетів стратегічного управління територіальним розвитком передбачає виконання таких послідовних дій:

1. Актуалізація проблемних питань територіального розвитку (наприклад, на основі SWOT-аналізу).
2. Формування комплексу соціально-економічних факторів регуляторного впливу.
3. Побудова матриці суміжності за групами факторів, які здійснюють регуляторний вплив на розвиток територій.
4. Побудова когнітивної карти факторів регуляторного впливу на розвиток територій.
5. Аналіз сили взаємозв'язку між цими факторами.
6. Розробка перспективних сценаріїв територіального розвитку (в залежності від заданих цілей та завдань).
7. Формування прогнозу. Розрахунок системних показників.

Необхідно звернути увагу, що практична реалізація підходу, заснованому на когнітивних технологіях, передбачає поетапне виконання таких дій:

1. Когнітивний аналіз інформації:
  - 1.1. Встановлення основної мети та цілей дослідження; визначення об'єкта та соціально-економічних процесів.
  - 1.2. Збір та обробка якісної і кількісної інформації, яка характеризує основні аспекти територіального розвитку в динаміці (виявлення основних показників; вивчення взаємозв'язків, тенденцій і закономірностей територіального розвитку з урахуванням дії економічних законів).
2. Когнітивне моделювання:
  - 2.1. Аналіз факторів управлінського впливу на основі когнітивних структурованих знань. Відбір найбільш значущих факторів, які характеризують розвиток території та їх групування за таким принципом: базисні, фактори-індикатори, важелі впливу.
  - 2.2. Визначення причинно-наслідкових зв'язків між факторами (позитивний, негативний вплив або відсутність залежності), встановлення сили зв'язку між ними, а також тенденцій і змін, які здатні вплинути на соціально-економічний розвиток територій. Відображення результатів здійснюється у вигляді когнітивної карти, завдяки якій досягається наочність представлення закономірностей розвитку ситуації.
3. Побудова ймовірних сценаріїв територіального розвитку в залежності від заданих цілей та завдань (на основі аналізу поступового впливу факторів-важелів).

Спираючись на результати досліджень [4, с. 10; 5, с. 12] зазначимо, що серед основних сценаріїв територіального розвитку представляються можливими такі варіанти:

1. Сценарій некерованого розвитку, тобто саморозвитку (при відсутності впливу чинників на процеси).

2. Сценарій керованого розвитку, за яким можливий перебіг подій за двома напрямками:

- територіальний розвиток за прямим завданням, який реалізується через запровадження комплексу встановлених стимулюючих заходів;

- територіальний розвиток за зворотним завданням, який передбачає розробку заходів та управлінських механізмів на основі досягнення заздалегідь визначеної мети.

Зазначимо, що практична реалізація таких процесів, формування сценаріїв, вибір альтернативних стратегій, спрямованих на ефективне розв'язання проблем, пов'язаних з територіальним розвитком, відбувається шляхом використання систем підтримки прийняття рішень (наприклад, «КАНВА»).

Таким чином, стратегічне управління територіальним розвитком необхідно здійснювати на основі сучасних підходів, які повинні враховувати існуючі виклики та умови невизначеності. Тому, представляється доцільним використання когнітивних технологій, які дозволяють управляти складними об'єктами в слабо структурованих проблемних ситуаціях, що виникають в процесі вибору відповідних пріоритетів.

Література:

1. Геєць В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін. *Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія*. К.: Ін-т економ. та прогноз., 2011. 696 с.

2. Белікова Н. В. *Теорія і практика реформування економіки регіонів України: монографія*. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2015. 384 с.

3. Краців В. С. *Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України*. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2018. 157 с.

4. Пашкевич М. С., Чуріканова О. Ю. Когнітивна економіка: проблеми та перспективи для регіонів. *Бізнес Інформ*. 2014. № 12. С. 8-13.

5. Ткаченко О. Когнітивне моделювання складних систем. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2019. № 2 (1). С. 11-19. Doi: <https://doi.org/10.31866/2617-796x.2.1.2019.175650>

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ XXV ПІДСУМКОВОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ ТА ОСВІТИ**

У збірнику публікуються праці українською, англійською,
італійською, німецькою, новогрецькою мовами.

Технічний редактор: Інна ЧЕРЕДНІЧЕНКО
Комп'ютерна верстка: Тетяна ІВАНЕЦЬ